T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FARS DİLİ ve EDEBİYATI (Ortak Doktora)

KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE

(İnceleme – Metin – Çeviri)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ayşe Gül FİDAN

Danışman
Prof. Dr. Yusuf ÖZ
Kırıkkale Üniversitesi

Danışman
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ
Ankara Üniversitesi

Temmuz-2020
KIRIKKALE/ANKARA

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FARS DİLİ ve EDEBİYATI (Ortak Doktora)

KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE

(İnceleme – Metin – Çeviri)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ayşe Gül FİDAN

Danışman
Prof. Dr. Yusuf ÖZ
Kırıkkale Üniversitesi

Danışman
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ
Ankara Üniversitesi

Temmuz-2020
KIRIKKALE/ANKARA

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç danışmanlığında Ayşe Gül Fidan tarafından hazırlanan "Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

…/…/20…

(İmza)
[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)
……

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

[İmza]
[Unvanı, Adı ve Soyadı]
……

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…/…/2020

(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Doktora Tezi olarak sunduğum Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

…/…/2020

Ayşe Gül FİDAN

İmza

ÖNSÖZ

Süleymannâmeler, Osmanlı İmparatorluğu tarih yazıcılığı geleneğinin bir parçası olan ve Kanuni Sultan Süleyman dönemini (926-973/1520-1566) ele alan birincil kaynak niteliğindeki eserlerdir. Bu tarih kaynakları sadece Kanuni Sultan Süleyman'ın seferleri ve fetihleri hakkında bilgiler aktarmakla kalmayıp, siyasi, sosyal ve kültürel bilgiler de ihtiva etmektedirler. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı müddetince, uzun saltanat döneminin olaylarını ihtiva eden mensur ve manzum olmak üzere telif edilen ve Selimnâme geleneğinin bir devamı olarak kabul gören genel ya da muhtelif konulara yer veren birçok Süleymannâme mevcuttur. Çalışmamızın konusu, bu tarih kaynaklarından biri olan Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı yazma eserdir. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* yazma eserinin 1a ve 113b varağına kadar olan kısmı Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ tarafından bilgisayara aktarılıp tanıtımı yapılarak basılmıştır. Ancak sadece eserin belirttiğimiz varak aralığının Farsça metnini içeren bu değerli çalışma tamamlanamamıştır. Ayrıca söz konusu çalışmada *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* yazma eserinin Türkçe çevirisi mevcut değildir.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmakta olup giriş bölümünde Osmanlı coğrafyasında Farsça tarih yazıcılığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde eserin müellifi, yazılışı ve tertibi, konusu ve mahiyeti, tarihî ve edebî değeri, Süleymannâmeler arasındaki yeri, dil ve üslup özellikleri; ikinci bölümde ise nüshaları ve özellikleri ve metnin hazırlanmasında izlenen yol başlıkları altında inceleme ve araştırmalarımızın sonuçları değerlendirilerek sunulacaktır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı yazma nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* yazma nüshası ile karşılaştırılarak tenkitli metni yapılmıştır. Çalışmamızın son kısmını oluşturan üçüncü bölümde yaptığımız tenkitli metnin Türkçe çevirisi yer almaktadır.

Tarihî metinler hususunda yapılan çalışmaların birtakım güçlükler barındırdığı fikri tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu alanda birçok kıymetli eser vermiş olan tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'ın bilimsel katkıları, yol göstericiliği, hoşgörüsü ve desteği bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hocama şükranlarımı ve minnet duygularımı sunarım. Ayrıca yeni fikirler vererek başka bir bakış açısı kazanmamı sağlayan Prof. Dr. Yusuf ÖZ'e, her zaman bilgileri ve değerli görüşleri ile çalışmama katkıda bulunan saygıdeğer Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'na, bilgi ve tecrübelerini paylaşan Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN'e ve bilimsel değerlendirmelerde karşılaştığım sıkıntıları sabır ve içtenlikle bertaraf eden Doç.Dr.Yakup ŞAFAK'a, her zaman zor hususları açıklığa ve sonuca kavuşturan Prof.Dr.İlhan ERDEM'e ve bu konu üzerinde çalışmam için beni teşvik eden değerli Prof.Dr. Erhan AFYONCU'ya minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK, Prof. Dr. Kemal TUZCU ve Doç. Dr. Murat ÖZCAN'a ve tez çalışmasını "Türk Tarihi'nin Kaynakları" araştırma çalışmaları adı altında destekleyen Türk Tarih Kurumu'na teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın Türk tarihine ve bilim camiasına katkı sunması amaçlanmaktadır.

ÖZET

Süleymannâmeler, Osmanlı İmparatorluğu tarih yazıcılığında önemli bir yer tutan tarih kayıtları arasında yer alan, Kanuni Sultan Süleyman (926-973/1520-1566) döneminin tarihî, siyasi ve sosyal olaylarına yer veren birincil kaynaklar niteliğindedirler. Süleymannâmeler Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı müddetince, uzun saltanat döneminin olaylarını ihtiva eden, mensur ve manzum olmak üzere telif edilen ve "Selimnâme" geleneğinin bir devamı olarak kabul gören, genel ya da muhtelif konulara yer veren birçok eseri kapsamaktadır. Müellifleri tarafından yeni seferler ve hadiseler ilave edilerek genişletilenler olduğu gibi, seferleri farklı cüzler ve başlıklar altında kaydeden ve sadece belli seferleri ihtiva eden Süleymannâmeler de mevcuttur. Bazı Süleymannâmeler Kanuni'nin saltanat dönemine geçmeden önce Yavuz Sultan Selim'in vefatını ve sonrasındaki olayları da içermektedir. Çoğunlukla birinci veya ikinci el kaynak niteliğinde olan bu kayıtlar önemli tarihî ve edebî eserler olup, kimi zaman dönemin olaylarına şahitlik eden, Kanuni ile seferlere katılan müellifler tarafından kaleme alınmışlardır. Kanuni dönemi olaylarından bahseden manzum veya mensur pek çok Süleymannâme bulunmaktadır.

Çalışmamızda, bu eserlerden biri olan, Farsça kaleme alınmış, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* yazma eserinin detaylı olarak incelemesi yapılmıştır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764 numarada *Sulṭān-ı Suleymānī* adıyla kayıtlı olan nüshayla karşılaştırılarak tenkitli metni yapılan eser ilk kez Türkçe'ye tercüme edilerek, Türk tarihine ve bilim camiasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Suleymannāmes are the primary sources that include historical, political and social events of the period of Kanuni Sultan Suleyman (926-973/1520-1566), and are among the historical records that have an important place in the historiography of the Ottoman Empire. It covers many works that discuss general and various subjects, and which were accepted as a continuation of the tradition of "Selimnāme", which included the events of the long reigning period of Sultan Suleyman. As well as those expanded by adding new campaigns and events by their authors, there are also Süleymannāmes which record the military campaigns under different parts and titles and there are those that only contain specific campaigns. Some Süleymannāmes also included the death of Yavuz Sultan Selim before the transition to the reign of Kanuni and events afterward. These records, which are mostly first or second-hand sources, are important historical and literary works and were written by the authors, who sometimes witnessed the events of the period and participated in Kanuni's military campaigns. There are many Süleymannāmes written in poetical or prose styles that mention the events of the Kanuni period.

In this study, a detailed study of *Kenzu'l-Javāhiri's-Saniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* a manuscript written in Persian and registered in Süleymaniye Library Ayasofya 3392, is examined in detail. In addition, a comparison was made with *Sulṭān-ı Suleymānī*, registered in Suleymaniye Library Hekimoglou Ali Pasha nr. 764, and emendments were made to the manuscript, and it was translated into Turkish for the first time in order to contribute to the research of the Turkish history and the scientific community in general.

KISALTMALAR

age. : adı geçen eser

agm. : adı geçen makale

bkz.: bakınız

c. : cilt

çev. : çeviren

doğ.: doğum tarihi

haz. : hazırlayan

trc. : tercümesi

hş. : hicrî şemsî

Ktp. : kütüphanesi

nr. : numara

nşr. : neşreden, neşri

ö.: ölüm tarihi

s. : sayfa

S.: sayı

vb.: ve benzeri

vr. : varak

yz. : yazma

A.Ü.: Ankara Üniversitesi

İA : İslâm Ansiklopedisi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu çalışmada aşağıda sunduğumuz transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Türkçede yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsça özel isimler ve yer adları transkripsiyon sistemine dâhil edilmemiş Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde kullanıldıkları şekilde verilmiştir.

ـَ ى، ـَ ا، آ	Ā	ع	‘
ـَ	A	غ	Ġ
ـِ	İ	ف	F
ء	‘	ق	Ḳ
ب	B	ک	K
پ	P	گ	G
ت	T	ڭ	Ñ
ث	Ṯ	ل	L
ج	C	م	M
چ	Ç	ن	N
ح	Ḥ	و	V, Ū
خ	Ḫ	ه	H
د	D	ی	Y, ī
ذ	Ẕ		
ر	R		
ز	Z		
ژ	J		
س	S		
ش	Ş		
ص	Ṣ		
ض	Ż		
ط	Ṭ		
ظ	Ẓ		

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
ÖZET iii
ABSTRACT iv
KISALTMALAR v
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ vi
GİRİŞ 9
OSMANLI COĞRAFYASINDA FARSÇA TARİH YAZICILIĞI 9
BİRİNCİ BÖLÜM 17
KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE 17
1.1. Eserin Müellifi 17
1.2. Yazılışı ve Tertibi 257
1.3. Konusu ve Mahiyeti 31
1.4. Tarihî ve Edebî Değeri 60
1.5. Süleymannâmeler Arasındaki Yeri 61
1.6. Dil ve Üslup Özellikleri 58
1.6.1. Edebî Sanatlar 67
İKİNCİ BÖLÜM 78
KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE 78
2.1. Nüshaları ve Özellikleri 78
2.1.1. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*, Ayasofya 3392 Numarada Kayıtlı Olan Nüshanın Tavsifi 78
2.1.2. *Sulṭān-ı Suleymānī*, Hekimoğlu Ali Paşa 764 Numarada Kayıtlı Olan Nüshanın Tavsifi 88
2.1.3. Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye 1346 Numarada Kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme* Nüshası 90
2.1.4. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 Numarada Kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* Nüshası 90
2.2. Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yol 99

2.3. Çeviride İzlenen Yöntem 109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 110
KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ 13302
SONUÇ 485
KAYNAKÇA 486
DİZİN 492
EKLER 496
KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE'NİN TENKİTLİ FARSÇA METNİ 498

GİRİŞ

OSMANLI COĞRAFYASINDA FARSÇA TARİH YAZICILIĞI

Osmanlı coğrafyası Farsça tarih yazıcılığı geleneğini münferit olarak ele almadan önce, daha önceki Türk devletlerinin tarih yazıcılığı geleneğine değinmek gerektiğini, bu sayede çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki söz konusu gelenek ile ilgili sürecin daha net anlaşılacağını düşünmekteyiz. Türk tarihi deyince çok eski devirler de akla geleceğinden, dönemi tarihsel ve coğrafi olarak sınırlandırmamız kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmektedir. Bu nedenle ele alacağımız yazıcılık geleneğini; tarihsel olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce etkin rol sahibi olan Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri devirleri, coğrafi olarak İran ve Anadolu coğrafyalarında hüküm sürmüş Türk devletleri ile sınırlandıracağız.

İslam Ortaçağı Farsça tarih yazıcılığı geleneğini; Farsçanın edebî, siyasî ve ilmî bir dil olarak resmiyet kazandığı X. yüzyıl Samanî Hanedanı'ndan (203-395/ 819-1005) itibaren, Moğol İstilası öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmak gerekir. İslam tarih yazıcılığı içerisinde değerlendirilmesi gereken Farsça tarih yazıcılığının, Moğol dönemi öncesinde eski kaynaklardan özetler ve derlemeler olmak üzere daha çok Hindistan idari ağırlığı çerçevesinde şekillendiği için Hindistan Mektebi, Moğol dönemi sonrasında ise İlhanlı-Moğol Mektebi olarak ele alınması gerekmektedir.[1] Maveraünnehir, Sistan ve Buhara'da hâkimiyet kurmuş olan Samanî Hanedanı mensupları, Farsçaya büyük ilgi göstermiş, Farsça manzum ve mensur eserlerin yazılmasını teşvik etmiş ve Arapça eserlerin Farsçaya çevrilmesini sağlamışlardır. Bu ilk tercüme döneminden kısa bir süre sonra Farsça kaleme alınmış orijinal tarih ve coğrafya kitaplarıyla ansiklopedik eserler gün ışığına

[1] Mustafa Demir, "İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.34 (2007), s. 257-258.

çıkmaya başlamıştır.[2] Başlangıçta daha çok Abbasî kültürel gelişimi içerisinde şekillenen, mevcut kaynakların özetlerini aktaran, değerlendirme ve sentezden uzak yazım geleneği yerini yerel hanedan tarihleri, genel konulu tarih kitapları ve hanedanlara ait özel kayıtlara bırakmaya başlamıştır.[3] Samanî Hanedanı'ndan sonra X. yüzyılın ortalarından, XII. yüzyılın sonlarına kadar Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren bir Türk devleti olan Gazneli Devleti (351-581/963-1186) Fars dili ve edebiyatının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.[4] *Tārīḫ-i Beyhaḳī, Zeynu'l-aḫbār,* Niẓāmu'l Mulk'ün *Siyāsetnāme'*si ve *Tārīḫ-i Sīstān* gibi devrin öne çıkan tarih kitapları Farsça olarak kaleme alınmıştır. İran coğrafyasında kurulan bir diğer Müslüman Türk Devleti Selçuklu Devleti de (431-707/1040-1308) eski geleneği devam ettirerek Farsça tarih yazımında önemli rol oynamıştır. Geniş bir coğrafya ve çeşitli diller konuşan kavimleri hâkimiyeti altına alan Selçuklularda Arapça ve Farsça ilim ve edebiyat dili olarak kabul görmüştür. İlim ve edebiyatla yakından ilgilendiklerini bildiğimiz başta Alparslan, Melikşah ve Sencer olmak üzere Selçuklu padişahları, vezirleri ve devlet adamları edebiyatçılara ve ilim adamlarına destek verip onları himaye etmişlerdir.[5]

Malazgirt zaferinden (463/1071) sonra Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan ve Türk tarihinin önemli bir bölümünü teşkil eden Anadolu Selçukluları (467-707/1075-1308) döneminde ve sonrasında, XIII. yüzyılın başlarında Moğolların İran coğrafyasına yaptıkları saldırıların da bir neticesi olarak çok sayıda ilim adamı, şair ve yazar İran coğrafyasının muhtelif yerlerinden gelerek Anadolu'ya sığınmış ve böylece Farsça, Anadolu sahasındaki etkinliğini sürdürmüştür.[6] Anadolu Selçukluları zamanında konuşma ve halk edebiyatı dili olarak varlığını sürdüren Türkçenin yanında resmî dil olarak Farsça'nın varlığı bu hadisenin neticelerinden biri olarak görülebilir.[7]

İlhanlı-Moğol Mektebi olarak ifade edebileceğimiz XIII. ve XIV. yüzyıl Farsça tarih yazıcılığı her ne kadar önceki dönemin üslubunu devam ettirse de birtakım yenilikler barındırmaktadır. Bu dönemde Arapça'nın etkinliğinin azaldığını

[2] Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR, 1998, s.66.
[3] A.R. Gibb Hamilton, ''Tarih'', *İslam Ansiklopedisi (MEB),* XI. Cilt (1970), s.793.
[4] Şeşen, *age*., s.160- 161.; Demir, *agm*, s.257.
[5] Şeşen, *age*., s.80.
[6] Hicabi Kırlangıç, "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,* Yıl: I Sayı: 1 (2001), s.97-98.
[7] Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası,* Cilt VII-VIII (1945), s.94.

hatta ortadan kalktığını, Fars ve Tacik mekteplerinin etkili olduğunu, saray tarihçiliğinin ve hanedan merkezli tarih yazım geleneğinin yerini genel konulu tarih kitaplarına bıraktığını ve tüm bu değişimlerin doğu tarihçiliğinde ilk defa dünya tarihi sahasının oluşması ile sonuçlandığını söylemek mümkündür.[8] Bu dönem Farsça tarih yazıcılığının oldukça revaç bulduğu bir dönemdir.

Anadolu'da XII. yüzyıl ve XIII. yüzyıl başlarında Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri tarihleri hakkında görece sayıca az olan fakat önemli bilgiler ihtiva eden Farsça eserler kaleme alınmıştır. Bunların başında XII. yüzyıl eseri olan Ẓahīru'd-dīn-i Nīşābūrī'nin, sonrasında Farsça yazan müverrihler için bazen doğrudan doğruya, bazen dolaylı olarak kaynaklık edeceği *Selçūḳnāme'*si gelir ve çoğu zaman da tek kaynak niteliğine sahiptir.[9] İçerik olarak Ẓahīru'd-dīn-i Nīşābūrī'nin *Selçūḳnāme'*sinden istifade eden, Selçuklu Devleti'nin başlangıcından 492/1099 yılına kadarki tarihî olayları ele alan Rāvendī'nin *Rāḥatu'ṣ-Ṣudūr ve Āyetu's-Surūr* adlı eseri *Selçūḳnāme'*den istifade eden eserler arasında yer alır.[10] Moğol dönemi öncesi Farsça kaleme alınan bir diğer eser, konu olarak genel tarih yazımı özelliğine sahip Kādī Beyżāvī'nin *Niẓāmu't-Tevārīḫ* adlı eseridir ve 673/1275 yılına kadar hüküm süren İran Hanedanları ile ilgili bilgiler içermektedir.[11] Aynı dönem için zikredebileceğimiz bir diğer Farsça telif ise 554/1160 yılına kadarki Selçuklu Hanedanı tarihi olaylarını ele alan, vakayinâme özelliğine sahip *'Aẓīmī* tarihidir.[12] Söz konusu yüzyıl için sayabileceğimiz diğer eserler; Beyhak nahiyesinin tarihi, coğrafyası, dönemin edip, şair ve ileri gelen şahsiyetleri hakkında bilgiler içeren İbn Funduk'un 563/1168 yılında kaleme aldığı *Tārīḫ-i Beyhaḳ*'ı,[13] İbn İsfendiyār'ın Taberistan tarihi ile ilgili bilgiler ihtiva eden *Tārīḫ-i Ṭaberistān*'ıdır.[14]

XIII. yüzyıl ve sonrasında İlhanlı-Moğol Mektebi olarak ifade ettiğimiz dönem Farsça tarih yazıcılığının en parlak devri olarak kabul edilir. Moğol dönemi telifleri, Reşīdu'd-dīn Fażlullāh ile başlayıp Benāketī ve Ḥamdullāh Ḳazvīnī ile

[8] Sergey Grigoreviç Agacanov, *Oğuzlar,* Çev., Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003, s.46; Demir, agm, s.264.
[9] Claude Cahen, "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", Çev., Nejat Kaymaz, *Ankara Üniv. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi,* VII, 12-13 (1969), s. 217.
[10] Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr C. 1,* Çev., Ahmed Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s.67.
[11] M. Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları,* İstanbul: Endülüs Yayınları 1991, s. 171.
[12] Ali Sevim, *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler,* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s.18.
[13] Nimet Yıldırım, *Fars Edebiyatında Kaynakbilim,* Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012, s.150-151.
[14] Yıldırım, *age*., s.153.

vakayinâme tarzının en iyi örneklerini barındırmaktadır.[15] Ortaçağ İslam dünyasının devlet adamlarından Reşīdu'd-dīn Fażlullāh, *Cāmi'ut-Tevārīḫ* ile modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilen eserini Gazan Han'ın isteği üzerine yazar. Farsça ve Moğolca kaleme alınan eser Asya ve Avrupa'da yaşayan milletlerin tarihini tarafsız olarak aktarmaktadır.[16]

Bu dönem teliflerinin bazılarını Selçuklu vakayinameleri ve İlhanlı vakayinameleri olarak iki ayrı başlık altında ele almak doğru olacaktır. Selçuklu vakayinamelerinin en önemlilerinden biri Anadolu Selçuklularının yerli kaynaklarından olan 581-678/1186-1280 tarihleri arasındaki olayları içeren İbn Bībī'nin *El-Evāmiru'l-'Alā'iyye fī'l Umūri'l-'Alā'iyye* adlı eseridir.[17] Bir diğer vakayiname Aḳsarāyī nisbesiyle bilinen Kerīmu'd-dīn Maḥmūd'un 722/1323'de kaleme aldığı Emevî, Abbâsî ve Büyük Selçuklu devletlerine dair tarihi ihtiva eden *Musāmeretu'l-Aḫbār ve Musāyeretu'l-Aḫyār*'dır.[18] Yazarı bilinmeyen ve Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları dönemini kapsayan Anonim *Tārīḫ-i Āl-i Selçūḳ* ve Niğdeli Kadı Aḥmed'in 732/1332 yılında İlhanlı hükümdarı Bahadır Han adına kaleme aldığı Selçuklu Devleti'nin sona ermesi ile ilgili önemli bilgiler içeren bu eser de dönemin vakayinameleri arasında yer alır.[19]

Bu sınıflandırma çerçevesinde, İlhanlı vakayinamelerine baktığımızda ilk olarak karşımıza Alāu'd-dīn Aṭā Melik Cuveynī'nin 657/1259 yılında tamamladığı, Selçukluların Moğol istilası sonrasında ekonomik ve mali ilişkileri ile ilgili orijinal bilgiler veren eseri *Tārīḫ-i Cihānguşā* çıkar[20]. Muḥammed Dāvud el-Benāketī'nin *Tārīḫ-i Benāketī* adlı eseri, Muḥammed el-Kāşān Benāketī'nin 703-715/1304-1316

[15] Hamilton, *agm*, s.794.; Demir, *agm*, s.264.
[16] Yıldırım, *age*., s.161.
[17] Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2 No.3 (Eylül, 2013), s.7.; Bkz. İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umùri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
[18] M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", TTK Belleten, VII/27 (1943), s.389-391.; Bkz. Aksarâyî, *Müsâmeret ül-ahbâr - Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, nşr. Osman Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944, s.28-57.
[19] İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi,1995, s. XXIII- XXIV.
[20] Demir, *agm*, s.264-265.; Bkz. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

tarihi olaylarını içeren *Tārīḫ-i Olcaytu'*su[21] ve Ḥamdullāh Ḳazvīnī'nin *Tārīḫ-i Guzīde* adlı eseri bu dönemin öne çıkan Farsça telifleridir.[22]

Kısaca bahsettiğimiz ve önemli kaynaklarına değinmeye çalıştığımız Farsça tarih yazıcılığının bu seyri XIII. yüzyıl sonrasında Anadolu'da yerini yavaş yavaş Türkçe teliflere bırakmaya başlar. Her ne kadar etkinliği zayıflasa da gelenek devam eder.

Anadolu Türk Beyliklerinin ortaya çıkmasına kadar, Anadolu Selçukluları Devleti'nde, resmi yazışmalarda, bilimde, dinde, edebiyatta ve tarih yazıcılığında Arapça ve Farsça hâkimdi.[23] Karamanoğlu Mehmed Bey ve Oğuz beylerinin Farsçaya karşın Türkçenin kullanımı hususunda siyasi tavır koymuş olmaları, Beylikler döneminde saray şair ve yazarlarının Türkçe eserler vermeye başlamaları ve Farsça ve Arapçadan tercümeler yapmaları için teşvik edilmeleri, Osmanlı Beyliği'nin Türkçeyi yazı dili olarak kabul etmesi ve XIII. yüzyıl itibariyle tasavvuf hareketinin iletişim sahasında Türkçenin saygınlık kazanmasına olanak tanıması Beylikler dönemi Anadolusunda Türkçenin yazı dili olarak etkinliğini sağlayan temel unsurlar olarak kabul edilmektedir.[24]

Döneme ait ilk müstakil eserlerin XV. yüzyılda verildiği söylenebilir. Āşıkpaşazade'nin *Tevārīḫ-i Āl-i Osmān*'ı, İdrīs-i Bidlīsī'nin Farsça kaleme aldığı *Heşt Bihişt*, Neşrī'nin *Kitāb-ı Cihānnumā*'sı ve İbn Kemāl'in *Tevārīḫ-i Āl-i Osmān*'ı bu devrin Osmanlı tarih kaynaklarıdır. Resmî tarih yazıcılığı kabul edilen vakayinüvislik kurumu ise XVIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkarak İmparatorluğun sonuna kadar sürecek devamlı bir hizmet hâline gelmiştir. Vakayinüvislik aslında resmî tarihçilik açısından Fatih devrinde ortaya çıkıp, Kanuni devrinden itibaren süreklilik arz ederek memuriyet hâline dönüşen XVII. yüzyılın başlarına kadar süren şahnâmeciliğin devamıdır. Bu kurum Fatih döneminde başarılı olamamış ancak Kanuni devrinde resmî bir müessese hâline gelebilmiştir[25].

---

[21] Bkz. Derya Örs, "*Tarih-i Olcaytu: İnceleme ve Çeviri"*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
[22] Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)", s. XXVII- XXVII.
[23] Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s.267.
[24] Ali Akar, "Türkiye Türkçesinin Kuruluşu ve Yunus Emre", *Türk Yurdu* S. 297 (2012), s.58-59.
[25] Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi,* İstanbul: Yeditepe Yayınları, (2014**),** s.15.

II. Bayezid döneminde resmî tarih yazıcılığının ilk ürünlerini veren İdrīs-i Bidlīsī ve İbn Kemāl, eserlerini Farsça ve Türkçe olarak kaleme almışlardır.[26] Sonrasında Yavuz Sultan Selim devrinin önemli olaylarını ihtiva eden ve onun adını taşıyan eserler verilmeye başlanır. Bu kayıtlar "Selimnâme" olarak adlandırılır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise aynı gelenek "Süleymannâme" yazıcılığı olarak karşımıza çıkar ve II. Selim'den sonra birkaç istisna dışında devam ettirilmez.[27] Kanuni dönemini anlatan bu tarih kayıtları özel bir ad taşısın ya da taşımasın genellikle "Süleymannâme" olarak adlandırılmıştır. Günümüze ulaşan bu telifler Kanuni'nin saltanat günlerini, yaptığı seferleri ve dönemin önemli sosyal, kültürel ve tarihî olaylarını aktarmaktadır.[28] Kanuni Sultan Süleyman'ın 926/1520'de tahta çıkışından, 973/1566'daki vefatına kadar geçen 46 yıllık dönemi kapsayan bu eserler çoğunlukla birinci ya da ikinci el kaynak niteliği taşırlar. Bu eserler, tarihî bilgilerin yanı sıra, yazıldıkları dönemin dinî, ahlâkî, sosyal ve iktisadi yapılarını da yansıtırlar.[29]

Çalışmamızın konusunu teşkil eden ve ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* de bu eserler arasında yer almaktadır.[30] Günümüze ulaşan bazı Farsça Selimnâmeler ve Süleymannâmeler üzerinde bilimsel çalışmalar ve yayınlar yapılmıştır.

Farsça Selimnâmeler

Selimnâme, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Yavuz Sultan Selim ve II. Selim (973-981/1566-1574) dönemlerini anlatan manzum ve mensur eserlere verilen addır. Günümüze ulaşan Selimnâmelere baktığımızda birçoğunun tarihî olayları bizzat gözlemleyen müellifler tarafından yazılmış olduklarını görmekteyiz.[31] Bu da aktarılan bilgilerin birinci elden kaynak değeri taşıyor olması nedeniyle bu tarih

[26] Afyoncu, *age*., s.15-16.
[27] Ahmet Uğur, "Selimnâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Cilt XXXVI (2009), s.440-441.
[28] Abdurrahman Sağırlı, "Süleymannâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Cilt XXXVIII (2010), s.124-127.
[29] Doç. Dr. Şerafettin Severcan, "Süleymannâmeler", *Osmanlı* c.8, Editör: Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 303-306.
[30] Bkz. Ali Güzelyüz, *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye (Kanuni Sultan Süleyman'ın Fetihleri) 1. Cilt,* İstanbul: Çantay Kitabevi, 2001. Bu çalışmada yazma metninin sadece 1a ve 113b varağına kadar olan kısmı bilgisayara aktarılarak tanıtımı yapılmış ve basılmıştır. Bu çalışmanın amacı metni üç nüsha halinde yayınlamak olsa da tamamlanamamıştır. Eserin sadece Farsça metni üzerinde çalışılmış Türkçeye çevirisi yapılmamıştır.
[31] Uğur, *agm*, s. 440-441.

kayıtlarının ne denli önemli olduğunu yansıtmaktadır. Selimnâmeler, Yavuz Sultan Selim'in seferlerine bizzat katılan ya da bir vesile ile orada bulunan müellifler tarafından kaleme alınmış eserlerdir.[32] Üzerinde çalışmalar yapılmış Farsça Selimnâmeler şunlardır:

Adā'ī-yi Şīrāzī ve Selim-nāmesi[33]

İdrīs-i Bidlīsī ve Selimşāh-nāmesi[34]

Kadızâde (Kebîr b. Üveys) ve Selimnāmesi[35]

Farsça Süleymannâmeler

Süleymannâme, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Kanuni Sultan Süleyman (926-973/1520-1566) dönemi olaylarını anlatan manzum ve mensur eserlere verilen addır. Bu tarih kayıtları Selimnâme geleneğinin bir devamı olarak kabul gören, genel ya da muhtelif konulara yer veren birçok eseri kapsamaktadır.[36] Müellifleri tarafından yapılan yeni seferler ve hadiseler ilave edilerek genişletilenler olduğu gibi, seferleri farklı cüzler ve başlıklar altında kaydeden ve sadece belli seferleri ihtiva eden Süleymannâmeler de mevcuttur.[37] Çoğunlukla birinci veya ikinci el kaynak niteliğinde olan bu kayıtlar önemli tarihî ve edebî eserler olup, kimi zaman dönemin olaylarına şahitlik eden, Kanuni ile seferlere katılan müellifler tarafından kaleme alınmışlardır. Büyük çoğunlukla Türkçe olarak kaleme alınan bu eserler, Farsça ve Arapça olarak da telif edilmişlerdir. Ancak Türkçe yazılanlar dahi genelde Farsça ve Arapça kelime ve terkipler ile doludur.[38] Sadece aktardıkları tarihî olaylar ile kalmayıp dönemin sosyal, dinî, ahlakî ve iktisadi vaziyetini de günümüze taşımaktadırlar. Birer tarih kaydı olmalarının yanı sıra aynı zamanda dönemin dili

[32] Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler" (Ahmet Buran Armağanı), *Turkish Studies*. C. IV S. 8 (2009): s. 32.
[33] Bkz. Abdüsselam Bilgen, *Adā'ī-yi Şīrāzī ve Selim-nāmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
[34] Bkz. Hicabi Kırlangıç, *İdris-i Bîdlisî, Selimşâh-nâme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
[35] Bkz. Esra Yördem, "Kadızâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin-İnceleme)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
[36] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev., Coşkun Üçok, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1982). s.83
[37] Ziya Kazıcı, "Osmanlı Müesseselerinin Yazılı Kaynakları", *İstem Dergisi*, Sayı 5 Yıl:3 (2005), s. 121.
[38] Severcan, *agm*, s. 133

hakkında da bilgiler veren edebî eser özelliğine de sahiptirler. Süleymannâme kaleme alan müelliflerin büyük kısmı, devlet görevinde bulunan ya da daha önce görev yapmış şahsiyetlerden oluştukları için eserlerinde aslında devletin resmî görüşünü de yansıtmaktadırlar. Genel olarak bahsettiğimiz özelliklere sahip olan bu tarih kayıtlarından, kapsam ve içerik bakımından öne çıkan Farsça Süleymannâmeler şunlardır:

Fetḥullah Ārifī Çelebī'nin Süleymannâme'si[39]

İsmāʿīl ve Futūḥāt-ı Suleymānī'si[40]

Celalzāde Mustafa Çelebi'nin Tabakâtü'l-Memāl īk ve Derecātü'l Mesālīk'i[41]

Dāstān-ı Sulṭān Süleymān adı ile Süleymannâme olarak tanıtılan ve TSMK Ktb. Revan Koll. 1268'e kayıtlı eser[42]

Yukarıda sadece adlarını verdiğimiz eserlerin içerikleri hakkında bilgiler çalışmamızın *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*'nin Süleymannâmeler Arasındaki Yeri başlığı altında detaylı olarak yer alacaktır.

Türk devletlerinin tarih yazım geleneğinin dönemlerinden sadece biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü coğrafyada Farsça tarih yazıcılığı ile ilgili sunduğumuz bu bilgiler, geniş bir coğrafyaya yayılmış ve dünya tarihinde en uzun süre ayakta kalmış imparatorluklardan olan Osmanlı İmparatorluğu tarihi için kronolojik bir özet niteliğindedir. Medhal niteliğindeki bu kısımdan sonra çalışmamız, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi olaylarını içeren *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı eserin, tarihî, edebî ve dil yönünden incelemesini içerecektir..

[39] Bkz. Ahmet Faruk Çelik, "Fethullah Arifi Çelebi'nin 'Şahname-i Al-i Osman'ından Süleymanname", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
[40] Bkz. Betül Bilgen, "İsma'il ve Futuhat-ı Süleymani'si", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
[41] Babinger, *age*, s. 113-114; Abdülkadir Özcan, *"Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan,* ed., Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul: 2006, s. 125-126.
[42] Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu C. I,* İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961, s. 223.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE

1.1. ESERİN MÜELLİFİ

Eserin müellifinin tespit edilmesi, yazma eserler üzerine yapılan çalışmalarda şüphesiz en çok önem arz eden ve özellikle çalışılan nüsha ya da nüshalarda müellif ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmuyorsa kesin bir sonuca varılması kimi zaman mümkün olmayan bir husustur. Bu mühim konu eldeki verilerin işlenmesinde, bilimsel tartışmaların ve saha uzmanlarının yeni bakış açılarının muhakkak incelikle gözetilmesini zorunlu kılar. Araştırmamızın bu bölümünde çalışmamıza konu olan eser ve yazma nüshaları hakkında bu zamana kadar yapılmış olan bilimsel çalışmaları ve bu çalışmalardaki tespitleri değerlendirip eserin müellifi hakkında bir sonuca varmaya çalışacağız.

Tezimizin konusu olan ve temelini teşkil eden Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshası ve bu nüsha ile ilişkili olduğu tespit edilen başta Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* olmak üzere, Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme'*si ve Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīḫ-i Feth-i Engürüs* nüshalar ile ilgili bilgiler ve müellif ile ilgili öne sürülen görüşlerden sonra müellif konusu açıklığa kavuşturalacaktır.

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye nüshasında müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Nüsha okuması esnasında vr. 132b-135a arasında yer alan:

”تزیین و نظر بر مقدّمة این داستان به نظم دُرَد مدایحِ سلطانِ ممالک ستان در سلکِ عرض و بیان[43].“

“Bu Hikâyenin Mukaddimesine Arz ve Beyanda Bulunmak Üzere Cihan Fatihi Sultan’a Yazılan Nazım Halindeki İnci Misali Methiyelere Bir Bakış ve Güzelleme[44]”

Başlığı altında kaleme alınmış ve sultana övgü amacı ile söylenmiş olan manzum kısımdaki aşağıdaki beyitte “قاسم”, “Ḳāsım” mahlası geçmektedir. Nüsha metni içerisinde müellif olarak değerlendirebileceğimiz başka bir isime rastlanmamıştır.

قاســـــم افـــــزون مروزِحـــــدّ خـــــویش هســت ایــن فصــل چــون زفضــلِ تــوبیش[45]

“Ey Kasım aşma haddini daha fazla

Bu fasıl seni ve senin fazlını aşar çünkü.”

Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasında da müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Tezimizde *Kenzu’l-Cevāhiri’s-Seniyye fī Futūḥāti’s-Suleymāniyye* ile karşılaştırmasını yaparak tenkitli metinde ter verdiğimiz bu nüshada da aynı beyit mevcuttur. Sadece iki kelimenin yazımında farklılık bulunmaktadır. Tıpkı Ayasofya nüshasında olduğu gibi bu nüshada da beyitte geçen “قاسم", “Ḳāsım” mahlası dışında müellif olarak değerlendirebileceğimiz başka bir isme rastlanmamıştır.

قاســـــم افزونمروزِحـــــدی خـــــویش هســـتاین فـــض لچونزفضـــلِ تـــوبیش[46]

[43] Metin, s. 243.
[44] Metin, s. 243-247.
[45] Metin, s. 246.
[46] Bkz. *Sulṭān-ı Suleymānī*, yz., Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764 vr. 119a.

Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme* nüshasında müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Ancak eserdeki şiirlerin birçoğunda "Ġubārī" mahlası geçmektedir.

Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshasında müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin sadece I. Viyana kuşatmasını anlatan son kısmını içeren 80 varaktan oluşan bu nüshanın metni Ayasofya nüshası ile tam olarak aynı değildir. Bazı başlıklar ve cümleler aynı olsa da birçok farklılıklar barındırmaktadır. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*deki müellif şiirlerinin birçoğu bu nüshada yer almamakla birlikte farklı müellif şiirleri de mevcuttur. Nüsha içeriği ile ilgili bilgiler nüshaları ve özellikleri başlığı altında detaylı şekilde verilmiştir. Bahsettiğimiz bu farklı müellif şiirlerinden birisinin içerisinde "Ẓahīr" ismi geçmektedir. Her ne kadar Ayasofya nüshası ile benzerlikler içeriyorsa da *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshasının aynı müellif tarafından yazılmadığı başka bir müellif tarafından kaleme alındığı kanaatindeyiz. Nüshada geçen "Ẓahīr" adı ile ilgili yaptığımız araştırmalarda *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshası müellifi için kesin bir sonuca varamadığımızı da söylemeliyiz.

ز رُح توســـت جهـــان زنـــده زان بگفـــت ظهیـــر زلال خضـــر ز دنـــدان مـــار بگشـــاید

Yukarıda kısaca bilgilerini verdiğimiz nüshalar arasında *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olan nüshalardan eksik olsa da, içerik olarak birebir örtüşen tek nüsha Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī'dir.* Bu bilgilerden sonra birbirleri ile ilişkili olduğu düşünülen bu dört yazma nüshanın aralarındaki ilişki ve müellifi ile ilgili görüşlere gelince, Sağırlı tam bir nüshası mevcut olmayan Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sinin en az iki farklı tertibinin bulunduğunu, günümüze parçalar halinde ulaşan dört eksik nüshası olduğunu aktarmaktadır.[47] Bunların ise, aralarında çalışmamızın konusu olan Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye,* Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ıSuleymānī* ve Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs*

[47] Sağırlı, *agm,* s. 125.

olduğunu belirtir.[48] Bu bilgileri aktaran Abdurrahman Sağırlı ayrıca, Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sinin müellifinin Ġubārī Kireççizâde Mahmud Çelebi olduğunu,[49] Parmaksızoğlu'nun aktardığı gibi Abdurraḥman b. Abdullaḥ Ġubārī[50] olmadığını da dile getirir.

Ali Alparslan ise *Sulṭān-ı Suleymānī'nin* Abdurraḥman b. Abdullaḥ Ġubārī'ye ait olduğunu ve Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sinin eksik bir nüshasının Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olduğunu söylemektedir.[51]

Abdulkadir Özcan da çalışmasında, manzum Süleymannâmeler başlığı altında, *Sulṭān-ı Suleymānī*'nin Abdurraḥman b. Abdullaḥ Ġubārī'nin eseri olduğunu ve nüshalarının da Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme*'si ve Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* olduklarına işaret eder.[52]

Felix Tauer'in 1924 yılında Dastan-i Sefer-i Belgrad adı ile yayınladığı Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasının sadece Belgrad seferi kısmını esas alan çalışmasında Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshaları ile ilgili bilgiler de sunmaktadır.[53] Felix Tauer çalışmasında, Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasının Celâlzâde Salih'in eseri olabileceği fikrini ortaya atmış ve bu fikir Franz Babinger tarafından da destek görmüş olsa da Tauer daha sonra bu görüşünü geri çekmiştir. Bu görüşünü geri çektiği yazısında Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* yazma eserinden anonim olarak bahsetmektedir[54]. Franz Babinger, *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* Ayasofya 3392 numarada kayıtlı yazma eserin önemli

[48] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[49] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[50] İsmet Parmaksızoğlu, "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı ve Eserleri", *Tarih Dergisi*, Cilt 1 S. 2 (1950), s. 354.
[51] Ali Alparslan, "Gubârî Abdurrahman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14 (1996), s.168.
[52] Özcan, *agm*, s. 131.
[53] Felix Tauer, *Histoire de la Campagne du Sultan Suleyman Ier Contre Belgrade en 1521*, Prague: Nakladem Filosoficke Fakulty University Karlovy,1924.
[54] F. Tauer, Addition a mon ouvrage "Histoire de la Campagnedu Sultan Süleyman Ier contre Belgrade en 1521", tirees de l'histoire de Süleyman Ier par Djelâlzâde Salih Efendi, *Archiv Orientalni*, vol. 7 (1935), No. 1-2, s. 191-196.; Hüseyin G. Yurdaydın, "Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâme'si" (Türk Tarih Kurumu tarafından Kanuni Sultan Süleyman'ın 400'üncü ölüm yıldönümü dolayısiyle hazırlanmış olan seminerde sunulan tebliğ, İstanbul, 7-10 Eylül, 1966).

Süleymannameler arasında yer aldığını kaydetmektedir[55]. Erhan Afyoncu ise eserin bazı farklı bilgiler ihtiva ettiğine ve ayrıntılı bir çalışmanın yapılması gerektiğine dikkat çekmektedir.[56]

Söz konusu bu görüşleri göz önünde bulundurduğumuzda *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'nin* müellifi hakkında iddiaların aslında bir sonuca varmadığını ve bize müellif hakkında net bir bilgi sunmadığını görmekteyiz.

Müellif hususundaki bu bilgileri verdikten sonra yaptığımız araştırmalar sonucunda müellifin aslında bu görüşlerde yer almayan Şāh Ḳāsım olduğunu tespit ettik. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshasındaki müellif şiirinde geçen "Ḳāsım" isminden yola çıkarak Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemleri ile ilişkili olabileceğini düşündüğümüz tezkirelerde geçen "Ḳāsım" adındaki tüm şair ve şahsiyetler hakkında yaptığımız okumalar neticesinde bu sonuca ulaştığımızı söylemeliyiz. Bu önemli bilgi Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* adlı eserinde yer almaktadır. Âşık Çelebi Şāh Ḳāsım'ın Kanuni Sultan Süleyman döneminin tarihini konu alan bir kitap kaleme aldığını aktarmaktadır, Âşık Çelebi'nin kendi ifadeleri şu şekildedir:

"Sultān Süleymān-ı merhūmuñ tevārīḫ-i eyyām-ı hümāyūnı cildinüñ evvelinde bu vech ile iḳtibās itmişdür ki innehu min Süleymāne ve innehu bismillāhirrahmānirraḥīm ol cildden ceste ebyātdur. Naẓm:

Ḫodeş nūr u kitābeş nūr-ı menşūr

Nüzūl-i ū bevey nūrun ʿalānūr

Dü gīsūyeş dü muşkīn lām-ı Levlāk

Dehāneş mīm-i lafẓ-ı mā ʿarefnāk

[55] Babinger, *age*, s. 83
[56] Afyoncu, *age*, s. 39.

Ez ān rūyeş ne būdī sāye peydā

Ki bud ḫurşīd rā der sāyeeş cā

Zi naẓm-ı ḫilḳat-i ū beytü'l-kaşīde

Serāpāy-ı vücūdeş cümle dīde.[57]*"*

Âşık Çelebi *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'da Şāh Ḳāsım'ın merhum Kanuni Sultan Süleyman'ın tarihini anlatan kitabın başında verdiği ayeti ve beyitleri işte bu şekilde kaydetmiştir. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* de aynı ayet ile başlamakta ve bu beyitler yazma nüshada müellif şiiri olarak yer almaktadır. Yazma nüshadaki bu kısımlar ise şu şekildedir:

"Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle diyor: "Mektup Süleymān'dan gelmekte, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır.[58]*" Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, ey sultan delil sanadır, senden başka güç, kuvvet sahibi yoktur.*[59]*"*

*"**Müelliften***

Kendisi nur, kitabı nur mecmuası

Onun (Kur'an-ı Kerim'in) Ona (Hz. Muḥammed'e s.a.v) nazil olması ise nur üstüne nurdur.[60]*"*

"Müelliften

İki saç beliği "levlak'ın" iki lamının müşkü

Ağzı ise "mâʿarefnâke" mim'inin sırrı

[57] Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ,* haz. Filiz Kılıç, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018, s. 594-595.
[58] *Kur'an-ı Kerim, 27/30.*
[59] Metin, s. 2.
[60] Metin, s. 7.

Vücudu candır, canı canın canı

Miraç gecesi bu sırrın bir göstergesidir

Üzerine gölge düşmemesinin sebebi

Güneşin onun gölgesinde olmasıdır.[61]"

Âşık Çelebi'nin eserinde kaydettiği ve çalışmamızın konusu olan Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'de* birebir yer alan bu ifadeler müellif hususunun açıklığa kavuşmasını sağlamaktadır. Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'sında Şāh Ḳāsım'ın hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Azerbaycan'ın meşhur âlim, şair ve hattatlarından olan Şāh Ḳāsım (ö. 946/1539) Tebrizlidir. Babası dönemin âlimlerinden olan Şeyh Maḥdumī'dir. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Şavaşı'nda Tebriz'de olduğu sırada (919-920/1514-1515) hocası Halimi Çelebi, Şeyh Maḥdumī'den tövbe ve inabet ederken onun oğlu Şāh Ḳāsım'ı görüp tanımış ve onu padişaha da tanıtmıştır. Bu vesileyle Halim Çelebi'nin tavsiyesi üzerine Sultan Selim İstanbul'a dönerken Şāh Ḳāsım'ı da yanında getirir. Sultan Selim, Şāh Ḳāsım'ı meclislerine kabul ederek iltifatını gösterir ve onu daima yanında gezdirir. Edirne'deki bir mecliste padişahın emri ile bazı ayetleri tefsir edince Sultan Selim, Ḳāsım'a ilk olarak 40 akçe ulufe bağlar. Sonrasında ulufesi 50 akçeye, Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusu (1520) ile birlikte ise 70 akçeye çıkarılır, ulufesini arttırıp 100 akçeye çıkarmak için ise kendisinden tarih kitabı yazması istenir.[62] Aynı zamanda tefsir ilmine de hâkim olan Şāh Ḳāsım camilerde hutbe verir

[61] Metin, s. 8.

[62] Kılıç, haz., *age*, s. 593-594; Peçevî İbrahim Efendi, *Tarîh-i Peçevî*, C.I, Önsöz ve İndeks: Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk, İstanbul: Enderun Kitabevi,1980, s.50; Muhammed Ali Terbiyyet, *Danişmendani Azerbaycan*, Tahran, s. 188.; Nişancı Mehmed Paşa, *Hadisat, (Osmanlı Tarihi ve Zeyli)*, Sadeleştiren: Enver Yaşarbaş, İstanbul: Kamer Neşriyat, 1983, s. 229; Müstakim-Zade Süleyman Efendi, *Mecelletü'n-Nisab* **(**Tıpkıbasım**),** Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, vr. 279b.; Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri: Hadaiku'ş-Şakaik (Şekaik Tercümesi)*, c. I, Neşre hazırlayan: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 454-455.; Habib Efendi, *Hatt ve Hattatan*, İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-ziya, 1306 h., s. 62,84.; İsmail Hikmet, *Azerbaycan Edebiyatı*

ve halkın beğenisini ve ilgisini kazanır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde itibarı ve şöhreti günden güne artar. Gençlere edebiyat dersleri okutan Ḳāsım'dan Âşık Çelebi münşeat dersleri aldığını kaydeder. Ayrıca Âşık Çelebi, Şāh Ḳāsım'ın oğlu Ali Çelebi ile yakın arkadaştır ve bu sebeple Ḳāsım ile irtibatı da oldukça fazladır.[63] Irakeyn seferinden (1533-1536) sonra ise Kanuni Sultan Süleyman'ın dış görünüşünü anlatan Şemailnâme'si çok beğenilince ulufesi yükseltilir. Muhyî-i Gülşenî, Şāh Ḳāsım'ın Gülşenî tarikatına bağlı olduğunu, döneminin tanınmış âlimlerinden olup temiz niyetli ve hoş sohbet olduğunu, güzel hattı olan imla kurallarına özen gösteren bir şair olmasının yanı sıra çok hızlı yazı yazma yeteneğine sahip olduğunu kaydetmektedir.[64]

Âşık Çelebi'nin kaydettiğine göre Şāh Ḳāsım, Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı tarihi ile ilgili bir kitap yazmaya başlar ancak ömrü vefa etmediği için eserini tamamlayamaz. Şāh Ḳāsım 946/1539 yılında İstanbul'da vefat eder.[65] Âşık Çelebi'nin bahsettiği bu eser yukarıda geçen ayet ve müellif şiirlerini verdiğimiz tezimizin konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniye*'dir. Çelebi'nin söylediği gibi yarım kalmıştır çünkü müellif Şāh Ḳāsım'ın yazma nüshanın başında verdiği planda eserinin dört rükundan oluşacağını söylemesine rağmen içerikte birinci rükun dışında diğer rükunlar yer almamaktadır. Eserle ilgili bu bilgi de müellifin Şāh Ḳāsım olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Ayrıca Abdulkadir Özcan'ın çalışmasının Süleymannâmeler ile ilgili olan kısmında Bağdatlı İsmail Paşa'nın, Keşfu'z-zunûn Zeyli'nde, İranlı şair Tebrizli Şāhī b. Kasım Çelebi'nin (ö. 1538) Süleymannâme'sinin adı geçiyor olsa da herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır[66] diyerek bahsettiği Tebrizli Şāhī b. Kasım Çelebi'nin Şāh Ḳāsım ve eserinin ise *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* olması muhtemeldir. Çünkü Şāh Ḳāsım'ın vefat tarihini Âşık Çelebi 1539 olarak vermektedir yani tarihler çok yakın ayrıca isimler de benzerdir.

Tarihi I-II, Hazırlayan: Parvana Bayram, Ankara: Akcağ Yayınları, 2013, s. 373-374.; Azade Musayeva, *Türkiye'de Yaranan Azerbaycan Edebiyatı ve Halilinin "Fırkatname"si*, Bakü: Nurlan, 2010, s. 15-16.; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 80.

[63] Kılıç, haz., *age*, s.592-594.; İpekten, *age*, s.117.

[64] Muhyî-i Gülşenî**,** *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî,* İstanbul: Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014, s. 255-259.

[65] Kılıç, haz., *age*, s. 594.

[66] Özcan, *agm*, s. 137.

Her ne kadar Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'*da verdiği bu değerli bilgiler müellif konusunu açıklığa kavuşturmamızı sağlayacak nitelikte olsa da Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan ve saray tarafından himaye görmüş sanatkâr ve zanaatkâr sınıfın maaşlarının kayıt altına alındığı ehlihıref defterlerinde de Şāh Ḳāsım ile ilgili bilgi bulabileceğimizi düşündük. Ancak Uzunçarşılı'nın bahsi geçen dönemin ehl-i hıref kayıtlarını içeren çalışmasında Şāh Ḳāsım ile ilgili bilgiye rastlayamadığımızı söylemeliyiz.[67] Bu arada ehl-i hıref defterleri genellikle kapsadığı döneminin tüm sanatkâr ve zanaatkârlarını kayıt altına alıyor olsa da bazı isimlerin kaydedilmemiş olabileceğini de göz önünde bulundurmalıyız.

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmamızın konusu olan Ayasofya 3392 numarada kayıtlı Kanuni döneminin tarihi olaylarının yanı sıra devletin işleyişi, siyasî, sosyal ve kültürel durumunu konu alan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniye'nin* müellifinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine tanıklık etmiş ve bu iki padişah tarafından himaye edilmiş Şāh Ḳāsım olduğu sonucuna vardık. Bu yönüyle araştırmacılar tarafından bu zamana kadar yapılan çalışmalarda yer alan tartışmaları bir sonuca bağladığımızı ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Kanuni Sultan Süleyman dönemini içeren *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniye'nin* müellifi hususunu açıklığa kavuşturduğumuzu düşünmekteyiz.

1.2. YAZILIŞI VE TERTİBİ

Müellif Şāh Ḳāsım *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'yi* kaleme alış sebebinin Kanuni Sultan Süleyman'ın verdiği emir ve bu yüce emir doğrultusunda onun hoş hitabına itaat ve o büyük hadiseleri açıklamak üzere olduğunu varak 10a'nın başında şu şekilde ifade etmektedir.

"Saltanat güneşinin konumu bu zafer nişan hanedanın hilafetinin beytü'ş-şerîfindeki 10. derecede yer almış, cihandarlık ve cihan fatihliğinin yüce ikballi tahtının ayağı 9 katlı yüce feleğin zirvesine ulaşmış olan Sulṭān Selīm Ḫān'ın oğlu

[67] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defteri" *Belleten*, Cilt XI. S. 15, (2003).

Sulṭān Süleymān Ḫān'ın sonsuz ahitli dönemi, bağışlayıcı Allah'ın avni ile görülmemiş fetihlerin tecellisi ve dini gazaların mazharıdır. Bu kitabın yazılıp düzenlenmesindeki maksat onun yüce emri ve hoş hitabına itaat etmek, o büyük hadiselerin beyanı ve sultanlara layık felek kadar yüce devletinin izlerini açıklamaktır. Bu isteği elde etmek yolunda dönen gökyüzü gibi uzun süre dolaşmış ve yıldızların kâtibi olan bu fakirin ok ışınlı kalemiyle dokuzuncu feleğin atlas sayfası üzerine elden geldiğince makaleler şeklinde yazılmıştır."[68]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere müellife bu kitabı kaleme alması emredilmiştir. Âşık Çelebi de *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'sında Şāh Ḳāsım'ın daha önce yazdığı Kanuni Sultan Süleyman'ın dış görünüşünü anlatan kitabının çok beğenildiğini ve ulufesinin 70 akçeye çıkarıldığını ve ulufesini arttırıp 100 akçeye çıkarmak için ise kendisinden tarih kitabı yazmasının istendiğini kaydeder.[69] Bu bilgiler müellifin belirttiği gibi ona böyle bir kitap yazması için emir verildiği ifadesini desteklemektedir. Müellif eserinin yazılışı ile ilgili bazı bilgileri de varak 10b ve 11a'da şu ifadeler ile dile getirmektedir:

"Özellikle bu güzide kitapta uzun zamanlar ve asırlar sayfalarında güzel zikirlerin baki kalması, halefler ve gelecektekilerin bilgilenmesi ve eğitilmesi için, dinî fetihleri anlatmak ve yakinî teyidleri pekiştirmekten ikbal izlerinin acayip bir şekilde zuhuru ve zevalsiz izzet ve ihtişam nurlarının garip bir şekilde ortaya çıkmasına kadar mükâfatlandırıcı Cenab-ı Melik'in (Allah'ın) avniyle yazılıp çizilenlerin hepsi bu iddianın doğruluğuna dair bir şahit ve bu anlamın menziline ulaşmasına dair bir önderdir. Ancak cihan sığınağı padişahlık tahtının başına nasıl cülus ettiğini anlatmadan, mücahitlikler ve gazalar ve diğer namütenahi hadiseleri şerh etmeden önce müstakim zihin yıldızının ışınından kalem yapıp selim zevkin kıvraklığıyla yontup cilalandırarak, siyah kalemle beyaz sayfa üzerinde birkaç kelime imla ve inşa etmek, ayrıca şahlara yaraşır güzel özellikler ve padişahlara layık yüce hasletlerin bazısına, mal ve mülk dairesinin vüsatı ve nasipdarlık ve azamet sahasının enginliğine, asker ve yandaşlarının yıldızlar misali çokluğuna dair özet bir şekilde bir mukaddime kaleme almak elzem görüldü. "Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat[70]*." Zira ayrıntılara girmeden önce bir özetleme, hedef*

[68] Metin, s. 18-19.
[69] Kılıç, haz., *age*, s. 594.
[70] *Kur'an-ı Kerim, 93/11.*

menziline ulaşmak için bir rehber ve kılavuzdur. Her yerde inci şiarlı lakaplarını art arda zikretmek kelamın uzamasına neden olduğu, değerli ismini açıklamak da her olur olmaz yerde edebe yakışır görünmediği için; bu güzel kitabın mukaddimesinde de açıklandığı gibi diğer sultanlık tahtına oturanlara nazaran "Sahipkıranlık" lakabı ancak ve ancak bu tescilli ve gerekçeye ihtiyacı olmayan sultana layık ve yaraşır olduğundan, saygın ismi ve namlı namını zikretmeye ihtiyaç duyulduğu her yerde "Sultan-ı Sahipkıran" olarak tabir edilmiş ve edilecektir."[71]

Eserin tertibine gelince, müellif bu konu hakkındaki bilgileri de açık bir şekilde aktarmıştır. Bu kısım varak 11b'de şu şekilde geçmektedir:

"*Bu tahkike dayalı mukaddimenin temeli dört sağlam rükün üzerine kurulmuştur. Birinci rükün tam manasıyla Sultan-ı Sahipkıran olan sultanın özelliklerinin bir kısmını açıklamaya; ikinci rükün ilelebet payidar olan bu devletin değerli veziriazamları ve ihtişamlı emirlerin ve sultanlık divanındaki rütbelilerin nasıl hizmet verdikleri ve Osmanlı kanunlarının nasıl yürütülmesini anlatmaya; üçüncü rükün zafer akıbetli askerlerin bölüklerinin sayısı ve bu bölüklerin istihdam yasalarına; dördüncü rükün uzak ve uçsuz bucaksız memleketlerin enini boyunu ayrıca mal ve mülk dairesinin genişliğini, azamet ve görkem sahasının vüsatını şerh etmeye ve deniz misali hazinelerinin içeriğini, onların harcama usullerinin ve âdet olduğu üzere şeri harcamalara ayrılmasını ve bağış ve ihsanların nasıl yapıldığını beyan etmeye ayrılmıştır."*[72]

Müellifin verdiği bu bilgileri değerlendirecek olursak, eserin tertibini dört rükün halinde belirlemiş olmasına rağmen içerikte de görüldüğü üzere eserde sadece bir rükün yer almaktadır. Yazmanın sonunda bulunan boş sayfalar ve müellifin verdiği bu içerik planının uygulanmamış olması nedeniyle yazmanın tamamlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Yine Âşık Çelebi'nin aktardığı *"Tārīḫine itmām virmedin kātib-i ezel anuñ feẕleke-i defteri ʿömri yirine ʿunvānın temmet eyledi."*[73] İfadesi kitabın yarım kaldığını göstermektedir.

Şāh Ḳāsım'ın *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*de Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçişine kadar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan

[71] Metin, s. 19-21.
[72] Metin, s. 21.
[73] Kılıç, haz., *age*, s. 594.

itibaren şanlı saltanatın hükümdarlardan bahsettiği ve aşağıda sunduğumuz kısımda kullanığı *"Nitekim 240 yıldır."* İfadesi bize eserin telif yılı hakkında fikir vermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yılı 1299 yılına 240 eklediğimizde 1539 tarihine ulaşırız bu da eserin bu tarihte telif edilmiş olduğunu göstermektedir. Âşık Çelebi'nin Şāh Ḳāsım için verdiği vefat tarihi de 946/1539[74] yılıdır. Bu bilgiler de müellifin eserini vefatından hemen önce kaleme aldığının ve vefatı nedeniyle yarım kaldığının bir diğer kanıtıdır.

"Zira bu ebedî nişaneli devletin parlayan yıldızları, Cenab-ı Hakk'ın memnuniyetinin doğduğu yerden iman ehlinin camiasına ışık saçtığı ve bu zevalsiz ikbalin sabah izlerini taşıyan güneşinin ışıkları ilahi yardım ile padişahlık ufkundan yücelik ve egemenlik derecesine yükseldiğinden beri; Nitekim 240 yıldır; 'Kâfirler ve münafıklara karşı cihat et.'[75] açık emri üzerine; her zaman galip gelen ve şirki yakan kılıçlarının parlayışlarıyla acımasızlık barındıran küfrün karanlığını zaman yüzünün sayfalarından silmiş, zafer bayrağını kat kat açmış, ateş püsküren asi mürtetlerin, günahkâr ve fitneci kâfirlerin fesat ve küfür ile dolu büyük belde, kale, şehir, memleket ve ülkelerinin kapılarını kudretli Allah'ın yarattığı âlemi saran zaferlerle açmış, İslam ve imanın nişanelerini günden güne arttırarak isyan ve şirk törelerinin azalmasını sağlamışlardır."[76]

Müellif Kanuni Sultan Süleyman'ın sahip olduğu özellikleri on başlık altında kaleme almış ve "Birinci Özellik" başlığı altında Osmanlı Hanedanı'nın neseb şeceresini sunmuştur. Müellifin verdiği bu bilgiler Osmanlı tarihi hakkındaki bilgisinin ayrıca *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*'nin tertibinde günümüz tarih usullerinin bulunmadığı bir devirde izlediği kronolojik yolun bir göstergesidir.

"Bu mukaddimelerin açıklanması ve ortaya çıkmasıyla birlikte akli karineler ve rivayetlere dayanan tanıklara aşikârdır ki saltanat ve padişahlık geleneği, adalet sağlamak ve cihandarlık araçları 'O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır.'[77] ayeti uyarınca; parlaklık ve düzen mertebelerinin doruğuna,

[74] Kılıç, haz., *age*, s. 594.
[75] *Kur'an-ı Kerim, 9/73.*
[76] Metin, s. 13-14.
[77] *Kur'an-ı Kerim, 6/165.*

intizam ve kuralların güzelliğinin en yüksek derecelerine ulaşması, akl-ı kâmil konumundaki bu Sahipkıran Sultan'ın müşerref zatının Osmanlı hanedanı -Allah mağfiret bulutlarını onların üzerine akıtsın- padişahlarının arasında onuncu konumda yer alması nedeniyle olmuştur. Bu özelliği ile geçmişteki ve şimdiki bütün sultanların en üstünü ve en mükemmelidir. Çünkü bu kıvançlı hanedanın, zamanın hakanları ve asırlar sultanlarına olan üstünlüğü onların sahih tarihlerinde yazılmıştır ve bir kısmı da bu eserin dibaçesinde zikredilmiştir. Sahipkıran Sultan bu şahlık kasidesinin şaibesiz şah beyti ve padişahlığın halis incili tacıdır. Onun felek menkıbeli rütbesi büyük dedesine yani hakiki ve mecazi olmak üzere iki alemin padişahı bu zevalsiz saltanatın güneşinin matlağı ve ebedî ikbal ayının iftiharı olan Ġāzī Sulṭān 'Oṣmān Ḫān'a dayanır. Ebedî temelli nesebi hasebiyle, aşağıdaki minval ve ünvanda kaleme alınıp doğru bildirildiği üzere onuncu mertebede yer almıştır:

Zamanın sultanı, Rahman'ın yolunda savaşan, savaş zamanlarının en büyük sultanı, melik ve çok çok cömert olan Allah'ın halifesi Sulṭān Süleymān Ḫān bin es-Sulṭān Selīm Şāh Ḫān bin es-Sulṭān Bāyezīd Ḫān bin es-Sulṭān Muḥammed Ḫān bin es-Sulṭān Murād Ḫān bin es-Sulṭān Muḥammed Hān bin es-Sulṭān Yıldırım Bāyezīd Hān bin es-Sulṭān Murād Ḫān bin es-Sulṭān Ōrhān bin es-Sulṭān'Oṣmān Ḫān'el-Gāzī -Allah onların geçmişlerini cennet tahtlarına yerleştirsin, yerine gelecekleri de zamanın güvencesi, ehl-i imanın sığınağı ve haseb neseb zinciri olarak saltanat tahtlarına oturtarak daim etsin. Sultanların babası, Allah yolunda mücahit ve savaşçı olanların sultanı, Allah'ın dininin yardımcısı, savaşların ve çatışmaların aslanı Sulṭān 'Oṣmān Ḫān'el -Gāzī den öncesine gelince-:

Tarih kitaplarında, bu Hanedan-ı 'Âliye'nin nesebi aşağıdaki şekilde yazılmış ve zikredilmiştir:

Es-Sulṭān 'Oṣmān Ḫān bin Ertuġrul bin Süleymān Şāh bin Ḳıyā Ūlup bin Ḳızıl Bōġā bin Bāytimūr bin Ḳutluġ bin Ṭuġrā bin Ḳarāyönū bin Bāysunḳur bin Boluġāy bin Sunḳur bin Tōktimūr bin Yāsāḳ bin Ḥamīd bin Ḳutluḳ bin Dūrluḳ bin Ḳarāḫān bin Nāsū bin Yalvāc bin Bāybek bin Ṭuġrā bin Dovāġmış bin Kōçbek bin Ōrtūḳ bin Ḳumārī bin Cektimūr bin Ṭūruḫ bin Ḳızılbōġā bin Yamāḳ bin Yāşūġah bin Hūrmüz bin Bāysū bin Ṭuġrā bin Sevinc bin Cārbōġā bin Ḳūrulmuş bin Ḳūrḫād bin

Bālcıḳ bin Ḳumāş bin Ḳara Oġlan bin Süleymān Şāhbin Ṭerḥulū bin Būrleġān bin Bāytimūr bin Tūrmuş bin Gök Ülüp bin Oġūzḫān bin Ḳarāḫān bin Ḳāyetīḫān.

Yüce makamlı sultanların neseplerini belirtmeye ve bildirmeye çalışmış olan bazı tarihçiler şöyle göstermişler ki Ebū'l-Mulūk Oġūzḫān'ın dedesi/atası olan Ḳāyetīḫān aslında Hz. Iys bin İsḥāḳ bin İbrāhīm Ḫalīl'ur-raḥman'dır -Onların ve bütün nebilerin üzerine Allah'ın salavatı ve selamı olsun-. Onun çocukları, torunları, büyükleri, küçükleri, hayvanları, askerleri, gulamları ve hizmetkârları ve köleleri tarafından Arap bölgelerinde Allah'ın bereketlerini tükettikten sonra Arap kurak beldeleri onlar için sıkıntılı olmuş geçimlerini arttırmak, genişletmek ve bir nebze ferahlamak için Türkistan ve Turan memleketlerine göç etmişler ve o beldelerin ve memleketlerin komutası ve hükümdarlığı ona ve onun çocuklarına ve torunlarına geçmiştir ve o ülkede Türkistan memleketlerinde adı Ḳāyetīḫān olarak bilinmiştir. Bazı diğer tarihçiler de adı geçen Ḳāyetīḫān'ın Yāfeṯ bin Nūḥ Aleyhisselam'ın soyundan olan Dīp Bāḳūy bin Olcay Ḫān'ın oğlu olduğunu söylüyorlar. Velhasıl şevket ayinli Selçuklu sultanlarının Turan beldelerinden İran topraklarına geldikleri zaman onlarla birlikte gelen haşmetmahab muazzam kabilelerden biri de sultanların atası rahmetli cennetmekân 'Oṯmān Ḫān'ın yüce soylu ve rahmet şiarlı ecdadının, hükümdarı ve komutanı olduğu Ḳāyetīḫān kabilesiydi. Subḥān Allāh'ın iradesi bu namütenahi bölge ve beldelerde küfür ve isyan karanlığının yok edilmesi ve iman nurunun parlayışı ve Allah'ın emirlerinin yayılması yönünde tecelli ettiği ve ilahi rahmetin güneşinin ışıkları da bu diyara saçıldığı için ezeli ilahi faziletin saiki, 'Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar.'[78] *onların şan ve makamının doğru beyanı olan uğurlu kaideli bu müjdeli ayet: kavmi, bağışlayıcı Allah'ın izniyle daha sonra açıklamaları zikredilecek ve yazılacak olan beldeler üzerinde muzaffer ve galip kılıp, onlara dinî gazalar ve İslami fetihlerde başarılı olmalarını nasip etmiştir. Onların hikâyelerinin ayrıntıları yüce rivayetli tarihlerinde zikredilmiş ve bilinmekte olduğu için ilgili kaynaklara başvurulması üzere bu kadarıyla yetinmekteyiz."*[79]

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye nesir ve nazım olarak kaleme alınmıştır ve uzun bir mukaddime kısmına sahiptir. Müellif mensur kısımlarda anlattığı olaylara uygun düşen, bazıları kendisine bazıları ise meşhur

[78] *Kur'an-ı Kerim, 5/54.*
[79] Metin, s. 46-50.

şairlere ait olan beyitlere yer verir. Allah'a ve peygambere övgülerden sonra, Kanuni Sultan Süleyman'ın meziyetlerini anlattığı on başlıktan oluşan bir bölüm ile devam eder. Sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçişini (926/1520) ve bununla bağlantılı olarak babası Yavuz Sultan Selim'in (ö.927/1521) vefatını ve naaşının saltanat merkezine getirilme hadisesini aktarır. Bu konu başlıklarından sonra artık Kanuni Sultan Süleyman'ın seferlerine yer vermeye başlar. Sırasıyla Cānberdī İsyanı (927/1521), Belgrad Seferi (927/1521), Böğürdelen Hisarının Fethi (927/1521), Rodos Kalesi'nin Fethi (928/1522), I. Viyana Kuşatması (935/1529) ve son olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın payitahta dönüşü ile eser sona ermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminin (926-936/1520-1530) yılları arasındaki tarihi olaylarını içeren *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin yazılış ve tertibi ile ilgili verdiğimiz bu bilgiler ışığında, nüshayı içerik ve tarihi olayları kronolojik olarak vermesi ve başlıklar altında anlatılan tarihi olayların başlıklar ile tutarlılığı bakımından ele alırsak, eserin bu hususları teşkil ettiğini belirtmemiz gerekir.

1.3. KONUSU VE MAHİYETİ

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile birlikte 926/1520'den 936/1530 yılları arasındaki saltanatının on yıllık döneminde gerçekleşen hadiseleri kaydetmektedir. Eser uzun bir mukaddime kısmına sahiptir. Allah'a ve peygambere övgülerden sonra vr.11b'den 23b'ye[80] kadar Kanuni Sultan Süleyman'ın meziyetlerinden bahseder ve Vr. 23b'den[81] itibaren ise Kanuni Sultan Süleyman'ın özelliklerine 10 başlık altında yer verilmektedir. Vr. 35a-48a[82] arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçişi anlatılmaktadır. Bu arada bu kısımda vr. 35b-42a[83] arasında babası Yavuz Sultan Selim'in (ö.927/1521) vefatından bahsedilmektedir. 48b-49b[84] arasında ise merhum Sultan Selim'in naaşının saltanat merkezine getirilme hadisesi aktarılmıştır.

[80] Metin, s.20-44.
[81] Metin, s. 44.
[82] Metin, s.68-89.
[83] Metin, s.67-79.
[84] Metin, s.90-92.

52b[85]'den itibaren ise Kanuni Sultan Süleyman'ın seferlerine yer verilmektedir. Cānberdī İsyanı (927/1521) ile başlayan geri kalan bu kısımda sırasıyla Belgrad Seferi (927/1521), Böğürdelen Hisarını Fethi (927/1521), Rodos Kalesi'nin Fethi (928/1522), I. Viyana Kuşatması (935/1529) yer almakta, sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın payitahta dönüşü ile eser sona ermektedir. Sayfa aralıklarını verdiğimiz bu hadiseleri eserde verilen tarihleri koruyarak kısaca anlatacağız.

Mukaddime kısmında Allah'a ve peygambere övgüler, hükümdarların yeryüzündeki görev ve yükümlülükleri, Osmanlı Hanedanı padişahlarının hükümdarlık alametleri, adalet ve dirayetleri, gazaları ile birlikte önceki sultanlara övgüler ve dualar yer alır. Müellif, sahipkıranlık mertebesine ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu mertebenin onuncu sırada yer aldığına değindikten sonra onun emrine itaat etmek üzere kitabını kaleme aldığını kaydeder. Eserini dört sağlam rükun üzerine kuracağından ve her bir kısımda anlatacağı konulardan bahsederek bir nevi telifi için bir plan verir ve mukaddime kısmı böylece son bulur. Hemen ardından Kanuni Sultan Süleyman'ın vasıf ve meziyetlerini on başlık altında oldukça güzel ve orjinal ifadeler ile anlatan müellif sultanın tahta geçiş hadisesi ile devam eder. Bu başlık altında 926 yılının Şevval ayının 9'unda (22 Eylül 1520) Yavuz Sultan Selim'in vefatı ve bu haberin o sırada Manisa sancağında bulunan Sultan Süleyman'a ulaşması, bunun üzerine sultanın dört gün içerisinde saltanat merkezi İstanbul'a gelişi anlatılır. 926 yılının Şevval ayının 18 (1 Ekim 1520)'inde Yavuz Sultan Selim'in naaşının getirilme ve Kanuni Sultan Süleyman'ın 926 yılının Şevval ayının 19'unda (2 Ekim 1520) tahta geçme hadiselerine yer verilir.

Cānberdī'nin Şam vilayetinde başkaldırması ve bu isyanı bastırmak üzere 927 yılının Muharrem ayında (Aralık/Ocak-1520/1521) Ferhad Paşa ordusuyla birlikte Üsküdar boğazından geçerek Şam vilayetine doğru yola çıkar. Bu isyanın bastırılması neticesinde Şam vilayetinin beylerbeyliği görevine Ayas Paşa getirilir.

Belgrad kalesinin fethinin sebepleri arasında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ın fethi sırasında Engürüs diyarındaki kâfirlerin gücünün artışı ve bölgede gitgide söz sahibi olmaya başlamaları ve bunun üzerine Bosna Sancak Emiri Bali Bey'in Kral Layoş'a gönderdiği elçinin kötü muamele görerek tutuklanmasıdır. Cemāẕīyelāḫir'in 11'i Cumartesi günü 927 (19 Mayıs 1521) yılında Belgrad'ın fethi için ordu

[85] Metin, s.98.

İstanbul'dan yola çıkar. Birçok menzil katedildikten sonra sultanın emri üzerine Sava nehri kıyısında yer alan Böğürdelen kalesi kuşatılarak Şaban ayının 2'si 927 (8 Temmuz 1521) yılında feth edilir. Bir ay süren kuşatma sonucunda ise Belgrad, Ramazan ayının 26'sı Perşembe günü 927 (30 Ağustos 1520-1521) fethedilir. Bu arada aynı güzergâh üzerinde bulunan Zemin ve Salankamen kaleleri de fethedilmiştir.

Rodos'un fetih sebepleri Sultan Süleyman'ın Belgrad kalesini fethettiği sırada kâfirlerin saltanat merkezine ve diğer beldelere gidip gelen hacıları ve tüccarların gemilerini yağmalamalarıdır. Uzun süren bir kuşatma sonrasında Rodos'un fethi gerçekleşir. Bu kısımda önceki sultanların Rodos'u fethetmek için yaptıkları girişimler de kaydedilmiştir.

Sultan Süleyman 935 yılının Ramazan ayında (Mayıs/Haziran1529) Alman ve Engürüs memleketlerine sefer düzenler. Bu sefer sonrasında Kral Yanuş teslimiyetini bildirmek üzere tahtın eşiğine gelir ve o bölgenin hâkimiyeti Sultan Süleyman tarafından Yanuş'a verilir. Böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın Engürüs topraklarındaki gücü Kral Ferdinand ve Frenkler tarafından bir kez daha anlaşılmıştır.

935 yılının Zilhicce ayının 16'sında (21 Ağustos 1529) Budin fethi için yola çıkılır, Kral Ferdinand ile birlikte hareket eden Frenkler ve Engürüsler şehri savunamaz ve 936 yılının Muḥarremu'l-Ḥarām ayının 1'i Pazar günü (5 Eylül 1529 Pazar) Budin'in fethi gerçekleşir.

Aynı yılın Muharrem ayının 6'sı Cumartesi günü (10 Eylül 1529) Sultan'ın ordusu Ferendūş'u bozguna uğratmak maksadıyla Alman memleketlerine doğru yola çıkar. Bu arada Budin şehrini koruma görevi Yanuş'a verilmiş, Kral Ferendūş'un ise nereye kaçtığı bilinmemektedir. Sultan Ferendūş'un Beç şehrinde değil de Lençe'de olduğu haberini alınca Beç şehrine girmekten vazgeçer. Lençe'ye gitmek için güzergâh belirlenmesi üzere vezirlere emir verilir. Vezirler güzergâh yolunu iyi bilenlerden o yolların çok dar ve sarp vadiler ile çevrili olduğunu öğrenerek bu bilgiyi Sultan'a sunarlar ancak Sultan olumsuz yol koşullarına rağmen yola çıkılmasını emreder. Lençe yakınlarında Ferendūş'un oradan kaçıp Alman diyarlarının uzak yerlerine gittiği haberi ulaşınca Sultan Süleyman saltanat merkezine dönmek üzere yola koyulmayı emreder ve 936 yılının Rebī'ul-āḫir ayının 11'inde (13 Aralık 1529 Pazartesi) saltanat merkezine dönmek üzere yola çıkılır.

Eser kısaca özetlediğimiz bu tarihi olayları içermektedir. Müellif katedilen güzergâhları detaylı olarak ve olayların tarihlerini ise gün, ay ve yıl sırasıyla vermektedir. Sadece tarihi olayları aktarmakla kalmayıp devletin işleyişi ve bazı makam ve mevki değişikleri ile ilgili bilgileri de kayıt etmiş olması uzman ve araştırmacıların dönem hakkında farklı bilgiler edinmesine olanak sağlayabileceğini göstermektedir. Olayların müellif tarafından oldukça detaylı anlatılmış olması seferlere bizzat katıldığı ya da bu içerikle yazılmış başka eserlerden faydalandığı fikrini uyandırmaktadır. Ancak bu konuda kesin bir sonuca varmamızı sağlayacak bir veri yoktur. Müellif döneminin diğer kaynaklarından da yararlanarak bu ayrıntıları aktarmış da olabilir. Sonuç olarak tarihî konuları kronolojik olarak aktaran Kenzu'l-*Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin bahsettiğimiz bu yönleri temel başvuru niteliği taşıyan tarih kayıtları arasında yer aldığının bir göstergesidir.

Her ne kadar yazılış amacı dönemin tarihî olaylarını aktarmak olsa da Kenzu'l-*Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin edebî değeri de göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Mensur kısımları dil ve üslup bakımından ele aldığımızda müellifin inşa kabiliyetinin dikkate değer olduğunu görmekteyiz. Manzum kısımlarda müellif kendi şiirlerinin yanı sıra tarihî olayların içeriklerine uygun düşen yerlerde ya da sultana övgüler barındıran kısımlarda meşhur şairlerden beyitler de aktarmıştır. Bu şairlerden tespit edebildiklerimiz Nizâmî-yi Gencevî, Câmî, Emîr Hüsrev Dehlevî, Kemâl-i Hucendî, Selmân-ı Sâvecî, Zahîruddîn-i Fâryâbî, Sa'dî, Hâfız, Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî'dir. Müellif bazı şiirleri şairlerin yazdığı şekilde korumayarak değiştirmiş ve anlatılan konunun içeriğine uygun hale dönüştürmüştür. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*de bahsettiğimiz gibi müellifin şairlerden aktardığı beyit ve mısralardan tespit ettiklerimizin tümünün önce eserdeki halini sonra hemen altında şiirin orijinal şeklini aşağıda sunuyoruz.

بيت

ز هـــر شـــمعي كـــه جـــويي روشـــنايي بـــــه وحـــــدانيتش يـــــابي گـــــوايي[86]

[86] Metin, s.5.

زهـــر شـــمعی کـــه جـــوئی روشـــنائی　　بـــــه وحـــــدانیتش یـــــابی گـــــوائی[87]

نظم

از قســـــــمتِ بنـــــــدگي و شـــــــاهي　　دولـــت تـــو دهـــي بـــه هـــر کـــه خـــواهي

صـــــاحب تـــــو و ديگـــــران غلامنـــــد　　ســـــلطان تـــــو و ديگـــــران کدامنـــــد[88]

صـــــاحب تـــــوئی آن دگـــــر غلامنـــــد　　ســـــلطان تـــــوئی آن دگـــــر کدامنـــــد

از قســـــــمت بنـــــــدگی و شـــــــاهی　　دولـــت تـــو دهـــی بهـــر کـــه خـــواهی.[89]

نظم

ای سُـــــرمه کـــــشِ بلنـــــد بینـــــان　　دربـــــــــازکنِ درون نشـــــــــینان

عقـــــل ار در تـــــو بَصَـــــر فـــــروزد　　وزد ور پـــــای درون نهـــــد بســـــوزد[90]

ای ســـــرمه کـــــش بلنـــــد بینـــــان　　در بـــــاز کـــــن درون نشـــــینان

عقـــــل از در تـــــو بصـــــر فـــــروزد　　گـــــر پـــــای درون نهـــــد بســـــوزد[91]

[87] Pervîz-i Bâbâyî, nşr., *Külliyât-ı Nizâmî-yi Gencevî, C. 1-2*, Tahrân: İntişârât-ı Nigâh, 1384 hş., s.124-125.
[88] Metin, s.6.
[89] Bâbâyî, *age.*, s.438-439.
[90] Metin, s.6.
[91] Bâbâyî, *age.*, s.438-439.

نظم

دســـتِ صُـــنعَش گِـــلِ آدم چـــو سرشـــت　　بـــــه خلافتگـــــریش نـــــام نوشـــــت

تـــــاجِ تکـــــریم نهـــــاد از گـــــرَمش　　داد از "عَلّـــــــــمَ آدَمَ" عَلَمَـــــــــش

ســـــاخت محـــــرابِ ملایـــــک رویـــــش　　ســـــجده کردنـــــد یکایـــــک ســـــویش

همـــــه را کـــــرد ترشّـــــح ز إنـــــا　　رشـــــحِ "سُـــــبحانَکَ لا عِلْـــــمَ لَنـــــا[92]

دســـت صـــنعش گـــل آدم چـــو سرشـــت　　بـــــه خلافتگـــــریش نـــــام نوشـــــت

تـــــاج تکـــــریم نهـــــاد از کـــــرمش　　داد از «علـــــــــم آدم » علمـــــــــش

همـــــه را کـــــرد ترشـــــح ز انـــــا　　رشـــــح «ســـــبحانک لا علـــــم لنـــــا»

ســـــاخت محـــــراب ملایـــــک رویـــــش　　ســـــجده بردنـــــد یکایـــــک ســـــویش[93]

نظم

احمـــدِ مُرســـل کـــزو چـــرخ عُلـــوّ یافتـــه　　نامـــة "تِلْـــکَ الرُّسُـــل" فضـــل ازو یافتـــه[94]

احمـــد مرســـل، کـــزو چـــرخْ عُلُـــوّ یافتـــه　　نامـــه «تِلْـــکَ الرُّسُـــل» فضـــل ازو یافتـــه[95]

---

[92] Metin, s.10.
[93] Murtezî M. Geylânî, nşr., *Heft Evreng-i Câmî*, Tahrân: İntişârât-ı Sa'di, 1368 hş., s.449.
[94] Metin, s.12.
[95] M. Dervîş, nşr., *Dîvân-ı Kâmel-i Emîr Hüsrev Dehlevî*, Tahrân: İntişârât-ı Câvîdân, 1361 hş., s.600-601.

نظم

تاجـــــــــدارانِ مســـــــــندِ تمکـــــــــین　　همـــــه ظـــلّ الله انـــد فـــی الأرضـــین

لیـــــــک ظِـــــــلّ مطـــــــابقِ کامـــــــل　　نیســـت جـــز شـــاهِ مُفضِـــلِ عـــادل[96]

تاجـــــــــداران مســـــــــند تمکـــــــــین　　جملـــه ظـــل الـــلاه نـــد فـــی الارضـــین

لیـــــــک ظـــــــل مطـــــــابق کامـــــــل　　نیســـت جـــز شـــاه مفضـــل عـــادل[97]

نظم

گـــردِ جهـــان گردیـــده ام، مهـــرِ مَهـــان ورزیـــده ام　　بســیار شــاهان دیــده ام، امّــا تــو چیــزی دیگــری[98]

آفـــاق را گردیـــده‌ام مهـــر بتـــان ورزیـــده‌ام　　بســیار خوبــان دیــده‌ام امــا تــو چیــز دیگــری[99]

بیت

هـــزار سَـــرو کـــه در حـــدّ اعتـــدال برآیـــد　　بـــه قامتـــت نرسـد کـــه هـــزار ســـال برآیـــد[100]

هـــزار ســـرو کـــه در حـــد اعتـــدال برآیـــد　　بـــه قامتـــت نرسـد گـــر هـــزار ســـال برآیـــد[101]

[96] Metin, s.12.
[97] Geylânî, *age.*, s.12.
[98] Metin, s.19.
[99] Dervîş, *age.*, s.541.
[100] Metin, s.29.
[101] Ahmed-i Keremî, nşr., *Dîvân-ı Kemâl-i Hucendî*, Tahran: İntişârât-ı Mâ, 1372 hş., s.197.

گَفَـت ز بـس کـه بـه گـردون زر و درم بخشـید فلـک ز سـیم و زر افکنـده خشـتِ ایـوان اسـت

خِـرَد چـو دیـد گَفَـت گفـت ایـن کـفِ بحـر اسـت سـپهر گفـت کـه کـف نیسـت بحـرِ عمّـان اسـت[102]

خـرد چـو دیـد کفـت گفـت: کـان کـف بحـر اسـت سـپهر گفـت کـه کـف نیسـت، عـین عمـان اسـت

کفـت زبـس کـه بـه گـردون زر و گهـر بخشـید فلـک ز سـیم و زر افکنـده خشـت ایـوان اسـت[103]

نظم

الـدُّرُّ و الـدُّرِّیُّ خافـا جَـوْدَهُ فَتَحَصَّـنا فِـي البَحْـرِ و الافْـلاك[104]

نظم

سـالها حاصـلِ کـان گـر بـه هـم آرد خورشـید کـم یکـروزه عطـای تـو بـوَد بسـیاری[105]

سـالها حاصـل کـان ار بـه هـم آرد خورشـید کـم ز یـک روزه عطـای تـو بـود بسـیاری[106]

نظم

آنکـه نـامش میزدایـد چهـرهٔ هـر سـکّهای وانکـه ذکـرش میفزایـد پایـة هـر منبـری[107]

[102] Metin, s.33.
[103] Mansûr-i Müşfik, nşr., *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*, Tahrân: Safî-yiAlîşâh, 1367 hş., s.457.
[104] Metin, s.35; Seyyid Şerif Curcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c.1, çev., Ömer Türker, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015, s.7.
[105] Metin, s.35.
[106] Asgar-i Dâdbih, nşr., *Dîvân-ı Zahîruddîn-i Fâryâbî*, Tahrân: Neşr-i Katre, 1381 hş., s.170.
[107] Metin, s.39.

آنکــه نــامش می‌زدایــد چهــره هــر ســکه‌ای وانکــه ذکــرش می‌فزایــد پایــه هــر منبــری[108]

بیت

نـــوایي تـــو فلـــک را ببســـته راهِ ســـیر اوامــرِ تــو زمــین را گشــاده راهِ ذهــاب[109]

نـــواهی تـــو فلـــک را ببســـته راه مســـیر زهــی ســپهر عــزم تــو طــرف بســته شــتاب

بــه قلعــه‌ای کــه رســی ور حصــار گــردون اســت اومــر تــو زمــین را گشــاده پــای ذهـاب[110]

نظم

رأی تـــو در یـــک نظـــر مشـــاهده کـــرده نقـــشِ قضـــا و قـــدر ز تختـــة ابجـــد[111]

رای تـــو در یـــک نظـــر مشـــاهده کـــرده نقـــش قضـــا و قـــدر ز تختـــه ابجـــد[112]

نظم

صـــدف را کـــه بینـــي ز دُرّ دانـــه پُـــر نـــه آن قـــدر دارد کـــه یکدانـــه دُرّ

تـــو آن دُرّ مکنـــونِ یـــک دانهـــای کـــه پیرایـــة ســـلطنت خانـــه ای[113]

[108] Müşfik, *age.*, s.605.
[109] Metin, s.42.
[110] Müşfik, *age.*, s.397.
[111] Metin, s.44.
[112] Dâdbih, *age.*, s.70.
[113] Metin, s.54.

صـــدف را کـــه بینـــی ز دردانـــه پـــر نـــه آن قـــدر دارد کـــه یکدانـــه در

تـــو آن در مکنـــون یکدانـــه‌ای کـــه پیرایـــهٔ ســـلطنت خانـــه‌ای[114]

نظم

ز رهگـذارِ تـو کـي بـر دلـي نشسـت غبـاری مگـر غبـارِ رهـت کـان نشسـت بـر دلِ اختـر[115]

ز رهگـذار تـو کـی بـر دلـی نشسـت غبـاری مگـر غبـار رهـت کـان نشسـت بـر دل اختـر[116]

نظم

دو در دارد ایـــن بـــاغِ آراســـته در و بنـــد ازیـــن هـــر دو بـــر خاســـته

درآ از در بـــاغ و بنگـــر تمـــام ز دیگـــر درِ بـــاغ بیـــرون خـــرام[117]

دو در دارد ایـــن بـــاغ آراســـته در و بنـــد ازیـــن هـــر دو برخاســـته

درا از دربـــاغ و بنگـــر تمـــام ز دیگـــر در بـــاغ بیـــرون خـــرام[118]

نظم

چنـــین اســـت رســـم ایـــن گـــذرگاه را کـــه دارد بـــه آمـــد شـــد ایـــن راه را

یکـــي را در آرد بـــه هنگامـــه تیـــز یکـــي را بگویـــد ز هنگامـــه خیـــز

[114] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Külliyât-ı Sa'dî*, Tahrân: Mîlâd, 1383 hş., s.209.
[115] Metin, s.54.
[116] Müşfik, *age.*, s.529.
[117] Metin, s.67.
[118] Bâbâyî, *age.*, s.1002.

کـــرا رخـــت از خانـــه بـــر در نهنـــد　　کـــرا تـــاج اقبـــال بـــر ســـر نهنـــد[119]

چنینســـــت رســـــم ایـــــن گـــــذرگاه را　　کـــه دارد بـــه آمـــد شـــد ایـــن راه را

یکـــــی را درارد بـــــه هنگامـــــه تیـــــز　　یکـــی را ز هنگامـــه گویـــد کـــه خیـــز[120]

کـــرا رخـــت از خانـــه بـــر در نهنـــد　　کـــرا تـــاج اقبـــال بـــر ســـر نهنـــد[121]

نظم

دمـــه ســـرد و شـــه بـــا دمِ ســـرد بـــود　　جهـــانِ گِـــرد را بـــا جهـــان گـــرد بـــود

چـــو بنیـــادِ دولـــت بـــه سُســـتي رســـید　　توانـــــا بـــــه ناتندرســـــتي رســـــید[122]

دمـــه ســـرد و شـــه بـــادم ســـرد بـــود　　جهـــانگرد را بـــا جهـــان گـــرد بـــود

چـــو بنیـــاد دولـــت بـــه ســـتی رســـید　　توانـــــا بـــــه ناتندرســـــتی رســـــید[123]

نظم

طبیـــب ار چـــه دانـــد مـــداوا نمـــود　　چـــو مـــدّت ندانـــد مـــداوا چـــه ســـود

پژوهشـــــکنان چـــــاره جُســـــتند بـــــاز　　چـــه چـــاره گـــهِ رحلـــت آمـــد فـــراز

بـــه چـــاره گـــری نامـــد آن دُرّ بـــه چنـــگ　　کـــه پوینـــده یابـــد زمـــاني درنـــگ[124]

---

[119] Metin, s.69.
[120] Bâbâyî, *age.*, s.1009.
[121] Bâbâyî, *age.*, s.998.
[122] Metin, s.70.
[123] Bâbâyî, *age.*, s.998.

طبیـــب ارچـــه دانـــد مـــداوا نمـــود　　چـــو مـــدت نمانـــد از مـــداوا چـــه ســـود

پـــژوهش کنـــان چـــاره جســـتند بـــاز　　نیامـــد بـــه کـــف عمـــر گـــم گشـــته بـــاز

بـــه چـــارهگری نامـــد آن در بـــه چنـــگ　　کـــه پوینـــده یابـــد زمـــانی درنـــگ[125]

نظم

چـــو رَخـــت از بـــرِ کـــوه بُـــرد آفتـــاب　　ســـرِ شـــاهِ شـــاهان در آمـــد بـــه خـــواب

شـــتابنده مـــرغ آنچنـــان بـــر پریـــد　　کـــه تـــا آشـــیان هـــیچ مـــرغش ندیـــد[126]

چـــو رخـــت از بـــر کـــوه بـــرد آفتـــاب　　ســـر شـــاه شـــاهان در آمـــد بـــه خـــواب

شـــتابنده مـــرغ آن چنـــان بـــر پریـــد　　کـــه تـــا آشـــیان هـــیچ مـــرغش ندیـــد[127]

نظم

جهـــان چیســـت بگـــذر ز نیرنـــگِ او　　رهـــایي بـــه چنـــگ آور از چنـــگِ او

چـــه بایـــد بـــرین خانـــه ات دل نهـــاد　　کـــه در وی نباشـــي زمـــاني تـــو شـــاد[128]

جهـــان چیســـت بگـــذر ز نیرنـــگ او　　رهـــائی بـــه چنـــگ آور از چنـــگ او[129]

---

[124] Metin, s.70.
[125] Bâbâyî, *age.*, s.1432.
[126] Metin, s.71.
[127] Bâbâyî, *age.*, s.1436-1440.
[128] Metin, s.75.

چـــه بايـــد بـــرين خانـــه ات دل نهـــاد كـــه در وی نباشـــي زمـــاني تـــو شـــاد[130]

نظم

چشـــمِ بَـــدان از رُخـــش دور كـــه ســـعدِ فلـــک فـــالِ ســـعادت ازآن طلعـــتِ رخشـــان گرفـــت[131]

چشـــم بـــدان از رخـــش دور كـــه ســـعد فلـــک فـــال ســـعادت بـــدان، طلعـــت رخشـــان گرفـــت[132]

نظم

خـــوش بـــه جـــای خويشـــتن بـــود ايـــن نشســـتِ خســـروی تـــا نشـــيند هـــر كســـي اكنـــون بـــه جـــای خويشـــتن[133]

خـــوش بـــه جـــای خويشـــتن بـــود ايـــن نشســـت خســـروی تـــا نشـــيند هـــر كســـی اكنـــون بـــه جـــای خويشـــتن[134]

نظم

مقـــدارِ نُـــه ســـپهر خِـــرد گـــر كنـــد قيـــاس بـــا اوجِ همّـــتِ تـــو يكـــي باشـــد از هـــزار[135]

نظم

خـــدايا تـــا جهـــان را آب و رنگســـت فلـــک را دُور و گيتـــي را درنگســـت

جهـــان را شـــاه ايـــن صـــاحبقران بـــاد زمانـــه حكـــم كـــش او حكـــم ران بـــاد[136]

---

[129] Bâbâyî, *age.*, s.948.
[130] Bâbâyî, *age.*, s.1436-1440.
[131] Metin, s.87.
[132] Müşfik, *age.*, s.434.
[133] Metin, s.89.
[134] Halîl Hatîb-i Rehber, nşr., *Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Hâfız*, Tahrân: Safî-yi Alîşâh, 1379 hş., s.530.
[135] Metin, s.95; Müşfik, *age.*, s.522.
[136] Metin, s.97.

خـــدایا تـــا جهـــان را آب و رنگســـت　　فلـــک را دور و گیتـــی را درنگســـت

جهـــان را خـــاص ایـــن صـــاحبقران کـــن　　فلـــک را یـــار ایـــن گیتـــی ســـتان کـــن[137]

جهانـــداور جهانـــدار جهـــان بـــاد　　زمانـــه حکـــم کـــش، او حکمـــران بـــاد[138]

نظم

ســـر بـــه آبِ چشـــمهٔ تیغـــت بـــر آرَد عاقبـــت　　گرچـــه در گـــردونِ گـــردان مـــي کنـــد دشـــمن شـــنا[139]

ســـر بـــر اب چشـــمه تیغـــت بـــر ارد عاقبـــت　　گـــر چـــه در گـــرداب گـــردون مـــی کنـــد خصـــمت شـــاه[140]

نظم

بـــا حملـــهٔ شـــمال چـــه تـــاب آوَرَد چـــراغ　　بـــا دولـــتِ همـــای چـــه پهلـــو زَنَـــد زَغَـــن[141]

بـــا حملـــه ی شـــمال چـــه تـــاب آورد چـــراغ　　بـــا دولـــت همـــای چـــه پهلـــو زنـــد زغـــن[142]

نظم

برهـــان فـــتحِ لشـــکرِ تـــو تیـــغِ قـــاطع اســـت　　و آن مخالفـــت همـــه تزویـــر و مکـــر و فـــن[143]

---

[137] Bâbâyî, *age.*, s.133.
[138] Bâbâyî, *age.*, s.285.
[139] Metin, s.104.
[140] Müşfik, *age.*, s.597.
[141] Metin, s.105.
[142] Müşfik, *age.*, s.586.
[143] Metin, s.106.

برهـــان دولتـــت همـــه شمشـــیر قـــاطع اســـت وان مخالفـــت همـــه تزویـــرو مکـــر وفـــن[144]

نظم

هـــر آن کهتـــر کـــه بـــا مهتـــر ســـتیزد چنـــان افتـــد کـــه هرگـــز بـــر نخیـــزد[145]

هـــر آن کهتـــر کـــه بـــا مهتـــر ســـتیزد چنـــان افتـــد کـــه هرگـــز برنخیـــزد[146]

رســـیده آهِ ســـحرگاهِ بلـــبلان در گـــل گمـــان مبرکـــه ز بـــادِ هـــوا پریشانســـت

ازآن ســـهام کـــه شَسَـــتِ هـــوا گشـــاده هنـــوز نشســـته در دلِ گلـــبُن هـــزار پیکانســـت[147]

از آن ســـهام، کـــه شســـت هـــوا گشـــود، فصـــول نشســـته بـــر ســـر گلـــبن هـــزار پیکـــان اســـت

رســـیده آه ســـحرگاه بلـــبلان در گـــل گمـــان مبـــر کـــه زبـــاد هـــوا پریشـــان اســـت[148]

[144] Müşfik, *age.*, s.586
[145] Metin, s.112.
[146] Muhammed Ca'fer-i Mahcûb, nşr., *Vîs û Râmîn-i Fahreddîn Es'ad-i Gorgânî*, Tahrân: Neşr-i Endîşe, 1377 hş., s.9.
[147] Metin, s.122.
[148] Müşfik, *age.*, s.456.

بیت

گشـــاد بـــاغ ز نـــرگسِ هـــزار چشـــم کجاســـت　　کســـي کـــه یـــک نظـــرِ اعتبـــار بگشـــاید[149]

گشـــاد بـــاغ ز نـــرگس هـــزار چشـــم و کجاســـت　　کســـی کـــه یـــک نظـــر اعتبـــار بگشـــاید[150]

بیت

ســـــــبزه بیـــــــدار و آب خفتـــــــه دَرو　　صـــــد هـــــزاران گـــــل شـــــکفته دَرو[151]

صـــــــدهزاران گـــــــل شـــــــکفته درو　　ســـــبزه بیـــــدار و آب خفتـــــه درو[152]

بیت

عقـــلِ اوّل اوّل از رأیـــت زَنَـــد دَم در امـــور　　چـــون ز خورشـــیدِ جهـــان افـــروز صـــبحِ آخـــرین[153]

عقـــل اول اول از رایـــت زنـــد دم در امـــور　　چـــون ز خورشـــید جهـــان افـــروز صـــبح آخـــرین[154]

بیت

جداگانـــــه از موکـــــبِ هـــــر گـــــروه　　حصـــــاری بـــــرآورده مانـــــدِ کـــــوه[155]

جداگانـــــه از موکـــــب هـــــر گـــــروه　　حصـــــاری بـــــرآورد مانـــــد کـــــوه[156]

---

[149] Metin, s.122.
[150] Müşfik, *age.*, s.477.
[151] Metin, s.128.
[152] Bâbâyî, *age.*, s.702.
[153] Metin, s.154.
[154] Müşfik, *age.*, s.588.
[155] Metin, s.175.

بیت

چـــو در طـــاسِ رخشـــنده افتـــاد مـــور　　رهاننـــده را چـــاره بایـــد نـــه زور[157]

چـــو درطـــاس رخشـــنده افتـــاد مـــور　　رهاننـــده را چـــاره بایـــد نـــه زور[158]

بیت

برهـــانِ اهـــلِ دیـــن بـــه حـــقّ تیـــغِ قاطعســـت　　وان مخالفـــان همـــه تزویـــر و مکـــر و فَـــنّ[159]

برهـــان دولتـــت همـــه شمشـــیر قـــاطع اســـت　　و آن مخالفـــت همـــه تزویـــر و مکـــر و فـــن[160]

بیت

عشـــقِ بـــي پایـــانِ او چندانکـــه عاشـــق میکُشـــد　　زمـــرۀ دیگـــر بـــه عشـــق از غیـــب ســـر برمیکشـــند[161]

حســـن بی‌پایـــان او چنـــدان کـــه عاشـــق می‌کشـــد　　زمـــره دیگـــر بـــه عشـــق از غیـــب ســـر بـــر می‌کننـــد[162]

نظم

دولـــتِ صـــاحبقران عرصـــة کیهـــان گرفـــت　　مـــاهِ ســـرِ ســـنجقش ســـرحدِّ کیـــوان گرفـــت

---

[156] Dokter-i Mu'înfer, nşr., *Külliyât-ı Hamse-yi Nizâmî*, Tahrân: İntişârât-ı Zerrîn, 1362 hş., s.921.
[157] Metin, s.179.
[158] Mu'înfer, *age.*, s.840.
[159] Metin, s.183.
[160] Müşfik, *age.*, s.586.
[161] Metin, s.187.
[162] Muhammed-i Kazvînî ve Kâsım-ı Ganî, nşr. *Dîvân-ı Hâfiz*, Tahrân: İntişârât-ı Ârvîn, 1373 hş., s.140.

هـر چـه ز اطـرافِ بحـر وانچـه ز اکنـافِ بَـرّ داشـت بـه تیـغِ آفتـاب سـایة یـزدان گرفـت

ماهچـــة رایـــتَش ســـر بـــه فلـــک برفراشـــت شـاه بـه مـاهي تمـام حَصـنِ فلـک سـان گرفـت

از طرفـــي دولـــتش گـــردنِ ديـــوان ببســـت وز جهتـــي لشـــکرش مُلـــکِ ســـليمان گرفـــت

فـــتح نـــه امـــروز کـــرد پيـــرويِ لشـــکرت بـــا تـــو ز عهـــدِ ازل آمـــد و پيمـــان گرفـــت[163]

دولـــت ســـلطان اويـــس، عرصـــه دوران گرفـــت مـاه سـر سـنجقش، سـر حـد کيـوان گرفـت

هـــر چـــه ز اطـــراف بحـــر، وآنچـــه زاکنـــاف بـــر داشـــت بـــه تيـــغ آفتـــاب، ســـايه يـــزدان گرفـــت

ماهچـــه رايـــتش، ســـر بـــه فلـــک برفراشـــت شـاه بـه مـاهی ز روم، تـا در کرمـان گـرف

از طرفـــی دولـــتش، دفتـــر ديـــوان نوشـــت وز جهتـــی لشـــگرش، ملـــک ســـليمان گرفـــت

فـــتح نـــه امـــروز کـــرد، پيـــروی موکبـــت بـــا تـــو ز عهـــد ازل، آمـــد و پيمـــان گرفـــت[164]

نظم

دو تـــن پـــرورد شـــاهِ کشـــور گشـــای يکـــي اهـــلِ تيـــغ و دگـــر اهـــلِ رای

ز شـــاهان شـــهي گـــويِ دولـــت ربـــود کـــه دانـــا و شمشـــير زن را فـــزود[165]

[163] Metin, s.195.
[164] Müşfik, *age.*, s.433.
[165] Metin, s.201.

دو تـــن، پـــرور ای شـــاه کشـــور گشـــای　　یکـــــی اهـــل رزم و دگـــر اهـــل رای

ز نـــــام آوران گـــــوی دولـــــت برنـــــد　　کـــــه دانـــــا و شمشـــــیر زن پرورنـــــد[166]

نـــــوازش بســـــي کـــــرد بـــــر بنـــــدگان　　همـــــي داشـــــت آیـــــینِ فرخنـــــدگان[167]

نـــــوازش همـــــی کـــــرد بـــــا بنـــــدگان　　نگـــــه داشـــــت آیـــــین فرخنـــــدگان[168]

نظم

هـــــر جســـــد را کـــــه زیـــــرِ گردونســـــت　　مـــــادری خـــــاك و مـــــادری خونســـــت

مـــــادرِ خـــــون بپـــــروَرَد در نـــــاز　　درِ خـــــاك ازو بگیـــــرد بـــــاز[169]

هـــــر جســـــد را کـــــه زیـــــر گردونســـــت　　مـــــادری خـــــاک و مـــــادری خونســـــت

مـــــادر خـــــون بپـــــرورد در نـــــاز　　مـــــادر خـــــاک ازو ســـــتاند بـــــاز[170]

نظم

کـــــه خـــــورد نـــــوش پـــــاره ای در پـــــیش　　کـــــه پـــــسِ آن نخـــــورد صـــــد ره نـــــیش

نـــیش و نـــوشِ جهـــان کـــه بـــیش و کـــم اســـت　　در دَم و در دُمِ یکـــــي مگـــــس اســـــت[171]

---

[166] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Bûstân-ı Sa'dî*, Tahrân: İntişârât-ı İkbâl, s.64.
[167] Metin, s.201.
[168] Mu'înfer, *age.*, s.823.
[169] Metin, s.203.
[170] Mu'înfer, *age.*, s.688.

کـــه خـــورد؟ نـــوش پـــاره اي در پـــيش　　کـــز پـــي آن نخـــورد بايـــد نـــيش

نـــيش و نـــوش جهـــان کـــه پـــيش و پسســـت　　دردم و در دم يکـــــــي مگسســـــــت[172]

نظم

بـــدين خـــوبي جمـــالي کـــآدَمي راســـت　　اگـــر بـــر آســـمان باشـــد زَمـــي راســـت[173]

بـــ دين خـــوبی جمـــالی کـــادمی راســـت　　اگـــر بـــر آســـمان باشـــد ز می‌راســـت[174]

مصراع

گـــلِ نـــم ديـــده را آبـــي تمامســـت[175]

گـــل نـــم ديـــده را آبـــی کفايـــت[176]

بيت

کـــــرده بـــــا دادپـــــروران يـــــاری　　بـــــا ســـــتمکارگان ســـــتمکاری[177]

کـــــرد بـــــا دادپـــــروران يـــــاری　　بـــــا ســـــتمکارگان ســـــتمکاری[178]

---

[171] Metin, s.205.
[172] Mu’înfer, *age.*, s.691.
[173] Metin, s.206.
[174] Mu’înfer, *age.*, s.330.
[175] Metin, s.208.
[176] Mu’înfer, *age.*, s.130.
[177] Metin, s.212.
[178] Mu’înfer, *age.*, s.548.

بیت

بهجایِستمعدلرامینشـــــــــــــــــــــــاند همهخارمیکندوگلمیفشـــــــــــــــــــــــاند[179]

عمـــــارت همـــــی کـــــرد و زر می‌فشـــــاند همـــــه خـــــار می‌کنـــــد و گـــــل می‌نشـــــاند[180]

بیت

چـــو بهمـــن بـــه زابلســـتان خواســـت شـــد چـــپ انـــداخت آوازه و راســـت شـــد[181]

چـــو بهمـــن بـــه زاولســـتان خواســـت شـــد چـــپ آوازه افکنـــد و از راســـت شـــد[182]

نظم

روضـــــه گاهیســـــت صـــــد نگـــــار درو ســـــرو و شمشـــــادِ بـــــي شـــــمار درو

شـــــاخِ نـــــارنج و بـــــرگِ تـــــازۀ تُـــــرُنج نخـــــل بنـــــدی نشـــــانده در هـــــر کُـــــنج

میـــــــوه دارانـــــــتش از برومنـــــــدی کـــــرده بـــــا خـــــاكِ ســـــجده پیونـــــدی[183]

روضـــــه گـــــاهی چـــــو صـــــد نگـــــار درو ســـــرو و شمشـــــاد بی‌شـــــمار درو

میـــــــوه دارانـــــــش از برومنـــــــدی کـــــرده بـــــا خـــــاک ســـــجده پیونـــــدی

شـــــاخ نـــــارنج و بـــــرگ تـــــاره تـــــرنج نخلبنـــــدی نشـــــانده بـــــر هـــــر کـــــنج[184]

---

[179] Metin, s.218.
[180] Mu'înfer, *age.*, s.736.
[181] Metin, s.221.
[182] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.67.
[183] Metin, s.227.

بیت

چـــــه زور آوَرَد پنجـــــة دســـــتِ مـــــرد　　چـــو بـــازوی توفیـــق یـــاری نکـــرد[185]

چـــــه زور آورد پنجـــــهٔ جهـــــد مـــــرد　　چـــو بـــازوی توفیـــق یـــاری نکـــرد[186]

بیت

خـــوش گرفتنـــد حریفـــان ســـرِ زلـــفِ ســـاقي　　گـــر فلکشـــان بگـــذارد کـــه قـــراری گیرنـــد[187]

خـــوش گرفتنـــد حریفـــان ســـر زلـــف ســـاقی　　گـــر فلکشـــان بگـــذارد کـــه قـــراری گیرنـــد[188]

نظم

تکیـــه بـــر جـــایِ بزرگـــان نتـــوان زد بـــه گـــزاف　　مگـــر اســـبابِ بزرگـــي همـــه آمـــاده کنـــي[189]

تکیـــه بـــر جـــای بزرگـــان نتـــوان زد بـــه گـــزاف　　مگـــر اســـباب بزرگـــی همـــه آمـــاده کنـــی[190]

نظم

نـــــه چنـــــدان صـــــید گونـــــاگون فکندنـــــد　　کـــــه حـــــدّش در حســـــاب آیـــــد کـــــه چندنـــــد

ز زخـــــمِ تیـــــرِ هـــــر تـــــازی ســـــواری　　زمـــــین از خـــــونِ آهـــــو لالـــــه زاری[191]

---

[184] Mu’înfer, *age.*, s.548.
[185] Metin, s.239.
[186] Furûğî, *Bûstân-ı Sa’dî*, s.156.
[187] Metin, s.254.
[188] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.135.
[189] Metin, s.254.
[190] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.251.
[191] Metin, s.263.

نـــه چنـــدان صـــید گونـــاگون فکندنـــد کـــه حـــدش در حســـاب آیـــد کـــه چندنـــد

بـــه نـــوک تیـــر هـــر خـــاتون ســـواری فـــــرو داده ز آهـــــو مرغـــــزاری[192]

بیت

بیـــا تفـــرّجِ آیـــاتِ صـــنعِ بـــاری کـــن کـه داده اسـت بـه ابـر ایـن همـه گُهـر بـاری[193]

بیـــا تفـــرج آیـــات صـــنع بـــاري کـــن کـه داده اسـت بـه ابـر ایـن همـه گهربـاري[194]

نظم

مانَـــد مُخَـــیّمِ تـــو بـــه لشـــگرگهِ نجـــوم کـــز شـــرق تـــا بـــه غـــرب خیامســـت و لشگرســـت

فـي الجملـه خـود بـه عـدّت و لشـگر چـه حاجتسـت آن را کـــه عـــون و نصـــرتِ حـــق یـــار و یاورســـت[195]

مانـــد مخـــیم تـــو بـــه لشـــگر گـــه نجـــوم کـــز شـــرق تـــا بـــه غـــرب خیـــام اســـت و لشـــکر اســـت

فـــی الجملـــه خـــود بـــه عـــدت لشـــکر چـــه حاجـــت اســـت؟ آن را کـــه عـــون و نصـــرت حـــق یـــار و یـــاور اســـت[196]

مصراع

کلـــکِ مـــا نیـــز زبـــاني و بیـــاني دارد[197]

---

[192] Mu'înfer, *age.*, s.164.
[193] Metin, s.266.
[194] Müşfik, *age.*, s.605.
[195] Metin, s.273.
[196] Müşfik, *age.*, s.418.
[197] Metin, s.274.

کلـــک مـــا نیـــز زبـــانی و بیـــانی دارد[198]

بیت

در آیـــــینِ شـــــاهان و رســـــمِ کیـــــان　　پیـــــام آوران ایمننـــــد از زیـــــان[199]

در آیـــــین شـــــاهان و رســـــم کیـــــان　　پیـــــام آوران ایمننـــــد از زیـــــان[200]

نظم

برآمـــــد ز هَـــــر ســـــو درایِ شـــــتر　　ز بانـــگ تهـــي مغـــز را کـــرده پُـــر

ز دریاچـــــة صـــــاوه تـــــا انکـــــروس　　بـــه جـــوش آمـــد از هیبـــتِ بانـــگِ کـــوس

بـــه موکـــب روان لشـــکر از هـــر کنـــار　　نـــه چندانکـــه دانَـــد کـــس آن را شـــمار[201]

ز دریـــــای افرنجـــــه تـــــا رود نیـــــل　　بجـــوش آمـــد از بانـــگ طبـــل رحیـــل

دراینـــــده هـــــر ســـــو درای شـــــتر　　ز بانـــگ تهـــی مغـــز را کـــرد پـــر

بـــه موکـــب روان لشـــگر از هـــر کنـــار　　نـــه چنـــدان کـــه دانـــد کـــس آنـــرا شـــمار[202]

نظم

تـــا رایـــتِ مظفّـــرِ ســـلطانِ خـــاوری　　سرِشـــام عـــزمِ مملکـــتِ بـــاختر کنـــد

[198] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.114.
[199] Metin, s.274.
[200] Mu'înfer, *age.*, s.843.
[201] Metin, s.275.
[202] Mu'înfer, *age.*, s.843.

بـــاد از قـــدّ رايـــتِ رأيـــت چنانكـــه او هـر روز فـتحِ عرصـة مُلكـي دگـر كنـد[203]

تـــا رايـــت مظفـــر ســـلطان خـــاوری هـــر شـــام عـــزم مملكـــت بـــاختر كنـــد

بـــادا ز قـــدر رايـــت چنانكـــه ســـر هـر روز فـتح عرصـه ملكـی دگـر كنـد[204]

بيت

ســـرای پـــردهٔ قـــوس و قـــزح فـــرازِ افـــق نشـــان ز پـــرده و خرگـــاهِ شـــهريار دهـــد[205]

ســـرای پـــرده قـــوس قـــزح فـــراز افـــق نشـــان طـــارم ايـــوان شـــهريار دهـــد[206]

نظم

چـــو يـــانوش در لشـــگرِ شـــاه ديـــد جهـــان در جهـــان خيـــل و خرگـــاه ديـــد

چنـــان كـــز بســـي رونـــق و زور و تـــاب شـــدی چشـــمِ بيننـــده را زَهـــره آب

ز بـــس پرنيـــان هـــای زرّيـــن درفـــش هـــوا بـــود گلگـــون و صـــحرا بـــنفش[207]

پريـــرخ چـــو در لشـــگر شـــاه ديـــد جهـــان در جهـــان خيـــل و خرگـــاه ديـــد

ز بـــس پرنيانهـــای زريـــن درفـــش هـــوا گشـــته گلگـــون و صـــحرا بـــنفش

[203] Metin, s.277.
[204] Müşfik, *age.*, s.469.
[205] Metin, s.280.
[206] Dâdbih, *age.*, s.83.
[207] Metin, s.286-287.

چنـــان کـــز بســـی رونـــق و نـــور و تـــاب　　شـــده چشـــم بیننـــده را زهـــره آب[208]

بیت

ز بـــس نـــوبتي هـــای زرّیـــن نگـــار　　نمیُـــرد ره بـــر درِ شـــهریار[209]

ز بـــس نوبتیهـــای زریـــن نگـــار　　نمیبـــرد ره بـــر در شـــهریار[210]

بیت

بـه خـاكِ درگـهِ تـو گـر هـزار جـان آرَنـد　　محقّـر اسـت؛ نشـاید کـه در میـان آرَنـد[211]

اگـر بـه تحفـه جانـان هـزار جـان آری　　محقـر اسـت نشـاید کـه بـر زبـان آری[212]

نظم

ســـرانِ جهـــان دیـــد در بارگـــاه　　ســـرافکنده در ســـایة یـــک کـــلاه

همـــه گشـــته بـــا نقـــشِ دیـــوار جُفـــت　　نـــه یـــاراِي جنـــبش نـــه آوایِ گُفـــت[213]

ســـران جهـــان دیـــد در پیشـــگاه　　ســـرافکنده در ســـایهٔ یـــک کـــلاه

[208] Mu'înfer, *age.*, s.843.
[209] Metin, s.287.
[210] Mu'înfer, *age.*, s.843.
[211] Metin, s.288.
[212] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Gazeliyyât-ı Sa'dî*, Tahrân: İntişârât-ı İkbâl, s.464.
[213] Metin, s.288.

همـــه گشـــته بـــا نقـــش دیـــوار جفـــت　　نـــه یـــارای جنـــبش نـــه آوای گفـــت[214]

بیت

گـــرت هواســـت کـــه معشـــوق نگســـلد پیونـــد　　نگـــاه دار سَـــرِ رشـــته تـــا نگـــه دارد[215]

گـــرت هواســـت کـــه معشـــوق نگســـلد پیمـــان　　نگـــاه دار ســـر رشـــته تـــا نگـــه دارد[216]

نظم

عـــدل بشیرســـت خـــرَد شـــاد کـــن　　کـــار کُـــن و مملکـــت آبـــاد کُـــن

هرچـــه نـــه عدلســـت چـــه دادت دهـــد　　وانچـــه نـــه دادســـت بـــه بـــادت دهـــد

شـــهر و ســـپه را چـــو شـــوی نیکخـــواه　　نیـــکِ تـــو خواهـــد همـــه شـــهر و ســـپاه[217]

شـــهر و ســـپه را چـــو شـــوی نیـــکخواه　　نیـــک تـــو خواهـــد همـــه شـــهر و ســـپاه

هـــر چـــه نـــه عدلســـت چـــه دادت دهـــد　　وانچـــه نـــه انصـــاف بـــه بـــادت دهـــد

عـــدل بشیریســـت خـــرد شـــاد کـــن　　کـــارگری مملکـــت آبـــاد کـــن[218]

[214] Mu'înfer, *age.*, s.843.
[215] Metin, s.291.
[216] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.113.
[217] Metin, s.291.
[218] Hasan Vahîd-i Destgirdî, nşr., *Mahzenü'l-Esrâr*, Tahrân: Neşr-i Katre, 1379 hş., s.80.

بیت

بـــــه گـــــردِ ســـــپه پـــــاس برداشـــــتند　　مگـــــس گِـــــردِ خرگـــــاه نگذاشـــــتند[219]

دو رویـــــه ســـــپه پـــــاس برداشـــــتند　　مگـــــس گـــــرد خرگـــــاه نگذاشـــــتند[220]

بیت

چـــو در لشـــکرِ دشـــمن افتـــد خـــلاف　　تـــو شمشـــیرِ کـــین بـــرمَکِش از غـــلاف[221]

چـــو در لشـــکر دشـــمن افتـــد خـــلاف　　تـــو بگـــذار شمشـــیر خـــود در غـــلاف[222]

بیت

درآمـــد زِ هَـــر ســـو ســـپه فـــوج فـــوج　　زمـین شـد چـو دریـایِ چـین پُـر ز مـوج[223]

در آمـــد ز هـــر ســـو ســـپه فـــوج فـــوج　　زمـین شـد چـو دریـای چـین پـر از مـوج[224]

بیت

ســنان و پــرچمِ رُمحَــش یکــي بــه ســر تیــزی　　گرفتــه قلعــة گــردون یکــي بــه ســربازی[225]

ســنان و پــرچم رمحــش یکــی بــه ســر تیــزی　　گرفتــه قلــه گــردون یکــی بــه ســر بــازی[226]

---

[219] Metin, s.298.
[220] Mu'înfer, *age.*, s.928.
[221] Metin, s.301.
[222] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.65.
[223] Metin, s.301.
[224] Ebu'l Kâsım-ı Hâlit, nşr., *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*, Tahrân: İntişârât-ı Mâ, 1367 hş., s.628.
[225] Metin, s.311.

بیت

هرکــه بیــرون نَهَـد از دایــرهٔ حکـمِ تــو پــای　　بــس کــه سرگشــته رَوَد گِــردِ جهــان چــون پرگــار[227]

هرکــه بیــرون نهــد از دایــره حکــم تــو پــاي　　بــس کــه سرگشــته رود گــرد جهــان چــون پرگــار[228]

بیت

آنکـــه از ســـایهٔ اقبـــالِ تـــو برتافتـــه روی　　شــده سرگشــته تــر از ذرّه و در خُــور شــده اســت[229]

وانکـــه از ســـایه اقبـــال تـــو برتافتـــه روی　　شــده سرگشــته تــراز ذره و در خــور شــده اســت[230]

نظم

ز آســیابِ فلــک بــر زمــین بریخــت دقیــق　　اگرچــه فکــرِ دقــیقش بشــد چــو نقــش بــرآب

ازیــن دقیــق چــه حاصــل ســپهر را چــو ازان　　نــه قــرصِ خُــور بــه درآیــد نــه گِــردهٔ مهتــاب[231]

مــن آســیاب فلــک پــر دقیــق می‌یــابم　　اگرچــه فکــر دقــیقم نمانــد و رای صــواب

ازیــن ذقیــق چــه حاصــل ســپهر را چــو ازان　　نــه قــرص مهــر برآیــد، نــه گــرده مهتــاب[232]

---

[226] Dâdbih, *age.*, s.173.
[227] Metin, s.321.
[228] Müşfik, *age.*, s.533.
[229]Metin, s.324.
[230] Müşfik, *age.*, s.438.
[231]Metin, s.239.
[232]Müşfik, *age.*, s.396.

بیت

بـــه خواهنـــدگان گـــر کســـي زر دهـــد　　بـــه جـــای زر او شـــهر و کشـــور دهـــد[233]

بـــه خواهنـــدگان گـــر کســـي زر دهـــد　　بـــه جـــاي زر او شـــهر و کشـــور دهـــد[234]

نظم

بـــزرگیش بخشـــید و فرمـــان دهـــي　　بـــه شـــاخِ امیـــدش برآمـــد بهـــي

بـــه گیتـــي حکایـــت شـــد ایـــن داســـتان　　رَوَد نیـــک بخـــت از پـــي باســـتان[235]

بـــزرگیش بخشـــید و فرمانـــدهي　　ز شـــاخ امیـــدش برآمـــد بهـــي

بـــه گیتـــي حکایـــت شـــد ایـــن داســـتان　　رود نیکبخـــت از پـــي راســـتان[236]

1.4. TARİHÎ VE EDEBÎ DEĞERİ

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'nin, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile ilgili tarihî, sosyal, siyasî ve toplumsal bilgiler ihtiva ediyor olması, olayları kronolojik olarak aktarması ve ayrıntılı tasvirler içermesi eserin tarihî değerini göstermektedir. Müellif Şāh Ḳāsım'ın Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından himaye görerek bu iki padişahın devrinde yani anlattığı olayların gerçekleştiği tarihlerde yaşamış olması Kanuni Sultan Süleyman dönemi uzmanlarının ve araştırmacılarının tafsilatlı bilgilere ulaşacağının bir göstergesidir. Eserin konusu ve mahiyeti kısmında verdiğimiz üzere Sultan Süleyman'ın fetihlerinin anlatıldığı kısımlarda seferlerin tarihi gün gün verilmiştir. Ayrıca

[233]Metin, s.332.
[234]Mu'înfer, *age.*, s.884.
[235]Metin, s.332.
[236]Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.55.

güzergâh boyunca tasvirler yapan müellif sultanın olaylara karşı tutumunu, okuyucunun gözünde canlandıracak şekilde aktarmaktadır. Dönemin devlet adamlarına, ileri gelenlerine ve görev ve rütbe değişimlerine de yer vermektedir. Devlet işleyiş geleneğini ve yapısını, Sultan Süleyman'ın emirlerini hangi sebeplere dayanarak verdiğini aktarmakta, bu yönüyle eser tarihi olayların arka planları hakkında da bilgiler ihtiva etmektedir.

Edebî olarak baktığımızda aynı dönem kaleme alınan eserlerin özelliklerini yansıttığını görmekteyiz. Özellikle padişaha övgülerin çok daha fazla olduğu giriş kısmında dilinin oldukça ağdalı olduğunu ve mübalağalar içerdiğini de söylemeliyiz. Hatta teşbih ve tasvirlere o denli yer vermiştir ki bazı yerlerde asıl konudan kopmamıza dahi neden olmaktadır. Ancak tarihî olaylara yer verdiği ilerleyen sayfalarda nispeten daha açık ifadeler kullandığını söylemeliyiz. Anadolu sahasında yazılmış bir eser olması o dönemde Anadolu'da yazılan Farsça eserlerin dili ve edebî yönü hakkında da fikir vermektedir. Müellifin olayları düzenli bir şekilde anlattığını ve başlık içerik uyumunun tam ve eksiksiz olduğunu da belirtmemiz gerekir. Ayrıca kitabında yer verdiği meşhur şairlere ait şiirler hem müellifin edebî yönünün hem de eserin edebî değerinin bir göstergesidir. Eser müellif tarafından oldukça iyi planlanmış ve yapılan bu plana sadık kalınmıştır. Müellifin belirlediği içerik şemasına uyması ve olaylar arasında atlamalar ve boşluklar bırakmaması, düzen ve plan çerçevesinde kaleme alınmış olduğunu söylememiz için yeterlidir. Her ne kadar tarihî konuları içeriyor olsa da edebî yönüyle de alan araştırmacıları için önemli bilgiler ve malzemeler ihtiva etmektedir.

1.5. SÜLEYMANNÂMELER ARASINDAKİ YERİ

Süleymannâmeler tarihimiz için büyük değer taşıyan eserlerdir. Bu eserlerin özel bir dönemi kayıt altına alıyor olmaları genel tarih kitaplarına nazaran ele aldıkları konuları daha ayrıntılı bir şekilde sunabilmelerine imkân tanır. Dönemin siyasi, askerî, idari, edebî, iktisadi, kültürel ve sosyal yönlerine dair birincil kaynak niteliğinde olmaları ve birçok hususta dolaylı da olsa bilgi sahibi olabileceğimiz konuları ihtiva etmeleri bu eserlerin bilimsel çalışmalardaki etkin rolünü tartşmasız kılar.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yazılan ve çoğunlukla sadece onun hükümdarlık döneminin olaylarını içeren telifler, müellifleri başka isimler vermiş olsa da genel olarak Süleymannâme adıyla anılırlar. Günümüze ulaşanların hepsini son derece kapsamlı olmaları nedeniyle ayrıntılı olarak inceleme ve aralarında detaylı bir karşılaştırma imkânının olmadığını söylemeliyiz. Bir sınırlamaya gitmemiz kaçınılmazdı. Biz de bu çerçevede üzerinde çalışma yapılmış olan belli başlı Türkçe kaleme alınmış olanlar ile Farsça telif edilenleri göz önünde bulundurarak *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*'nin bunlar arasındaki yeri hakkındaki tespitlerimizi sunacağız. Öncelikle günümüze ulaşan belli başlı Türkçe ve Farsça Süleymannâme'lerden bahsetmek isteriz.

Celalzāde Salih'in *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusu ve hükümdarlığının ilk sekiz yılını (926-934/1520-1528) ihtiva eder. Kanuni Sultan Süleyman döneminin devlet adamlarından olan müderrislik ve kadılık yapan Celalzāde Salih'in Belgrad, Rodos ve Mohaç seferlerini içeren bu eseri kataloglarda *Belgrad Fetihnâmesi*, *Rodos Fetihnâmesi* ve *Mohaçnâme* olarak kaydedilmiştir. Aslında bunlar *Tarih-i Sultan Süleyman'*ın bölümleridir.[237]

Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme'*si, Kanuni Sultan Süleyman döneminin meşhur tarihçisi, matematikçisi, hattatı ve ressamı olan Matrakçı Nasuh'un eseri olup telif sırasına göre farklı isimlendirilmiş cüzlerden meydana gelmektedir. Sultan Süleyman döneminin başından itibaren 957/1551 yılına kadarki olayları ihtiva eder.[238]

Bostan Çelebi'nin *Süleymannâme*'si Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk yirmi iki yılını (926-948/1520-1542) konu alır. Bostan Çelebi'nin Sultan Süleyman'ın hocası Hayreddin Efendi'ye intisabından dolayı sarayla ilgili hadiseler diğer kaynaklara göre oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır.[239]

Ḥadīdī'nin (ö. 940/1533) *Süleymannâme*'si manzum olarak kaleme alınmıştır. Müellifin asıl adı bilinmemektedir Ḥadīdī şairin mahlasıdır. Sultan Süleyman'ın saltanatının başlangıcından 930/1523 yılına kadarki tarihi olayları içerir.[240]

---

[237] Yurdaydın, *agm*, s. 1-12.; Özcan, *agm*, s. 128-129.
[238] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[239] Sağırlı, *agm*, s. 124.
[240] Babinger, *age*, s. 67.

Abdulazīz Karāçelebizāde'nin (ö.1068/1658) *Süleymannâme*'si Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatını, tahta çıkışından ölümüne kadar gerçekleşen fetihleri, olayları ve dönemin ulemâ ve vezirlerin biyografilerini ihtva eder. Eserin dili son derece süslü ve ağdalıdır. Birçok bilgin yetiştirmiş olan Karāçelebizāde sülâlesinden olan Abdulazīz Karāçelebizāde Hayreddin Paşa Camii müderrisliği ve İstanbul kadılığı yapmıştır.[241]

Eyyūbī'nin *Menākıb-ı Sultan Süleymān Hān* adlı manzum ve 1495 beyiten oluşan eserinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad, Rodos, Budin, Peç, Alman, Bağdat, Boğdan, Nahcivan ve Van seferlerini kaleme alır. Kanuni döneminde yaşamış Eyyūbī'nin eseri genel olarak diğer Süleymannâmeler ile aynı özellikleri taşır.[242]

Gubārī'nin (ö. 974/1566) *Süleymannâme*'si Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine yer verdikten sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından itibaren Suriye isyanına kadar gerçekleşen olayları anlatır.[243] Dönemin meşhur hattatlarından olan Akşehirli Abdurrahman b. Abdullah Gubārī aynı zamanda II. Bayezid'in oğlu şehzade Orhan'a hocalık da yapmıştır. Ayrıca Irak seferinde kâtip olarak bulunmuştur. Padişahın emri ile kaleme aldığı 147 sayfalık Farsça eserine *Şahnâme* ismini vermiştir.[244]

Celalzāde Mustafa Çelebi'nin (doğ. 930-1523/ö. 975-1567) *Tabakātu'l-Memālik ve Derecātu'l Mesālik'i* Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan önemli Süleymannâmeler arasında yer alır. Eserinde kronolojiye çok dikkat eden Koca nişancı olarak anılan Celalzāde Mustafa tezkirecilik, reîsülküttâblık ve nişancılık görevlerinde bulunmuş bir müverrihtir. Celalzāde Mustafa'nın manzum ve mensur karışık olarak Farsça kaleme aldığı eserinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferi, Böğürdelen kalesinin fethi, Sava nehrinden Sirem adasına geçişi, Belgrad kalesinin fethi ve sonrasında saltanat merkezine dönüşü olayları anlatılmaktadır.[245] Oldukça ağır ve süslü bir üslup ile yazılan bu eser Kanuni dönemini anlatan en

[241] Nevzat Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24 (2001), s.381-382.
[242] Agâh Sırrı Levend, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi*, Ankara: TTK, 1956, s. 56.
[243] Parmaksızoğlu, *agm*, s. 354.
[244] Babinger, *age*, s. 103-104.; Parmaksızoğlu, *agm*, s. 347-351.
[245] Babinger, *age*, s. 113-114.

mufassal eser olarak değerlendirilir. Bizzat yaşadığı olayları aktaran Celalzāde Mustafa'nın eseri gözlemlerine dayanmaktadır.[246]

İsmāʿīl'in *Futūḥāt-ı Suleymānī*'si İranlı şair İsmāʿīl tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminin 926-1520/974-1566 tarihinde meydana gelen olayları aktarır. Olayları kronolojik olarak aktarmamaktadır. Padişahın Belgrad, Mohaç, Budin ve Almanya seferlerini içeren mesnevi tarzında yazılmış manzum bir Süleymannâmedir.[247]

Fetḥullah Ārifī Çelebī'nin *Süleymannâme*'si Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından itibaren 962/1555 yılına kadar gerçekleşen olayları kapsar. Ārifī Çelebī 1540 yılının başında İran'dan İstanbul'a geldiği düşünülmektedir. Farsça ve Türkçe şiir söylemekte usta olan Ārifī Kanuni Sultan Süleyman tarafından ilk resmi Osmanlı şahnamecisi olarak atanır ve Osmanlı Hanedan tarihi yazmakla görevlendirilir.[248] Olayları kronolojik aktaran manzum bir eserdir.[249]

Hakkında bilgiler sunduğumuz Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşen hadiseleri kaydeden Farsça ve Türkçe yazılmış Süleymannâmelere baktığımızda en göze çarpan ortak özellikleri, dönem tarihine şahitlik eden müellifler tarafından sultanın emri üzerine kaleme alınmış olmalarıdır. Süleymannâmeler sahip oldukları bu özellikleri nedeniyle çoğunlukla müellifin vefatı nedeniyle yarım kalmakta ya da Kanuni devrinin farklı tarih aralığında gerçekleşen hadiseleri kapsamaktadırlar. Ancak genel itibariyle olayları Sultan Süleyman döneminin başından itibaren alarak şahitlik ettikleri yıllara kadar aktarıldıklarını da söylemeliyiz. Müelliflerinin tarih yazıcılığının yanı sıra devletin önemli kademelerinde görev yapıyor olmaları da ortak özellikleri arasında sayılabilecek bir diğer husustur. Müellifler gerçekleşen her yeni sefer ve fetihi ekleyerek eserlerini genişletebildikleri gibi tarihi olaylardan sadece bir ya da birkaçını da kaleme alabilmektedirler. Oldukça düzenli ve tertipli müstakil olanların yanı sıra günümüze ulaşanlar arasında cüzler halinde dağınık halde bulunanları da mevcuttur. Bu da biz araştırmacıların özellikle müellifi belirleme ve eserin parçalarını bir araya getirme konusunda sıkıntı yaşamasına neden olmaktadır. Bir diğer önemli husus da çalışmamızın konusu olan

[246] Özcan, *agm*, s. 125-126.
[247] Bilgen, "İsma'il ve Futuhat-ı Süleymani'si", s.30-35.
[248] Çelik, "Fethullah Arifi Çelebi'nin 'Şahname-i Al-i Osman'ından Süleymanname", s. xxvii.
[249] Çelik, "Fethullah Arifi Çelebi'nin 'Şahname-i Al-i Osman'ından Süleymanname", s. xxxi.

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye gibi oldukça iyi planlanmış Süleymannâmelerin müellifin vefatı nedeniyle yarım kalması ve bunu doğal olarak ön göremeyen müellifin kitabının hiçbir yerinde müellif kaydının yer almıyor oluşudur. Tespit ettiğimiz bu ortak özelliklerinin yanı sıra bazı Süleymannameler konuları işleyiş bakımından farklılıklara da sahiptirler. Bu farklılıklar arasında kimi eserlerin tarihi olayları oldukça detaylı kaydetmeleri, kronolojik olmaları ve padişahın fetihlerine bizzat katılan müellifler tarafından kaleme alınmalarını sayabiliriz. Bahsettiğimiz bu hususların Süleymannâmeler için sadece nicelik bakımından bir değerlendirme olduğunu vurgulamalıyız yoksa sundukları bilgiler bakımından hepsinin tarihimiz için çok kıymetli olduğu gerçeği tartışmasızdır.

Çalışmamızın konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'yi* yukarıda sunduğumuz bilgi ve değerlendirmelerimiz çerçevesinde ele aldığımızda Süleymannâmelerin genel özelliklerini taşıyan bir eser olduğunu söylemeliyiz. Özellikle Farsça kaleme alınmış Süleymannâmelere baktığımızda çoğunlukla manzum olarak kaleme alındıklarını, mensur kısımlarının yok denilecek kadar az olduğunu görmekteyiz. Bu yönüyle *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* farklılık arz etmektedir. Müellif metin aralarında konuya uygun düşen şiirlere yer veriyorsa da genel itibariyle olaylar uzun mensur metinler şeklinde aktarılmıştır. Dikkatimizi çeken bir diğer husus da eserin adının sadece Sultan Süleyman'a odaklanmayıp, devlet aygıtını sunmaya yönelik olması, muellifin devletin işleyişi ile ilgili bilgiler vereceğini aktarmasıdır. Bu yönü *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*yi diğer süleymannâmelerden ayrılmaktadır. Süleymannâme yazıcılığı geleneğinde müellifler genellikle eserlerini dönemin sultanı odaklı kaleme alırlar. Eserin mensur olması ayrıntı aktarımını manzum eserlere nazaran daha kolay hale getirdiği için, araştırmacıların dönem hakkında farklı bilgiler edinebileceğinin bir göstergesidir. Bir diğer özelliği kronolojik olması ve tarihleri gün ve ayları ile birlikte vermesidir. Sonuç olarak *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* Süleymannâme yazıcılığının genel özelliklerini barındıran bir eser olmasının yanı sıra tarihi olayları edebi bir üslup ile anlatan, kronolojik, olayların arka planı ile ilgili bilgilere sahip, tasviri güçlü, planlı ve tertipli bir eserdir.

1.6. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Edebî ve tarihî eserler yazıldığı dönemin siyasi, sosyal, kültürel, dilsel ve dinî gelişmelerinden etkilenir ve bu değişimler neticesinde şekillenirler. Bu da verilen edebî ürünlerin her dönemde içerik, şekil ve dil bakımından farklılaşmasına ve dönüşmesine neden olur. Biz bu değişimi edebiyatta üslup olarak ifade ederiz. Üslup devrelerinin başlıklandırılması genellikle dönemin siyasi ve tarihi olayları esas alınarak yapılır. Fars edebiyatı da başlangıçtan günümüze bu değişimleri geçirmiş ve bunun sonucunda çeşitli üslup devreleri ortaya çıkmıştır. Bunlar kısaca şu şekildedir:

1. Samanlılar Devresi (300-450/ 912-1058)
2. Gazneliler ve İlk Selçuklular Devresi (450-550/1058-1155)
3. İkinci Selçuklular ve Harezmşahlar Devresi (550-600/1155-1203)
4. Sebk-i Irakî Devresi ve Sebk-i Hindî (600-1200/1203-1785)
5. Bazgeşt-i Edebî Devresi (1200-1300/1785-1882)
6. Sadeleşme Devresi/Çağdaş Nesir Devresi (1300 ve sonrası/ 1882'den günümüze).[250]

Üslup devreleri için verdiğimiz bu sınıflandırmalar ışığında, *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* dil ve üslup özellikleri bakımından Sebk-i Hindî (600-1200/1203-1785) devresinde yazılmış tarih kitapları kapsamında yer almaktadır.[251]

XVI-XVIII. asırlar arasında etkinliğini sürdüren bu üslup[252], Hint felsefesi ve edebiyatından etkilenen ve büyük kısmı İranlı olmak üzere gerek Hindistan'da gerekse Hindistan dışında yaşayan şairler ve edebiyatçılar tarafından benimsenmiştir. Bu üslup, nazım ve nesir olmak üzere Türk edebiyatını oldukça etkilemiştir. İlk olarak XVI. yüzyılda İran'da ortaya çıkıp, Hindistan'da gelişerek sonrasında Afganistan ve Anadolu coğrafyalarında yaygınlaşmıştır.

Sebk-i Hindî üslubunun Osmanlı sultanları tarafından da destek görmesi Türk edebiyatında yer bulmasının başlıca nedeni olarak kabul edilmektedir. Belli başlı

[250] Mehdī Dıreḫşān, *Sebk-i Neşr-i Fārsī*, Tahrān: Çap-i Mehīn, 1348 h.ş. (1930), s.5
[251] Dıreḫşān, age., s.5
[252] Adnan Karaismailoğlu," Fars Edebiyatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42 (2012), s.386.

özellikleri; somut ve soyut kavramların iç içe olduğu derin, ince ve yoğunlaştırılmış anlamlara ve mazmunlara, orijinal kelimelere, öğelere ve betimlemelere oldukça fazla yer verilir. Bu üslupta hayal gücü ve iç dünya sınırsız, derin ve engin olduğundan mübalağa sanatı sık rastlanan edebî sanatlardandır. Her şey abartılı bir şekilde ifade edilmektedir.[253]

Eserde Arapça kelime, ibare ve secilere çokça yer verilmiş, duruma uygun düşen yerlerde Farsça ve Arapça şiirler aktarılmıştır. Tarih kitaplarının başlıca özelliklerinden olan ayet ve hadislere istişhad yapılmış ve edebî sanatlar bakımından zengin bir metin kaleme alınmıştır. Genel itibari ile dil bilgisi kurallarına özen gösteren müellifin cümleleri, uzun ve bazen içinden çıkılamaz betimlemeler ve ifadeler barındırmaktadır. Sadece mukaddime kısmı değil eserin tümü edebî bir üslup barındırmaktadır.

Müellif tarihî olayların aktarımında hikâyeleştirme yöntemine başvurmuştur. Olayları uzun cümlelerle aktarmış, anlatımı zorlaştıracak ağır ve tumturaklı bir dil kullanmamıştır. Bahsettiğimiz hususların açıklığa kavuşmasını sağlamak üzere, eseri dil ve üslup özellikleri ile edebî sanatları bakımından inceleyerek bunlarla ilgili örnekler vermeye çalıştık.

Fâil–Fiil Uyumu: Bütün eser boyunca fâil–fiil uyumuna dikkat edilmiş, fâil tekil ise fiil de tekil, fâil çoğul ise fiil de çoğul olarak kullanılmıştır

همه باحربه های تُعبان آیین که از هر طرف به اَعدا دندانِ کین مینمود صف آراسته بودند[254]

چون مَرَدهٔ کَفَره هم طریقِ خلاص را منحصر در همان دیدند با رییسِ ظلالت تأسیسِ خود متّفق گردیدند و ازروی اضطرار نه از طریقِ طوع و اختیار با اعناقِ منکسره گردن به طوقِ تسلیمو اطاعت در دادند[255]

کار و بارِ این حصار به چه خواهد انجامید و نهایتِ این معاندهٔ ما به کجا خواهد کشید[256]

اوّل کسي که تیغِ کین را از کمین به قصدِ مخالفانِ دولتِ مکین بر کشد من خواهم بود[257]

[253] Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Cilt 36 (2009), s.254.
[254] Metin, s.283.
[255] Metin, s.190.
[256] Metin, s.190.
[257] Metin, s.104.

دانسته باشي كه سوابقِ حقوقِ مصاحبت كه در ميانِ ما بود لواحقِ اين عقوق و مخالفتآن را محو ساخته است[258]

Karineli Fiil Hazfi: Eserde tekrardan kaçınmak için fiil hazfine gidilmiştir.

غزای عظیم به جانبِ ممالکِ انکروس فرموده اند؛ و شش پاره قلعهٔ محصّنه از قلاعِ معتبرهٔ ایشان در آن سال به عونِ مَلِکِ متعال گشوده[259]

و خرگاهِ بدایع دستگاهِ غنچه را بر نزهتگاهِ گلستان مرتّب ساختند؛ وبیرق های برگ های لالهٔ حمرا بر سرِ ارماحِ سبزِ صحرا آرا[260]

امیر لوای کُوستندیل با عسکرِ بي عدیلِ خود منزل گزیده بودند؛ و آرمیده[261]

به موضعِ حَجقَه برده بودند و اقامتِ آن خدمت نموده[262]

از هر سو رو در رو باز داشته بودند؛ و از برایِ اَعلامِ اعدا نیرانِ آن را به فلکِ اثیر برافراشته[263]

چنانچه گفته اند و صدق را ننهفته؛[264]

به یُمنِ القابِ حشمت نشانِ سلطانِ صاحبقران مزیّن و مُحلّي است؛ و قلوبِ اهالي آن ارباع و حوالي از خدشهٔ مخالفت و عصیان پاك و مبرّا[265]

سوادِ لباسِ کعبهٔ قدسي سماتش منبعِ چشمهٔ حیوةِ ابدی است؛ و صحنِ حریمِ حَرَمش محلّ تموّجِ بحرِ مغفرت و کَرَمِ اَحَدی[266]

بعضي قُضات و وُلاتِ آن دیار به خدمتِ نوّابِ کامکار و وُزرای عالیمقدار عرض نامه ها فرستاده بودند و از مخالفتِ او دربعضي امور به قوانینِ معدلتِ سلطانیّه و ستم بر اهلِ بلدان و بریّه شکایت نموده که[267]

Devrik Cümle Kullanımı: Eserde genel itibariyle devrik cümle pek sık kurulmamıştır.

[258] Metin, s.103-104.
[259] Metin, s.144.
[260] Metin, s.248-249.
[261] Metin, s.318.
[262] Metin, s.136.
[263] Metin, s.283.
[264] Metin, s.202.
[265] Metin, s.209.
[266] Metin, s.209.
[267] Metin, s.211.

گنجي پرداختند محفوف به صنوفِ اژدهايانِ آتشبار و نهنگانِ كينه گذار[268]

حلوا ييست بي دود و ادراری مانندِ فيضِ اهلِ جود؛[269]

و بر بلندی واقع است درغايتِ ارتفاع[270]

جوازِ عساكرِ ظفرمآثر ميسّر است؛ و راه را گنجايشِ اين لشكرِ بي حدّ و عد متصوّر[271]

چشمه ايست مانند چشمهٔ خورشيد گرم و روان؛ و حوضش چون دلِ اهلِ صفا در وی همه چيز روشن ونمايان[272]

آبيست مانندِ اشكِ عاشقان گرم و سوزان به آتشِ نهاني[273]

به يُمنِ القابِ حشمت نشانِ سلطانِ صاحبقران مزيّن و مُحلّي است؛ و قلوبِ اهالي آن ارباع و حوالي از خدشهٔ مخالفت و عصيان پاك و مبرّا[274]

Vech-i Vasfî Kullanımı: Bu eserde rastlanılan bir kullanımdır.

مجموعِ تفنگ های صاعقه بارِ تُعبان آثار را بر سرِ دست آماده و مهيّا داشته؛ و بازِ بازی آتشِ خصم گدازی بر آن گماشته؛ همه با حربههای تُعبان آيين كه از هر طرف به اَعدا دندانِ كين مينمود صف آراسته بودند[275]

بعد از اتمامِ خدمتِ مذكور مراجعت نموده در آن منزل رسيده بودند[276]

و در آن منزل از جانبِ اميرالامرای ديار‌بكر محمد پاشای بِيغْلو الاغان رسيده چند نفر از طايفهٔ قزل باشِ فتنه پاش را كه بعضي امرای كردستان در حوالي وان و وُسطان برای زبان گيری صيد نموده بودند[277]

بايد كه از سر قَدَم ساخته و به عزمِ دريافتِ شرفِ پايه بوسي تختِ عالي بختِ ما تاخته بيايد[278]

كوششهای مردانه و مردانگيهای دليرانه نموده در عينِ رزم گذاری به جوارِ رحمتِ باری نقل نمود[279]

[268] Metin, s.197.
[269] Metin, s.130.
[270] Metin, s.304.
[271] Metin, s.308.
[272] Metin, s.130.
[273] Metin, s.130.
[274] Metin, s.209.
[275] Metin, s.283.
[276] Metin, s.137.
[277] Metin, s.136.
[278] Metin, s.202.
[279] Metin, s.184.

Mazi-i İstimrârî'de "mî" yerine "yâ"-yıİstimrârî Kullanımı: Eserde bu kullanıma çok rastlanmaktadır.

نقشِ طرح با شکوهش اگر بر کوهِ بیستون کشیده بودی فرهاد تیشهٔ تکلّف بر آن ننهادی و دستِ تصرّف بر آن نگشادی[280]

اگر في المثل مرغ آبي بر آنها نشستي مانند مگس در جُلاّب فرو رفتي[281]

اگر سوزنِ ادریس علیه السّلام به جانبِ آن سرزمین بیفتادی بر سرِ نیزه ای بایستادی[282]

و هر کدام از این فیلاران که پیر و ناتوان گشتندی ایشان را به فرنگستان برده و انواعِ رعایت نموده عوضِ او را باز مردمِ جوانِ تنومند فرستادندی[283]

Mefʿûl-i Sarih Nişanesi Olan "ra" Harf-i Nişanesinin Mefʿûl-i Sarihte Hazfi: Çok sık bir kullanım değildir.

و خرگاهِ بدایع دستگاهِ غنچه را بر نزهتگاهِ گلستان مرتّب ساختند؛ و بیرق های برگ های لالهٔ حمرا بر سرِ ارماحِ سبزِ صحرا آرا[284]

و چون چند روز قبل از آن امیرِ شکار به بستنِ جرگهٔ شهریاری و راندنِ وحوشِ شکاری مأمور شده بود ترتیبِ آن خدمت نموده شکاری بر حسبِ دلخواه روی نمود[285]

"Bâ" Edatı Yerine "be" Kullanımı: Çok sık rastlanan bir kullanımdır.

اولي آنکه به موجبِ "مِنْ نَجابِرَأسِهِ فَقَد رَبْحَ" به تسلیمِ حصار و طلبِ امان جان را از این گردابِ بلا خلاص گردانیم و کشتي هستي را به ساحلِ نجات رسانیم[286]

تسخیرِ قلعهٔ بالا که در غایتِ رفعت و متانت و نهایتِ استحکام و حصانت است به یوریش و نردبان اگرچه نزدِ دلیرانِ جنگ جوی و بندگانِ شیر خویِ ما آسان مینماید امّا موجبِ اتلافِ نفوسِ کثیره میگردد[287]

[280] Metin, s.142.
[281] Metin, s.277.
[282] Metin, s.286.
[283] Metin, s.234.
[284] Metin, s.248-249.
[285] Metin, s.128.
[286] Metin, s.190.

نهنگِ بلا را بر افراختند به تیغ از نهنگان سر انداختند[288]

بعضي سرهنگانِ درگاهِ عالم پناه را به وزرا و سردارانِ مغازی آرا فرستاده امر نمودند که آن امکنه را هم به مردانِ کار مشغول و مملو سازند[289]

در آن روز به رمي قونبرهٔ آتش در سقفِ آن قلّه انداختند[290]

به سعادتِ بي غایت توقّف و اقامت فرمود[291]

روزها را به چراغ مي جوییم و به زبانِ سنان با ستاره راز مي گوییم[292]

مانندِ اصابعِ منظّمه به ریسمان ها بر هم میبندند[293]

"**Be" Edatı Yerine "der" Edatının Kullanımı:** Çok sık rastlanılan bir kullanım değildir.

همان روز که شروع در مقدّماتِ جسر نمودند[294]

بعد از اتمامِ خدمتِ مذکور مراجعت نموده در آن منزل رسیده بودند[295]

Meçhul Fiil Kullanımı: Eserde pek sık kullanılmamışsa da birkaç örnek vermek doğru olacaktır.

اکثرِ صنادیدِ آن قومِ مَرید بعضي کُشته و بعضي بسته گردیده اند[296]

با وفودِ عظمت و جلال از آن منزل روان شدند[297]

---

[287] Metin, s.179.
[288] Metin, s.177.
[289] Metin, s.174.
[290] Metin, s.174.
[291] Metin, s.160.
[292] Metin, s.164.
[293] Metin, s.173.
[294] Metin, s.148.
[295] Metin, s.137.
[296] Metin, s.184.
[297] Metin, s.140.

بلکه نارِ غیرتِ پادشاهانه چنان اشتعال یافت که قصدِ آن فرمودند که خود به امرِ محاربه اشتغال فرمایند و به ذاتِ عالي صفات در مواقعِ مخاطرات حاضر آیند[298]

آزق و زاد به معسکرِ بحر نهاد کشیدن آسانتر دست دهد[299]

Mazi Fiillerin Başına "ba"-yı Tekid Getirilmesi: Eserin sadece şiirler kısmında nadiren rastlanılmıştır.

از طرفي دولتش گردنِ دیوان ببست[300]

زدستِ مرگ نتوان جان ببُردن[301]

از چنبرِ مخالفتت هر که سر نتافت حبل الوَرید گشت به گردن دَرَش رَسَن[302]

باز تا گردون بشد خاكِ جنابِ سلطنت[303]

Fiil Tekrarı: Bütün eser boyunca genellikle fiil tekrarından kaçınılmıştır. Ayrıca کردن ve شدن birleşik fiillerinde genellikle کردن yerine نمودن, فرمودن, ساختن kullanılmıştır**:** گردیدن ve گشتن yerine ise شدن ve گردانیدن

جامِ مدحش به کامِ دل چو رسید مست گشت وز قصّه دست کشید[304]

به نیّتِ تسخیرِ آن عزمِ توجّهِ بُدون را تأخیر فرمودند[305]

عنانِ یکرانِ آسمان جولان را از نیمهٔ راه به صوبِ طریقِ غرابودم معطوف فرموده[306]

بعد از اتمامِ خدمتِ مذکور مراجعت نموده در آن منزل رسیده بودند[307]

هر یک را به عطایي موسوم ساختند[308]

---

[298] Metin, s.172-173.
[299] Metin, s.147.
[300] Metin, s.195.
[301] Metin, s.191.
[302] Metin, s.114.
[303] Metin, s.204.
[304] Metin, s.246.
[305] Metin, s.142.
[306] Metin, s.136.
[307] Metin, s.137.
[308] Metin, s.141.

مانند اعمارِ اعدای دولتِ قاهره از بیخ و بنیاد قلع نمایند و اطرافِ آن را چون قلوبِ اشراف از خار و خاشاكِ آن اشجار پاك سازند[309]

اینچنین حصارِ مشیّدِ متین در یک روز و نیم مسخّرِ زمره ای از غلامانِ کمینِ آستانِ سعادت رهین گردید[310]

جزیرهٔ سِرَم را فرسودهٔ حوافرِ نوافرِ غازیانِ غضنفر مآثر گردانیده بودند؛ و به بازوی جدّ و اهتمام بسي قلاعِ محصنّه و حصونِ معتبرهٔ آن دیار را به ضربِ حرب و قتال مسخّر و پایمال گردانیده[311]

نیشِ کین را تیز گردانیدند و آن دو کَس را شهدِ شهادت چشانیدند[312]

به صوبِ دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه روانه گردانیدند[313]

مقابلِ شهر و قلعهٔ پوزُون منزلِ سعادت محمل گردید[314]

آنها که تمرّد مي نمودند یا آنکه امتعه و اتّباع را برداشته به سرحدّ های دور فرار مي نمودند[315]

اُمرای سرحد مثل محمّد بیک میخال اوغلي و محمّد بیکیحیي پاشا که مراقبتِ آن مسالک مینمودند[316]

از مقابلِ شهرِ مزبور دو سه میل راه دور گشتند[317]

Ön Ekli Fiil Kullanımı: Bu kullanım oldukça fazladır.

دست از کار و کارزار باز نمیدارند[318]

اسبِ جرأت را به تازیانهٔ حدّت بر انگیخته[319]

بسانِ هجومِ شُهُبِ ثواقب از هر ناحیه و جانب فرو ریزند[320]

فاختهٔ دلشاد مانند دلیرانِ دشمن جو از هر سو بانگِ کوکو بر آورد[321]

خیمهٔ رفیعِ سحابِ فلک نصاب را بر سطحِ چمنِ سیراب بر افراختند[322]

---

[309] Metin, s.141.
[310] Metin, s.141.
[311] Metin, s.143.
[312] Metin, s.307.
[313] Metin, s.313.
[314] Metin, s.314.
[315] Metin, s.315.
[316] Metin, s.324.
[317] Metin, s.327.
[318] Metin, s.190.
[319] Metin, s.192.
[320] Metin, s.193.
[321] Metin, s.122.

به عونِ مَلِکِ متعال بر توسَنِ اقبال بر آمده[323]

ز راهي كه آمد روان گشت باز ولي با شَه آمد و گشت باز[324]

زمرهٔ ديگر به عشق از غيب سر برميكشند[325]

از آن اقطار هم چنگ در دامنِ حصار در زده جنگ در اندازند[326]

به طايفهٔ مخذولهٔ مذكوره بازخورده[327]

شعلهٔ فتنهٔ ايشان را به آبِ صفايِ ولای ما فرو نشاني[328]

دستِ توسّل به دامانِ عنايتِ ما در زده ای[329]

عنانِ عزم به راهي غيرِ طريقِ سلطاني برتافت[330]

پايِ رفتار در لاكِ عجز و اضطرار فرو مانَد[331]

سرمايهٔ حيات را به اميدِ امدادِ من درمَباز[332]

كواكب را از صحرايِ سطحِ فلكِ بلند مناقب برچيدند[333]

و بُنُدقه های تگرگِ خارا گذار را برسُكّانِ قلعه غبرا فرو ريخت[334]

اَعلامِ مخاصمه و مخالفت را فرو گرفتند[335]

عنانِ توسنِ سركش نفسِ آتش وش را بر اميدِ وعدِ كريمِ ربّ اعلی كه » وَ أمّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبّهِ وَ نَهیَ النَّفْسَ عَنِ الهَوَی فَإنَّ الجَنّةَ هِيَ المأوی« چنان باز كشيده[336]

Deyim Kullanımı: Çok sık rastlanmaktadır.

---

[322] Metin, s.248.
[323] Metin, s.262.
[324] Metin, s.292.
[325] Metin, s.187.
[326] Metin, s.174.
[327] Metin, s.160.
[328] Metin, s.291.
[329] Metin, s.290.
[330] Metin, s.292.
[331] Metin, s.143.
[332] Metin, s.234.
[333] Metin, s.327.
[334] Metin, s.122.
[335] Metin, s.190.
[336] Metin, s.41.

مگس گِردِ خرگاه نگذاشتند[337]

چنانچه تُرکان بر سرِ خوانِ یغما تازند پیش مي دویدند[338]

چون بوته ماند بر جا[339]

نرم زبان باش که آید برون مار ز سوراخ به لطف و خوشي[340]

چو در طاسِ رخشنده افتاد مور رهاننده را چاره باید نه زور[341]

نقشیست بر آب آنکه شود با تو مقابل[342]

زغیرت به مغز اندر افکنده جوش[343]

1.6.1. Edebî Sanatlar

Tenasûp:

تابشِ اورنگِ سلطاني دگر برخور فزود بارِ دیگریافت چون نوری ز تابِ سلطنت[344]

شرط است به گاهِ خوان کشیدن زان پیشترك نمک چشیدن[345]

صیدی که در افکني بَرو شَست تا از تو نشد مدار ازو دست[346]

حصاری سر افراخته تا فلک زرِ مِهر را سنگِ بُرجَش مَحَک[347]

تیغِ آبِ صاوه مانندِ آبِ تیغِ سلطانِ ظفر علاوه[348]...

سرادقات و خیام برافراشته. گویدا که کواکبِ چرخِ برین بر بسیطِ رویِ زمین نزول نموده بود. بلکهکرهٔ خاك کوکبهٔ خود را بر افلاك افزوده[349]

[337] Metin, s.298.
[338] Metin, s.187.
[339] Metin, s.147.
[340] Metin, s.192.
[341] Metin, s.179.
[342] Metin, s.182.
[343] Metin, s.187.
[344] Metin, s.204.
[345] Metin, s.141.
[346] Metin, s.144.
[347] Metin, s.143.
[348] Metin, s.157.

Tezat:

فشانده ثُریّا به روی ثَری[350]

سلطانِ دوست نوازِ دشمن سوز[351]

کجا عیشیست صد تیمار با اوست کجا برگِ گلي صد خار با اوست[352]

زمانه خود جز این کاری ندارد که گر نوشي دهد نیشي رسانَد[353]

که خورد نوش پاره ای در پیش که پسِ آن نخورد صد ره نیش[354]

نیش و نوشِ جهان که بیش و کم است در دَم و در دُمِ یکي مگس است[355]

شعلهٔ فتنهٔ ایشان را به آبِ صفایِ ولای ما فرو نشاني[356]

گرفتند کارِ عدو را حقیر از آن روی بُردند رنجِ کثیر[357]

از چاهِ مذلّت به جاهِ ایالت و حکومت برآمد[358]

مفهومِ خواص و عوامِ انام گردیده بود[359]

İstiare:

کآمد آن مِهرِ جهان پیما ز بابِ سلطنت[360]

با اعناقِ منکسره گردن به طوقِ تسلیم و اطاعت در دادند[361]

صنوفِ اژدهایانِ آتشبار و نهنگانِ کینه گذار[362]

---

[349] Metin, s.281.
[350] Metin, s.283.
[351] Metin, s.291.
[352] Metin, s.205.
[353] Metin, s.205.
[354] Metin, s.205.
[355] Metin, s.205.
[356] Metin, s.291.
[357] Metin, s.145.
[358] Metin, s.212.
[359] Metin, s.213.
[360] Metin, s.204.
[361] Metin, s.190.
[362] Metin, s.197.

نایرهٔ قهرِ آن نار در عینِ عجز و اضطرار مانده بودند[363]

Tevriye:

از ارتقا بر مدارجِ آن قصور اعتراف به عجز و قصور نموده باشند[364]

دو نفر و سه نفر بي تردّد و خطر توانند تردّد نمود[365]

هر جواني به چابكي چون بَرق گشته اندر لباسِ بَرقي غرق[366]

چون موصل خبر فتحِ موصل را به شاه اسمعیل پادشاهِ ایران زمین رسانید[367]

باروی زمین را هم با روی زمین برابر گردانند[368]

چو شد صاحبقران را دل بدو گرم ز لطفِ خویش کردش جست و جو گرم[369]

پرده از روی مکرِ شبِ شعوده باز باز کرد[370]

Teşbih:

از پس پردهٔ تقدیر بیرون نخرامید[371]

جمعي بسيار رو بَه وار رو به بيرون نهادند[372]

پرده از روی مکرِ شبِ شعوده باز باز کرد[373]

غُزاتِ شیر سیما و پلنگانِ کوه پیما کوششهای مردانه و اقدامهای متهوّرانه مینمودند[374]

سنگ و چوب رامانندِ باران بر سرِ آن بختیاران میبارانیدند[375]

شعلهٔ مهر تا فروزنده است[376]

[363] Metin, s.133.
[364] Metin, s.224.
[365] Metin, s.312.
[366] Metin, s.284.
[367] Metin, s.154.
[368] Metin, s.153.
[369] Metin, s.131.
[370] Metin, s.182.
[371] Metin, s.188.
[372] Metin, s.299.
[373] Metin, s.182.
[374] Metin, s.188.
[375] Metin, s.188.

بسانِ چشمهٔ خُور ساختندش[377]

بر خِنگِ بُراق مساق برآمده[378]

بسانِ هجومِ شُهُبِ ثواقب از هر ناحیه و جانب فرو ریزند[379]

آبیست مانندِ اشکِ عاشقان گرم و سوزان به آتشِ نهاني[380]

فاختهٔ دلشاد مانند دلیرانِ دشمن جو از هر سو بانگِ کوکو بر آورد[381]

باز غبارِ حزن و آزار بر خاطرِ عاطرِ آیینه وار نِشَست[382]

اسبِ جرأت را به تازیانهٔ حدّت بر انگیخته[383]

تیغِ آبِ صاوه مانندِ آبِ تیغِ سلطانِ ظفر علاوه آن جسر را که[384]...

وانامِلِ بحر شمایل را بوسیده[385]

Hüsn-i Ta'lil:

غنچهٔ گلبُنِ مرادش هنوز در گلستانِ رشد و رشاد تمام ناشکفته[386]

بسانِ چشمهٔ خُور ساختندش[387]

وانامِلِ بحر شمایل را بوسیده[388]

بر سرِ اَعلامِ سرو و شمشاد فاختهٔ دلشاد مانند دلیرانِ دشمن جو از هر سو بانگِ کوکو بر آورد و هزار دستان به وصفِ پیکانِ غنچه و سپرِ گلِ درخشان داستان دلنشانِ رستمِ دستان را به یاد مبارزانِ دلاور آورد[389]

امرِ منیرِ سلطانِ روشن ضمیر صادر گردید[390]...

---

[376] Metin, s.163.
[377] Metin, s.131.
[378] Metin, s.201.
[379] Metin, s.193.
[380] Metin, s.130.
[381] Metin, s.122.
[382] Metin, s.205.
[383] Metin, s.192.
[384] Metin, s.157.
[385] Metin, s.201.
[386] Metin, s.203.
[387] Metin, s.131.
[388] Metin, s.201.
[389] Metin, s.122.
[390] Metin, s.164.

عروسِ دلپذیرِ تسخیر از پس پردهٔ تقدیر بیرون نخرامید[391]

نباتِ اخضر شعار را از جای بر انگیخت و سحابِ فلک مآب به کمانِ قوسِ قزح سهامِ الماس پیکانِ امطار[392]

ز بس پرنیان های زرّین درفش هوا بود گلگون و صحرا بنفش[393]

İştiḳāḳ:

جمله مُتَوَّج به نَمَدِ تاج های سفیدِ زر دوز...[394]

نصرتِ ملّتِ نصرانیّه به جای نیاورد[395]

به حسبِ حسبانِ بطلان شعارِ خود او را حاکمِ مطاعِ دیني وآمرِ واجبُ الاَتّباعِ یقیني میدانند[396]

امری که مخالفِ دأبِ ادب و باعثِ فتنه و شَغَب باشد صادر نگردیده است[397]

همان دهرهٔ دهر پشتش شکست[398]

از متاعبِ عتاب و عِقاب محفوظ و مصون خواهد بود[399]

همه مُلَبّس به البسهٔ پُر تزیین و مسلّح به اسلحهٔ مهابت قرین[400]

Mübalağa:

سبزه بیدار و آب خفته دَرو صد هزاران گل شکفته دَرو[401]

به تیزیّ و رفتار برق و سَحاب به کثرت چو بازان برون از حساب[402]

مگو طوپ ها هر یکي اژدری فشانده ثُریّا به روی ثَری[403]

به ابر نسبت دستِ تو چون کنم که به بحر اگر کنم بُوَد آن در مدیحِ بحر اغراق[404]

[391] Metin, s.188.
[392] Metin, s.122.
[393] Metin, s.287.
[394] Metin, s.261.
[395] Metin, s.253.
[396] Metin, s.254.
[397] Metin, s.255.
[398] Metin, s.257.
[399] Metin, s.257.
[400] Metin, s.284.
[401] Metin, s.128.
[402] Metin, s.285.
[403] Metin, s.283.

آوازۀ بشارتِ انهدامِ سر حدِّ کُفر و غوایت و استحکامِ بنیانِ ملّتِ اهلِ اسلام و هدایت را در بسیطِ زمین و زمان در انداختند[405]

تابشِ اورنگِ سلطاني دگر برخور فزود بارِ دیگریافت چون نوری ز تابِ سلطنت[406]

به عزمِ تسخیرِ قلعۀ اوج علّیین در فُلکِ فَلَکِ چارُمین درآمده[407]...

ز بس پرنیان های زرّین درفش هوا بود گلگون و صحرا بنفش[408]

ترابِ آن موضعِ دلپذیر موجبِ کسرِ قدرِ اکسیر و سطحِ آن سرزمین از نعالِ خیولِ مواکبِ نصرت قرین مطلعِ چندین هزار هلال و پروین گردید[409]

باز تا گردون بشد خاكِ جنابِ سلطنت[410]

به مرتبه ای اشتداد مي یافت که سوار عنانِ اختیار را چنان از دست مي داد که از گرفتنِ عنانِ یکران عاجز مي ماند. ع تا سنان را دران میان چه رسد[411]

اگر رو سوی بیستون آورند به یک حمله اش سرنگون آورند[412]

گرفتند مردان رهِ قلعۀ جنگ چه مردان! پلنگانِ پولاد چنگ[413]

حصاری سر افراخته تا فلک زرِ مِهر را سنگِ بُرجَش مَحَک[414]

چنانچه توان گفتن که حاسّۀ باصره بي کمندِ خطوطِ شعاعیّه بر بروجش عروج ننماید؛ و قوّۀ واهمه لَمَعانِ مُنجوقِ قُبّۀ قلّه اش را با چراغِ لامعِ پاسبانِ قصرِ سابع یکي داند[415]

تو کِه و مدحِ اینچنین شاهي کوست بر اوجِ چرخِ دین ماهي[416]

خود گرفتم که شعرِ تو سِحرست ذرِّه کِي مادحِ رخِ مِهرست[417]

Seci':

---

[404] Metin, s.155.
[405] Metin, s.197.
[406] Metin, s.204.
[407] Metin, s.159.
[408] Metin, s.287.
[409] Metin, s.159.
[410] Metin, s.204.
[411] Metin, s.329.
[412] Metin, s.138.
[413] Metin, s.187.
[414] Metin, s.143.
[415] Metin, s.305.
[416] Metin, s.246.
[417] Metin, s.246.

پايِ رفتار در لاكِ عجز و اضطرار فرو مانَد[418]

بعد از ترتيبِ اين صفوف بر اين طرزِ موصوف[419]...

به هر ضربي بدنه ای را با سَدَنهٔ آن ميپرداختند[420]

حوالي قلعهٔ مقهورهٔ مذكوره منزلِ مواكبِ منصوره بود[421]

تا مؤمنان فتحِ اين «مِنْ قَرَعَ باباً وَ لَجَّ وَ لَجَ» مشاهده نمودند به يقين دانستند كه بر حسبِ قلعه و فسخِ اين قلّه نمينمايند دست از كار و كارزار باز نميدارند[422]

اسبِ جرأت را به تازيانهٔ حدّت بر انگيخته[423]...

اقامتِ ديوان های عدالت و عقدِ مجامعِ نصفت و ايالت فرموده به بعضي اُمرا سنجق ها عطا فرمودند و بعضي را در مواجب و مرسوم افزودند[424]

تسكينِ حرقتِ آتشِ اين محنت[425]...

بر اسبانِ صَرصَر خرامِ عقاب اندام سوار و با ارماحِ خارا گداز مصدوقهٔ كلامِ صدق اخبارِ فجاسر اخلال الدّيار[426]

آنچه از اين مقولهٔ اِحمال و اِثقال از قلعهٔ بُدون و سايرِ حصون به دست آمده بود[427]

راياتِ ظفر آيات هم عبور فرموده آن محل را موردِ وفودِ سعادت[428] ...

از آن اقطار هم چنگ در دامنِ حصار در زده جنگ در اندازند[429]

مناصبِ مناسبِ حالِ هريک عطا فرمودند[430]

خاكِ خِسار بر رُخسارِ اَدبارِ خود پاشان خواهد ديد[431]

تيغ های برق ابتسام را از نيامِ انتقام آختند و برسرِ اعدا تاختند[432]

---

[418] Metin, s.143.
[419] Metin, s.285.
[420] Metin, s.175.
[421] Metin, s.140.
[422] Metin, s.190.
[423] Metin, s.192.
[424] Metin, s.198.
[425] Metin, s.205.
[426] Metin, s.284.
[427] Metin, s.313.
[428] Metin, s.200.
[429] Metin, s.174.
[430] Metin, s.201.
[431] Metin, s.257.

در نامهٔ فرندوش لفظِ مصالحت و مصادقت که نه حدّ او و امثالِ اوست مکتوب است ومذکور[433]

هر یکي به صورت مانندِ طاووسِ زرّین و به صولت مثلِ شیرِ عَرّین همه مُلَبّس به البسهٔ پُر تزیین و مسلّح به اسلحهٔ مهابت قرین[434]

Cinas:

که دینِ نبي زو قوی گشت باز　　ز گرمي او کُفر شد در گُداز[435]

شهِ غازیان خان سلیمانِ راد که عالم ازو گشته پر عدل و داد[436]

چو بنیادِ بخت آزمایي گرفت　　ز تیغش جهان روشنایي گرفت[437]

سبزه بیدار و آب خفته دَرو　　صد هزاران گل شکفته دَرو[438]

گرفتند مردان رهِ قلعهٔ جنگ　　چه مردان! پلنگانِ پولاد چنگ[439]

ذکر شد ز التفات شهریاری　　زبانش در ثنای شاه جاری[440]

که ای بحرِ عطای پادشاهي　　تویي سر چشمهٔ فیضِ الهي[441]

به هر کاری که امرت گشت جاری　　همان ظاهر شد از تقدیرِ باری[442]

پي دین شده جملگي سخت کوش　　زغیرت به مغز اندر افکنده جوش[443]

کارِ مردان چو شیر خونخوریست　　کارِ زن حیله و فسونگریست[444]

ز شاهان شهي گويِ دولت ربود　　که دانا و شمشیر زن را فزود[445]

دو تن پرورد شاهِ کشور گشای　　یکي اهلِ تیغ و دگر اهلِ رای[446]

---

[432] Metin, s.271.
[433] Metin, s.256.
[434] Metin, s.284.
[435] Metin, s.199.
[436] Metin, s.199.
[437] Metin, s.199.
[438] Metin, s.128.
[439] Metin, s.187.
[440] Metin, s.131.
[441] Metin, s.131.
[442] Metin, s.150.
[443] Metin, s.187.
[444] Metin, s.149.
[445] Metin, s.201.
[446] Metin, s.201.

چو در طاسِ رخشنده افتاد مور رهاننده را چاره باید نه زور[447]

نوازش بسي كرد بر بندگان همي داشت آيينِ فرخندگان[448]

Telmih:

اگر رو سوی بیستون آورند به یک حمله اش سرنگون آورند[449]

اگر سوزنِ ادریس علیه السّلام به جانبِ آن سرزمین بیفتادی بر سرِ نیزه ای بایستادی.[450]

تاجِ او نصرِ ملّتِ نَبَوی تختِ او بسطِ دینِ مُصطفوی[451]

نقشِ طرح با شکوهش اگر بر کوهِ بیستون کشیده بودی فرهاد تیشهٔ تکلّف بر آن ننهادی و دستِ تصرّف بر آن نگشادی[452]

دهمین لعلِ کانِ عثمانیست خاتَمِ خاتِمِ سُلیمانیست[453]

صورتِ بندگي و انقيادِ اوامرِ سلطاني را بر دلِ حَجَرآسا مانندِ نقشِ عيسي بر درِ كليسا نگاشته ام[454]

گشاده دهانِ طوپ چون اژدها دگر ره بيفكنده موسي عصا[455]

نهاده بر آن حَصنِ چون روی رو که چون قصرِ فرعونش آرَد فرو[456]

Teşhis:

چو شد چشمهٔ مهر ديگر روان سياهي بشُست از لباسِ جهان[457]

گردِ نعلِ موكبَت برطارُمِ كُحلي نشست روشنان را آرزوی اكتحال آمد پديد[458]

دستِ توسّل به دامانِ عنايتِ ما در زده ای[459]

[447] Metin, s.179.
[448] Metin, s.201.
[449] Metin, s.138.
[450] Metin, s.286.
[451] Metin, s.244.
[452] Metin, s.142.
[453] Metin, s.245.
[454] Metin, s.255.
[455] Metin, s.180.
[456] Metin, s.180.
[457] Metin, s.157.
[458] Metin, s.159.

پايِ رفتار در لاكِ عجز و اضطرار فرو مانَد[460]

زسهمِ تيرِ تو بر باد رفته خاكِ عدو زبيمِ آتشِ تيغِ تواَش جگر آبست[461]

هنگامِ سحر كه هنوز صبحِ پرده در پرده از رويِ كارِ شبِ تارِ شعوده بازِ سِحر پرداز برنداشته بود[462]

عنانِ توسنِ سركش نفسِ آتش وش را بر اميدِ وعدِ كريمِ ربّ اعلى كه » وَ أمّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبّهِ وَ نَهىَ النَّفْسَ عَنِ الهَوَى فَإنَّ الجَنّةَ هِيَ المأوى « چنان باز كشيده[463]

ديدهٔ ادب بر مقامِ اقدمِ سلطاني گماشته[464]

رخِ نياز و وِداد بر شاهراهِ بندگي و انقياد مي سود[465]

شدى چشمِ بيننده را زَهره آب[466]

سوادِ لباسِ كعبهٔ قدسي سماتش منبعِ چشمهٔ حيوةِ ابدى است[467]

Tasvir:

طايرِ بلند پروازِ خيال به هيچ پَروبال به تصوّرِ كمالِ استحكامش نتواند رسيدن[468]

خورشيدِ لمّاع با وجودِ آن ارتفاع جز به كمندِ شعاع بر بروجِ آن بر نيايد و ابر را از هواى تصاعدِ آن پايِ رفتار در لاكِ عجز و اضطرار فرو مانَد[469]

از دو جانبِ آن خندق هم از جانبِ صحرا و هم از جانبِ قلعه ديوارهاى مستحكم و سدهاى مبرم با زمين برابر بر آوردهاند؛ و در بعضي مواضع كه زمينِ آن غاير واقع شده ديوارِ خندق را از جانبِ صحرا به همان وتيرِ بلند ساختهاند؛ و در عقبِ آن سنگ و خاك انباشته[470]

سبزه بيدار و آب خفته دَرو صد هزاران گل شكفته دَرو[471]

---

[459] Metin, s.290.
[460] Metin, s.143.
[461] Metin, s.161.
[462] Metin, s.298.
[463] Metin, s.41.
[464] Metin, s.289.
[465] Metin, s.287.
[466] Metin, s.286.
[467] Metin, s.209.
[468] Metin, s.142.
[469] Metin, s.142-143.
[470] Metin, s.228.
[471] Metin, s.128.

که فرّاشانِ عرشِ سایبان به نیزهٔ اشعهٔ خورشیدِ تابان شقهٔ پوششِ زربفتِ سنجری را از رویِ لاجوردی خرگاهِ ششدری رفع نمودند؛ و بندِ سراپردهٔ مشکین فام را به سرپنجهٔ مهرِ سپهر مقام باز گشودند[472]

قلمِ اشعهٔ خورشیدِ پاکیزه علم باید که هر روز چند بار زبان به آبِ آن چشمهٔ پُرتاب بشوید تا حرفي از آن باب بگوید و نسیمِ با صفای صبا باید که مشام از ساکنانِ گلشنِ مُعلّي استعاره نماید تا گلي از گلزار این خُلقِ رضوان شعارش بیوید[473]

ذرورِ خاكِ پایش در دیدهٔ اهلِ وَرَع و تقوی به منزلهٔ ماءِ طهور و پاکي ذیلش در میان خُدّام[474]

اما رشحه ای از زلالِ اتّصافش به خُلقِ صاف و صبر و عفتِ قدسي اوصاف آنکه با وجودِ کمالِ سِنّ جواني و کثرتِ دواعي قوای جسماني و رایتِ مَقدرت بر تحصیلِ مقتضي طبیعتِ کیاني عنانِ توسنِ سرکش نفسِ آتش وش را بر امیدِ وعدِ کریمِ ربّ چنان باز » وَ أمّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبّهِ وَ نَهیَ النَّفْسَ عَنِ الهَوَی فَإنَّ الجَنّةَ هِيَ المأوی « اعلی که کشیده و مقتضیاتِ قوای حیوانیّه و شهوانیه را به میزانِ عدالت نشانِ دوکفّهٔ شرعِ ربّاني و عقلِ نوراني چنان راست بر سنجیده که[475]...

[472] Metin, s.310.
[473] Metin, s.41.
[474] Metin, s.41.
[475] Metin, s.41.

İKİNCİ BÖLÜM

KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE

2.1. NÜSHALARI VE ÖZELLİKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* Ayasofya 3392 numarada kayıtlı yazma eser ile karşılaştırmasını yaptığımız ve nüsha farklarını belirttiğimiz Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* yazma eserinin özellikleri hakkında bilgiler verilecektir. Ayrıca bu iki nüsha ile ilişkili olduğu düşünülen Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme'*si ve Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* adlı yazma eserler, içerik bakımından ele alınacak ve bu zamana kadar öne sürülen görüşler değerlendirilerek nüshaların birbirleri ile olan bağlantıları incelenecektir.

2.1.1. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye,* Ayasofya 3392 Numarada Kayıtlı Olan Nüshanın Tavsifi

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'nin tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3392 numarada kayıtlıdır. Bordo meşin kaplı bir cilt içinde 191 varaktan oluşmaktadır. 14x19.5 (9.5x14.5) ebadında her sayfada 15 satır olmak üzere nesih yazı ile yazılmıştır. Mensur ve manzumdur. Eser Farsçadır. Ketebe kaydı mevcut değildir. Nüshanın zahriyesinde eserin adı "*Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye"* şeklinde geçmektedir. Varak 1a'da bu eserin Sultan Mahmud Han tarafından vakfedildiğine dair bir vakfiye kaydı ve Haremeyn-i Şerîfeyn Evkâfı Müfettişi Ahmed Şeyhzâde adına mühür vardır. Sırtı açık kahverengi meşinle tamir görmüş, deffeleri, sertabı ve mıklebi bordo meşin kaplı, beyzî yaldız şemseli, yaldız zencirekli mukavva bir cilt içindedir. Zahriyede 1b'de altın yaldız zemin üzerine

mavi-kırmızı çiçek motifli bir serlevha, aynı serlevha içinde dikdörtgen kutucukta mavi zemin üzerine beyaz mürekkeple eser adı yazılıdır. Bordürler ve cetveller altın yaldız ve mavi mürekkeple belirlenmiştir. Söz başları ve başlıklar altın yaldız, mavi ve kırmızı mürekkeple, duraklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın Başı Varak 1b:

قالَاللهُ سُبحانَهُوتَعالَي في القرآنِ ال عظيم «إنّي ألقي إليّ كِتابٌ كريم إنَّهُ مِنْ سُلَيْمانَ و إنّهُ بِسْمِ اللهِ الرّحْمن الرّحيمْ»...

Nüshanın Sonu Varak 191b:

تا جهان باشد به تخت و تاج بادا سرفراز

كز لواي رأيِ او دين رفعتي ديگر گرفت

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'de müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Nüsha okuması esnasında vr. 132b-135a arasında yer alan:

"تزيين و نظر بر مقدّمة اين داستان به نظمِ دُرَد مدايحِ سلطانِ ممالک ستان در سلکِ عرض و بيان[476]"

"Bu Hikâyenin Mukaddimesine Arz ve Beyanda Bulunmak Üzere Cihan Fatihi Sultan'a Yazılan Nazım Halindeki İnci Misali Methiyelere Bir Bakış ve Güzelleme[477]"

Başlığı altında kaleme alınmış ve sultana övgü amacı ile söylenmiş olan manzum kısımdaki aşağıdaki beyitte "قاسم", "Ḳāsım" mahlası geçmektedir. Bunun dışında nüsha metni içerisinde müellif olarak değerlendirebileceğimiz başka bir isime rastlanmamıştır.

[476] Metin, s.243.
[477]Metin, s.242-247.

قاســـــم افـــــزون مروزِحـــــدّ خـــــويش هســت ايــن فصــل چــون زفضــلِ تــوبيش[478]

"Ey Kasım aşma haddini daha fazla

Bu fasıl seni ve senin fazlını aşar çünkü."

2.1.2. *Sulṭān-ı Suleymānī,* Hekimoğlu Ali Paşa 764 Numarada Kayıtlı Olan Nüshanın Tavsifi

Tespit edebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlıdır. Bordo meşin kaplı bir cilt içinde 146 varaktan oluşmaktadır. 212x150,154x85 mm. ebadında her sayfası 17 satır olmak üzere 1a-64b varakları arası nestalik, 65a-146b varakları arası nesih yazı ile yazılmıştır. Mensur ve manzumdur. Ketebe kaydı mevcut değildir. Nüshanın zahriyesinde eserin adı "*Sulṭān-ı Suleymānī"* şeklinde geçmektedir. Sırtı, kenarları ve sertabı bordo meşin kaplı ancak sırtı dökülmüş harap halde, deffeleri ve mıklebi mavi-turuncu renkte ebrulu kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Zahriyede Farsça mufred beyitler, Millet Kütüphanesi demirbaş kaydı ve mührü, Ali Paşa b. Nuh adına vakıf kaydı vardır. Metin siyah, konu ve söz başları kırmızı mürekkeple istinsah edilmiş, talik ve nesih hatla yazılmıştır.

Nüshanın Başı varak 1b:

قالَاللهُ سُبحانَهُوتَعالَي في القرآنِ ال عظيم «إنّي ألقي إلـيّ كِتابٌ كريم إنَّهُ مِنْ سُلَيْمانَ و إنّهُ بِسْمِ اللهِ الرّحْمن الرّحيمْ»...

Nüshanın Sonu varak 146b:

و روز خامس عشرين شهر مذكور ميمنت قرين كوچ فرموده باز بر ساحل آب مندب در حوالى قريه ظلمه كه همان اعملا آيدين[479] .....رايات ظفرآيات.....

[478] Metin, s.246.

Ayrıca bu nüshanın son varağında metnin bittiği kısımda Farsça şöyle bir kayıt bulunmaktadır:

به مبلغ هزار و سیصد ریال از محمد چلبی خریداری گردیدکمترین خلق الله محمد قاسم.

"Bin üç yüz riyal meblağ karşılığında Muhammed Çelebi'den satın alınmıştır. Allah'ın en aciz kulu Muḥammed Ḳāsım"

Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasında müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Tezimizde Ayasofya 3392 numarada kayıtlı nüsha ile karşılaştırmasını yaptığımız bu nüshada da aynı beyit mevcuttur. Sadece iki kelimenin yazımında farklılık bulunmaktadır. Beyitte geçen "قاسم", "Ḳāsım" mahlası dışında müellif olarak değerlendirebileceğimiz başka bir isme rastlanmamıştır.

قاســـــــم افزونمروزِحـــــــدی خـــــــویش هســـتاین فـــض لچونزفضـــلِ تـــوبیش[480]

Yukarıda çalışmamızda metin tenkidi yapılan nüshaların tavsifleri yer almaktadır. Bu iki nüshanın metinleri bazı yazım yanlışları ve farklı ifadeler dışında birbirleri ile örtüşmektedir. Aşağıda bilgilerini sunacağımız diğer iki nüshanın çalışmamızda yer almasının sebebi ise *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ve Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* ile ilişkileri olduğu yönündeki görüşlerdir. Biz de bu sebeple çalışmamızda bu nüshaların içerik bilgilerine ve incelenmesine yer verdik.

[479] Bu kısım okunamamıştır.
[480] *Sulṭān-ı Suleymānī*, yz., Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764 vr.119a

2.1.3. Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye 1346 Numarada Kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme* Nüshası

Nüshada müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Manzum bir eserdir. Ancak eserdeki şiirlerin birçoğunda "Ġubārī" mahlası geçmektedir. Vr. 86b'de *"Abdurrahman Çelebi bizim âlimimizdir.*[481] *"* şeklinde bir ifade yer almaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'a övgüler içeren eserin giriş kısmını münâcât, tevhidler, na'tlar, kasideler, terci-i bendler ve methiyeler oluşturmaktadır. Olaylarda, sadece Yavuz Sultan Selim'in ölümü, Kanuni'nin cülûsu anlatılmakta ve Cānberdī Ġazālī'nin isyanının başlamasıyla sona ermektedir.[482] Müellif eseri *Şāhnāme* olarak adlandırmıştır. *Suleymānnāme* adıyla da bilinen ve Kanuni'nin isteği üzerine 959'da (957/1551) kaleme alınan[483] bu Farsça manzum eser, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferleriyle Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarına ait olayları anlatır. Ancak metin çalışmamızın konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile içerik bakımından örtüşmemektedir. Değerlendirmelerimizde bu nüshaya yer verilmesinin sebebi Sağırlı'nın *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*'nin iki farklı tertibi olduğu ve günümüze ulaşan dört eksik nüshadan birinin de Ġubārī'nin *Şāhnāme'si* olduğuna dair görüşüdür.[484]

2.1.4. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 Numarada Kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* Nüshası

Nüshada müellif, müstensih ya da istinsah kaydı mevcut değildir. Toplamda 80 varak olan bu eserin tamamı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshasının, vr. 136b-191a arasındaki I. Viyana Kuşatmasını anlatan son kısmındaki tarihi olayları anlatmaktadır. Bizim çalıştığımız nüsha ile tarihî olaylar benzerlik gösteriyor olsa da içerik bakımından benzerlikler olduğu kadar ve farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklardan biri müellif şiirleridir. Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* ile

[481] Ġubārī, *Şāhnāme*, yz., Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye nr. 1346, vr. 86b.
[482] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[483] Ġubārī, *Şāhnāme*, yz., Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye nr. 1346, vr. 44b.
[484] Sağırlı, *agm*, s. 125.

çalışmamızın konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshasındaki tespit ettiğimiz farklılıkları sunacağız.

Tārīh-i Feth-i Engürüs'te tarihi olaylar farklı bir şekilde anlatmıştır. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshasındaki ifadelerin birçoğunun yerinde başka ifadeler yer almaktadır. Ancak aynı şekilde kalan cümleler hatta uzun anlatımların da mevcut olduğunu söylemeliyiz. Bazı bölümlerde metin uyuşurken birden başka bir konu anlatılmaya başlanır. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye nüshasındaki* ayet ve ve şiirlerin birçoğu *Tārīh-i Feth-i Engürüs*'te bulunmamakla birlikte bazı Ayet ve şiirlerin yerinde başka Ayet ve şiirler bulunur. 80 varaklık bu nüsha *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin vr.122b'de mevcut olan *"Sahipkıran Sultan'ın Feleği Süsleyen Rodos Kalesi'ni Yıkmak ve Fethetmek Maksadıyla Düzenlediği Cazip Seferi Hakkında"* başlıklı bölümü ile başlayıp birkaç satır devam ettikten sonra birdenbire *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin vr. 136'da bulunan *"Sahipkıran Sultan'ın Alman ve Engürüs Memleketlerinin Kâfirleriyle Gaza Yapmak ve Hazreti Resul–i Ahir Zaman Ṣallallāhu 'Aleyhi ve Sellem'i İnkâr Edenleri, Mülkünün Devranda Baki Olduğu Müddetçe Helak Etmek Amacıyla Düzenlediği Seferin Hikâyesi"* başlıklı bölümüne geçilir, oradan itibaren artık 80 varak boyunca aynı tarihi olaylar farklı ifadeler ile kaydedilmiştir. Bu farklılıkların net olarak görüldüğü kısımlar başlıklar ve beyitlerdir.

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye **ve** ***Tārīh-i Feth-i Engürüs*** **Yazma Eserlerinin Bölüm Başlıklarındaki Farklılıklar**

گفتار اول سفرِ ثانیِ رایاتِ سلطانیِ به عزمِ غَزای ممالکِ انگروس والمان و قلع و قمع منکران رسول آخر الزّمان و ذکر بواعث این سفر بر وجه اجل[485].

Birinci kısım: Sultanın Engürüs ve Alman memleketlerine savaş açmak ve resul-i ahir zamanı inkâr edenleri kahretmek ve yıldırmak maksadıyla düzenlediği ikinci sefer ve bu seferin sebeplerini anlatmak hakkında.

[485] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 2b.

داستانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ غَزای کفّارِ ممالکِ انکروس والمان و قهر و طمسِ منکرانِ رسولِ آخر الزّمان صَل الله علیه و سَلَّم مادامَتُالمُلک فِي الدّوران[486].

Sahipkıran Sultan'ın Alman ve Engürüs memleketlerinin kâfirleriyle gaza yapmak ve Hazreti Resul–i Ahir Zaman Ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem'i inkâr edenleri, mülkünün devranda baki olduğu müddetçe helak etmek amacıyla düzenlediği seferin hikâyesi.

گفتار دوم در صدور منشور حشمت ظهور واجب الاذعان به رسم سر عسکریِ صدرِ دیوانِ فلک ارکان یعنی وزیرِ اعظمِ آصف مکان[487].

İkinci kısım: Asaf mekân Vezir-i Azam'ın aynı zamanda ser asker ünvanıyla felek erkân divanın başına geçmesine dair, itaati vacip haşmet zuhurlu özel fermanın çıkarılması hakkında.

گفتار سیّم: در توجه را یات فتوحات ظهور سلطان منصور به عزم غزای مذکور[488]

Üçüncü kısım: Muzaffer sultanın fetihler ortaya çıkaran bayraklarının adı geçen gaza maksadı ile yönelmesi hakkında.

گفتار در توجّهِ رایاتِ فتوحات ظهورِ سلطانِ منصور به عزمِ غَزایِ مذکور[489]

Muzaffer sultanın fetihler ortaya çıkaran bayraklarının, adı geçen gaza maksadı ile yönelmesi hakkında.

[486] Metin, s.250.
[487] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr.8b. Bu başlık *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* nüshasında mevcut değildir.
[488] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr.18a.
[489] Metin, s.259.

گفتار در نزولِ امطارِ رحمت آثار و حلولِ میامنِ قدومِ سلطانِ معدلت رسوم ذکرِ حوادثي که تا حینِ عبور از آب صاوه به ظهور رسید[490].

Rahmet izli yağmurların yağması, adalet gelenekli sultanın adımlarının uğurlarının girmesi ve Sava nehrinden geçme esnasına kadar gerçekleşen hadiselerin zikri hakkında.

ذکرِ عبورِ سلطانِ ظفر علاوه از نهرِ صاوه[491] .

Zafer ilave sultanın Sava nehrinden geçmesi hakkında.

گفتار چهارم: در آمدن یانوش قرال و رسیدن به سعادت تقبیل گوشه سُدّه سدره مثال[492]

Dördüncü Kısım: Kral Yānūş'un gelmesi ve sidre misal eşiğin köşesini öpme saadetine varması hakkında.

ذکرِ آمدنِ یانوش قرال و رسیدنِ بالشّامِ گوشه سدّه سدره مثال[493].

Kral Yānūş'un gelmesi teslimiyetini bildirmek için varması ve sidre misal eşiğin köşesine [sığınması] hakkında.

گفتار پنجم: در توجّه رایات سلطانی به عزم فتح بُدونِ حصانت مباني[494].

Beşinci kısım: Sultanın bayraklarının sağlam temelli Budin'i fetih amacıyla yönelmesi hakkında.

گفتارِ پنجم در توجّهِ راياتِ سلطاني به عزمِ فتحِ بُدونِ حصانت مباني[495].

[490] Metin, s.265; Bu başlık *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshasında metin içindeki açıklamalarda geçer, başlık olarak yer almaz.
[491] Metin, s.273; Bu başlık *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshasında metin içindeki açıklamalarda geçer, başlık olarak yer almaz.
[492] *Tārīh-i Feth-i Engürüs, yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 32b.
[493] Metin, s.280.
[494] *Tārīh-i Feth-i Engürüs, yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 40a.

Beşinci kısım: Sultanın bayraklarının sağlam temelli Budin'i fetih amacıyla yönelmesi hakkında

ذكرِ ارسال و اجراى سفاينِ شاهي به عونِ الهي[496].

Allah'ın yardımıyla padişahın gemilerinin suya salınması ve gönderilmesi hakkında.

ذكرِ وصولِ راياتِ سعادت شمولِ همايون به حوالي شهرِ بُدون[497].

Saadet şümul bayrakların Budin şehrinin çevresine varması hakkında.

گفتار ششم: در توجّه رايات ظفرنشان به صوب مملكت المان[498].

Altıncı kısım: Zafer nişaneli bayrakların Alman memleketine doğru yönelmesi hakkında.

گفتار ششم در توجّهِ راياتِ چرخ نشان به عزمِ قهر و استيصالِ فرندوش قرال به صوبِ مملكتِ المان[499].

Altıncı Bölüm: Kral Ferendûş'a galebe çalmak ve onu çaresiz kılmak maksadıyla felek nişaneli bayrakların Alman memleketine doğru yönelmesi hakkında.

گفتار در صدورِ امرِ قَدَر آثار به تاخت و تخريبِ ديارِ كفّارِ اشرار[500].

Kader eserli emrin şerir kâfirlerin diyarına saldırı ve tahrip yönünde çıkışı hakkında.

---

[495] Metin, s.293.
[496] Metin, s.295; Bu başlık *Târîh-i Feth-i Engürüs* nüshasında metin içindeki açıklamalarda geçer, başlık olarak yer almaz.
[497] Metin, s.297; Bu başlık *Târîh-i Feth-i Engürüs* nüshasında metin içindeki açıklamalarda geçer, başlık olarak yer almaz.
[498] *Târîh-i Feth-i Engürüs, yz.*, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 56a.
[499] Metin, s.310.
[500] Metin, s.317; Bu başlık *Târîh-i Feth-i Engürüs* nüshasında metin içindeki açıklamalarda geçer, başlık olarak yer almaz.

گفتار هفتم: در مراجعت رایات فتح غایات سلطانی به صوبِ دارالمُلکِ اسلام مبانی[501].

Yedinci Bölüm: Sultanın fetih amaçlı sancaklarının İslam temelli Dâru'l-Mülk'e doğru geri dönmesi hakkında.

گفتار در مراجعتِ راياتِ فتح آياتِ سلطاني به صوبِ دارالسّلطنة اسلام مباني[502].

Sultanın fetih nişaneli sancaklarının İslam temelli Dâru's-Saltana'ya doğru geri dönmesi hakkında.

گفتار در فرستادنِ احكامِ مژده آثار به اطراف و اقطار و ذكرِ حوادثي كه تا حين وصولِ راياتِ سعادت شمول به دارالسّلطنه صورتِ حصول يافت[503].

Müjde tesirli hükümlerin çevre bölgelere gönderilmesi ve saadet barındıran bayrakların Dâru's-Saltana'ya varış vaktine kadar gerçekleşen hadiselerin zikredilmesi hakkında.

***Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*'de Yer Almayan ve *Tārīh-i Feth-i Engürüs* Yazma Eserinde Mevcut Olan Müellif Şiirleri**

ای رای تـــو بـــه هـــر رو از نـــورِ خـــور زیـــاده وی تیـــغِ تـــو بـــه هـــر دم مُلکـــی دگـــر گشـــاده[504]

بـــر آمـــدن بـــه گـــردونِ گـــردان صـــدا فـــــرو داد در گـــــوشِ گـــــردان نـــــدا

[501] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 69b. Bu başlıkta yedinci bölüm ibaresi yer almaktadır. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*de yedinci bölüm ibaresi mevcut değildir.
[502] Metin, s.326.
[503] Metin, s.330.
[504] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 43a.

کـــــه از ســـــختی در مباشـــــید ســـــخت ز یـــــزدان بجوییـــــد نیـــــر و رنجـــــت

نـــه بینـــی کـــه آن صـــبحِ روشـــن چنـــین بـــه یکـــدم بگیـــرد حصـــارِ بـــرین[505]

رخنـــه هـــایی کـــان بـــه حصـــن دشـــمن از ضـــرب تـــو شـــد هـــر یکـــی بـــا بیـــت گویـــا از کتـــابِ نـــتحِ دیـــن[506]

نمودنـــــد در جنـــــگ چنـــــدان درنـــــگ کـــه در جنـــگ شـــد لشـــکر روم و زنـــگ

فشـــــردند آنـــــان در آن دشـــــت، پـــــای کـــه گـــر کـــوه بـــودی همـــی شـــد ز جـــای[507]

رای خـــور آســـای تـــو حصـــن فلـــک ســـا گرفـــت کـــار بـــلا بـــر عـــدو بـــین کـــه چـــه بـــالا گرفـــت

تیـــغ چـــو تیـــغ مهـــر شـــرق ســـتد تـــا بـــه غـــرب رایـــت تـــو از ثـــری تـــا بـــه ثرّیـــا گرفـــت[508]

و آن شـــهی کـــه ز شـــکر کنـــی جهـــان داری خـــدای داده بـــه عـــول خـــودش تـــو را یـــاری[509]

بـــه رهـــت صـــبح فلـــک، نقـــد فشـــان شـــد آن چیســـت کـــه بـــر نعـــل ســـمند تـــو عیـــال شـــد

هـــر روز نمـــی خواســـت فروتـــر بـــود از مهـــر شـــد از فلـــک و بـــر علمـــت رفـــت و روان شـــد

از رفعـــتِ قـــدرِ تـــو، قـــدر بـــا تـــو یکـــی گشـــت هـــر چیـــز کـــه رای تـــو چنـــان خواســـت چنـــان شـــد[510]

[505] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 44a.
[506] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 45a.
[507] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 46a.
[508] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 51b.
[509] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 54a.
[510] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 56b.

کسی کو سر کشد ز امر تو بر خاکش جبین باید کسی کو با تو عاصی شد حصارش در زمین باید[511]

شها چنین که تو بستی میان برای غزا بسا دیار که در هر کنار بگشاید

ز باد حمله یک بنده ات صبا آسا بسان غنجه گل صد حصار بگشاید

کسی ندید به جز تیغ اوکه یک مفتاح هزار قفل ز ابواب کار بگشاید

ز بی قراری تیغ و قرار دولت تست که ملک دشمن دین بر قرار بگشاید

به دشت تست همه غرب و شرق چون بتیغست گه از یمین و گهی از بسار بگشاید

ز تیغِ گرم روت سنیه عدو چاکست که حصن خیبر از ذوالفقار بگشاید

چو هر زمان بدرت فتح نو شود میهمان از آن لوای تو هر دم کنار بگشاید

مناع فتح جهان چونکه بابِ در گهِ توست همیشه فتح برین باب بار بگشاید

ز رُح توست جهان زنده زان بگفت ظهیر زلال خضر ز دندان مار بگشاید

چو صبح نور لوای سفید ست ار خواهد به یک نفس درینلی حصار بگشاید

گشوده ای به جهان باب عدل و رأفت را همیشه کار تو را کرد گار بگشاید[512]

همه چون نهنگان بگشاده کام که کی صید خود را بنید به کام[513]

[511] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 60a.
[512] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 61a.
[513] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 64b.

چنـــــان تـــــدبیر راه کـــــار کردنـــــد کـــه دانایـــان بـــدان اقـــرار کردنـــد[514]

تیرهـــــایی کـــــه ناشـــــده ز کمـــــان بـــود از خـــون خـــواریش ســـرخ دهـــان

کـــــرده دنـــــدان ســـــخت پیکـــــان تیـــــز بهـــر جـــان عـــدو بـــه ســـنگِ ســـتیز

تیـــغ هـــایی کـــه خنـــده اش چـــون بـــرگ اشـــــکِ خـــــون آرد از ســـــحاب فـــــرق

همـــــه در کـــــار دشـــــمنان کردنـــــد نـــه کـــه تقصـــیری انـــدر آن کردنـــد[515]

جنـت خـون بیـدار باشـد پاسـبان گـو خـواب کـن مهـر کـو طـالع شـود نقـش ز حـل نایـاب کـن[516]

تیـــغ زبـــان گشـــاده بـــا نیـــزده گفـــت آن دم در حصـم چـون رسـی تـو بـا ایـن همـه خمیـدن

شـد نیـزه راسـت وانکـه بـر یـک قـدم بایسـتاد کـز شـاه یـک اشـارت و ز مـا بـه سـر دویـدن[517]

همـــه چـــون شـــیر شـــرزه وقـــت ســـتیز کـــرده بـــر خـــون رنـــگ دنـــدان تیـــز[518]

جملـــه گفتنـــد آن مهـــان و ســـروران بنـــــدگانِ خســـــرو صـــــاحبقران

[514] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 65a.
[515] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 65b.
[516] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 67a.
[517] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 70b.
[518] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 71a.

از دل و جـــان بنـــده فرمـــانیم مـــا　　بنـــدگانِ امـــرِ ســـلطانیمِ مـــا

اختیـــار آن ویســـت ای هوشـــیار　　پـــیش او مـــا از کـــی و اختیـــار

گـــر بفرمایـــد بـــه جرانـــدر شـــویم　　در دهـــان اژدهـــا هـــم در رویـــم

ور بفرمایـــد بـــه تـــرکِ خـــان و مـــان　　بگـــذریم از هـــر چـــه گویـــد در زمـــان

مـــا کـــه بگذشـــتیم در راهـــش ز ســـر　　مـــال و ملـــک اینجـــا کـــی آیـــد در نظـــر

بنـدگان چـون جسـم و سـلطان همچـو جـان　　حکـم جـان بـر جسـم مـی بـا شـد روان

چـــون اطیعـــوا امـــر آمـــد از خـــدا　　زمـره عصـیان کـه را بـا شـد کـه را[519]

دگـــر بـــاره آمـــد بـــه جنـــبش زمـــین　　عَلـــم هـــا برآمـــد بـــه چـــرخ بـــرین

دگـــر مـــوج زد آن یـــمِ بـــی کـــران　　تـــو گفتـــی مگـــر شـــد قیامـــت عیـــان

دمِ نـــای چـــون صـــورا فغـــان گرفـــت　　جمـــادات گـــویی همـــه جـــان گرفـــت

ز زنـــگِ شـــترهای کوهـــان بلنـــد　　رســـیدی بـــه گـــوشِ کواکـــب گزنـــد

ز افـــواجِ شـــکر گروهـــا گـــروه　　بشـد کـوه، صـحرا و صـحرا جـو کـوه[520]

گـــر مُنسـت و اگـــر کافرســـت　　کـــه بـــی شـــبه محلـــوق آن قادرســـت

اگـــر کـــافر از کفـــر شـــد ســـر نکـــون　　نشـــد آخـــر از بنـــدگیش بـــرون

چـه مُـومن چـه کـافر چـه هشـیار و مسـت　　همـان بنـده اوسـت هـر چـون کـه هسـت

خـــدایا تـــو بنمـــای مـــر جملـــه را　　رهِ رســـتگاری ز کفـــر و عمـــا

[519] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 72b.
[520] *Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,*Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 73b.

همـــه رو بـــه ســـوی تـــو دارنـــد لیـــک ندانننـــد بعضـــی رهِ خـــویش نیـــک[521]

صـــباح پـــیش نظـــر آنچنـــان نمایـــان شـــد کـــه از بـــرودتِ صـــبح، آفتـــاب لـــرزان شـــد[522]

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'de Mevcut Olan ve *Tārīh-i Feth-i Engürüs* Yazma Eserinde Yer Almayan Müellif Şiirleri

فـــرود آمـــد در آن صـــحرای زیبـــا شـــد آن منـــزل فـــزون از چـــرخِ مینـــا[523]

بیـــا بـــدایعِ صُـــنعش کنـــون مطالعـــه کـــن کـــه گشـــت صـــفحة گلشـــن مَطـــالِعُ الأنـــوار

بـــه ســـطحِ آب نمایـــد مهنـــدسِ قـــدرت بـــه وضـــعِ نقطـــه ای هـــر قطـــره کـــارِ صـــد پرگـــار[524]

چنـــان لشـــکری شـــد روان پـــیش پـــیش کـــه باشـــد حســـابش ز هـــر بـــیش بـــیش[525]

انقیـــادِ امـــر و نهـــي اســـت هـــر کـــه را عـــادت بـــوُد فـــتح و نصـــرت را بـــدِان صـــاحب ســـعادت اقتداســـت[526]

[521]*Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 75a-b.
[522]*Tārīh-i Feth-i Engürüs,yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 76b.
[523]Metin, s.264.
[524]Metin, s.266.
[525]Metin, s.268.

بگـــویم جوابـــت بـــه تیـــغ و ســـنان کـــه باشـــد بـــه تنـــدی چـــو آب روان[527]

گروهـــي کـــز کمـــالِ جـــان ســـپاری ز لطـــفِ شـــاه برخـــوردار باشـــند

بـــرای نصـــرتِ دیـــن چـــون ملایـــک همـــه پَـــردار و فَـــرّ آثـــار باشـــند[528]

صـــفي همچـــو مژگـــانِ خوبـــانِ مَســـت کـــه هـــر طرفَـــةُ العـــین قلبـــي شکســـت

بـــر اعـــدا چـــو ریزنـــد رویـــین تگـــرگ ز بُســـتانِ عمـــرش نماننـــد بـــرگ[529]

مگـــو طـــوپ هـــا هـــر یکـــي اژدری فشـــانده ثریّـــا بـــه روی ثـــری[530]

مگـــو لشـــگر کـــه بحـــری بـــود جوشـــان پـــر از مـــاهي زِ جـــوشِ دَرع پوشـــان

بـــه دســـتي عنـــان و بـــه دســـتي ســـنان بـــه دســـتان ز اعـــدای دیـــن جـــان ســـتان[531]

بـــه تیـــزیّ و رفتـــار بـــرق و سَـــحاب بـــه کثـــرت چـــو بـــازان بـــرون از حســـاب[532]

---

[526]Metin, s.271.
[527]Metin, s.275.
[528]Metin, s.282
[529]Metin, s.283.
[530]Metin, s.283.
[531]Metin, s.285.

جنـــگ جـــوی و پلنـــگ خـــوی همـــه برگـــروهِ عـــدد چـــو گـــرگ و رَمـــه[533]

ســـخت بـــه تنـــدی گـــذرد آبِ عمـــر کشـــتي تـــن را نبـــوَد تـــابِ عمـــر

دامـــنِ دل را گـــر ازیـــن گِـــل کشـــي کشـــتي ازیـــن ورطـــه بـــه ســـاحل کشـــي[534]

رســـیدند لشـــگر ز بحـــر و ز بَـــرّ همـــه جنگجـــوی و همـــه کینـــه وَر[535]

کـــه دانَـــد آنکـــه چـــه شـــد سرنوشـــتِ تـــاجِ قبـــاد کـــه آگـــه اســـت کـــه چـــون رفـــت تخـــتِ جـــم بَـــر بـــاد[536]

سَـــرِ حربـــه شـــد ســـویِ قصـــرِ کبـــود کواکـــب دو چنـــدان نمـــودی کـــه بـــود[537]

فـــرازش شـــده تـــا وطنگـــاهِ مـــاه نشـــیبش بـــه مـــاهي رســـانیده راه[538]

---

[532]Metin, s.285.
[533]Metin, s.286.
[534]Metin, s.295.
[535]Metin, s.296.
[536]Metin, s.311.
[537]Metin, s.318.
[538]Metin, s.323.

ز شـــــاهان کـــــه ظـــــلّ الـــــه آمدنـــــد بُـــوَد قهـــر و هـــم لطـــف هـــر دو پَسَـــند

بگیـــریم کـــینِ یـــک کـــف خـــالِ ریـــز گـــــرفتیم و دادیـــــم بـــــر بـــــاد نیـــــز[539]

دگـــــر مـــــوج زد آن یَـــــمِ بـــــي کـــــران تـــــو گفتـــــي مگـــــر شـــــد قیامـــــت عیـــــان

دمِ نـــــای چـــــون صـــــور افغـــــان گرفـــــت جمـــــادات گـــــویي همـــــه جـــــان گرفـــــت[540]

گنبـــــدِ چـــــرخ پُـــــر صـــــدای سُـــــرور شـــد کـــه نـــور اســـت بـــر ظلـــم منصـــور[541]

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye ve *Tārīh-i Feth-i Engürüs* yazma nüshalarındaki farklılıklar sadece bunlarla sınırlı değildir. Bazı müellif şiirlerinin beyitleri *Tārīh-i Feth-i Engürüs* nüshasında yer almaz, bazılarında ise yer alsa dahi farklı ifadeler kullanılmıştır. İki nüsha arasındaki bu farklılıkların yanı sıra *Tārīh-i Feth-i Engürüs'*te varak 61a'daki müellif şiirinin bir beyitinde "Ẕahīr" mahlası bulunmaktadır.

ز رُح توســـت جهـــان زنـــده زان بگفـــت ظهیـــر زلال خضـــر ز دنـــدان مـــار بگشـــاید[542]

Araştırmalarımız neticesinde şiirde geçen "Ẕahīr" mahlasını ya da ismini açıklığa kavuşturamadığımızı belirtmeliyiz. *Tārīh-i Feth-i Engürüs'*ün başka bir müellifin eseri olması muhtemeldir. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmamızın konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'*nin tenkitli metnini oluştururken *Tārīh-i Feth-i Engürüs* yazma nüshasını dâhil etmedik. *Tārīh-i Feth-i Engürüs'*ün barındırdığı farklılıkların oldukça fazla olması ve metin tenkidi için

[539]Metin, s.327.
[540]Metin, s.327.
[541] Metin, s.330.
[542] *Tārīh-i Feth-i Engürüs, yz.,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769, vr. 61a.

elverişli bir nüsha olmayışı ile birlikte müellif şiirindeki "Ẕahīr" mahlası bu tercihimizin temel sebepleridir.

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye ile dolaylı dahi olsa ilişkilendirilen bir diğer yazma eser de yukarıda bilgilerini verdiğimiz mensur kısımları oldukça kısa tututlmuş olan manzum ve mensur olarak kaleme alınmış Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı olan Ġubārī'nin *Şāhnāme'*sidir. Ġubārī'ye ait olan *Şāhnāme* Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile ilgili bilgiler içeriyor olsa da metin bakımından çalışmamızın konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile örtüşmemektedirler. Her ne kadar tekrara düşüyor olsak da çalışmamızın eserin müellifi başlığı altında verdiğimiz görüşleri bu bölümde de vermek durumundayız çünkü bu konuyu aydınlatmamız için önceki araştırmacıların konu hakkındaki bilgilerini paylaşmamız gerekmektedir.

Abdurrahman Sağırlı, Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sinin, Şahnâmeci Ârifî Fethullah Çelebi'nin *Suleymānnāme*'sinin temel kaynağı olduğunu söylenmektedir[543]. Tam bir nüshası mevcut olmayan eserin en az iki farklı tertibinin bulunduğunu, günümüze parçalar halinde ulaşan dört eksik nüshası olduğunu aktarılmakta; bunların ise aralarında çalışmamızın konusu olan Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*, Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī,* Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* olduğunu belirtmektedir[544]. Ali Alparslan ise Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī'*nin Abdurraḥman b. Abdullaḥ Ġubārī'ye ait olduğunu ve Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sinin eksik bir nüshasının Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olduğunu aktarır[545]. Abdulkadir Özcan da çalışmasında manzum Süleymannâmeler başlığı altında, Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī*'nin Abdurraḥman b. Abdullaḥ Ġubārī'nin eseri olduğunu ve nüshalarından birinin Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme'*si olduğuna işaret eder[546].

[543] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[544] Sağırlı, *agm*, s. 125.
[545] Alparslan, *agm*, s.168.
[546] Özcan, *agm*, s. 131.

İşte bu bilgiler çalışmamızda Ġubārī'nin *Şāhnāme*'sine yer vermemizin asıl sebebidir. Ancak *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'nin* müellifini tespit etmiş olmamız neticesinde müellif Şāh Ḳāsım'ın vefat tarihinin 946/1539 olduğunu bilmekteyiz. Ġubārī ise *Şāhnāme'*sinde eserini Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine 959/1551 yılında kaleme aldığını[547] yazmaktadır. İki eserde geçen müellif isimlerinin farklı olması ayrıca arada on iki yıllık bir süre bulunması bu yazma eserlerin birbirleriyle ilişkili olamayan iki ayrı müstakil eser olduklarının somut bir kanıtı niteliğindedir. Bir diğer husus da içerik ile ilgilidir. Ġubārī eserinde Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferleriyle Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarına ait olayları anlatmaktadır. Okumalarımız sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışının da eserde yer aldığını görmekteyiz. Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī'*de de Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusu anlatılmaktadır. İki nüshadada bu ortak tarihî olay farklı ifadelerle kaleme alınmış ve yarım da bırakılmamıştır. Eğer yukarıda paylaştığımız görüşlerdeki gibi gerçekten birbirlerini tamamlayacak eksik nüshalar olsalar, aynı tarihî olayı neden farklı ifadeler ile anlatmış olsunlar. Bir müellifin dönemin padişahının tahta çıkışını anlattığı kısımda böyle bir tekrar yapmayacağını, bu önemli hadiseyi aynı eser içerisinde iki farklı şekilde yazma ihtimalinin de çok düşük olduğunu düşünmekteyiz. Sonuç olarak Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı Ġubārī *Şāhnāme'sinin* bizim çalışma konumuz olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye ve* Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* ile Kanuni Sultan Süleyman dönemi olaylarını anlatmaları dışında metinsel ve içerik olarak bir benzerlik barındırmadığını söylemeliyiz.

Birbirleriyle ilişkilendirilen bu dört nüshadan manzum olan Ġubārī'nin *Şāhnāme'si* dışında kalan üç nüshanın metinleri örtüşmektedir. *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile içerik olarak birebir örtüşen tek nüsha ise Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī'*dir. Bu bilgilerin araştırmacılar açısından daha anlaşılır hale gelmesi için bir tablo oluşturarak üç nüshanın içerik benzerliklerini bu tabloda gösterme yolunu tercih ettik.

[547]Ġubārī, *Şāhnāme*, yz., Manisa Genel Kütüphanesi Muradiye nr. 1346, vr. 44b.

Aşağıda verdiğimiz bu tablo *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* metninin diğer iki nüsha ile uyuştuğu varak aralıklarını göstermektedir. Nüsha adlarını daha kısa şekilde ifade edebilmek için her nüshanın bulunduğu koleksiyonların isimlerini kullanacağız. Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasını nestalik ve nesih olmak üzere iki farklı hat ile yazıldığı için birinci kısım: Vr.1a-64b ve ikinci kısım: Vr. 65a-146b olarak iki bölümde incelemek daha doğru olacaktır.

Varak Aralıkları	Ayasofya	Hekimoğlu 1	Hekimoğlu2	Hacı Selim
Varaklar	1a–34b	1a–33b	_	_
Varaklar	35a–71b	33b–64b	_	_
Varaklar	71b–81b	_	136b –145a	_
Varaklar	81b–135a	_	65a–120b	_
Varaklar	_	_	120b–135b	_
Varaklar	_	_	146b–146a	_
Varaklar	136b–191b	_		1a–80b

Verdiğimiz bu bilgiler doğrultusunda *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile içerik olarak birebir örtüşen tek nüsha Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī'dir.* Toplamda 146 varaktır, hacim olarak 191 varaktan oluşan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'den* daha küçüktür. Çalışmamızda tenkitli metnini sunduğumuz bu iki yazma nüshanın aralarında yazım ve ifade farklılıkları dışında çok bir fark yoktur. Sadece *Sulṭān-ı Suleymānī* yazmasının 120b-135b varakları arası *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* ile örtüşmemekte ve başka bir konuya geçmekte, sonrasında 146a kısmına kadar metin tekrar örtüşmeye başlamaktadır. 146a ve 146b varakları arasındaki Rodos'un fethi kısmında da *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī*

Futūḥāti's-Suleymāniyye metninden yine farklılık gösterir ve vr.146a'da eser sona erer.

Araştırmalarımız neticesinde Muradiye'de bulunan 1346 numarada kayıtlı Ġubārī'nin *Şāhnāme'*si dışında kalan, Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye,* Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* ve Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 769 numarada kayıtlı *Tārīh-i Feth-i Engürüs* adlı yazma eserlerinin içerik ve metin bakımından birbirleriyle ilişkili oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu nüshaları ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız çalışmamızın bu kısmının araştırmacılara yeni bilgiler sunduğunu düşünmekteyiz.

2.2. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

Tezimizin konusu olan *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* Ayasofya. 3392 numarada kayıtlı nüshayı esas alarak Hekimoğlu Ali Paşa 764 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshası ile karşılaştırma yoluna gittik. Bu nüshayı esas almamızın nedeni eksiksiz olması, diğer nüshaya nazaran daha hacimli olması ve sultana sunulmak üzere hazırlanmış olduğunu düşünmemize yol açan fiziksel özelliklere sahip olmasıdır. İki nüshada da yazıldığı tarih bulunmadığından hangi nüshanın daha önce yazıldığı konusu açık değildir. Ancak şu önemli hususu da belirtmek gerekir, metinlerin okumaları bittikten ve nüsha karşılaştırmalarını yaptıktan sonra Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764'te kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī*'nin daha önce belirttiğimiz gibi iki farklı yazı türü ile kaleme alındığı için ikinci kısım olarak ele aldığımız 65a-146b nüsha aralığının birinci kısıma nazaran *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye*metni ile daha çok örtüşmekte ve yazım hataları çok aza inmektedir. Bunun nedeni farklı yazı türü ile yazılan bu ikinci kısmın tamamlanmamış müellif müsveddesi olma ihtimalidir.[548] Söylediğimiz gibi bu bir ihtimaldir fakat dikkate değer olduğunu düşündüğümüz için bu konuya değinme ihtiyacı duyduk.

Karşılaştırma yaparken nüshaların bulundukları koleksiyonların baş harflerini kullandık. Ayasofya nr. 3392 numarada kayıtlı nüshasını "A" Hekimoğlu Ali Paşa

[548]Tauer, *age.*, s.11.

764 numarada kayıtlı *Sulṭān-ı Suleymānī* nüshasınını ise "H" olarak metnin alt kısmında farklılıkları gösterir şekilde sıraladık. Tenkitli metni hazırlarken Ahmet Ateş'in belirttiği hususları dikkate aldık ve bu usule göre metni oluşturduk. Müellifin bilinen meşhur şairlerden aldığı manzum kısımlarda hangi nüsha şiirin aslına sadık kalmış ise o nüshayı tercih ettik.

Ayrıca metni hazırlarken yazım ve imla ile ilgili dikkat edilen hususları maddeler halinde sıralayacağız:

1. İsim ve sıfat tamlamaları olmak üzere tüm tamlamalar şu şekilde yazılmıştır: Ünsüz harfler ile biten ilk kelimeden sonra izafet kesresi kullanılmıştır. Ünlü harf ile biten ilk kelimeden sonra "ی" harfi kullanılmış, "ha"yi gayr-i melfuz" durumunda hemze kelimenin bitiminde gösterilmiştir.

2. Bitişik etken ortaçlar birbirinden ayrı yazılmıştır.

3.Ön ekler, son ekler ve edatlar: Çoğul ekleri, "mi" ön ekleri, edatları, "bî" ön eklerini ayrı, üstünlük sıfatı son ekleri ise bitişik yazılmıştır. Ancak "tecnis"lerin gösterilmesi adına söz konusu yöntemlerin dışına çıkılan istisnalar vardır.

4. Arapçada sonunda "hemze" (ء) olduğu halde, Farsçada genellikle hemzesiz olarak kullanılan (فضا-فضاء، قضا-قضاء) gibi kelimeler Arapçada olduğu gibi hemzeli yazılmış, tamlama yaparken de hemzenin altına kesre (ءِ) konulmuştur.

5. Metne tarafımızdan yapılan bütün eklemeler **(…)** parantez içinde gösterilmiştir.

6. Varak numaraları, hazırladığımız metnin içinde **[3a], [3b]** şeklinde köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

7. Metin içerisinde bilinen şairlere ait olan beyit ve mısralardan tespit edebildiklerimizin hangi şaire ait oldukları dipnotlarda belirtilmiştir.

8. Metinde geçen ve kaynağı tespit edilen hadis, atasözü ve şiirlerin kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

9. Bağlaç, zamir veya soru sıfatı olan (که) ve (چه)'leri ayrı yazdık. Ancak (چرا، چطور، چقدر، چسان) gibi soru edatlarını oldukları gibi bıraktık.

10. (بی نظر، بی هدف) örneklerinde olduğu gibi (بدون) anlamına gelen (بی) olumsuzluk eklerini ayrı yazdık.

2.3. ÇEVİRİDE İZLENEN YÖNTEM

Tarihi metinlerin çevirisi birçok güçlük barındırmaktadır. Tarihi olayların anlatımı edebi bir üslup ile birleşince bu çevirinin hedef dile aktarımında çok dikkat ve çaba gerektirmektedir. Eserin özellikle mensur kısmının çevirisi uzun cümleler ve Arapça ibarelerin çokça kullanılmış olması nedeniyle oldukça zor iken manzum kısımların nispeten daha anlaşılır ve açıktır. Dikkat ettiğimiz hususları maddeler halinde sıralayacağız:

1. Çeviride mümkün mertebe asıl metne bağlı kaldık bunun mümkün olmadığı yerlerde ise verilmek istenilen anlam eksiksiz olarak vermeye çalıştık. Gereken yerlerde parantez içerisinde açıklamalar yazılmıştır.
2. Ayetleri çevirirken mevcut *Kur'an–ı Kerim* çevirisinden faydalandık. Metindeki tüm ayet ve Hadisler dipnotlarda gösterilmiştir.
3. Açıklama gerektiren ibareler de yine dipnotlarda yer almıştır.
4. Önceliğimiz tarihi olayların eksiksiz bir şekilde aktarılması olduğu için çeviride bu
5. Arapça şiir ve ibarelerin çevirilerinde Arap Dili ve Edebiyatı saha uzmanlarının yardımlarına başvurulmuştur.

Sonuç olarak çevirinin araştırmacıların yararlanabileceği bilimsel araştırmalara katkı sağlayabilecek bir çalışma olması amaçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

[1b] KENZU'L -CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE

KENZU'L -CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SÜLEYMĀNİYYE

Yüce Allah *Kur'an-ı Kerim'*de şöyle diyor: *"Mektup Süleyman'dan gelmekte, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadı*r[549]." Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, ey sultan delil sanadır, senden başka güç, kuvvet sahibi yoktur. Ey kendisinden yardım istenen! Sana asla kimseyi ortak koşmayız, senden başka sığınacak bir kimse bulmayız. -*Rabbimiz bize kendi katından bir rahmet ver, içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır*[550].- Fesahat temelli beyan gül bahçesinin şair papağanlarının mana ağaçlarının dalları üzerinde söyledikleri en değerli kelime ve belagat saçan ağaçların üzerindeki bülbüllerin harikalar nişaneli inşa gül bahçesini yazarak süsledikleri en uzun nağme; zatı celil ve sıfatı kuddûs olan malik-i mülkün hamdüsenasıdır ki bu da birlik ve yegânelik yüce tuğrası ile süslenmiş olan yüce şanlı saltanatının nişanesidir. "*Bugün mülk kimindir*[551]*?*" onun tanrılık ve rabbaniyet katının işareti bilgelik ve bilginlik kemalinin nihai derecesi ile doğrultulmuştur. "*Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku*[552]." **[2a]** Yeryüzündeki memleketlerin nizam ve intizam çadırlarının kurulma ihtiyacını, makamının hakkını verebilen sultanların dik ve sağlam varlıklarıyla (giderip), kendi büyüklüğü ve ululuğunun gözlemcisi ve doğruluğunun şahidi yapmıştır ve güç ve iktidar sahibi olan padişahların yegâneliğinin bayrağını kendi birliğinin göstergesi olarak yükseltmiştir.

Beyit

Aydınlık aradığın her mumda

Onun birliğine dair bir şahit bulursun.[553]

---

[549] *Kur'an-ı Kerim, 27/30.*
[550] *Kur'an-ı Kerim, 18/10.*
[551] *Kur'an-ı Kerim, 40/16.*
[552] *Kur'an-ı Kerim, 2/255.*
[553] Pervîz-i Bâbâyî, nşr., *Külliyât-ı Nizâmî-yi Gencevî, C. 1-2*, Tahrân: İntişârât-ı Nigâh, 1384 hş. (1964), s.124-125.

Güneş sıfatlı ve ayna özlü her padişahın azametli eşiği -*Allah'ın gölgesindeki sultanın*- Allah'ın cemalinden aldığı bir tecellidir ve onun yüce katlarının yedi perdesi bu kadar eni ve boyuyla onun yüce çadırlarının gölgesi altındadır, "*Yerlerin ve göklerin mülkü Allah'ındır*[554]*."*

Müelliften

Eğer ay ve güneş feleğin en yüksek katındaysa

Senin sıfatlarına ayna tutmak içindir.

"Kün" emrinin bir kef harfi iki cihanı yaratmak için kâfidir ve onun nun harfinin kavisi de bütün kâinatın varlık feleklerinin dairelerini tamamlamaya yeter de artar. O bütün sesleri yok eden mağfiret sesiyle Dāvūd'un inleyişlerinin ve hikmet gıdasının tanıklık makamı halifesi olan bir Vedud'dur. *"Biz Dāvūd'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz konuşma yeteneği verdik*[555]*."* O bağışlayıcıdır ki sultanlık denizinde ve peygamberlik ummanında seyreden ve Hz. Süleyman gibi bir saltanatı sağlayan ve güç ve kudret evi olan felek gemisi, inayet ve teveccühlerinin rüzgârlarının esintisiyle yetkinlik mevsimlerinde insanlık celalinin kemal aşamasındaki menziline ulaştı. *"Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, onun buyruğuna verdik*[556]**.***"*

Nazım

[2b] Saltanat ve kulluk kısmetinde

Sen kime istersen ona devlet verirsin

Efendi sensin ve diğerleri köledir

[554] *Kur'an-ı Kerim, 3/189.*
[555] *Kur'an-ı Kerim, 38/20.*
[556] *Kur'an-ı Kerim, 38/ 36.*

Sultan sensin, diğerleri kim ola ki.[557]

(Allah) Doğu ufukları sultanının güneşinin tek darbeli kılıcını, küfür karanlığını ve karanlık geceli günahları yok etme vesilesi kıldı. Hallerin bozulmasına ve mahvolmasına sebep olan mahlûkların hevâ ve hevesler ve nefsaniyetlerindeki farklılıklar kesretine sultanlık makamının vahdeti ile cemiyet giysisi ve vahdaniyet kıyafeti giydirdi. Kutsi, görkemli, muhteşem dağlarının madenlerinden çıkan değerli beşerî akıl cevherine kendi sıfatlarını idrak etme ışığını bahşetti. İnsani fikirlerin parmak uçlarına bakir manaların üzerini örten perdeleri kaldırma ve giderme gücünü keramet buyurdu.

Nazım

Ey o yüce görüşlülerin gözüne sürme çeken

Ey gönle taht kuranlara kapılar açan

Akıl senin kapından görüşünü arttırır

İçeri adım atarsa yanar.[558]

Buna rağmen bu nüktedan akıl [O'nun] sahasındaki ışıkların pırıltılarının içinde tıpkı parlayan güneşin ışınlarının içindeki küçük bir zerre misali şaşkın, sersem ve hayretler içindedir ve tüm zamanların beliğlerinin aydınlatıcı lisanı [O'nun] görkeminin türlerinin sayılarını söylemekte dilsiz ve ebkemdir.

Müelliften

Seni beyan etmek hayale sığmaz bile sığmazken

[557] Bâbâyî, *age.*, s.438-439.
[558] Bâbâyî, *age.*, s.438-439.

Nasıl sığsın söz kalıplarına?

"De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da biz ilave etsek; Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi[559]*."* **[3a]** O, hidayetin tertemiz göklerini son derece inayet ve teveccüh göstererek binlerce güneş nakışlı dirayet yıldızıyla süslemiş bir hekimdir ki yol göstericiliği sayesinde peygamberler iklimlerinin sultanlarını, çöllerde avare olan yolunu kaybedenleri küfür ve körlük karanlıklarından hidayet ve iman ışığına getirip kurtaracak makama ulaştırdı. *"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik*[560]*."* O yüce makamının mükemmele ermesi ve tamamlanmasını resul-i ahir zamanın güneş gibi parlayan ışığının zuhur etmesine bağlı kılmıştır. Cennete giden en doğru yollarıgöstermeyi onun şeriatı ve mucize makamında olan en fasih kelamı [Kur'an-ı Kerim'i] onun nübüvvetinin şahidi kıldı. *"İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir*[561]*."*

Müelliften

Kendisi nur, kitabı nur mecmuası

Onun (Kur'an-ı Kerim'in) Ona (Hz. Muḥammed'e s.a.v) nazil olması ise nur üstüne nurdur.

O Sultan-ı Enbiya'dır ki onun teveccüh içeren ayetleri sizin üzerinize ola *"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik*[562]*."* (Bu hikâye) O Sultan-ı Enbiya'nın rivayet edilen yüce fetihlerinin hikâyelerinden bir hikâyedir. Yüce kâinatın dokuz mertebeli katları her zaman ona yakınlaşma derecesinin serhaddine erişmek, miraca yükselmek ve onun yücelik sarayının kapısında o eşiğe başlarını sürmek için hazır bekliyorlar.

[559] *Kur'an-ı Kerim, 18/109.*
[560] *Kur'an-ı Kerim, 4/165.*
[561] *Kur'an-ı Kerim, 5/15.*
[562] *Kur'an-ı Kerim, 48/1.*

Müelliften

Onun Burak'ı iki adım koşturunca

Bütün varlık âlemi ve tüm kâinat tamamen arkasında kaldı

Onun bütün yolu boyunca bayraklar üst üste serilmiş

Bir o vardı bir de ona adım adım eşlik eden Cebrail

O denli gitti ki bir adım dahi kalmadı

Ezel nuru perdeyi üstünden kaldırdı.

"*Ben kılıç peygamberiyim*[563]*."* Hadîs-i Şerîf'ince onun acımasız kılıcının keskinliği; *"Bunlar Allah'ın sınırlarıdır*[564]*."* hükmünce kurtuluş memleketlerinin **[3b]** sınırlarını sonu saadetli şeriatların şeriatını getirerek darbe indirircesine kesmiştir. Onun sahabesinin onun sünnetini sürdürenler ile ittihadı ve ilahi emirlerine itaat etmeleri *"Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur*[565]*."* hükmünce onun Allah'ın nezdindeki makamının kemaline delalet etmektedir. Kâinattaki envai çeşit varlık ve mahlûklar ve istikrarlı kişiler onun daima açık olan sofrasının misafirleridir, *"Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*[566]*."* ve yüksek revaklı yedi kalenin fethi "*Yedi katlı gökyüzü*" onun sadece bir gazasının eseridir.

Müelliften

İki saç beliği "*levlak*'ın[567]" iki lamının müşkü

[563] *Hadîs-i Şerîf.*
[564] *Kur'an-ı Kerim 2/229; 4/ 13.*
[565] *Kur'an-ı Kerim 4/80.*
[566] *Hadîs-i Şerîf.*
[567] *Hadîs-i Şerîf.*

Ağzı ise "*mâ ʿarefnâke*[568]" mim'inin sırrı

Vücudu candır, canı canın canı

Miraç gecesi bu sırrın bir göstergesidir

Üzerine gölge düşmemesinin sebebi

Güneşin onun gölgesinde olmasıdır[569]

Onun melih ve tatlılığından cihan şenlikte

Onun fasih kelamı ruhun gıdasıdır

Onun mavi gökyüzünde şanının yüceliği

Tıpkı güneşin aynadaki yansıması gibidir

Yaratılışın başlangıcı ve nübüvvetin hatimesi

Fütüvvet iklimlerinin şehinşahıdır

Yaratılış nazmında o beytü'l-kaside (şah beyit) dir.

Bütün vücudu baştan ayağa gören gözdür

Sonsuz salâvat olsun onun üzerine

Ehli beytine ve de sahabesine mahşere kadar

[568] *Hadîs-i Şerîf.*
[569] Peygamber'in üzerine gölge düşmeyişi mucizesine işaret edilmiştir.

-Bütün peygamberlere ve özellikle de onların efendisi ve nebilerin sonuncusu olan, sağlam, itaat gören, emin efendimiz Muḥammed (s.a.v.)'e salât ve selam olsun. Aynı zamanda **[4a]** *onun gösterdiği doğru yola yönelen hidayet ehline de selam olsun. Onun dört halifesine de selam olsun. Ashabına ve bu doğru yola tâbi olanların hepsine salât ve selam olsun-*

Kelamın temelini; Hz. Âdem (as.)'ın yaratılışını zikreredilmesi ve onun seçkin evlatlarının değerli peygamberler ve yüce mertebeli sultanlar olarak ayrılması üzerine kurdu. Her şeyden önce de hareketi tıpkı cilalandırıcının kımıldaması misalı olan müşk gibi siyah yazan kalemin hareketiyle suskunluk pasını fikir papağanının aynasından silmeye yöneldi.

Gel ey "nûn vel ḳalem[570]"den kıvançlı olan

"Mā yesṭurūn"dan bir söz kaleme al

İskender'in âb-ı hayat talebiyle girdiği karanlıklara sen de gir

Ola ki âb-ı hayatı sen de elde edersin

Her ne kadar bu ömrümden utanç duysam da

Benden bir söz baki kalırsa işte o zaman ben yaşıyorum demektir

Ey kutlu akide şekeri sen zamanın Hızır'ısın

Neden âb-ı hayattan uzak kalasın ki

Deme yol karanlıktır, aydınlık değildir

[570] *Kur'an-ı Kerim 68/1.*

(Çünkü) Gece gebedir mana çocuğuna

Eğer fikrin varsa aklını başına al

Çünkü gündüzün beyazlığı gecenin böğründen doğar

Mana savaş meydanlarının mızrağı sensin

Başını kaldırıp iddia edebilen ancak sensin

Her ne kadar kalemin ucu dikenli gelmiş olsa da

O dikenler mana çiçeklerinin açılmasına vesile olmuştur

Uzun yıllar tecrit ve suskunluk köşesinde kaldın

Bu suskunluktan ve inzivadan nasıl sıkılmadın

[4b] Şimdi vakti geldi ki Allah'ın yardımıyla

Söz edesin ak ile karadan

Sen bir neysin ne zamana kadar bu suskunluk

Mademki neydin çek ipi kamışın içinden

Bir gıcırdat kalemini bir nağme saz eyle

Başka bir perdeden gir baştan

Padişahlar padişahı meclisinde bir şarkı söyle

Geçen padişahlara da selam gönder

Kaleminin ucu iki nehir gibi olduğu için

Methüsena ve selama layık olmuştur

Tacı ve tahtı süsleyen ikbalinin aşkına

Baht gelinlerinin yüzünden indir örtüyü

Papağanın gagası gibi konuşmaya başla

Bütün dünyaya baştanbaşa şekerler saç.

Rabbin kemale ermiş hikmetinin ve şefkatli yedi yönlü bağışlayıcı rahmetinin ilahi iradesi hasebiyle; yaratılış ve kâinat âleminin sahasında ve fena ve beka yeri olan fani âlemde, cismani âleminin dünyevi padişahlık tahtını Allah'ın halifesi, secdeye layık ve insanoğlunun aslı ve menşei olacak zatın varlığıyla süslemeyi ve ilahi sanatlarının toplamı ve nasıl ki padişahlık makamının layığı olan zatı o gizlilik konumundan aşikâr olma ve açığa kavuşma konumuna getirmeyi uygun gördüğü vakit; ses getiren şöhretini *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*[571]*."* upuzun hitabetleri sırasında yüce toplulukların sakinlerinin, arif ve mutasavvıflarının can kulaklarına ulaştırdı. Sonrasında **[5a]** "*De ki: Ruh Rabbimin işindendir*[572]*."* hükmünce ferman ve destur sahibi olan Cebrail, sultanın yüce ikballi tahtını nefis rabbani nefesini üfleyerek sağlamlaştırdı. Onun içine kendinden ruhunu üfledi, *"Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit*[573]*."* gül bahçesinin maksut çiçeği şahitlik sabahında açtı ve o âlemler sultanı beşer suretinde dört renkli ve görkemli padişahlık tahtına çıktı. Mükerrem zatının *"Secde edenler ona doğru*

[571] *Kur'an-ı Kerim, 2/30.*
[572] *Kur'an-ı Kerim, 17/85.*
[573] *Kur'an-ı Kerim, 15/29; 38/72.*

durdular[574]*."* ayeti uyarınca yüce mertebeli mahfillerin başköşesinde yer alanlar tarafından secde edilmesini sağladı. Yeryüzündeki ilahi halifeliğinin bayrağını, şenlik havası estirmek adına dokuz katlı sarayların damında o maksudun şanına yaraşır şekilde dalgalandırıldı, *"Hiçbir bozukluk görüyor musun* [575]*?"* sultanlık sikkesini beyaz ve kızıl paraların üzerine bastılar. *"Güneşi ve geceyi sizin emrinize verdi*[576]*."* Halifeliğinin hutbesi dört katlı yüksek gölgeli, bayındır, sefalı "*Yüce gökler* [577]" ve güzel yapılı minbere çıkılıp okundu. Kerametli seçkinlik tacını takmakla süslendi "*Âdem'e isimleri öğretti*[578]*."* ayeti uyarınca Safiyullah ismi ile adlandırıldı.

Nazım

Yaratıcının eli Adem'in çamurunu yoğurduğu zaman

Onun adını halife olarak yazdı

Cömertliğinden onur ve keramet tacını onun başına taktı

"'Alleme âdem'e[579]*"* onun eline alemi verdi

Melekler mihrabını onun üzerine inşa etti

Tek tek ona doğru yönelip secde ettiler

Hepsini damarlarından besledi

Akıttı, *"Seni tenzih ederiz bizim bilgimiz yok*[580]*."*[581]

[574] *Kur'an-ı Kerim, 15/29; 38/72.*
[575] *Kur'an-ı Kerim, 67/3.*
[576] *Kur'an-ı Kerim, 14/33.*
[577] *Kur'an-ı Kerim, 20/4 vd.*
[578] *Kur'an-ı Kerim, 2/31.*
[579] *Kur'an-ı Kerim, 2/31.*
[580] *Kur'an-ı Kerim, 2/32.*

[5b] Onun tertemiz sıfatlarla donatılmış zatı *"Sizi tek bir nefisten yarattı*[582]*."* ayetine göre binlerce fayda ve yararlar mazharıdır. Seçkinlerin evlatları ve keramet özlü haleflerin yüce mertebeli yıldızlarının doğuş yeri ve cömert varlığının sedefi, inci izinde olan toy halefleri için inciler kaynağı oldu, manaları her mekânda ve her iklimde bilinen, açık ve bariz olan Zâhir ve Bâtın isimlerinin etkilerini açığa kavuşturma ve kavrayışlı kılmak adına. Allah'ın sıfatlarını taşıyan bu ilahi halifenin haleflerinin en büyükleri iki gruba ayrılıp iki isimle anıldılar. Birinci grup, nebilik ve peygamberlik divanı mahfillerinin başında oturanlar ve mertlik ve yol göstericilik gökyüzünün ay yaratılışlıları, hidayet yolunun yolcuları ve hidayete erişme menzillerinin yol kat edenleri, ilahi vahilerin matlağı (peygamberleri kastediyor) ve ebedî hayatın kaynakları olanlardır. Kurtuluş sığınağına ulaşmak ve saadet derecelerinin zirvesine yükselmek onların getirdikleri mucizelerin hayata geçirilmesi ve nimetleri doğru yolda kullanmaktan başka bir şekilde mümkün olmayıp; Bağışlayıcı Allah'ın kabul görme konumuna kavuşmak ise doğru yolu izlemekten ve onların gösterdiği selim hakikatleri içtenlikle karşılamaktan başka bir şekilde mukadder değildir. Bunların hepsine iman etmek bütün ümmetlere vacip ve farzdır ve onların arasındaki üstünlük hususuna gelince "*O peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık*[583]*."* ayetinde belirtilmiştir.

Müelliften

Bu padişahların yollarının toprağı her gözün sürmesi oldu

Onların yüzünde muhakkak Allah'ın nuru göründü

-*Yerler ve gökler dönüp durdukça Allah'ın salâtı ve selamı onların üzerine* **[6a]** *ve ashabının hepsine olsun. Salâtların ve selamların en faziletlisi de onu en fazla hak eden efendimiz Muḥammed'e olsun*-.

---

[581] Murtezî M. Geylânî, nşr., *Heft Evreng-i Câmî*, Tahrân: İntişârât-ı Sa'di, 1368 hş. (1948), s.449.
[582] *Kur'an-ı Kerim, 4/1 vd.*
[583] *Kur'an-ı Kerim, 2/253 vd.*

Nazım

Felek, yüceliği Aḥmed-i Mürsel'den

"Tilke'r-rusulü[584]*"* fazileti O'ndan bulmuştur.[585]

İkinci grup ise insanoğlu düzeninin ekseni ve âlemin maslahatlarının intizamının temeli yani yüce şanlı padişahlardır ki -*Mülk ve din ikizdir*[586]*-'in* işaret ettiği üzere birinci gruptakileri takip edenlerdir. Dünyanın bitki örtüsünün tazeliği onların taht ağacının himayesi sayesinde *fitne içeren* saldırıların hararetinden saldırısına karşı güvendedir. Mülkün malikinin mim'i ve daima akan pınarlardan olan iktidar, güç ve kuvvet bereketi onların baht bostanında akar. Halkın ahvalinin intizam ve düzen binasının tüm parçaları, onların kan emici parlak kılıçlarının işlemesiyle sağlanmış ve iyileşmiştir. İlahi saltanat ışıklarının pırıltıları, dünyaya hükümdarlık ışıklarını, onların padişahlık ve hilafet izlerinin doğduğu yerden saçmıştır.

Nazım

Enbiya Hakk'ı tanımanın aynasıdır

Padişahlar ise Hakk'ın padişahlığının mazharıdır.

Yine saadetli, mesut ve ikbal nişanlı bu padişahların bir kısmı onlardır ki; var edenin ve kâinatın yaratıcısının eli "*Mülkü dilediğine verir*[587]*."* saltanatın mutluluk veren tacını onların saadetli başlarının üstüne takmakla birlikte hidayet ve nübüvvet mülkünün padişahlarının vekili ve naibi olma yüce rütbesinin şerefini de onlara vermiştir.

---

[584] *Kur'an-ı Kerim, 2/253.*
[585] M. Dervîş, nşr., *Dîvân-ı Kâmel-i Emîr Hüsrev Dehlevî*, Tahrân: İntişârât-ı Câvîdân, 1361 hş. (1941), s.600-601.
[586] *Hadîs-i Şerîf.*
[587] *Kur'an-ı Kerim, 3/26.*

Nazım

[6b] İtaatkâr konumda olan padişahların

Hepsi iki cihanda Allah'ın gölgesidir

Lakin tam olarak uygun bir gölge

Yoktur, adalet yayan faziletli padişahtan gayrı.[588]

Cihat meşrepli sultanların ihtimamları ve alnı açık Muhammed milleti ve Aḥmed'in ışıldayan ümmetinin din ile süslenmiş tabanları, ilahi kudretin tevfiki ve namütenahi kuvvetin teyidi ve direncin gönülleri hedef alan mızrağının anahtarıyla gayesi hakikat olan şeriatın ahkâmlarının mekân kapılarını mümkün olduğunca tam ve sağlam bir minvalde açmakta olup, keskin kılıçlarını meşale oklarının parlayışı ile cilalandırarak küfür, fesat ve günah paslarını zaman sayfasından silmekteler.

"Allah'a ve resulüne itaat ediniz, sizden olan emir sahiplerine itaat edin[589]." ayetince yıldızların birbirinden hidayet yönündeki ayrışmaları dahi onların emirlerine itaat etmeleri gerektiğinin göstergesi ve o padişahların makamlarının insanların ve cinlerin sultanı yani ahir zaman peygamberinin zamanın risalet tahtının ayağına yakınlıkları ve bağlılıklarının belirleyicisidir.

Müelliften

Peygamberin yolunu izleyen şah

Hakk'ın gölgesidir ve güneşten daha iyidir

[588] Geylânî, *age.*, s.12.
[589] *Kur'an-ı Kerim, 4/59*

Tarihler ve hikâyeler denizlerinin yüzücülerine ve tarihin önemli ve itibarlı haberlerini barındıran iklimlerin gezginlerine aşikârdır ki dört halifenin emniyetli döneminden sonra -*Hepsinin mekânı cennet ola*- saltanat ve hilafet ailelerinden hiçbir hanedan Allah'ın ilahi himayelerinin mazharı olmuş zaferi meslek edinen ve ilelebet payidar kalacak olan Osmanlı hanedanına mümkün kılındığı derecede bu zikredilen biçimde ve yazıldığı surette **[7a]** o yüce rütbe ve mertebeye gelememiş ve hiçbirine böyle bir güç ve kudret nasip olmamıştır. Zaferin daima yanlarında olduğu sultanlar ve ayinleri mücahitlik olan bu padişahların muzaffer dönemlerinde bütün gazalar ve büyük dini fütuhatlar gerçekleşmiştir. Dönen feleğin devirlerinin hiçbirinde (böyle bir şey) ne gezgin yıldızların gözüyle görülmüş ne de dönen ayın kulağına çalınmıştır.

Şiir

Defterin içi onların haberleri yer almadan olmaz

Orada herhangi bir minbere gerek olmaksızın yücelikleri ortaya çıkar.

Zira bu ebedî nişaneli devletin parlayan yıldızları, Cenab-ı Hakk'ın memnuniyetinin doğduğu yerden iman ehlinin camiasına ışık saçtığı ve bu zevalsiz ikbalin sabah izlerini taşıyan güneşinin ışıkları ilahi yardım ile padişahlık ufkundan yücelik ve egemenlik derecesine yükseldiğinden beri; Nitekim 240 yıldır; *"Kâfirler ve münafıklara karşı cihat et*[590]*."* açık emri üzerine; her zaman galip gelen ve şirki yakan kılıçlarının parlayışlarıyla acımasızlık barındıran küfrün karanlığını zaman yüzünün sayfalarından silmiş, zafer bayrağını kat kat açmış, ateş püsküren asi mürtetlerin, günahkâr ve fitneci kâfirlerin fesat ve küfür ile dolu büyük belde, kale, şehir, memleket ve ülkelerinin kapılarını kudretli Allah'ın yarattığı âlemi saran zaferlerle açmış, İslam ve imanın nişanelerini günden güne arttırarak isyan ve şirk törelerinin azalmasını sağlamışlardır. Nitekim günahkârların muteber beldeleri ve şerir kâfirlerin elinde olan şehirlerde, geleneği mücahitlik olan **[7b]** bu sultanların halef ve seleflerinin ikbali sayesinde iyi insanların yaşadığı mesken ve mekânların sayısı binden fazladır. Ve geçmişte ağır günahlar ve veballer işleyenlerin maksadı

[590] *Kur'an-ı Kerim, 9/73.*

olduğu, dalalet ve şerâret ehlinin mesken edindiği kiliseler bu devirde -*Övgüye layık Allah'a hamdolsun*- bu yüce şanlı padişahların varlıklarının bereketi sayesinde ehl-i imanın mabetleri ve mescitlerine, irfan ve ilim ışıkları takipçilerinin dergâhlarına dönüşmüştür ve bunların sayısı beyan ve hesaba sığmaz. Nitekim ki *İnşallāhu Te'âlâ* padişahlığın himayesinde olan memleketlerin adı bu anlatım sırasında (bu eserde) zikredilecektir. -*Allah'ın izniyle*- İlelebet payidar bu hanedanın hususiyetlerinden biri de şudur ki; İlahi dine uygun olan bir biçimde padişahlık taht ve tacını tasarruf edip asla değerli ve yüce şeriata aykırı bir şekilde hiçbir mülke ve saltanata tecavüz ve taarruz etmeyip, İslam âlimlerinin halkın başından zulmün def edilmesi ve bertaraf edilmesi gerektiğine dair fetva verdikleri küfür memleketleri ve zulüm beldelerini istila ve fethetmek dışında hiçbir mülke el sürmemişlerdir.

Müelliften

Cihanı yaratan Allah'tan binlerce aferin olsun

Cihan fatihi bu padişahların üzerine

Ki Muhammed Aleyhisselam'ın dini

Onların sayesinde pek çok düzen buldu

Dinden taç yaptılar İslam'dan taht

Temeli asıl üzerine sağlam kurdular

Yemen yıldızının parlayışı gibi kılıçlarıyla

Cihandan zulüm ve karanlıkların pasını sildiler

Ezanın yükselmesi ve hatiplerin minbere çıkmasıyla

Ne kilisenin çanı kaldı ne de hac

[8a] Allah onlara cennetleri görmeyi nasip etsin

Âlem'in sığınağı şah baki kalsın.

Peygamberler ve büyük şahsiyetlerin haberleri ile ilgilenenlerin ve eski ve yeni olmak üzere tüm sultanların bıraktığı izleri araştıranların cihanı süsleyen görüş ve bilgileri dâhilinde olduğu üzere, Allah yolunu gösteren önderler olan faziletli nebiler ve peygamberler -*Selam onların üzerine olsun, yüce Allah'tan salât olsun*- fırkasında gökleri ve yeri yükselten emir hasebiyle -*Bazılarını bazılarına üstün kıldık.*[591]- ayetince; bazısı mertebede ve derecede diğerlerinden daha yüce olmakla nitelendirilmiş, Ulu'l-'azm olarak bilinen, peygamberlik göğünün güneşleri gibi doğru yolları gösteren ve yeni şeriatlar getirenlerdir. Aynı şekilde şanlı yüce şahlar ve adalet saçan padişahlar olan ikinci muhterem taifede de bazısının, dilediğini yapan Allah'ın *"Rabbin dilediği şeyi yaratır ve seçer*[592]*."* iradesi sayesinde, zafer ilan eden bayrakları, dirayet nurlarının ışınları ve ateş gibi kılıçları yeryüzü küresini geçerek felek-i esire kadar yükselmiştir. O şuurlu padişahların taç ve tahtlarının levhası üzerinde Allah'ın gölgesi olan sultan diye saçılan ışıklar; acizlik ve noksanlık bulutları örtmeksizin, eksiklik ve gevşeklik sıkıntısının ardını gayet matlup ve makbul bir vech üzere aydınlatmıştır. İlahi kudretin gölgeleyen sıfatının nuru; onların düzgün salṭanat ve padişahlıklarının alnında oldukça görünür ve ilahi azametin cemalinin zuhur ve aks etmesi onların hükümdarlık aynasında mükemmel bir şekilde aşikâr **[8b]** ve barizdir. Onların kerametli varlıklarının diğer asır ve zamanlardaki padişahlara nispeti, tıpkı parlayan yıldızlarla parlayan güneşin kıyaslanması gibidir. Kâmil sıfatlı zatları ise, diğer sultanlara nazaran tıpkı duru bir deniz ile akan nehirlerin karşılaştırılması gibidir. Her biri vahdaniyet kisveli bir padişahlık tahtı olan pek çok uzak memleket onların güçlü ellerinin taht-i tasarrufu altındadır. Devirler ve asırlar sultanları nezdinde açılması son derece zor ve imkânsız olan pek çok müşkül goncası onların ikbal sabahının rüzgârının esmesiyle tebessüm eder.

[591] *Kur'an-ı Kerim, 2/253.*
[592] *Kur'an-ı Kerim, 28/68.*

Güzel ve bağışlayıcı Allah'ın ihsan ve feyzi sayesinde, içinden şahane güzelliğiyle akışkan ve alımlı bir inci hâsıl olsun diye sedef görünümlü gökyüzü gibi dönen dünyanın iyilik ve kötülüğü asırlar boyunca o iki tatlı ve tuzlu denizinde dolaşmaktadır. Böyle bir efendi, güzel hükümdarlık tahtına adım atsın diye Allah'ın emriyle yüce âlemin yöneticilerinin pek çok büyük cemiyetleri birbirine yaklaşır ve bir araya gelir. Böyle bir cihan mülkünün malikine "Sahipkıran" derler. Gerçi cennet mekân Osman Hanedanı padişahlarının her biri -*Allah onları cennetlerin ortasına yerleştirsin*- Kuran metnindeki *"Sizleri hükümdar kıldı ve âlemlerde kimseye vermediğini size verdi*[593]*."* ayetinde zikredildiği üzere "Sahipkıranlık" sıfatıyla anılır, **[9a]** cihan fatihliği, küfrü ortadan kaldırma ve Allah'ın dinini güçlendirmekle bilinirler. Onların hak ve hakikati açıklayan İslam'ın yolundaki güzel çabaları ve ilginç haberleri tarih kitaplarında yazılıdır. Mekân ve zaman sayfalarında izleri, iç karartıcı şüphe ve tereddüt olmaksızın gözle görülür ve meşhurdur.

Nazım [Arapça]

Eserlerimiz bizi işaret etmektedir

Bizden sonraki eserlere bakınız.

Ancak özellikle bu son dönemdekiler olmak üzere o cennet mekân padişahlardan bazıları zafer göstergesi "sahipkıranlık" bayrağını sultanlık göğünün zirvesine öyle yükseltmişlerdir ki fikir ve düşünce sahipleri nazarında bu olay artık dünyayı feth etme ve ele geçirmenin nihai rütbesi olarak değerlendirilmiştir. Onlar parlayan keskin kılıçları ile memleketi donatmaları ve gerçekleştirdikleri fetihlerin güzelliği padişahlığın İskender aynasında, o devrin görüş sahiplerinin bundan ziyade bir dereceyi imkânsıza yakın olarak değerlendirecekleri şekilde, göstermişlerdir. *"Allah büyük lütuf ve üstünlük sahibidir*[594]*."* Ta ki ilahi takdirin teyit güneşi yüce ufuktan doğup, hilafet ve sahipkıranlık tahtını bu doğunun ve batının sultanının geçmesiyle süsleyip, saltanat ve dünyayı feth etmenin geleneksel tacının incisini bu kerametli padişahın adalet saçan ışıklarıyla aydınlatıp ortaya çıkarıncaya kadar. *"Biz*

[593] *Kur'an-ı Kerim, 5/20.*
[594] *Kur'an-ı Kerim, 2/105.*

herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, yerine daha hayırlısını veya onun gibisini getiririz[595]*."* Tıpkı bu ayetin edasında gizli olduğu gibi bu olayı bütün tahkik ehlinin teyid kulaklarına ulaştırdı. Bu doğuşun nurları onun teyid edilmiş hilafetinin yüksek sarayının dört direğine **[9b]** o denli ışık saçtı ki, *"Allah mülkünü dilediğine verir*[596]*."* ayeti uyarınca Allah'ın bağışlarının ve o mülk ve memleketin sultanının dindarlığının ulviliği *"Senin şanını yükseltmedik mi?*[597]*"*ayeti uyarınca sonu olmayıp büyükten küçüğe herkese "*öğle ortası vakti güneşinin aydınlığı gibi apaçık aşikâr oldu."* Tüm âlemin, padişahların yüce saraylarının kubbesinin alameti ve onların ihtişamının nihai derecesi ile ilgili tasavvur ettikleri, bu sonsuz salṭanat sarayının temeliymiş meğer. Devrin halkının ikbal ve devlet gündüzünün öğle vakti sandıkları, aslında bu güzide hasletli Sahipkıran'ın zevalsiz haşmeti ve azametinin sabahıymış meğer.

Nazım [Arapça]

Sen zamanın sonuncusu olsan da

Daha öncekilerin yapamadıklarını yaptın.

-O, en büyük ve en saygın sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve halifesi, sahipliği artık açık olan (Allah) tarafından desteklenen gazi ve mücahitlerin efendisi, apaçık din için desteklenen, müslümanların imamı, müminlerin emiri, 10. yüzyılın başında yüce milleti desteklemek için ışıldayan doğum yıldızı aşikâr olan, asırların ve zamanların onun gibisini bir daha getiremeyeceği, sultan oğlu sultan oğlu sultan, zaferin babası Süleyman Ḫān b. Sulṭān Selīm Ḫān.-

Salṭanat güneşinin konumu bu zafer nişan hanedanın hilafetinin beytü'ş-şerîfindeki onuncu derecede yer almış, cihandarlık ve cihan fatihliğinin **[10a]** yüce ikballi tahtının ayağı dokuz katlı yüce feleğin zirvesine ulaşmış olan Sulṭān Selīm

[595] *Kur'an-ı Kerim, 2/106.*
[596] *Kur'an-ı Kerim, 2/247.*
[597] *Kur'an-ı Kerim, 94/4.*

Ḫān'ın oğlu Sulṭān Süleyman Ḫān'ın edebi dönemi, bağışlayıcı Allah'ın yardımı ile görülmemiş fetihlerin tecellisi ve dinî gazaların mazharıdır. Bu kitabın yazılıp düzenlenmesindeki maksat onun yüce emri ve hoş hitabına itaat etmek, o büyük hadiselerin beyanı ve sultanlara layık felek kadar yüce devletinin izlerini açıklamaktır. Bu isteği gerçekleştirmek yolunda dönen gökyüzü gibi uzun süre dolaşmış ve yıldızların kâtibi olan bu fakir Utarid'in ışıklı kalemiyle dokuzuncu göğün atlas sayfası üzerine elden geldiğince bu bahsi yazmıştır.

Nazım

Dünyayı gezdim birçok güzel ay yüzlülere sevgi besledim

Pek çok şahlar gördüm ama sen bir başkasın.[598]

Çünkü hilafet üzerinde dönen ve cihan eksenli olan felek böyle bir ay padişahlık tahtına geçene kadar binlerce kez deveran eder ve İskender salṭanatının güneşinin doğuşu böyle bir güneş onların ufkunun yakasından ışık saçana kadar asırlar boyunca sıkıntı çeker.

Müelliften

Gök, cihanın etrafında çok dolaştı da

Sonunda senin devrinde bir iz ve alâmet buldu

Güneş çok daldı denize

Ve sonunda senin gibi bir inciyi ele geçirdi

[598] Dervîş, *age.*, s.541.

Ay temren gibi yolunda çok koştu da sonunda

Sonunda senin rikâbını öpme şerefine nail

Gece Hintlisi çok bekleyip gözledi de

Senin ebedî gündüzün gelip yerleşti

Saadet senin sayende ışık bulduğu için

Müşteri yıldızı canıgönülden onun müşterisi oldu **[10b]**

Saldırgan felek silahlı cengâverlerden bir ordu oldu

Senin köleliğinle meşhur olduğundan beri

Nağmesi gönle işleyen Zühre yıldızı

Senin işret meclisinde rakkaslık için ayağa kalktı

Şeref sırası Utarid yıldızına gelince

Gitti senin divanında tuğra çekti.

Gerçi bu Sahipkıran Sultan'ın kâmil ve yüce melekler gibi fazileti, yüce mertebeli ve erdemli hasletleri, zamanın sultanlarına ve dönemin hakanlarına nazaran son derece üstün yönleri, yazıp çizmeye ve hat süslemelerine ihtiyaç olmayacak kadar açık ve aşikâr, bayrak sayılarına bağlı olmayacak kadar zahirdir. Padişahlık tahtının direğinin yüceliği ve ilahi azametinin muazzam göstergesi, güzel şeyler

yazan kalemin parmaklarının onu işaret etme zorluğunun üstesinden gelemeyeceği kadar yüce ve üstündür. Yıldızların parmak uçlarının yardımıyla ve çeşitli beyanlarla açıklanamayacak hatta daha da aydınlanması adına ona başka bir boyut dahi eklenemeyecek kadar aşikâr, aydın, büyük ve celildir.

Nazım

Elsiz ayaksız bir zerrenin haddi değil

Şahı methetmeye kalkıp destan anlatmak

Onun methini söylemek herkesin haddi değil

Onun adını ağza almak da herkesin haddi değil

Özellikle bu özet kitapta uzun zamanlar ve asırlar sayfalarında güzel zikirlerin baki kalması, halefler ve gelecektekilerin bilgilenmesi ve eğitilmesi için, dini fetihleri anlatmak ve yakinî teyidleri pekiştirmekten ikbal izlerinin acayip bir şekilde zuhuru ve zevalsiz izzet ve ihtişam nurlarının garip bir şekilde ortaya çıkmasına kadar mükâfatlandırıcı Cenab-ı Melik'in (Allah'ın) yardımıyla **[11a]** yazılıp çizilenlerin hepsi bu iddianın doğruluğuna dair bir şahit ve bu anlamın menziline ulaşmasına dair bir rehberdir. Ancak cihan sığınağı padişahlık tahtına nasıl cülus ettiğini anlatmadan, mücahitlikler ve gazalar ve diğer namütenahi hadiseleri şerh etmeden önce müstakim zihin yıldızının ışınından kalem yapıp selim zevkin kıvraklığıyla yontup cilalandırarak, siyah kalemle beyaz sayfa üzerinde birkaç kelime imla ve inşa etmek, ayrıca şahlara yaraşır güzel özellikler ve padişahlara layık yüce hasletlerin bazısına, mal ve mülk dairesinin genişliği ve nasipdarlık ve azamet sahasının enginliğine, askerin ve yanındakilerin yıldızlar misali çokluğuna dair özet bir şekilde bir mukaddime kaleme almak elzem görüldü *"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat*[599]*."* Zira ayrıntılara girmeden önce bir özetleme, hedef menziline ulaşmak için bir rehber ve kılavuzdur. Her yerde inci şiarlı lakaplarını art arda

[599]*Kur'an-ı Kerim, 93/11.*

zikretmek kelamın uzamasına neden olduğu, değerli ismini açıklamak da her olur olmaz yerde edebe yakışır görünmediği için; bu güzel kitabın mukaddimesinde de açıklandığı gibi diğer sultanlık tahtına oturanlara nazaran "sahipkıranlık" lakabı ancak ve ancak bu tescilli ve gerekçeye ihtiyacı olmayan sultana layık ve yaraşır olduğundan, saygın ismi ve namlı namını zikretmeye ihtiyaç duyulduğu her yerde "Sultan-ı Sahipkıran" olarak tabir edilmiş ve edilecektir.

Cihanda iniş çıkışlar olduğu müddetçe

Bu ad varlık levhasından silinmez olsun

[Arapça]

[11b] *Lakaplar seni ikinci anlamlar olarak yüceltmez*

Onlar doğruluklarından dolayı isim gibidirler

Bu tahkike dayalı mukaddimenin temeli dört sağlam rükün üzerine kurulmuştur. Birinci rükün tam manasıyla Sultan-ı Sahipkıran olan sultanın özelliklerinin bir kısmını açıklamaya; ikinci rükün ilelebet payidar olan bu devletin değerli vezīr-i āzamları ve ihtişamlı emirlerin ve sultanlık divanındaki rütbelilerin nasıl hizmet verdikleri ve Osmanlı kanunlarının nasıl yürütülmesi gerektiğini anlatmaya; üçüncü rükün zafer akıbetli askerlerin bölüklerinin sayısı ve bu bölüklerin istihdam yasalarına; dördüncü rükün uzak ve uçsuz bucaksız memleketlerin enini boyunu ayrıca mal ve mülk dairesinin genişliğini, azamet ve görkem sahasının genişliğini şerh etmeye ve deniz misali hazinelerinin içeriğini, onların harcama usullerinin ve adet olduğu üzere şerî harcamalara ayrılmasını ve bağış ve ihsanların nasıl yapıldığını beyan etmeye ayrılmıştır.

BİRİNCİ RÜKÜN

SULTAN-I SAHİPKIRAN'IN SONSUZ VASIF VE MEZİYETLERİNİN BİR KISMININ AÇIKLAMASI

Cihan sahibi, hikmetli kadir Cenab-ı Hak -*Her şeye kadir olan hikmetli mülkün sahibi, her şeyi bilen zatı yüceltme ve saygıdan müstağni olan*- nitekim peygamberlik ve büyüklük eşref dereceleri ile şereflendirmeyi ve güzel risalet makamlarını faziletlendirmeyi; *"Allah elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir*[600]*."* mülk ve meliklik encümeninin çemeninde "*Rabbinden kendisine indirilene ve resulüne iman ederim*[601]*."*ayetince berrak ırmakların kenarındaki taze ve dik serviler misali dimdik endamı ile dik duran *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*[602]*."* padişahlık kural ve kaidelerini **[12a]** *"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır*[603]*."*ayeti uyarınca mükemmel bir şekilde bildirme ve yaymaya kalkan ve kesin kuralların uygulanması görevlerini yerine getiren ve kılıç kullanmayı beliğ bir vech üzere bilen bir devlet sahibine bahşeder. Ki böylece din güneşinin ışıkları ve mübin Hakk'ın nurları dönen şafağın doğuş yerinden yükselerek ışık saçıp, imkân âlemi olan dünya üzerini ve satıhını o denli aydınlatıp parlatsın ki o güneş sıfatlı ışıkların izleri dünyanın sonu olan kıyamet zamanına kadar *"Güneş, dürüldüğü zaman*[604]*."'* a kadar baki kalsın; diğer dinlerin ve ulusların ayinlerini ve yıldızlarını mahvedip yok etsin; küfür ve isyan karanlığını ve unutmuşluk ve cehalet bulanıklığını burhan ve delil ışığıyla ve keskin kılıcın ateşiyle zaman ve mekân sayfasından yok etsin; bu yüksek nidanın sesini dönen feleğin yuvarlak kubbesine yükseltsin.

Beyit

---

[600] *Kur'an-ı Kerim, 6/124.*
[601] *Kur'an-ı Kerim, 2/285.*
[602] *Kur'an-ı Kerim, 11/112.*
[603] *Kur'an-ı Kerim, 2/256.*
[604] *Kur'an-ı Kerim, 81/1.*

Muḥammed nurudur işte âlemi saran

Ne mutlu O'nun nurundan aydınlanan âleme

Bu minval üzere sultanlık makamının parlayan büyük tacı ve sahipkıranlık yüce derecelerini, yol gösteren Allah'ın "*Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir*[605]." teyit edici kudretli eli: Peygamberlerin sultanı olan Muḥammed s.a.v yolunu izlemede ve takipçisi olma yolunda, iktida, intisap ve bağlılık bayrağını saadetli yüce derecelere "*De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*[606]*."* bu ayette belirtildiği üzere yükselten; onun güneş gibi parlayan şeriatının ayinlerini sürdürmekte ve güçlendirmekte *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin*[607]*."* **[12b]** gayet güzel teşebbüslerde bulunup büyük ihtimamların nihai derecesini sunan; tahir dinimizin şeceresinin tertibini kurmak, zülâl kaideli Muḥammedî güllerin dallarının tazeliğini ve canlılığını idame ettirmek için güzel milletin düşmanlarına karşı mücahidet ve gaza bostanında su gibi kılıcı her daim işleyişte olan ve adaletin bizzat kendisinden aktığı lütuf ve merhamet suyunu, Rahmân ve rahîm olan Allah'ın, suları tatlı güzel ve lezzetli olan ırmaklarından daima akıtan; kuvvetli kol gücüyle "*İslam'ın şartı beştir*[608]*."* her güçlü isyankârın boynunu büken; sağlam dinin kuvvetinin izlerini hikmet sahibi Melik'in kudretiyle kaf'tan kaf'a kadar ulaştıran; açıklığa kavuşturan şeriatın sağlam ipleriyle devrin despotlarının ellerini güçsüzlere ve Hz. Deyyan'ın kullarına zulüm ve taarruz etmekten çektiren; şahlık haşmetinin cemalinin kemalini ve padişahlık azametini ilahi dini izleyenlerin kemallerinin cemaliyle bir araya getirerek; şerefli ve yüce zatı araftaki bu iki yararlı denizin arasında bulunmuş olan efendilik saadetine erişen tac u taht sahibinin başına koyar.

Muhakkak ki bir sultanın önceki sultanların arasında böyle bir faik mertebeye erişmiş olması tıpkı kendinden önceki peygamberler ve nebilerin -*Rabbülâlemîn'in selamı ve salâvatı üzerlerine ola*- efendisi konumundaki peygamberimizin onlara nazaran ulaşmış olduğu mertebeye erişmesi gibidir. Selim akılın hâkiminin lütfü ve

[605] *Kur'an-ı Kerim, 67/1.*
[606] *Kur'an-ı Kerim, 3/31.*
[607] *Kur'an-ı Kerim, 59/7.*
[608] *Hadîs-i Şerîf.*

latif zevkin sızıntısı üzerine bu tanımların doğruluğu ve herhangi bir mani bulunmayan bu açıklamaların sahibi, devirlerin sultanlar sultanı ve Sahipkıran şahlar şahının yüce sıfatlı zat-ı âlisinden başkası olamaz.

[13a] Beyit

Söylesem de söylemesem de akıl bilir ki

Kimdir devlet elbisesinin nakış ve süsüne yaraşır olan

Dünyevi ve uhrevi saadetlerin âlâ mertebelerine haiz, mana ve suret kemalatının aksa dereceleri şerefine nail olan o cihanın sığındığı zillullah padişah; aydın milletin geleneklerini güçlendirilmeyi ve geliştirilmeyi yüce himmetinin nazarı dikkatine alıp, aydın şeriatın bayraklarını yükseltme girişimlerini yüce duruşlu himmetiyle gerçekleştirdi. Allah'a hamd olsun ki metin dinin gayelerinin hidayet bayrakları o zatın ihtimamları ve inayetlerinin sayesinde yüksek zirvelere çekilip, -rahmân ve rahîmolan Allah'ın selamı üzerine olsun- hakkı batıldan ayıran Kur'an-ı Kerim'in sahibi olanın şeriatının fırkalarını ferkateyn yıldızlarına kadar ulaştırdı. [O] Ferīdūn'un görkemini Keyḫüsrev'in ikbali ile bir araya getirip Cemşīd'in haşmetini Süleyman'ın azametiyle birleştirerek kendinde toplamış [bir sultandır]. Belki de Cemşīd'in haşmeti onun padişahlık bezminin eğlence araçlarından olan bir kadehten ibarettir. Belki de İskender'in âlemi fethi onun cihan fetheden kılıcını temsil etmek için bir ayna olmuştur.

Müelliften

Yüce feleğin bayrağı bu denli azametine rağmen

Onun bayrağına nazaran anka kuşunun yanındaki sivrisinek gibidir

Bu Sahipkıran padişahın ikbalinin yanında Keyḫüsrev'inki ne ola ki. Bu denli güzellik ve şevket dolu zaferin cemali İskender-i Rūmī-i'nin aynasının neresinde

görülmüş? Rabbin gölgelendirici sıfatı onun cihanpinah zatında mükemmel bir vecihle zahir ve aşikâr olmuş ve kadir Malik'in yazgı kalemi; padihşahlık çehresini onun tacı taht levhasının üzerinde en güzel şekilde apaçık çizmiştir. **[13b]** Hilafetinin saygı gerektiren tahtı onun hikmetinin ve iffetinin neticesi olan adalet, cesurluk, diyanet ve cömertliğin nihai derecesi olmak üzere dörtlü temel üzerinde kurulu yüksek ve muhkemdir. Hakikaten sultanlık namı ve sahipkıranlık vasfı bütün cihanı elde etme tahtında oturanların arasında bir tek onun üzerinde sabitleşip muhakkaklaşmıştır.

Müelliften

Ey Ḫān oğlu Ḫān ki şanı yücelik bakımından

Yüksek felekten yüz misli yücesin

Adalet ve şecaatte fazilet ve cömertlikte

Zamanın emanı zeminin, eminisin

Cömertlik esnasında inci yüklü bulutlar gibi

Kin sırasında da kıvılcımlı bir şimşek gibisin

Güneş gibi yüzünle Allah'ın gölgesisin

Cemşīd gibi fikrinle güzel öngörülüsün

Davut gibi her bir zorluk yumuşaktır yanında

Allah'ın teyidi ile Süleyman yüzüklüsün

Muḥammed'in peygamberlerin efendisi olduğu gibi

Sen de sultanlar arasında öylesin

Mükemmel sıfatlı zatı adaletin bütün boyutlarına riayet etme ve bütün çeşitlerini korumada fevkaladenin fevki derecesinde süslenmiş ve müzeyyendir. Bu güzel varlığın güzelliği onun kutsi işlemeli nefsinin aynasında gayet aydın ve görünürdür. Özellikle mahkûmlara, kullara, kölelere karşı dengeyi kurmada ve reaya ve astların durumunu gözetmede ve güçsüzlere merhamet etmede o derecededir ki; saltanat tahtına saadetli kıdemi gereğince adımını atar atmaz felek gibi yüce cihanı kuşatan şemsiyesi şefkat ve merhamet eteklerini büyükten küçüğe herkese açmıştır. **[14a]** Subhanî emanetler olan Allah'ın kullarına, himayesinin gölgesinde yer verip güneş gibi keskin hançerini zulüm ve taarruz üzere hiçbir güçsüzün başının gölgesine dahi sürmemiş ve üzerlerine taarruz pençesi açmamıştır. Taifeler içinde hiçbir fert onun adalet nimetleri sofrasından nasipsiz kalmamış; o derecede ki ebedî neticeli döneminde çöl hayvanlarının otlakları ve vatanları olan dört bir yandaki tepe ve yükseltilerin çoğu insan topluluklarının meskenleri, eğlence, gezinti ve şenlik mekânları haline gelmiştir. Öyle ki yıldızlı göğün gözleri hiçbir devirde yeryüzündeki binaları bu denli birbirine yakın yığınlar halinde görmemiştir.

Nazım

Mülk ve dinin temeli senin sayende mamur oldu

Öyle ki yükseklikte gökyüzünün tavanıyla denktir

Yeryüzü senin adaletinin parlaklığıyla süslenmiştir

Feleğin başı senin güzel huyunun kokusundan hoş kokuludur

(Onun) güzel yüzünün güzelliğini gösteren konumdaki adalet aynasının sayfası, tıpkı şarktan doğan güneşin aynası gibidir -*Kim adaletli olursa, mülk sahibi,*

olur- ve bir mazlumun ahını almak suretiyle adalete ve insafa yüz çevirerek kararmaz. Onun intikamının keskin kılıcının seddinden, hasarlara yol açan zulüm ateşi halkın afiyet mülküne yol bulamaz. Adalette darbımesel olan Nūşīrevān'ın adaletinin zinciri saraydan eşiğe kadar ve sütunu ise yeryüzünden gökyüzü çadırının tavanına kadarmış. Ama bağışlayıcı kerim ve cömert Allah'a hamd olsun ki bu Sahipkıran Sultan'ın adaletinin zinciri Azerbaycan topraklarından Almanya'nın dört köşesine, Irak diyarının hudutlarından Kıpçak ovalarının hudutlarına, Yemen topraklarının en uç noktalarından **[14b]** Ermenistan beldelerinin son noktalarına, batıdaki şehirlerden dünyanın ücra bölgelerine kadar uzanmış ve yayılmış, adalet içeren hükümlerinin işleyişi balıktan aya kadar ulaşmıştır. *"Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir*[609]*."*

Müelliften

Senin din pınarı olan adalet çeşmen

Abıhayattan muhakkak daha iyidir

Hızır'ın nasiplendiğinin aynısıdır bu

Cihan yemyeşil ve canlıdır bu pınarın suyuyla

İnsan bedeni mülkündeki nefsanî ruh ilahi emir üzerine her bir uzvu ve kuvveti layıkı vechiyle eğittiği ve onun nitelik ve niceliğini münasip ve seviyeli bir şekilde arttırdığı gibi bu Sahipkıran Sultan da ibadet edenler ve hürlerin arasından hak edenlerin her birisini istirham lisanın istidadının gerektirdiği üzere hazlarına uygun bir şekilde fazlasıyla nasiplendirir ve kullarının ve diğer astlarının hiçbirisini mahrum, boş ve âtılbırakmaz. Ve ilahi hükümleri yerine getirmede kötülük ve de fesat ehline sınır koymakta katiyen nefsani hevâ, heves ve gayeleri güçlü ve sağlam dinin gereksinimleriyle ortak edip pay vermez.

[609] *Kur'an-ı Kerim,14/24.*

Nazım

Mülke ve dine yeni ve başka bir düzen verdi

Cemşīd sıfatlı şah ve Ferīdun görkemli Ḫüsrev

Süleyman mülkünün varisi aslan yürekli melik

Dünyanın bütün ülkelerinde Ömer'in adaletini yayan

Ama bu kerametli Sahipkıran Sultan'ın yürekliliğinin ve cesurluğunun izleri; beyan memleketlerinin kalesini açan kalem dilinin keskin kılıcının, o izlerin yollarını fethetmenin üstesinden gelemeyeceği kadar keza onların kelam meclislerinin başköşesinde oturan kâtiplerin kalemlerinin tertemiz mızrağıyla bir kelimesinin şerhinin dâhi mümkün olamayacağı kadar fazladır. **[15a]** Buna rağmen ucu bucağı olmayan eski kelamların ışıklarını iktibas eden ferasetli ve dirayetli görüş sahipleri ve bilgili müverrihlere "*De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür"*[610]." ve de sonradan kazanılan bir marifet olmayıp Allah vergisi bir ihsan olan izlenim ilmi ve feraset sezgisi ve erdemle kederlenenlere, çıkarımlar ve tahminler yoluyla sultanın güzelliği ve dış görünüşünden yola çıkarak neşe saçan huyları ve hasletlerinin nasıl olduğu aşikâr olmuştur. Ki yüce bayrakları yükselten bu Sahipkıran Sultan'ın âlemi süsleyen siması gönül açan neşesi ve ilelebet baki kalacak olan vücud uzuv ve azalarının her birisi diyanet ve bilginin cemaline, bilgeliğin kemaline, himmetinin yüceliğine, yiğitliğinin ve mertliğinin yüksekliğine, vakar ve metanetin yüksek mertebelerine ve zorluklar ve savaş meydanlarında sabır ve tahammülün son derecelerine sahip olduğuna tam olarak delalet etmektedir. Yine aynı şekilde bu Allah'ın gölgesi sultanın fizikî endamının tamamı ve yapı itibariyle heybetli görünümünde; şecaat ve cesurluğun nihai derecesi, güç kuvvet ve yürekliliğin nihayetinin karineleri açık ve aşikârdır. Padişahlık azametinin nuru ve ilahi haşmetin izleri, onun tahkik ve yakîn aynası olan aydın alnında parlayan ve ışık saçandır. Velhasıl efendilik ırmağının kenarındaki en güzel servi olan **[15b]** daverlik tahtına oturmuş bu sultanın zahiri niteliğinde ve hususi görünümünde tahkik ehli nezdinde -

[610] *Kur'an-ı Kerim,17/84.*

Âdem'i kırk gün mayalayarak elimle yoğurdum[611]- kutsi hadisinde işaret edildiği gibi Allah'ın eli olarak bilinen, Allah'ın müttesif olduğu cemal ve celal olmak üzere iki kâmil sıfatının parlaklığı, onun ışık saçan yüzünün güzelliği ve cemalinden hem de son derece kudretli ve güçlü heybeti ve vakar duruşundan açık ve aşikârdır. Ayrıca mübarek kollarının ve bacaklarının uzunluğu, endamının itidali ve ucu arşa değen boyu; son derece güçlü yapısıyla savaş aletlerini kolayca kullanmasının, silah ve diğer askeri teçhizatın işleyişini bilmesinin, savaş meydanlarını lehine çevirip alıp götürmesinin gayet açık ve bariz delilleridir.

Beyit

İtidal derecesinde boy atıp yükselen bin servi

Bin yıl geçse de senin boyuna erişemez[612]

Bu güzel hoş kitap boyunca, kerametli Melik'in avniyle yazma ve anlatma konumuna gelen ilginç gazalar ve muazzam mücahitliklerin şerhinden, birçok memleketlerin hisar ve kalelerinin fethi ve yine uzaktaki memleketlere yapılan tehlikeli seferlere kadar olan konular bu sözlerin doğruluğuna adil bir şahit ve bu yazıların içeriğinin vuku bulduğuna dair delillere dayalı bir kayıttır. Bütün görüş sahiplerine zahir ve aşikârdır ki bu Sahipkıran Sultan azametli güneş gibi beşerin hükümdarlığı ve âlemin hilafetinin tahtına adımını atar atmaz içtihat kınından her tarafa doğru çektiği cihat kılıcının gecenin karanlığı misali keskin alevli yakıcı parlayışıyla fitne, fücur ve küfür ehli olan kan emici zalimlerin ürkerek kaçmalarına sebep olmuş, böylece dünya isyan ehlinin şerrinden (kurtulup) **[16a]** emân ve güven gölgesinde dinlenmiştir.

Saadet bahşeden atılımlarını Reḫş[613] adımlı atının üzengisi üzerinde zafer akıbetli gazalar yapmak üzere harekete geçirip murada erme dizginini emân hâsıl etmek için ele alır almaz bütün memleketlerin sultanları bilhassa kâfir şeytanların elebaşları kendi murat atlarından inip yaya kalmış, şehirlerin ve beldelerin önemli

[611] *Hadîs-i Şerîf.*
[612] Ahmed-i Keremî, nşr., *Dîvân-ı Kemâl-i Hucendî*, Tahran: İntişârât-ı Mâ, 1372 hş. (1952), s.197.
[613] Şahnâme'deki büyük kahraman Rüstem'in atının adıdır.

noktalarını zapt etme ve yüksek yapılı kalelerini koruma dizginini yitirmiştir. Cilalı parlak kılıcının keskinliği gazalar kargaşası esnasında ve savaş meydanları ırmağında akmaya başlar başlamaz düşmanlar başlarını onun kahır zehirlerinin korkusundan nehirlere geri çekmişlerdir. Üstelik onun kindar cevherli kılıcı, cevherinden tek başına binlerce kan emici ejderhanın meydana gelip iki sıra saf tuttuğu bir savaş meydanıdır.

Müelliften

Senin kılıcının suyu düşmanın seddini yıkar

Misal olarak zincirlerden örülmüş bir sed olsa da

Düşmanın senin gibi olabilmesi zaten imkânsız bir fikirdir

Seninle karşı karşıya gelmesi su üstüne yazılmış yazı gibidir.

Onun cihangir şan ve şöhretinin tantanası feleğin dönen kubbesinde bir gürültü yaratmış, heybetinin ve hamlesinin rüzgârının şiddetinden padişahların bayraklarının endamı titremeye durmuştur.

Nazım

Atına atlayınca

Yedi göğü titretir

Silahtarı kılıç kuşanan Merīḫ

Sancaktarı ise yüksek güneştir

Onun ejderha gövdeli bayrağının çekilmesinin korkusundan denizdeki timsahların ve karadaki komutanların **[16b]** ağzındaki akan sular düğümlenir. Zafer ve nusret çalılarının goncaları onun cihangir fetihlerinin gül bahçesindeki ikbal ve saadet esintileri ile cihan padişahlarının dikenlerle dolu tomurcuklarının üzerine geçip her fetihte yeni ve sonsuz bir renkle tebessüm eder.

Nazım

Senin saltanatınla her gün mülküne mülk katılır

Senin memleketine her an bir fetih eklenir

Kâh kılıcın Ferkadan yıldızı gibi, bir baştan iki gövde yapar

Kâh okun iki gövdeyi ikizler gibi birbirine diker

Onun kılıcı ne acayip bir güneştir ki kın şarkından altın gibi çıktığında aydınlık gün düşmanın gözünde külhan gibi siyah ve karanlık olur; yani fitnenin gözüne uyku girme ve huzura erme vaktidir. (Kılıcın) düşmanların başının ucuna geldiğinde dünyayı tan yeri gibi kana bular; yani feleğin efendisi olan bu sultanın ikbal sabahıdır hâlâ. Bu yüzden çoğu iklimlerin padişahları ve kâfir memleketlerin elebaşları, kulluk ve ihtiram ederek başlarını eğip haraç verme ve onun sultanların sığınağı olan sarayının eşiğine teslim olmaya koyulup, aşağıdaki mazmunla yalvarıp yakarmaya başlamışlardır:

Müelliften

Gerçi biz taç, taht ve makam sahibiyiz

Hepimiz padişah hazretlerinin kullarıyız

Şahın rencide olduğu kimsenin

Bütün hazinelerin sahibi olsa dahi, toprak başına

Ona hizmet yolunda bayrak gibi dikilen kimsenin

Yeri, başlar üstündedir

Herkesin malı mülkü ona feda olsun

Herkesin başı onun ayağının altında olsun

[17a] Akıcı iffet ırmağı ile keskin şecaat kılıcının nehrinin birleşmesinden oluşan onun keramet ve cömertlik denizinin şerhi, söz gemisiyle onun denizinin uçsuz bucaksız sahiline ulaşılması mümkün olmayacak kadar engindir veya ilmin, kâğıdın ve kalemin yüksek yelkeninin yardımıyla onun ayağının tozuna dahi erişilemez. Lakin o denizin bir damlası ve onun güzel tabiatının bir zerresi parlayan güneş gibi ihsan ve cömertlik huyuyla bütün halka yakından uzaktan pek çok ışık ve neşe saçmaktır. Onun minnet ve lütfüne mazhar olmaya layık olanların hem de muhtaç ve zayıfların hiçbirisi onun herkesi kuşatan bağış ve ihsanlarından asla nasipsiz kalmaz. Lal ve yakut madenlerinin ciğerleri, onun cömertliğini kıskanmaktan kanlar içinde kalmış ve denizin dilenen avucu onun ihsanlarından nasiplenme ümidiyle mor hırkasının yakasından çıkmış durumdadır.

Müelliften

Bulutun inleyişi senin incilerle dolu avucunun hasedinden oldu

Altın madeninin akışkanlığı senin ihsanlarının çokluğundan oldu

Herkese cömertlik saçan gökyüzünün belinin büküklüğü

Senin kereminin yükünün altında olmasındandır

Himmetinin yüceliğinin terazisinde; gündüz ve gecelerin eşitliği mahalli olan feleğin terazisi misali bakır ile altın ve taş ile mücevher eşittir. Onun kerametinin şöhreti arayanların sedefimsi kulaklarında tıpkı nisan bulutu yıldırımının sesi gibidir. Onun zevalsiz faziletler güneşinin şemsiyesi *-ki gölgesi ilelebet ola-* köşk ve konaklarda yaşayan zenginlerden ve yoksulluk ve fakirlik köşesine çekilmiş olanlara **[17b]** kadar bütün toplulukların başının üstünde açılmış ve yeşil deniz gibi; büyük ve küçükler olmak üzere her talibin talep avuçlarını, açık ve örtüsüz ihsan denizine gark etmiştir.

Nazım

Dirhem hazinesini baştanbaşa açmış

Anahtarını cömert hazinedarının eline vermiş

Cömertlikte âlemin mimarıdır her avucu

Dünya işlerinin anahtarıdır her parmağı

Cömertlik nişaneli rahatlık sağlayan dalgalar misali hatları ile Ḥātem-i Ṭāyī'nin cömertliğinin üzerine iptal çizgisi çekmiştir. O dalgalı okyanusun her bir med ve cezrinden neşe saçan kerem dalgaları ihtiyaç sahilindeki susuzlara ulaşmıştır.

Nazım

Avucun âleme o kadar altın ve dirhem bahşetti ki

Felek eyvanın temelinin kerpicini, gümüş ve altınlardan atmış

Akıl senin avucunu görünce bu denizin köpüğü müdür dedi?

Felek bu köpük değil umman denizinin ta kendisidir dedi[614]

Bahar bulutunu onun inci dolu eliyle mukayese etmek ne mümkün zira o kâh yağar kâh durur hâlbuki bu faziletli sultanın cömertlik ve keramet bulutu Yüce Allah'ın feyzinin yardımıyla kesintisiz ve ebedîdir. Sularla dolu denizi, onun nasiplendirme şiarlı eli ve gönlüne teşbih etmek ne mümkün! Zira o art arda gelen köpüklerini incilerden boşaltıp geri döndürür, hâlbuki bu şahın sonsuz ihsan denizinden her hacetlinin dilenen elleri nimet ve bereket incileriyle her daim dolup taşmaktadır.

Müelliften

Deniz onun incilerle dolu avucuyla doğrudan iddiaya kalkarsa

Denizin avucunda yelden gayrı bir şey kalmaz

[18a] Onun cömertlik avucu hiç kimsenin tamah talebinin göğsüne red ve men elini koymadığı gibi, sorgu sual yükünün altına girmeden dört kapılı *"Açıktan ve gizli olarak mallarını gece gündüz infak ederler*[615]*."* memleketinin şanlı kapılarını âlem halkının ve beşeriyetin hak edenlerinin üzerine açmıştır.

Müelliften

Cömertlik ve keramet sofrasının yüzü daima açıktır

O yüzden güneş ve ay ona secde eder

Onun inci saçan avucu cömertlikte öyle bir denizdir

[614] Mansûr-i Müşfik, nşr., *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*, Tahrân: Safî-yi Alîşâh, 1367 hş. (1947), s.457.
[615] *Kur'an-ı Kerim,2/274.*

Feyz verme vaktinde her parmağı bir nehirdir

Deniz dalgaları onun ihsan gürlüğünün nezdinde suya yazılmış yazı hükmündedir. Güneşin pençesinin dirhem saçması onun kimsenin eşini benzerini görmediği nadide elinin hazine bahşetmesi yanında hiç kalır. Cömertlik denizinin dalgalarının her bir damlasının mertebesi köpüklenince kulların rızıklarına kâfidir. Onun intikam kılıcının keskinliği dalgalanınca dinsiz ve adaletsiz düşmanların hayat gemisini paramparça eder. Gaye ehlinin ümit sabahı onun bereketli, uğurlu ufkundan nimet dileyenler üzerinde her zaman parlayıp ışık saçar. Cömertlik ve ihsan yağmurları felek genişliğindeki göğün ihsan bekleyenlerinin tarlalarının üzerine daima yağmaktadır. İhsan nisanının bolluğu ve sağdan soldan gelen bağış rüzgârları, küçükten büyüğe kadar miskinlerin bostanında sayısız dirhem ve dinar çiçekleri olup özellikle yoksulların dikenlerle dolu ümit dalları üzerinde daima açmıştır. Cömertçe yardım bulutlarını yağdırarak yoksulluk ve yoksunluk tozunu ve toprağını rüzgâr ehlinin yüzünden yıkamaktadır. **[18b]** Zamanın diğer sultanlarının üzerine dirhem ve dinar saçması oldukça yüklü miktarlarda olmasının yanı sıra, nice hükümdarın saadetli başlarına kendi güneş şiarlı elleri ile koyduğu taç da muazzamdır. Onun ihsan yağmurlarının bolluğundan güneş ışınlarının kılıcı pas tutmuş olup hiçbir bitkinin hayat gıdasının kesilmesi katiyen mümkün değildir. Esirgemeyen cömertlik elinin karşında incinin denizin dibinden ve altının madenin içinden başını çıkarması mümkün değildir.

Nazım

İnci ve incici onun cömertliğinden korktular

Denizde ve göklerde bize de hisse çıktı[616]

Derken sultan madenlerinin görevlileri ve emân denizlerinin dalgıçları, her ikisini de kahır ve cebirle madenden ve denizden çıkarıp hepsini toprak üzerine

[616] Seyyid Şerif Curcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c.1, çev., Ömer Türker, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015, s.7.

saçarlar, hatta inci saçan padişahın cömertliğinden kaçma cezası olarak da birini küstah elmasın ucuyla delip diğerini de çekiç darbesiyle paramparça ederler.

Nazım

Güneş yıllarca madenleri bir araya getirirse de

Onların hepsi senin bir günlük ihsanlarından daha azdır.[617]

Gerçi yüce bayraklı sultanın cömertliğinin şerhindeki bu tür ibareler ve bu tarz istiareler gerçeğin karşısında hakikaten nehirden bir damla ve gül bahçesinden bir kokudan fazlası değildir. Fakat diğer zamanlarda ve asırlarda bazı araştırmacıların bu ibareleri mübalağa ve söz süslemeler tarzında ve hamdüsena ve menkıbe yollarına başvuru olarak yorumlamaları muhtemel olduğu için bir kişinin bu manayı ayrıntılarıyla anlatması ve şüphe pasını bu iddianın doğruluk aynasından silmesi **[19a]** gerekli görüldü. Ayrıca şu anda yazılmakta olan bu hadisenin emsalleri pek çok kez gerçekleşmiş olsa da onlardan bu yazıların yazıldığı sırada yazarın naçizane hatırına gelenler bunlardır. Sahipkıran Sultan'ın cennet mekân babası yani cihan fatihi adaletperver padişah cihan sultanlarının sultanı Sulṭān Selīm Ḫān -*Allahın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun*- İran padişahının taşkınlık ve şerrini defetmek maksadıyla Tebriz ve Azerbaycan memleketlerine 920 (1514-1515) yılının aylarında yöneldi ve Çaldıran Savaş meydanında parlak bir sabah gibi parlayan kılıcının ışıltısıyla doğu padişahının gülüşünü kanlı ağlayışa dönüştürdü ve onun tacını tahtını mülkünü ve bahtını bulut gibi dağıttı. Devlet erkânlarının çoğunu keskin kılıcının darbesiyle yok edip İran memleketinin payitahtında zafer ve fetih bayraklarını yüce feleğin zirvesine çekti. **[19b]** Nasıl ki *"Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler*[618]*."* ayetinin gereği olarak o bölgenin haddi hesabı olmayan yıldızlar kadar çok kılıçtar askerlerinin, orada kışın kışlak yapmalarının uygun olmaması ve sultanın adaletinin de o bölgenin yoksulları ve miskinlerinin donanımlı ordunun askerlerinin satfetli adımlarının altında ezilip taarruz ve eziyet çekmelerini reva görmemesi nedeniyle ve bu arada kaçan şahtan da bir eser ve iz de bulunmayınca zafer alametli bayrağın

[617] Asgar-i Dâdbih, nşr., *Dîvân-ı Zahîruddîn-i Fâryâbî*, Tahrân: Neşr-i Katre, 1381 hş. (1961), s.170.
[618] *Kur'an-ı Kerim, 27/34.*

hilalinin ışıkları on gün boyunca Tebriz şehri üzerine ışık saçtıktan sonra Rum memleketlerine ve övünülesi payitahta doğru geri dönmeye azmettiler. Adı geçen şah yenilmiş ve mağlup bir şekilde bin çaba ve hile ile canını cihat meydanından zor kurtarıp hayat pınarını o kan emici askerlerin çektikleri cilalı sulu kılıçlarının selinden kurtardığı için zat-ı şahanenin [Sultanın] güzel tedbiri hiçbir ferdin özellikle tüccar cemaatinin Acemmemleketleri ve o diyara doğru gidip gelmelerini caiz ve uygun görmedi ki çoğunlukla Rum diyarından o memlekete nakledilen mızrak, kargı ve diğer silahlar ve harp edevatı, at ve genel olarak savaş malzemelerinin bundan sonra o diyara taşınamasın ve O [İran Şahı] silahsızlık ve savaş edevatı yoksunluğu içinde öylece mağlup ve sefil kalsın diye. İtaat edilmesi gereken bu fermanın üzerine sınırların emirlerine ve fethedilmesi bu zafer nişan seferin neticelerinden olan Diyarbakırmemleketlerinin beylerbeyine bir yazı gönderildi ancak Acem diyarı ve diğer yerlerin bazı tüccarları mal kazanmadaki tamah ve ihtiras gayretinden o yüce ikballi sultana karşı çıkma vebalinden imtina etmeyip **[20a]** eski minvalde o yollarda gidip geliyorlardı. Hatta bu yönde birbirlerinin önüne geçme çabasında olup yolsuzluk yaparak olur olmaz yollardan giderek *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de*[619]*."* kader makamlı emrin gereğinin dışında hareket ediyorlardı. Hamiyetli yüce zatı; dik duruşlu sultanların sorumluluğundaki en vacip vecibelerden olan kader teyitli hükmünün icra edilmesi için kader hükmünde olan hüküm ve fermanlarının memleketlerin sınırlarındaki hudut beylerine ve yollardaki muhafızlara duyurulmasını istedi ki bundan sonra herkes haddini bilsin ve itaati vacip olan fermanın dışına çıkmasın ve gidiş geliş yollarını açık görüp kabul edilemez isyanlardan imtina etsin ve bunların malları mülkleri, sermayeleri ve ticaret araçlarını nerde bulurlarsa sahibinin ayağını bağlamak için el koysunlar (diye). Bu fermana istinaden cadde ve yolların muhafızları ve memleketlerin sınır beyleri o vilayetteki bazı tüccarların yüklerine, değerli eşyalarına, dirhem ve dinarlarına, Yüce Cemşīd güneşinin harareti ve kızgınlığını istila zamanında şimal ve sabah yeli haramilerinin eli ile fena rüzgârına giden ve siyah toprağa dökülen kızıl güllerin yaprakları gibi el koyup, heba sahasına ve telefe maruz bıraktılar. O zarar ve ziyana uğramış tüccar cemaati sultanın adalet şiar dergâhına gelip kendi günahlarından dolayı özür dileyerek fakirlik arz ettiler. Merhum sultanın (Yavuz Sulṭān Selīm) merhameti onlara şamil oldu ve İnşallah'ul

[619] *Kur'an-ı Kerim, 4/59.*

Ekrem, kerametli Allah'ın izniyle Acem memleketlerinin fethi tamamlandıktan sonra onların noksanlıklarının ve hüsranlarının telafisini vaat buyurdu. Liyakatliler ve hak edenlerin **[20b]** bazısını da görevler, rütbeler, mevki ve makamlar vermekler kıvançlandırdı ve kendi şefkatinin mazharı kıldı. Diğer bazısı da İskender duruşlu sultanın adaletinin gölgesinde iş güç sahibi olup ticaretle meşgul oldular. Onların içinde güçsüz olanlar da kaybettiklerinin hepsini tekrar kazandılar ve hayatlarını refah içerisinde sürdürdüler ve bu sevindirici nidayı diyarlarında kim var kim yok duyurdular.

Şiir [Arapça]

Kusur yok onlarda tek kusurları

Dostları ve vatanı unutmalarından dolayı kınanmalarıdır.

Derken ilahi hükmün hasebi ve sonsuz hikmetin gereğince hilafet, padişahlık ve şahlık makamını hak etme sırası Sahipkıran Sultan hazretlerine geldi ve cihan sığınağı tahtının direği dokuzuncu feleğin katının ötesine geçti.

Nazım

Adı her sikkenin çehresini parlatan

Zikri her minberin derecesini yükselten.[620]

Güneş fikirli padişahların görüşlerinin arasında görüş farklılığı ve cihana hâkim olma tedbirlerinin çeşitli yol ve yöntemleri olduğu üzere "*Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk. Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik*[621]*."*

[620] Müşfik, *age.,* s.605.
[621] *Kur'an-ı Kerim, 21/78-79.*

şüpheye yer vermeyen bu ayetin mazmunundan da anlaşıldığı gibi Sahipkıran Sultan, tüccarların o diyara gidiş gelişlerini men etmeyi caiz görmedi ve hatta yol muhafızları ve bekçiler de neredeyse gidiş geliş icazetinin kokusunu alıp yolları açtılar. **[21a]** Sultanın lütuf ve merhametinin kerametinin güzelliği ve himmetinin yüceliği, görenlere zahir olup varlık diyarının sakinlerinin gözlerinin önüne serildiği vakit, esnaflığın icabı olarak her zaman bereket talibi olan adı geçen tüccar cemaatinin ihtiras kuvveti hareketlendi.

Müelliften

Sultanın yolunun üzerinde

Saf tuttular bildiğin gibi

Yüksek hal ve söz diliyle

Kaybettiklerinin telafisini talep ettiler.

Gerçi felek temelli divanın erkânlarından bazısı o cemaatin mahsullerinin tekrar ellerine geçmesini makul görmeyip eski padişahın zamanında memleketin her tarafında Salṭanat hükümlerinin kararlarını icra etmek ve kader mertebeli hükme karşı çıkma cezasının uygulanmasının yol açtığı teleflerin zayi olmuş kısımlarının tekrar hâsıl olunması ve elde edilmesi muhaldir ve namümkündür diyerek, kaldı ki hazine her ne kadar mamur olsa da o sayısız malları bire bir karşılamanın mümkün olmadığını söylediler. Ancak adaletperver Sahipkıran Sultan tüccar cemaatinin sözlerinin doğru olup olmadığını soruşturduktan sonra himmeti yüceliği ve mertliğinin rifatı gereği olarak o cemaatin mamullerini geri vermeyi kabul etti ve böylece yüce erkân divanı muhasebecilerinin adı geçen cemaatin sermayeleri, malları ve mülklerinden telef ve zayi olmuş olanların hepsini hesaplamalarına dair kader alametli emir çıkarılma şerefine erişti. Onlar (muhasebeciler) gereken denetlemeleri yaptılar. (Zararlarının) doksan harvâr[622] Osmanlı akçesi meblağında olduğunu tespit

[622] Eşek yükü manasındaki bu kelime 300 kilograma denk gelen eski bir ağırlık birimidir.

ettiler. Her harvâr yüz bin akçeye tekabül eder, Fars muhasebecilerinin hesabına göre de bu meblağ 4600 Tebriz tümeni eder. **[21b]** (Muhasebe) defteri tamamlandığı zaman işleri adaletle sonuçlandıran Sultan'ın huzuruna arz edildi. Sırf mürüvvet ve cömertlik melekesinin kemalini ve kardeşlik ve babalık hukukunun gözetilmesini göstermek adına ve hiçbir gönülde o dindar merhum padişahtan yana bir toz zerresi kadar dargınlık kalmasın ve yıllar boyunca adet haline geldiği üzere onun fütuhat meşrepli ruhuna olan dualar etmekle meşgul olsunlar diye. Böylece adı geçen kayıpların karşılığının tamamıyla bereket akıbetli hazineden hiçbir eksik bırakılmaksızın tüccarlara ulaştırmasına dair kesin hüküm ve kati emir çıkarıldı. İtaat edilmesi gereken emir üzerine yazılıp çizilen meblağın toplamını adalet ve kerametin iki kefesinin tartısıyla tartıp tüccarlara teslim ettiler.

Nazım

Şahlar defineyi yılandan zorla çekip alırlar

Yoksullara ise yumuşakça saçarlar

İhsan ve bağış zamanında deniz gibi coşan elleri sayesinde

Sessiz altın dökülmekten dolayı feryat figan eder

Hayret bu suskuna bak ki nasıl feryat etti

Şahın nazarında değersizlik yüzünden figan etti

Şahın gümüşe ve altına yaptığı cevr ü cefa öyle olsun ki

Adaletinin haykırışı aya kadar yükselsin

(Onun) saf mizaç ile vasıflandırılmasının duruluğunun bir damlası da kutsi sabır ve iffetti; öyle ki genç yaşına erişmesine ve fiziksel güdülerinin gücünün çokluğuna ve padişahlık tabiatının gereksinimlerini yerine getirmeye dair güçlü düşüncelerinin olmasına rağmen ateş misali serkeş nefis atı, yüce ve bağışlayıcı Rabbin *"Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır*[623]*."* ayetinde vadettiklerini ümit ederek öyle dizginlemiş ve hayvani ve şehvani güçlerinin gerekliliklerini rabbanî şerî hükümler ve nuranî akıl olmak üzere **[22a]** iki kefeden oluşan adalet nişan kıstaslarıyla öyle doğru tartmış ki bir taraftan meyil ve diğer taraftan da meyilsizlikten dolayı feleklerin etekleri gibi toprağın kirliliğinden arınmıştır. Ayaklarının toprağının tozu takva ehli ve günahtan kaçınanların nezdinde tertemiz su gibidir ve eteğinin temizliği (iffeti) hadimlerinin ve süvarilerinin gözünde tıpkı münezzeh güneş ışınlarının kalemi gibidir. Ancak o güneşin zülâl ve parlak pınarının suyu ile her gün dili ve ağzı birkaç kez yıkamak için bilgi ve şuur gerekir ki ondan söz edebilsin. Onun bu rıdvan şiarlı huyunun gül bahçesinden bir gül koklamak için sefalı saba yeli gerekir ki yüce gülşenin sakinlerinden bir koku ödünç alsın.

Nazım

Lütuflu eteğinin temizliğini güneş görürse

Mesih'in hususi arkadaşlığına bundan fazla takat getiremez.

Nitekim kılıcı mülkü etrafında onu koruyup kollamak için demirden bir hisardır. Hamiyeti de halkın namusunun hıfzı için bir İskender seddidir.

Beyit

Senin yasakların feleğin dolaştığı yolu kapatmış

[623] *Kur'an-ı Kerim, 79/40-41.*

Senin emirlerin yeryüzünde gidiş geliş yolunu açmış[624]

Gerçi bu adalet gelenekli hanedanın İskender makamlı sultanlarının hepsi daima halkın namusunun korunması ve hıfzı için izledikleri yol açısından yeryüzü sultanlarının en iyileri ve en iffetlileri olmuşlar ve hilafetin temiz kisvesinin eteklerini hayâsız nefse yenikliğin çamurlu pınarı *"Nefis aşırı derecede kötülüğü emreder*[625]*."* ile bu ayette işaret edildiği gibi kirletmemişlerdir. Ancak bu Sahipkıran Sultan mertlik esaslı bu sıfatta cihan sultanlarının hepsinden seçkin ve üstündür ve sebat **[22b]** minvalli davranışları münezzeh şeriatın müktezasıyla muvafık ve mutabıktır. O denli ki Allahü Te'âlâ'ya hamdolsun uğurlu ilahi emirlere itaat etmek ve günahlardan ve nefsaniyetten imtina etmekle müttesif olduğu kutlulukları bütün devlet erkânı ve o hazretin dergâhının büyüklerine tesir etmiş ve faziletli üçüncü halifenin *"Sizin sözle nasihat edenlerden çok amel ile nasihat edenlere ihtiyacınız var."* buyurduğu gibi rağbet ve özgür iradeyle mecburiyet ve zorlama olmadan onun şeriat şiarlı tavırlarına iktida edip onu izlemiş ve günah işleme pasını davranış ve hallerinin aynasından silmişlerdir.

Mesnevi

Şahı bir havuz kullarını da kanallar farz et

Kanallarda akan su havuzdandır

Havuzun suyu temiz ve duru olunca

Kanallar da cennetteki tatlı su gibi olur.

Güneş himmetli özündeki hikmet ve bilim melekelerine gelince öylesine sabit ve sağlamdır ki İskender aynasının vasfının nakşını lağveder. Onun öngörülü görüşleri, sağlam tedbirlerinin ışıklarından yansıyan istikrarlılığı hak ve yakin

[624] Müşfik, *age.,* s.397.
[625] *Kur'an-ı Kerim, 12/53.*

nurunun matlağı olmuş ve tedbir ve tefekkür ölçüsü Cemşīd görüşlü güneşin doğması için aydın bir ufuk olmuştur.

Nazım

Öyle bir padişah ki görüşü akıl gözüyle okur

Bugünkü tahtanın üzerinde yarınki durumun yazısını

Onun saf niyetiyle memleketin suyu aydınladı

Onun yüce görüşüyle saltanat işi yüceldi.

Din bayrağının dik duruşu onun doğruluğu gösteren dirayetinin doğruluğundandır ve onun örtüsüz cemalinin timsali onun sefalı içinin aynasında **[23a]** her açıdan gözükür. **"***Biz Dāvūd'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz (hüküm verme) yeteneği verdik*[626]*."* O padişahlık erkânının temelini hikmet ve bilgeliğin sağlam zemini üzerine kurmuş ve cihanı ele geçirme hükümlerini geçerli kılma kılıcını ilim ırmağının suyuyla[627] sulamıştır. Bilim sığınağı olan dergâhı bazen akil fakihler ve bilinçli âlimler ile dolmuş ve inayet dizgini dini hükümleri ve şeri meseleleri araştırmaya yönelik olmasına ve hatta adalet divanının kurulduğu günlerde bilgin kazasker olan danişment ulemalardan iki kişi onun elini öpme şerefine gelip ve şeri meseleleri arz etmelerine rağmen, kısas hükmü ve diğer özgün hasas hükümler gibi bazı külli meselelerde fakihler ve imamların kavillerini tahkik ve teftiş ederek bizatihi teveccüh ve ilgi gösterir, tam olarak ihtiyatlı bir şekilde konuları enine boyuna gözden geçirdikten sonra çok güçlü ve kesin bir şekilde davranır.

Nazım

[626] *Kur'an-ı Kerim, 38/20.*
[627] Müellif ilim ırmağının suyundan yazacağına, ilim suyunun ırmağından demiştir.

Onun eline din yolunu izlemekte Yed-i Beyżā demek yeridir

Elinin izleri Ṭūr miraçlarında Mūsā'sız izlerdir de ondan.

Bağışlayıcı Allah'ın izniyle yazılmakta olan bu mucize nakışlı nüshada O'nun âlem eksenli tedbirlerini beyan etmek ve fetih izli görüşleri ve fikirlerini şerh etmek aşağıdaki sözün doğruluğunun suretini göstermek için bir aynadır.

Nazım

Senin görüşün bir bakışta görmüştür

Kaza ve kader yazısını ebced tahtasında[628]

Gerçi nesneleri yaratan şanlı ve kudret sahibi Allah'ın *"O, rahmetini dilediğine has kılar. Allah büyük lütuf sahibidir*[629]. - ayetine göre bu Sahipkıran Sultan'ın **[23b]** bu saadet karineli zatına ihsan ettiği özel ve yüce menkıbe ve hadislere dayanan yüksek mertebeler hadden hesaptan ve beyandan ötedir fakat o sayısız hasletlerden ve o nev-i şahsına münhasır özelliklerden bir kısmı özet gözetilerek bu makbul nüshada konumunu göstermek üzere yazıya dökülmüştür - *Allah'ın tevekkülü ve yardımıyla-.*

Şiir

[Arapça]

İkizler burcu mertebe olarak senin mevkiinin altında kalır

Şairler daha ne diyebilir ki?

[628] Dâdbih, *age.*, s.70.
[629] *Kur'an-ı Kerim, 3/74.*

Keskin birer Hint kılıcından farksız olan fikir ve görüşler bile aciz kalır

O geniz âlemde her türlü söz aziz kalır

Onu meth denizi fikir dalgalarıyla dalgalandığında

Söz pınarının takati daralır

Testi denizden su dilenince

Denizin testiye ne döktüğü malumdur

Birinci Özellik: Sayıların konumlarının sırlarını bilen ariflerin zihin sayfalarında ve tekli sayıların (10'a kadar olan tek basanaklı sayıların) çeşitli terkiplerinin özelliklerini araştıranların gönül levhalarında yazılıp çizilmiştir ki sayıların usulünün mertebelerinin toplamı dokuzdur. Çünkü dokuz onun tekli ve çiftli sayılardan oluşan bütün çeşitlerinin hepsini kapsar; tek sayı-tek sayı, çift sayı-çift sayı, tek sayı-çift sayı, çift sayı-tek sayı katsayıları gibi. Hikmetle ilgilenen araştırmacıların ittifakları ve âlimlerin görüş birlikleri üzere; her varlığın zevalsiz kemalinin, bütün erişilmesi mümkün olan mertebelerin hepsine vardıktan sonra en yüksek çıkış noktasına ve muallâ aslına geri dönüşü muhakkak ve aşikâr olduğu için; çaresiz bu sayısal usullerin tamama ermesinin hâsıl olması; tekli sayıların toplamının kaynağına ve aslına erişmesi ve birleşmesidir. Bu birleşmeden **[24a]** onun en mükemmel rütbesi olan on sayısı hâsıl olur. Bu rütbe adı geçen usuller ile bir araya gelerek, bütün derecelerin toplamına ve o sayının sonraki mertebelerden eksilmesine kadar defalarca gerçekleşir. -*Bir rütbeden sonraki rütbe ve bir defadan sonraki defa*- Yine bu sayının çarpım sonucu da aynı şekilde kendi içinde hâsıl olur ve elife kadar bu kıyas üzere bu işlemler gerçekleşir. Aynı şekilde elif de 10'lu sayıların sıfatlarına muttasıf olmakla zuhur eder. Daha sonra namütenahi dereceler; sayısal usullerin mertebelerinin kademe kademe en mükemmel derece olan 10 sayısına ve onun aslı elif olan sonuçlarına ilhak olmasıyla hâsıl olur. Bu kararlaştırılmış ön kaideler üzere ilim ehli için 10 sayısının mertebesinin mükemmellikte bütün sayısal mertebelerin

hepsinden üstün olduğu anlaşılmıştır.-*Tam on gün oruç tutar.*[630]- Bu kapsayıcı ayette de bu güzel, açıklayıcı ve anlamlı rütbenin kemaline işaret edilmiş**,** -*Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan o da senden olur*[631].- bu kerim ve kelim meslekli ayette de bu mana teyide ulaşmıştır. Yine şanı ve makamı temizlik olan su unsuru da bulunduğu mekân büyük olduğu vakit, öyle ki sathı 10x10 bir dörtgen şeklinde olduğunda kirlilikten arınır. Âlim ve bilge Allah'ın da bazı dini önderlerini -*Allah hepsinden razı olsun*- belirlemede bu hususta adı geçen ölçümü gözetmiş olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Rahman ve Rahim Allah'ın rahmetinin son derecesinin şamil olması bu rütbenin belirlenmesiyle alakalı olup, insani ibadetler karşısında mükâfatın azalması veya artması da bu derecenin belirlenmesiyle beyan edilmiştir**.** *"Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır*[632]*."* **[24b]** Bu tamamlayıcı ve kâmil sayının üzerinde duran hikmet ehlinin ve filozofların görüşlerine dayalı olan mantıka dayalı mertebelerin gerçekleşmesi de bu meseleleri doğrular. Bu meselede pek çok ince noktalar ve muğlâk işaretler vardır ki açıklamaları sözün uzamasına sebep olur. En iyisi bu kadarıyla yetinmektir. Bütün mezheplere göre beşerin on katmanlı akıllarının en mükemmeli onuncu katmanındaki akıldır ki bu alemdeki bütün basitler ve bileşenlerin şekillerde ve suretlerinde görülmesiyle birlikte mecazi ve maddi âlemlerin düzeni ve dizgisinin tedbiri kadir Allah'ın iznine bağlıdır. Çünkü yaratılışın kemale ermesi onuncu aklın varlığına ve zuhuruna bağlı, kâinatın yokluğu ve karanlığın bayındırlığı onun ışığıyla aydın. Gerçi birinci akla çıkış noktası açısından üstün demişlerdir Allahualem**.**

Bu mukaddimelerin açıklanması ve ortaya çıkmasıyla birlikte akli karineler ve rivayetlere dayanan tanıklara aşikârdır ki Salṭanat ve padişahlık geleneği, adalet sağlamak ve cihandarlık araçları *"O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır* [633] *." Bu* ayetin belirttiği üzere; parlaklık ve düzen mertebelerinin doruğuna, intizam ve kuralların güzelliğinin en yüksek derecelerine ulaşması, akl-ı kâmil konumundaki bu Sahipkıran Sultan'ın müşerref zatının Osmanlı hanedanı -*Allah mağfiret bulutlarını onların üzerine akıtsın*- padişahlarının arasında onuncu konumda yer alması nedeniyle olmuştur. Bu özelliği ile geçmişteki

[630] *Kur'an-ı Kerim, 2/196.*
[631] *Kur'an-ı Kerim, 28/27.*
[632] *Kur'an-ı Kerim, 6/160.*
[633] *Kur'an-ı Kerim, 6/165.*

ve şimdiki bütün sultanların en üstünü ve en mükemmelidir. Çünkü bu kıvançlı hanedanın, zamanın hakanları ve asırlar sultanlarına olan üstünlüğü **[25a]** onların sahih tarihlerinde yazılmıştır ve bir kısmı da bu eserin dibaçesinde zikredilmiştir. Sahipkıran Sultan bu şahlık kasidesinin şaibesiz şah beyti ve padişahlığın halis incili tacıdır. Onun felek menkıbeli rütbesi büyük dedesine yani hakiki ve mecazi olmak üzere iki alemin padişahı bu zevalsiz Salṭanatın güneşinin matlağı ve ebedî ikbal ayının iftiharı olan Ġāzī Sulṭān ‘Oṯmān Ḫān’a dayanır. Ebedî temelli nesebi hasebiyle, aşağıdaki minval ve ünvanda kaleme alınıp doğru bildirildiği üzere onuncu mertebede yer almıştır:

Zamanın sultanı, Rahman’ın yolunda savaşan, savaş zamanlarının en büyük sultanı, melik ve çok çok cömert olan Allah’ın halifesi Sulṭān Süleyman Ḫān bin es-Sulṭān Selīm Şāh Ḫān bin es-Sulṭān Bāyezīd Ḫān bin es-Sulṭān Muḥammed Ḫān bin es-Sulṭān Murād Ḫān bin es-Sulṭān Muḥammed Hān bin es-Sulṭān Yıldırım Bāyezīd Hān bin es-Sulṭān Murād Ḫān bin es-Sulṭān Ōrhān bin es-Sulṭān‘Oṯmān Ḫān’el-Gāzī *-Allah onların geçmişlerini cennet tahtlarına yerleştirsin, yerine gelecekleri de zamanın güvencesi, ehl-i imanın sığınağı ve haseb neseb zinciri olarak saltanat tahtlarına oturtarak daim etsin. Sultanların babası, Allah yolunda mücahit ve savaşçı olanların sultanı, Allah’ın dininin yardımcısı, savaşların ve çatışmaların aslanı Sulṭān ‘Oṯmān* Ḫān*’el-Gāzī den öncesine gelince-:*

[25b] Tarih kitaplarında, bu Hanedan-ı ‘Âliye’nin nesebi aşağıdaki şekilde yazılmış ve zikredilmiştir:

Es-Sulṭān ‘Oṯmān Ḫān bin Ertuġrul bin Süleyman Şāh bin Ḳıyā Ūlup bin Ḳızıl Bōġā bin Bāytimūr bin Ḳutluġ bin Ṭuġrā bin Ḳarāyönū bin Bāysunḳur bin Boluġāy bin Sunḳur bin Tōktimūr bin Yāsāḳ bin Ḥamīd bin Ḳutluḳ bin Dūrluḳ bin Ḳarāḫān bin Nāsū bin Yalvāc bin Bāybek bin Ṭuġrā bin Dovāġmış bin Kōçbek bin Ōrtūḳ bin Ḳumārī bin Cektimūr bin Ṭūruḫ bin Ḳızılbōġā bin Yamāḳ bin Yāşūġah bin Hūrmüz bin Bāysū bin Ṭuġrā bin Sevinc bin Cārbōġā bin Ḳūrulmuş bin Ḳūrḫād bin Bālcıḳ bin Ḳumāş bin Ḳara Oġlan bin Süleyman Şāh bin Ṭerḥulū bin Būrleġān bin Bāytimūr bin Tūrmuş bin Gōk Ūlūp bin Oġūzḫān bin Ḳarāḫān bin Ḳāyetīḫān.

Yüce makamlı sultanların neseplerini belirtmeye ve bildirmeye çalışmış olan bazı tarihçiler şöyle göstermişler ki Ebū’l-Mulūk Oġūzḫān’ın dedesi/atası olan Ḳāyetīḫān aslında Hz. Iys bin İsḥāḳ bin İbrāhīm Ḫalīl’ur-raḥman’dır -*Onların ve*

bütün nebilerin üzerine Allah'ın salavatı ve selamı olsun-. Onun çocukları, torunları, büyükleri, küçükleri, hayvanları, askerleri, gulamları ve hizmetkârları ve köleleri tarafından Arap bölgelerinde Allah'ın bereketlerini tükettikten sonra Arap kurak beldeleri onlar için sıkıntılı olmuş geçimlerini arttırmak, **[26a]** genişletmek ve bir nebze ferahlamak için Türkistan ve Turan memleketlerine göç etmişler ve o beldelerin ve memleketlerin komutası ve hükümdarlığı ona ve onun çocuklarına ve torunlarına geçmiştir ve o ülkede Türkistan memleketlerinde adı Ḳāyetīḫān olarak bilinmiştir. Bazı diğer tarihçiler de adı geçen Ḳāyetīḫān'ın Yāfeṯ bin Nūḥ Aleyhisselam'ın soyundan olan Dīp Bāḳūy bin Olcay Ḫān'ın oğlu olduğunu söylüyorlar. Velhasıl şevket ayinli Selçuklu sultanlarının Turan beldelerinden İran topraklarına geldikleri zaman onlarla birlikte gelen haşmetmahab muazzam kabilelerden biri de sultanların atası rahmetli cennetmekân 'Oṯmān Ḫān'ın yüce soylu ve rahmet şiarlı ecdadının, hükümdarı ve komutanı olduğu Ḳāyetīḫānī kabilesiydi. Subḥān Allāh'ın iradesi bu namütenahi bölge ve beldelerde küfür ve isyan karanlığının yok edilmesi ve iman nurunun parlayışı ve Allah'ın emirlerinin yayılması yönünde tecelli ettiği ve ilahi rahmetin güneşinin ışıkları da bu diyara saçıldığı için ezeli ilahi faziletin saiki, *"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar*[634]*."* onların şan ve makamının doğru beyanı olan uğurlu kaideli bu müjdeli ayet: kavmi, bağışlayıcı Allah'ın izniyle daha sonra açıklamaları zikredilecek ve yazılacak olan beldeler üzerinde muzaffer ve galip kılıp, onlara **[26b]** dinî gazalar ve İslami fetihlerde başarılı olmalarını nasip etmiştir. Onların hikâyelerinin ayrıntıları yüce rivayetli tarihlerinde zikredilmiş ve bilinmekte olduğu için ilgili kaynaklara başvurulması üzere bu kadarıyla yetinmekteyiz.

Nazım

Tacdarlık senin cevherine yakışır

Şahlık tacının incisi senin başın

Seninle ünlendi taç ve taht

[634] *Kur'an-ı Kerim, 5/54.*

Senin soyun şahtan şaha dayanır.

İkinci Özellik: Hilafet ve dünyayı kuşatma sırası zikredilen bu üslup ve beyan üzere Sahipkıran Sultan'ın bu adaletperver padişahlar içinde onuncu han olmasıdır. Akrabalar ve çevrenin aracılığı olmadan ve menkıbeli ve yüce Salṭanat makamı kesintiye uğramadan hak ettiği miras yoluyla ercüment ve saadetli baş halef yüce babasından sonra hilafet ve kâinat padişahlığı tahtına çıkmıştır. Cihat ve gaza ibadetine teşebbüste, dini terbiye ve takviye etmede, beldeleri fethetme ve halkı irşad etmede, şer ve fesat ehlini bastırmada ve adalet ayinlerini kurmada Ferīdūn duruşlu babaları ve atalarından daha üstün olmuştur. Öyle ki saltanat silsilesinin bağlantısı ve hilafet mertebelerinin tertibi, geçmişteki diğer ve şu anki sultanların hiçbirisinin hanedanında bu tertip ve minval üzere gerçekleşmemiştir.

Müelliften

Âlem padişahlarının başta geleni sensin

Ebedî olsun devletin daima

Devrinde o yüzden devlet kemale erdi

Ki onuncu akıl gibi onuncu olarak geldin

[27b] Üçüncü Özellik: Bu inci nişaneli padişahlık yıldızının ilahi rahmetin ufkundan doğması ve onun âlemi aydınlatan firuze renkli suret ve mana saltanat denizlerinde feleğin yeryüzündeki anne ve gökyüzündeki babalarının şerefli sedeflerinden zuhur etmesi, yani mübarek ve saadetli doğuşu ve uğurlu, cömert varlığının ortaya çıkması on basamaklı sayıların asıl ucu olan 901 yılının aylarında gerçekleşmiş olmasıdır. Şerefli zatı hakikaten *"Allah her yüz yılda bir bu ümmeti*

dinini yenilemesi için birini göndermektedir[635]*."* değerli hadisin içeriğinin kanıtı olmuştur.

Çünkü anlamı göndermek olan "baas" kelimesinin en doğru tabirlerinden biri; sorgu ve sualden münezzeh olan Allah'ın emriyle bir şey zuhur ve aşikârlık kemerinin sahanında salınsın. Rahman olan Allah'ın talim ve terbiye bahçesinde -*Onun için yaratılmış olanın her kolaylaştırıcısı*- bu söz uyarınca yetişsin. Varlığının verimliliği meyveler ve semereler vermekle -*Allah'ın yarattığı her şeyin hakkını vermekle*- sonuçlansın diye varlık ve yokluk bilinmezliğinden gönderilmesidir. Daha önce onlu mertebesinin kemalinin beyanında zikredildiği üzere bu onlu sayıların özünün bu yönüyle en üstün basamaklardan olduğu açıklığa kavuşmuştur ve bu da bu Sahipkıran Sultan'ın, uğurlu ve mübarek basamaklı sayıların başlarında gönderilmiş olan bütün geçmişteki sultanlardan daha üstün ve mükemmel olmasının nedenlerini içinde barından delillerden biridir. Onun saltanatının ve nesebinin onuncu mertebeye denk gelmesi ve on çarpı onun sonucuna **[27b]** işaret ile -ki bu husus başlı başına ilginç hadiselerden ve sıra dışı durumlardandır- tam olarak ümit edilir ki yegâne Allah'ın izniyle payidar devletinin ömrü 100 yıla ulaşacaktır inşallah.

Beyit

Bin yıl yaşayasın ki layıksın buna

Yaradan sonsuz ömür versin sana

Dördüncü Özellik: Saadet yayan kaza ve kader yazılı divanın kurucusu olan, o kara ve denizlerin saltanatı ve kuru ve ıslak cihanın hilafetinin hükmünün satırları; "nun ve'l-kalem[636]" rakamı uğurlu kaleminin ucuyla sayfalar üzerine çizmiş olduğu için âlemin bütün diyarları bu bayrak yükselten sultanın adına yazılmıştır. Bu Allah'ın gölgesi Sahipkıran cihan sığınağı sultanın eşiğinden onun şahlık rütbesi mertebelerinin şöhreti güneş ve ayın kulağına ulaşmıştır. Miras ve hak ediş bakımından âdeta gökyüzünün sağlam revakının Cemşīd'i olan nadide güneş gibi

[635] *Hadîs-i Şerîf.*
[636] *Kur'an-ı Kerim, 68/1.*

yegâne ve semavi, kardeşlerinden ve akrabalarından arınmış ve münferit olmakla birlikte şeriksiz ve tek idi.

Nazım

Onun benzerini felek rüyasında dahi görmemiş

Hatta ayna ve suda bile

Bu şahın hilafetinin aynasında Allah'ın gölgesi oluş görünümü mükemmel ve makbul bir şekilde zuhur etmiş olduğu için; bir sultanı Allah'ın gölgesi ile en güçlü nitelendirilme şekli olan yegânelik ve münferitlik sıfatı onun emsalsiz zatında o derece kuvvet ve kemale sahipti ki ona ortak olabilecek kabiliyette başka bir varlık yoktu.

Müelliften

Emsalin ve şerikin iyilikler ve kötülükler dünyasında olmadığına göre

Hakk'ın gölgesisin *"Kul hüvallāhü ahad*" (De ki: "O, Allah'tır, bir tektir) hakkı için.

Bu sıfat başlı başına sonsuz bir menkıbe ile **[28a]** nitelenmesiyle birlikte değerli bir mertebedir, hem de bundan sonra zikredilecek üç diğer şerif özelliğin menşei ve temelidir.

Beşinci Özellik: Padişahlar ile ilgili haberleri inceleyenler ve her devrin vaziyetini gözlemleyenlere ayan ve aşikârdır ki; daima cihan mihverli padişahlar zaruret ve zorunluluk dolayısıyla fitne ve kargaşaları yatıştırmak ve mülkün ve milletin bostanını makbul bir şekilde canlı ve yeşil tutmak için fitne bastıran keskin kılıçlarının suyunu yakınları ve akrabalarının hayatlarının nehrinde bile her zaman ve

devirde akıtmış ve -*Padişahlık (mülk sahibi) kısırdır*.- sözüne göre halkın ahvalini düzene sokmak için bu zaruri, büyük ve önemli işi yapmaya girişmişlerdir.

Nazım

Bir tek taç sahibiyle baht yüce olur

Çok olunca memleket zarar görür

Bir tek taç sahibi yüz taneden daha iyidir

Nitekim yağmur çok olunca kötü olur

Ancak sultanlık tahtına geçtiği sırada bu anlamda bu Sahipkıran Sultan'ın ebedî saadetinin üstüne ve altına bir toz dahi inmedi. Zikredilen yegâneliğine göre muzaffer hilafetin tahtına müstakil bir şekilde geçmesi meselesinde onun yakınlarını ve akrabalarını hatta yabancılardan birisini dahi rencide etmeye muhtaç olmadı.

Nazım

Gördüğün inci ile dolu olan sedefin

Değeri bir tane inci kadar yoktur

Sen o biricik saklı incisin

[28b]Saltanat sarayının süsüsün.[637]

Bu da ulvi bir nimet ve büyük bir bağıştır. Eğer tüm mızrak ve kılıçların dili bu iyiliğin gerçekleşmesine şükretmek için dile gelse, halkın duru kılıçları kılıf

[637] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Külliyât-ı Sa'dî*, Tahrân: Mîlâd, 1383 hş. (1963), s.209.

manastırlarının köşesinde sükûnet ve huzurla hamdüsena söylese, asırların yayı ibadet duruşunda doğrulup ayakta dursa, melek intizamlı oklar okluk mabedinde topluluklar oluşturup hep birlikte baş eğip secdede kalsa, demir ve çelik temrenler gece ve gündüz boyunca uzun süre yalvarma yakarma ve fakirlik, miskinlik yüzlerini acizlik ve düşkünlük toprağına sürerek kulluk kemerinin değerli kemendini can bellerine bağlayıp sınırsız ve uzun zamanlar boyunca ince düşünen zahitler halkasında bulunsa, kalkan ise aydın ve sefalı bir gönülle hacet avuçlarını açıp dua mihrabının duvarına yönelse bile bu nimetin şükrü yerine getirilemez.

Nazım

Senin geçtiğin yoldan herhangi bir gönüle toz konması ne mümkün!

Olsa olsa yolunun tozu olur ki yıldızların gönlüne konar.[638]

Altıncı Özellik: Bu yegânelik ve münferitlik esasına göre onun eşsizliği ve padişahlık tahtına geçmedeki müstakilliği kesinlikle büyük emirlerin ve komutanların yardımına ve ordu büyüklerinin medetlerine muhtaç olmamış ve hiçbir ferdin minnetinin utanç tozu onun saltanatının tezgâhının köşesine bile ulaşmamıştır.

Cihandarlık onun hakkıydı vesselam

Hiç kimsenin minneti yoktu onda.

[29a] Bilakis muhteşem eşiğinde bütün ululuk sahipleri, hizmet eden serdarlar ve itibarlı kullar ve bütün uyruklar ve topluluklar bu cihan sultanının minnet bağını boyunlarına taktılar. Bunu muhafaza etme ve koruma hakkı bütün insanlara ispat edilip muhakkak olmuştur. Böylece yüce görüşlü gözünün ucu, saltanatın taç ve tahtına yönelip bütün toplulukları himaye ve adalet çetrinin gölgesine aldı.

[638] Müşfik, *age.*, s.529.

Beyit

Bütün padişahlar bir hümanın gölgesine gelirler

Şimdi saltanat hüması senin gölgene geldi.

Yedinci Özellik: Mülk ve devlet bağlantılarını düzenleyenler ve haşmet ve makam işlerini yürüten yöneticilere aşikârdır ki yüce şanlı padişahlar hükümdarlık tahtına geçtikleri zaman halkın gönüllerini cezbetmek, havas ve avamın hatırlarını gözetmek için cömertlik ve el açıklık hazinesinin kapısını açıp kullar, askerler, gulamlar, bütün insanları fakirden ganiye kadar nimet ve minnete boğar, ihsan ve bağışlar ile memnun ederler. Çünkü *"İnsan iyiliğin kölesidir"* yerinde ve açık beyanına göre; saltanat ve padişahlık tahtının direklerini sağlamlaştırmanın ve padişahlık devletinin yar ve yardımcılarını arttırmanın yollarından biri, bu yolla gönülleri cezp ve fethetmektir. Kuşku içerisinde olan askerlerin hatırları tedirginlik ve kaygıdan müsterih olsun fedakârlık ve can vermede tek yürekli ve yeknesak olsunlar diye. Nasıl ki bu Arapça mısrada da geçtiği gibi:

Mısra [Arapça]

Dilekleri istekleri verenden dile.

[29b] O saadetli zamanda,

Müelliften

Bu ikbal yıldızı semada yükseldiği vakit

Âlem gülşeninde mutluluk çiçeği açtı

Yani Sahipkıran Sultan padişahlık tahtına cülus buyurdu. Bahsi geçen mülkün sultanlık mirasına ve gökyüzünün şehriyarlık tahtına layık olmak, onun emsalsiz güneş misali zatına hakkıyla münhasır olduğu için gönülleri hoş tutmak adına asla önemli bir mal harcamaya ihtiyaç kalmadı. Dünya ehlinin itaat suretleri kendi istekleri dâhilinde, ilahi gölge ve onun padişahlığının zenginlik aynasında öğle güneşi gibi apaçık tecelli ediyordu. Bütün dilâver ve komutanların isteseler de istemeseler de onun itaat eşiğine kulluk başlarını eğmeleri elzem oldu. Toplumun her bir ferdi -*kim olursa olsun*- yekvücut fedakârlık ve beraberlik merasimlerini yerine getirmekte azimli ve kararlıydılar. Fakat Sahipkıran Sultan sonsuz cömertliği ve mertliği dolayısıyla umman nişaneli cömertlik hazinesinin kapılarını açıp geçmişteki padişahların ve atalarının -*Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun*- gelenekleri olanın iki katını gökyüzü temelli devlet erkânı ve sonsuz sayıdaki asker ve hadimlerine bağış ve ihsan buyurdu. Böylece hilafet eteğinin Hakk'tan başkasının minnet tozunun kirliliğinden münezzeh ve müberra olmasıyla birlikte sonsuz ihsanının minnet yükü bütün büyüklere ve kullara ispat ve muhakkak olsun diye. Halka tam bir bağış ve kelama sığmaz ihsanı; 20.000 kişiden oluşan her zaman felek misal eşiğinin mücaviri ve mülazımı olan kapıkulu askerleri adındaki **[30a]** has askerlerine ve süvari, piyade, köle ve azad olmak üzere her birisine, 2000 Osmanlı akçesi ve bazısına daha da fazlası verilmesi idi. Öyle ki adı geçen meblağının toplamı halis gümüş karşılığı olarak 800 harvâr Osmanlı akçesi etti ki bu da Fars diyarının hesabına göre 32.000 Tebriz tümenine tekabül eder. Fakat bu meblağının dışında büyük vezirlere, muhterem emirlere, ihtişamlı devletin erkânına, büyük âlimlere, devrin ileri gelenlerine, fakirlere, miskinlere, mustazaflara ve öksüzlere nakit ve mal olmak üzere ihsan edilenler o kadar çoktu ki hesap yapan yıldız bilimcileri yıldız ışınlarının kalemleriyle bu hesabı tutmanın üstesinden gelemedikleri gibi dirhemlerin sayısı sayısız yıldızların da ötesine geçmişti.

Müelliften

Bayrak sana hizmetten dolayı devlette belirgin olup ünlendi

Senin minnetinin yükünden göğün beli büküldü

Senin himmetin karşısında altının kıymeti toprak kadar düştü

Dirhemle muhteşem olan güneş de kim?

Cömertliğin ise öyle altın saçtı ki alem ehline

Yoksulluk ve yokluk yok oldu senin zamanında

Sekizinci Özellik: Bilgi ve görüş sahibi olan yaratılış göğünün güneşi konumundaki kişilerin parlak görüşlerine aydın ve aşikârdır, -*Sultan Allah'ın gölgesidir*- makbul hadis şu teşbihli manaya dayanır; seçkin padişahların zatı, yeryüzünü ve gökleri yaratanın azamet ve kudret sıfatlarının tecellisidir. Çünkü yüce Allah'ın sahip olduğu vahdet, azamet, görkem, mutlak kudret, iktidar, emretme, kahramanlık özellikleri ve bunun gibi sıfatlarının örnekleri ve **[30b]** izleri hilafet tahtına oturanların kâmil zatlarından zahir ve aşikârdır. Padişahlık mertebesinin yücelmesi ve yayılması, ilahi azameti ve kudreti tanımak için büyük bir işarettir.

Nazım

Sen eğer basiretli olabilirsen

Bu azdan yol bulursun çokluğa doğru

-*Yüce Allah'ın zatı, benzeri ve dengi olmasından münezzehtir. Mevcut olan daha mükemmel ve üstündür*- Buradan anlaşılır ki bu kerametli ihsanlar adalet saçan padişahların hangisinde daha çok zuhur etmişse onun eşi ve benzeri olmaktan münezzeh mülkün sahibi ile intisabının irtibatı tam, mükemmel ve sağlam olacak ve onun cihandarlık alnının aynasında yüce Allah'ın kudreti ve büyüklüğünün izleri mükemmel ve şümullü bir şekilde tecelli edecek demektir. Tartışmasız ve hiçbir mâni söz konusu olmaksızın Allahü Te'âlâ'nın yardımıyla gerçekleşmiş olan bu Sahipkıran Sultan'ın yaydığı ve saçtığı mülk, sunduğu makamlar, ayrıca askerlerinin ve ordusunun çokluğu, mal mülk ve hazinesinin bolluğu geçmişteki ve şu anki

sultanların hiçbirisine nasip olmamıştır. Onun kader nişaneli fermanının yüzük taşının mühür dairesi -*Onlara büyük bir hükümranlık da vermiştik*[639].- ayetine göre üç yıllık bir mesafe belki de daha fazladır. Çoğunlukla bu kıymetli eşiğin kul ve kölelerinden oluşan nusret eserli askerlerinin sayısı, deniz nişaneli hazinesinin mahallinden belirlenen erzakları ve geçimlerinin toplamını karşılayan meblağlar; yeşil feleğin yıldızlarından daha fazla olup, daha önce de onun kapsayıcı ihsanlarının bir kısmının beyan şerefine eriştiği gibi, **[31a]** hâsılatının ve gelirlerinin çokluğu ve bolluğunun açıklaması ve göstergesidir. Kısacası bu mananın açıklaması inşallah üçüncü ve dördüncü rükünde ayrıntılarıyla yazılacak olduğu ve bu hoş kitabın içerisinde başka bir bapta geçecek olduğu için bu kısa işaretle yetinilmiştir.

[639] *Kur'an-ı Kerim, 4/54.*

Müelliften

Senin mülkün, memleketin her yönden o denli genişledi ki gök,

Dar geldi de her taraftan kendini çekti

Felekte gözüken aslında Samanyolu değil

Senin kıymet ve derecen, göğün zirvesine iptal çizgisi çekti.

Dokuzuncu özellik: Yüce ve ilginç gazalar ve büyük dinî fetihlerin bu Sahipkıran Sultan'ın nusret temelli devrinde zuhur etmesidir. Öyle ki hiçbir devirde ve zamanda akıl sahibi insanların kulağı onun gibisini işitmemiş ve yıldızların gözleri onun benzerini görmemiştir. Bu kitabı okumak bu iddianın doğruluğu çehresinden perdeyi ve gizlilik örtüsünü kaldırır ve okuyucu elbette bu sözlerin doğruluğunu itiraf ve ikrar edecektir.

Müelliften

Senin kılıcın dünyanın batısını ve doğusunu kuşattı

Güneş de kuşattı fakat onun gibi değil

O keskin kılıcının iki yüzünün olması çok da acayip değildir

Ki o yeryüzünü hem açtı hem de kuşattı

Onuncu Özellik (Bu kısım)Yüce mertebeli sekizinci felek misali çok sayıda menkıbeli yıldızları içerir, şöyle ki (Sulṭān Süleyman'ın) Cemşīd fermanlı, iklimler fatihi, milletlerin sığınağı yüce validi **[31b]** Sulṭān Selīm Ḫān kendi zamanında -*Allah cennetin ışıklarını ona bolca bahşetsin*- iki kez naiplik yapması için bütün Rumeli ve Anadolu memleketlerini, umman misali hazineleriyle birlikte bu

Sahipkıran Sultan'a teslim edip kendi kaymakamı yaptı ve ilk keresinde kendisi saadet ve ikballe İran Şahı'nın isyanının ateşini yatıştırmak için keskin kılıcının suyuyla Azerbaycan'a doğru zafer izli sefer düzenledi. İkinci keresinde ise Çerkezleri püskürtmek ve onların düşmanlıklarını ve zulümlerini Müslümanların başından def etmek için başta Kahire olmak üzere Mısır memleketlerine sefer düzenleyip o fetih akıbetli seferde iki yıl boyunca kaldı. Bu arada Sahipkıran Sultan'ın nihai adaleti, cesurluğu ve gayet emanetdarlığı ve dindarlığına delalet eden iki büyük vakıa gerçekleşti. Bütün deniz özlü hazineler ve âlemi fethetmedeki diğer alet ve edevatlar o hazretin hüküm ve tasarrufunda olmasına ve adı geçen memleketlerde hazır, emre amade, itaat çizgisine baş koymuş ve hiçbir konuda itaat edilmesi gereken fermanına karşı çıkmayacakları gibi üstelik bir işaretini bekleyen; ayrıca o zatın zevalsiz devletinin çehresinde şevket ve ikbal izlerinin kemalini gözlemlemekle bu yüce devletin önderliğini üstlenen sultana cezp ve itaatkâr olan ve sayıları felekteki yıldızları geçen askerlere sahip olmasına rağmen; katiyen emanet, mertlik yolunu kapatan, **[32a]** babalık ve peygamberlik haklarını gözetmeyi ihlal eden hiçbir şey -hâşâ hayalden gerçeğe dönüşmesin yahut maazallah doğmayan ve doğurmayan Allah gibi kısır felek annesi bir çocuk doğurmasın diye- münir zihninden dahi geçirmedi. Bu da o hazretin irade ve dindarlığının kemaline delalet etmektedir.

Senin gönlün halis gümüş gibi saf ve temizdir

Ondan işin altın gibi rast gitti

Bir ikincisi de malik Allah'ın yardımıyla o memleketleri fethedip adalet ayinlerini diğer zamanlardan daha fazla sağladı. Öyle ki âlemi fetheden kılıcının timsahının heybetinden Firavun gelenekli isyankârlar ve yolunu kaybetmiş düşmanlar korku ve vahşet denizine gark oldular. Zaman ehli, cihandarlığının ağaçlarının gölgesinde afiyet ve eman yatağında dinlendiler. Âlem sanki kızıl güller ve safran renkli altınların bir siniye konulduğu gülistan sahası gibiydi. Kim onları (altınları) nereye götürse haliyle zambak dili (zambak gibi dili var ama konuşup soramazlar anlamında) gibi olan dost ve düşmanın, "neredensin, kimsin nesin,

necisin?" diye sormaya kudreti ve gücü yoktu. Hatta memleket gülistandan öte gökyüzü gibi olmuştu. Misal eğer bir kimse gökyüzündeki güneş gibi altın paralarını yanına alıp doğudan batıya gitse, hiç kimsenin beraberinde bu kadar parayla nasıl böyle yalnızsın demeye bile cesareti yoktu. Bütün çevre ve civar bölgelerdeki hançer çekenler ve kanun tanımaz zalim dinsizlerin hepsi Sultan'ın hamlesinin sert heybetinden söğüt gibi titriyorlardı ve can alıcı uzun mızrağının korkusundan lüzumsuz ayaklarını adı batasıca eteklerine çekiyorlardı. Devrin ileri gelenlerinin gözleri **[32b]** ve nazırların nazarları ikbalin kemalinin eserlerini işte o gün onun devletinin güzel ve açık alnında gözlemlediler ve üst ve alt tabaka zümreleri övgüye yönelen dillerini bu kelamın manasını eda etmek üzere açtılar.

Beyit

Devletinin fidanını bekle ki meyveye durma vakti gelecek

Ki senin kılıcın sayesindeki yeşilliği şimdiden aşikârdır

Kısacası hikmet sahibi ve âlim mukaddir; önünde eğililmesi gereken Sahipkıran Sultan'ın kerametli zatına farklı şeyler ve cilalı şekillerle bütün cihanı süsleyen sultanlardan daha çok faziletler ihsan etti ve güzel yazan ilahi takdir kalemi sultanlığın gerektirdiği mükemmellikler çehresini onun cihandarlık kitabının sayfasında her yönüyle en iyi şekilde göstermiştir.

Onun adaleti; felek ile denk olan Salṭanat sarayının altın işleyen mimarı, aklı; can ve gönül semasının ışıklarla dolu güneşi, dindarlığı; 'Ömer adaletinin benzeri, cesurluğu; Haydar'ın heybeti misali, soyu; sultanların soyunun en yücesi, itibarı; hakanların itibarlarının toplamı, âlemleri fethetmesi; İskender'in makbul destanını yok sayan, onun cihanperverliği; Keyḫüsrev'in güzel rivayetli hikâyesini geçersiz kılan, bayrağı; fetih ve zafer nişanesine mutabık, fikri; kaza ve kader hükmüne muvafık, keskin kılıcının parlayışı; payidar bir şimşek, ihsanı; muhtaç susuz dudakların sakisi, altın renkli atı; yüce bir ikbal, kemendi; dev ve şeytanı esir eden şeriatın muhkem halatı, kılıcı; zafer sabahı, oku; cesaret semasındaki harp oku, hançeri; şahlık bostanının zambağı, kalkanı; ilahi koruyucu, yayı; zamanın

zülkarneyni, mızrağı; cihan haymesinin direği, zırhı; Dāvūd mülkünün mirası, **[33a]** kendisi; âlem ehlinin hayır duası, *"Şüphesiz ordularımız galip gelecektir*[640]*."*; bıraktığı izlerin mazharları olan askerlerinin hoşnutluğu *"Yapanlar bunun gibi yapsınlar*[641]*."* hadisinin tam tabiri, siyaseti; hakemlik mülkünün muhtesibi, lütfu ve inayeti; efendiliğe yaraşanların eğitimcisi, keskin kılıcı; düşmanlık ve zulüm kaidelerinin kesicisi, avucu; bol erzaklara kâfi gelen, gaza ibadetleri; Hz. Muḥammed'in Aḥmedî mucizelerinin muazzam nişanesi, fetihleri; Yegâne Allah'ın kudretinin yüce ayeti, varlığı; cömertlik ağacının semeri, var olması; şükür ve secde nedenidir.

Müelliften

İskender duruşlu bahtı ayık padişah

Mülke, taç ve tahta yaraşan

İslam'ı gözeten dindar şahlar şahı

Bu yola bütün padişahlardan daha fazla baş koyan

Gönlü bir dağ gibidir savaş zamanında

Haşmetli bir Ferīdūn'dur işret meclisinde

Kendisi de bir padişah olan uğurlu Ferīdūn'un

Her kulu seninki gibi bir önderdir

Dünya baştanbaşa onun ayağının toprağıdır

[640] *Kur'an-ı Kerim, 37/172.*
[641] *Hadîs-i Şerîf.*

Padişahlar onun eşiğinin en küçük kuludur

Cihanın zindeliği onun kılıcının suyundandır

Onun tedbiri takdire muvafıktır

Mızrağı dünyanın ayakta durması için bir direk

Eğilirse dünya anında devrilir

Gürz ile düşmanın tepesini yardığında

Fitne fesat yolunu her taraftan kapatır

Yemen yıldızı gibi parlayan kılıcını eline alınca

Suyundan dünya hayat bulur

Avuçları adalet terazisinin kefeleri

Birini kapattı diğerini açtı

[33b] Bir eliyle aldı kılıcın kabzasını

Diğer eli gösterdi dağ başındaki bulutu

Biriyle dost ihya oldu

Diğeriyle din düşmanları azaldı

Bu eliyle bulut gibi inciler saçtı

Öbürüyle güneş gibi karanlığı silip yok etti

Kılıcından cihan aydınlık bulur

Fikrinden yüce nur parlar

Eli ihsanda bulunurken inci saçınca

Bulut nedir ki, gökyüzü kim ola

Dahası, elini kılıca götürünce

Heybetinden bulut kaplar dağları

Bir mülkü karanlık kaplayınca

Onun kılıcıyla aydınlığa erişir

Mızrağının (korkusundan) fitne başını koyup yattı

Madenin yüreği onun elinin cömertliğinin hasedinden eridi

Zamanın asilerinin başı onun karşısında eğildi öne

Onun elindeki kılıç cihanın anahtarıdır

Padişahların baş tacı olan üzengisi

Nusret ve zaferin iki kapısıdır

Felek onun adaletini ölçü tuttuğunda

Semadaki burçların ölçüsünü ona göre yaptı

Doğudan salına salına doğan güneş gibi

Bütün cihanı bir kılıçla fethedebilir

Cihanın kıymeti onun kılıcındaki mücevherdir

Onun inci saçan eli cihanın bulutudur

Mutluluk ve zafer sabahının kılıcını deme

Denizin tehlikesiz bulutundan ise hiç söz etme

Onun umman eli o yüzden deniz oldu

Çünkü âlem onun ihsanına gark oldu

[34a] Fakat bu denizin suyu abıhayattır

Ki ona gark olmak ancak hayat bulmaktır

Onun karşısında bulut cömertlik konusunda hilekârlık yapar

Gök gürlemesi buluta bağırır, şimşekse güler

Onun lütfundan yeter ki bir damla düşsün çoraklığa

Onun bir bakışıyla bir anda tatlılaşır deniz

Eğer onun sam yeli denize uğrasa

O deniz bir anda karaya dönüşür

SÜLEYMĀN HAZRETLERİNDE ZUHUR EDEN HZ. SÜLEYMĀN'IN ÖZELLİKLERİNE İŞARET ETMEK YOLUYLA YER ÖPME HİTABINDA BULUNMA

Ey Süleyman duruşlu padişah

Senin adaletinden beslendi cihan

Zamanın Süleyman'ısın bunda yok bir şüphe

Senin itaatkârın insan, cin ve melektir

Dünyaya gelmek için yola çıktığın günden beri

Bu adı taşımışsın kendinle

Mana gösteren bilgin şöyle dedi:

Adlar semadan nazil olur

Fakat yine bu ziynetli ve görkemli ad

Senden yükseldi başka semâya

Eğer büyüklük yüzüğünün taşını

Süleyman'dan hileyle almışsa da peri

Sen kılıç ve tedbir cevheriyle

Şeytanın elinden yüzüğü çekip alırsın

Cihanda ne nice saltanat mührünü

İfrit gibi kâfirlerin elinden aldın

Senin avladığın bütün gönül kuşları

Hepsi lütfundadır ve senin bağlarına tutsaktır

[34b] Tahtının üzerinde gündüzler ve geceler

Dua kanatlarıyla sana gölgelik olurlar

Dua kanatlarını birbirine bağladıklarında

Kabul müjdesi buldular Allah'tan

Hidayet hüthüt gibi kılavuzdur yanında

Hem de Kudret Kaf dağından senin askerlerin

Ey padişah ne haddine benim gibisi

Senin gibi bir padişahı methetsin

Fakat karınca ile çekirge ayağı masalı

Eskiden beri aklımda olan bir masaldır

Karıncanın her şeyi bir çekirge ayağından ibaretti

Ki onu da hediye olarak padişahın huzuruna götürdü

İşte ben o karıncayım, şimdi elimde

Çekirgenin ayağı gibidir bu kalem

Çekirgenin ayağından ne çıkar

Karıncaya yaraşır olmaktan başka

Gerçi o çekirgenin ayağıdır bu kalem

Nasıl sultana layık olabilir ki bu

Fakat eğer Süleyman Ḫān lütfuyla onu kabul ederse

Yuvaları arşta olan kuşların rızkı olur (o çekirgenin ayağı)

Meleklerin dili sana hamdüsenada ola hep

Düşmanların başı senin ayağının altında ola hep

Daima bahtiyar kal dünyada

Dünya sana itaatkâr olup Allah yardımcın ola hep

Ayrıca padişahlık gözlerinin ışıkları

Ve büyüklük ağacının dallarının meyveleri

Ki bunlar sultanlık ummanının incileri

Ve Osmanlı Hanedanı'nın semalarının yıldızlarıdır

Gölgen kapı gibi sonsuza kadar başlarında olup

Allah korusun onları kem gözden.

[35a] YÜCE İKBALLİ SAHİPKIRAN SULTAN HAZRETLERİNİN ZEVALSIZ SALṬANATIN HİLAFET RENKLİ TAHTINA UĞURLU CÜLUSU'NUN HİKÂYESİ

-Allah onun mülkünün hâkimiyetini yeryüzünde hayat devam ettikçe, gökyüzü de dönmeye devam ettikçe ölümsüz kılsın-.

Bu hikâye dört bölümden oluşmaktadır.

BİRİNCİ KISIM

ÂLEMİN MİHVERİ SAHİPKIRAN SULTAN'A ÇEVİK ULAKLARIN HABER VERMEK İÇİN GÖNDERİLMESİ YÜCE MAKAMLI BABASI, MAĞFİRETLİ MERHUM PADİŞAH'IN YARDIMIYLA *-ALLAH ONUN RUHUNU KARAR MAKAMINDA YÜCE HALE GETİRSİN-.*

Nazım

Bu süslü bahçenin iki kapısı var

Esaret ve kurtuluş bu iki kapıdan çıkmış

Gir içeri bahçenin kapısından ve tamamen bak her yere

Bahçenin diğer kapısından salınarak dışarı çık.[642]

İlahi hikmetin gereği ve sınırsız isimlerinin izlerinin mübadelesi ve karşılaştırılmasının açıklanması hasebiyle, emir sahibi ezeli sultanın *"O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar[643]."* kati hükmü şöyle cereyan eder,

[642] Bâbâyî, *age.,* s.1002.
[643] *Kur'an-ı Kerim, 21/23.*

malik'ul mülkün iki mim'i olan daima akan iki pınar sürekli payidar ve daim olsunlar. Onların birinden, *"Dilediğine de hesapsız rızık verirsin*[644]*."* doğrulayan bu ayette olduğu gibi helva gibi tatlı ve duru su akmakta olup diğeri *"Dilediğinden de mülkü çeker alırsın*[645]*."* ayetinde belirtildiği üzere tuzlu su gibi olup sıkıntılarla iç içe geçmiştir. Çünkü bu mecazi alemin mecralarındaki sular her türlü tahammülden ari olarak aydın ve aşikâr bir yola dönüşmek üzere akmaktadır. Bu hususu bir ayrıntı ile diğer öğütlerden ayırır. **[35b]** Umumen ve eşit bir şekilde [bu iki pınar] bütün insan fertlerinin her birinin varlığında seyir halindedir. Birçok kabul gülşeninin eyvanının başköşesinde oturanlar güzel güller misali açılmadan ve koparılmadan solmuş ve vuslatın aydın semasının birçok ay siretlileri gizlenme ve sönme batısında herkesten yüz çevirmişlerdir. Çünkü bu asıl usule göre bütün karanlık ve aydınlıklarla dolu cihandaki bu kadar şenlik ve mutlulukların *"Muhammed ancak bir resuldür*[646]*."* Ayeti gereğince peygamberimiz Muḥammed Resulullah'ın melahatından, tatlılığından, tadından ve tuzundan olduğu halde O da, bu tuzlu şerbetten bir damla tatmış ve bu sıkıntılı içecekten bir yudum içmiş demek yeridir.

Gerçek şudur ki insanın mukaddes nefesli nefsi ebedî saadetinin olgunlaşması için bu menzile ve bu çamurluğa gelip indiği zaman çıkış ve geri dönüş noktasını ve sebeplerini her yönüyle bir an önce anlamaya çalışır. [İnsanın] yeteneklerinin özünde ne barındırılmışsa tam olarak zuhur ettiği vakit ona bahşedilmiş olan fıtri mayası; kabiliyeti ve zarfiyeti kadar suret bulur ve işte o zaman can kulağı ile meleklerin dilinden bu kelamı işitir:

Müelliften

Bu dokuz daireden geç ki bu menzil alçaktır

Bundan geçtiğin vakit sonrasında "ḳābe ḳavseyn"[647] ve "ev ednā"[648]gelir.

[644] *Kur'an-ı Kerim, 3/27.*
[645] *Kur'an-ı Kerim, 3/26.*
[646] *Kur'an-ı Kerim, 3/144.*
[647] *Kur'an-ı Kerim, 53/9.* "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu."
[648] *Kur'an-ı Kerim, 53/9.* "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu."

Muhakkaktır ki o yükseklerde uçan nefis şahini dalgalanarak şevkin sevkiyle gitmek için karşılama kanatlarını çabucak açar ve *"Şüphesiz en son varış Rabbinedir*[649]*."* **[36a]** bu hakikati yansıtan kelama göre asli uhrevi dünyaya ve vuslat miadına geri döner. Ama insan türünün bekası, intizamın devam etmesi ve insanların kalbinden korkuların uzaklaştırılması, ezeli zevalsiz kanatlanma ve ebedî kesintisiz feyz ile başka bir yüce makamlının *"O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır*[650]*."* bu yenilik nişaneli ayete göre kıvançlı devleti kurmasına nasip olur. (Allah)'ın sınırsız cömertliği ve onay eliyle başka bir saadet sahibinin varlık nakdinin adına efendilik sikkesi basılır, hilafet ve padişahlık sırasının davulu her sabah ve akşam bir otağın kubbesinin damında ve bir seher vaktinde başka bir güneş misalin adına çalınır ve murat kösünün tadı başka bir naibin döneminde halkın damağına akar.

Nazım

Böyledir bu güzergâhın usulü ve kaidesi

Ki gidip gelmek için yapılmış bu yol

Birini çarçabuk kargaşaya düşürür

Birine kaç kargaşadan der[651]

Birinin başına ikbal tacı takar

Birinin ise eşyasını kapı önüne koyar.[652]

Bu sözün açılmasındaki maksat ve sonu aydınlatıcı olan bu girişi dile getirmekteki amaç şudur: Cihan sultanları sultanı, dünya fatihi, kader güçlü, Ferīdūn haşmetli, İskender zaferli, dinperver ve adalet saçan -*denizlerde boğulan, Melik ve*

[649] *Kur'an-ı Kerim, 53/42.*
[650] *Kur'an-ı Kerim, 55/29.*
[651] Bâbâyî, *age.,* s.1009.
[652] Bâbâyî, *age.,* s.998.

Rahman olan Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Es-Sulṭān Selīm Ḫān Bin Bayezid Ḫān Hazretleri -*Allah onun deliline, ışık tutsun ve mağfiretini ona yönlendirsin*- **[36b]**Ḳosṭanṭiniyye Dāru's-Salṭanası'ndan övünülesi Edirne Sancağına doğru kışlak amacıyla yöneldiği sırada, şerif mizacı ve latif yapısı ciddi hastalıklardan olan bir illetin ortaya çıkmasından dolayı geçici itidal yolundan çaresizlik mülküne saptı.

Nazım

Hava soğuktu ve şahın nefesi de

Yuvarlak yeryüzü dünya ile birlikte dönmekteydi

Devletin temeli sarsılınca

Güçlü bünye hastalığa düştü.[653]

O cihan sığınağı padişah o mekânda yolun ortasına dikilmiş bir ağaç misali o can alıcı illetin istilası nedeniyle bir aydan fazla duraksadı. Tecrübeli hekimler ve sadık kullar onun tedavi edilmesi ve durumunun iyileştirilmesi konusunda o kadar çabaladılar ki hepsinin canı ağzına geldi fakat o faydasız tedaviler ve ilaçlar marazın hırslı pazarında revaç bulmadı ve amaca uygun düşmedi.

Nazım

Tabip tedavi etmeyi biliyor olsa da

Vadeyi bilmedikten sonra tedavinin ne faydası olur

Onlar araştırarak yine de çare aradılar

Ama ne çare zira göç vakti gelip çattı

[653] Bâbâyî, *age.*, s.998.

Çare arama yoluyla o inci ele geçmedi

Çünkü koşanın bir süre durması gerekir.[654]

Velhasıl faslu'l hitâp kelamına dayanarak *"Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır[655]"* ayeti uyarınca O mağfiretli sultan işte o mekânda elemlerle dolu bu topraklıktan **[37a]** cennete, cennet bahçesine doğru göçmeye azmedip 926 yılının Şevval ayının 9'unda (22 Eylül 1520) "*(Allah şöyle der:) "Ey huzur içinde olan nefis!"[656].*" itaat edilmesi gereken can alıcı nidayı can kulağıyla duyup adalet gelenekli saltanat tahtından güzel bir tahta *"Onlar, karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler[657]*." salınarak geçti ve o aslan heybetli Cemşīd mekânlının devletinin seyir zamanının güneşi korkulu bir günün bitiş vaktine vardı. *"O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka*[658]*."*

Nazım

Güneş dağın kenarından eteğini çektiği zaman

Şahlar şahının başı uykuya daldı

Telaşlı kuş öyle uçtu ki

Yuvaya ulaşıncaya kadar onu hiçbir kuş görmedi[659]

Bu dehşet saçan facia ve bu kargaşalı hadise ile ilgili:

---

[654] Bâbâyî, *age.*, s.1432.
[655] *Kur'an-ı Kerim, 13/38.*
[656] *Kur'an-ı Kerim, 89/27.*
[657] *Kur'an-ı Kerim, 56/15-16.*
[658] *Kur'an-ı Kerim, 26/88-89.*
[659] Bâbâyî, *age.*, s.1436-1440.

Müelliften

Zemin ve zamanın gülşeni diken oldu

Bunun da onunda aydınlığı karardı

Taht yerinde kupkuru kaldı

Taç gözünden lal kanı saçtı

Felek de kulluk kuralı gereğini yerine getirdi

Bu musibetten dolayı mavi giysiye büründü

Padişahın gölgesi eğer onların hamisi olmasaydı

Âlem zamanın içinde yok olup giderdi

Şu an devlet zamanı kendisinin olan o şahın

Hilati, kıyametin eteğine kadar çekildi

Onun ismine itaat eden insan ve cin

Hepsi onun tılsımında, o ise bir hazine gibi

Dünyaya yeniden ruh bahşeden onun nefesidir

Rûhu’l-kudüs’ün nefesi onun hemdemidir

Nesli şah oğlu şah neslindendir

[37b] Başkaları yıldız o ise aydır

Hayır, yanlış demişim o bir güneştir

Cemşīd mülkünün tahtının üstünde

Dokuz baba, dokuz sema gibi geldi

Onun yüce zatı güneş gibi doğsun diye

Herkes dönüp dolaşmaktadır ki güneş

Tahta otursun Cemşīd gibi

Dört ile dokuzun hasılı sensin kesin

Altı ve yedi senden buldu ayin

Padişahlık tacının ihtişamı senin cevherindendir

Adalet madeni senin cevherinin madenidir

Senin bayrağının şıkırdaması çarkın atlasıdır

Senin sikken çarkı değersiz kılandır

Önceki şah gerçi kayıp gitti elden

Şükür Cenab-ı Hakk'a senin gibisi geçti yerine

Eğer ağaç gitmişse hoş meyvesi baki

Maden yok olmuşsa mücevher baki

Sen kal ki layıksın

Asırlarca yapasın cihandarlık

Güneş ve ay baki olduğu sürece

Mülklerin işi hareketli olur

Şahın devamlı gölgesi baki ola

Devleti de terakkide ola.

Vezir-i azamlar doğru akıbetli düşüncelerinden dolayı hüsnü tedbirle ve takdirin uygun bulduğu bir şekilde bu ciğer yakan hadisenin ateşini dokuz gün dokuz gece mahzun sinelerinin mihrakında saklı ve gizli tuttular. Çevik çaparları ve hızlı koşan ulakları âlemin sığınağı Sahipkıran Sultan'ın eşiğine **[38a]** koşa koşa gönderdiler. Bekleyişli boyunlarını ümit barındıran saadet bayrağı gibi cihan sığınağı sultanın geliş yoluna kaldırıp ah alemini, harap olmuş sinelerinde çekiyorlardı ve sır ve gizlilik perdesini bu azim hadisenin üzerine çekip *"Beklemek ölümden daha zordur"* sözünün tadını defaatle tadıyorlardı. Gerçi bazı saray mensupları ve dışarıda olan uyanık has gulamlar sarayın içindeki hademelerin durumundan ve vezirlerin ve hekimlerin muzdarip tavırlarından; sızlatan şokun ucu ve bilgilerine dayalı feraset ve

sezgilerinin şiddetiyle bu şüphenin siyah kehribarını bazen öğütüyor ve hal dili ile onlara şöyle diyorlardı:

Nazım [Arapça]

Sen gözlerine ve kalbine hâkim değilsin ki; onlara hâkim olsaydın,

Gözlerine dur (ağlama) dediğinde durur, kalbine uyan dediğinde uyanırdı.[660]

O halde nedir bu gözünüzün hali ki ağlamaktan durmuyor

Gönüllerinize ne oldu ki gam ve keder sarhoşluğundan kendine gelemiyor.

Fakat Allahü Te'âlâ'ya hamd olsun ki bu hasarın haberi ve bu kıvılcımın eseri başına buyruk avamlar arasında yayılmadı ve böyle bir dayanaksız olay sırasında beklenen fitne ve fesat ortaya çıkmadı. Geniş çaplı ihsan ışıkları gibi *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." demişti*[661]." başarı ufkundan yeniden saçılan kerametli Sahipkıran Sultan'ın saltanatının uğurlu izlerinden ilkiydi, hilafet ve cihandarlık rütbesi iffet soylu zatına **[38b]** verildi ve tahta oturma sırası onun güneş zümresinde olan zatına geçti. Başlangıçta cihan hala görünürde fırtınalı bir denizde seyir halinde olan yelkensiz ve kaptansız bir gemi gibi olmasına ve adalet sıfatlı sultanın kurtuluş sahiline şerefli girişi için on üç gün ve gece mesafeye rağmen, bu fetret süresinde asla hiçbir insana bir zarar gelmedi ve şerli bozgunculardan hiç kimse bu sırlara vakıf olmadı. Böylece "*Sabah dili ruhların ifadesidir."* kelamının anlamı açıklığa kavuştu.

Nazım

İkbal sabahının lisanı aydın ve aşikâr bir lafızla hep

[660] Bkz. İmam el-Bûsîrî'nin Kaside-i Burde'sinini 3. beyiti.
[661] *Kur'an-ı Kerim, 2/30.*

Bugün cihan gül bahçesi gibi olacak diyor.

Vezirlerin ve yetki sahibi devlet erkânının gönderdiği kimseler ve büyük haberleri ulaştıran yel dizginli ulaklar ferahlatıcı havası İsa'nın nefesinden dem vuran, sonsuzlukla ahdi olan bu devletin parlak yıldızının matlağı ve Sahipkıran Sultan'ın baş şehri olan cennet misal Manisa şehrine ulaştıklarının aynı günü, [Sulṭān Süleyman] ihlâs dizgininin muzaffer üzengisini büyük evliya Şeyḫ Ṣādıḳ türbesini ziyaret etmeye yöneltmişti. *"Herhangi bir durumda tereddüte düşerseniz kabir ehlinden yardım dileyiniz."* bu Arapça söz gereğince dindar padişah; yüce validinin mukaddes izli zatının sıhhatini talep etmek için o eşikte yegâne hekimin dergâhına niyaz etmiş yakarmıştı. Dönüş sırasında büyük vezirlerin temsilcileri kuş sürüsü gibi uzaktan görüldüler. **[39a]** Allah'ın mağfiretine mazhar olan merhum sultanın hastalık haberini duymasıyla birlikte deniz misal yüce hatırında zaten sıkıntı ve ızdırabın izi olduğundan, hele ki o ricalin topraklı yüzleri de onların perişanlığının emaresi olduğundan sultan hazretleri acele ile konunun soruşturulmasını emrettiler. Zafer sonuçlu rikabında revan olanlardan bazıları ulaklara doğru koştular ve beraberlerindeki mektubu alıp sultanın elini öpme şerefine eriştirdiler. O hazretin mücevher izli gözü o nahoş mektuba takılınca -ki her zamanki güzel üslubundan yoksun olduğu için ve *"Müminin ferasetinden sakınınız*[662]*."* hadisine göre; o bilinç içinde facia olayın vukusunu sezdi ve anladı, ayna işlevli hatırına ve gönlüne üzüntü ve keder tozu çöktü. O sevimsiz mührü açıp bir göz atar atmaz gayriihtiyari sulu mücevher damlaları inci yüklü gözünden zat-ı şahanesinin yüzüne akın etti ve yüce cennetin sefasının habercisi olan açık alnı *"İçinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele*[663]*."* ayetinin göstergesi oldu. Şefaatli resulün inci barındıran kelamının -*Kalp üzülür ve göz yaş akıtır*.- mazmunu zahir oldu. Ama mektup ki ne mektup, ne acılıklı bir üslupta.

Müelliften

Ayrılığa delalet eden doğru ama kahredici bir mektuptu

[662] *Hadîs-i Şerîf.*
[663] *Kur'an-ı Kerim, 2/25.*

Ki ondan taşın yüreği ikiye ayrılırdı

Devlet erkânı ve ordu komutanları

Yazmışlardı, şahın ayağını öpmeyi arz ettikten sonra

[39b] Ki ey padişah senin bekan çokça olsun

Ne diyelim ki kimse dayanamaz buna

Hilafet tahtı cihanın hanından

Yoksun kaldı ve Keyḫüsrev'i kayıp oldu

Ama Allah'ın sorgusuz sualsiz hükmü olduğundan

Bundan ötürü padişahın hatırı olmasın mahzun

Şu anda cihan candan yoksun bir cisim gibidir

Şahın yolunun tozundan ruh bulur

Eğer dinin padişahı yola revan olursa

Bu taç ve taht ve mührü bulur ruhun ferahlığı

Taht senden bulur bambaşka bir sevinç

Güneş ve ay bulurlar bambaşka bir ışık

Sen değil sadece mühürlü yüzüklü olan padişah

Hatta şüphesiz âlemin ruhullahısın

Bundan sonra Allah'ın gölgesi sen olduğuna göre

Allah'ın gölgesini düşür cihana

Âlemin imdadına yetiş ey adaletperver

Ki senden gayrı sığınağı yoktur

Sen de Allah'ın sığınağında olasın

Allah seni her beladan korusun.

Sonu ayrılık olan mektubu okumayı bitirdikten sonra hüzün ve keder bulutu dağ haşmetli gönlüne o denli hâkim oldu ki Manisa saltanat merkezine doğru yönelmek için hazırlıkların yapılmasını hiç umursamadı ve ağlayıp inleyerek bu nasihat içeren kelamın mazmununu mübarek diliyle telaffuz etti:

Nazım

Nedir bu dünya ah geç onun hilelerinden (kanma, bel bağlama)

Onun pençesinden kurtuluşu ele geçir[664]

Ne için ve nesi için bu eve bel bağlamaya ne lüzum var

[40a] Bir anının dahi mutlu geçmediği bu evde.[665]

[664] Bâbâyî, *age.*, s.948.

Zafer tespitli rikabında revan olan yüce hazretin devlet erkânı ve eşrafı, gönle hitap eden sözler ve akarsular gibi kelimelerle, (Sulṭān Süleyman'ın) felek satıhlı hatırının sahasından gam toprağını ve elem tozunu yatıştırmaya ve onun inci yığını kulaklarına ulaştırmaya çalışıyorlardı.

Müelliften

Ey padişah mademki iş sana kaldı bu zamanda

Gam ile aynı dizgini tutmamalısın

İskender aynası olan hatırın

Ne İskender aynası, doğu aynası olan

Takatin gamların ateşinden kara olmasın

Ki o zaman âlem olur harap ve tarumar

Farz edelim bir an bile gamını atamıyorsun

Peki, âlemin gamını nasıl yatıştıracaksın

Cihan oldum olası böyleymiş

Eskiler gitmiş yeniler yerlerine gelmiştir

Senin ömrün ve bekan ebedî olsun

[665] Bâbâyî, *age.*, s.1436-1440.

Ki senin elindedir zemin ve zamanın emniyeti.

O dönem Salṭanat ayinli sarayda şehzadelerin mürebbiyeliği hizmetinde ve paşalık rütbesinde görevli olan ve bu unvanlarla anılan vezir-i azam ruhu şad Mesut Sinān Paşa bu esnada yoldan geldi, zatı humayunun rikabını öpmeyi takdim ettikten ve tebrik edercesine taziye sünnetini yerine getirdikten sonra sultanın emri ve izniyle ulaklar at, **[40b]** deve, katır vs. gibi yolculuk hazırlıklarını yapıp, çevre ve civar bölgelerde görev yapmaya tahsis edilmiş olan has kullar mumun etrafında pervane gibi toplansınlar diye yüce Salṭanatın güneşinin doğduğu yer olan Manisa sancağının çevre bölgelerine sevk edildi. Daha sonra sükûnetli ve metanetli bir şekilde son derece şevket ve haşmetle talih akıbetli tahta doğru yönelmelerine dair maruzatını arz etti. Hamdolsun Allah'a ki hilafet makamı zaten uzak yakın muhaliflerin fitnelerinden hem de ortaklık iddiaları şaibelerinden münezzeh olup güvendedir. Ufukların Salṭanatının ziynetli mertebesi ise miras olarak ve hak edilerek Sahipkıran Sultan'ın uğur saçan zatına münhasırdır. Fakat adı geçen paşa bu sözleri arz edince subhani kullarının haklarına riayet etmeye kefil olan sultan hazretlerinin altın görüşü intikal etmeyi hızlandırma, acele davranma ve teşebbüste bulunma yönünde karar buldu. O mübarek ve uğurlu gece uğurlu sultanın yola çıkma dizgini saltanat merkezine doğru yöneldi. Emniyet nişaneli bayrakların mahçesinin doğuşunun gecikmesinden ve hilafeti sürdüren tahta ihtiramı şart olan cülusun ertelenmesinden dolayı uyanıklar ve fitne fesat ehlinden raiyetlerin ve abidlerin durumlarına herhangi bir zarar nüfuz etmesin diye.

Nazım

Eğer şah azıcık duraksarsa

Cihan şüphesiz timsahın ağzına düşer

(O zaman) en iyisi raiyyetin gamını çekmektir

Gönlümüzün muradını bir kenara bırakalım.

İkiyüzlü zaman seyisinin, **[41a]** panter nakışlı şahinin eyerini gecenin gri aslan sırtına koyduğu ve karanlık gecenin siyahlığı bolca miskli göbeğini yüce makamlı sultanın güzel salınan sarı atının adımlarının izlerine saçmak maksadıyla açtığı zaman; bulunduğu yerden gözlerin idrak edebileceğinin nihayetine kadar rüzgâr gibi esen, uzun boylu, gözbebeğinin içindeki hatlar gibi yoldaşlık simasıyla düzgün tavırlı ve her adımı güzel salınan burak gibi olan sarı bir at hazırlayıp ulaştırdılar. Yüce ikballi sultan o şahin misal ata binerek sayılı has askerler ve sınırlı sayıda rütbeli kulları ile yola revan olup kararlı ve istikrarlı tavır sergilemede kaç bin gözlü dönen feleği şaşırttı ve "*Süleyman'ın emrine de, sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay(lık yol) olan rüzgârı verdik*[666]*"* süratinin seyriyle hızlı koşan atların itici sesini hızlı dönen feleğe geçirdi.

Müelliften

Aydınlığı güneşin gözü gibi olan bir gecede

Ki sabahı Nūn-u ālā nūr[667]'dan dem vuran

Siyahlığı can gözünde sürme gibi olan

Sefa vericilerin sürmesi gibi sefalar veren

Allah'ın gölgesi onda cereyan etmiş olan

Karanlığın ortasında Hızır suyu (abıhayat) gibi olan.

Derken dört gün içinde yüce fermanlı sabahın tebeşirinin zuhur etmesi zamanına yakın bir seher vaktinde muzaffer talih ile Üsküdar kasabasına vardılar. Saadet ve görkemin gölgelerinin o bölgelerin bayındırlıklarının üzerine düştüğü ve

[666] *Kur'an-ı Kerim, 34/12.*
[667] *Kur'an-ı Kerim, 24/3.* "Nur üstüne nur."

varış mahalline giriş bildirme bayraklarının mina misal feleğe yükseltildiği o vakit ikbal **[41b]** habercileri derhal deniz üzerinden o sefalı sabahta saba yeli gibi yüce dāru's-salṭana'ya doğru koştular. O vilayette çevik yeniçeri askerlerinin ağası olan merhum Kemal Ağa'ya saadet şümullü bayrakların vasıl ve emellerin hâsıl olması müjdeli haberini verdiler. (Bu arada) Ḳosṭanṭiniyye dāru's-salṭana'sının ahalisi ve hatta yüce eşiğin kulları ve gulamları orada ikamet ettikleri halde bu kıyametin vukuundan ve keramet sahibi sultanın vefatından asla haberdar değillerdi. Feraset sahibi bazı ileri gelenler dışında ki onlar da bazı karine ve işaretlerin delaleti üzerine bu tatsız olayın acılığını tatmış, iç parçalayan dikenlerle kanamış gönlü kanlı goncalar gibi içlerine kapanmışlardı. Velhasılıkelam adı geçen Ağa, emrinde olan bütün şevketli askerleri topladı. Karanlığın koyuluğunun ışığın neşesiyle, siyah gecenin karanlığının ise mübarek zuhurlu sabahın aydınlığıyla hâlâ iç içe ve karışmış olduğu o sabah vaktinde ve "*Haydi kurtuluşa gelin*." nidası (ezan) zamanında bu kelamın mazmununu o topluluğun bütün havas ve avamına duyurdular.

Müelliften

Ki Ferīdūn bayraklı Sulṭān Selīm

Fani dünyadan beka dünyasına gitti

Ebedîyet tahtına çekti varlık kisvesini

Şahlık sırası yeni bahtlı sultana geçti.

[42a] Ferīdūn şevketli sultanın bayraklarının iki denizin kesiştiği kıyılarda yer alan Üsküdar kasabasına vardığını ve pejmürde cihanın ikbalinin haşmetinden ferhunde olacağını bildirdiler. Artık bundan sonra şer ve fesat ehlinden hiç kimse müminlerin hayatlarına taarruz etme tasavvurunu aklından dahi geçirmesin, işleri çapulculuk olan serseriler tayfası ve karanlık geceyi beklemede gizlilik perdesinde gizlenmiş ve nihai maksatlarının saltanat güneşinin yokluğu olan yarasa sıfatlı kaltaklar, tecavüzcü ellerini fesat çıkarmak ve mal mülk sahibi insanların malına ve

ırzına göz dikmek için uzatmaya cesaret edemeyip ayaklarını yorganlarından dışarı çıkarmasınlar (hadlerini bilsinler) diye. Havas ve avamın hepsi, sonu mutluluk olan bu acı etki bırakan haberi duyunca; bir gözleri ağladı bir gözleri güldü ve kelimeyi raciun'u söylemekle meşgul olup kamuran Sahipkıran Sultan'ın yüzünün nurlarının doğmasını görmekle hürrem oldular. Adı geçen Ağa, ikbal ve talih gibi acele bir şekilde saadet sonlu bayrakları karşılamaya gidip, padişahın atlarının geçişi için önceden hazırlanmış olan parlak saltanat gemilerini ve kayıklarını suyun o tarafına geçirip Üsküdar iskelesine ulaştırdı. O mekânda köklü devletin rikabını öpme saadetinin nihai derecesinden nasiptar oldu.

İKİNCİ KISIM

SAHİPKIRAN SULTAN'IN [42b] NUR SAÇAN SABAH VAKTİNDE UMMAN NİŞANELİ DENİZDEN GEÇMESİ VE TEYİT TEMELLİ TAHTA CÜLUSU VE İMAN EHLİNİN BİAT ETMELERİ

Müelliften

Doğ ey cihanı aydınlatan ikbal sabahı

Ki bir cihanın bahtı kalksın uykudan

Âlemin levhasından sil gam pasını

Kaldır felekte bayrağı daha yükseklere

Gamlı gönlü mesut et

Kararmış dünyayı ışıklarla doldur

Safa ver ufuk tahtının sayfasına

Ki temiz sultanın meclisi olsun

Uzun zaman karanlık köşede kaldığın

Yıldızlı gözlerinden gözyaşları saçtığın

Şimdi artık gülme zamanı gelmiştir

Murat gülleri yeniden yeşermiştir

Ey sabah içine kapanık olma

Alçak dünyanın soğukluklarından ürkmüş

Ki güneşin doğuş vaktidir

O kamurana hoş geldin deme zamanıdır

Gönlün istediği gibi güzel bir nefes al

Gecenin göç etmesi için çanı çal

Yeridir ki cefakâr felekten

Ufkun çevgeni için bir top çalasın

Bitkin olma ey bahtı civan sabah

Ki cihan feyzden bulur baht

Hala ağzının süt rengi aşikâr

Neden ihtiyarlar gibi canın sıkkın

İç altın kadehten erguvan şarabı

İç de yeniden bürün gençlik rengine

Bir kadeh şarap çek şahın şerefine

De ki; feda olsun sana benim canım ve tenim

[43a] Felek incilerini saç onun yoluna

Meleklerin kanatlarını aç ayağına

İlk demde adın sabah vaktinde sana verildiğinden

Sabah âlem güzelliğini senden bulur

Nefesin İsa nefesi gibi olduğuna göre

Her hastanın ruhu iyileşir senden

Cana can katan yeli önce gönder

Ki kat etsin yeri ve göğü

Sonra ulaştırsın sultanın teşrif müjdesini

Âleme canlandıran güzel koku saçsın

Ey sabah yeli hafif kalk

Cihan etrafına dolaş istediğin gibi

Atlas çarkın sarrafına söyle

Saf altın yapsın aydan, yıldızlardan ise nakışsız sikke

Âlemin nakdine bas yeni sikke

Onun darbının sesinden gürültü çıkar

Müşteri yıldızının hatibine haber et

De ki yeni bir tarzda şükür ve övgü ezber et

Hutbeyi zuhalin zirvesine eda et

Sulṭān Süleyman Hazreti'nin adına

Ki efendilik göğünün güneşidir o

Cin, insan ve perinin padişahıdır o

Altınla gümüş (Sultan'ın) adını kabul ettikten sonra

Cihan halkını ondan ele alırlar

Onun hatibi minbere çıkınca

Felek minberin altındaki varaklar olur

Müjde olsun sana ey padişahlık tahtı

Ki ilahi nurun doğuş yeri olursun

Felek eğer senden bir can almışsa

Artık yeni bir ruh geldi senin cismine

[43b] Başlarını ayağına sürecek olan şahlar

Bu ikbale varmak için taçlarını atarlar başlarından

Ey taç sen de ayrılıktan olma mahzun

Çünkü başını arşa sürmenin zamanı geldi

Parlayan güneşin başının tacı olursun

Haraç alırsın fağfurlar ve hakanlardan

Ey cihan padişahının bayrağı kalk güzel güzel yüksel

Hırpalama artık kendini hüzün ve kederden

Utanç bağını çöz gönlün üzerinden

Kolunu ve kanadını sıkıntı tozundan silkele

Ki sen şahın yakınındaki Kaf Dağı Simurg'usun

Senin fetihlerinin yönündedir ilahi teyitler

Ġāzī Sulṭān'ın devletinin uğurundan

Bütün başlarının üzerinde yer alıp doğrultmuşsun başlarını

Ey güvercin, Hüma kuşu gibi uç

Cennet bahçesindeki selvi gibi boy göster

Artık başını böyle koyma yastığa

Perişan olmasın simsiyah saçın

Tara perişan saçını

Cemiyetin bir örneğini göster âleme

Güneş ve ayın ışınlarıdır senin tarağın

Nasıl bir kuşsun ki sen yıldızlardır senin yemin

Ey altın ney gönülden bir nağme çal

Ki âleme ruhun üflenmesi başladı

Mademki bir beden oldu candan uzak, durma sen

Sen de gel yeniden bir coşku bırak dünyaya

Düşmanların nefesinin daralması senin nefesindendir

Savaş ateşinin parlayışı senin üfleyişindendir

Ben senin kulağına söylediğim bu fısıltı

İçinde, zafer haberleri sakladım

[44a] Kabul et onu ki başarı yoldaşındır senin

Ki nefsi dizginlemek bu yolun şartıdır

Ey saltanat kösü gel, sıra sende

Yiğitlerin kükremesi senin heybetindendir

Dönen kubbeye yay sesini

Yer ve göğün yüreğini yerinden oynat

Her yerde ses getiren olmanın nedeni

Gönlün bigânelerden tamamen boş olmasıdır

Meraklı gözlerini dikmişsin yola

Şah gelsin diye gözün yolda

Müjde sazını feleklerde çal

Öyle ki raksa gelsin sesinden melekler

Gel ey saki getir Cemşīd'in kadehini

Gönül sayfasından yıka gamın yazısını

Meclise yine yeni bir neşe saç

Eski gamı kaldır gönülden

Ki fikirlerim incinmişlikten perişan oldu

Şarabın suyuyla sinemin yanığını yatıştır

Ama öyle bir şarap ki aklı başa getiren

Bitkin gönlü coşturan

Ey mutrib ferahlatıcı sazını çal yeni baştan

Onun pençesinden kopar can çekişme telini

Ayrılık makamları çalma artık

Ki vuslat, kadeh ve saki devri geldi artık

Emān ve emniyet dönemi ahengini çal

Sahipkıran Padişah Süleyman Ḫān

Cihanın kaidesi böyle olduğu müddetçe

Ebedî olsun ona bu isim.

Zikredilen tarihin Şevval ayının 19. gününün sabahı yüce fermanlı Sahipkıran Sultan adı geçen kasabanın **[44b]** (Üsküdar) iskelesine vardı. Yüksek yelkenli Nūḥ gibi fetihlerle dolu o günün şafağını ilk sabahın yükselmesiyle birleştirip yükseltti ve

sınırsız ışınların hayal dağlarını hazırlayıp arttırarak parlak kayığını engin yüce yeşil denizin üzerinde "*Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir*[668]*."* ayetindeki gibi yüzdürdü. Onları desteklemek için nehirler revan olup denizin akışta olduğu Salṭanat gemilerini hazır bulundurdular ve yelkeninin fenerini felek gemisinin dümeni üzerinde muhafiz yaptılar. Deniz makamlı padişah, vakarlı ve sükûnetli bir gönlün beden kayığına girmesi gibi o gemiye giriş yaptı ve gülşen nakışlı baharın başlangıcı olan balık burcunun sonlarında doğan beyitlerin sahibi güneş gibi o felek mertebeli geminin başında yer aldı. Padişahlık denizi balıklarla dolu denizle birleşince ondan çıkıp oturdu ve *mecma'u'l-bahreyn*[669] (iki denizin birleştiği yer) manası burada gerçekleşti. Yūş'a'nın balığı gibi bilgi sahibi olan balık sıfatlı gemi, Sahipkıran Sultan'ın adımlarının tozuyla ab-u hayat birleşince derhal denize atladı canlanıp yola koyuldu. Damarlarda ruhun cereyan etmesi hükmünde olan bu cereyanın suretinden *"Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti*[670] *"* ayetinin tabiri gerçekleşti. O hızlı gitme nişaneli gemi Hz. Süleyman Peygamber'in **[45a]** tahtı gibi ortaya çıkıp rüzgârla yoldaş oldu. Devlet ayının aydınlığında, ikbal güneşinin onayıyla hilal şekilli kayık, felek misal olan o yeşil denizde revan oldu.

Nazım

Nun (harfi) gibi göletin içinde yüzen

Yaydı fakat çıktı oktan

Denizler ve karalar şahı oturdu onda

Sedef oldu gemi şah de inci

Meğer etrafını altına boğan denizin dem vuran kereminden

Keramet padişahı (Allah onun) başına ve alnına bir levha koymuş

[668] *Kur'an-ı Kerim, 36/38.*
[669] *Kur'an-ı Kerim, 18/60.*
[670] *Kur'an-ı Kerim, 18/63.*

Gemi denizden sahile varınca

Ay felek seyahatinden menzile ulaştı.

Karşılama maksadıyla yola koyulmuş olan bütün zafer eserli yeniçeri askerleri, şehrin ve ordunun diğer havas ve avamları aşırı derecedeki heyecan ve coşkudan birbirlerinin önüne geçip âdeta ikbal kanatlarıyla çabucak sahile doğru uçtular. Emin iskelesinin etrafında sağda ve solda [olmak üzere] ırmak kenarındaki nergis safları gibi karşı karşıya sıralandılar. Bekleyen gözlerini âlem mihverli sultanın yoluna diktiler ve grup grup toplanıyorken birden açık bahtlılıktan cıva gibi güneşin haset vesilesi olan o padişahın zuhur etme ışıkları mavi burçta ışıldadı ve bir göz kırpmada muradına erme kıyısının ufkunda doğdu. Bir anda o deniz kenarında büyükten küçüğe herkesten tekbir ve tesbih haykırışları Cebrail'in makamına ulaştı ve **[45b]** cihanın hüzünler evi sakinlerinin bahtının gözü kâinatın Salṭanatı olan Mısır'ın Yusuf'unun ikbalinin cemaliyle aydınlandı. Halkın havas ve avamı, mübarek akıbetli devletin bekasına dua etmek için icabet encamlı niyaz ellerini kaldırdılar ve bu eşikte emirlere itaat ve kulluk etmek yolunda vefakârlık bayrağını ay şemsiyesine kadar çektiler. O sırada o mekânda huzurun ona haram olduğu, tavrının güzelliğinde bahar yelini paylaşan ve görünümünün görkeminde üstün bulutlarla yarışan, güzel salınan bir at hazır bulunuyordu. Kamuranlık feleğinin güneşi mavi burçtan o gökteki burca çıkmaya meyil buyurmuştu.

Müelliften

O görkemli atın üstüne doğdu

Dağın arkasından doğan güneş gibi bir sabah.

Bunun üzerine yolda koyulan efendiler dönen sema gibi tepsiler dolusu inci ve mücevherler ve siniler dolusu altın ve gümüşleri padişahın yoluna saçarak *"Allah'ın uğuru senin üzerine olsun"* dua ediyorlar ve ikbal ve devlet misal zaferli

rikabında at sürüyorlarken [Sultan] bedenlerde revan olan damarlar gibi felek temelli sarayına girdi. Yüce saray sakinlerinin güzel sesli nidası *"Girin oraya esenlikle, güven içinde*[671]*."* kelamının edasıyla her taraftan yükseldi. Böylece mesut ve mübarek bir saatte saadet ve esenlikle hilafet ve padişahlık tahtına ve sultanlık ve efendiliğin saadetli tahtına cülus buyurdu. Cihanı elde etme şefkatinin gölgesini, **[46a]** astlar ve üstler olmak üzere bütün cemaatin başına düşürdü. Allah ezeli muhabbeti ve ebedî kudreti ile yüce mertebeli hilafet ruhunu sonsuz haşmet kalıbında onda tecelli buyurdu *"Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir*[672]*."* ve cihanı kuşatan saltanatın parlak tacı Allāh–u Te'âlâ'nın kudretli eliyle konuşlanma yerine erişti. Yüce fermanlar tebeşirlerini -*Sen mülkü dilediğine verirsin.*[673]- inşa ve ifşa tevfikinin ufkundan teyit edilmiş yeni bir usulle parlatıp, mucizeler numunelerinin zuhur ışığıyla sağlam yeryüzünde *"Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır*[674]*."* ayeti üzerine yer verip tesis etti. Süleyman yüzüğünün taşının mücevheri bu sultanın yüzüğünün tahtına geçti ve "*Süleyman, Dâvûd'a varis oldu*[675]*."* açık kelamının cevherinin ışığı dilek madeninden vücut köşkünün direklerine ışık saçtı. Padişahlık şemsiyesi bu devlet ile övünüp gökyüzündeki zirvelerle boy ölçüştü ve padişahlık tahtı böylesi bir baht ile yükselip kıymet ve şeref direklerini kutsal kürsüdeki makama ulaştırdı. Sonra yuvası arşta olan kutsiler yedi semanın yukarısından bu ebedî nişaneli cülusu kutlamak için *Ayetu'l-Kursi* okuyup üflüyorlardı ve zafer ve ikbal bölükleri her taraftan cihan sığınağının eşiğine yönelerek geliyorlardı.

Müelliften

Keyḫüsrev'den eser kalmayan tahtına

Candan uzak kalmış bir beden gibi

Süleyman yüzüklü şah çıkınca

[671] *Kur'an-ı Kerim, 15/46.*
[672] *Kur'an-ı Kerim, 67/1.*
[673] *Kur'an-ı Kerim,3/26.*
[674] *Kur'an-ı Kerim,21/105.*
[675] *Kur'an-ı Kerim,27/16.*

[46b] Mülk ve din yüzüğü parladı

Ayağının toprağı abıhayatmış meğer

Cihan mülkü onunla buldu yeniden hayat

Hilafet onunla muradına erdi

Padişahlık tacı da gençleşti yeniden

Padişahlık tahtında yer aldığında

Dördüncü gökyüzü iki oldu sanki.

Bu devletin kesintisiz divanının hüsn-i matlaʿ'ından anlaşıldığı ve o maksudun suretinin tesadüfî bir şekilde gerçekleştiği güzel gelişmelerden biri; Onun tahta geçtiği zafer gününün iki dünya ve gökyüzlerinin yaratılma zamanının gelişim ve oluşum günlerinin başlangıcı olması ve dünya eksenli zamanların özelliklerini ve hakikatlerini bilen bilginlerin ve keskin görüşlü gönül sahibi gözlemcilerin nezdinde dinî ve dünyevî işlerin her birisinin kurulmasının başlaması için makbul ve yetkin olan pazar günü olmasıdır. Bu bağlamda bu günün ilim ile ilgili olduğuna dair -*Allah ondan razı olsun*- Hz. Ḥaydar-i Kerrār'dan (Hz. Ali) (r.a.) bir beyit şiir rivayet edilmiştir; -*Yaratılışın ilk günü Allah gökyüzünü yarttı.*- Velhasıl hilafetin Cemşīd'i olan güneş (Sulṭān Süleyman) saltanat gezegeninin müzeyyen devleti taşıma konumundaki şerefli burcuna, yani ikamet ettiği saadet köşküne inince ve adalet merci olan tahtın denge noktasına varınca sonbahar mevsiminin ortaları olmasına rağmen cihanda **[47a]** şerif nevruz mevsimi oldu ve yeni bir gün başladı. Geniş yeryüzünde bahar mevsiminin hasletleri zuhur etti ve dünyanın dört bir yanı İrem bağından daha mutlu ve zinde oldu. Cennet mekân sultanın yokluğundan ötürü o hazan mevsiminde hüzünlerin dikenleri ile kanlar içinde kalan ve bukalemun sıfatlı feleğin tatsızlıklarından pejmürde ve mahzun olan gönül goncaları bu nidanın müjde

rüzgârıyla yeniden canlanıp açıldı. Salṭanat Hüması'nın konuşlandığı, haşmet ve cihandarlık bayrağının mekânı olan memleketin havası itidalli olmaya azmetti. Devletin meşhur kudreti hareketlenip bereket sahalarının menfezlerini açtı; diyarlarda ve iklimlerde pek çok açılımlar, gelişimler ve hayır işlerinin tesisi artışa geçti.

Nazım

Feleğin uğuruyla kem gözler ırak olsun onun yüzünden

Çünkü onun parlayan çehresinden saadet falını tuttu.[676]

Cemal ve haşmetin zuhur ettiği o vakitte; bazı yüce makamlı vezirler aracılığıyla hazır bulunan bütün önder ulemalar ve saygın ileri gelenler hep birlikte tevessül ellerini halifelerin vekili, âlemin sığınağı sultanın sel gibi olan teveccüh ve himayeleri eteğine uzatıp grup grup, *"Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar*[677]*."* onun hilafetini biat etme, taziye ve tebrik hizmetini yerine getirme şerefine nail oluyor; Salṭanatı sürdüren tahtının ayağını öpmeye geliyorlardı. Yürekten bağlılıklarını gösteren bu kelamı eda ederek:

Müelliften

Eğer bir dolunay gözümüzden kaybolduysa

[47b] (Ne gam) payidar olsun parlayan güneşimiz

Ve eğer Dāvūd haşmetli sultan gittiyse

Yaşasın Süleyman hasletli şah

[676] Müşfik, *age.,* s.434.
[677] *Kur'an-ı Kerim,48/10.*

Böyle bir mertebeye sahip bir padişahı

Ölmüş sayma ki o ebedîdir.

O sırada sultanın itaatinde bulunan bütün cihan hâkimleri onun adalet içeren hükümlerini geniş iklimlerin her tarafına ve dünyanın dört bir yanına göndererek, kara ve denizdeki bütün memleketlerin sakinlerine onun cihanperverlik makamının uğurlu tahtına geçişini duyurmalarına ve ümit ehlinin aynalarında kırılan bu müjdenin sesini firuze renkli kubbede derhal yaymalarına dair cihandarlık hamiyetinin himayesine dayanan kader kudretli fermanı çıkarılma şerefine ulaştı. Böylece bu nidanın dalgalanma rüzgârıyla, iyi amelli şah severlerin emel gülistanı muhabbet ve sevgi havasında dallanıp budaklansın ve kabilelerin bülbül dillileri ve ihlâs gösteren kullar tarafından, hakiki mabudun nimetine şükürler ve muhakkak olan faziletli hamdüsenalar zikredilsin, bu nidanın şöhreti bedbaht düşmanların başlarını ezip kin tutan muhaliflerin de ciğerlerini yaksın.

Nazım

Şahlara yaraşır bu cülus çok güzel ve yerindeydi

Ki artık herkes otursun oturduğu yerde (haddini bilsin) diye.[678]

Yüce emir üzere kaderin fırsat verdiği hükümlerin âlemin her tarafına ve bütün iklimlerdeki milletlere ulaştığı zaman:

Zamane bir kez daha adaletli oldu

Onun ihsan ve bağışlarından âlem bayındır oldu

[678] Halîl Hatîb-i Rehber, nşr., *Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Hâfız*, Tahrân: Safî-yi Alîşâh, 1379 hş. (1959), s.530.

[48a] Sultanın adaletinin kapısı o denli açıldı ki

Keklik kıvrak kartalla birlikte oldu.

Aynı gün yüce tahtın dibinde hazır bulunan bazı yüksek makamlı vezirler, cennet mekân sultanın şerif naaşını defnetmek için kabir olabilecek, feleğe kadar parlayan bir yapı ve külliye bina edilmeye elverişli bir mekân tayin etmek üzere, methedilesi Dāru's-Salṭana'nın hisarında dönüp dolaşıp bakınsınlar diye muzaffer emir çıkarıldı. Bu ferman üzerine o hazretin şu anki felek yüksekliğindeki kabrini ve rahmete mazhar olan nurlu mezarının olduğu yeri tayin ettiler. O mekânları güçlü ve zayıf olmak üzere bütün toprak sahiplerinden, fakat zayıflardan dönemin iki katı fiyatına satın alarak, o toprakların maliklerin rızasının en yüksek derecesini adli ve hukuki mercilerde gözetip sonra bütün işlemlerin içeriğini o yüce makamın huzuruna arz ettiler.

ÜÇÜNCÜ KISIM

ADALET ŞİAR MERHUM PADİŞAHIN RAHMETE ERMİŞ NAAŞININ CENNET MİSAL DĀRU'S-SALṬANA'YA GETİRİLMESİ

Kararlaştırılmış ertesi gün Şevval ayının 18'i sabahı altın kanatlı horozun öttüğü ve *"Haydi namaza haydi kurtuluşa"* nidasını attığı, **[48b]** kutup yıldızının sebatsız nakışı kuzey kutbunun çevresinde yaslıların fazlalıkta yağmuru kıskandıran inci misali gözyaşı damlaları gibi akıp gözden kaybolduğu zaman, akil hadimler ikbal içeren tahtın ayağının dibinde merhum ve mağfiretli padişahın rahmete sarılmış tahtırevan ve mağfiret ayetiyle nakşedilmiş naaşının yaklaştığını arz ettiler. Sahipkıran Sultan derhal şehriyarlık hilatini, güneşin karanlık bulutların arkasında gizlenircesine, yas elbisesine tebdil buyurdular. Bütün vezirler, emirler, ulemalar ve devlet erkânı hatta tüm halk biati vacip olan sultana tabi olma hizmetini yerine getirerek şehrin kapısının dışında bir fersah uzaklıkta o İskender şöhretli padişahın naaşını karşıladılar. Sultanın cennet eserli yüzünün hali ayetlerinin alametleriyle süslenmiş *Kur'an-ı Kerim*'in sayfaları gibi inci zümreli gözyaşı damlalarıyla doluydu ve güneş misal çehresi melal ve hüzün tozuyla öyle kaplıydı ki âdeta yıldızlar güneşe hücum etmiş gibiydi. Yüce bakışı o mağfiretli naaşa takılınca hürmet ve saygı şartları gereği saygı merasiminde bulunup Fatiha'nın güzel kokulu rüzgârını onun fetihlerle dolu ruhuna armağan etti. Uğurlama geleneğini *'"Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz*[679]*."* ayetiyle birlikte takdim etti. Havas ve avamın gözleri **[49a]** gam ve kederler hücumundan ağlamaklı ve perişan idi. Dünyayı kınayanların gönülleri dönen çarkın harcamaktaki pervasızlığından mahzun ve yakınmaktaydı. Sonra mağfiret eserli yüce soylu cihan sultanlarının sultanı olan saygın ceddi, Sulṭān Mehmed Ḫān'ın *-Ona Rahman olan Allah'tan rahmet olsun-* külliyesine, Dāru's-Salṭana'dan o cennet nişan mekâna kadar yüz binden fazla mümin Sahipkıran Sultan'ın eşliğinde salâvat getirerek ve dualar ederek yaya bir şekilde cenazeyi uğurladılar. Sahipkıran Sultan defin işlemleri merasimi bitinceye

[679] *Kur'an-ı Kerim,2/156.*

kadar o cennet ayinli mezarın başında zatı şerifleriyle hazır bulundular ve sonsuz sadakalar ihsan edilmesine, sınırsız yiyecekler ikram edilmesine, Kur'an-ı Kerim kıraat edenlerin ve Allah'ın güzel kelamının hafızlarının şalavatlar ve tespih çekmelerine, dualar ve rahmetler niyaz etmelerine dair emir buyurdular. Umman karineli hazinelerin görevlileri; fakir, muhtaç, mustazaf ve yetimlerin üzerlerine yüklerce dirhem ve dinarlar saçtılar; sanki melek toplulukları, yıldızları felek halkasının eleğinde elemişler gibi. Daha sonra sultan yalın bir saadet ile ikamet ettiği saray-ı amireye geri dönüş yapıp mutluluk akıbetli tahtında yer aldı. Sonrasında Hakk'ın lütfuna mazhar olan merhum padişahın mağfiret nakışlı naaşını getirmekle yükümlü ve **[49b]** görevli ve henüz ayak öpme saadetine nail olmamış olan diğer büyük vezirler, ihtişamlı ağalar ve ihtiramlı kullar saray-ı amirede (o mekânda) uğurlu akıbetli tahtın ayaklarını öpme şerefi iftiharına nail olup, hilafete biat etme ikbaline ulaştılar. Hepsi birlikte, gerçekleşme karineli bu duanın mazmununu eda ettiler:

Müelliften

Tacın ve tahtın adı olduğu sürece

Yeryüzü bu şekilde huzurlu olacaktır

Senin başında bu taç muradına ersin

Hem de altındaki taht huzur bulsun.

DÖRDÜNCÜ KISIM

ÂLEMİN MERKEZİ SULTANIN BÜTÜN SAADET ESERLİ KULLARINA BAHŞETTİĞİ SAYISIZ BAĞIŞLAR VE İHSANLAR VE YAS KIYAFETLERİNİ ÇIKARMALARI VE ONLARA MUTLULUK HİLATLERİNİN VERİLMESİ

Müelliften

Bu beş altın hazinesinin bekçisi

Hazineyi açtığında böyle saçtı mücevherleri

Cömert deniz özlü bu sultan gibi

İhsan etmek için inci saçan avucunu açınca

O denli altın, gümüş, inci ve mücevher

Saçtı ki ayakların altına hesabı bilinmez

Cömertlik denizi dalgalanmaya başlayınca

Bir dalgası alem yükseltti zirveye

Felekte semanın süsü olan bu dirhemler

O denizin dalgalarının etkisinden oluşmuş damlalardır.

Yeni zuhur etmiş cihanın, yıldızlar padişahının yardımıyla karanlık esaslı elbisesini ışık hilatine ve dargınlık dokulu palasını mutluluk teşrifine tebdil ettiği üçüncü günün sabahı; altın saçan sultanın hazinesinin kapısını altın nişaneli ışınların anahtarıyla **[50a]** açtılar. Parlak yüzlü dirhemleri güneş divanının eyvanında gökyüzünde dolaşırcasına âlemdekilerin başına saçtılar. Bahar sabahını kıskandıran bir öğle vakti, hazan rüzgârının sultanın kullarının ayaklarına altın saçtığı mübarek bir mevsimde, kuzey yelinin esmesiyle soğuk şebnem incileri ve gümüşleri o altın alemli bahçeden yağıyordu. Hazan rüzgârı hüzünleri def etmek için canlı, neşeli bostanın üzerine makbul ve hoş varaklar saçıyor, ağaçların endamına, altın nakışlı gölgelikli eyvanda altın işlemeli rengârenk hilatler giydiriyordu. Meğer zamane cömertlikte yegâne padişahın takipçisiymiş ki bağda, bahçede, kırda ve ovada mutluluktan, ferahlıktan ve huzurdan dolayı o denli altın bağışları yapmış ki her eli boş yoksul şahlara layık karşılıksız hazineler kazanmış ve her yaprak da bir renk buluyormuş. Güven vadisinin ateşi gibi görünen çınar pençesi altının ağırlığından incinip yere düşüp kalmış. Hayalperest boyacı o durumu anlatmak için kelamın bu rengini hayal küpünden hemen dışarı çıkardı şöyle ki:

Müelliften

Bahçe gelini, yaşlılıkta gençlik havalarına girmiş

Çünkü hazan yeliyle gelen kırmızı ve sarı renkli yeni elbiseler giymiş

Altın renkli eğlencesi için çimenlerin üstündeki huzur ve sükûneti kaçırmış

Cihan padişahının etrafına ne güzel yayıldı

Ağaç Mūsā ağacı[680] gibi görüldü ateşler içinde

Oku her yaprağından rengârenk meani şerhlerini

[680] Hz. Musa (a.s.)'ın asasının yeşermesi ile büyüyen ağaçtır.

[50b] O nedenle onun paslanmış bakırı altın oldu

Bu Keyānī padişahın sarı atının tozu ulaştı ona.

Böyle bir fasılda ve öyle bir kavuşma sabahında umman denizinin inci saçmasının onun sonsuz ihsanlarının denizinde iki nokta gibi olduğu; denizlerin inci saçması ve altın ve gümüş madenlerinin dirhem savurmaları o inci dolu cim (cim harfi) olan zatının cömertliğinin madeninin yanında hepsinin, tabiri caizse cim'in içindeki bir nokta gibi kaldığı Sahipkıran Sultan, adalet divanının kurulmasını ve müminlerin pek çoğunun çağırılmasını emretti. İhsanın sonsuz okyanusu galeyana geldi ve kerem denizi coşmaya başladı. Büyük vezirler ve o saadet eserli eşikte bir makama sahip olan devlet adamlarını çağırdı. Onlar huzura çıktıktan sonra mücevher sandığını açıp buyurdu ki; bizim yüce soylu atalarımız ve büyük ecdadımızın her birisi ikbal encamlı Salṭanat tahtına cülus ettikleri esnada, bazı insanların gönüllerini hoş tutmak ve rahatlatmak ve kardeşlerin, amcaların vs.'lerin Salṭanata iştirak etme vehminin tehlikesini gidermek için her zaman bahşiş ve ihsan hazinelerinin kapısını açmış ve zafer akıbetli askerlere ve halka ihsan sofrasından feyz vermiş ve gönüllerini sevgiden nasiptar etmişlerdir. Gerçi Allah'a hamd olsun bizim ikbal muhafızlı eşiğimizin felek ölçümlü sahası o fitne, fesat, tehlike ve kargaşaların çalı çırpısından ari ve emniyettedir ve dünya Salṭanatını hak etmek bizim saadet nişaneli **[51a]** emsalsiz zatımıza münhasırdır. Fakat o âlem eksenli sultanları izlemek, onların yolunu sürdürmek ve cömertlik ve eli açıklık ağacının meyvesini toplamak adına; bütün aklı başında kapıkulu olarak bilinen, her zaman felek misal sarayın eşiğinin bağlılığında ve hizmetinde olmakla nitelenen aklı başında kul ve gulamlarımızın hepsinin hak sağlayan ihsan sofrasından yeterli bir nasip feyzini almaları ve onların nimet encamlı inayetlerimiz ve görüşlerimizle gözetilmeleri bizim himmetimizin zimmetine elzemdir. Zat-ı şahanemizin iradesi, mağfiret cübbeli âlem eksenli validimizin zamanında kendilerinin uğurlu eserli cülusu sırasında ihsan edilmiş olanların, her ne kadar yüce gökyüzü kubbesi onun şöhretinin sesinden hala gürültülü ve bedir dolunayı onun değerinin hasetinden hala mırlandanıyor olsa da, şu anda iki katının bütün kullara sadaka olarak verilmesi icap etmektedir. Böylece gözlemcilerin gözleri bu yüce fermanlı devletin sabah tebeşirinin sayesinde her yönüyle yükseliş ve

gelişimlerin nişane ve karinelerini gözlemlesin ve bu eşiğin ihsanlarının ve bahşettiği nimetlerin minneti doğru insanların beklentilerinin üzerinde ve iki katı olsun.

Nazım

Akıl eğer dokuz gökyüzü kıymetiyle bir kıyas yaparsa

Senin himmetinin zirvesinin binde biri olur.[681]

Yüce vezirler kader konumlu fermanı duyunca kulluk ve bağlılık yüzlerini ikbal özlü tahtın ayağına koyup methüsenasını dile getirmeye başladılar ve tekrar vezaret konumuna geri alındılar **[51b]** ve derhal kader misal emirleri makamlarında bulunarak yerine getirmeyi sürdürdüler. Sonra sultan, utarit nişaneli defterdarlara, cülus esnasında hazır bulunan ast ve üstler olmak üzere bütün kapıkulu askerleri neferlerinin tek tek denetlenmelerini emir buyurdular. Defter incelemeleri bittikten sonra o esnada Salṭanat ayin eşiğinde hazır bulunan askerlerin sayısı yaklaşık yirmi bine ulaştı. Yüce emir üzerine apaçık ihsanlar ve genel bahşişlerden; süvariden, piyadeden, gulamlardan, azadlardan her birine 2000 Osmanlı akçesi meblağında bazısına da daha fazlası nasip oldu. Adı geçen meblağın haricinde yüce vezirlere, önder ulemalara, emirlere, ihtişamlı ağalara, diğer muhterem yöneticilere ve ileri gelenlere ve de felek makamlı sarayın hademelerine güzide ve değerli hilatler ve şayeste teşrifatlar gerektiği şekilde bahşedildi. Onun büyük bir kısmının bir yükü yüz bin olan Osmanlı akçesi meblağından on bin ve beş bine kadar değişiyordu. Onların derece ve rütbelerine göre farklılık gösteriyordu. Minnet duyulan eşiğinde hizmet edenlerden hiçbirisi bu ihsan sofrasından nasipsiz kalmadı ve onun saadet bahşeden cömert eli bahşiş nimetlerini bahşetmede herkesi nasiplendirdi.

Nazım

Onun himmetinden denizler ve madenler ihsan ve ödeneğe gark olmuşlar

Deniz ve maden bundan fazla ihsan ve bağış taşıyamaz

[681] Müşfik, *age.*, s.522.

Onun cömertliği dağın eteklerine o denli sınırsız bir şekilde altın saçıyordu ki

Güneş hararetlenip dedi bundan fazlasına dayanamaz

Maden ile deniz artık onun avucunun bahşettiğine dayanamaz

[52a] Hatta dönen yüce felek bile bundan fazlasına dayanamaz.

Eski yüce makamlı vezirlerin hepsini zat-ı şahanesinin iltifat ve teveccühleri ile okşadı ve onları adaletli davranmaya teşvik edip bu yönde emretti. O erkânın makamlarını olduğu gibi aynı şekilde onlara bıraktı. Aynı şekilde diğer makam sahipleri ve rütbe erbaplarının her birisinin kendi yerlerinde kalmalarını tayin etti ve sultanlık divanı Osmanlı kanunları üzerine tesis kuruldu. Haftada dört gün divan toplanıyordu ve toplanmaktadır ve müminlerin maslahatları yönünde sıkıntılarının düğümlerini muhkem görüşlerinin ucuyla doğru bir biçimde çözüyorlardı ve çözmekteler.

Nazım

Ya Rab cihanda su ve renk olduğu sürece

Felek dönmekte ve dünya duraksamada olduğu sürece

Cihanın padişahı bu Sahipkıran olsun[682]

Zamane hüküm altında o ise hükümdar olsun.[683]

[682] Bâbâyî, *age.*, s.133.
[683] Bâbâyî, *age.*, s.285.

CĀNBERDĪ ĠAZĀLĪ'NİN ŞAM'DA BAŞ KALDIRMASI VE KÖTÜ GÖRÜNÜMLÜ İKBAL YILDIZININ YAPTIKLARININ CEZASI OLARAK AYNI MEKÂNDA BATMASI HAKKINDA

Görüş ve gönül gözü ehline, tıpkı güneşin tam öğle vaktindeki dik düşen ışığı gibi aydın ve aşikârdır ki mavi gökyüzünün lambası ve yukarıdaki eyvanın parlayan ışığının tülû kandilinde ışıdığı ve onun alevlerinde yıldızların gözbebekleri olan yaramaz kelebeklerin yandığı sabah vaktinde; ışınları parlayan kılıcının keskinliği **[52b]** o esnada buharların yüksekliği nedeniyle cahil insanlara meçhul kalır. Bahtı bitkin uykucuların gönlüne, belki o ışık saçan güneşe keskin bir bakış atılabilir diye muhalengiz hayal gönüllerine doğar. Fakat zamanın keskin ifadeli dili bu şiirlerde de görüldüğü gibi şöyle açıklıyor:

Şiir [Arapça]

Ardından girilmemiş evlere geldim

Kapıları senin gibi kapalı

Bir istekte bulundun oldu ama ne kadar da uzadı

Bir kavim uzattıkça uzattı ve helak oldu

Dur bekle ki bu Allah'ın gölgesi sarsın dünyayı

Onun şemsiyesinin sığınağında güneş gölge gibi kalır.

Bu sağlam mukaddimeyi anlatmaktaki maksat (Sahipkıran Sultan'ın) uğurlu akıbetli saltanat döneminin başlarında Şam Emiri ve hükümdarı olan Cānberdī

Ġazālī aldatıcı isyan ve başkaldırma bayrağını kaldırdı ve son derece bilinçsizliğinden dolayı bu çirkin amele girişmeyi kolay zannetti. Çaresiz pişirdiğini tattı ve ektiğini de biçti. Bu olayın ayrıntıları ve bu sorunun incelemesi şöyledir: Firdevs yuvalı cennet mekân sultan Sulṭān Selīm Ḫān -*Allah'ın mağfireti ve rahmeti üzerine olsun*- keskin ve parlak kılıcının zaferli darbesiyle Arap memleketlerini fethettiği ve o memleketlerin hükümdarlarının helak akıbetli karanlıklarının pasını ve zulümlerinin rengini o diyarın sakinlerinin hal sayfalarından keskin ve sulu kılıcının zımparasıyla sildiği zaman, kendisini dilâverlik dağında panter ve **[53a]** cengâverlik denizinde timsah belleyen ve gerçekte de Mısır Sultanı'nın itibarlı kılıçdar serdarlarından olan, kindarlıkta ve düşmanlıkta ısrarcı, çok önemli savaş meydanlarının bir kaçında da yaralı ceylan gibi aksayarak zar zor canını kurtarmış o adı geçen Ġazālī, Mısır fethedildikten ve Kahire şehri püskürtüldükten ve oranın yüce ve şanlı sultanları yok edildikten sonra başka hiçbir çaresi kalmadığı için aciz ve çaresiz bir şekilde şu yerinde olan bu doğru ayeti okudu *"O gün insan "kaçış nereye?" diyecektir*[684]*."* Çaresiz yüce devletinin bazı erkânının aracılığıyla ve özellikle Çerkez Sultanları'nın zamanında da her zaman merhum cennet mekân sultanın dostluk bayrağını omuzunda taşıyıp, itaat ve kulluk halkasını kulağına takmış olan Halep Emiri Mübarek lakaplı Ḫāyr Bey aracılığı ve isteğiyle, adı geçen Ġazālī kılıç, kefen ve boynunda itiraf ipiyle yüce eşiğe geldi. Yakarış sesiyle inleyip utanç yüzünü zelillik toprağına sürerek yalvaran bir lisan ile cürüm ve suçlarından dolayı affedilip cezalandırılmamayı diledi. Zat-ı şahane'nin mürüvvetinin ışıklarının parlayışı padişahlık fütüvvet matlağından yansıdı ve onun gece karanlığındaki günahları haddinden fazla ve sayısız olduğu halde hepsini sildi ve bağışladı. Onun ağır alametli pespaye suçlarının **[53b]** kara yazılı sayfasına kerem kalemiyle çizgi çekti. Bununla da kalmayıp işi tam olarak yapmak adına *"Öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever*[685]*."* Apaçık kelamında olduğu gibi, onun gayelerinin fidanını kevser misali ihsan ve fazilet suyuyla besleyip ümidinin dallarını dallanıp budaklanma havasının zirvesine ulaştırdı. Şöyle ki yeryüzü yollarını kat eden seyyahların dünya cenneti olarak adlandırdıkları cennet misal Şam bölgesinin tamamının emirliği konumuna onu yerleştirdi. Fakat o sahtekâr saadetsiz acımasız ruhu nedeniyle bu meşhur bir iki beytin mazmununu kendi hakkında doğruladı:

---

[684] *Kur'an-ı Kerim,75/7.*
[685] *Kur'an-ı Kerim,3/134.*

Nazım

Tabiatı acı olan bir ağacı

Cennet bahçesine de diksen

Ve cennetteki ırmaklarla sulayıp

Köküne bal ile halis süt de döksen

Yine de sonunda o cevherini harekete geçirir

Yine de acı meyve verir.

Hal böyle iken felek himayeli güneşinin ışığı yeni doğup cihanın her tarafına henüz ışık saçmadığı, dar görüşlülerin gözlerinin oklarının hali hazırın dar perdesinden istikbal havasına geçmeyip bu zevalsiz devletin ikbalinin yüceliğinden henüz haberdar olmadığı, bu azamet gövdeli Salṭanatın ebedî ahitli döneminin başlarında, adı geçen Cānberdī, habisliğin alçak zemininden aslı ispatlı olan ihanet cinayetinin dikeninin kökünü **[54a]** tekrar doğrulttu. Galiba gizli isyanın açığa çıkması ve ukdelerle dolu gönlünde gizli olan, taştaki ateş kıvılcımı gibi azgınlığının, pisliğinin açığa vurulma zamanı gelmiş diye geri kalmış aklından geçirdi. Sonra yolsuzluklar ve veballerle toplamış olduğu malları ve devlet adamlarını bağımsızlık araçları ve görkem gereçleri zannetti ve sınanmış hükümetinin bedeninin etrafında toplanmış olan o pis karışımları gerçek bir şişmanlığı olmadığı halde şişmanlık sandı.

Mısra

Çocuk şişkinlik görünce ona şişmanlık der

Bu bozuk hayal ve yersiz muhal varsayıma göre rahmetli merhum sultanın vefat haberini duyunca derhal kader misal fermanın itaat halkasından başını çekti ve Pervāne ve Yaḥya Çeşnīgīr adlı kutlu cülusun müjdecilerinin her ikisini de hapsetti ve gururla eğlenerek Halep şehrini fethetme talebiyle yöneldi. O sıralarda firdevs gelenekli Halep şehrinin sancak beyi olan Ḳarāca Paşa derhal rüzgâr gibi ulakları koşturup olayı yüce makamın katına arz etti. Haşmetli vezirler o nankör hakikatsizin halinin hakikatinden haberdar oldukları zaman bu nahoş meseleyi felek erkânlı eşiğe arz ettiler. Zat-ı şahanenin hamiyetinin makamından; seyir süratinde akan sular gibi kötü tiynetli düşmanları çaresiz kılmakta âdeta ʿĀd Kavmi rüzgârı gibi olan ve ateş püskürten kılıçlarının hamlesiyle bedbahtlık külünü o altüst olmuş grubun başlarına saçacak **[54b]** zafer encamlı askerlerin cengâverlerinden bir gurubun derhal tayin edilmesine, alelacele onların donanımları, düzenleri ve teçhizatlarının sayısının denetlenmesine, iki gün sonra Üsküdar güzergâhından geçiş yapmaları gerektiğine ve aciliyet gerektiren bu yolda günbegün ölümü dahi göze almayı farz bilmelerine dair kader nişaneli hüküm çıkarıldı. Bu kader gibi fermanın üzerine her birisi yüksek bir dağın zirvesinde hızlı koşan atın üzerinde bir kaplan gibi ve harp denizinde insan yiyen bir timsah gibi olan zafer eserli kapıkulu ordusunun süvarilerinden 4000 kişi ayrıca harp ve cengâverlik ormanının aslanları, ateş oynama ve şimşek atma meydanıın fitnesi olan, birbirleriyle ittihat ve ittifak yönünde fedakârlık ve yardımlaşma konumunda son derece dik duruşlu, kıvrak ve çevik yeniçeri ordusundan da 2000 kişi daha seçip imtiyaz defterine kaydettiler. Her birisi ağzından ateş fışkıran bir ejderha olan yıldırım nişaneli 50 top arabası ve diğer mertlik savaş araçlarından, envai çeşit silahlardan cephanelere kadar onların yanlarına verdiler. Cihanı fetheden padişahın fermanı üzerine, düşmanların Bisutunu'nun kale komutanı, ikinci dereceli vezir olan Ferhād Paşa o ordunun başkomutanı olarak tayin edildi ve kader kadar sağlam olan hükümleri; o dönemde yüce makamlı vezir ve Anadolu memleketlerinin beylerbeyi olan **[55a]** AyasPaşa'ya çevik haber ulaştıran ulaklar ile gönderildi ve bilgi verildi. Alelacele, vakit kaybetmeden ve geciktirmeden bütün Anadolu'nun zafer eserli askerlerini ve o diyar ve çevrelerdeki sancak beylerinin hepsini hazırlayıp amade kılsınlar, kapıkulu askerleri adı geçen paşa ile birlikte o mekâna varınca hep birlikte Şam'a doğru yönelip minalı kümbette hengâme ve yaygara çıkarsınlar ve azgın keskin kılıçlarının seliyle, o asinin ümit bahçesinin ağaçlarını temelinden ve kökünden söksünler diye. Üçüncü gün 927 senesinin Muharrem ayında adı geçen Ferhād Paşa bütün muzaffer ordusu ile Üsküdar

boğazından geçmeye başladı ve bir iki gün içerisinde geçiş yapıp asiler fırkasıyla mücadele maksadıyla birbirlerinin önüne geçmek için kol ve kanatlarını açtılar. O vilayette çok parlayan güneşin kavis keman hanesinden atılan bir ok gibi fırlayıp, kutup yıldızına saplanmış ve ışınlarının okları kışın 40. gününün bağına takılıp o günün başparmağından henüz kurtulmamış olmasına rağmen Sahipkıran Sultan'ın kullarının rahatlığı için zemin ve zamanın kârının çokluğundan dolayı, yüksek haymeleri yüce dağlarda kurmuşlar ve onların etrafındaki suları tıpkı çekilmiş ipler gibi bağlayıp akışını durdurmuşlardı; öyle ki suların zırhının sertliği **[55b]** güneşi köreltip pırıltısız kılıyor ve şiddetli rüzgârın törpüsü güneş ışınlarının külçesini törpüleyip gümüş talaşları serpiyordu.

Müelliften

Yeryüzü artık istediği gibi nefes alamıyor

Sanki hava dondu ve gırtlağını sıkıyor

Kar yeryüzünün gözeneklerini kaplamasın diye

Soğuğun korkusundan pencereyi kâğıtla örttü

Böyle bir durumda zafer karineli askerler murada ermiş sultanın inayetinin güneşiyle ısınıp hararetleniyorlar, iki menzili birleştirip tepeleri ve yokuş ve inişleri kat ediyorlar ve günden güne ittifak ve birliktelikleri çoğalıp kuvvetlenerek sabit azimli bir şekilde şiddetli sel gibi her an bir vadiyi kat ediyorlardı. O sıralarda haysiyetsiz Ġazālī kısır döngülü bir halka gibi fitne ve fesatlık ordusuyla Halep kalesini kuşatmıştı ve her taraftan top ve mancınıklar atarak o kalenin yüksek hisarını ve burcunu yarmıştı. Ancak sultanın devletinin sağlamlığının uğurundan o asinin amansız isteklerine aman ışığı saçmadı, murat metaı o fesatlı kesat pazarda ilgi görmedi ve onun habisliğine yakıştığı gibi haber araçlarıyla Mısır Beylerbeyi olan Ḫayır Bey'i isyan ve başkaldırma yolunu meslek edinip o yolda yürüme ve biat ve anlaşmayı ihlal etme ve cüretkârlık yolunda **[56a]** kışkırtıp kandırıyordu.

Memleketinin hükümdarlığında bağımsızlığı ve saltanatı bizzat üstlenmesi konusunda onu sürekli teşvik edip yol gösteriyordu. Fakat *"Allah'ın doğru yola ilettiği kimseyi hiç kimse yoldan çıkaramaz."* kelamının hükmüne göre adı geçen beylerbeyinin (Ḫayır Bey) güzel tabiatının tıyneti itaat, kulluk ve dayanma tatlı suyunun berraklığıyla yoğrulmuş olduğu ve zıplayan üstünkörü kalemi ebedî iyi isimli ikbal mektubunu, saadet tecellisi olan alnında yazdığı için onun sorularını sert cevaplarla ve onun yalakalıklarına yoğun hasarlı yumruklarla karşılık veriyor ve bu çirkinliğin akıbetinin vahameti ve kötü sonucuyla onu korkutup, uyarıyordu bu konuyu şöyle açıklıyordu; "Bilesin ki senin bu itaatsizliklerin ve karşı çıkmalarının ortaya çıkması bizim aramızdaki geçmişe dayalı ahbaplık hukukunu mahvetmiştir ve iç aynasının sayfasını İskender mizaçlı sultanın emrine itaat etmeye karşı çıkma pasından tamamen silip temizlemiştir. Şayed bu diyarın hükümdarlarına ve askerlerine kötü amelli asileri defetme ve yok etme konusunda kader şiar hüküm çıkarılma şerefi bulursa, kin kılıcını pususundan sağlam devletin muhaliflerine karşı çekecek olan ilk kişi ben olacağım. Padişahın ikbalinin uğurlarıyla senin pisliğini ve fesatlığının kirliliğini **[56b]** pırıltılı kılıcın suyuyla zaman sayfasından silmeyi ümit ediyorum." Fakat yine *"Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur*[686]*."* kelamının hükmüne göre bu serzenişler, sitemler ve azarlamalar o günahkârın gönlüne etki etmedi ve isyankârlık, başkaldırı ve inat yolunda aynı şekilde sabit durdu.

Müelliften

Cevheri kötü olana öğüt ve sitem etmenin ne faydası var

Ancak kılıcın demiriyle bağlarsın onu.

Kısacası Halep kalesini kuşatma sırasında, o soğuk mevsimde onu tarumar etmek ve başını ezmek için yola çıkmış olan zafer talebindeki askerlerin yaklaştıkları haberi Ġazālī'nin kulağına ulaşınca onların bu süratle varmaları asla beklediği bir şey olmadığı için, onun sabır ve huzurunun kökünü tam anlamıyla bir irkilme sardı ve dünya gözünde tarumar olup, geri çekilme dizginini Şam'a yöneltti.

[686] *Kur'an-ı Kerim,7/186.*

Nazım

Akıbet başını senin kılıcının pınarının suyuna getirir

Her ne kadar dünyada kol gezmekteyse de düşman.[687]

Bu esnada o bedbahtın düşük fikirlerinden dolayı sıkı bağlarla esir olan pervane, İskender zümreli sultanın eşiğinin kulluğunun uğuruyla tabiri caiz ise kurtulmuş bir pervane gibi esaret bağından kurtuldu ve aceleyle doğru yolda olan zafer şiarlı askerlere doğru yöneldi. O asinin ahval ve haberlerini tam tamına eksiksiz bir şekilde büyük emirlerin bilgisine sundu. Şom encamlı Ġazālī **[57a]** huzursuz ikbalinin gündüzü gibi geceye vardığı zaman ona tabi olan aşağılık Çerkez cemaati ve soysuz Arap alçaklar taifesini toplayıp onlara duyurdu: "Bitkilerin yetişme ve hatta koruyucu ateşin gücünün tükendiği ve güneş pençesinin kılıç sallamaktan geri durduğu böyle bir kış mevsiminde, Alman ve Bulgar diyarlarına yakın olan Ḳosṭanṭiniyyeve Rum beldelerinden bu hızla ve hücumla gelmiş olan bir ordunun harplerinin ne olacağı ve yüklerinden ne çıkacağı bellidir. Farz edelim ki kılıçtarlıkta ve cengâverlikte doğu güneşi gibi olsunlar, Şam'a vardıkları zaman tamamen zafiyet durumunda olacakları aşikârdır."

Velhasıl zafer encamlı askerin Şam memleketi hudutlarına vardıkları ve onların kuvvet ve sayıları Ġazālī'nin kulağına geldiği zaman, henüz birkaç menzil uzakta olmalarına rağmen az kalsın makam külahını başından atıp, ar mintanını üstünden çıkarıp, huzur eteğini elinden bırakıp, firar çölüne baş koyacaktı. Ama yine **[57b]** cahiliyet hamiyeti gereği kendini ayakta tuttu ve her köşeden toplamış olduğu kalabalık bir grupla Dimeşk'in dış kapısında mücadele ve muharebe talimi yapıp isyan bayrağını azgınlık zirvesine kaldırdı. Fakat:

Şimal rüzgârının saldırısına nasıl dayanır lamba

Hüma devletiyle nasıl yarışır çaylak.[688]

[687] Müşfik, *age.*, s.597.
[688] Müşfik, *age.*, s.586.

İki taraf arasında bir menzil kaldıktan sonra biraz ilerledi ve bazı zayıf temelli erkânı ve yandaşları ile birtakım hileler icat ederek, o gece karanlık barındıran gece ordusunun, öğlen padişahının mülküne saldırıp muzaffer olduğu vakit; O da zafer şanlı askerlere baskın yapıp, bu karanlık içeren tedbirle devletinin gündüzünü zeval hasarından koruma kararı aldı.

Nazım

Senin ordunun fethinin delili keskin kılıçtır

Senin muhaliflerininki hep düzen, hile ve taktiktir.[689]

İhtişamlı güneşin, gece uşaklarından intikam alınması gereken karanlığı defetmek amacıyla zuhur bayraklarını surur havasında yükselttiği ve nur taliaların karanlık gecenin örtülü halini açmak için ufkun etrafında **[58a]** görevlendirdiği ertesi günün muhterem sabah vakti; iki taraftan öncü askerler dışarı çıkmaya azmettiler ve cengâverlik meydanının erleri haber alma maksadıyla her taraftan at sürdüler. İki taraf birbirlerinin öncü askerlerini görüp kınlarındaki kılıçları kın yatağından uyandırıp çekince iki haberciden biri olan ittihad ve ittifak nedeniyle kendi vatanını Cānberdī'ye güvenerek ve itimat ederek bırakmış olan Yaḥya bu sırada muhalif grubun öncüleri ile birlikte dışarı koşup fırsattan istifade bir anda kemeri sıkılaştırıp dizgini gevşetti yani atını koşturdu ve kendi arkadaşlarına yetişti. Zafer encamlı ordunun öncü askerleri Şam öncü askerleri ile birbirlerine girdiler ve muhaliflerden iki kişiyi intikam kılıcından geçirdiler ve onların kellelerini bu olayın kanıtı olarak zafer eserli karargâha yolladılar. Öncü askerler ile birlikte muzaffer emirlerin huzuruna çıkmış olan adı geçen Yaḥya, Ferhād Paşa'nın kulağına; fitneci düşmanın ordusunun kalabalığının ve cengâver erlerinin çokluğunun tasavvur edildiğinden daha fazla olduğuna ve en az 30.000 kılıçlı süvarinin harp edevatı ve silahları ile Ġazālī'nin sahte bayrağının altında dizilmiş ve hazır beklediklerine dair asılsız ve yalan haberlerin ulaştırıldığını gördü. Haliyle bu haberlerden dolayı **[58b]** mezkûr Paşa çok efkârlanmış ve o gün savaş kararından ilgi dizginini çekmiş ve maslahat ve tedbiri kılıç kabzasını ele almayı ertelemede görmüştür. Ki o gün atlar rahatlayıp

[689] Müşfik, *age.*, s.586.

erler bir nebze dinlensinler ve saflarını tertip etme ve durak yerlerini tayin tedbirini güzel ve münasip bir şekilde alsınlar diye. Fakat en önemli büyüklerden ve devlet erkânının en sağlamı olan Anadolu Beylerbeyi bu gecikmeye rıza göstermeyip kamuran sultanın ikbaline itibar ve Allah'ın onayına itimat ederek bu kelamın açıklaması yönünde bir görüşteydi:

[Arapça]

Zaman gibi keskin ol istenmeyen şeyi yapma

İlletten daha tehlikeli olan şeyden uzak dur

Sakın ertelemekten pişman olmayasın

Ki fırsat azizdir *vakit ise kılıç*

Bu görüş farklılığı düşmanların kuvvetlenmesine neden olup büyüklerin kalplerinin zafiyetine yol açıyordu. Alçak muhaliflerin durumlarından ve baskın yapma amaçlarından haberdar olan Yaḥya ilk fırsatta bütün olup bitenleri detaylarıyla mezkûr Ferhād Paşa'ya duyurdu ve arz etti. Şöyle ki: "Latifeler sahibinin *"Hain korkaktır."* Sözü uyarınca yüce makamlı sultanın teşebbüs ve ihtimamlarından ve bu mevsim **[59a]** ve zamanda askerlerin gönderilmesinden dolayı Şam hükümdarı son derece kaygılı vaziyettedir. Sultanın devletinin kudreti onun cüretkârlık pençesini bükmüştür. Ayrıca ona tabi olan grup görünürde savaş durumuna hâkim olsa da İskender zümreli sultanın isyanının neticesinden ve mat olma korkusundan dolayı gayet pişman ve ürkmüş vaziyettedirler. Ola ki Anadolu Beylerbeyi ordunun öncü askerleri olan yüreklilik meydanının erleriyle muharebeye yönelirse onları görür görmez muhaliflerin grubu dağılacaktır ve senin bu şekilde kenara çekilmen mertlik, delikanlılık ve hamiyet adabından uzaktır." Bu haberleri duyunca adı geçen Paşa da harp işinde acele etmeye karar verdi, kendi de ata binip yola koyuldu ve dilâver kapıkulu erlerinin büyük bir kısmı ile zafer eserli ordunun kalbinde yer aldı. Beylerbeyi Ayas Paşa'nın başkomutanlığının uğurlu ikbali ve Anadolu'nun şecaat eserli askerleri ile ordunun sağ kanadı son derece sağlamlığa ulaştı. Değerli il ve memleketin emiri 'Alī Bey Şehsuvār da o ilin donanımlı ve

kalabalık ordusuyla onlara katılıp Karaman Beylerbeyi Ṣādī Paşa'nın genişlik nişaneli sol kanattaki ordusunda kendi askerlerini düzenleyip donattı. Bu arada Halep valiliği ve şehrin il müdürlüğü unvanıyla atanma şerefine nail olmuş olan Ḫüsrev Bey de çevik şanlı ordusuyla onlara katıldı ve cengâver yiğitler ve ateş huylu gençlerden oluşan dilâver kapıkulu askerlerinden yaklaşık 300 ila 400 kişi yel gibi koşup meydanları kat eden usturalı atların üzerinde **[59b]** düşmanın gözünde gül değil de diken olan rengârenk bayraklarla süslenmiş ve donanmış bir şekilde öncü askerler usulüne uygun olarak önden revan oldular. Diğer taraftan da o ümitsiz hain ordusunun saflarını güzel bir şekilde tertipledi ve imkânları ölçüsünde askeri sınıfları uyumlu hale getirme ve etraftaki askeri donanımlarını sağlamlaştırma işlemlerini gerçekleştirdi. Batıl davulunu çalıp fitne borusunu öttürdü ve borazanını üfledi. Musibetle düğümlenmiş zırh üstünde, başında serap intisaplı kibir şarabı (etkisi) ile hükümranlık tahtından kalkıp savaş meydanına doğru yöneldi. Ebedî encam devletin yarları ve yaverlerinin gözleri Şam ordusunun siyahlığına takılır takılmaz savaş tandırının feveranı her taraftaki gönüllerde derhal arttı. Onun hararetinden soysuzların kin mayası patlama suretini kabul etmek için hazırlandı. Keskin kılıçların alevleri bedenleri kesmek amacıyla kın köklü ağaçların arasından alevlenmeye başladı ve su gibi olan sulu kılıçlar nehirlerin muharebe selini çoğaltmak amacıyla coşkun akan Fırat'tan aktı. Kükreyen dilâverlik denizi serkeşlerin hayat gemisini gark etmek için heyecanlandı; mızrakların temrenleri aydınlık günde yıldızları düşmanların gözüne ayan etti; oklarının temrenlerinin neşteri, kötü akıbetli azgınların pis irinlerini defetmek için o bozguncuların damarlarından kan akıttı.

Müelliften

Fesat ortaya çıkaran o an gelince

Düşmanlara karşı kılıcın demi keskinleşti

O ana dair ne söyleyeyim ki bu bir iki demden

Cihanın hepsi dem denizinde gark oldu

Tedbir okunun -*attın ama tutturamadın*- hedefinden başka bir şeye varmadığı ve yanlış gören gözünün -*baktım ama göremedin*- bu Arapça kelama göre gerçeğin tersinden başka bir şey görmeyen Cānberdī yanlış görüş üzerinde durdu. **[60b]** Öncelikle top, tüfek ve diğer harp edevatını önünde tutup savaş başlayınca birdenbire Anadolu'nun değerli ve zafer eserli askerlerinin içine dalıp onları eline geçirdikten sonra diğerlerini çok kolay bir şekilde bertaraf edebilecekti. Bu batıl düşünce ve bu namümkün hayal ile bir grup Çerkez ve Arap serserileri ile o ovada tilkiliğe bel bağlayıp oyunlarına başladı. Yüzlerce düzen ve hile ile kendini dağ tarafına çekti ve zafer eserli Anadolu askerlerinin karargâhının sağ tarafının karşısına dikildi. Daha tam olarak yerinden kıpırdamamışken yüce görüşlü Sahipkıran Sultan'ın has kulları olan savaş meydanını süsleyen öncü dilâverler onun öncü askerlerine ulaştılar ve ilk darbede o yüzsüz kavimin sebat hisarını sarstılar. Parlayan kılıçlarıyla kamışlık dallarını tutuşturan yakıcı ateş gibi onlarla tutuştular ve bir anda o korkusuz askerlerden birkaç tanesinin kanını toprakla yoğurdular.

Nazım

Muradına ermiş padişahın has kulları

Yaktılar harp ateşini

Rûmî soylu aslanlar gösterdiler

Firavun mensuplarına Nūḥ tufanı gününü.

Düşmanlar o durumu görünce müsamahayı caiz görmediler ve uğradıkları ilk darbe ile Zülkadir ordusuna ulaştılar. Onların öncüleri olan ve önde hareket eden 'Alī Bey kendinde o kalabalık grupla mücadele ve muharebe gücünü görmeyince geri çekilmeyi münasip görüp geri döndü. Anadolu ordusunun arkasına kıvrıldı. Şecaat şiar Ayas Paşa kılıç kuşanmış askerleriyle benzersiz -*Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın.*[690]- emri üzerine hızlı koşan çevikler

[690] *Kur'an-ı Kerim,49/9.*

fildişleriyle yolu aydınlatıp ileri atıldılar ve mızrak ve kılıç sabahının diliyle -*Gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.*[691]- ayetinin mazmununu bütün Şam ahalisinin kulağına ulaştırdılar. Korkunç borazan sesi ve korkusuz gürzlerin sürtünme sedaları Simak yıldızının zirvesine kadar ulaştı ve acımasız dilâverlerin hamlelerinin rüzgârı o savaş meydanının toprağını kâinatın hançer çekenleri üzerine saçtı. Binlerce kılıç darbeleri ruh kafeslerinin bölmelerini kırdı. Düşmanları yakalayan kemendin hileli ipi, şah damarı yerine mürtet serkeşlerin boyunlarını bağladı.

Müelliften

Ağır topuzdan dolayı can hafifledi

Zırh düşmana kalbur gibi oldu

Letafeti gitti çirkefliği kaldı

Latiften başkası hiç geçer mi kalburdan?

Renkli sıcaklığın kar ile karışımı yeryüzünü yordamlı gelinler şeklinde süsledi ama onu koynuna alan kimsenin mehiri; **[61a]** can akçesi oldu. Yasemine benzeyen karın lale gibi kanla karışması ve rengârenk bayraklarla süslenmiş mızrak denizi, o dağın eteğini gül bahçesi gibi gösteriyordu fakat o gül bahçesinin dikeni can alıcı mızraklardı.

Müelliften

Sancağın kırmızı ve sarı yüzünün yansımasından

Mor kılıcın yüzü aydınlanmış

[691] *Kur'an-ı Kerim,17/12.*

Çigil sahrası güllük gibi görünüyordu

Fakat onun dikeni can koparan neşterdi

Cānberdī Ġazālī o vahim durumu görünce savaşacak gücü ve duracak takati olmayacak kadar çok hayret etmiş olsa da yine de cahiliyet hamiyetine kapılarak kendini kurban edercesine çabalıyor ve yaralı bir ceylan gibi el ayak çırpıyordu. Anadolu erleri ve yüce eşiğin kulları kin güden kılıçlarının suyunu birden o şerirlerin akan nehirlerinde akıtıp art arda gelen darbelerin sesini cengâver feleğin kulağına ulaştırınca, sultanın ikbal sabahının uğurlarından, Şam ahalisinin günü perişanlık ve vebal gecesine dönüştü. Çaresiz o düzenbaz grubun yüzleri hengâmeli savaş meydanından geri çevrilip çarelerinin ipi koptu. Kul ve hür olmak üzere o soysuzların hepsi *"O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır*[692]*."* ayetinin mazmununun kendi haklarındaki geçerliliğini **[61b]** tam olarak gördüler. Kötü akıbetli bedenlerinin kan emici kılıçlara maruz ve kınama oklarına hedef olduğunu anladılar. Kendini ecel avcısının avı olarak gören ürkmüş Ġazālī o aslan avlayan ordunun yanından gayrı ihtiyari kaçıp sabır, tahammül ve takat dizginini elden bırakarak arsızlık ve firar yolunu tuttu. Kaçış, zıplama ve düşüp kalkma esnasında zamanın İskenderi'ne isyan ve serkeşlik yolunu tutmuş olduğu için onun muradı doğrultusunda koşan murat atı yolunda hiçbir yokuş ve iniş olmadığı halde sendeleyip birden sıçradı. Devletin kabulüne yani aslan heybetli padişahın kulluğuna çevrilen sırtı, bir Çerkez'in gayet yüksek olan eyerinin arkasına çarpıp kırıldı ve orda bulunan büyük bir taşın dibinde zillet torağına serildi. Yandaşları ve gulamları her ne kadar onu tekrar atına bindirmeye çalışsalar da -ki kendilerinin kurtuluş yolu da her taraftan kapalı olduğu halde- artık ayağı kalkamayacak kadar bitkin ve yaralıydı.

Nazım

Bir büyüğü ile savaşmaya kalkan her küçük

[692] *Kur'an-ı Kerim,54/45.*

Öyle düşer ki kalkamaz asla[693]

Çaresiz onu o halde bırakıp kaçış yolunu tuttular. Bu esnada Anadolu askerlerinden Bekler Ḫān adlı bir kişi o katli vacibin başına gitti ve tanımadan onun hava ve heves şarabı çanağı ve rüzgâr gibi gezen hayalin kadehi olan kellesini **[62a]** ateş fışkıran sulu hançerle bedeninden ayırıp beylerbeyinin huzuruna gönderip zillet toprağına attı. Çok acayip vakalardan biri de şudur ki; zafer şümullü askerler oraya varmadan önce, Cānberdī, dokuz katlı sarayın Şam kokulu güzel perdesine bürünmüş olduğu bir gece şöyle kötü bir rüya görmüştü, rüyasında; Rum tarafından zehirli bir rüzgârın yönlendirmesiyle büyük bir ateş geliyor ve bu hale düştüğü aynı çölde o ateş ona doğru yöneliyor ve o nasipsiz o ateşin önünden hangi tarafa kaçıyorsa ateşin alevlerinin pençeleri onun eteğini tutuşturuyor, sonunda bir taşın dibine sığınıyor ve o taşın dibinde sızıp kalıyordu. O, bu rüyayı bazı yandaşlarıyla paylaşmıştı ve rüyada dibine başını koyduğu o taşı da göstermişti. -*İki kişiyi aşan her sır yayılır*- Geniş manalı bu kelama göre bu rüyanın haberi Yaḥya Çeşnīgīr'in aklında kalmıştı. Zafer hasıl olduktan sonra tesadüfen Yaḥya'nın günün birinde o taşa yolu düştü, iyice bakınca Ġazālī'nin başsız bedenini o taşın dibinde gördü ve o rüyayı hatırladı. Sonrasında emirlerin huzuruna gelip olayı arz etti. Arayıp araştırdılar o kadar kellenin arasından fitneli kıvılcımlı kelleyi buldular ve onu aramak için her tarafa salınan kişiler zafer konumlu karargâha doğru dizginlerini geri çevirdiler. Ordu bölükleri her tarafa **[62b]** koştu ve yenilmiş ordunun geri kalanlarından bulduklarının bazılarını acımasız kılıçla temizlediler ve bazısını da ceza bağının esiri, boyunduruk ve zincirlerin müptelası yaptılar.

Nazım

Senin muhalefet çemberinden baş çevirmeyen herkesin

Boynunda ip şahdamar oldu

[693] Muhammed Ca'fer-i Mahcûb, nşr., *Vîs û Râmîn-i Fahreddîn Es'ad-i Gorgânî*, Tahrân: Neşr-i Endîşe, 1377 hş. (1957), s.9.

Sana muhaliflik humarından sarhoş olan her başın

Devri ilk kadehte tortu gibi dibe çöker

Önder başkomutan emirler ile birlikte ihsanı bol Allah'ın teyidi ve Sahipkıran Sultan'ın ikbalinin uğurları ile bu saadet nişaneli fethin hâsıl olmasına, Ġazālī'nin kibir sapkınlığıyla gurur çuvalına girmiş olan kellesini bir torbaya koyduklarına ve birkaç kelle daha yükün başı olarak ekleyip sultanların sığınağı olan eşiğe gönderdiklerine dair bir arzuhal kaleme aldı. O vilayette semanın zirvesinden, söz söyleyen dil zafer bayraklı sultanın methüsena'sı için bu kelamın mazmununu eda etti:

Müelliften

Devletinin sabahıyla

Bütün deniz ve karaları aydınlatan padişah

Kahvaltı sofrasının başında güneş

Pek de muteber olmayan bir parça yuvarlak ekmek gibidir

Şam vilayeti nedir ki, çünkü yedi iklimin geliri

Onun akşam sofrası için hazırlanmışların en azıdır

Cānberdī'nin kellesi eğer Şam'dan geldiyse

Sanma ki bu çok büyük bir zaferdir

[63a] Bekle ki onun devletinin sabahı doğsun

Ki bu daha seherin neticeleridir

O sapkın mürtetin azgınlığı ve onun, itaati vacip olan sultanı izleyenlerin grubundan çıkması ve adalet yasalarının temelinin yok olmasından dolayı Şam'ın mülkiye ve maliye işlerinin gider ve gelirleri ve oranın ahalisinin durumunun düzeni son derece zafiyete uğradığından; o çevre ve civarlarda dolaşıp seyreden Arap kabilelerinin de *"Kötü belâlar kendi başlarına olsun*[694]*."* ayetine göre o fetret ve fesat zamanında o beldelerin raiyetleri ve müminlerine taarruz etmeye alışık olduğu için cihandarlık görevlerinin sorumlusu olan sultanın yüce görüşü, yüce makamlı büyük emirlerden birisinin, hem bozguncuların fitne ve fesat ateşini parlak kılıcının duruluğuyla bastırmasını hem de adaleti illetlendiren belaları defetmeye ve zulüm ve sapkınlık adetlerini hazfetmeye teşebbüs etmesini iktiza buyurdu. Sultanlar sultanının bu metanetli görüşü ve fermanına göre Şam'ın Beylerbeyilik görevi Anadolu'nun Beylerbeyi olan Ayas Paşa'nın uhdesine verildi. Çok sayıda emirler ve dilâverliğe mensup askerler de o hudutları koruyup kollamaları için adı geçen Paşa'nın himayesinde ve onayında orada tutuldu. O seferden geriye kalan askerler geri dönmekle görevlendirildi. O vilayette sultanın eşref gönlü bir de Engürüs kâfirleriyle gaza yapmaya meyilli idi -*Şefkatli Allah'a hamdolsun*-.

[694] *Kur'an-ı Kerim,9/98.*

BELGRAD SEFERİ'NİN ZAFER NİŞANELİ HİKÂYESİ VE KÜFÜR VE FESAT EHLİNİN KÖKÜNÜN TARUMAR EDİLMESİ

[63b] Bu hikâye birkaç bölümde yazılacaktır:

BİRİNCİ KISIM

BU ZAFER KONUMLU SEFERİN SEBEPLERİ HAKKINDA

Gerçi görenlerin görüşlerine, basiret ehlinin gönüllerine *gün ortasındaki güneş gibi* açık ve aşikârdır ki: *"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın*[695]*."* emri üzerine, açık ve aşikâr emri izlemek her zaman zafer encamlı Osmanlı Hanedanı'nın bütün sultanlarının gelenekleri ve Hak Teâlâ'nın teyitleriyle onaylanmış o padişahların edindikleri meslek olmuştur. Bu yüce makamlı padişahların amaçlarının doruk noktası, her zaman ve her mekânda aydın milletin gelenek ve göreneklerini yaygınlaştırmak ve cihat ve gaza görevlerini yerine getirmek olmuştur. -*Allah kendilerinden öncekilerin sırlarını mukaddes kılsın kendilerinden sonra gelenlere de yeryüzünü geçmiştekilerden kalan bir miras gibi gelecektekiler için bir saltanat tahtı kılsın*- Gelelim bu mübarek ve uğurlu gazanın ve bu kutsal ve kutlu girişimin özel sebebi şudur:

Kamil hikmetin geçmişi, yüce töreyi *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*[696]*."* yenilediği; ezeli iradenin, yüce hilafetin ruhuna yeni bir haşmet ve azamet kalıbında üflemeye tabi olduğu, yani hanlık ve sultanlık tahtına cülus sırasının vadedilmiş bir surette ve "*Süleyman, Dâvûd'a varis oldu ve..*[697]*"* ayetine

---

[695] *Kur'an-ı Kerim,9/29.*
[696] *Kur'an-ı Kerim,2/30.*
[697] *Kur'an-ı Kerim,27/16.*

göre bu Sahipkıran Sultan'a geldiği ve onun padişahlık kösünün sesi ve avazesi doğu ve batı ahalisinin kulaklarına ulaştığı zaman.

Müelliften

Zemin topu çevgen kavisine takıldı

Cevr u cefaya iptal hattı çekildi

[64a] Cihan yine senin sayende neşeyle doldu

Emniyet buldu hem Acem hem Arap

Emel sabahının dudağı gülüşe açıldı

Vadedilmiş yüzük yine parlar oldu.

Bütün civar ve bölgelerdeki sultanlar ve melikler, gerek değerli ehli İslam hükümdarları gerekse alçak kâfirlerin komutanları hepsi tebrik etme ve kutlama hizmetini yerine getirmek ve itaat ve boyun eğme ifadelerini beyan etmek için teşebbüs ettiler ve selamet kapılarını itaatlerini açıklayarak kendi yüzlerine açtılar. Dinsiz inatçı Engürüs kâfirleri dışında. Şöyle ki bunlar *"Ancak İblis, saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındı*[698]*."* ayetine göre kuvvet ve kudretlerinin araçlarının artmasından ve mal varlığının ve ordularının sayısının çokluğundan dolayı mağrur olup, boy gösterme ve kibirlenmeyi kendilerine adet edinmiş; hisar ve kalelerinin sağlamlığına ve memleketlerinin dört bir yanının güvenliğine itimat edip kaplumbağa misali başlarını sırtlarındaki kabuğa çekmişlerdi. Aslında Sahipkıran Sultan'ın asil validi, yüce soylu dindar padişah Sulṭān Selīm Ḫān'ın -*Allah'ın mağfireti üzerine olsun*- bundan önce yüce himmeti, birkaç yıl boyunca İran padişahının fesat ve fitnelerinin ateşini yatıştırma ve yoldan sapmış olan Kızılbaş taifesinin isyanını defetme yönündeydi. Ondan sonra da Arap diyarları ve bozkırlarını ve Mısır memleketlerini fethetmeye yönelmişti. **[64b]** Çünkü o

[698] *Kur'an-ı Kerim,15/31.*

memleketlerin vali ve hükümdarları olan Çerkez emirleri ve sultanları da adı geçen şah ile birlikte mağfiretli merhum sultana karşı düşmanlıkta müttefik olmuşlardı. Bu sorunlardan dolayı uzun bir süre ve dönem Engürüs diyarı gerektiği gibi gazi süvari bölüklerinin atlarının toynaklarının altında yıpranmamıştı. Dolayısıyla o nifak ehlinin kuvveti, silahları, teçhizatı ve ordusu o dönemde diğer zamanlara göre iki kat artıp onların hisarları ve sarayları son derece sağlam hale gelmişti. Velhasıl o iblis tıynetiler zamanın halifesine itaat ve boyun eğme secdesinden imtina edince Bosna Sancağı Emiri ve hudutların koruyucusu olan Bali Bey Yaḥyā Paşa, Kral Lāyoş olarak bilinen Engürüs'ün sapkın akıbetli kralının yanına bir kişiyi gönderdi ve *"Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu*[699]*?"* bu ayet doğrultusunda o serkeşliğin sebebini sorarak ona envai vaatler ve tehditler de ekledi. O şirret ve şerirlik ehli kendi şevketlerinin şokuyla mağrur oldukları ve milleti Muḥammed'in sultanına itaati zikretmekten uzak oldukları için doğru yolda olduklarını düşünerek ters ve yanlış bir hayır cevabı verip elçiyi de tutukladılar ve inat ve mücadele ve itaatsizlik bayrağını kaldırdılar. Adı geçen Emir de olayı yüce mertebeli sarayın mensup ve ahalisine arz etti. Yüce görüşlü vezirler de **[65a]** münasip bir zamanda felek minvalli tahtın ayağına sundular. Sultanın dağ görkemli kutlu gönlünden taassup ve dinî hamiyet buharı yükseldi. Deniz çaplı gönlünün cennet bahçesinin nihali olan o güzel gaza yapma fidanını bulut gibi suladı ve özü temiz yaratılışıyla yoğrulmuş olan cihat bitkilerinin filizlerinin tohumları yeşermeye ve yetişmeye yüz tuttu.

Müelliften

Taassuptan yüzü gül gibi kızardı

Ve ondan, diken gibi düşman yandı

Kükreyen aslan pençesini yere vurunca

Sağlam dağlar sarsılmaya başladı

[699] *Kur'an-ı Kerim,38/75.*

Hemen kader misal emir çıkarıldı ki; derhal zafer nişaneli bayraklar yönelmeden önce *"Andolsun, dönsünler diye biz onlara (ahiretteki) en büyük azaptan önce (dünyadaki) yakın azabı elbette tattıracağız*[700]*."*açık kelamının mazmununa göre o civar ve çevrelerde duran veya hareket eden sayısız ve sınırsız akıncı askerleri ve sınır emirleri Tuna nehrinden geçip her taraftan ortaya çıkıp, Rus ve Engürüs kâfirlerinin memleketlerinin bütün bölge ve çevrelerine ve Engürüs vilayetine bağlı olan Leh, Çeh ve Hırvat vs.'ye bir saldırı gerçekleştirsinler ve bela kapılarını âlâ dinin düşmanlarının üzerine açsınlar. Aynı şekilde **[65b]** kader imzalı karar Tatar Ḫānı Girāy Ḫān'ın saadet sarayı ovasına çıkarılma şerefine nail oldu. Kin güden rüzgâr tavırlı Tatar ordusu ile Leh ve Rus kâfirlerinin diyarına onun memleketine bağlı olan taraftan saldırsın ve ganimetler ele geçirmeye, esirler almaya, talan etmeye, yağmalamaya ve nimetleri kendi taraflarına çekmeye teşebbüs etsin ki alçak kâfirlere bundan sonra İslam ehlinin azmi, iradesi ve niyeti malum olsun diye. Ve onların imkânları dâhilinde olan *"Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın*[701]*."* bu tehdit encamlı kelama göre bütün yapabileceklerini, bundan sonra sahip oldukları kudret ve kuvvetlerinin miktarını bilsinler diye toplanmadan, müttefik olmadan, silah, teçhizat ve askeri kalemlerin hazırlanmasına kadar hepsini gerçekleştirmelerine dair ayrıca emir verildi. Rüzgâr şiarlı ulakların beraberlerindeki hükümler o diyarlara, bölgele ve çevrelere ulaşınca;

Müelliften

Sahipkıran Sultan'ın emriyle

Denizlerde ve karalarda hükmünün sürdüğü

Her taraftan ordu revan oldu sel gibi

Savaşçı aslanlar grup grup yola koyulunca

Batış yükseldi mızrakların başında

[700] *Kur'an-ı Kerim,32/21.*
[701] *Kur'an-ı Kerim,10/71.*

Rüzgâr gibi esenlerin dizginleri çözüldü

Yöneldiler düşman mülküne doğru

Av aramaya dışarı çıkan bir aslan gibi

Esen rüzgâr ve cihanın şimşeği gibi

Vardılar dörtnala ve cevelan ederek

Ondan sonra bir savaş çıkınca

Açtılar kollarını talan etmeye

[66a] Zühre alınlı pakize yüzlülerden

Kaşlardan ve kirpiklerden pusu kuranlardan

At, samur ve Rus sincabından

Engürüs'te var olan her cinsten

Çaldılar ve götürdüler çokça şey

Aldılar ve geri döndüler tekrar çabucak

Yolladılar beşte birini şahın sarayına

Müslümanların sığınağı olan o şahın

Aynı şekilde yine kaderin gerçekleştirdiği hüküm Mısır Beylerbeyi Ḫayır Bey'in ve Şam'ın Beylerbeyi Ayas Paşa'nın adına Utarit rakamlı kâtiplerin kalemiyle yazıldı, bu mazmunla; adı geçen bu kişiler kendi konumlarında ve mekânlarında bulunup o memleketlerin koruculuğuyla takdire şayan bir suretle meşgul olup adalet tohumunu insaf zeminine saçsınlar (diye).

Geçmişte Cānberdī Ġazālī'yi bastırmak için Şam ve civarına doğru gitmiş ve o fitnenin ateşini yatıştırdıktan sonra âlemin sığınağı eşiğe yönelmekle görevlendirilmiş olan üçüncü mertebeli Ferhād Paşa'nın adına; şu anda nereye varmışsa geri dönüp Karaman memleketlerinin sınırı olan Kayseri şehrinde ikamet etmesine dair yüce emir çıkarılma şerefi buldu. Ayrıca Anadolu memleketinin Beylerbeyi Ḫüsrev Paşa, Elbistan ve Maraş Beylerbeyi 'Alī Bey Şehsuvārōġlu, Karaman memleketi Beylerbeyi Şādī Paşa, Rum memleketi Beylerbeyi Sinān Paşa ve Diyarbakır ve Kürdistan Beylerbeyi **[66b]** Mehmed Paşa Bıyıklu'nın adlarına; her birisi hükümdarlık konumlarında bulunup aklı ve kulağı açık bir şekilde onların sancaklarının altında olan emirler ve askerler ile mücadele ve çatışmaya her zaman hazır olsunlar diye, itaati vacip olan kararlar çıkarılma şerefi buldu. Ki eğer güneş ayetli bayrakların uzaklığını fırsat ve ganimet zanneden yarasa sıfatlı düşmanlar tarafından muhalif bir hareket gerçekleşirse, ihtiyaç olduğunca adı geçen vezire katılıp ona destek ve yardımda bulunsunlar ve Allah'ın yardımıyla namert düşmanların canına okusunlar diye. Satfet eserli kapıkulu askerlerinin ve Rumeli Beylerbeyi Aḥmed Paşa'nın ve o bölgenin diğer emirlerinin adına; gaza ve cihat malzemelerini hazırlayıp küfür ve fesat ehliyle çatışma ve muharebe edevatını hazır tutsunlar ve yüce Rebīʿ ayının ilk gününde hepsi hazır ve amade olup zafer müjdeli işareti bekliyor ve duruyor olsunlar diye yüce hüküm ve kader mecalli ferman çıkma şerefi buldu.

Müelliften

Böyle ferman verdi aslan yürekli padişah

Ki demiri parçalayan savaş erleri

Atlarına getirsinler Reḫş azimli atın eğerini

Onların yanında biri bezm olsun biri de rezm

Hazır dursunlar savaş donanımlarıyla

Kemerlerini düşmanın kindarlığında sıkı bağlasınlar

Haykırış sesi saltanat makamından

Yükselince koyulsunlar doğrudan yola.

ÖVÜNÜLESİ DĀRU'S-SALṬANA'DAN SİDRE YÜKSELİŞLİ SANCAKLARININ YOLA ÇIKMASI HAKKINDA

[67a] Baharın ulvi sultanı, yere sağlam dikilmiş hisarı fethetme azmi ile haddi hesabı olmayan orduyu ve yeşil şiarlı erleri yerlerinden kaldırdığı ve felek şiarlı bulut ve gökkuşağı kavisiyle yağmurun elmas temrenli oklarını ve taş yağdıran doluların kurşunlarını toprak renkli kalenin dümeninin üzerine yağdırdığı vakit mutlu kumrular düşman arayan yiğitler gibi şimşir ağaçları ve selvi bayraklarının üzerinde her taraftan "ku ku ku ku!" diye ötmeye başladılar. Bülbül gonca temreninin vasfında ve parlayan gülün kalkanında öterek, Destan oğlu Rüstem'in hoş destanını yiğit savaşçıların aklına getirdi.

Bülbüllerin seher vaktindeki ahı ulaşmış güle

Zannetme ki havadaki rüzgârdan perişandır

Havanın parmaklarının attığı o oklar

Gül dalının gönlüne henüz inmiş olan binlerce temrendir.[702]

Güneş kalesinin Cemşīdi'nin sıcaklığı, dağın zirvesini bol karlı kâfirin üstünlük elinden kopardı ve gözcü nergis yeşil mızrağıyla tıpkı zafer eserli sultanın ordusunun öncüleri gibi tedbirli gözünü her tarafa açtı.

[702] Müşfik, *age.*, s.456.

Beyit

Bahçe binlerce gözü olan nergis sayesinde açıldı

İtibar gözünü açan kimse nerede.[703]

Sahipkıran Sultan, yer ve zamanın hükümdarı, memleketleri fetheden padişah, Allah'ın rahmetine yaraşan halife -*Her türlü eksiklikten münezzeh, Rahman olan Allah, onun saltanatını ve hükümdarlığını ebedî kılsın*- zafer nişaneli ordunun hareket etmesini ve felek mekân çadırların yola çıkmasını emir verdi. **[67b]** Cemāz̲īyelāḫir'in 9'u Perşembe Günü 927 (1520/1521) yılında kutlu ve uğurlu bir şekilde yıldızlar mertebeli rikabında hareket eden süvari ve piyadeler ile Allahü Te'âlâ'nın rahmeti ve cennetinin nurlarıyla sarılmış Eyyūb Enṣārī olarak bilinen Ebī Eyyūb künyeli Ḫālid bin Zeydu'l-Enṣārī –*Allah ondan razı olsun*– türbesini ziyaret etmek üzere Dāru's-Salṭana'nın önünde bulunan o kasabaya iniş yaptı. O nurlu türbenin başında *Kur'an–ı Kerim* hafızlarına o övünülesi kitabın ayetlerini kıraat etme emrini verip onlara çeşitli ödüller ve ihsanlar bağışladı. Tayin edilmiş yasalara göre saadet konumlu rikabındaki piyadelere 30.000 Osmanlı akçesi ve mekânda hazır bulunan yoksul ve öksüzlere sadaka verdi. Sonra oradan Dāru's-Salṭana'ya geri dönüp iklimleri fetheden cennet mekân, cihan sultanlarının sultanı, isyan ve serkeşlik ehlini kahreden merhum babası Sulṭān Selīm Ḫān'ın -*Allahın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun*- mezarını acılar içinde ziyaret edip onun fetihlerle dolu ruhunu güzel kokulu Fatihalar ile şad etti. O rahmet nakışlı mekânın, bina ve türbenin tasarımını ve nakışlarını yapan üstad mühendisler ve araştıran sanatkârlar yüce huzuruna çağırıldılar. Sultanın yüce hatırına gelen hususlar onların işlerine eklemeleri üzere kendilerine aktarıldı. O gün o bina ve türbenin gelir ve giderlerini karşılamak, fakir ve mustazafları doyurmak ve o sefalı ve gönlü ferahlatan bina ve türbenin korunma görevlerinde bulunanların, imam ve hatiplerin ücretlerini ve diğer giderlerini karşılamak üzere bayındır kasabalar ve çatılı ve çatısız araziler vakıf ve tayin buyurdular. Öyle ki o vakıflardan **[68a]** her yıl 12 harvâr toplamda 100 bin Osmanlı akçesine varan bir meblağ oranın dinî ve şeri masraflarını karşılamak üzere hâsıl olmaktadır. Oradan; gaziler ve mücahitlerin sultanı kâfir ve müşriklerin yok edicisi rahman ve rahim olan Allah'ın rahmetinin denizinde gark olmuş olan ve

[703] Müşfik, *age.*, s.477.

Ḳosṭanṭiniyye Dāru’s-Salṭana’sı fatihi Sulṭān Muhammed Ḫān’ın -*yeryüzünü yaratan Allah’ın rahmeti üzerine olsun*- mukaddes türbesini ziyaret etmek üzere yola koyuldu ve o nurlu cennet bahçesini; cenneti kıskandıran rıdvan kaideli adımlarının haşmetiyle şereflendirdi. Daha sonra oradan da cennet mekân sultan, zaman hakanlarının en adaletlisi, galip memleketin dininin koruyucusu, yüce atası, Sulṭān Bāyezīd Ḫān’ın -*Allah’ın rahmeti ve rızası üzerine olsun*- cennet şiar türbesine teşrif etti ve güzel kokulu Fatihalar ile onun kutsi eserli ruhaniyetinden medet ve yardım talep etti. Bu uğurlu ve bereketli türbelerin her birisinde kadim kelamın hafızlarını, mükemmel pek çok bağışlar ihsan ederek şereflendirdi. O kutsi türbelerin her birisinde, (Sultan) tarafından çıkarılmış emir üzerine rikabında bulunan saadet konumlu hadimleri, yoksullara ve öksüzlere 30.000 akçe değerinde sadaka dağıttılar. Bakir bir saadet ile mamur saraya geri döndü. Sonra Dāru’s-Salṭana, Bursa Dāru’l-Mülkü ve Edirne Dāru’l-Nasrı olmak üzere bu üç şehrin her birinde helal giderlerden olmak üzere 100.000 Osmanlı akçesinin oraların fakir ve mustazaflarına dağıtılması emrini verdi. Bahsedilen bu sadakalar ile aynı doğrultuda Dāru’s-Salṭana’nın **[68b]** bütün imam, ulema ve salihlerinin her birisinin pek çok miktarda ihsanlar ve güzel bağışlarla gönüllerinin taltif edilmesine dair emir verdi. Yüce emir üzerine cemaatlerin büyüklerine 10.000 diğerlerine ise 7000’den 4000 akçeye kadar ihsanlarda bulunuldu. Cumartesi günü adı geçen ayın 11’i nusret ve ikbal ile hareket eden azamet ve görkem ordusuyla Ḳosṭanṭiniyye Dāru’s-Salṭanası’ndan sultanın adaletperverlik hamiyetine dayanarak kazasız belasız çıktılar.

Nazım

Davulun kükremesi ve zurna sesi yükseldi

Yeryüzü gökyüzü gibi yerinden oynadı

Komutanlar alemleri çektiler

Yiğitler ovaya doğru yöneldiler

Güneş atının örtüsünü onun omuzlarına çekmiş

Ay'ı ise terkisinde kulağı halkalı köle eylemiş

Öncü çavuşların uzak ol, uzak diye haykırışı

Cihandan uzaklaştırdı kem gözü.

O gün Lūpkār Boğazı menzili felek tavırlı çadırların kurulduğu yer oldu. Önder ulemalar, ehli İslam'ın büyükleri, Dāru's-Salṭana sakinlerinin havas ve avam olmak üzere hepsi uğurlama hizmetini eda etmek üzere arzu edilen zaferin hâsıl olma duasını dillerine doladılar:

Müelliften

Ey şahlık güneşi ve ey Allah'ın gölgesi

Fetih ve zafer senin hükmün üzerine olsun, istediğin şekilde.

Pazar günü ayın 12'si Ḥarāmī Deresi menzili felek nasipli çadırların kurulması için harim bir mekân oldu. Pazartesi Günü ise Bī̇ġādōs menzili felek öpen çadırların mıhlarının kurulma yeri oldu. Ayın 14'ü Çeltikli yurduna muazzam iniş gerçekleşti. Ayın 15'i **[69a]** Çorlu Nehri'nin kenarı kutlu eserli girişin mekânı oldu. Ayın 16'sı fetih nişaneli bayraklar güneşi Karıştıran Yurdu'na ışık saçtı. Ayın 17'si cuma günü Burgaz kasabası düşman kavuran güneşin matlağı oldu. Ayın 18'i Babaeskisi çevreleri büyükler kafilesinin iniş yeri ve güneş misal bayrakların mahçelerinin menzili oldu. Ayın 19'u Havsa nahiyesinin ovası padişahın müjde habercileri olan ordusunun toplanma yeri ve namütenahi kutluluk vesilesi idi. Ayın 20'si pazartesi Günü de Edirne olarak bilinen Ediryùnsīye Dāru'n-Nasrı'nın, Tunca, Meriç ve Ardaolmak üzere üçlü nehir ile çevrili olan gönlü ferahlatan Çimen Adası adlı bölgesi zafer eserli ordunun karargâhı ve konuşlanma yeri oldu. O ikbal gibi cennet misal şehrin büyükleri, ileri gelenleri, fazılları ve âlimleri zafer nişaneli

sancakları büyük bir ilgi ile karşıladılar. Onların ileri gelenleri deniz görünümlü elleri öpme saadetine ve şerefine ulaştılar. Sanatkâr ve zanaatkâr camiasındakilerin her biri sanatlarına uygun olarak sultanın yoluna hediye ve armağanlar dizdiler. Zenginler, toplumun güçlü kesimleri, tacir ve tüccarlar padişahın rüzgâr gibi koşan atının adımlarının altına rengârenk ve altın işlemeli öyle kumaşlar sermişlerdi ki; o irem eserli Çimen Adası'nda mücahit ve süvari gruplarının ayaklarının altında ezilen bütün bahar tomurcukları ve yeşillikleri telafi etmişti. Yine sultanın gelişinin kutluluğu ile o geniş alanda başka bir bahar zuhur etmişti sanki.

Nazım [Arapça]

Kurak, çorak bir yere konsaydı eğer

Sayesinde bahar tomurcukları açılırdı.

[69b] Ertesi gün [sultan] pek çok saadet ile o bayındır mekânı gezmek amacıyla atına binip has kullarının bir grubu ile şehrin içine iniş yaparak o cihannüma beldeyi yeniden dolaştı. Çarşamba günü yüce divanın kurulmasını emretti. O gün cihan sığınağı eşiğe varmış olan Rumeli Sancak Beylerinden bazısı ayak öpme saadet ve şerefine nail oldu ve her birisi mali güçleri ve durumları el verdiğince pek çok hediyeler takdim ettiler. Padişahın lütufları hepsine yüce teveccühü ile ulaştı. O kulların gönüllerini hoş tutmak için her birisinden birazını kabul buyurdu, gerisini yine kendilerine bahşetti. O gün bazı emir ve ağaları da sancaktarlık görevine atadı ve o şehrin bütün âlim, salih ve fazıllarını ihsan ve ikram nehrinden büyük bağışlar ile nasiplendirdi. Mustazaf ve yoksulları ise pek çok ihsan ve sadaka ile taltif etti.

Beyit

Doğuda ve batıda senin halka yaptığın bağışlar güneş gibidir

Karada ve denizde bulut misal feyzlerin daim olsun.

Ayın 23'ü Perşembe günü sultanın yüce eşref gönlü ava meyletti. Aslan şiarlı Edirne karargâhında av eğlencesinde bulundu. O muzaffer menzilde günbegün zafer mensup asker birlikleri deniz dalgaları gibi art arda ve peş peşe gelip zafer huylu orduya katılıyorlardı. O nusret encamlı askerlerin çokluğu ve kalabalığından dolayı **[70a]** bir yola sığmadıkları için Rumeli Beylerbeyi Aḥmed Paşa refakatindeki emirler ile birlikte padişahın sancaklarının hareketinden iki gün önce Uzunca Ova yolundan Filibe'ye doğru yönelmelerine dair yüce emir çıkarıldı. Adı geçen ayın 25'i cumartesi günü sultanın muzaffer sancakları oradan yola koyuldu. O gün Tatar Köyü bölgesi felek etekli çadırların kurulma yeri oldu. Sonra oradan Karahisarlı yurduna oradan da Sazlı Dere yurduna geçtiler. 27'si salı günü Kuçerioğlu Kasabası'nın yakınlarında bir noktada azamet şümul iniş gerçekleşti. O gün yüce divan kuruldu ve daha önce de zikredildiği gibi sayısız ganimetlerin beşte birini getirmiş olan Tatar Hanı'nın elçisi yüce vezirleri aracılığı ile içeri alındı ve bu arada zafer eserli karargâha yeni katılmış olan Rumeli emirlerinden bazısı da ayak öpme şerefine nail olup sultanın nazarı iltifatına ve inayetine mazhar oldular. Ertesi gün, güzel bir çimenlik ve gayet ferahlatıcı bir menzil olan Altunlu Çayır bölgesine göç edildi.

Beyit

Yeşillik uyanık ve su yatmış onda

Yüz binlerce çiçek açılmış onda[704]

Kutlu çadırların kurulduğu yer ve devletin menzili günden güne genişledi ve muzaffer askerler o adı kutlu mekânda bir gün ikamet ettiler. O gün sultanın **[70b]** yüce eşref gönlünün yükseklerde uçan şahini yine av ve gezip görmeye meyletti. Av ağası birkaç gün öncesinden, av hayvanlarını kovalamak için sultanın has sipahi alaylarının saflarını belirlemekle görevlendirildiğinden dolayı görevinin gereklerini yerine getirdi. Böylece o gün istenilen bir av merasimi gerçekleşmiş oldu. Recep ayının 2'si Cuma günü oradan göç kösünü çalıp devletin bayraklarını kaldırıp üç menzil daha kat ettikten sonra Filibe şehrine görkemli iniş gerçekleşti. Saadet yazılı çadırların kubbesi Meriç Nehri kenarında feleğin zirvesine ulaştı ve o kıyı zafer

[704] Bâbâyî, *age.*, s.702.

taşıyan askerler denizinin menzili oldu. O menzilde, yüce emir üzerine Rumeli Sancak Beyleri ile birlikte önden revan olan Beylerbeyi Aḥmed Paşa, sultanın rikabındaki azamet ve görkem nişaneli alayları karşılamaya geldi. Onlar padişahın yolunun iki tarafında saflar kurup zafer eser karargâha katılmış olan adı geçen askerlerin sayısının tamamını arz ettiler. Askerin üçte birinin kâinat arayan orduya henüz katılmamış olduğunu söylemek mümkün olmasına rağmen o deniz görkemli ordunun kalabalığından dolayı dağ ve ova yeksan görünüyordu. Ertesi gün o mekânda adaleti meslek edinen divanın kurulmasına dair kader değerli emir çıkarıldı. Yüce şanlı vezirler ve emirler toplanıp o kutlu eserli seferin merasiminin düzenlenmesi, o melek görünümlü ordunun hareketi için güzergâhların tayin edilmesi ve savaş meydanının hattında yer alan sapkın şiar kâfirlerin hisar, kale, bina ve mabetlerinin ele geçirilmesinin nasıl olacağı hakkında karşılıklı **[71a]** istişare ve müzakerede bulundular. Sonra yüce vezirler toplantının hülasasını cihanı süsleyen (sultanın) görüşleri neye karar verirse icraatına vesile olsunlar diye felek makamlı tahtın ayağına sundular.

Nazım

Ordular yenen Sahipkıran Şah

Encümenle tedbir almaya oturduğu vakit

Devlet erkânının hepsi şahın etrafında

Oturdular, ayın etrafındaki yıldızlar misali

Dünya hükümdarı gamdan azad etti onları

Teşvik ederek ümitler verdi onlara

Mübarek Recep ayının 6'sı o mekândan göç edip Tatar Pazarı ve İhtiman Ovası güzergâhından geçip beş menzil kat ettikten sonra adı geçen ayın 11. Günü

Sofya'nın ikbal encümen çimenliği, yüksek çadırların mıhlarının çakıldığı yer oldu. O gönül ısıtan mekânda 6 gün ikamet ettiler. Orada yaptıkları işler arasında iki gün süren yüce divanların kurulması ve bazı emirlere sancaklar verilmesiydi. Örneğin Kefe Sancağını Morova Sancağından azledilen Zeynel Paşa'ya verip adı geçen emiri oraya sevk ettiler. Sonra yüce divanın defterdarları sayısız ve sınırsız ordunun yiyecek ve yol azıklarının hazırlıklarını yapmakla görevlendirilip o hizmeti yerine yetirmeye koyuldular. Ayın 13'ü Salı günü [sultan] o yaylayı gezmek üzere hızlı tavırlı atına binip has kullarının bir kısmı ve yakınlarından bir grupla, suyun letafet ve havanın nezahetinin mükemmelliğinden *"İçinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele*[705]*."* bu mazmunun tabiri olan Sofya'nın **[71b]** Ṭūr misali dağlarının zirvelerine doğru gezintiye çıkıp orayı daha değerli ve kıvançlı kıldı. Ayın 14'ü Çarşamba günü Sofya Bānesi olarak bilinen Sofya'nın sıcak sularını seyretmeye meyl buyurdu. Sofya Bānesi Sofya şehrinde yer alan Allah vergisi bir hamamdır, onun üstünde hoş ve sefalı bir kubbe baş kaldırır ve etrafında nezih dinlenme mekânları yapılmıştır. Güneş pınarı gibi sıcak ve akıcı bir pınardır, havuzu sefa ehlinin gönülleri gibi içindeki her şey aydın ve aşikârdır, içindeki su âşıkların gözyaşı gibi gizli ateşten yanan sıcak ve yakıcı bir sudur, teselli ve şefkatte dertlilerin devasıdır. Gerçi aslı demir potalı madendendir fakat kimse ondan sıcak yüz ve yumuşak gönülden başka bir şey görmemiştir. Velhasıl dumansız bir helva ve cömertlik ehlinin feyizleri gibi bir akıntıdır.

Müelliften

Sam'ın feyziyle Allah vergisi bir pınardır

Niẓāmī̄'nin nazmı gibi akıcı ve sıcak

Etrafı baştanbaşa saf gümüş olduğu için

Her gümüş tenli sevgili ay ile yıldızlar gibi sevişir onunla

[705] *Kur'an–ı Kerim,2/25, vd.*

Her ay yüzlü bir ay parçası oldu onda

Sanki nehir içinde akan bir suymuş gibi

Onunla bir an hem sohbet olan kimse

Arınır her türlü sıkıntısından

Aksi suratlıların cefasından kükremektedir o

Ay yüzlülerin vuslatının şevkinden coşmaktadır o

[72a] Kızıl Bedehşan güneşi gibi parlayışından

Olmuş yüzü parlayan lal gibi

O hamama gitmeye azmedince şah

Her taraftan uzaklaş uzaklaş sesi yükseldi

Saray hadimleri o tarafa doğru koştular

O havuz ve pınara vardılar

O havuz yüce emirden agâh olunca

Aklı çıktı dehşetten

Haberdar olunca şahın yaklaştığından

Şevkten yerine geldi artık aklı

Fazlalıklardan arındırdıktan sonra

Güneş pınarı gibi yaptılar onu

Başka şeylerin izleri o hamamdan kazınınca

Öd ve amber buhuru feleğe kadar yükseldi

Padişah tüm haşmetiyle onun içine girince

Utançtan baştan ayağa terledi

Padişahın ona gösterdiği iltifattan dolayı zikre geldi

Padişahın methüsenasına döndü dili

Ey padişahlık ihsanının denizi

Sensin ilahi feyzin kaynağı

Kerem eyle adımını bizim gözümüze at

Ki ayağının tozu sürmeden daha iyidir

Sahipkıran'ın gönlü ona ısınınca

Kendi lütfuyla onu sıcak bir şekilde yokladı

Lacivert renkli bir ipek bağladı beline

Sanırsın ki güneş doğdu felekten

Binlerce kamuranlıkla girince

Feleğin sultanı o mavi burca

Dudağı, padişahın ayağının altını öpünce

Ruhu şevkten ayağının altına yuvarlandı

[72b] Ki biz ve yüz tane bizim gibi senin kulunuz

Feyz ve cömertlik yolunda senin düşkünleriniz

Kimim ben ancak yolunda oturan bir dilenci

Yolunu gözlemekte, yüzünü yere koymuş

Eğer kendimi ayaklarının altına saçarsam

Benim her damlam olur umman incisi

Bu ikbal ile şansı yaver gidince

İtibarda güneşin pınarından da üstün oldu

Her ne kadar güneşin pınarının pırıltısı olsa da

Bu kadar su ne arar onda

Bu hikâyeden daha şaşırtıcı bir şey okumadım

Bir havuzun içindeki su umman olmuş

O havuzdan böyle bir mana çıkınca bana

Bu gülşen beyit geldi aklıma

Eğer bir damlayı parçalarsan

Çıkar ondan yüz tane berrak deniz

Ey padişah parlak sıcak bu pınar (güneş)

Bu altın saçan revakta revan olduğu sürece

Devletinin ikbalinin nehrinde ilahi feyz

Revan olsun her nasıl istersen

BAZI DÜŞMAN EZEN ASKERLERİN BÖĞÜRDELEN HİSARINI FETHETMELERİ MAKSADIYLA GÖNDERİLMESİ HAKKINDA

Sahipkıran Sultan'ın doğru hizalı görüşü, feyzlerle dolu olan Sofya'dan hareket ve yola çıkmaya iktiza ettiğinde Rumeli'nin muzaffer askerlerinin, emirler ve beylerbeyi ile birlikte iki gün boyunca Niş şehrine doğru önden yola koyulup oradan Böğürdelen Kalesine yönelmelerine, o kaleyi bir dairenin merkeziymiş gibi fetih eserli asker daireleri ile **[73a]** kuşatmalarına, hisarı ele geçirme ve o diyarın kâfirlerini helak etmede tam bir çaba ve mutlak bir teşebbüste bulunmalarına (dair ferman çıkarıldı). Öyle ki sultanın zafer nişaneli bayrakları varıncaya kadar bilge Allah'ın yardımıyla o mekânın işinin bitmiş olması gerekiyordu ve bu doğrultuda top, tüfek ve kale fethinde gerekli olan teçhizatlar ve yıldırım ahenkli mancınıklar adı geçen beylerbeyinin emrine verildi. Sava Nehri'nin kenarında yer alan adı geçen bu hisar son derece sağlam ve kalın bir duvar ile çevrilmiş bir kaledir. O sınır bölgesindeki bazı emir ve mücahitlerin sığınağı ve sınır muhafızlarının karargâhı olsun diye inşa edilen bu kalenin kuruluşu, Allah'ın teyidine mazhar olan mücahit Sultan Ḳoṣṭanṭiniyye saltanat merkezinin fatihi, sağlam dinin hamisi -*Allah'ın feyzleri üzerine ve mekânı cennet olsun*- Sulṭān Mehmed Ḫān zamanında gerçekleşmiştir. Engürüsmemleketlerinin hükümdarı olan sapkın encamlı ve yoldan çıkmış Kral Yanḳū orayı birkaç kez kuşatmış ve fetih maksatlı pençesini ona doğru açmıştı. Ama nihayet alçalmış bir vaziyette inleyerek geri dönmüş ve onu ele geçirememişti. Ta ki din hamisi sultanın evliyalar makamına göç ettiği fetret döneminde Engürüs'un hilekâr kâfirleri o kalenin dizdarı ile bazı muhafızlarını sayısız dinar ve dirhemlerle kandırana kadar. Sapkınlık ehli olan o hainler de mal ve mülk tamahıyla *"Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür*[706]*."* tehdit temalı bu kelama göre akıbetlerinin kötülüğünü düşünmeden karanlık şiarlı bir gecede **[73b]** fitneci kâfirlerin bazısını bir burçtan yukarı doğru çektiler, o münafık kavim ile muvafık olmayan diğer bazılarını da tedbiri elden bırakmamak adına ihtiyatlı ve oyalayıcı bir

[706] *Kur'an–ı Kerim,3/187.*

yol izleyerek oyaladılar ve o sağlam hisar o gece o melunların eline geçmiş oldu. Onlar onu tamir etmede ve sağlamlaştırmada son derece ihtimam, gayret ve çaba göstermekle birlikte etrafına oldukça sağlam başka bir hisar da inşa edip derin bir hendek kazdılar ve o hendeği sapkınlık ehlinin savaşçılarıyla doldurdular. O mekânın ehli İslam memleketlerine yakın hatta bitişik olmasından dolayı bu taraftan firar eden bozguncu ve İslam ehlinin yakaladığı esirlerden bazıları, o hisara giriyor ve o günahkâr zinakârlara katılıyordu. Oranın kâfirlerin elinden kurtarılması dinî ehemmiyetlerden olmasına rağmen kadir Allah'ın takdiri gereğince ve geçmişteki sultanların -*Allah'ın feyzi üzerlerine olsun*- himmetlerinin, memleket ve milletin büyük meselelerine yönelmiş olduğundan dolayı ele geçirilme kararı gecikme konumunda kalmıştı. Bu durum yüce ikballi Sahipkıran Sultan hazretlerine malum olduğu için güneş eserli himmetinin ışıklarının yelpazesini ilk önce, o mekânın alçak kâfirlerin ellerinden kurtarılması ve alınması üzerine düşürdü. Beylerbeyi Aḥmed Paşa'yı o görevi yerine getirmek üzere görevlendirdi. Açık ferman üzerine muzaffer Rumeli askerleri vakur Recep ayının 15'i Perşembe Günü Sofya çevresinden hareket edip o mekâna doğru yola koyuldular. İlginç olaylardan birisi; birkaç menzil kat edip Niş şehrine varır varmaz o gönlü cezbeden şehirde **[74a]** yangın çıkmasıydı. Yangının alevleri tıpkı ejderhanın dişinden çıkan alevler gibi az kalsın Niş şehrini yok edecekti ve oranın halkı ve ahalisi o ateşin kahırlı tutuşmasını yatıştırmakta son derece aciz ve çaresiz kalmıştı. Adı geçen beylerbeyi şehre varıp bu durumu görünce deniz misal Rumeli askerleriyle büyük ve esirgemez bir çabayla o şehrin büyük bir kısmını o ateşin kahrından kurtardı. Bu nimet; feyzler taşıyan hareketinden iki gün önce o orduya Niş şehrine doğru önden gitmeyi emreden kerametli sultanın adaleti ve lütfünün duruluğunun mübarekliğinden olmuştur şüphesiz.

Beyit [Arapça]

Onun ilimleri gaiplerin sırlarını deler

Tıpkı onun ok attığı kişiyi delip geçtiği gibi

Senin idrakin, bugünkü bakışın manzarasından

Yarınki âlemin işine gözlemci olmuştur

Adı geçen ayın 16'sı Cumartesi günü kendisi pek çok ikbal ile yönelme bayrağını o tarafa yükseltti. Âlemi fetheden askerlerin hareket ve çığlıklarının sesinden yeryüzünde yine bir deprem ve havada bir kargaşa oldu.

Müelliften

Yeryüzü ordunun coşkusundan sarsıldı

Askerlerin hareketlenmesi güneşe ve aya vardı

Sabah ışıdığında o beyaz âlem

Zafer gününün müjdesini verdi sanki.

O gün eflaklar yurdu zafer konumlu ordunun karargâhı oldu. İkinci gün Pekāra Tekfurluğu**[74b]** sultanın çadırlarının kurulma yeri oldu. O bölgede Semendire Sancak Beyi Ḫüsrev Bey'in adına, ordusu ile ilerlemesine, kötü mayalı kâfirlerin azık, yiyecek ve malzemelerini Belgrad Kalesi'ne taşımalarını engellemesine ve onların azıkçılarının [azık taşıyanlarının] önünü kesip yollarını kapatmasına dair kader mertebeli ferman çıkarılma şerefi buldu. Hepsi tüfekçi ve düşman yıkan yeniçeri askerlerinden olan 1000 kişiyi adı geçen Emir'e yardım ve destek vermeleri amacıyla tayin ettiler. Ertesi gün o kutlu eserli mekândan hareket ettiler, üç menzil kat ederek Niş şehrinden geçtiler ve Turpala Bölgesi nusret taşıyan çadırların kurulma yeri oldu. Aynı gün adalet ışıklı divan kurulma konumuna erişti. Ondan önce Böğürdelen Hisarı'nı ele geçirmek amacıyla önden giden Rumeli Beylerbeyi'nin gönderdiği ulağı huzurlarına çağırmışlardı. O ulak o yüce divanda felek mecal tahtın huzuruna çıktı. Sahipkıran Sultan padişahlık ihtimamının ve hamiyetinin gayetinden dolayı adı geçen kaleyi kuşatma konusunda defaatle irşad ve hidayette bulunup onun envai yollarla ele geçirilme yönteminin talimatlarını vererek

onuadı geçen askeri birliğe gönderdi ve arkasından kendisi de saadet ve ikbal ile yönelme bayraklarını o tarafa doğru yükseltti. Yine bundan önce padişahın gemilerinden olan, bazısı kadırga bazısı barça olmak üzere 200 büyük geminin **[75a]** Karadeniz'den Tuna nehrine getirilmesine ve onların arkasından, feleğin arabasının onları çekmekten aciz kaldığı koca top ve büyük mancınıkların Belgrad Kalesi'nin ayağının dibine getirilip kurulmasına dair kader karineli ferman çıkarılmıştı. Bu divanda yeniçeri askerlerinin cengâverlerinden 500 kişi adı geçen nehre doğru yola koyulup o gemileri getirmekte çaba ve gayret göstererek, muhaliflerin taarruzundan onları korusunlar diye kaza nişaneli ferman çıkarıldı. Ertesi gün menziller kat edilerek Alacahisar etekleri felek şiar çadırların kurulma yeri oldu. Sonraki gün ise oradan revan olup, Kadıköyü yurdunda haşmetin inişi, azamet ve görkemin izlerini taşıyan girişi gerçekleşti. Bu menzilde zafer gövdeli yeniçeri ordusundan 200 cesur ve çevik yiğidini, adı geçen hisarın yakınında (kâfirlerin) daha önce bahsedilen nehrin üzerine inşa ettikleri ve temellerini büyük gemiler üzerine attıkları değirmenlerin hepsini yok edip yaksınlar diye, padişahın tavlasından at vererek acele ile Böğürdelen kalesine doğru gönderdiler. Böylece kader refik emrin icrasıyla İzvornik memleketinde demir atmış gemiler kolaylıkla adı geçen kalenin ayağının dibine kadar ulaştırılabilecek ve mücahitlerin ziyadesiyle cesaretlenmesi sağlanacaktı. Onlar da kaza cereyanlı emir üzerine su gibi koşup rüzgâr gibi vararak o alçakların değirmenlerine ateş düşürdüler ve adı geçen gemilerin yolunu açtılar.

Müelliften

[75b] Eğer senin kahrının yolu denize düşerse

Ateş başını çıkarır sudan

Ayrıca kötü akıbetli Cānberdī Ġazālī'yi bastırmak ve canını almak için Ferhād Paşa'nın refakatinde Şam'a doğru gitmiş olan halk ocağı bölüklerinden 4000 asker bu menzile vardılar ve onların komutanları sultanın ayağını öpme saadeti iftiharına nail oldular. Adı geçen ayın 26'sı Pazartesi günü İlyascık kasabası haşmet nişaneli çadırların kurulma yeri oldu. Salı günü; önceki gün verilen emir üzerine Kapıcıbaşı denilen felek makamlı bekçilerin reisleri, felek kemerli çadırlarını

Haçḳabölgesine götürerek verilen emri yerine getirmiş olmalarına rağmen; sultanın ukdeler açan görüşüne o yolun padişahın düşmanlarının gönülleri gibi dar ve engebeli olduğu ve mansur askerlerin geçişine elverişli olmadığı sunulduğu için, sultan sema koşuşlu atının dizginini yarı yoldan Karabudum yoluna doğru çevirdi ve dolayısıyla yol epeyce uzadı. Öyle ki yükler ve taşınanların çoğunun zafer huylu orduya katılması gece yarısını buldu. O gün adı geçen Karabudum mansur ordunun karargâhı oldu. O menzile Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklu Mehmed Paşa tarafından gönderilen ulaklar, varıp Kürdistan'ın bazı emirlerinin Van ve Vosṭān civarında bulup konuşturmak için yakaladıkları fitne saçan Kızılbaş taifesinden birkaç kişiyi **[76a]** âlemin sığınağı padişahın huzuruna getirdiler ve o esirleri İran Şahı'nın haberleri ve onun viran fikirleri ile ilgili sorguya çektiler. Kader şiarlı emir üzerine sınırsız akıncı asker birliğine gitmiş olan diğer taraftan 'Ömer Bey'in oğlu Ḥasan Bey yoldan geldi ve askerlerin yola çıktıkları müjdesini komutana ulaştırdı. O çöller ve dağlar o deniz misal askerleri sığdıracak kadar elverişli olmadığı için cihanı kat eden ordunun bir günlük mesafe uzaklığında konuşlansınlar ve kader şerefli karar hangi tarafa çıkarılırsa oraya gidip saldırıyı gerçekleştirsinler diye kaza minvalli emir çıkarıldı. Adı geçen ayın 28'i Çarşamba günü Rāmkī bölgesinde azamet şümul iniş gerçekleşti. O menzilde vezir-i azam Pīrī Paşa bir grup emir ve kin güden 20.000 süvari, ejderha tavırlı 50 top arabası ve ateş püsküren 1000 yeniçeri ile birlikte önden revan olup Belgrad Kalesi'ni kuşatmaya ve zafer özlü bayraklar varıncaya kadar dinsiz ve adaletsiz kâfirlerin bozuk mayalarını külliyen yoğurmaya görevlendirildi. Sahipkıran Sultan'ın ikbal ve saadetle felek misal sarı atına binip yola çıktığı mübarek karineli perşembe günü adı geçen Paşa yolun ortasında öne çıkıp el öpme saadeti ile kıvançlanıp refakatinde olmakla görevlendirilmiş askerler ile birlikte o mekâna doğru yola çıktı. Sonra oradan düşman ezen bayraklar, 4 menzil kat ederek Sātūryeh, Rāblūsve Bīrbuçuḳ yolundan **[76b]** kerametli Şaban'ın 2'si Pazar günü Devābre bölgesini, sultanın girişinin uğurlu şerefine, gökyüzünün haset konusu ettiler. Daha önce Cānberdī Ġazālī'yi yakalamak ve canını almak maksadıyla Şam'a gitmiş olan, zafer seyirli yeniçeri ordusu birliklerinden Sekbānlar taifesinden 2000 kişi ağaları Sekbān Başı ile birlikte söz konusu görevi bitirdikten sonra geri dönüp o menzile varmış ve padişahın felek teşbihli büyük çadırının yakınında yolun iki tarafında saf tutmuşlardı. Sultan'ın yıldızlar misali rikabındaki alaylar yaklaştığı vakit o saadet eşiğinin kullarının âdeti olduğu üzere hemen sevinç ve mutluluk tüfekleri sıktılar. Dua yakarış bayraklarını yükseklerde parlayan feleğe kadar

yükselttiler ve İslam Sultan'ı da selam geleneğini o istikrarlı kullarına karşı yerine getirdi.

Nazım

Denizden, ovadan, sahradan ve dağdan

Ordu geldi güruh güruh

Hepsi kin güden, hepsi öfkeli

Düşmanların peşinden parlatmış kılıçları.

Aynı gün müjde ulağı vardı ve Böğürdelen Kalesi'nın fetih haberini ulaştırdı.

FETİHLERE VESİLE VE İHSANLAR BAĞIŞLAYAN ALLAH'IN YARDIMIYLA BÖĞÜRDELEN KALESİ'NİN FETHİ'NİN ZİKRİ HAKKINDA

O fethin mahiyeti şöyleydi Rumeli Beylerbeyi Aḥmed Paşa ve onun refakatinde olan emirler ve cesurluk meydanının erleri adı geçen kaleye varınca ikbal sahibi sultanın kabul edilmesi gereken fermanı üzerine ihmal etmeden ve gecikmeden savaş ve harbin temelini attılar **[77a]** ve henüz yerlerini almamışken savaş ateşini alevlendirdiler. Düşkün ve alçak kâfirler de top ve taş fırlatmaya teşebbüs ederek ellerinden geleni yapıyorlardı. O hisarın çevresinde orman ve pek fazla ağaç olduğu için zafer nişaneli gaziler yüz ayaklı merdivenler ve koruyucu engeller kurmakla meşgul oldular.

O gün batının karanlık izli hisarının etrafı şafak kanıyla renkleninceye kadar Rumeli cengâverleri ve diğerleri harp ve çatışma ile meşgul idiler. Adi kâfirler, girişimci gazilerin son derece ihtimam ve teşebbüslerini müşahede edince; bunların zafer şanlı askerlerin sadece bir grubu olduğunu bilmekle kalmayıp, ayrıca sultanın zafer nişaneli bayraklarının da muazzam bir saadet ile bugün yarın geleceği haberini ve ondan sonra firar yolunun tamamen kapanacağını ve kurtuluş yolunun birden kaybolacağını tespit ettiler. Kaldı ki geçmiş zamanlarda kaçıp bunlara katılan bazı mürtet ve haydutlar ve o adi alçaklara, fetih sığınağı eşiğinde bulunan kullarının güçleri ve servetlerinin, yüksek ve sağlam kaleleri ele geçirmede ve fethetmede felekler kalesine yönelseler bile onun burçlarını neredeyse yer kürenin altına getirecek derece ve hadde olduğunu bildirmişlerdi.

Müelliften

Bisutun dağına yönelirlerse

Bir hamlede tepe taklak ederler onu.

[77b] Aralarında geçen bütün bu söylentilerden dolayı o kötü encamlı kâfirlerin sıkıntılı kalplerine *"Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız*[707]*."* ayetince tam anlamıyla korku ve tedirginlik hâkim olmuştu. O gece kale ahalisinin büyük bir kısmı kutvale karşı çıkmada müttefik oldular ve kalenin gizli kapısını açarak hisarın dibinde hazır bulunan gemilerle, savaş meydanına bakan Sirem Adası'na geçtiler. Fakat kutval, geriye kalan kâfirlerden yüz küsur kadarı ve alçak mürtetlerin de bazısı inat ve savaşta ısrar edip cahillik hamiyetlerine yenik düştüler. Felek eserli sultanın ikbalinin beyazlığı ile dönen feleğin hisarının üzerinden karanlığın kalktığı ertesi gün, dilâver gaziler cesurluk göstergesi olan kollarını muharebe ve kale fethetme amacı ile açtılar. O gece bitmiş olan merdivenleri hisarın dibinde hazır bulundurup kalenin duvarına dayayarak mert ve cesurca merdivenlerden yukarıya doğru tırmandılar. Yeniçeri cengâverleri, gönülleri birbirine diken ok atışları ve düşman yakan tüfeklerin darbeleriyle basiretsiz kâfirlere göz açtırmıyor başlarını hisarın burcundan kaldırtmıyorlardı. Eğer gazilerden biri şehadet saadetine erişirse onun yerine 10 kişi öne doğru koşarak bu sözün mazmununu yerine getiriyorlardı:

Müelliften

Mertlikle kara toprağın altına girmek

Az nam ile çok yaşamaktan daha iyidir.

Durum böyleyken bazı şecaat eserli gazilerden bir grup hisarın içine girip kan emici kılıçlarını kın hisarından çektiler. **[78a]** İşten el çeken ve zaten işin de ellerinden çıktığı bahtı dönmüş kâfirlerden birkaç kişiyi bir darbede intikam kılıcından geçirdiler.

[707] *Kur'an–ı Kerim,3/151.*

Müelliften

O kalede o kadar ceset üst üste yığılmıştı ki

Cesetlerden oluşan yığının başı dağa değmişti

Geriye kalanını da elleri bağlanmış kutval ile birlikte beylerbeyi ve emirlerin huzuruna getirdiler. Onlar da kutval haricinde hepsini keskin kılıca yem edip cehenneme yolladılar. Zafer kitabının başlığı için o kelleleri tamamıyla tutuklu kutval ile birlikte Salṭanat sürdüren eşiğe yolladılar. Muazzam Şaban'ın 3'ü pazartesi günü yüksek alemli Sahipkıran Sultan devlet ve ikbal atına binip azamet ve ihtişamla o menzilden çıkarak yola koyuldu. O gün adı geçen ele geçirilmiş kalenin etrafı muzaffer alayların menzili olmuştu. İkbal alaylarını karşılayan beylerbeyi ve Rumeli Emirleri zafer nişaneli bayrakları görür görmez hepsi atlarından inip, o yüce zata karşı çıkanların mihrabı olan saadet asıllı rikabını öpme şerefine nail olup tahsin ve takdir devletine eriştiler. (Sultan) saadet şümul inişinden sonra yine yüce bir ikbal ile felek misal atına binip adı geçen hisara girdi. Onun içini ve dışını gezdi ve baktı. Sonra inci saçan kelimelerle buyurdu ki bu bizim sınırsız Salṭanatımızın döneminin başlarında fethedilen ilk hisardır, bunu tahrip etmenin ve yıkmanın bir anlamı yoktur. Dolayısıyla **[78b]** onun sağlamlığını arttırmak için etrafına başka yüksek bir hisar inşa etmelerine ve Sava Nehrinden suyun girebileceği derin bir hendek kazmalarına dair emir verdi. O hisarın etrafında orman ve ağaçlık çok fazla olduğundan ve bu münasip görülmediği için; yaya olarak bilinen ve görevleri bu tür hizmetler olan yeniçeri taifelerinden dört-beş bin kişiyi o kalenin çevre ve civarındaki orman ve ağaçlıkları kahredici devletin düşmanlarının ömürleri gibi kökten ve temelden söküp çıkarmak ve onun etrafını soylu ve şerefli kalpler gibi, o ağaçların çalı çırpısından temizlemek için hazır bulundurmalarına dair yüce emir çıkarıldı. O sırada adı geçen beylerbeyi bir fırsat bularak, hisarı fethetme ve onun felek eserli burçlarına tırmanma konusunda mertlik ve cesurluk izlerini ortaya koymuş olan yiğit ve cengâverleri çağırıp her birisine ihsanlarda bulundu ve aylık ve azıklarını arttırarak onları taltif etti. Velhasıl Âlemlerin Rabbi'nin inayet ve yardımıyla zafer karineli Sahipkıran Sultan'ın ikbalinin uğurundan, böylesine sağlam ve yüksek bir hisar bir buçuk gün içerisinde saadet kefilli eşiğinin ast kullarının bir kısmı tarafından fethedildi. Şüphesiz ve şaibesiz bu fetih konusunda şöyle denilebilir: Zikri muhteşem hakiki

velinimet *"Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi*[708]*?"* ayeti uyarınca bu yüce saltanatın döneminde ulu muazzam fetihlerinden oluşan nimetler sofrasını sermeden önce saadet mertebeli kulların **[79a]** damağına tat verdi, yeni bir tuz tattırdı.

Beyit

Yemek sunumu vaktinde şarttır

Yemek öncesinde tuz tatmak.

[708] *Kur'an–ı Kerim,31/20.*

UĞURLU MİZAÇLI ALAY VE SÜVARİLERİN SİREM ADASINA DOĞRU GEÇİŞLERİ VE BELGRAD KALESİ'NİN FETHİNE YÖNELİK SAĞLAM GÖRÜŞLERİ İLE AZMETMELERİ HAKKINDA

Her ne kadar cihan fatihi Sahipkıran Sultan'ın güneş misal zihninde olan; Sava Nehrinden geçerek doğruca Budin Şehri olarak bilinen Engürüs kâfirlerinin payitahtına yönelmek ve ilk olarak o sapkın tayfanın hasar akıbetli kralı ile cihat ve gaza yolunu tutmak olsa da Belgrad Kalesi'nin Engürüskâfirlerinin memleketlerinin anahtarı ve bahtı ters dönmüş o kavmin medet umup sırtını dayadığı bir vesile olduğu için onu fethetme niyetiyle Budin'e yönelme kararını erteledi. Âlemlerin Rabbi Allah'a tevekkül ederek ve peygamberlerin efendisi peygamberimizin -*Allah'ın selamı onun ve ailesinin ve bütün sahabelerinin üzerine olsun*- mucizelerine sığınarak adı geçen kaleye doğru hareket ettiler. Bu kale son derece vüsatı, genişliği, yüksekliği ile gayet sağlam, sert, muhkem ve dayanıklı bir şekilde, Tuna ve Sava olmak üzere iki nehrin kesiştiği noktada yer almaktadır. Son derece dayanıklılığı, sağlamlığı ve yüksekliğinden dolayı onu fethetmeye kastedenlerin murat ellerinin ona ulaşmasını engellemiştir. Onun görkemli görüntüsünün nakşı eğer Bisutun Dağı'na çizilmiş olsaydı Ferhat bile onu testere ile öğütme meşakkatini yüklenmeyip ona elini sürmezdi**. [79b]** Eğer yegâne Anka'nın onun Kaf Dağı kadar yüksek olan zirvesine yuva yapmak için eli ulaşsaydı, Kaf Dağı'nın minnetinin altına girmezdi. Her ne kadar hızlı koşan idrak kuvveti, feleğin dokuz katlı merdivenin yardımıyla onun yücelik damına koşmayı başarsa da hayalin yüksek uçan kuşu hiçbir kol ve kanatla onun sağlamlığının nihai derecesini tasavvur etmeye dahi ulaşamayacaktır. Parlayan güneş o yüksekliğine rağmen ışınlarının kemendi olmadan onun burçlarına ulaşamaz. Bulutun ise davranış ayakları, onun yükselen havasından dolay çaresizlik ve acizlik kabuğuna çekilir.

Müelliften

Feleğe kadar yükselmiş bir hisar

Onun her bir burcunun taşı altın güneşe mihenk

Bir bakire gibi hiç kimsenin eli onu kirletmemiş

Padişahlar ona hayli hevesliymiş lakin

Bu yüksekliği ve sağlamlığıyla [ne yazık ki] kötü akıbetli kâfir cengâverlerin karargâhı ve kan emici şirret savaşçıların meskeni idi. Engürüsve diğer yerlerin kâfirlerinin memleketlerinde nerede cesur bir savaşçı ve kirli bir kan dökücü varsa oraya gönderiyorlar ve onun sağlamlığı yönünde en güzel bir şekilde epeyce ihtimam gösteriyorlar ve kendi bozuk kanılarınca [sözde] oranın muhafazasını ve sağlam tutulmasını en önemli dinî vecibelerinden sayıyorlardı. Aslına bakılırsa oranın İslam ehline verdiği zarar ve adi ve alçak kâfirlere sağladığı yararlarının tarifi kelama sığmayacak kadar fazladır. Örneğin ne zaman ki cengâver gaziler bu taraftan savaş meydanına doğru bir hamle yapmak isteseler henüz yerlerinden kıpırdamadan o soysuz haydutlar hemen kâfirlere haber salıyorlardı ve her daim bu anlamda hazırdılar. Yahut dinsiz düşmanlar pusu kurup, **[80a]** Müslüman diyarların bazı bölgelerine taarruz etmeğe kalkışsalar şecaat ayinli gaziler o pisliklere saldırır saldırmaz, az kalsın o düşmanları der dest edecekleri vakit onlar [kâfirler] rüzgâr gibi hızlı koşarak kendilerini o sığınağa atıyorlar, tilki gibi o sığınağa zıplayarak aslan ahenkli gazilerin pençesinden sıyrılıyorlardı. Geçmiş zamanlarda dindar mücahit padişah ve adaleti sürdüren Sulṭān Yıldırım Bāyezīd Ḫān -*Allah'ın rahmet ve mağfireti üzerine saçılsın*- defalarca Sava Nehri'nin o tarafına geçip Sirem Adası'nı aslan ayinli gazilerin galip atlarının ayaklarının altında yıpratmış olmasına ve ihtimam ve ciddiyet koluyla o diyarın bazı yüksek ve sağlam kalelerini ve önemli hisarlarını savaş ve harp darbeleriyle kuşatıp ayaklar altına almasına rağmen; o kalenin son derece sağlamlığı, burçlarının ve duvarlarının dayanıklılığı nedeniyle, onu fethetme maksadı yönünde hiç bir tedbir ve görüş ışığını oraya yansıtmadı. Yine

aynı şekilde memleketlerin fatihi ve iman ehlinin hamisi olan sultan, Sulṭān Murad Ḫān bin SulṭānMuḥammed Ḫān bin Sulṭān Yıldırım Bāyezīd Ḫān -*Allahü Teâlâ onun ruhunu cennet esintileriyle kutsasın*- 840 (1436/1437) yılının aylarında Engürüsmemleketlerine doğru büyük bir cihat gerçekleştirdi. O yıl onların önemli kalelerinden 6 sağlam kaleyi Allahü Teâlâ'nın yardımıyla fethetmişti fakat adı geçen bu kaleye saldırmaya yönelmemişti. **[80b]** Çünkü onun son derece sağlam olması ve fethetmenin zorlukları herkesçe malumdu ve yüce himmetlilerin nezdinde de mesele ayan beyan aşikâr görünüyordu.

Müelliften

Ele geçirdiğin bir avdan

Elinden kaçmadığı sürece el çekme.

Cihan sultanlarının sultanı, Rahman ve Rahim olan Allah'ın yolunda savaşan Sulṭān Muḥammed Ḫān -*Allah onu sevindirsin ve yaptığı iyilikleri daim kılsın*- ise Ḳosṭanṭiniyye Dāru's-Salṭana'sını fethettikten sonra o sağlam hisarın fethine ve o soysuz kâfirleri yok etmeye azmetti ki bundan sonra o adi kâfirlerin Tuna ve Sava Nehirlerinin bu tarafıyla bir alakaları kalmasın ve onlar için bir sığınak ve kaçış yolu olmasın diye. 859 (1454) yılının aylarında cengâver gazi askerler ve ejdarha minval toplarla orayı kuşattı. Birkaç gün boyunca kale fetih aletleri kullanarak çatışma ve muharebede bulundu. Fakat bazı vezirlerin kâfirlerin işi ve güçlerini azımsamak ve o soysuzları pek de ehemmiyetli ve itibarlı saymamak yönündeki kötü tedbirleri nedeniyle cihat eserli bazı askerleri Sirem Adasına doğru göndermediler. Tuna Nehri tarafını timsah ahenkli gemiler, toplar, tüfekler ve savaş erleri ile muhafaza etmediler.

Beyit

Düşmanın işini gücünü hafife aldılar

O yüzden çok acılar çektiler.

Yanḳū Kral olarak bilinen Engürüs'un kötü amelli kralı sayısız askerler, ateş fışkıran toplar **[81a]** ve çokça sefer tedarikleri ile gemilere oturup adı geçen nehrin güzergâhından kaleye girdi. O nehrin üzerinde bulunan İslam ehlinin gemilerinden birkaçı, kâfirlerin gemileri ile mücadele ve muharebeye güçleri yetmeyip geri döndü. Oysaki öyle ateş saçan bir kaleyi nehir tarafını korumaksızın ve alçak kâfirlerin giriş ve geçiş yollarını kapatmaksızın fethetmeye çalışmak, rüzgârı ölçekle estirme ve kalburla sutaşıma hükmündeydi. Bu duruma rağmen panter misal gaziler savaş ve çatışmadan el çekmeyip din hamiyeti âlemini cihat havasında yükselttiler ve din kelimesini yüceltmekte ve sağlam hisarı fethetmede son derece girişimci bir şekilde gerekeni yerine getirdiler. Fakat [savaşları kazanmak] her zaman büyük savaşçıların savaşmasının gereksinimi olan Allahü Te'âlâ'nın takdirine ve *"Aramızdaki savaşlar sırasıyla, bazen siz bazen biz kazanırız."* sözünde olduğu gibi doğru ve uygun fırsat ve zamanlara bağlı olduğuna göre o mücahitlerin çaba ve gayretleri bir sonuç vermedi ve o fetih gelininin güzelliği hicap örtüsünde kalıp ortaya çıkmadı.

Müelliften

Yegâne Allah'tan nusret ve zafer nasip olmadıktan sonra

Ne faydası var kılıcın ve erlerin çokluğunun.

Evet, bu [kalenin fethi] Sahipkıran Sultan'ın zafer nişaneli damat kılıcının nişanlısı olan bir gelindi ve bu cihan fatihi padişahın adalet saçtığı sıralardaki döneme havale edilmiş bir lokmaydı.

Beyit

Senin damganı taşıyanı kimse satın alamaz

Senin avın olanı nasıl avlar başkası.

[81b] Velhasıl bu durum ve haberler Sahipkıran Sultan hazretlerine malum olup bilgisine ulaştıktan sonra sultanın dinî hamiyeti ve sultanlık taassubu, o uğurlu encamlı devletinin ilk dönemlerinde o sorunlu ukdeyi cihanı fetheden görüş temreninin ucuyla açıp bertaraf etmesi ve o diyardaki kâfirlerin şevketinin şokunu dindar gazilerin yolundan defedip yok etmesi icap etti. Dolayısıyla Sava nehrinin güzergâhı üzerinde bir köprü yapmaya dair kader karineli emir çıkarılma şerefine erişti. Zira yazıldığı ve zikredildiği üzere cennetin dahi kâfi olmadığı merhum mağfur sultanın zamanında o şehrin ve o meşhur hisarın fethedilmesi konusunda vaki olan kusur, görünürde savaş meydanı tarafına bakan nehirlerin muhafaza edilmemesi nedeniyleydi. Mecburen kusursuz ve şüphe barındırmayan *"Bir Müslüman aynı yılan deliğinden iki defa sokulmaz."* hadisine göre:

Müelliften

Takvalı mümini yılan sokmaz

Aynı tarz ve üslupla iki kere

Bir işten ona (yılana) zarar dokununca

Artık o (yılan) onun etrafına nasıl gelir

Dünya hâkimi sultanın azmi ve iradesi, kendisinin deniz asıllı bir saadetle harp meydanına doğru bakan nehrin o tarafına geçmek, bazı zafer eserli askerler ile birlikte mezkûr kalenin karşısına inmek, diğer askerlerin ise daha önce Pīrī Paşa'nın rikabında kaleyi kuşatmakla görevlendirilmiş olan ordu ile birlikte hisardaki kâfirlerle çatışma ve savaşmaya **[82a]** tayin etmek yönünde karar kıldı. Adı geçen kalenin İslam diyarı tarafında yer alması göz önünde bulundurularak bu geçişte sultanın güneş misal zihninde birkaç fayda nazarı dikkate alınmıştı; birincisi, zikredildiği gibi Allah'ın emrinden çıkan kâfirlerin yardım ulaştırma yollarının kesilmesi idi. İkincisi ise muzaffer askerlerin adı geçen adaya girmesi ile birlikte belki hasar akıbetli kral cehalet hamiyeti damarı tutarak harekete geçip mücadele

etmeye ve öne çıkmaya niyetlenebilir, [Bu durumda] onun işini orada bitirmek mümkün olabilirdi. Fakat Sahipkıran Sultan, yâr ve yardımcı Allah'a hamdolsun, Hanefi milletinin, onun arkasında olma ve ona itaat etme sıfatına kemal derecesinde müteessif olduğu için hem de -*Bir ay süren yürüyüşten sonra zafere ulaştım.*- bu Arapça sözün mazmununa göre onun Allahü Te'âlâ ile olan manevi ilişkisinin nihai mertebede olması nedeniyle; sapkın akıbetli kral ve onun hasar akıbetli yandaşları sultanın onlara doğru yönelme sesini ve haberini duyunca o düşkün kavmin kara kalplerini korku ve dehşet o derece istila etti ki yerlerinden kımıldama mecalleri kalmadı.

Müelliften

Düşmanın gönlüne senin ok kuşunun fikri düşünce

O hayalin dehşetinden çalı gibi yerinde kalır.

Ayrıca Sirem Adasının halkı serkeşlikte ve kabalıkta gayet meşhur ve alemdar oldukları ve hem de kale, şehir, bina ve kasabaları gayet bayındır ve nimetlerle dolu olduğu için, fetih nişaneli bayraklar o bölgede kurulursa, aslan nişaneli gazilerin o çevreye saldırmaları ve sefer tedariklerini deniz özlü karargâha taşımaları daha kolay olur.

Beyit

[82b] Aferin, geleceği gören idrak gözüne

Bir bakışla pek çok işi ve gücü halleden

Bu yüzden kaza mizaçlı emir üzerine mezkûr yılın muazzam Şaban Ayının 4. gününde bir güzergâh oluşturmak için o önemli köprünün inşasının ön çalışmalarını başlattılar. Sonra kapıkulu askerleri ve Rumeli ordusu olmak üzere yüce dergâhın bütün kullarının o bölge ve civardaki büyük ağaçları kesmeye koyulmalarına ve köprü için münasip olan her şeyi zımparalayıp hazırlayarak adı geçen nehrin sahiline

ulaştırmalarına dair kaza cereyan ferman çıkarıldı. İhtişamlı ağalar ve büyük emirlerin hepsi son derece ihtimam ve teşebbüsleriyle yandaşları ve takipçileriyle birlikte itaat edilmesi vacip olan emri uygulamada hizmet etmekteydiler. Hatta ağaç ve ahşap taşımak gibi zor işlerde dâhi bazı ricaller diğer askerler ile birlikte iş birliği yapmaktaydılar. Öyle ki ast ve üst arasında pek fark olmadığı söylenebilir. Çoğu zaman İslam dinini meslek edinen mücahitlerin efendisi, mutlak ve üstün olan Allah'ın yarattığı Sahipkıran Sultan takdire şayan çabaları ve Allah'ın dergâhında kabul görülen mücahitlikleriyle; cihat meselesini yerine getirmedeki son derece yüce himmet ve teveccühünden bizzat kendileri değerli ve kıymetli zat–ı şahaneleri ve kutsal mertebeli zatı âli sıfatıyla adı geçen nehrin sahilinde hazır bulunup çalışanların çalışmalarına şahit ve nazır olurdu. Bu hazret için nehrin kenarında o ağaçların dal ve yapraklarından oluşan bir gölgelik tertip etmişlerdi. O, Allah'ın gölgesi ve Salṭanat ve padişahlık göğünün güneşi o gölgeliği kendi varlığının ışığıyla beyt–i mağmur'un gıpta vesilesi yapıyordu. Bir nehrin kenarında **[83a]** Sübhanallah dedirtecek bir deniz, ağaçların dalları ve yaprakları gölgesinde bulunan, dönen felekte bir güneş. Velhasıl köprü kurmanın ön çalışmalarını başlattıkları aynı gün açık ferman gereğince Rumeli askerlerinin büyük bir kısmı yeniçeri askerlerinden 1000 kişi ile birlikte Beylerbeyi Aḥmed Paşa ile diğer taraftan da bir güzergâh oluşturma temelini atmak içinSirem Adasına doğru geçiş yaptılar. Önce geçmiş olan bazı gözcü askerler kâfirlerden birkaç kişiyi sorguya çekmek için tutuklayıp âlemin sığınağı padişahın huzuruna getirdiler. Onları sorguladıktan sonra adi kralın adaya doğru yol alan askerlere baskın yapmaları için 10.000 çevik ve güçlü kâfiri hazırladığı bilgisini aldılar. Bu yüzden tüfekçi yeniçeri askerlerinden 2000 kişinin daha köprüden geçip Rumeli Beylerbeyine katılmalarına dair kaza karineli ferman çıkarıldı. O esnada Sirem Adasının bazı vilayetlerin hükümdarı olan ve kendini o adanın kaydāfesi belleyen bir kadın muzaffer ordunun adı geçen nehirden geçtiğinden haberdar olduğu vakit, ızdırap ve kaygı ateşi, o yel gibi koşan alçak kadının içine düştü. Kadınsı hilekârlığın gereği melek yuvalı padişahın dergâhına bir elçi göndererek itaat, emre boyun eğme ve adet üzere olan haraç ödemeyi kabul ettiğini bildirdi. İki gün sonra o adi kadının savaş erlerini görmeye tahammül edemeyip bütün mal varlığını, nakit parasını, değerli eşyalarını ve ağır yüklerini yanına alıp kralın Dāru'l-Mülk'üne doğru firar ettiği haberi geldi. O imansız ve hilekâr kadının aman dilemekten **[83b]** maksadının canını ve malını aslan misal erlerin satvetinden kurtarmak için *"Şüphesiz bu, siz*

kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür[709]*."* ayeti uyarınca bir hile ve düzen olduğu belli oldu.

Müelliften

Erkeklerin işi aslan gibi kan dökmektir

Kadının işi düzenbazlık ve büyücülüktür.

Bu hal felek misal tahtın ayağına arz edildiğinde, AvlonyaSancak Beyi askerleriyle acilen yola çıkmak ve o bedbahtın hükümdarlık tahtının olduğu Kubnik Kalesini kuşatıp zaptetmek ve o kale için kutval ve dizdar tayin edip burcunu ve duvarını top ve tüfekle doldurmakla görevlendirildi. Aynı şekilde Silistre ve Niğbolu Sancak Beyleri de askerleriyle o düzenbaz ve hilekâr kadının vilayetine baskın yapmakla görevlendirildiler. Onların hepsi itaat edilmesi gereken olan emir üzerine adı geçen vilayet ve kalelerine saldırıp oraları ele geçirdikten sonra sınırsız ganimetler pek çok esirler ile birlikte geri döndüler.

Müelliften

Senin emrinin cereyan ettiği her işte

Takdiri ilahiden dolayı aynısı gerçekleşti

[709] *Kur'an–ı Kerim,12/28.*

ETRAF VE ÇEVREDEN FETİH ESERLİ HABERLERİN ULAŞMASI HAKKINDA

Onların vardıkları gün Bosna vilayetinin emiri ve sınır güvenliğinden sorumlu olan Bali Bey Yaḥyā Paşa bir fetih yapıp 5000 süvari ile oraya vardı ve Rumeli ordusuna **[84a]** katıldı. O fethin mahiyeti Engürüs'un hasar akıbetli kralı Deli Bārḳūolarak bilinen kâfirlerin büyüklerinden birini, o cehennem ehlinin büyük bir gurubu ile birlikte bilgi almak amacıyla adı geçen adaya doğru sevk etmekti. O melun da İslam ordusunun azıkçılarından bir grubuna rastlamış onlardan bazısını tutuklamış ve çoğunu da şehit etmişti, böylece o güzergâhları tamamen bu azık taşıyanların gidiş gelişinden temizledikten sonra Engürüs Dāru'l-Mülkü'ne geri dönmüştü. Bundan bir süre önce adı geçen Bali Bey'in sancağı altında olan bir orduyla zafer konumlu karargâha yönelmesine dair sultanın kader kefilli emri çıkarılmıştı. Şans eseri adı geçen dizdar emir karargâha doğru yöneldiği sırada 400–500 savaş erlerinden oluşan ordusu adı geçen soysuz Bārḳū ile karşılaşır ve harp ve çatışma görevleri aralarında derhal gerçekleşir. Allah'ın yardımı ve padişahın ikbalinin uğuru ile kâfirler yenilgiye uğrarlar ve sapkın huylu Bārḳū tutuklanıp geriye kalan hepsi keskin kılıçlar timsahının yemi olurlar. Müslüman esirler ise azat edilir. [Bu olaylardan önce] adı geçen emir âlem sığınağı dergâha doğru dönerken Engürüs'un kalelerinden üç kaleye rastlamış ve Sahipkıran Sultan'ın ikbalinin uğuruna sığınarak onlardan ikisini harp ve çatışma ile ve diğerini de aman yoluyla iman ehlinin tasarrufuna geçirmişti. Şimdi bu vilayette [Sirem Adası] sultanın emri hasebiyle Rumeli karargâhına vardığında adı geçen **[84b]** kalelerin anahtarlarını, adı geçen soysuz Bārḳū ve kâfirlerin kelleleri, üzerindeki harp ve darp aletleri, cübbe ve zırhı ile birlikte yüce eşiğe gönderdi. Sultanın kader şiarlı kesin emri ile o şirretlerin komutanı cehennemin dibine gönderildi. *"Allah'ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O ne kötü duraktır!*[710] *"* İkinci gün adı geçen emir Sava Nehrinden sultanın ordusunun karargâhına geçerek büyük vezirler aracılığıyla huzura çıkma izni bulup,

[710] *Kur'an–ı Kerim,14/28-29.*

el öpme şerefine nail oldu. Sonra o vilayet ve kalelerden eline geçirdiği gılman ve hürilerden en liyakatlilerini sultanın yüce görüşüne sundu. [Sahipkıran Sultan] onların bazısını kendisi tarafından kabul edilme şerefine tahsis etti, geriye kalanını da adı geçen emire hediye etti ve onun geri dönmesini emretti. O da geri dönüp Rumeli karargâhına katıldı. Aynı gün, daha önce yiğit ve cesur savaşçılarla birlikte Belgrad Kalesini kuşatmak için önden gitmiş olan vezir-i azam PīrīPaşa tarafından gönderilen bir elçi gelip bir arzuhal sundu. Bu arzuhalin muhtevası şuydu:

"Tuna Nehri sahiline bakan kalenin karşısında Zemin Kalesi olarak bilinen dayanıklı ve kapalı olan başka bir kale vardı ve şirret kâfirlerin büyük bir kısmı orada ikamet etmişlerdi. Haliyle onların inat, itaatsizlik ve dik başlılık boyunları yerden göğe kadar uzanmıştı. Belgrad Kalesi adına Engürüsmemleketlerinden gelen bütün azık, erzak, top, tüfek ve mancınıkları önce o kaleye çekiyorlar ve uygun bir fırsatta Belgrad Kalesine nakil ediyorlardı. Bu süre zarfında da orada ikamet eden o dümenciler, ***[85a]*** *İslam Ordusu'nun azıkçılarına da asla gidiş–geliş mecali ve fırsatı vermiyorlardı. Hatta rızk elde etmek için zafer özlü karargâhtan çıkan birçok Müslüman'a da pusu kurup onları şehit ediyorlardı. Bu yüzden o kalenin haydutlarının şerrini defetmeye teşebbüs öncelikli ve oldukça mühim görünmektedir".*

Adı geçen Paşa da Cenab–ı Hakkı Rahman'ın onayından medet umarak ve Sahipkıran Sultan'ın devletinden güç alarak, Semendire Sancak BeyiҢüsrev Bey'i cesur gazilerden oluşan büyük bir grup ve düşman yakalayan çok sayıda yeniçeriler ile birlikte o kaleyi fethetmeleri amacıyla sevk etti. Onlar da mertlik pençelerinin gücü ve savaş toplarının darbeleri sayesinde, üç dört gün içerisinde muzaffer padişahın ikbalinin uğuruyla, zafer bayraklarını onun etrafında yükselttiler ve o cehennem ehliden 300 kişiden fazlasını cesurluk kılıçları timsahına yem ettiler. Kalenin dizdarı o haydutların birkaçı ile birlikte kalenin kulesine kaçıp gizlendi. Fakat o hisarın sağlamlığına dayadıkları sırtları kırılmış oldu ve kurtuluş yolu kapandığı için *Basra harap olduktan sonra,* çaresizce aman ve zinhar feryatları çekerek aşağı indiler. Adı geçen Paşada adı mezkûr dizdarı yazılı bir arzuhal ile birlikte zafer sığınaklı eşiğe gönderip o yenik gurubun geriye kalanını o hisarda oldukları yere hapsetti. Bu hoşnut edici olay yüce eşiğe arz edildiği zaman o alçak kâfirler İslam ehline çokça eziyetler etmiş olmaları ayrıca aman dilemelerine de bir güven olmaması nedeniyle, Zemin Kalesinde hapsedilmiş geriye kalan **[85b]** o zalim siretli kâfirlerin saçtığı karanlık varlıklarının zaman sayfası üzerinden silinmesine, o

zemin burcunu da yeryüzüyle yeksan edip dizdarını da olduğu yerde keskin kılıç darbesiyle cehenneme göndermelerine dair kesin fermanın ışınları parladı. Her ne kadar ilk başta tedbir ve temkin yöntemi olarak vezirlerin birçoğunun da görüşü; o taifeye dizdar ile birlikte aman ve kurtuluş hilati giydirmekti. Bu durumun Belgrad ahalisine özendirici ve [orduya karşı olan] korkularının giderilme vesilesi olması yönündeyse de Sahipkıran Sultan'ın doğru görüşünün son derece sağlamlığı ve onun tevekkül ve itimadının gayeti bağışlayıcıyı ve kudretli Allah'ın teyidine dayalı olduğundan dolayı, bu metanet ve vukurdan yoksun olan temelsiz tedbire iltifat göstermeyip, bu emri çıkarmakla dehşet ve korku aşıladı ve kuvvet ve kudretini ortaya koydu.

Beyit

Üstün akıl, ilk baştan senin fikrinden dem vurur işlerde

Tıpkı sabahın son deminin dünyayı aydınlatan güneşten söz ettiği gibi[711]

Bu ebedî akıbetli devletin ilk dönemlerinde gerçekleşmiş olan ulu hadiselerden biri de bir süre önce bazı Diyarbakır Emirlerinin kader misal emir üzerine Mısır'a doğru yönelmiş olmaları idi. Onlar Allah'ın Sübhani yardımları ve sultanın devletinin uğuru sayesinde o şehir ve kalesini Kızılbaş'ın zalim ve günahkâr ellerinden kurtarmışlardı. Sonra itaat edilmesi vacip emir üzerine oranın sancakbeyliği Yahya Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'e verilmişti. Bu vilayette Diyarbakır Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın elçileri [sultanın] huzuruna varıp bir arzuhâl sundular şu mazmunla:

"Ulak, Musul'un fetih haberini **[86a]** *İran Padişahı Şāh İsmail'e ulaştırdığı zaman bu durumdan dolayı onun vaziyetinde büyük bir fetret hâsıl olmuştu. Seferberlik düşünmeye başladı ve yenik ordusundan büyük bir grubu meşhur emirlerinden biriyle birlikte o diyara sevketmişti. Adı geçen Mehmed Bey de nusret şiar sultanın devletinden güç alarak yiğitlik ve mertlik iddiasıyla yanında hazır bulunan az sayıda kişi ile derhal harp ve çatışmaya girişmiş. İnci manalı -Askerimiz*

[711] Müşfik, *age.*, s.588.

onlara galip gelmiştir.- mazmunu uyarınca alçak muhalifler yenilgiye uğramış bazısı katledilmiş bazısı bitik bir şekilde yığılmış bazısı da canlarını zar zor kurtarmıştır. Onların komutanı da yakalanıp elleri ve ayakları zincirlerle bağlı bir şekilde felek misal dergâha gönderilmiştir."

Bu haber sultanın yüce bilgisine ulaşınca Allah'a şükür vazifesini eda edip, haberi ulaştırana layık vechiyle ihsanlarda bulunup onu kıvançlandırdı.

Müelliften

Senin cihangir görüşün savaşa azmedince

Hizmetinde senin bayrağını melek taşır omuzunda

Her yönden fetih nişanesi gözüme çarpar

Her taraftan ise zafer müjdesi kulağa gelir.

Yine o günlerde zafer endamlı bayraklar güzergâh ve köprü kurmak için o nusret mahfeli menzilde kurulmuştu. Yüce emir üzerine sultan hazretlerinin güvendiği ikinci veziri Muṣṭafa Paşa, zafer şiar askerlerden ve sel tavırlı akıncılardan 8000 süvari ile birlikte Sirem Adasına doğru yola çıkıp, o adanın bazı kalelerini **[86b]** fetih ve tasarruf altına alsın, o nankör kâfirlerin dik başlı ve asi olanlarını ürkütücü kılıçlarının orağı ile biçsin ve onların belde ve kasabalarını süvarilerin atlarının ayaklarının altında ezerek talan edip yağmalasın diye görevlendirildi. Adı geçen Paşa da beş gün içerisinde görevlendirildiği vazifelerini yerine getirip muazzam Şaban ayının 12. gününde sağ salim geri dönerek feleğin sığınağı dergâha vardı. Zafer huylu orduyu da esir, ganimet, at, binek, diğer ihsanlar, mallar ve nakit paralar ile donattı. Aynı gün inci yüklü bulutların hücumu ve nehir şiarlı yağmurların yağışı artmaya ve şiddetlenmeye yüz tutmuştu. Tıpkı umman eserli askerler denizini harekete geçiren zafer karineli Sahipkıran Sultan'ın uğurlarının feyzi gibi Sava nehrini coşturup taşırdı.

Nazım

Senin elini buluta nasıl benzetirim?

Denize benzetsem de denizin methi mübalağa olur

[Arapça]

Yüzüne (huyuna) başarı damgasını vurmuş

Cömertçe davrandığı sürece, ağlıyor gibi görünse de aslında hep güler

O günlerde ve gecelerde art arda ve aralıksız büyük yağışlar meydana geldi ama ona rağmen çalışkan ustalar büyük teşebbüs ve ihtimamlarından dolayı köprü inşasından vazgeçmeyip kesintisiz bir şekilde o mühim işe koyulmuşlardı. Nihayet ayın 13'ü Perşembe günü, samanyolu seyrindeki o köprünün inşası tamamlandı. Bu arada gerçekleşen tuhaf olaylardan biri de şuydu: o taifenin değimiyle, Yayabaşı denilen yeniçeri başkomutanlarından biri iyi görüşlü vezirlerin huzurunda bulunup **[87a]** o güzergâhın mimari çalışmalarını üstlenip sorumluluğunu almıştı. O önemli işi 10 gün içerisinde bitirmeye ve 10. gün geçişlerin gerçekleşmesinin mümkün olacağı yönünde söz vermişti. 10. gün o iş bitip padişahın has atlarından bazılarını köprünün üzerinden geçirmeye koyuldukları an adı geçen o mimar yazılı ecelin gereğince doğru mazmunlu bu söze göre *"Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler*[712]*."* bu fani dünyanın köprüsünden baki dünyaya doğru geçiş yaptı. Bu öğüt habercisi kelamın tabirini hatırlattı: "*Dünya köhne bir köprüdür, onu tamir etmeye kalkma çünkü o artık tamir edilemez sen sadece üzerinden geç."*

Beyit

Dünya hadiseleri sel üzerindeki köhne bir köprü gibidir

[712] *Kur'an–ı Kerim,7/34.*

Geç ondan ve tamirine kalkışma

Velhasıl o gün akşama kadar zafer talebindeki askerler o köprüden geçiyorlardı ve padişahın ahırındaki bazı hademeleri de o gece sabaha kadar köprüden geçirmek için padişahın atlarını sahilde hazır bulunduruyorlardı. Onlardan bazılarını geçirince akşam karanlığı çöktü ve o dünyadaki seller kadar olan atlar, uzunluğu ile suyun genişliği birbirinin içine girmiş dokular gibi görünen ekvator misali köprünün üzerine çıkmaya devam ediyorlardı. Ama ne var ki o karanlık gecede atların geçirilme işinin zorluklardan yoksun olmayacağı da bir gerçekti. Çaresiz ahır emiri, cihanı kat eden atların geriye kalanının geçirilmesini aydınlık sabahın doğuşuna erteledi. Diğer insanlar da artık gidiş gelişi kestiler ve her birisi fanus misal çadırlarında dinlenmeye çekildiler.

Müelliften

[87b] Yarın dünya ışıklarla dolunca

Herkes o yana geçiş yapar

Yıldız damlalarının malum yerlerinden kayboldukları ertesi gün, sanki birdenbire ufuk nehrin üzerinden hücum etti ve suyun istilası ve parlak güneşin pırıltısı o samanyolu misali köprüyü gözler önünden sildi.

Müelliften

Güneş pınarı akar akmaz

Cihanın kisvesinden yıkadı karanlığı

Tıpkı zafer ilave sultanın kılıcının suyu gibi olan Sava suyunun kılıcı, *"Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler*[713]." hükmü uyarınca gazilerin galip atlarının ayağının altında ezilmiş olan pezevenk kâfirlerin suratına benzetip, o köprüyü eklemleri birbirinden ayrılacak şekilde yarmıştı. Bir ordu selini kaldırması gereken o köprü bir suyun karşısında duramadığı için su da onu alıp denize doğru koyuldu. Meğer ilahi rahmetin hikmeti, Sahipkıran Sultan'ın ve cihat karineli gazilerin o gidiş gelişlerde daha çok külfet ve daha çok çile çekmeleri yönündeydi. *"Hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın*[714]*"* mucize levhalı ayet uyarınca büyük mükâfat ve güzel sevaplar hasıl olsun, sultanın değerli hafızasının gemilerine ulaşan. Köprünün yıkılmasından dolayı çöken ve gidiş gelişlerin çilesinden kaynaklanan ağırlık, güzel dengelerin ağırlığına vesile olsun diye.

Beyit

Gerçi acı ve çile çekmekle sevgilinin vuslatına kimse ermedi

Ama acı çekmeyen de vuslata ermedi

[88a] Velhasıl ilahi emirin o güzergâh ve köprü meselesinde böyle cereyan etmesi hasebiyle deniz gönüllü sultan o bir iki gün içerisinde şans eseri oraya varmış olan timsah misal gemilerin hazırlanmasını emretti. Böylece o gemilerle geçiş yapmaya başladılar. İlkbahar seli gibi akan yedi gün yedi gece boyunca, melek uğurlu askerler; yükler, ağır eşyalar, padişahın rikabındakiler ve diğer kulları ile birlikte kesintisiz ve aralıksız bir şekilde Sirem Adasına doğru geçiş yaptılar. Uçsuz bucaksız hazinenin geçişinden sonra 376 deve katarının taşıdığı deniz nişaneli cephaneyi de gemi ile o bahsedilen sudan geçirdiler. Gazilerin kılıcının korkusundan, o derya misal suya o deniz nişaneli cephaneyi geçirmek için bambaşka bir zırh giydirilmişti âdeta. Yükleri ihtiyatlı bir şekilde taşıyacaklarından fazla olan ve zafer eserli askerlerin azık ve yiyeceklerinden oluşan bereket taşıyan develere gelince, kader kadirli emre göre suyun o tarafından Belgrad'a doğru katar katar gönderildiler.

[713] *Kur'an–ı Kerim,63/4.*
[714] *Kur'an–ı Kerim,9/120.*

Bu sırada da zafer temelli askerler göç ve yer değiştirme yaygarasını firuze misal kubbeye saldılar.

MUZAFFER SAHİPKIRAN SULTAN'IN BAHSİ GEÇEN NEHİRDEN (SAVA NEHRİ) GEÇİŞİ HAKKINDA

Mübarek karineli Şaban ayının 11'i Cuma günü sabahı yüce gökyüzünün sultanı yüksek semaların doruk noktasına kadar çekilmiş kaleyi fethetmek amacıyla dördüncü feleğin gemisine çıkıp aydın ufkun nehrinden **[88b]** geçerek toprağı bayındır olan adanın yüzeyini gayeleri dorukta olan bayraklarının ışıklarının güneşiyle, cemal ışınlarının ışık saçma ve celal izlerinin ışıklarını seyretme yeri yaptı.

Nazım

Güneş kayıkçısı seher vaktinde

Sahilden gemiyi suya salınca

Karanlık mülkünün güzergâhından geçiş yaptı

Nur denizi coşup taşmaya başladı

Umman nişaneli Sahipkıran Sultan -*Hâlâ saltanatının denizlerinin ırmakları ve nurlarının eserleri akmakta, batıda ve doğuda adaleti sürmektedir*- azametli ve haşmetli rikabıyla ikbal minval atlara binip adı geçen nehirden geçiş buyurdu. Kutlu tabiatlı adımını Sirem Adasına attı. O hoş mekânın toprağı simyanın kaderinin azalmasına neden oldu. O diyarın yüzeyi zafer karineli rikabındaki süvariler gurubunun atlarının nallarından dolayı birkaç bin ay ve ülker yıldızının doğuş yeri oldu.

Beyit

[Arapça]

Sert kakayı çiğnese oradan su pınarları fışkırır

Orada otlar yeşerir

Tuba'yı andıran bayrağın gölgesini nereye düşürse

Yüz binlerce güneş onun gölgesinde çıkar ortaya

Rikabındaki süvarilerin atlarının nalının tozu lacivert gökyüzüne çöktü

Parlayan yıldızların gözlerine sürme çekme arzusu doğdu.

[Sultan] Felek rütbeli ay gibi çarkıfeleğe benzeyen otağına iniş yaptığı anda o adanın etrafı duvarla çevrili kalelerinden olan Bariç Kalesi'nin kutvalleri ve dizdarı bilinçli devleti kendilerine rehber edinerek kalenin hisarının anahtarını getirip, teslim alınlarını acizlik toprağına sürdüler. İman ehli sultanın eşiğinden aman talep edip **[89a]** haraç vermeyi kabul etme kapılarını açtılar. Bahtiyar naipler de zat–ı şahanenin merhametli emri üzerine onları amannâme kararı vermekle taltif ettiler. Sonra İslam ehlinin fetih bayraklarını oranın zirvesine çektiler. [Kalenin] içindekileri de sultanın adalet gölgesinde münasip bir yere yerleştirdiler. Muzaffer askerlerin ve mağmur

hazinelerin geri kalanını, sudan geçirmek için muzaffer sancaklar sonsuz saadetle üç gün boyunca Böğürdelen Kalesinin karşısında bulunan o menzilde tutuldu. O sırada Mora Sancak Beyi ve Baltaoğlu'nu esir edip sel yatağı gibi olan akıncılarından büyük bir grup ile birlikte henüz zafer şümul gazilerin atlarının altında ezilmemiş olan adanın bazı bölge ve noktalarına gönderdiler. Onlar [zafer şümul gaziler] da birkaç gün sonra esirler ve ganimetler ile sağ salim zafer konumlu karargâha geri döndüler. Kutlu karargâhın çevresini gözetleyen bazı emirler, meleklerin bekçisi olduğu eşiğin hizmetkârlarına: Hasar akıbetli EngürüsKralı'nın melun kâfirlerden oluşan büyük bir grupla şeytanlar ordusunu oluşturarak Sirem Adasına bakan Tuna Nehri'nin bu tarafına gönderdiği ve o adanın çevresine azık, yiyecek ve yağma için çıkan gazilere pusu kurup taarruz etmeyi planladıkları bilgisini verdiler. Dolayısıyla Bali BeyYaḥyāPaşa'nın adına Bosna sancaktar ordusuyla onları bastırmak amacıyla Tuna Nehri'nin sahiline doğru yönelmesine dair kader yazılı ferman çıkarıldı. Mezkûr **[89b]** emirin elçileri bu vilayete vararak bahtiyar naiplere şunları arz ettiler:

"Adı geçen o itibarsız taifeyle yolda karşılaşıp ve aralarında şiddetli bir çatışma gerçekleşmişti. Nihayetinde ilahi faziletin yardımıyla, zaferi ilan eden rüzgârlar İslam ehlini kışkırtıp yenilgi ve alçaklık kapılarını adi kâfirlerin üzerine açtı. Düşman yakalayan gaziler de o yenik kavmin büyük bir kısmını kan emici keskin kılıçlarının parlayışıyla temizleyip 73 kişiyi esir etmişlerdi. Sonra Allah'ın itaatinden burunlarını kıvırmış olan o zelil maktulleri de yan yana sıraladılar ve esirleri de –O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün.[715]*– bu doğru kelama mutabık olarak zincire vurarak heybet makamlı eşiğe getirmişlerdi. Ayrıca şöyle eklediler; Engürüs'un itibarsız kalelerinden olan Salankamen Kalesi'nin muhafızları muzaffer askerlerin Sava Nehrinden geçtiğini duyup, cihangir sultanın bayraklarının yaklaştığını fark edince sabır duvarları çöktü ve o diyardan yüz çevirdiler.*

Beyit

Senin okunun korkusundan düşmanın toprağı savrulur

Senin kılıcının ateşinin korkusundan onun ödü kopar

[715] *Kur'an–ı Kerim,14/49.*

Yine aynı şekilde şu anda adı geçen emirin o kalenin bostanlarında oturmuş, hazır olduğunu ve itaati vacip olan fermanı gözlediğini de arzettiler."

Yüce görüşlü vezirler bu güzel olayları padişahın felek feryat tahtının ayağına arzedince; minnettarlık şükranları vazifelerini takdim ettikten sonra o esirleri hayat bağından azat etmelerine dair kader cereyanlı emir çıkarıldı. [Sonra sultan] seyretmek maksadıyla felek makamlı çadırından **[90a]** çıkıp bizzat kendisi o cehennem ehlinden altı kişiyi dağ görünümlü fillerin ayağının altına attı. Geri kalanını şimşek misal kılıcının suyunun seliyle cehennem ateşine doğru revan etti. Sonra adı geçen Bali Bey'in eskisi gibi o bölge ve güzergâhların muhafazasına devam edip orada ikamet etmesine dair itaati vacip olan fermanı icra şerefi buldu. Yine aynı sıralarda vezir-i azam Pīrī Paşa'nın yanından bir ulak gelip şu mazmunla bir arzuhâl sundu;

"Belgrad kalesinin fitneci kâfirlerinden bazısı gece karanlığında her gece gizli bir yoldan inip o vilayette büyük bir topu hisarın ayağına getirip, muhafız topçular taifesinin bir grubuna baskın yaparak onlardan yaklaşık 10 kişiyi şehadet saadetine ulaştırmış, diğerlerini ise püskürtmüşlerdir. Onların maksadı [kâfirlerin] o yılan şiar topun ateş menfezi olan deliğine, işlemesin diye bir mıh çakmaktı. Ama şans eseri top hala top arabalarının üstünde yüklü olduğu için o delik aşağı tarafta kalmıştı ve o cehennem ateşi ehli çok büyük bir grup olmalarına rağmen ne kadar çabaladıysalar da bağışlayıcı Allah'ın faziletiyle o topu geri çevirmeye güçleri yetmedi. Onlar o çaba içerisindeyken, ordunun bekçiliğini yapan cesur gazilerden bir grup o durumdan haberdar olup kınından çekilmiş kılıçlarla o pisliklere doğru saldırdılar. Fakat bazıları önden gidip kaleye ulaştılar, diğer kısmı da düşmanları arkadan püskürttüler. Bu adi soysuz kâfirler kaçmaya başlayınca o harp meydanı erleri o karanlık gecede iki taraftan dışarı çıktılar. ***[90b]*** *Keskin kılıçları ile o bedbahtları biçtiler ve böylece yaklaşık 40–50 kötü amelli kâfiri cehennemin dibine gönderdiler. Noksanlardan münezzeh Allāhü Te'âlâ tam fazileti icabı olarak o topu o alçakların şerrinden muhafaza buyurdu. "Onlara karşı size yardım etsin, mümin topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin*[716]*." bu doğru kelama göre bazı topçuların şehadetinden müminlerin kalbine inen yara bu zaferin keskin eserli merhemiyle şifa buldu, Velhamdulillahi âlâ Zâlik."*

[716] *Kur'an–ı Kerim, 9/14-15.*

Müelliften

Güneşin alevleri parladığı sürece

İslam'ın kılıcı muzaffer olsun

Allah'ın dininin düşmanlarının sinesi

O kılıcın yanında siper gibi olsun

Hak dinin yar ve yardımcısı Süleyman Ḫān

Karalar ve denizlerin hükümdarı olsun.

ZAFER ÖZLÜ SÜVARİ RİKABI'NIN BELGRAD KALESİNE DOĞRU YÖNELMESİ HAKKINDA

O fetih akıbetli askerler denizi tamamıyla Sava nehrinden geçince Rumeli askerlerinin ilerlemesine dair açık bir ferman çıkarıldı. Mübarek Şaban ayının 13. günü pazar akşamı felek nişaneli pişhane, adı geçen askerler ile birlikte yola revan oldu. Hareket ettikleri o gece, yıldızların dişlerini siyah bulutlar parçasının arkasında gizlediği asık suratlı bir zenci gibi gayet karanlık bir geceydi. Rumeli askerlerinden her birisinin mızraklarının başına bir mum takıp yakmalarına ve mızrakların başındaki pırıltıları mumun ışığıyla bir araya getirmelerine dair aydın zihinli sultanın parlak emri çıkarıldı. **[91a]** Böylece karanlığın rehin aldığı o gece o diyarın yüzeyi yüce gökyüzü gibi görünüyordu. Acayip bir süs ve garip bir durumdu. Can alıcı mızraklar güzel yüzlü sevgililer gibi boy göstermiş, yüzleri kızarmış, birkaç çılgın aşığın kanına göz dikmiş ve çok sayıda avarenin evini barkını yakmıştı. Öyle ki sanki [bu beyit] onların vasfında söylenmiştir:

Beyit

Boy gösterip yüzünü parlattın

Kendi işini yapıp bizim harmanımızı yaktın.

Bu durumun savaş meydanını süsleyen gaziler tarafından sefasız düşmanlara bir işaret olduğunu düşünmek pek de yersiz değildir. Ki biz gündüzleri böyle kandille arıyoruz ve temren dili ile yıldızlarla dertleşiyoruz manasında.

Beyit

Kullarının mızrak mumunu yaktıkları yerde

Kalbi kara düşmanların evlerini barklarını çok yakarlar.

Cemşīd misal güneşin gezgin feleğin atına binip yola revan olduğu adı geçen ayın 24. günü sabahı Sahipkıran Sultan sonsuz ikbal alayları ile o mekândan hareket edip muzaffer ve müferrih bir şekilde Belgrad Kalesine doğru yöneldi.

Müelliften

Aslan yürekli pehlivan, muzaffer bahtlı padişah

Nerīmān kılıçlı ve Ferīdūntahtlı

Belgrad fethi amacıyla atına binince

Gökyüzünün dokuz kalesi sarsıldı

Zurnanın feryadı ve borazanın sesi

Felek Kaf'ında gürültü çıkardı.

O ferah mekândan üç menzil kat ederek adı geçen kalenin karşısına vardılar. Feleğin itaat ettiği sultanın ikbali sayesinde o birkaç gün içerisinde fethedilmiş olan Zemin Kalesi'nin **[91b]** eteği azamet nişaneli çadırların kurulduğu yer oldu. [Sultan] saadet ve ikballe oraya ulaşınca kutlu inişi gerçekleşmeden önce kalenin tam karşısındaki bir bayırın üstüne çıktı. Onun [kalenin] bütün etraf ve çevresini yüce görüşünden geçirip onu fethetme tedbirlerini gözden geçirdi.

Beyit

İşine kendini ısınmış görünce

Gücüne dayanarak dağı yumuşak gördü

Sultanın zafer eserli alayları ile birlikte varmış olan timsah şiar topların hisara yaklaştırılıp Tuna Nehri'nin kenarına çekilmelerine ve onların fırlatmaya teşebbüs etmelerine dair kader misal emir derhal çıkarıldı. Ateş yüklü topçular ve çevik şiar yeniçeriler hisara doğru pek çok top ve tüfek attılar ve o akılsız kavmin kulağını "*Yürekleri hoplatan büyük felaket! Nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket*[717]*?"*ayetinin korku içeren anlamı ile doldurdular. Hor ve düşkün kâfirler de topları yukarı çeken ve bela kapılarını üzerlerine açan gazilere pek çok top ve zemberek fırlatarak itaatsizliklerinin ve dik başlıklarının son derecesini ortaya çıkardılar. Ama Allahü Te'âlâ'ya hamdolsun ki o medeniyetsiz kavmin topu ve taşı nişan mahallinden attıkları halde hiç kimseye değmedi ve onların kıvılcımlarından hiç kimseye bir zarar gelmedi.

Beyit

Gam kilidi ile bağlanmış olan bir işin

Ne olacağı başından ortadadır

Ertesi gün muzaffer cesur askerlerin Sava Nehrinden **[92a]** kaleye doğru geçmelerine ve muhasaranın mümkün olduğu her yere ejderha misal topları kurmalarına ve o mekânı kuşatıp savaşı başlatmalarına dair kader eser emir çıkarıldı. Yine Pīrī Paşa'nın daha önce yanında olan askerler ile Sava Nehri tarafını kuşatması ve ikinci vezir Muṣṭafa Paşa'nın da muzaffer kapıkulu askerlerinin büyük bir kısmı ve birkaç başkomutan ve ağalar ile birlikte Tuna Nehri tarafını kuşatmalarına dair karar verildi. O bölge son derece zorluğu ile tanındığı ve ayrıca sultanın yüce himmeti o bölgeyi fethetmeye sarf edildiği için yeniçeri başkomutanı Bali Ağa da o muzaffer ordunun tüfeğin yılan bilyesini karanlık gecede karıncanın gözüne

[717] *Kur'an–ı Kerim, 101/1-2.*

yerleştiren çokça dilâverleriyle o taraftan kaleyi kuşatıp adı geçen Paşa'ya destek için görevlendirildi. Kader eserli karara göre bir de o ordudan sekbān birliği olarak bilinen 2000 kişi komutanlarıyla birlikte Pīrī Paşa'ya destek ve takviye birlik adı altında görevlendirildi. O gün akşama kadar muzaffer askerler donanımlı gemiler ile adı geçen sudan geçiş yapmaktaydılar. Her birisi kendi mekânında teşebbüs ve ihtimam çadırlarını kurmakta olup savaş ve saldırı mekânını da birinci hisar olarak bilinen o kalenin varoşunda tayin ettiler. Ahır erlerinden gönüllü 3000 kişi, topçular onların arkasında durup işlerini **[92b]** yapsınlar diye topların yanında gerektiği gibi muhkem korkuluklar ve sağlam köprüler kurmaya görevlendirildiler. O gece sabaha kadar büyük ahur eri başı Sava Nehri tarafından ve küçük ahır eri, Tuna nehri tarafından onları kurmakla meşgul idiler. Öyle ki sabah olunca her tarafta 10 tane büyük tabya tamamlanmıştı. Onların her birisi o hisarın iri kulelerinin bir parçası gibi gözüküyordu ve savaş erlerinin ve kaplan alametli gazilerin sığınağı olmuştu. Vedûd olan Allah'a hamd olsun.

KALEDEKİ KÂFİRLERLE HARP VE SAVAŞIN BAŞLAMASI HAKKINDA

Müelliften

Eğer şöhret ve itibar talep ediyorsan gel

Kaplanlarla savaş için keskinleştir pençeni

Ey murad arayan pehlivan, din düşmanlarından

Dağ olsa bile sen çevirme yüz

Eğer o dağsa sen çelik ol

Ki onu kökten viran edesin diye

Eğer dinin peşinde dağ gibi kalıcı isen

Senin sayende dağın gönlüne haşmet doğar

Allah'ın fazileti sana yaver olduğu için

Ben de sana duacı olursam inan

Sahipkıran Sultan'ın ikbali sayesinde

Gökyüzü kalesini fethetmeye muktedirsin

Ey padişah lacivert gök hisarı var oldukça

Böyle görkemli ve öyle sağlam

Senin hisarının istikrarı da sağlam olsun

Senin sayende şeriat zirvesi payidar olsun

Gökyüzünün sağlam temelli kalesinde yaşayanların süresinin güneşin ışık saçan Sahipkıran devletinin sabah tebeşirinin belirmesiyle son bulduğu ve mina işlemeli tahtın **[93a]** cihangir sultanının gökteki Belgrad'dan karanlığı gidermek ve savaşmak maksadıyla doğuya sefa bahşeden atına bindiği kutlu nişaneli Şaban ayının 28. günü sabahı, dağın itaat ettiği, cihan fatihi, yeryüzünün Sahipkıran Sultan'ı saadet kefilli Semend atına binip Tuna nehrinin kenarında hisarın karşısında soysuz kâfirlerin toplarının ulaştığı yerde durdu ve zafer mazharı gazilerin din düşmanlarıyla savaşmasını emredip onları yüreklendirdi. O mülk ve millet sultanının şefkat rüzgârının esişinden, gazilerin, timsahların kat ettiği denizi coşmaya başladı ve borazan misali haykırışları yaygaraya ve kükremeye dönüştü. Dehşet saçan topların sesi sapkın şiarlı kâfirler cemiyetinin kulaklarına *"Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan bir günden (kıyametten) nasıl korunursunuz[718]?"* uyarısını çalarak vaatte bulunuyordu ve top ateşinin ejderha gibi kıvrımlı dumanı *"Üç kola ayrılmış gölgeye gidin ki, o ne gölgelendirir ne de alevden korur."[719]."* ayeti uyarınca garip bir şekilde gittikçe yükseliyor ve mancınıkların ateş küresi bırakan kıvılcımları âdeta "*Şüphesiz cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar[720]."* ayetinde buyurulduğu gibi felek köşküne ulaşıyordu. Yürütülmesi gereken kesin emir üzerine yeniçeri askerleri durmadan tüfek ve ok vuruşlarıyla haysiyetsiz düşmanları kalenin hisar ve burcunun başından uzaklaştırıyor; kalenin işini bitiren topçular ise dağı eriten taşları fırlatıp o taş kalplilere doğru atıyor ve o hisarın çelik misali duvarını ve burcunu kâfirlerin gönülleri gibi yıkıp viran ediyorlardı.

[718] *Kur'an–ı Kerim, 73/17.*
[719] *Kur'an–ı Kerim, 77/30-31.*
[720] *Kur'an–ı Kerim, 77/32.*

Müelliften

Topların gürlemesi ve borazanların haykırışından

Düşmanın gözünde cihan katran gibi oldu

[93b] Çelik taşlı topların darbe ve vuruşlarından

Bu nil rengi kaleden gitti huzur ve sükûnet

Her zirvenin dilleri o vuruş ve darbelerden

Hep *"yer sarsıldığında*[721]*"*[ayetini] okuyor sanki.

Aslan izli gaziler her ne kadar o gün mertlik kollarını açmış ve yiğitçe hamlelerde bulunmuş olsalar da o maksudun sağlamlığı herhangi bir gayret sarf etmekle hâsıl olacak türden değildi ve o istenilen şeyin yüksekliği, vuslat mertebelerine yükselmenin kolayca mümkün olmayacağı kadar fazlaydı.

Beyit [Arapça]

Her kabilede onu yok eden üzüntüden nice ölümler oldu

Bir kez de olsa dönüp bakılmadı bile

Cihanı aydınlatan güneş istiva bölgesine varıp hararetinin şiddeti istila ettiği zaman Sahipkıran Sultan devlet sığınağı çadırının gölgesine salınarak çekildi ve gazilerin her birisi de kendi dinlenme yerlerine gittiler. Âlemi aydınlatan sultanın [güneşin] karanlık gecenin siyahlığını gidermek maksadıyla yine ufuktan yüzünü gösterdiği ertesi gün, bir kez daha İslam padişahı saba salınlı atına binip kutlu ayinli

[721] *Kur'an–ı Kerim, 99/1."* Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı, içindekileri dışarıya çıkarıp attığı ve insan, "Ona ne oluyor?" dediği zaman."

adımlarını malum bölgeye bastı. Ejderha öldüren topçular ejderha misal toplarının ağızlarını yine açtılar ve fitne ve ızdırap ateşini düzenbaz düşmanların içine düşürdüler. Aslan izli gaziler de çaba ve mertlik gösterisinde bulundular. Öyle ki Pīrī Paşa tarafından azap askerinden oluşan iki üç sancak ilk hisarın üstüne çıktı. Fetih cemalinin yüz göstermesi artık yakın görünüyordu. Fakat yine **[94a]** takdir–i ilahi hasebiyle murat ve arzular goncası, o gün de yiğitçe hamleler yelinin esintisine bir tebessüm etmedi ve maksut gül dalının üzerinde açmadı. Çünkü o elverişsiz hisarın çetinliği ve zorluğu, o derin hendeklerin genişliği ve derinliği bir de top ve taşların çokluğu ile yıldırım ahenkli mancınıkların atışları, fikrin çevik uçuşlu tayyaresinin onu gözleme zirvesine çıkabilecek derecede değildi ya da hayalin deryaları kateden denizcileri onun tasavvur derinliğine ulaşabilecek mertebede değildi.

Müelliften

Yokuşu feleğin zirvesiyle aynı dizginde

İnişi sezgilerden daha alçak

Hal böyleyken aslan misal gaziler cihat ve çatışmada o denli çabalayıp, tehlikeli vaziyetlere cesurca atıldılar ki yaklaşık 500 kişi şehadet şerefine ulaştı. Kerametli Şaban ayının 29. günü olan ertesi gün aynı minvalde dilâverlerin ileri gelenleri mücadele ve çatışma hususunda yine büyük çabalar ve esirgemeksizin gayretler sarf ettiler. Öyle ki şehitlerin bedenlerinden o geniş hendeğin dibi yüksek bir dağın dibinde açılmış bir lalezar ya da cehennem dibi ehlinin etrafında yakılmış bir ateş gibiydi.

Müelliften

Şehitlerin dökülen kanından

Bir gül bahçesi çıktı o topraktan

Cesurca girişimlerde bulunan yeniçeri ağasının koluna o savaşta ilahi ihsanın iktizası olarak hisardan gelen bir tüfek kurşunu isabet etti ve [kolundan yaralanmakla birlikte] **[94b]** *"Allah yolunda küçük, büyük bir harcama yapmazlar ve bir vadiyi katetmezler ki (bunlar), Allah'ın, yaptıklarının daha güzeliyle kendilerini mükâfatlandırması için hesaplarına yazılmış olmasın*[722]*."* Uyarınca kolu güçlendi. Aynı şekilde Pīrī Paşa ve Muṣṭafa Paşa ve savaş meydanını süsleyen diğer emirler ve komutanlar canı gönülden gayret sarfettiler ve onların her birisinin çok sayıda yanlıları hayat bahşeden şehadet şerbetini içtiler. Ama yine de görkemli fetih şahini zafer kolunu ve kanadını açmadı ve fetih gelininin cemali o gün de tehir ve gecikme perdesi arkasında örtülü kaldı.

Beyit

Cihanda iyilik ve kötülük çıktığı andan beri

Her iş için bir vakit tayin oldu

Şüphesiz ve kuşkusuz her ne kadar her konudaki işlerin cereyan etmesi bağışlayıcı Allah'ın takdirine bağlı olsa da görünürde fetih konusundaki gecikmenin görünen sebebi; bir kaplana saldıran iki aslan gibi olan o aslan azimli iki ordunun o hisarın iki tarafında saf tutmuş olmaları, aralarında uzun bir mesafenin bulunması ve iniş çıkışlarının çokluğundan sema ve semekin işlevini oyan ve yok eden dik bayırlar, tepeler ve yığınların aralarında engel oluşturması olup o cenahlardan kuşatma işi gayet sıkıntılı ve zor görünüyor idi. Bundan dolayı cengâverlik mazharı o iki askerin birbirlerini savaş vaktinden haberleri olmuyor, çatışma ve muharebeyi erken ya da geç fark edince azgın kâfirlerin hepsi ayrı ayrı savunmaya yöneliyor ve bu durum din ve milletin düşmanlarının üstünlüğüne ve güçlenmesine neden oluyordu. Bu tehir ve gecikmeden sultanın güneş misal zihninin aynasını büsbütün dini hamiyet buharından bir toz kaplamıştı. [Sultan] O günün sonunda **[95a]** bazı vezir ve komutanlara emirlerini yerine getirmedikleri yönündeki bir lisanla gıyaben sitem edip kusurlarına göre onlardan yakındı ve serzenişte bulundu ve bu söylemlerinin mazmununu inci mahiyetli bir lafız ile şöyle buyurdu;

[722] *Kur'an–ı Kerim, 9/121.*

Müelliften

Düşmanla savaşta öyle çok çabalayın

Ki onun toy beyninden sen aklı çalasın

Kim ki kolaylığa meyil ederse

Düşmanı muradına da kolayca erdirir

Ne güzel söz etmiş o şanlı Firdevsī

Savaşçı erlerden Şehnâme'de

"Gelin hepimiz ölüme boyun eğelim

Zinhar ki düşmana fırsat vermeyelim".

Padişahın hamiyet ateşi demek öyle alevlendi ki artık bizzat kendisinin savaş işine girişip ve yüce sıfatlı zat–ı şahanesinin tehlikeli durumlarda hazır bulunmasına karar verdi. Fakat has yakınları ve üst düzey devlet erkânı çeşitli yalvarış yakarışlarla mâni olmaya çalışıyorlardı:

Müelliften

Padişaha düşmez savaş zamanı

Kendisinin bizzat savaşa girmesi.

Bu yüzden yiğitlerin tam olarak girişimci bir şekilde görevlerini yerine getirmelerine dair emir verdi ve o gün Semendere tarafından dağ görünümlü gemiler ile varmış olan ateş yüklü koca topları Sirem Adası yönünde kalenin karşısına kurmalarına, o taraftan da ateş yağdırmalarına, saat hesabıyla; tarafların çatışma zamanında herhangi bir gecikme ya da öncelik ortaya çıkmayacak şekilde hisarın, harbin mümkün olduğu iki tarafından, savaşı başlatmalarına ve toplu bir şekilde saldırı işini sonlandırmalarına dair karar çıkardı. **[95b]** Ordu komutanları ve önderleri fetih konusunun tedbirini münasip olacak bir şekilde gözden geçirmeleri için üç gün süre talep ettiler. O gün Tuna Nehri'ni ve Budin güzergâhını muhafaza etmekle görevlendirilmiş olan Bali Bey Yaḥyā Paşa tarafından bir ulak geldi ve sapkın kralın çok sayıda sal hazırlamış olduğu bilgisini baytiyar naiplere sundu. Sal halatlar ile birbirine düzenli parmaklar gibi bağlanan, suya atılan ve suyun akışına bırakılan birbirine denk, eşit ve düz ağaçlardan ibarettir. Adı geçen elçiler ayrıca soysuz kralın pek çok azık, yiyecek ve savaş malzemelerini sayısız kâfir ile o sallara yerleştirip kalenin takviye ve desteği için yola revan etmiş olduğunu bildirdiler. Bu haber sultanın yüce bilgisine ulaşınca; düşmanı bitiren 500 tüfekçi yeniçeriyi gemilere bindirip bu haberin doğruluğunu araştırmaları için Tuna Nehri'nin üzerinden Budin Şehrine doğru sevk edilmelerine dair kader misal ferman çıkarıldı. Yüce Allahü Te'âlâ fazileti şamil olur olmaz mübarek Ramazan ayının kıvançlı Pazartesi günü Tuna Nehri tarafında sürekli çatışma halinde olan yeniçeri cengâverleri hisara doğru yönelip, o tarafta yer alan ve savaş sırasında dinden yoksun kâfirlerin sığınağı haline gelen ve haliyle sağlamlığı ve yüksekliği nedeniyle gazileri oldukça zarara uğratan ve ilerlemelerini engelleyen yüksek bir burcun zirvesine o gün top ve tüfek atışları ile ateş kıvılcımları fırlattılar. **[96a]** Sonrasında onun duvarlarını yıkıp mancınıklarını yok ettiler; öyle ki eğer biri onun [kalenin] yukarısına çıksa aşağıdan görülebilir, topların ve tüfekler hedefi olurdu. Tüm noksanlardan münezzeh kusursuz Allāh'ın inayetinin yardımı ve sultanın devletinin uğurları ile gerçekleşen o kalenin yanmasından dolayı kötü akıbetli kâfirlerin durumu son derece zafiyete uğradı ve o cepheden savaş önceki durumuna nazaran daha da kolaylaştı. Adı geçen mübarek ayın 3. günü Salı sabahı yüce fermanlı sultan, bir kez daha kâinatı kateden o dağ parçası üzerine cihanı gezen güneş gibi doğup, muzaffer atlı alayları ile kalenin karşısında adayı gören bir yüksekliğe çıktı ve dikkatli bir şekilde fetih eserli görüşü ile Allah'ın ordusunun savaşması için elverişli olan birkaç yeri gözlemledi. Sonra âlemin sığınağı olan eşiğinin bazı başkomutanlarını savaş meydanlarının emir ve

vezirler ile birlikte o mevzilere gönderdi. Sonra o mekânların savaş erleri ile doldurulmasına ve o mevzilerden hisarın eteğine pençe atarak geçip savaşı başlatmalarına dair emir verdi. Ayrıca daha önce Halep valiliğinden ve eyalet başkanlığından azledilmiş olan Ḳarāca Paşa'yı, gazilerin gemi külfetini çekmeksizin iki taraflı gidiş geliş yapabilmeleri için bu vilayette adı geçen kalenin yakınında bulunan Sava Nehri'nin üzerine bir köprü kurması için görevlendirdi. Çarşamba günü yüce divan kuruldu, vezir-i azamlar ve saygın emirler toplanıp, savaş için yeniden tayin edilmiş olan mevzilerin her birisine bir emir **[96b]** atadılar. Ertesi gün toplu bir saldırı düzenleyerek birden her mevziden ve her mekândan kâmil milletin düşmanlarını defetmeye ve o illeti tamamen yok etmeye koyulmalarına dair yüce emir çıkarıldı. O gece sabaha kadar kurtuluş simgesi askerler hisara doğru geçiş yapıyor ve her birisi belirlenmiş malum mevzilerine yerleşiyorlardı. Yıldız ordulu sultanın ışık eserli askerlerinin saldırısı ile karanlık gecenin hisarının ışığını yaktığı ve kan emici karanlığın kötü yıldızlı ordusunu mina misal kaleden uzaklaştırdığı ayın 5'i Perşembe günü sabahı sultanın deniz eserli askerleri o dağ temelli hisarı tamamen kuşatmış ve bela yolunu avare düşmanların evlerine ve barklarına açmışlardı.

Beyit

Her birliğin alayından ayrı ayrı

Dağ gibi bir hisar kurulmuş.[723]

Sahipkıran Sultan da saba nişaneli saadet mazharı sarı atına binerek ikbal ve uğur müjdesi ile kalenin karşısındaki bir yüksekliğe çıkıp kutlu akıbetli görüşleri ile gazilerin İslam dini yolunda verdikleri çaba ve ihtimamlarını gözlemliyordu. Sanki onların her birisi hal ve amellerinin lisanı ile bu söylemin mazmununu eda ediyorlarmış gibiydi:

Beyit

[723] Dokter-i Mu'înfer, nşr., *Külliyât-ı Hamse-yi Nizâmî*, Tahrân: İntişârât-ı Zerrîn, 1362 hş. (1942), s.921.

Bizim için ve senin için ey padişah, ezelden böyle oldu kısmet

Bizden senin yolunda can vermek senden ise gözetmek.

Kös ve davul sesleri ve ülkeler fetheden dilâverlerin naraları ve haykırışları, sağlam temelli dağların gövdelerini titremeye ve ızdıraba düşürüyor ve muharebe ateşi tutuşma ve alevlenme bayraklarını yükseltiyordu. **[97a]** Belli bir hizmet için her birisi bir mevziye tayin edilmiş olan cesur sıfatlı komutanlar ve aslan izli diğer gaziler mücadele ve savaş sazını çalıp muharebe konumunda sabır ayaklarını diretiyorlardı. Dinsiz ve adaletsiz düşmanlar o güçlü ve sağlam adımları görünce cansız bedenler gibi yerlerinde çakılıp kalıyorlardı. Haydar gibi savaşan mücahitler, dağ delen mancınıkları o kalenin hisarına ve burcuna fırlatıp her bir darbe ile onun gövdesini muhafızları ile birlikte yok ediyorlardı.

Nazım

Cengâverler ve pehlivanlar o dar yerde

Çelikten bir dağ gibi ayak dirediler

Komutanlar padişahın önünde başlarını öne eğdiler

Din yolunda dökeriz kanımızı diye

Bundan önce de değildi çabamız gevşek

Şimdi daha şiddetli bir şekilde coşku gösteririz

Çaba gösteririz, timsah gibi bir çaba

Bu gül bahçesinden bir renk ve koku yayarız.

Savaş meydanı erlerinin her yerden hücum ettikleri ve ansızın muharebe ve müdafaa kapılarını açtıkları anda sapkın şiarlı kâfirlerin her cepheden aynı anda savunma gücü yoktu. Fakat gazilerin girişimleri ve cengâverliklerini daha çok cesur yeniçeri askerlerinin olduğu cepheden gözlemledikleri ve o alçaklar o cepheden yana şiddetli korku ve dehşete kapıldıkları için ekseriyetle o tarafı müdafaa etmek ve savaşı oradan yürütmekle meşgul oldular ve nihayet beklenen oldu:

Beyit

[97b] Onun hicran korkusuyla günlerce bu gönlün canı çıktı

Gönlün korktuğu şey sonunda başına geldi.

O cepheden savaşı yürüten saldırgan ve savaş deneyimine sahip kaplan huylu bahadırlar ve özellikle o nilgün şiarlı hisara doğru koşmayı girişimci adımlarının yanında yüzeysel bir iş gibi gören, can alan hançeri reyhan destesi bilen ve çelik dişli silahları yüklü kamışlar olarak okuyan yeniçeri savaşçılarının bazısı birden hisara doğru yönelip kale yıkan topların darbeleriyle oluşan yarık ve çatlaklardan saldırarak cesaretli sinelerini bela okları ve taşları karşısında açıp kalenin içine girdiler. Kale fetheden gazilerin tesbih ve tekbirlerinin haykırışlar sesleri esîr feleğinin bütün tesbih edenlerinin kulağına ulaştı ve dirayetsiz kâfirlerin sapkınlık ve dalalet mazharı olan bayrakları ters döndü. Çevik şiarlı gaziler sulu kılıçlarının selini o şerirlerin bedenlerinin nehrinde revan ettiler ve bir demde o cehennem ateşi ehlinin savaşçılarından büyük bir kısmını yok ettiler.

Nazım

Yiğitler o kaleye akın edince

Her bir saç telinden bir kılıç çıkardılar

Bela timsahını ortaya attılar

Kılıçla timsahlardan kelleler aldılar

Coşku nidaları ve haykırışları yükseldi arşa

Her köşeden akıyordu kan dalga dalga.

Durumu o minvalde gören sapkın akıbetli kâfirler ordusunun geriye kalanı kendi hallerine hayıflanarak aslan simalı gazilerin kılıç sularının tufanının korkusundan "*O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi*[724]*."* **[98a]** ayeti uyarınca Nebvise ve Narin de denilen ve yükseklikte ve sağlamlıkta arşın zirvesine eşdeğer olan o kalenin ergine sığınıp, İslam ehlinin o kaleyi istila ettiğini ve müminlerin girdiklerini öğrendiklerinde ve bu konuda şüpheleri kalmadığında o ergin çevresini ve kasırlarını ateşe verdiler. Böylece doğru konumlu *"Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı*[725]*."* ayetinin mazmunu yine gerçekleşti ve o ateşin alevlerinin tutuşması ve o kalenin zirvesini sarmasından dolayı *"Şüphesiz ki cehennem kâfirleri elbette kuşatacaktır*[726]*."* anlamındaki doğruluk göstergesi olan bu ayeti kerimenin manası aşikâr bir konumda gerçekleşti, hamdolsun Allah'a.

[724] *Kur'an–ı Kerim, 11/43.*
[725] *Kur'an–ı Kerim, 59/2.*
[726] *Kur'an–ı Kerim, 9/49, vd.*

İYİ GAZİLERİN HİSARDAKİ KÂFİRLER İLE MUHAREBELERİ HAKKINDA

Kılıcın ateşi ve ateşin kılıcıyla kaledekilerin ve serkeş ateş ehlinin işi ve gücü bu hale gelince tüm gaziler kaleye girip kaleyi korumada kullanılan ve ateş kıvılcımlarının verdiği hasardan geriye kalan savaş malzemelerini ele geçirdiler. Merhum Padişah Sulṭān Muḥammed Ḫān -*Allahın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun*- zamanında o mekânı ele geçirmek maksadıyla oraya taşınmış olan ve geri dönüşte orada kalmış olan koca topların hepsini aldılar, o alçak kâfirlerin tasarruflarının bulanık paslarından temizlediler ve yeniden o kalenin zirvesine taşıyıp savaşa devam ettiler. **[98b]** İblis şiarlı kâfirler de itaatsizlik ve serkeşlik konusunda inat ve ısrar edip bu yenilgiye ve aldıkları bu kadar hasarsa rağmen öyle çabalıyorlardı ki gökyüzü hisarının sakinlerinin gözleri şaşkınlıktan açık kalıyordu. Ama dillerin dili semanın zirvesinden bu sözün mazmununu eda ediyordu:

Müelliften

Senin kılıcının keskinliği düşmanın seddini yıktı

Hatta zincir bağlarıyla bağlanmış olsa bile.

O gün şehadetin bal gibi şerbetini can damağıyla içen rütbeli gazilerin aralarındakilerden biri; Mısır'daki Çerkez emirlerden geriye kalmış ve sonra felek mertebeli eşiğin gulamları zümresinde yer almış olan Ḳānṣū ʻĀdilī idi. -*Allah onları peygamberlerle, doğru sözlülerle, şehitlerle ve dürüstlerle haşr etsin (eder)*- Şafak kanı bu dokuz katlı hisarın eteğine döküldüğü ve görkem mülkünün gazilerinin yollarına âdeta güzel kokulu misk saçarcasına yeşil çemberli kalbur ile elendiği akşam vakti kale fetheden yiğitler ve kâfir kapan mücahitler *"Uykunuzu bir dinlenme*

(sebebi) kıldık[727]*."* ayetinin buyurduğuna göre savaştan el çektiler huzur ve dinlenme mekânlarına geri dönmeye azmettiler.

Beyit

Huzur yerlerine geldiler savaştan

Bedenlerinden kanları yıkadılar yüzlerinden tozu.

Yine doğu sultanının, karanlığın küfür eserli hisarını ele geçirme maksadıyla yönelip teşebbüs ettiği ve kazma şiarlı parlayan ışınlarıyla karanlık gecenin kalesinin altında tüneller açtığı seher vaktinde Sahipkıran Sultan devlet erkânının ve ordu komutanlarının huzuruna gelmelerini emretti. **[99a]** O yüce divanda tünel yapan kazıcıların ve kalede delik delen kale kırıcılarının o cepheden hücumun gerçekleştirilebileceği bir burcun altından tünel kazmalarına dair kader imzalı karar uygulanma şerefine erişti. Ayrıca yükseklik ve sağlamlığı son derecede olan yukarıdaki kalenin merdivenler vasıtasıyla saldırarak ele geçirilmesinin, her ne kadar bizim savaşçı dilâverlerimizin ve aslan huylu kullarımız nezdinde kolay görünse de, çokça insanın telef olmasına sebep olacağına ve bunun uygun olmayacağına dair bir ferman çıkarıldı.

Beyit

Karınca parlak tasa düşünce

Kurtarıcıya çare gerek kudret değil.[728]

Kesin emir üzerine aynı gün Ferhat vasıflı deliciler ve dağ delen kazıcılar kalenin bazı viran evlerini kendilerine siper yapıp delmeye kale erginin altından başladılar. O gün Bali Bey Yaḥyā Paşa'nın adına, bir grup cengâver gazi ile kralın

[727] *Kur'an–ı Kerim, 78/9.*
[728] Mu'înfer, *age.*, s.840.

saltanat merkezine ve civarına saldırı düzenlenmesine dair yüce karar çıkarılma şerefi buldu.

Müelliften

Düşman yakalamakta adeta kartal olan bir grup

Gök gürlemesi ve bulut gibi kükreyip saldırıyordu.

Belki o bedbaht kralın cahillik hamiyeti damarı tutar da bu tarafa doğru hareket eder veyahut [bizim askerlerimiz] bazı ganimetler elde edip onun saltanat merkezi ve çevresini ayaklar altına alarak, o melunun yakınlarından birini kâfirlerin ne yapacaklarına dair sorguya çekmek için ele geçirmeleri mümkün olur diye. Aynı gün birkaç elçi Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklu Mehmed Paşa tarafından gelip **[99b]**İran diyarı memleketlerinin ve fetih gayeli bayrakların uzaklığına rağmen yüce devletin sultanının satvetinin korkusundan çekingen başlarını sessizlik boyunlarına çekerek sakince köşelerinde dinlenen sapkın ayinli Kızılbaşların haberlerini ulaştırdılar. Onların arkasından asi Ġazālī'yi bastırmak için Ferhād Paşa'nın yardımına gitmiş olan silahtarlar sınıfı ağalarıyla birlikte geldiler ve hazır vaziyetteki gaziler birliğine katıldılar. O gün ayrıca deniz şiarlı Sava Nehrinden geçmiş olan Rumeli asker gruplarının kalenin etrafında konuşlanmalarına ve kalenin ergini yıkmada ve cehennem ehli ile savaşmada diğer mücahitler ile uyumlu bir şekilde cihat vazifelerini yerine getirmelerine dair âlemi aydınlatan emir çıkarıldı. Vakarlı Ramazan'ın 13'ü Cuma günü yine kale yıkan topları yukarıdaki kalenin duvarı üzerine kurdular ve savaş sancağını bir kez daha göğe çektiler.

Müelliften

Açıldı topun ağzı ejderha gibi

Mūsā bir kez daha attı asasını

O tunç gibi kalenin üzerine yöneldi

Onu Firavunun sarayı gibi alaşağı etmek için.

Koca topların darbesiyle feleğe kadar uzanan kale erginin duvarının birkaç yerinde büyük yarıklar açtılar. Savaşçı dilâverler ve savaş huylu yırtıcı aslanlar merdivenleri hazırlatıp kaleye saldırı düzenlemeye hazırlanmışken orduda bugün savaşın ertelendiği haberi yayıldı. Dolayısıyla cihat ayinli askerler savaş hazırlığını bırakarak **[100a]**her birisi dinlenme yerlerine çekildi. Ok ve tüfek darbeleriyle medeniyetsiz kâfirleri hisarın etrafından uzaklaştıran bir taifenin işi bırakmasını fırsat bilen alçak kâfirler, merdivenlerden yukarıya tırmanmakta olan öne geçen dilâverlerden birkaçını şehadet mertebesine ulaştırdılar. Ayın 14'ü Cumartesi günü olan ertesi gün Ḳarāca Paşa'nın denetiminde inşa edilen Sava Nehri üzerindeki köprü tamamlandı ve bundan sonra sultanın çadırlarının kurulduğu taraftan kaleye doğru gidiş geliş kolaylaştı ve gemiler ile taşımanın külfeti giderildi. -*İkiye değil üçe bölünür*- bu Arapça sözün mazmununda olduğu gibi; Rumeli Beylerbeyi Aḥmed Paşa'yı da top atmanın ve savaş bayrağını yükseltmenin mümkün olduğu başka bir cepheye tayin ettiler. Pazartesi günü yine kulunu seven Allah'ın yardımıyla Muṣṭafa Paşa ve Ağa'nın kuşattığı cepheden ateş kıvılcımlarını kaleye doğru fırlattılar. O kıvılcımlar yüksek bir kulenin üzerine düştü barut ve petrolün de onlarla birleşmesiyle tutuştu ve o kulenin tepesi yandı. Ertesi gün PīrīPaşa'nın sorumluluğunda olan cephedeki başka bir kulenin duvarı ve tepesi birdenbire kendiliğinden çöktü. İslam ehli bu uğurlu sonlu havadisleri iyiye yorup haysiyetsiz kâfirleri de kötü talihli olarak addettiler.

Beyit

İyiye yorumaktan iyi durum doğar

Senin işindeki düğümler çözülür

[Arapça]

Bil ki uğursuzdan başkasına uğursuzluk yoktur

O da helak olmaktır

Hatta birbirine denk düşen şeylerdir

[100b] *Çoğu zaman yanlışı da çoktur.*

Ayrıca o vilayette Bali Bey Yaḥyā Paşa, Engürüs kâfirlerinin büyüklerinden yedi uğursuz kâfiri bağladı ve zincirlerle fetih akıbetli eşiğe gönderdi ve onlar kralın durumu hakkında soruşturuldu. O zillete düşmüş kâfirin emirleri ve devlet erkânı o hengâme sırasında *"Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınıktır*[729]*."* buyruğu uyarınca tedbir ipinin ucunu kaçırmış, bazısı cahiliyet hamiyetine güvenerek ileri atılma ve mücadele ve çatışmaya girmeye karar verdiklerini, bazılarının ise Muḥammed Milleti'nin Sultanı'nın heybetinden kara kalplerini korku ve dehşetin istila ettiğini, ileri atılma ve mücadele gücünü kaybetmiş olduklarını ayrıca kötü akıbetli kralın da bu iki fikir arasında -*Bir adamı ileri bir adım geri*- sözüne uygun olarak kararsız kaldığını ve şaşkın bir vaziyette olduğunu söylediler.

Müelliften

Güneş gibisin düşman nasıl başa çıksın seninle

Senin karşına çıkan suya yazılmış yazıdır.

O soysuzları soruşturup haber ve bilgileri aldıktan sonra yedisini birden kan emici kılıç darbesiyle cehennemin yedi kat dibine gönderdiler. O günlerde kalenin duvarında çokça delikler açılmış olduğu için hilekâr kâfirler *"Oysa sadece*

[729] *Kur'an–ı Kerim, 78/9.*

kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir[730]*.''* ayetinde buyrulduğu üzere bir hile düşündüler; şöyle ki İman ehlinden aman talep edip, ertesi gün kaleyi İslam ehline teslim edeceklerine dair itaat bildirme kapılarını açtılar. **[101a]** Mert sıfatlı gaziler de savaştan el çekip o gün harp ve çatışma sıkıntısından feragat ettiler. Doğuyu seçen padişahın sihirbaz gecenin hilesinin üzerinden perdeyi kaldırdığı ertesi gün kaledeki kâfirler yine birini gönderip üç gün daha mühlet talep ettiler. Bu oyalamadan o habislik ehlinin hilesi ve ihaneti anlaşıldı. Keşif yapanlar kalenin yakınına varıp orayı gözlemleyince, o bir gece ve gündüz içerisinde o sapkınlık dağının serkeşleri çoluk çocukları yardımıyla o yarıkları taş, demir ve tahta ile görenlerin ilk halinden ayırt edemeyecekleri şekilde sağlamlaştırmış olduklarını, top ve tüfek darbesinin karşısında hiçbir şekilde dayanamayacak olan bazı noktalara da mühletleri olan bir gece içerisinde korkuluklar ve siperler yapıp toplar kurmuş olduklarını ayrıca bazı burçların çökmesinden dolayı dolmuş olan hendekleri de temizleyip, saldırı sırasında gazilerin ayaklarının altına batıp savaşı bıraksınlar diye ucu sivri demir mıhları diplerine çakmış olduklarını gördüler.

Beyit

Din ehlinin mantığı hakikaten keskin kılıçtır

Muhaliflerinin ise hep düzen hile ve aldatmaktır.[731]

Bu durum ve vaziyet Salṭanat ve şevket tahtının ayağına arz edilince padişahın şahlık taassubunun ateşinin alevleri körüklenip **[101b]** çelik pençeli erlerin tekrar muharebe ve savaşa yönelmelerine ve bundan sonra hiçbir şekilde ihmal ve tehirde bulunmamalarına dair kader eserli ferman çıkarıldı. Özellikle de sultanların sığınağı olan kapıkulu askerlerinden birini o zafer encamlı savaş meydanı ormanlarının aslanı olan donanımlı yeniçeri ordusunun başkomutanının yanına gönderdi. Fetih konusunda bundan fazla tehir yapılırsa hitap ve serzenişe maruz kalacaklarına dair şiddetli ve önemli tekitlerde bulundu. Adı geçen ağa da Allah'ın inayetine ve yardımına güvenerek ve sultanın ikbalinin uğuruna sığınarak kin güden

[730] *Kur'an–ı Kerim, 2/9.*
[731] Müşfik, *age.*, s.586.

askerleri ile birlikte hemen savaş meydanına yöneldi. Kolu yaralı olmasına rağmen kuvvet kolunun değerli Sahipkıran Sultan'ın kulluk gücünden güç aldığı için çaba, ihtimam, gayret ve teşebbüste bir dakikayı dahi zayi etmedi. O gün gazilerin bazısı yaralı olma şansına bazısı ise şehadet saadetine ulaşmış olsa da ateş yüklü top ve tüfek darbeleri ile düşkün kâfirlerin cengâverlerinden birkaçını cehennem köşesinin sakinleri yaptılar ve o adilerin işleri tam anlamıyla korkuya büründü. O günküsaadetli şehitlerin arasındakilerden biri de mertçe çabaları ve cesurane mertlikleri ile mücadele esnasında Hak Teâlâ'nın rahmetine kavuşan Bursa Sancak Beyi Behrām Bey idi -*merhametli Allah'ın rahmeti üzerine olsun*-. O feri sönmüş melunlar kale duvarının ve hendeklerin sağlamlığını, görenlerin şaşkınlıktan yaydaki ok gibi hayret **[102a]** parmaklarının ağızlarında kaldığı mertebeye ulaştırmış oldukları için o gün de merhametli Allah'ın takdiri ile fethin güzelliği, izzet örtüsünü kaldırmayıp, galibiyet ve zafer güneşi tehir perdesinin arkasından yüzünü göstermedi. Aynı gün yine Budin çevresine saldırmakla görevli olan Bali Bey'in elçileri yoldan gelip beraberlerinde 5 kesilmiş kafa ve tamamen zincirler ve bağlarla âdeta cübbe giyercesine kuşatılmış 60 kâfiri saadet akıbetli dergâha getirdiler. Durum şundan ibaretti; Kralın cengâver komutanlarından olan ve Nādir Şabānolarak bilinen sapkın bir kâfir, asker talep etmiş ve adı geçen Bali Bey'i gafil yakalayarak ona saldırarak işini bitirme görevini üstlenmişti. Bali Bey kader imzalı ferman üzerine Budin tarafına geçmek için Drava Nehrinin kenarına varınca oraya varmış olan adı geçen kâfir ile karşılaşmış ve aralarında çatışma meydana gelmişti. Yine Allāh–u Te'âlâ'nın inayet pınarı sayesinde din ehli ve millet ırmağında fetih ve zafer suyu akmış ve düşkün kâfirler yenilgiye uğramıştı. Onların yoldan çıkmış ordu komutanı binbir hile ile tatlı canını kurtarmıştı ama Tanrı'nın emrinden çıkan o kavmin büyüklerinin büyük bir kısmından bazısı katledildi bazısı ise esir alındı böylece. Bu da adı geçen emirin hareketi yönünde emir buyuran Sahipkıran Sultan'ın ayna gibi kalbine tecelli ettiği Subḥān Allāh'ın teyitlerinden ve ilahi ilhamların uğurlarındandır. Ki böylece bu kusursuz suret gaip perdesinin arkasından cemalini gösterdi.

Beyit

[102b] *Bilinmeyenin ne kadar sırlı olduğu gibi*

Atılan okun vücudun neresini yırtacağı da bilinmez

İlahi nur yeridir padişahın nurlu görüşü

Zinhar kimsenin bu konuda şüphesi olmasın.

HİSARI DELMEDE ATEŞİN TESİRİ HAKKINDA

Dokuz katlı gökyüzünün sultanının teveccühünün uğuru sayesinde, harika icatlardan olan kalenin hisarında delikler açanlar ışınları yakan karanlığın ateşini coşkun zifiri gecenin hisarının altına koydukları ve nilgün dağın madeninin yuvarlak taşını, şafağın karanlığı ezen topunun ağzından fırlattıkları ayın 24'ü salı sabahı zamanın Süleyman'ı -*Allahü Te'âlâ onun mekânını cennet eylesin*- iman ehlinin arasından saltanatın uğurları mazharı olan Sahipkıran Sultan yüce temelli divanın kurulmasını emretti ve o gün tamamlanmış olan tünelde intikam ateşinin yakılmasına dair itaati vacip olan emir çıkarıldı. Kader tesirli emir üzerine:

Müelliften

O kocaman burcu ateşe verdiler

Dumanı ejderha gibi göğe yükseldi

O kale yakan ateşin tesirinden

Dünyayı aydınlatan güneşin takati kalmadı

Doğru görüşlü vezirler ve divanı süsleyen yetkililer felek misal tahtın ayağında henüz hazır bulunurken birdenbire ateşin kuvveti o hisarın altına işledi ve altını kazdıkları **[103a]** burcun başına çıkmış, top atma edevatını hazırlamakta olan gafil, bilinçsiz ve dünyaları perişan kâfirlerin bir kısmının olduğu noktadan *"Oysa azap kâfirleri üstlerinden ve ayaklarının altından bürüyeceği gün, şüphesiz cehennem onları mutlaka kuşatmış olacaktır. Allah onlara, "Yapmakta olduklarınızın*

cezasını tadın" diyecektir[732]*."* bu kadim kelamın içeriği uyarınca; o dağ haşmetli burç havaya uçtu ve *"Hemen onların altını üstüne getirdik*[733]*."* yüce Allah'ın emrinin doğruluğunu gösterdi.

Müelliften

Kale erginin hisarının içine

Cehennem ateşi gibi ateş düşünce

Öyle uçtu ki havaya o burç

Sanırsın ki semanın burçlarına kadar ulaştı

Ondan sonra feleğin zirvesinden öyle döküldü ki

Taşları balıktan (yerin dibinden) on kat aşağı çekti

Dağdaki ve çöldeki hayvanlar ve yırtıcılar kaçtılar korkudan

Sandılar ki kıyamet günü geldi

Adalet konumlu divanda hazır bulunan devlet erkânı ve ordu komutanları aceleyle köprüden geçip savaşa ve saldırmaya başladılar. İleri gelenlerden ilk adımı atan kişi yeniçeri ordusunun başkomutanı idi. Onun ardından da Muṣtafa Paşa ve dolaşan diğer aslan gaziler art arda ve peş peşe grup grup ve bölük bölük varıp ileriye doğru koşuyor ve vakur sinelerini Allah'ın yolunda bela taşlarına ve oklarına siper edip çaba ve gayret vazifelerini yerine getiriyorlardı.

[732] *Kur'an–ı Kerim, 29/54.*
[733] *Kur'an–ı Kerim, 15/74.*

Müelliften

Erler tuttular savaş kalesinin yolunu

Ne eri? Çelik pençeli kaplanlar

Din uğrunda hepsi oldukça gayretli

Hamiyetten coşmuş beyinleri

[103b] Her ne kadar bir kısmı şehadet derecesine ulaşmış olsa da diğer kısmı tıpkı "Türklerin yağma sofrasının üstüne saldırdığı" gibi ileriye atılıyor ve haberdar nefislerini de Allah yoluna kurban edip saçıyorlardı.

Beyit

Onun sonsuz aşkı, âşığı öldürse de

Aşkla başını uzatır gayp âleminden başka bir zümre[734]

Serkeş şiarlı kâfirler de müdafaa ve engelleme usullerini öyleyerine getirip çatışma ve muharebe âlemlerini öyle yükseltiyorlardı ki daha fazlası düşünülemezdi. Ateş gücüyle yıkılmış olan o serkeş burcun temeli yaklaşık yirmi gez yüksekliğinde bir zemindi ve önü taşlarla kaplıydı. Kaplan nişaneli gaziler onun üstüne çıkmaya her azmettiklerinde şerir kâfirler onun iki tarafından taş ve tahtaları o bahtiyarların başına yağdırıyorlardı. Sonra zift ile dolu kaynayan kazanları hazırlatıp, kızdırılmış bal arıları sepetlerini içine atıp Kale duvarının yakınında yüzleri yukarıya doğru dönük olanların üzerlerine döküyorlardı. Tüm bunlara rağmen aslan simalı gaziler ve dağ kateden o kaplanlar mertçe çabalar ve cesurca girişimlerde bulunuyorlardı. Velhasıl o gün sabahtan akşama kadar çatışma erkânı kaim ve mücadele geleneği daim idi.

[734] Muhammed-i Kazvînî ve Kâsım-ı Ganî, nşr., *Dîvân-ı Hâfiz*, Tahrân: İntişârât-ı Ârvîn, 1373 hş. (1953), s.140.

Müelliften

Öyle direndiler ki savaşta

Savaşta Rum ve Zenci ordusu gibi

O savaşta öyle ayak dirediler ki

Dağ olsaydı oynardı yerinden

[104a] Her ne kadar o gün de fethin gönülde taht kuran gelini kader perdesinin arkasından salınarak çıkmamış olsa da hisarın içi tamamen ele geçirilmiş olduğu için o cehennem ateşi ehlinin bahadırları ve dilâverlerinin büyük bir kısmı koşa koşa cehenneme gittiler. Böylece bu hadise ile o cehennem ehline sonraki günlerdeki çatışmalarda verilecek olan küçük zafiyetler verilmiş oldu ve o gönül çelen hamle yakın fethin mukaddimesi oldu. Kan emici felek, gece karanlığının perdesini indirip karanlık ordulu kâfir siretlileri sakinleştirdiği zaman perişan fikirli kâfirlerin geriye kalanları toplanıp vaziyetlerine çözüm düşünüp çare yolu aradılar, ama herhangi bir çıkış yolu bulamadılar. Buna rağmen mücadelede inat edip yenilgi meselesini sapkın krala yazdılar. Sonra aralarındaki kâfirlerden birini Müslüman kılığına sokup kalenin gizli kapısından dışarı gönderdiler o esnada başka bir kâfir fırsat bulup aynı kapıdan gizlice dışarı çıkıp Pīrī Paşa'nın karargâhına vardı ve adı geçen kâfirin gönderilme olayını yazılı bir belge göstererek anlattı. Adı geçen paşa da derhal azap askerlerinden bir grubu onu aramaya gönderdi. İlahi inayetin sayesinde o anda onu ele geçirip huzura getirdiler. Ayın 25. günü Çarşamba sabahı adamı kalenin önünde darağacına çekip cehennemin dibine koşturarak yolladılar ve yine savaş ve harp temelini her günkünden daha güçlü bir şekilde kurdular. **[104b]** O gün kralın seçkin emirlerinden Pīreadlı biri o melunun dar'ul mülkü olan Budin'den kaçıp zafer eserli karargâha vardı ve bahtiyar naiplerin huzuruna çıkma şerefi ile kıvançlandı. Bu kişi o kralın ahvalini ve o kâfirlerin fikirlerinin perişanlık ve bozukluğunu olduğu gibi saltanatın yuvası olan eşiğin kullarına sundu.

KALE ERGİNİN ELE GEÇİRİLMESİ VE CEHENNEMLİK KÂFİRLERİN TAHLİYE EDİLMESİ HAKKINDA

Kara bahtlı kâfirler İslam Sultanı'nın ciddiyet, ihtimam, gayret ve teşebbüslerinin nihayi derecesini görünce *"Kim bir kapıyı çalar da ısrar ederse oraya girer."* sözü uyarınca müminlerin bu kaleyi fethetmedikleri ve kulesini yıkmadıkları müddetçe bu savaştan el çekmeyeceklerini yakinen anladılar. Ūlāşḳū adındaki kale komutanını ve perişan fikirli kâfirlerin büyüklerini toplayıp: "Bu İslam ehli padişahın ihtimamından ve üslubundan bu hisar işinin akıbetinin ne olacağı ve bizim bu inat ve cebelleşmemizin nereye varacağı belli oldu. En iyisi; *"Başını, kendini kurtaran zafer kazanmıştır."* sözü uyarınca aman dileyerek canımızı bu bela girdabından kurtaralım ve varlık gemimizi kurtuluş sahiline ulaştıralım." şeklinde açıklamalar yaptılar.

Allah'ın emrinden çıkmış kâfirler de kurtuluş yolunun bundan ibaret olduğunu gördükleri için sapkınlığı tesis eden reisleri ile müttefik olup irade, istek ve rağbetten değil çaresizlikten **[105a]** boyunları bükük bir şekilde teslim ve itaat halatına boyun eğdiler, muhaliflik ve düşmanlık bayraklarını indirdiler veaman kösünü çaldılar. Sonra yeniçeri ordusunun ağasının, aman etme konusunda görüşmek için kalenin önüne gelmesini talep ettiler. Adı geçen ağa da o taifenin büyüklerinden birini kendi tarafından vekil olarak gönderdi ama o melunlar ikna olmayıp, ağa mutlaka bizzat kendisi gelsin diye ısrar ettiler. Adı geçen ağa da yiğitçe ve cesurca kalenin dibine geldi. Alçak Ūlāşḳūhisarın yukarısından konuşmaya başladı; "Eğer yeniçeri ağası olan sen, biz hisarı teslim ettikten ve başkaldırı ve itaatsizliği terk ettikten sonra; canımızın, malımızın çoluk çocuk ve çocuğumuzun zafer karineli gazilerin taarruzundan mahfuz ve güvende olacağını ve istediğimiz yere gidebileceğimizi kabul ediyorsan şu anda kaleyi teslim edelim" dedi. Adı geçen ağa da itibarsız kavmin arzusunun yerine getirilmesine kefil oldu. Fakat asla beraberlerinde herhangi bir silah, harp ve darp malzemesi götürmemeleri şartıyla. Mukavele merasimi bitince derhal o sapkınlık ehlinin büyüklerinden iki kişiyi

aşağıya, bu taraftan da birisi tercüman olmak üzere iki kişiyi yukarıya gönderdiler. Adı geçen ağa da o iki kâfiri yüce divanın huzuruna getirdi ve durumu ihtişam ve Salṭanat tahtının ayağına arzetti. Sahipkıran Sultan da sonsuz lütufları ile onların isteklerini kabul buyurup o imansız kavme mezkûr şartlar ile aman verdi. Perşembe günü sabahı iblis sıfatlı kâfirleri teslim meselesinin tamamlanması için haşmet nişaneli divanın huzuruna getirdiler. **[105b]** O iki cibilliyetsiz, padişahın merhameti ve mürüvvetinin nihai derecesini görünce hisarı teslim etme fikrinde sanki bir tereddüt yaşayıp kelamı uzatıp sonuçsuz anlaşmalar öne sürerek o günü de akşam etmek istediler.

Beyit

Ölümün elinden canı kurtarmak imkânsız

Ama can vermek kolayca mümkün

Semayı kateden güneş hararet bölgesine geldikten ve sıcaklığı istila ettikten sonra hamiyetli Sahipkıran Sultan'ın huzurunda teslim konusunun henüz sonuna kadar tamamlanmadığı anlaşılınca sultanın dinî taassubunun ateşi az kalsın alevlenecek ve o ahdi gevşek kavmin emniyet ve aman harmanını yakacaktı. Dünyanın sığınağı eşiğin kapıkullarından birini vezirlerin nezdinde göndererek bu oyalamaların ve lafı dolandırmaların sebebini soruşturdu. Ayrıca yeniçeri ağasına da serzeniş içeren "Dün bizim yüce bahtlı tahtımızın huzurunda arz ettiklerinden bugün son anakadar hiçbir eser belirmedi." gibi hiddetli sözler söyledi. Bu arada iyi görüşlü vezirler çeşitli yumuşak sözler ve yüreklendirmeler ile kâfirleri, mekânlarını ve saraylarını teslim etmeye ve şehirlerinden uzaklaşmaya özendirmek için, şu meşhur söze göre

Beyit

Yumuşak dilli ol ki çıksın dışarı

Yılan deliğinden güzelce ve naifçe.

Yumuşak bir dil ile yardımlaşarak bu önemli işi sonlandırmak istediler. Sultanın, dağ gibi ve bir kısmının dahi neredeyse suyu ve ateşi bitap bırakacak derecede olan **[106a]** serzenişi ve hitabına maruz kalan adı geçen ağa da cüret atını hiddet kırbacı ile kışkırtıp hicap ve çekingenlik yüzünün suyunu bir kenara döküp o gevşek ahidli kâfirleri o meclisten dışarı atsınlar diye haykırarak: "Hemen şimdi kalenize ve sığınağınıza gidin ve bizim o iki adamımızı geri gönderin bizim cihanın sığınağı padişahımızın devleti ve ikbalinin sizin aman istemenize ve itaatinize ihtiyacı yok ve *"Elinizden geleni yapın! Biz de yapacağız*[735]*."* ayetin buyurduğuna göre konumunuzu korumakta ve sağlamlaştırmakta elinizden geleni ardınıza koymayın çünkü duaları icabet eden Allah'ın izni ve İskender misal padişahımızın ikbali ile acımasız kılıcımızın suyunun tufanının sizin o büyüklük dağlarınızın zirvesine ulaşması ve aşikâr fethin cemalinin başarı ve beyan ufkundan doğması yakındır." dedi ve bu iki kâfirin meclisten kovulmalarında ısrarcı oldu. Her ne kadar görüş sahibi vezirler adı geçen ağanın hiddetini ve öfkesini yatıştırmak isteseler de işe yaramadı çünkü o kızgınlığın kaynağı, padişahın taassup ateşinden onun sabır ve huzur harmanına düşen bir kıvılcımdı ve şahlar şahının âlemi süsleyen görüşlerinin ışınlarından onun üzerine düşmüş bir pırıltıydı. Çaresiz bu hiddet ve sertlik saldırısının rüzgârından o münakaşa sıfatlı kâfirlerin vücutları şiddetli rüzgârların esmesinden sallanan ters yönde birağaç gibi titremeye başladı ve karşı çıkma mecalini namümkün görüp sığınaklarını teslim etmek zorunda kaldılar. Hızlı uçan bir kuşun kanadına da kısa bir mektup bağlayıp **[106b]** kalenin içine attılar. Mektubun o yenik kavmin arasına düşmesiyle kale sakinlerinin arasında ayrışma, hengâme ve yaygaranın çıkması bir oldu. Derhal sapkın minvalli kutval ve kale komutanı bir grup serkeş kâfir ile birlikte kayan gök taşlarının hücumu misali her taraftan ve her noktadan düşentaşlanmış iblisler gibi aşağıya indiler ve kaleyi sarayları ile birlikte melekleri canlandıran gazilere teslim ettiler. Âlemin sığınağı eşiğin çavuşları ise o haysiyetsiz taifeyi yüce divana götürdüler. Yüce görüşlü vezirler kader nişaneli ferman üzerine o imansız kavme *"Verdiğiniz sözü de yerine getirin*[736]*."* ayetinde buyrulduğu üzere aman hilati giydirdiler ve amanname hükmünü verdiler. Düşkün kâfirler de çoluk çocuklarını yanlarına alıp, eşya ve mallardan alabileceklerini

[735] *Kur'an–ı Kerim, 11/121.*
[736] *Kur'an–ı Kerim, 17/34.*

akşama kadar aşağıya indirerek, kederli gözlerinden esef ve teessür gözyaşlarını akıtıyorlardı. O gün ikindi vakti Muḥammed dininin gülşeninin bülbülleri ve Aḥmedīmilletinin ravzasının kumruları olan bilal sesli müezzinler o kalenin feleğe yükselen burçlarına çıkıp ezan ayinini eda edip, küfür karanlığının iman nuruna dönüşme merasimini düzenlediler. Yeniçeri ordusu beraberindeki nefis parlak bayrakları kaldırıp o kalenin zirvesine diktiler, sultanın növbethansinde növbet çaldılar, tespih ve tekbir seslerini bütün mukaddeslerin kulağına ulaştırdılar.

Şiir [Arapça]

Hak olan ortaya çıktı

Kalbi ve gözleri olanlara hidayet belli

Allah'ın hizbi kazandı

Ey tatlı ağızlarıyla zikir eden zikir sahipleri

[107a] Din bayrağı senin sayende feleklere yükseldi

Küfür izinden cihan temizlendi.

Ertesi gün sabah Pīrī Paşa defterdarı ile kaleye girip geriye kalmış olan askeri alet, edevat ve silahları ayrıca bazı değerli eşya ve malzemelerigözden geçirip kaydettiler. O kaledeki kâfirler iki taifeden oluşuyordu; biri çoğunlukta ve oranın muhafızları olan Engürüskâfirleri, diğeri raiyetlerden oluşan serf kâfirleri idi. Engürüslar hemşerilerine katılmak istedikleri için yapılan anlaşmaya göre onları gemilere bindirip Tuna Nehri üzerinden Salankamen Kalesi'ne doğru Bali Bey'in yanına gönderdiler. Bali Bey de birini onların refakatine verip birkaç gün yürüyecekleri yol boyunca dağ ve çöllerin illallah ettiği gazilerin taarruzundan korumak adına onları cehenneme ve kâfirlerin mekânı olan kötü ahrete gönderdi. İslam sultanının adalet gölgesinde kalmayı ve ikamet etmeyi seçen serfleri

Ulūfeçiyān Aşireti ağasına emanet ettiler ki onları koruyup kollayarak ḲosṭanṭiniyyeDāru's-Salṭanası'nın civarlarına götürüp imar ve ziraat ile uğraşmaları için münasip yerlere yerleştirsin diye. Bunlar Osmanlı Kanunları gereğince üç yıla kadar her ay 10 günlük bir haraç vermekten muafolacaklar ve diğer gayrimüslimlerin arasında azınlık olarak yaşayacaklardı. Fetihlerin fethi bu gelin, mübarek Ramazan ayının 26'sı Perşembe günü 927 (30 Ağustos 1520-1521) **[107b]** senesinde bağışlayan Allah'ın yardımıyla hicap örtüsünden salınarak çıktı. Kuşatma, başlangıçtan sonlanıncaya kadar tam bir ay sürdü. Oysaki halkın birçoğunun nezdinde felek çizimli öyle bir kalenin fethi bir yılda dahi zor görünüyordu, Hamdolsun müşfik Allah'a.

Nazım

Sahipkıran'ın devleti kâinat sahasını sardı

Sancağının başındaki ay Zühal yıldızının sınırına dayandı

Denizin etrafında ve karanın çevresinde ne varsa

Onun güneş kılıcına maruz kalıp Allah'ın gölgesine sığındı

Bayrağının alemi başını feleğe yükseltti

Şah bir ay zarfında felek misal kaleyi aldı

Bir yandan ikbali, fesatların boynunu bağladı

Öte yandan ordusu, Süleyman mülkünü aldı

Ey yüce güneş gibi dini yayma peşinde olan

Böylesi çetin bir kaleyi senin elin kolayca aldı

Fetih sadece bugün izlemedi senin ordunu

Ezelden beri seninle birlikte gelip ahdetti

Marifet sahibi olanlardan birinin -şaibesiz asrın yegânesi olan- bu kutlu akıbetli fethin tarihi hakkında diline akıp ve aslında gayp âleminden ilham verenin ilhamı ile söylediği ve inci gibi deldiği bu iki beyit gerçekleşti. Öyle ki gelecekteki doğru rivayet edilecek olan hikâyelerde Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın izni ile açığa kavuşacaktır. O iki beyit şudur:

Nazım

Belgrad Kalesi fethedildi ve dünya

Mutlulukla süslendi gelin gibi

Bu acayip falın zamanı geldi

Engürüs mülkünün kapısının fethi mümkün ola.

[108a] FETİHLERİN FETHİ OLAN BU FETHİN GERÇEKLEŞMESİNDEN SONRA SİDRE NİŞANELİ BAYRAKLARIN AZAMET ESERLİ DĀRU'S-SALṬANA'YA VARMASINA KADAR MEYDANA GELEN HADİSELER HAKKINDA

Feleği saran mülk camisinin kubbesinin, tahtı ufukta olan ihtişamlı sultanın ikbal tebeşirlerinin ışık saçmasıyla küfür ile bağlantılı olan karanlığın bulanıklığından arındığı ve İslam çizimli ışıkların müjde bildiren bayraklarının, felek konumlu hatibin dokuz katlı minberinin etrafında yükseldiği adı geçen yüce kadirli ayın 27'si Cuma gününün (31 Ağustos 1521) ferahlı sabahında; cuma namazı görevinin yerine getirilmesine ve o büyük ibadetin merasiminin eda edilmesine dair Sahipkıran Sultan'ın kader misal fermanı çıkarıldı. Uzunca bir süre küfür ve gericilik karanlığının bulanıklığıyla dolup taşmış olan aşağıdaki kalede bulunan bir kiliseyi sefa nişaneli hadimler ışın misal süpürgeleri ile o küstah kavmin kirlerinden arındırarak o köşk misal kiliseye güzel, hoş ve geniş halı ve döşemeler serdiler. Daha sonra Müslümanların sığınağı olan sultan melek konumlu rikabıyla Sava Nehri'nin üzerine kurulmuş köprüden oldukça saadetli bir şekilde geçip, o keniseyi iman ve sükûnet ehlinincamii yaptı. Orada cuma namazının hutbesini yaptı ve İslam geleneklerinin bayraklarını o mekânda mina misal feleğe ulaştırdı.

Müelliften [Arapça]

Onun devleti, ikbal yörüngesinde bir güneş gibi dönüp durdu

Dünya, çenesi üzerine çöküp ona secde etti

Din onun isabetli, yerinde görüşleri sayesinde hediyeler içindeyken

[108b] *Şirk onun keskin gücü karşısında kefen giymişti.*

Beyit

Hak dinin nehirlerini akıttı,

O diyar ve toprakları küfrün kirlerinden yıkadı.

Ateş yüklü topların darbesinden ve Ferhād eserli dağ kazıcıların oymalarından çökmüş olan o kalenin etrafı ve çevresinin tamir edilmesine dair cihanın itaat etmesi gereken ferman çıkarılma şerefi buldu. Kısa bir sürede onunfesat ehlinin coşkulu kalpleri gibi viran olmuş olan duvarlarını ve burçlarını din ehlinin muzaffer gönülleri gibi mamur ettiler. Ayrıca o kutlu seferde beraberlerinde olan toplam 300 araba toptan 200'ünü o kalenin diğer askeri donanımlarına eklediler ve 20 tanesini de Böğürdelen Kalesi'ne gönderdiler. Zafer rehberli yeniçeri ordusunun dilâverlerinden büyük bir grubu oranın muhafızlığına tayin ettiler. Hem de o civarda ve çevrede bulunan kasabaların gelirlerini er maaşı olarak onlara tahsis ettiler ve daha önce o kalede bulunan savaş ve muharebe edevatından geriye kalanları ikiye katladılar. Velhasıl etrafı ateş yüklü ejderha ve kin güden timsah safları ile sarılmış bir hazine oluşturdular.

Müelliften

Artık felek burcu gibi bir hisar oldu

Meleklerden başka kimsenin elinin ulaşamadığı

Ondan her tarafa yükselen burç ve zirveler

Temiz gönüller gibi halelden arî.

Kader imzalı ferman üzerine, belagat imlalı kâtipler ve Utarit inşalı yazarlar açık, **[109a]** şeffaf ve sağlam dinin ayinlerini yüceltmek ve peygamberlerin

efendisinin *-Âlemlerin rabbinden onun üzerine en faziletli rahmetler yağsın-* şeriatının geleneklerini yükseltmeğe dair hoş ve gönle hitap eden fetihnameler yazmaya başlayıp, doğu ve batının, kara ve denizlerin bütün memleket ve diyarlarının etrafına, iklimlerin ve şehirlerin çevresine gönderdiler ve sapkınlık ve küfrün sınırlarının yıkılmasının, hidayet ve İslam ehli milletinin temelinin sağlamlığının müjdeli haberini bütün zemin ve zaman sahasına duyurdular.

Beyit

Hamdolsun Allah'a ki senin sayende din ordusu muzafferdir

Ve bu, cihanı aydınlatan izlerin başlangıcıdır henüz.

Bu yeni fethin müjdesi ve bu zafer ve teyidin cennet bahçesi ağacının taze meyvesinin güzel haberi sağlam dinin ehlinin kulaklarına varınca her şehirde ve beldede çok süslü ayinler düzenleyip, sevinç ve neşe kapılarını açtılar. Asırlar ve zamanlar boyunca başka hiçbir padişah ve yüce makamlının elini süremediği böyle bir şenlik gelininin kutlama merasiminibu ülkeler fetheden Sahipkıran Sultan, ilahi teyit sayesinde kısa bir sürede bizlere sundu, methe layık Allah'a hamdolsun. Sonrasında [Sultan] cumartesi ve pazar günleri adalet divanlarının ve eyalet şûralarının kurulmasına dair emir verdi. Bazı emirlere sancaklar verdi bazısının da maaş ve aylıklarını arttırdı. Pazartesi günü yıldız mertebeli rikabıyla gemi ile Sava Nehrinden kaleye doğru geçiş yaptı ve hisarı seyretmeye koyuldu. Etrafını dikkatle gözlemledikten sonra alttaki kalenin etrafına başka bir duvarın inşa edilmesine ve oradaki **[109b]** hendeğin derinliğinin arttırılmasına dair emir buyurdu. İkballi Şevval (Eylül/Ekim 1521) ayının kıvançlı Salı günü mübarek bayramın vecibelerini hak şeriata uygun olarak yerine getirip namaz merasimini eda etti. Pek çok sadaka ve ihsan kapılarını halka açtı ve ayın beşinci günü cumartesiye kadarki vakti bazen sahrada gezinmek ve bazen de av alanını seyretmekle geçirdi. Cumartesi yine adalet özlü divanın kurulmasını emretti ve bazı hak edenlere rütbeler, mansaplar, dereceler verdi ve liyakatli ve değerli olan bir gruba da üst düzey görevler tayin etti. Sonra Sirem Adasına doğru bakan kalenin karşısında bulunan bir parsel arazideki ağaçların kesilmesine dair kesin emir çıkarıldı. Kapıkulu askerleri ve muhafız sipahilerden

yaklaşık 50.000 elli bin kişi keserler ve baltalarla o deniz ayinli koruya yönelip ağaçları kesmeye başladılar. Üç günden daha kısa bir sürede bütün ağaçları tamamen temizlediler ve o arsanın yüzeyini hürlerin kalpleri gibi o ağaçların pürüzlerinden temizlediler. Sahipkıran Sultan av izlemek maksadıyla saadetli semendine binip zafer duruşlu bir şekilde o tarafa geçtiği üçüncü gün, pazartesi rüzgârlar estiğinde ağaçların başlarının kıpırdayışlarının deniz dalgalarından farksız öyle bir koru, *"Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin*[737]*."* tam anlamıyla bu ayette buyrulanların mazmunu olmuştu. Ağaçların çatışmaları sayesinde şerirlerin **[110a]** muhalifliğinin dümdüz bir yol misali yok olduğu o arsanın yüzeyi, *"Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır*[738]*."* ayeti uyarınca hakkın batıldan ayrılması gibi, sefa ve cilanın kemaline ulaşmıştı. Ondan sonra bir hafta daha o zafer eserli yurtta (bölgede) konakladılar. [Sultan] zaman zaman büyük divanların kurulmasını emrediyor ve Engürüs kâfirlerinin gazasını bitirme konusunda büyük vezirler ve ikbal eserli devlet erkânı ile istişare ve muhaverede bulunuyordu. Bazen de gezinti ve av için yüce ikballi ve güçlü semendine binip o bayırlarda geziniyordu.

Müelliften

Bazen cihanı avlamaya kalkışmış

Bazen de mest geyikleri avlamaya yönelmiş

Haddi hesabı olmayan nimetlerinin sofrasında

Kebabı, aslanlar gibi geyiğin budundandır

Bazen dünya düzeni hakkında

Bilgeler ve büyükler ile konuşur

[737] *Kur'an–ı Kerim, 20/107.*
[738] *Kur'an–ı Kerim, 2/256.*

Bazen her işten feragat edip

Allah'a ibadete yönelir

Ondan bulmuş pek çok başarı ve onay

Aramamış artık kimseden yardım

Böyle geçiyor bu şahın zamanı

Sultanlık otağlarını aya kadar yükseltenin

Aslan yürekli şah, kamuran saf kıran

İskender misal ve Süleyman Cenab

Gazilerin şahı yiğit Süleyman Ḫān

Âlemin sayesinde adalet ile dolduğu

Yeryüzünde parlayan güneştir o

Bir kişiye, iki yüz hazine bahşedendir o

[110b] Düşmanla savaşta aslan gibi pençe atan

İşret meclisinde hazineler bahşeden bir yürekli

Şansını denemeye kalkınca

Kılıcından dünya aydınlanır

Peygamberin dini onun sayesinde yine güçlendi

Onun kızgınlığından küfür kavruldu

Ya Rab sen bu dindar şahı

Bütün işlerini şeriat üzerine kuranı

Padişahlık tahtı üzerinde uzunca bir süre tut

Düşmanın kanından onun kılıcını tok tut.

Her ne kadar sultanın âlemi süsleyen görüşü o yıl ve o fırsatta kralın dar'ul mülküne doğru yönelmeve o gazanın görevlerini tamamlama yönünde olsa da; aziz hazan mevsimi geldiği ve kuzey bölgelerdeki o memleketlerde sonbaharın başları diğer yerlerin kış ortası hükmünde olduğu için, hele ki o sıralarda yağmur yüklü bulutlar deniz eserli sultanın avucu gibi büyük feyzlerde bulunup ve çok yağış bıraktığı ve o memleketlerin güzergâhlarındaki büyük sular deniz dalgalı asker ve zafer karineli gazi grupları gibi kır, ova, dağ ve bayırı kaplamış olduğu için o seferin ertelenmesini doğru ve uygun bularak saltanat merkezine, memleketin tahtının olduğu yere geri dönmeyi uygun ve öncelikli gördü. Dolayısıyla mezkûr ayın 11'i cuma günü (14 Elül 1521) felek duruşlu çadırlar Sava Nehrinden Belgrad civarına doğru yola çıktı. Cumartesi günü zafer nişaneli bayraklar da geçiş yapıp o bölgeyi **[111a]** nusret ordusunun menzili ve saadet müjdesinin indiği yer yaptılar. Üç gün daha o mekânda ikamet ettiler ve yüce divanlar kuruldu. [Bu sırada] Sahipkıran Sultan bazı emirlerin görevlerinde ve sancaklarında bazı değişiklikler ve değişimlerde bulundu, örneğin Belgrad eyaletini ve çevresindeki kasabaları bir sancak bölgesi olmasına rağmen Semendire Sancağına bağlayıp her ikisini birlikte dokuz yüz bin Osmanlı akçesiyle Bali Bey Yaḥyā Paşa'ya teslim etti. Onun (Bali Bey Yaḥyā Paşa) yeri olan Bosna Sancağını da Semendire Emiri Ḫüsrev Bey'e devretti. Bu emirliklerin dışında, makbul hizmetlerde bulunmuş olan bazı diğer

emirlere de toplamda sekiz sancak ihsan etti ve fedakârlıklarda bulunup dilâverlik pazularını açmış olan bazı yeniçeri cengâverlerinin her birinin durumlarına münasip rütbeler, görevler ve terfiler verdi.

Nazım

İki grup yüceltti cihanı fetheden padişahı

Biri kılıç ehli, diğeri ise görüş ehli

Şahların şahından ikbal çevgenini aldı

Bilgeler ve kılıçdarların sayısını arttırmakla.[739]

Ayın 16'sı Çarşamba günü saadet ve zaferle o yurttan (o bölgeden) göç edip iki menzil kat ettikten sonra Semendire Kalesi ve şehrinin çevresi feleğe uzanan çadırların mıhlarının çakıldığı yerler oldu. [Sultan] kısa bir süre dinlendikten sonra hızlı koşan beyaz atına binip bazı yüce makamlı has kulları ile hisarı seyretmeye yöneldi. O mekânda bir gün ikamet etti. Sultanın **[111b]** zafer göstergesi bayraklarını, padişaha has alayların yola çıkmalarından önce bayraktar emiri ile önden Dāru's-Salṭana'ya yolladılar. Aynı zamanda yeniçeri ordusunun ağasına memnuniyet hilati giydirilip adı geçen askerler ile önden gitmelerine izin verildi. Yüce divanda ise Rumeli Sancak Beyleri icazet hilati giyerek sultanın deniz şemail elini ve parmaklarını öpüp, her birisi kendi vilayet ve eyaletlerinin yolunu tutmak için geri dönme ve feragat izni aldılar.

Beyit

Pek çok sevgi gösterdi kullarına

Hep kutluların geleneklerinin yolunu tuttu.[740]

[739] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Bûstân-ı Sa'dî*, Tahrân: İntişârât-ı İkbâl, s.64.

O küfrü yok ede seferde beraberlerinde olan top ve darbe arabalarının geriye kalanlarından elli topu daha Semendire kalesinin diğer askeri donanımlarına eklediler. O menzilde durakladıkları sırada Niğbolu Sancak Beyinin elçisi, kâfirlerin memleketi olan Eflak'ın hükümdarlarının elçisi ile birlikte felek revak eşiğe varıp bahtiyar naiplere; O memleketin hükümdarının fani dünyadan ceza dünyasına doğru göç ettiğini, o mülkün büyüklerinin ve emirlerinin adı geçenin oğlunu babasının yerine layık bir isim olarak gördüklerini ve haraç veren diğer sultanların zümresinde yer alıp kulluk ve boyun eğme bağını itaat boynuna bağlasın diye o vilayetin hükümdarlığını adı geçenin oğluna bizzat teslim etmesi için umut gözlerini sultanın lütfuna ve inayetine diktiklerini arzettiler.

Vezirler bu hususstaki meseleyi yüce eşiğin ayağına sununca:

"Eğer adı geçenin başında **[112 a]** o miras mülkün hükümdarlık havası varsa başından adım yapıp (başıyla beraber) bizim yüce bahtlı tahtımızın ayağını öpme şerefine nail olmak azmiyle huzurumuza koşarak gelmesi gerekmektedir. Eğer rüşd ve kabiliyet izleri duruş anında tarafımızdan gözlemlenirse onun talebinin yerine getirilmesi için yüce işaret verilecektir." diye yüce ferman çıkarıldı.

Müelliften

Kim ki bu kapının toprağına yüzünü sürdü, karlı çıkan bir tek o oldu

Zerre, güneşin ışıkları sayesinde yukarıya erişebildi

Ayın 19'uncu günü azamet ve haşmet müjdeli duruşları ile o bölgeden göç edip 3 menzil kat ettikten sonra, Sublah kasabasının yakınında iclal alaylarının inişi ve ikbal rikaplarının girişi gerçekleşti. Herhalde her ferahlık bir darlık, her nimet bir elem ve her sevinç bir ızdırap gerektirir hesabı, dünya ve zamanenin tersliğine, sabah ve akşamın istikrarsızlığı hasebiyle nitekim doğruyu saklamayacak şekilde demişler:

[740] Mu'înfer, *age.*, s.823.

Nazım

Zalim kaderin yüzünden böyle gelmiş böyle gidecek

Ki gül diken ile olur hazine ise yılan ile

Bal arının iğnesine bağlıdır

Şekerde ise her zaman sineklerin hengâmesi var.

Bunlar o bölgede duraklamışken Dāru's-Salṭana tarafından saltanat soylu Keyḫüsrev mizaçlı mebrur şehzade, Sulṭān Murad'ın henüz sekiz yaşındayken, sekiz katlı yüce cennete doğru salınıp rüşd ve reşad gülistanında henüz murat budağının goncası tam olarak açılmamışken, vefasız zamanenin cefasının dikeninden solduğu ızdıraplı haberi geldi -*Allah, Cennetin saraylarını onun mekânı haline getirsin, lütfunu ve memnuniyetini ona en yakın hale getirsin*-.

Nazım

Gökyüzünün altında olan her ceset için

Bir anne topraktır bir anne ise kan

[112 b] Kan annesi el üstünde tutup besler

Toprak ana ondan alır onu geri.[741]

Bu üzüntü verici haber yüce sultana arz edilince keder ve elem tozları onun güneş misal içinin aynasını kapladı. Bütün vezirler ve cihanı süsleyen devletin erkânı

[741] Mu'înfer, *age.*, s.688.

sarıklarını ve cübbelerini değiştirip taziye görevini yerine getirmeye teşebbüs ettiler. [Sultanın] Felek makamlı ayaklarını öpme şerefine nail olduktan sonra inleme ve sızlama yüzlerini, yıkılma ve matem toprağına sürerek kâmil kelime–yi istirca'ya tevessül ettiler. İki gün sonra muzaffer Sahipkıran Sultan sağlam mükâfat tahsil etmek için cemil sabrını vakar ve metanet şiarı yaptı. Cömert ve merhamet eli dünyanın sığınağı eşiğin bütün ileri gelenlerini, devlet erkânını ve kullarını değerli hilatler giydirerek taltif etti ve yas elbisesini çıkarmalarını emretti. Tekrar hepsi ayak öpme şerefine vardılar ve bu sözün inci içerikli mazmununu hal ve deyiş lisanı ile zikrettiler.

Müelliften

Bir lal kırıldı ise Bedeḫşān'ın lal madeni daim olsun

Bir inci koptu ise Aden Denizi müdavim olsun

Bir yıldız fena mağribine doğru kaydıysa

Padişahlık feleğinin güneşi payidar olsun.

Sonra oradan hareket ettiler. Vezirler ve emirler konakladıkları bütün menzil ve mekânlarda, bu olayın güçlüğünden ve şiddetinden dolayı sultanın alt üst olan deniz misal hatırına yerleşen ızdırabı yatıştırmak için av eğlencesinin araç ve gereçlerini tertip ediyorlardı. O hazret de hep gezinerek ve avlar düşürerek, 12 aşama kat edip **[113a]** Filibe Şehri'ne kutlu muhtevalı inişini gerçekleştirdi. Üç gün o gam gideren menzilde konaklayarak güzel ve hoş avlar avladı. *Zilkadetu'l -Haram* ayının 7'si Perşembe günü sonsuz saadetler ile o menzilden ayrılıp, 9 aşama sonra Akdeniz'in sahilinde yer alan *ve* Dāru's-Salṭana'ya iki menzil mesafede olan Silivri kasabası yüksek çadırların kurulma yeri oldu. Sultan kutlu iniş yaptıktan ve birkaç saat dinlendikten sonra hazırlanan donanımlı padişah gemilerine bindi. 927 yılının Zilkade ayının 18'i Pazar gecesi (20 Ekim 1521 Pazar) olan o değerli gece, cisim kalıbına bürünmüş ilahi ruhun izleri gibi, Salṭanatın cennet görünümlü sarayına,

azamet ve haşmetin ferahlatan konumuna giriş yaptı. İşte o esnada her ağızdan bu sözün mazmunu zikredildi:

Nazım

Yine gökyüzüne kadar yükseldi saltanat efendisinin toprağı

O cihanı kateden güneş, saltanat kapısından girince

Sultanlık tahtının parlayışından güneşe ışık doldu artık

Saltanatın pırıltısından bir kez daha ışık bulunca

Şahlık eyvanının bahçesi ferahlıktan canlandı yine

Saltanatın suyu kendi yatağına geri gelince

Gerçi cihanın güneşinin mekânı şeref burcundadır

Şu saltanat güneşinden her mekân bulur şeref

Salṭanat her padişahta bir miktar zuhur eder

Bu sultanın kıymeti aşmıştır saltanatın hesabını

Din köşkü onun ikbalinden pek ululuk ve kıymet buldu

Yüksek felekten üstün olsun saltanatının kubbeleri

[113b] Zafer ve ikbal müjdeleri ile daima seferlerde olsun

Yeşillikler içinde olsun daima saltanatın kamuranı.

BAŞKA BİR MERHUM ŞEHZADE'NİN FELAKET HADİSESİ HAKKINDA

Yine aynı söze göre ve aynı örnekte olduğu gibi:

Nazım

Kim önündeki bir parça tatlıyı yedi

Ardından yüz kere acı tatmadan

Cihanın az ya da çok olan acısı ve tatlısı

Bir anlık olup birinin kuyruğunda muhakkak bir sinek vardır[742]

Güneş misal ayın görülmediği adı geçen ayın sonlarında saltanat ve ululuk burcunun yıldızlarından yine başka bir yıldız gizlilik ve fena mağribinde battı. Yani Salṭanat ve saadet burcunun parlayan yıldızı aziz yaşı 6'ya henüz varmış olan, rüşd ve asalet tebeşirleri açık alnının matlağından henüz doğmuş olan sevimli merhum Şehzade Sulṭān Maḥmūd bu itibarsız çıkmaz dünyadan meleklerin yaşadığı yüce cennetin ravzalarına göç etti. Bu itibarsız topraklığın (yeryüzünün) tozu toprağa katmasından dolayı yine hüzün ve kırgınlık tozu sultanın ayna misali hoş kokulu gönlünü kapladı ve güneş tavırlı içinin güneşinin önünü sıkıntı bulutu sardı.

Nazım

Zamanenin zaten bundan başka bir işi yok

[742] Mu'înfer, *age.*, s.691.

Ki bir tatlı verdiyse hemen bir acı yetiştirir

Nerede bir işret varsa beraberinde yüz tane keder vardır

Nerede bir gül yaprağı varsa beraberinde yüz tane diken.

Bütün devlet erkânı ve milletin ileri gelenleri yine kıyafetlerini değiştirip taziye görevini yerine getirmeye ve deniz konumlu el ve parmakları öpmeye yönelip bu mihnetin ateşinin hararetini yatıştırmak için kerametli kelime–yi istirca'ya tevessül ve teşebbüs ettiler. Namaz ve dua görevlerini eda ettikten sonra o sultanın has **[114a]** mahzeninin hazinesini ve o padişahlık madeninin yakutunu -*Kıyamet gününe kadar baki kala*- sultanın yeni binasında cennet mekân yüce dedesi, iklimleri fetheden padişah Sulṭān Selīm Ḫān'ın -*Mekânı cennet ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- türbesinin karşısına defnettiler ve yüce soylu kardeşi, merhum Şehzade Sulṭān Murad ile yan yana, omuz omuza ve kucak kucağa koydular.

Beyit

İnsanoğluna bahşedilen bu derece güzellikler

Gökyüzünde aransada, olsa olsa yeryüzündedir.[743]

O gün halka ve tüm fakirlere yemek dağıttıktan, bilge Allah'ın kelamının hatimlerini kıraat ettikten ve onun cennet rütbeli türbesinin başında başı ve sonu olmayan dirhem ve dinarlar saçtıktan sonra; yüksek bir kubbe inşa edilmesine ayrıca çocuğun o yeni mekânında her sabah ve akşam kârilerin ve tecvid edenlerin Kuran–ı Kerim kıraat etmelerine dair yüce emir çıkarıldı. Allah'a hamd olsun ki bu işlerin hepsi tamamlandı. Üçüncü gün yine bütün vezirlere, ulemalara ve büyüklere yas elbiselerini çıkarma hilati ihsan edildi ve yine hepsi toplu bir şekilde ayak öpme

[743] Mu'înfer, *age.,* s.330.

şerefiyle kıvançlanıp, ebedî encamlı devletin devranın idame duasını bu kelamda olduğu gibi takdim ettiler:

Müelliften

Ey padişah senin ömrünün günleri daim olsun

Böyledir fani dünyanın ahvali

Eğer bir mücevher bittiyse, baki olsun

Senin cevherlerin ey mücevher, yüksek tut moralini.

ÇEVRE VE CİVARIN HABERLERİNİN VE ELÇİLERİN GELMESİ HAKKINDA

Bu İslami fethin ve bu namlı zaferin neşe arttıran sesi dünyanın dört bir yanına ve bütün memleketlerine yayıldığı zaman çevre ve civarda bulunan bütün sultanlar, hükümdarlar ve makam sahipleri elçiler göndermeye ve **[114b]** şaşaalı hediyeler sunmaya teşebbüs edip kendi meyl ve iradeleri ile tebrik ve ihtiramlarını sunma hizmetinde bulundular. Örneğin Venedik hükümdarının has elçisi, Rus memleketinin ve Kara Boğdan'ın elçileri huzura varıp yıllık ödedikleri iktalara ek olarak oncakumaş, samur, kürk ve atların yanı sıra hoş gılmanlar, güzel huriler ve basılmış nakit paralar getirmişlerdi ki birkaç gün boyunca azamet minvalli divanda o eşyaları ve mamulleri sunmaktan, saraydaki diğer mühim işlere yönelmeye mecal ve fırsat kalmamıştı. Ayrıca o sırada MısırBeylerbeyi'nin elçisi Ḫayır Beyhuzura varıp; Sahipkıran Sultan'ın adaletinin bereketi sayesinde ahalisinin güven ve emniyet sığınağında rahatladığı, her köşesinde fitne ve kargaşanın gözünü yumduğu

Müelliften

Taç ve tahta yaraşır adaletin sayesinde

Fitne dalmış uykuya baht ise uyanık.

Yemen'in bazı vilayetlerinde bu günlerde İskender adlı birinin, muhal bir arzu ile dalalet ve sapkınlık karanlığına kapılıp isyan ve serkeşlik bayrağını kaldırarak o beldelerde yaşayan şer ve fitne ehlinden büyük bir grubu kendine bağladığına ve o diyarın bazı şehirlerinde ve kentlerinde kutlu sultanın lakaplarının görkemiyle müzeyyen olmuş hutbe ve sikkeleri kendi uğursuz adıyla değiştirdiğine dair bir maruzat sundu. Saltanat kapısının kulluk ve kölelik dağının (mührünün) güzelliğini meslek edinen, o toprakların valilik makamı ile görevlendirilmiş olan ve

bu mevki ile bilinen Kemāl adlı bir şahıs onunla birlikte olan Rum halkının bir kısmı ile Subḥān Allāh'ın inayetine tevekkül ederek ve zat–ı şahanenin ikbaline güvenerek hiç tereddüt etmeden derhal o haricinin bastırılması meselesine **[115a]** yöneldi. Onun ordusunun Rum ordusundan daha zayıf olmasına ve noksan ehlinin nezdinde o ordunun karşısında Kemāl'in direnişinin muhal görünmesine rağmen savaş ve muharebe ateşinin henüz tam olarak tutuşmadığı tarafların karşılaşmalarının başlarında, o Skender adlı herifinhuysuz murat atı sendeleyerek yere yuvarlandı. Hal böyleyken Kemāl'in cengâver subaylarından bazıları durumu öğrenip onun başına çullandılar ve o namerdin yandaşı olan halk ile de kapıştılar. O felaketzedenin atına binmeye fırsatı dahi olmadı. O esnada yüzünü görünce onu tanıyan bir Rum savaşçı muzaffer bir şekilde atından indi ve parlayan kılıcının suyuyla,

Mısra:

Nem görmüş gül oldukça sulu olur.[744]

Onun işini bitirdi; sapkınlık ve cahillik ölçeği ve şeytanlık gururunun kâsesi olan kellesini Yemen kılıcı ile vücudundan ayırıp Kemāl'e gönderdi. Adı geçen elçi de o fitneli ve şirretli kafayı sultanların sığınağı olan dergâha getirmiş; bu ilahi fethin ortaya çıkmasından ve sultanın ikbalinin kuvvetinin aşikâr olmasıyla o diyarın diğer vilayetlerinin hükümdar ve valileri de itaat ve kulluk çizgisine baş koyduklarını, boyun eğme dairesinin bir noktasından dahi çıkmadıklarını, şu anda Yemen'in çoğu şehirlerinde hutbe ve sikkelerin Sahipkıran Sultan'ın haşmet nişaneli lakaplarının uğuru ile müzeyyen ve süslü olduğunu ve o bölgelerahalisinin kalplerinin muhalefet ve isyan vesvesesinden temiz ve arî olduğunu arzetmişti.

Nazım

Ey sen ki hamlelerinin namı her yerde düşman yıkan

Kılıcının pırıltısı Rum'dan Yemen'e kadar parlayan

[744] Mu'înfer, *age.,* s.130.

Sana muhaliflik sersemliğinden ağırlaşan her baş

Döndürülen ilk kadehte çöken tortu gibi alçaklaşır

[115b] İtaatinin çemberinden baş çekenin

İp boynunda şah damara dönüşür boynunda

Yine adı geçen elçi mezkûr beylerbeyi tarafından şu mazmunlabir maruzatta daha bulundu:

"Kutsi nişaneli kabesinin elbisesinin siyahlığı ebedî hayat pınarının kaynağı olan ve hareminin kutsal alanının yegâne Allah'ın kerametinin ve mağfiret denizinin dalgalandığı mekân olan muazzam Mekke'nin çevresinde, -Allah onun şerefini ve yüceliğini arttırsın-.

Müelliften

Toprağı, güneşin gözünün kızıllığında nurludur

Makamı sidre ağacının uç noktasıyla denktir.

Önceleri Şanlı merhum Halife Harun Reşid'in, yatağının tamir edilmesini emrettiği, sonra onu cennet özlü mekânına yönlendirdiği bir akarsu vardır. O nehrin yatağı, yılların hadiselerinin sert rüzgârlarının verdiği hasarlar ve zaman ve asırların geçmesiyle zamanın kahrına uğramış fakat ondan kalan izler hala bakidir. Eğer Sahipkıran Sultan'ın fazilet ve cömertlik bulutu onun yenilenmesine ve tamir edilmesine dair bir işaret buyurursa bağışlayıcı Allah'ın yardımıyla kolay bir şekilde gerçekleşecektir."

Bu maruzattan sonra vezirlerin; doğru görüşlü, istikrar sahibi güvenilir kişiler belirlemelerine, Cidde'den doğup Hint Okyanusuna dökülen o nehirin yatağının tamir edilmesine ve hiçbir şekilde tehir ve kusura mahal verilmemesine dair kader icralı ferman çıkarıldı. O günlerde bu işe başlayıp minnettar olduğumuz Allah'ın yardımı ve ebedî ahitli devletin uğuru ile o mübarek mesele tamamlandı. O duru pınar 930 (1523-1524) yılının aylarından birinde akmaya başladı ve din ve şeriat nehirlerinin pınarı olan o çorak ve kıraç vadiye vardı, Hamdolsun Yüce Allah'a, ebedîyen padişahlığın ulu ağacının kökleri, dalları ve yapraklarının yeşilliğini sağlayıp, **[116a]** her daim padişahlığın nusret ravzasının canlılığına vesile ola.

Müelliften

Cemşīd huylu şahın fazilet ve ihsanının denizlerinden

Ey murat arayan! Mekke'de güzel su akınca.

Cihanda revan oldu her dile bu söylenti:

Beyit

Rüzgârı kat eden ateşperest düşmana söyle

Başına toprak saç ki giden su geri geldi yatağına.

928 (1521-1522) yılının zaferle sonlanan Sefer ayının başlarında Diyarbakır emirleri tarafından bir elçi geldi ve o memleketin beylerbeyi; o bölgedeki bütün şehir ve beldelerin hükümdarı ve İran Kisra'larının heybetlerini kıranlardan olan "Bıyıklu" olarak bilinen Mehmed Paşa'nın vefat haberini getirdi. Yüce makamlı vezirler durumu Salṭanat ve haşmet tahtının ayağına arz edince Sahipkıran Sultan kelime–yi istirca ettikten sonra o bölgenin hükümdarlığını, o dönemde Anadolu Beylerbeyi olan Ḫüsrev Paşa adlı, yüce makamının kullarının zümresinde olan başka bir kuluna havale etti. Hakikaten de adı geçen beylerbeyi yaklaşık 10 yıl boyunca o memlekette

sultanın adalet ayinlerini yayma hizmetinde bulundu, hazretlerinin emirlerinin görevlerini eda etmekte gerektiği gibi ve yaraşır bir biçimde davrandı. Onun Anadolu Beylerbeyliği olan eski görevi de Karaman Beylerbeyi Ḳāsım Paşa'ya verildi.

[116b] ÜÇÜNCÜ RÜTBELİ VEZİRİN ANADOLU'YA SEVK EDİLMESİ VE ŞEHSUVĀRŌĠLU'NUN BASTIRILMASI HAKKINDA

Belgrad Kalesi fethedildikten sonra, [daha önce] Ġazālī'yi tarumar etmek için Dimeşk ve civarlarına doğru sevk edilmiş olan 3. Rütbeli vezir Ferhād Paşa [Dāru's-Salṭana'ya] geri döndü. Sidre konumlu dergâhın Şam kapısından girme şerefine nail olduğu zaman, o bölgelerin hükümdarlarının ve raiyetlerinin durumlarını ve vaziyetlerini adalet vasıflı sultanın huzuruna arz etti. Vezaret görevinin en büyük ve en yüce şartlarından olan emanet görevine riayet edilmesi gerekliliğine uygun olarak o esnada; kader şiar emir üzerine Abulistan (Elbistan) ve Maraşmemleketlerinin valisi ve hükümdarı olarak tayin edilmiş, aynı zamanda o şanlı eyaletlerin başkomutanı olan 'Alī Bey bin Şehsuvār'ın zulüm ve cevrinden ayrıca başkaldırmasından gördüğü kadarıyla söz etti. Elbette bundan önce de o bölgedeki bazı valiler ve kadılar bahtiyar naiplere ve yüce mertebeli vezirlere bazı arzuhaller göndererek o adamın bazı işlerdesultanın adaleti üzerine kurulan yasalara karşı çıkmasından ve şehir ve köy halkına zulüm etmesinden dolayı şikâyetlerde bulunmuşlardı. Şöyle ki:

Beyit

Yaşlısı ve genci onun yaptığı işlerden dolayı tehlikededir

Şehir ve köy halkı onun eziyetlerinden avaredir.

Bu durumun bir kısmı da zat–ı şahanesinin görkemli kulağına çalınmıştı. Dolayısıyla az ve ufak dahi olsa zulüm ve cefayı milletin hiçbir ferdine caiz görmeyen sultanın değerli gönlü ona karşı öfkeyle doldu. Kaldı ki Ġazālī'nin bastırılma seferinde adı geçen paşanın (Ferhād Paşa) refakatinde bulunmakla görevli

olan adı geçen emir [‘Alī Bey bin Şehsuvār] (Şehsuvārōğlu Ali) bazen sohbet ve işret meclislerinde dinin yasakladığı bazı günahlar işliyormuş ve bu beyitte geçtiği üzere:

Beyit [Arapça]

[117a] *Galip gelemiyorsan (yenemiyorsan) bari çekici ol*

Kişinin dili aklının tercümanıdır, aklı giderse dili sürçer

Azgınlık, gurur, nankörlük ve şerirliğe dair birtakım konuşmalarda bulunuyordu.

Beyit

Ayıkken içinden geçenler

Sarhoşken dilinde olur senin.

Bu maruzatlar art arda ve peş peşe sultana sevk edenlere ulaşınca her zaman:

Beyit

Adaletperverlere yardım edip

Zalimlere zulmeden[745]

Sultanın yüce görüşü onun bastırılmasını ve defedilmesini gerekli gördü ve bu doğrultuda adı geçen şahsın durumunun akıbetini bildirmeden önce onun babasının ve amcasının ilk başlardaki vaziyetlerinin bir kısmını kâğıda dökmeyi ve kaleminin asil atının dizginini bunları hatırlatmaya yöneltmeyi münasip gördü.

[745] Mu’înfer, *age.*, s.548.

Durum şundan ibaretti; Şanlı Valus İlinin emir zadelerinden olan Şehsuvārōğlu Bey,aşiretindeki bazı akrabaları ve amcalarının kudretinin korkusundan Sahipkıran Sultan'ın yüce dedesi dinperver padişah, kara ve deniz hükümdarı, harp ve gaza meydanlarının feleğinin güneşi, Sulṭān Mehmed Ḫān Ġāzī'nin -*Allah burhanını aydınlatsın*- himayesinin gölgesine sığındıktan bir süre sonra o hazretin ilgisi, teveccühü ve desteğinin uğurları sayesinde zillet kuyusundan çıkıp eyalet ve hükümdarlık makamına erişti. Bütün namlı aşiretlerin başkomutanı hem de Abulistan, Maraş ve bütün ilçelerinin valisi oldu. Bu kapının desteği ve himayesiyle, birkaç kere Halep ve Şam hükümdarlarının üstüne yürüyüp **[117b]** galip geldiği zamanlar da olmuştur. O seferlerde yüklü miktarda nakit para, değerli eşyalar ve çokça savaş ve harp edevatı eline geçmesiyle serveti ve kudreti artınca -*İnsan zengin olunca azar*-bu Arapça söz hesabı, koca burunlu kibir kargası onun fikir ağacının dallarında yuva yaptı ve bu felek mertebeli eşiğe karşı kulluk ve itaat üslubunu değiştirdi. Ancak o feleğin efendisi sultan; yaşam kaynağı su unsurunun, beslediği envai çeşit ahşap cinsini, ağırlıklarına rağmen batırmadığı gibi onun def edilmesi gerektiğinin farkında değildi.

Müelliften

Bu soysuzu besleyen ben olduğuma göre

Kimseye gocunmam ki kendim ettim kendim buldum.

Lakin sultanın o kötü akıbetlinin hakkında ihtimamlarını ve lütuflarını terk ettiğinin izleri havas ve avam olmak üzere bütün insanlar tarafından anlaşılmış oldu. Bunun üzerine uzun bir süre bu şahsın büyüklük taslamalarının darbelerinden gönülleri incinmiş olan Mısır ve Şam hükümdarları ve sultanları büyük bir ordu kurup onun üzerine yolladılar. Bu sefer artık ikbal ve izzet eşiğinin kulları tarafından herhangi bir destek ve kabul görmediği için yenik bir şekilde savaş meydanına yüz çevirerek Semendire Kalesine sığındı. Çerkez emirleri kaleyi kuşattılar ve sonunda hileler ve sahte anlaşmalar ile onu yakalayıp Mısır'ın Kahire şehrine götürdüler. Orada Züveyle Kapısında onu ceza pençelerine bıraktılar.

Müelliften

Bahtı dönecek olandan

İlk ikbal ehli el çeker.

Daha sonra, **[118a]** saadet ve devlet gibi bu dergâhın kullarının zümresinde olan ve bu eşiğin aylık alanlar gurubunda yer alan kardeşi ‘Alāu’d-Devle Bey o mülk ve milletin sultanının şefkati ve merhameti sayesinde biraderinin mevkiine getirildi ve şanlı aşiretlerin hükümdarı ve komutanı oldu. Öyle ki bir günde köshane, taç, gerdanlık ve altın mahçeli bayrak adı geçen ‘Alāu’d-Devle Bey ve Mengli Girāy Ḫān’a müştereken verildi. Sultan bir divanda birine Tatar ve göçebe kavimlerin hanlık rütbesini, diğerine ise meşhur bir aşiret olan Vebrūmdur’un başına Türkmen Başkomutanlığı rütbesini bahşetti. Böylece hükmünü ve emrinin dizginini o değerli memlekette mutlak kıldı. Ondan sonra cihan sultanı bağışlayan Allah’ın dinini himaye eden, Sahipkıran Sultan’ın yüce makamlı atası Sulṭān Bāyezīd Ḫān’ın- *Allah’ın rahmeti ve cenneti üzerine olsun*- emniyetli zamanında her ne kadar görünürde adı geçen ‘Alāu’d-Devle Bey’den isyana dair herhangi bir emare ortaya çıkmasa da Mısır ve Çerkez kavmi sultanlarına beraberlik kapılarını açmış ve tabilik beyanında bulunmuştu ve -*Bir elinde iki karpuz taşıyan gibi.*- sözünün mazmununa göre onların her birine ayrı ayrı dalkavukluk ve kulluk yapıyordu. Ama *–Ne bunlara ne de Mevla’ya–* bu temeli doğru olan sözde de ifade edildiği gibi gerçekte hiçbirine sadakatli değildi. Hatta bazen kendi menfaat ve çıkarlarını bu iki padişahın arasında fitne ve savaş çıkarmakta buluyor, o yönde birtakım çabalar gösteriyor ve kendi maslahatını ve vebal girdabından kurtuluşunu bu yolda görüyordu.

Beyit

[118b] Kâh hizmet ve itaat, kâh harp ve düşmanlık

Kâh hile ve düzen, kâh nifak rengine bürünmek

"Galip gelemiyorsan, kendine doğru çekmeye çalış." sözündeki gibi uzunca süre bu şekilde davrandı; ta ki hilafet, cihandarlık sırası ve saltanat ve bahtiyarlık ülkeler fetheden padişah Sahipkıran Sultan'ın yüce makamlı babası, Sulṭān Selīm Ḫān'a -*Bağışlayıcı Allah'ın rahmeti üzerine olsun*- intisap edinceye kadar. O cennet mekân sultanın fitne saçan KızılbaşŞāh İsmail'in isyanını bastırmak için İran mülküne doğru sefer düzenlediği sırada 'Alāu'd-Devle Bey ihlâs ve kulluk gösterme ve ordu düzenlemede üzerine düşeni yapmadığı gibi yıllarca içinde gizlediği habislik baş gösterip ordu için geriden azık ve yiyecek taşıyan bazı develere taarruz edip sonra da hile ve inkâr yoluna başvurdu. Kısacası hile, düzen, hatta zulüm ve cefa mazereti ve özrü olmayacak kadar ziyadesiyle onda açığa çıktı. Dolayısıyla mağfiretli merhum sultan adı geçen seferden galip ve muzaffer bir şekilde geri döndükten ve o kış mevsiminde Amasya'da kışlak yaptıktan ve cennet istinsahlı bahar mevsiminde Komaç Kalesini fethetmeye azmedip ve bağışlayıcı meskul Allah'ın yardımıyla, aynı gün ele geçirilmesi hâsıl olan oranın fethinden sonra yüce görüşü 'Alāu'd-Devle'yi defetmeyi ve onun edepsizliklerinin cezasını çekmesi gerektiğini uygun gördü. Bunun üzerine savaş meydanlarının başkomutanı ve yegâne savaşçısı olan Sinān Paşa'yı adı geçenin üzerine gönderdi ve kendisi de **[119a]** arkadan ağır ağır ve yavaş yavaş yola revan oldu ve sultanın fetih nişaneli bayrakları henüz ona (Sinān Paşa'ya) ulaşmamışken o adı geçene ('Alāu'd-Devle'ye) vardı. Mücadele ve muharebe direği kurulduve zafer rüzgârı o karalar ve denizler sultanının ordusunun tarafından esmeye başladı. Bu çatışmada mezkûr 'Alāu'd-Devle yenildi ve katledildi. Onun hile yuvası ve zıtlaşma Kaf'ının zirvesi olan kellesini o sultanın meleklerin muhafızlık ettiği eşiğine gönderdi. Sultan hazretleri de gözdağı vermek ve uyarmak için o başı Mısır Sultanı Sulṭān Ḳānsūġūrī'ye gönderdi. Öncekilerin aksine İran yönetimi taifesinin son devir sultanlarında zulüm, cevir ve sadakatsizliğin yaygınlaşmasının ortaya çıkmasından dolayı devlet yönetimi yıkıldıktan ve çapulcu Kızılbaş taifesi başkaldırıp o mülkü istila ettikten sonra; İranpadişahlarının gözetiminde ve himayelerinin gölgesinde bulunan Bayındıriye Sultanları'na babasının olayından sonra sığınıp onların arasında büyüyen, daha önce bahsedilen Şehsuvārōġlu 'Alī Beyo memleketten çekilip o merhum sultanın inayet gölgesine sığınmış ve bütün sefer ve hazarlarda saadet mihraplı rikabında yer almıştı. Özellikle Tebriz seferinde önderlik ve rehberlik hizmetinde bulunmuştu. Bu hizmetlerinden dolayı 'Alāu'd-Devle'nin mevkisi ve şanlı Valus İlinin başkomutanlığı yetkisi, tam

olarak adı geçene verildi. O yüce dirayetli sultanın inayetinin izzetiyle onun makamının direği o hükümette gayetin ötesine ulaştı.

Müelliften

[119b] Bu yolda bir dem çile çeken herkes

Hem iyi bir yere geldi hemhazine sahibi oldu.

Aslında adı geçenin, mürüvvet nişaneli merhum sultanın iltifatına mazhar olmayı icap eden; olgunluk, iffet, asalet, yüksek idrak, farkındalık ve uhdesine bırakılan işleri ilerletme gibi bazı sıfatları vardı. Ancak ikbal ve afiyetin düzen ipinin ucunu avucundan kaçıran, onun başına vebal ve onun durumunun akıbetinin kötü olmasına sebep olan fıtratından kaynaklanan iki kötü sıfatı da vardı; biri kibir ile gurur, diğeri ise zalimlik ile şerirlik idi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizin değerli bazı hadislerinin sonlarında şöyle geçmektedir: *"Ölüm nedenleri üçtür: itaat edilen cimrilik, uyulan heves ve kişinin kendisini beğenmesi."*

Müelliften

Eğer göz bebeği olmak istiyorsan

Herkesi görebilesin, kendini görme

Zulmü terk et ve incitme kimseyi

Ki ne yaparsan başkalarına aynısı gelir başına.

Velhasıl daha önce zikredildiği üzere Ferhād Paşa'nın yüce tahtın huzurunda adı geçen 'Alī Bey'in bu vilayette uygunsuz durumlarını ve tavırlarını arz edince ve

onun zulüm ve başkaldırmasının izleri zahir olma derecesine gelince, defedilmesi sultanın adalet zimmeti üzerinde bir vecibe oldu.

Beyit

Zalimliktir gerçi dünyanın işi

Ama zulmün defedilmesi de cihandarlığın şartıdır.

O sırada sultanın âlemi süsleyen görüşü Rodos'a gaza düzenlemek yönündeydi. Dolayısıyla **[120a]** adı geçen paşayı yine İran mülkünün hudutlarını ve Anadolu memleketlerini korumak ve kollamak için oralara gönderdi. Ayrıca o bahtı dönmüşün işini, münasip bir fırsatta bitirsin diye onun uhdesine bıraktı. O durumun akıbeti şöyle oldu; adı geçen paşa Sivas'a vardıktan sonra o bölgelerdeki emirler ve beylerbeyleri adı geçen vezirin huzuruna gelip istişare ve görüşmeler yapmak üzere toplanmakla görevliydiler, 'Alī Bey de elindeki yazılı ferman üzerine o toplantıya katılmak durumundaydı. Kendisinin uygunsuz tavırlarının farkında olmasına ve büyük oğlunun da *"Ayağın görünür, kanın akar."* bu uyarı içeren sözün mazmunu onu [746] (babasını) hatırlatmasına, "Mazlumların şikâyet haberlerini ve kendi yaptıklarını ve söylediklerini biliyorsun, bu toplantıya katılmak bence tedbir ve temkin yolundan çok uzaktır." diyerek uyarmasına rağmen; adı geçen kendini sağlam devletin sabit bir direği zannedecek kadar aşırı gurur ve kibirden dolayı Salṭanatın ilk dönemlerinde düşmanların harekete geçme ihtimali varken, ceza ve bela kapılarının kendine kapalı olduğunu düşünüyor ve zulüm ve cevir kilidinin anahtarını kayıp sanıyordu. Dolayısıyla umursamaz bir tavırla paşanın toplantısına girdi. Girer girmez ilk celsede onu yakalayıp diğer iki oğlu ile birlikte katlettiler ve kibir ve gurur yuvası olan kafasını da yücelik ve sevinç eşiğine yolladılar. **[120b]** Kısacası bu denizler ve karalar sultanının fermanlarının çoğunun örtüştüğü kaza ve kader hükmüne göre; onun kendinde görüp güvendiği onca deha, işgüzarlık, kurnazlık, pişkinlik ve iş çevirmeler işe yaramadı ve kader pençesi tırnağını canına geçirip onu şanlı hükümet merkezinden, kaza ve kader merkezinin mahkemesine koşturarak yolladı.

[746] Oğlan burada babasına hitap ediyor. Nüshada özne çoğul "onları" olarak yazılmış fakat anlama bakınca tekil olmalıdır ve "onu" olarak yazılması gerekmektedir.

Nazım

Kaza ve kader beş parmağı olan bir eldir

Birinden murat almak isterse

İkisini gözüne koyar ikisini de kulağına

Kalan birini de dudağına dayar sus der.

O iş bittikten sonra Sahipkıran Sultan'ın ukde açıcı görüşü bundan sonra o memleketlerin valiliğinin kendi has kulları ve meliklerine havale edilmesi yönünde icap etti. Dolayısıyla o vilayetleri, bölgeleri ve kaleleri beş sancağa ayırdı ve her birisinin emirliğini sultanın adalet ayinlerini yerine getirme sorumluluğunu taşıyabilecek ve Osmanlı kanunlarının idamesinin altından kalkabilecek bir Sancak Beye verdi. Ayrıca emirlerin vaziyetini gözetleyen, oradaki sipahilerin aylıklarını ve timarlarını belirleyen ve halkın maslahatlarını taahhüt eden bir beylerbeyi atadı. Padişahın şefkatine, rafetine ve merhametinin gölgesine sığınmış olan O adamın (ʻAlī Bey) ailesindeki bazı emirzadelerin her birisine mertebe ve rütbelerine münasip bir şekilde aylık ve timarlar tayin etti. Bazı liyakatli olanlara da sancak verdi. O taifenin ordusunun üst düzey görevlilerine ve emirlerinin her birisine **[121a]** hak ettikleri şekilde nimetler sofrasından çokça hoşnutluklar bahşedip aylık ve kumanya tayin ederek gözetti. Böylece lütuf ve adalet bayrağını o vilayette de yükseltti.

Beyit

Zulüm yerine adaleti yerleştiriyor

Herkesten dikeni çıkarıp onlara gül saçıyor[747]

[747] Mu'înfer, *age.*, s.736.

RODOS ADASI VE KALESİNDEKİ KÂFİRLER İLE GAZA YAPMA NEDENLERİ VE O UĞURSUZ KÂFİRLERİN ÇARESİZ KALMALARI HAKKINDA

Her ne kadar savaşlarda muzaffer olan Sahipkıran Sultan; kış günleri bittikten ve âlemi süsleyen bahar mevsimi başladıktan sonra, yine Engürüskâfirleri ile gaza yapmaya ve İslam dininin en büyük düşmanları olan o düşkün kavmin sapkın kralları ile muharebeve cihat görevlerini yerine getirme ve kudretli Allah'ın yardımı ve peygamberlerin efendisi peygamberimizin *-salât ve selam üzerine olsun-* mübarekliğinin vesilesi ile o çirkin ve pisçıbanı bir defada açıp temizleme yönünde karar vermiş olsa da; Belgrad hisarını kuşatmak ve o Kaf duruşlu kaleyi fethetmekle meşgul olduğu sıralarda, Rodos adasında yaşayan dinsiz ve edepsiz Frenk (Batılılar) kâfirlerden bazıları *–nasıl ki o saadetsiz kavmin alışkanlığı olduğu üzere–* Mısır'dan Dāru's-Salṭana'ya ve diğer beldelere gidip gelen cübbeli saygın hacıların ve tüccarların gemilerinin bir kısmına taarruz edip yolcularını esir almışlardı. Bu tatsız olay yüce tahtın ayağına sunulunca sultanıntaassubu ve cihandarlık şerefi önceki kararını ertelemeyive bu savaşı başlatmayı uygun gördü. Zira bu kalede yaşayanların **[121b]** hacılara ve tüccarlara verdikleri zararlar oldukça fazlaydı; dolayısıyla o yanan ateş ehlinin şevketlerinin pisliğinin bertaraf edilmesi ve o eşkıya kâfirlerin İslam'ın ve Müslümanların yolundan defedilmesi öncelikli ve daha münasip gözüküyordu. Bu sağlam görüşe göre kader imzalı ferman üzerine kış mevsiminin ortalarında, saba mesireli tebliğciler ve fırtına misal ulaklar, övünülesi memleketlerin bazı hükümdarlarının, emirlerinin ve sultanın egemenliğindeki iklimlerin valilerinin bir kısmının adına düzenlenmiş değerli görülmesi gereken kararlar ile birlikte gönderildi.

Kararların içeriği: O emir, hükümdar ve valilerin sancaklarında bulunan askerler ile birlikte hak dini güçlendirmek üzere gaza ve cihat için saadete eriştiren *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın*[748]*."* emiri uyarınca gaza seferi levazımını ve başı dik milletin düşmanlarıyla muharebe

[748] *Kur'an–ı Kerim, 8/60.*

edevatını hazırlayarak bahar mevsiminin başında kader eserli hükümlerin çıkarılma şerefi bulduğu cephelere yönelmelerine dairdi.

Müelliften

Haber salındı her tarafa ki Sahipkıran

Gazaya karar verdi kükreyen aslan gibi

Herkes hazırlansın savaş için

Silahını ve gönlünü yapsın, çelikten ve taştan.

Keza [Sultan] o sıralarda Mustafa Bey olan kaptana, yani denizler ve karalar sultanının görkemli ve dağ çapalı gemilerinin hâkimine ve reisine bütün çeşitlerden 750 tane gemi hazırlayıp amade tutmasına ve onların hepsini yıldırım ahenkli toplar ve çelik taşlı mancınıklarla doldurmasına dair emir verdi. Aynı şekilde Rumeli, Anadolu, Rum, Karaman ve Abulistan memleketlerinin kadılarına, bu memleketlerden kırbaç misal kürek darbeleriyle deniz misal gemileri seyir haline getiren ve durgun denizleri akar hale dönüştüren **[122a]** 1000 kürekçi tayin edip Dāru's-Salṭana'ya yollamalarına ve adı geçen kaptan beyin vekillerine teslim etmelerine dair kader nişaneli hükümler gönderildi. Sahipkıran Sultan'ın güneş nişaneli zatı ve sahib divan üç vezirin dışında hiç kimse, bu zafer eserli seferin hangi yöne olacağı ve fetih nişaneli bayrakların mahçelerinin hangi vilayetlerin matlağından doğacağı hakkında kesin bir bilgi ve malumata sahip değildi.

Beyit

Behmen Zabulistan'a gitmeye azmedince

Soldan attı haberi, sağa yöneldi[749]

Fakat nusret uğurlu askerlerin çağırılma ve gemilerin hazırlanması haberi yayıldığında Frenk kâfirleri bu haberden oldukça tedirgin olup Sahib'ul–Letaif'de geçtiği gibi *"Hain korkaktır."* hesabı bir değerlendirme yaptıktan sonra dalkavukluk ve düzenbazlık kapılarını açtılar. Bu doğrultuda Rodos Kalesi ve adasının hükümdarı, âlemin sığınağı dergâh Ḳosṭanṭinīn'e: "Eğer bahtiyar naipler izin verirlerse bizim itibarlı emirlerimizden birini hediye ve armağanlarla saadet yuvası olan eşiğe gönderelim ve bundan sonra Frenk taifesinden olan bizlerden hiç kimsenin tüccarların gemilerine ve o denizlerin yolcularına taarruz etmeyeceklerine dair söz verelim, sultanın gemileri de aynı şekilde bizim gemilerimize taarruz etmesinler." diye bir elçi gönderdi. Vezirler meseleyi arz edince sultanın cihanı süsleyen görüşü "*Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir*[750]*?"* bu mucize temelli ayet uyarınca hilekâr kâfirlerin söylediklerine iltifat ve itina göstermeyip elçinin hapsedilmesini emretti. **[122b]** bahtiyar naipleri de o zafer duruşlu seferin gereksinimlerinin hazırlanmasına ve tamamlanmasına dair kati bir şekilde tembih etti -*Başarı ve yardım Allah'tandır*-.

[749] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.67.
[750] *Kur'an–ı Kerim, 9/7.*

SAHİPKIRAN SULTAN'IN FELEĞİ SÜSLEYEN RODOS KALESİ'Nİ YIKMAK VE FETHETMEK MAKSADIYLA DÜZENLEDİĞİ CAZİP SEFERİ HAKKINDA

Müelliften

Tatlı dilli söz ustası bilgin

Beyan kutusundan şöyle cevher saçtı

İkbal atı hızlı adım atınca

İlk adımında erdirir murada

Her şeyin maliki olanın yarım ettiği padişah

Felek onun yanında sabırlı olur

Onun yanında kara ve deniz hepsi bir olur

Dünyanın bütün müşkülleri ona kolay olur

Keskin kılıcı mucizevî bir parmak gibi

Açar bir hamlede ayın kalesini

Kılıcı kabzasından çıkarmak için elini kıvırınca

Bir kıvrımda fetheder yüz Çin mülkünü

Dahası cömertliği meslek edinmiş elini açınca

Kaç derya dalgalanır onda

Bir delil gerekirse bu ifadeye

Oku Sahipkıran'ın fetih hikâyesini

Ki o küfrü yok edip ortadan kaldırdı

Allah'ın yardımıyla Rodos'u fethetti

Zevalsiz sultanın iradesi ve minnettar olduğumuz emsalsiz -*Zatı, tüm benzerlerinden ve denginden münezzeh*- Allah'ın isteği güzide saltanatın uzun ömürlü Anka'sının cihandarlık ikbali sayesinde, insani kudret ve kuvvetin Kaf Dağı zirvesinin kaması üzerinde yuva kurması ve **[123a]** beğenilmiş devletin semaları kat eden yücelik Hüma'sının sultanın saadeti sayesinde hükümdarlık ve ülkeleri fethetme göğünün doruğunda uçması yönünde olunca; sonsuz nimetler gösteren ve sınırsız ihsanlarda bulunan Allahü Te'âlâ *"Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir*[751]*."* bu hidayet içeren ayet uyarınca bunları elde etme malzemelerini talep edenlerine öyle hazırlar ve isteklerine tamamen kavuşma kapılarını öyle açar ki her konuda kendilerini bilgi kitabında ve hitabet faslında üstün bilen, tüm konulara hâkim olanların fikirleri o şaşırtıcı meselenin acayipliğini gözlemlemekten efkârlanıp hayrete düşer. Kendilerini sırların inceliklerinin oklarının nişancısı olarak tanımlayan şahitlerin gözlerini, akıcı kehriz gibi olan bilgelik yayının güç muhayyilesinin lağımında açar ve onlar zafiyet köşesinde, acizlik ve idrakın noksanlığını itiraf ederler -*(Allah'ı) İnsanların idrakinin hikmetlerinin inceliklerini anlayamadığı noksan sıfatlardan tenzih ederim*-. İşte o zaman cihanı süsleyen o Allah'ın gölgesi Sultan'ın güneşin süs ışıklarının parıltısında zekâ ve akıl ehlinin akli melekeleri Süha yıldızı gibi olur ve onun cesurlukla parlayan keskin kılıcının

[751] *Kur'an–ı Kerim, 20/50.*

keskinliği yanında menkıbe sahibi kılıçdarların keskin çeviklik kılıçları oyuncak hükmünde kalır. Sadakatlilerin ve düşmanların nezdinde halledilmesi normalde namümkün olan her müşkülün tahlil yolunun sureti onun acımasız şecaat kılıcının aynasında gerçekleşir ve talep ehli için hallolması bir çıbanın başını ve sonunu birbirinden ayırmak gibi imkânsız ve uzak görünen her sorun onun yüce görüşünün temreni ile açılır.

Müelliften

Allah'ın himayesinde ve teyidinde olan her padişahın

Varlığıyla iftihar eder âlem

Her an gaipten kulağına gelir bu müjde

Ey bizim kulumuz sen ne istersen o olur.

[123b] Bu kelamın doğruluğunun güzelliğinin tecellisi; yükseklerde uçan himmet Hüma'sının teveccüh gölgesini, yalnızca mülk ve milletin büyük önem teşkil eden önceliklerinin üzerine düşüren ve göklerde uçan irade şahininin kudret ve kuvvet pençelerini, yalnızca seçkin ve mühim işler kuşlarını avlamaya açan bu saygı duyulması gereken Sahipkıran Sultan'ın muazzam hasletli benzersiz zatıdır. Teveccüh yüzünü istediği herhangi bir şeye yönelttiğindegüneş misal görüşü o maksudun en ala derecelerini elde etme ve tamama erdirme yönünde işler, gönlü cezbeden mülkün gelinlerinden *"Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur*[752]*."* mucize temelli ayet uyarınca dünya sultanlarının hiçbirisinin istila ellerinin eteğinin ucuna dahi değmemiş olduğu bir bakireye işret meclisinde sahip olur. Tedbir ışınlarının kemendi, onun aydınlatan güneş misal görüşünü; çağların hakanlarının mertebelerine yükselmede acizlik ve eksiklerini itiraf ettikleri işler köşklerinin zirvesinin kemal derecesine çıkarır. Kükreyen bir aslan gibi kuvvet ve güç pençesini daima büyük ve şişman olan avları avlama maksadıyla açar ve temeli

[752] *Kur'an–ı Kerim, 55/56.*

çok eskiye dayanan -*Allah gayretlilerin himmeti yüve olanlarını sever, kötülerinden nefret eder*.- hadis-i şerifine göre davranır.

Nazım

Senin himmetinin görkem çadırını kurduğu yer

Yeşil feleğin oluşturduğu gölgeliğin altındadır

Dokuz katlı gök günde beş kez senin himmetinden söz eder

Altı yönün ve yedi ülkenin padişahıdır bu [diye]

Bu muzaffer sultanın hükümdarlığı döneminde mükâfat veren veyegâne Allah'ın yardımıyla ortaya çıkan ve gerçekleşme konumuna erişen ve hasıl olmasıyla sevinç ışıklarını tüm İslam ehlinin kalplerinin köşklerine saçan muazzam işlerden biri de Rodos Adası ve Kalesinin fethidir. Bu Sahipkıran Sultan bağışlayan Allah'ın himayesi ve teyidine son derece tevekkül ve itimat ederek, sırtını da ins ve cin efendisi olan peygamberimizin kutsiyetine dayayıp tevessül ederek -*En iyi salat ve en mükemmel tahhiyat onun üzerine olsun*- himmet atını orayı fethetme niyetiyle harekete geçirdi. İslam ehlinin en müşkül düğümlerinden olan **[124a]** o mekânı fethetmek maksadıyla mücadele ve ihtimamın keskin kılıcını, kudretli Allah'ın yardımına dayadığı beline taktı. Cihanın ülkeler fetheden sultanları her çağda ve asırda, bu çekici örtülü güzel kadını mülk fetheden çok sayıda askerler ile ve deniz misal hazineler sarf ederek, istila ve ele geçirme arzusunda oldukları halde o yüce makamlı padişahların hiçbirisinin kılıçlarının mumunun ışığında bu güzel kokulu gelin yüzünü göstermedi ve gizlilik, saklılık ve kaçış perdesini açmadı. Nitekim geçmiştekilerin tarihlerinde [bu mevzu] şu şekilde yazıya dökülme şerefi bulmuştur: Geçmiş devirlerdeki padişahların büyük bir kısmı bu arzunun yüzündeki örtüyü açmayı imtina hükmünde görüp herhangi bir girişimin gereksinimlerini dikkate alarak ona taarruz hazırlığına başlamamış ve o niyetten sakınarak o dileklerin etrafında dahi dolaşmamışlar. Fakat bazı diğer padişahlar -*Allah din konusundaki*

çabalarını teşekküre değer ve gayretlerini haklı çıkarsın- **[124b]** sözünün manasını düşünerek, çeşitli çabalar gösterip, paralar sarf edip o arzuya ulaşmaya çalışmış ve o emelin gerçekleşmesi uğruna gayret saçan kapılarını açmışlardır. Lakin hiçbir şekilde bu bakirenin yüzünden hicap örtüsü kalkmamış ve zafer yıldızı çaba ve gücün başarı ufkundan doğmamıştır. Zamanın hal dili her çağdao taliplerin kulağına bu nidayı fısıldıyormuş gibi sanki.

Müelliften

Bu feleğin zirvesi, başka bir ayın makamıdır

Bu hutbe, başka bir padişahın adınadır

Ezelden hüküm verilen elimizdeki yazgı da

Zafer fermanı başka bir şahın adınadır.

Zira her kilide bir anahtar verilmiş, her bir kapalı kapıyı bir anahtar ile açmışlar. Her ne kadar mavi gökteki ufuklardan çok sayıda kutlu yıldızlar doğmuş ve doğacak olsa da karanlık gecenin karanlığının kalesini açmak yüce fermanlı güneşin ışığının ortaya çıkmasını gerektirir. Her ne kadar yüce peygamberlerin -*Peygamberimize âlemlerin rabbinden salât ve selam olsun*- mertebelerinin yücelik nurları *"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik*[753]*."* Ayeti uyarınca peygamberliğe seçilme ve gönderilmenin aydın ufkundan cemalini göstermişse de felekleri durduran dokunulmaz kalelerin fethi arşın zirvelerine ulaşmak olup onların duruşu peygamber efendimizin de -*Ona, ailesine, halifelerine, eşlerine, ashabına salat ve selam olsun*- her zaman övgü konusu olmuştur. O heybetli kalenin görünümü hakkında bilgi sahibi olmakla gelecekteki hikâye ve haberleri öğrenmek daha kolay olacağı için, ayrıca o sağlam kalenin kemal derecesindeki dayanıklılığının güzelliğinin nakış ve çizgi ile süslenmeye ve söz ve kelam ziynetine ihtiyacı olmadığından, burada o makbul hisarın ve o emsalsiz

[753] *Kur'an–ı Kerim, 4/165.*

kalenin nitelenmesinde mübalağaya bürünmeden, istiareler ziynetine ve inşa sanatlarının abartısına kaçmadan gerçekleri yansıtacak şekilde yazıya birkaç kelam dökmek münasip görülmektedir.

[125a] ADI GEÇEN KALENİN VE ADANIN VASFI VE O ATEŞ OCAĞININ ESKİ HÜKÜMDARLARININ ÜSLUPLARININ BİR KISMININ İFADESİ HAKKINDA

Akdeniz'deki adı geçen ada daha doğrusu ateş ocağı sultanın övünülesi İslam memleketlerinden olan Menteş memleketinin karşısında, Sakız[754] Adası yakınında aralarında […][755] mil mesafe olacak şekilde yer almaktadır. Denildiğine göre gayet ferah ve iç açıcı bir havası ve tıpkı selsebilçeşmesi gibi tatlı ve yumuşak bir suyu vardır. Gayet geniş, ferah ve 30 ila 40 belki de daha fazla kasabası olan bir adadır. Onun kasabaları, zirai alanları ve verimli tarlalarınınbayındırlıkta eşi ve benzerinin olmadığı söylenebilir. Sıkıntıları gideren bostanları, yüklü turunç ağaçları, reyhanları ve çiçekleri hiçbir mevsimde eksik olmaz. Her kenarında ravzalar ve her bölgesinde hepsi de bol meyveli çeşitli ağaçlar ile dolu bahçeleri Ülker tesirli üzüm salkımları ve asmaları ile süslenmiştir. Bahçelerinin çiçeklerini seyretmek seyredenlerin göz kapaklarını aşmıştır ve ağaçlarının meyvelerine bakmak yaz mevsimi misafirleri ve sonbahar dönemi dostları için bütün temaşalardan daha hoştur.

Nazım

Yüz nakış ve nigarın olduğu bir gülistandır

Sayısız selvi ve şimşirin içinde olduğu

Turunç dalı, kavunun taze yaprağı

Hurma ağacı her köşeye bir tohum ekmiş âdeta

[754] Müellif "r" harfi ile yazmış, doğrusu Sakız olmalıdır.
[755] Yazmada bu rakam okunamamıştır.

Bol meyveli ağaçları, yüklerinden

Secde ettikleri toprakla bir bağ kurmuşlardı âdeta.[756]

Kısacası bütün mekânlardaki faziletlerin ve yaşam nehirlerinin kaynaklarının tümü ile adı birlikte geçen bu kale bu adanın bir köşesinde deniz kıyısında yer almıştır. **[125b]** Öyle ki bostanlarının letafetleri ve irem ayinli bahçelerinin ihtişamları ile sarılı olan bu adanın üçte ikisi denize, üçte biri ise karaya bakıyor. Evrenin mimarının bu sağlam hisarı tamir ettiği zamandan bugüne kadar bin yıldan fazla geçmiştir ve bu sürede daima Frenk hükümdarları ve sultanları düşüncelerini ve kültürel gelişimlerini onun burçlarını ve duvarlarını sağlamlaştırmak ve etrafındaki surları onarmak üzerine kurmuş, nakit paralarla dolu hazinelerinin kapılarını onun temellerini güçlendirmek ve giriş ve çıkışlarını sağlamlaştırmak için açmışlardır.

Onun çevresine her tarafından birkaç kat sur ve duvar çekmiş oldukları halde hiçbir cihandarın beş harfli fetih pençesi onu kurtarmanın zeminine dahi ulaşmamıştır. [Sultanın ordusu] ilk olarak kalenin karaya bakan tarafından derinliği yapı uzunluk birimi olarak 20 ile 16 arşın olan ve genişliği 70 ila 80 arşın olan bir hendek kazdılar. Hem ova hem kale olmak üzere o hendeğin iki tarafında yerle aynı düzeyde olacak şekilde sağlam duvarlar vedayanıklı setler yaptılar. Ova tarafına bakan hendek duvarınınzemini alçak kalmış olan bazı yerlerinide yine aynıyöntemle diğer yerler ile bir minvalde olacak şekilde yükseltip arkasında taş ve toprak yığıntısı bıraktılar. Ayrıca hendeğin duvarı deniz kıyısına kadar, çukurda yer alan kalenin iki cephesiyle aynı hizada birbirine denk bir şekilde denize kadar ulaştırılmış, hem de bu hendeğin genişliği onun ortasında inşa edilen bir hisar ile iki hendek oluşacak şekilde iki bölüme ayrılmıştır. Bu hendeklerden her biri diğeriyle çevrili olup, aradaki duvarın genişliği 5 arşını aşıp yüksekliği ise hendeğin derinliğinden biraz fazladır. **[126a]** Bu duvar; yukarıdan aşağıya kadar hepsi top, tüfek, harp ve savaş aletleri ile dolu olan müstahkem burçlar ve sağlam mancınıklarla kaplıdır. Öyle ki isterlerse karıncanın dahi o hendeğin kenarından geçişini engelleyebileceklerdir. Şehre bakan ikinci hendeğin bitiminin yakınında da genişliği 5 arşın ve yüksekliği 10 arşın olan başka bir sur yaptılar. Bu da aynı şekilde sağlam kuleler ve müstahkem burçlar ile kaplıydı. Bu can alıcı belalı surun burçlarında ve dış yüzlerinde, aşağıdan revaklarına

[756] Mu'înfer, *age.,* s.548.

ve basamaklarına kadar olmak suretiyle, dışa doğru içten menfez ve delikler açıp düzenlediler.

Onun her menfezine, şimşek atan toplar, dağ delen mancınıklar, darp ve harp aletlerinin envai çeşitlerini ve o işi hayata geçirmek için gerekli olan her şeyi hazırladılar. Surların başında ve burçların dış yüzeylerinde top ve mancınık olmak üzere her şeyi arabaların üzerine kurmuşlardı ki böylece ufacık bir işaret ile tıpkı fikir gücü gibi külfetsiz ve zahmetsiz bir şekilde istedikleri yöne döndürebilsinler diye. O toplardan her birisinin taş ve ateş fırlatmak için dört beş düzeneği vardı ki o düzeneklerden aralıksız bir şekilde ateş fırlatıyor ve kesintisiz bir şekilde şimşek gibi sıçrayan taşları tıpkı kükreyen bulutlardan yağan dolular gibifelek kalburu demir kurşun elermişçesine yağdırıyorlardı.

Müelliften

Ejderha gibi olan her toptan

Ne ejderhası, siyah bir bela olan

[126b] Yılan tükürüğü gibi yoğun ve yakıcı

Ateşler ağzında alevlenmekte

Hisarcık denilen bu sur, yerden 10 arşın yükseklikte olduğu halde hendeğin ovaya bakan cephesinin yere kadar uzanan duvarı ile aynı yükseklikteydi. Çünkü şehir ve kalenin yer aldığı o mekân denize doğru eğimli bir yerdi. Dolayısıyla hendeğin genişliği olan 40 arşın uzunluğundaki alan ova tarafından 10 arşın daha yüksekte yer almaktaydı. Maksat; o hengâmeli sura doğru toplardan taşlar fırlatıldığında, tıpkı toprak duruşlu alçak gönüllülerin fitne ve fesat ehlinin yergi taşlarından etkilenmedikleri gibi, o dağ delen taşların hisarın duvarına ulaşmaması ve onun yukarısından geçip denize ya da şehrin içine düşmesiydi. Bu sağlam temelli hisarda girişihendeğin duvarının dibinde olan gizli yollar yaptılar ki ihtiyaç duyulduğunda şeytanın vesveseleri gibi o onulmaz yollardan hendeğin içine girip o

ortadaki hisara çıkabilsinler diye. Yine kaleye dönük duran bu ikinci hendeğin içindebölükler oluşturarak ayrı ayrı yollar yaptılar. Ayrıca aradaki sur ve şehre doğru bakan hendeğin duvarı arasında da bunları birbirlerine bağlayan duvarlar inşa ettiler. Bu duvarlar şerefeler ve mancınıklarla donatılmış ve onların arasında hendeğin derinliklerinde her birisi bir kale gibi olan son derece müstahkem ve gayet sert olan evler yaptılar. Bu evler hendeğin **[127a]** gözcü ve muhafızlarının meskenleriydi. Her birisinde çok sayıda savaş aletleri hazırlamış, bir grubu da bunları kullanmak için görevlendirmişlerdi. Bu küçük hisarın arkasında, bu hisarcıktan surundan biraz daha yüksek olan, irtifası yaklaşık 10 arşın genişliği ise 8 arşın olanbüyük bir hisar vardı. Bu hisar dayanıklı ve yüksek burçlarıyla kindarlık, çatışma, püskürtme ve harp malzemeleriyle doluydu. Bu hisarın arkasında aynı tarzda ve aynı yükseklikte fakat genişliği 6 arşın olan bir hisar daha bulunmaktaydı. 10 arşın boyutunda olan bu iki hisarın arasındaki mesafeye olabildiğince fazla yükseklikte toprak yığıp o arayı her iki hisarın toprak yığınları ile birlikte 24 arşın olacak şekildekapattılar. Maksat; dağı ezen topların darbeleriyle o hisarlar yıkılsa dahi o topların toprağa dayalı bu taşlardan geçtikten sonra son hisara zarar vermemesiydi. Bu iki surun burçlarının irtifasını onların dış yüz denilen duvarlarıyla eşitlemişlerdi. Öyle ki dışta ve içte yer alan karşılıklı her iki burcun yüzeyi aralarında bulunan toprak yığınları ile birlikte yüksek bir dağın üzerinde yer alan geniş bir meydana benzemekteydi.

Müelliften

O burçlardan her biri dağ gibi

Bağımsızlıkta birer kale gibidir

Hatta ışık kalesinin burçları gibi

Her ikisi de fitne ve fesattan uzak.

Her burcun altında Hisarcık'a doğru çıkan kazıcıların kazdığı yolları gibi gayet **[127b]** ince ve dar bir dehliz yaptılar. O dehlizin her iki tarafında, çatışma ve

harp sırasında merdiven ve basamaklarını kullanarak Hisarcık'a çıkabilmeleri için gayet sağlam ve sert iki demir kapı vardı. Bu dehlizin üstünde bir dehliz daha yapıp bu sayede aşağıdaki dehlizin kapılarının yukarısına gizli mancınıklar kurmuşlardı, ola ki düşmanlar o kapılara musallat olurlarsa girmeleri mümkün olmasın diye. Her biri gayet sağlam ve korunaklı bir korkuluk olan bu büyük hisarın burç ve şerefelerinin varlığına rağmen yine onlarla da yetinmeyip onun burçlarının üzerine sağlam ahşaplardan dayanıklı evler inşa ettiler. Bu evlerin içlerinitoplar, tüfekler, mancınıklar, bacluşka adlı taşı oldukça uzaklara fırlatan aletler ve ateş atan humbaralar gibi diğer harp ve çatışma malzemeleri ile doldurdular. Bu aletlerin taşları, başka hiçbir hisarda o yapıda ve o sayıda kimsenin benzerini görmediği, tamamen demirden imal edilmiş taşlardı. Ayrıca o hisarın dış cephesinde sınırsız miktarda katran, zifir ve zift ve onları kaynatmak ve eritmek için büyük kazanlar hazırladılar, icabında bir grup cesaret edip hisarın ayağına kadar gelirse ve onları top ve taş ile püskürtmek mümkün olmazsa, o kaynar kazanları **[128a]** gökten inen kara bela gibi onların tepelerine döksünler diye. Velhasılıkelam o mekânda hazırladıkları ve o kalenin burçlarına, surlarına ve deliklerine yerleştirdikleri sağlam malzemeler ve dayanıklı edevatlar, sayı ve sınırları aşmış ve kalemlerin yazma sahasının dışında kalıyordu (haddi hesabı yoktu, kalemlerin yazamayacağı kadar çoktu).

Acayip icatlardan olan o hisarın vaziyetini araştıranlar arasında olan yüce divanın bazı güvenilir kâtipleri şöyle yazmışlar: Gaziler ve mücahitler sultanı *-iki cihanın sahibi Allah'ın gölgesinde, yeryüzündeki saltanat ve adaletinin sonsuz gölgeleri daim olsun–* teveccüh gölgesini o felek nişaneli hisarı fethetme ve ele geçirme üzerine düşürdüğü ve cihat ve girişim bayraklarını o mekânı kurtarmak için yükselttiği sırada 1000'e yakın, top, mancınık vb. orada bulunmaktaydı. Onun mahzenlerinde hepsi demirden imal edilmiş o kadar eski ve yeni top taşları ve şimşek girişli barut çuvallarıvardı ki, eğer mesela üç yıl süresince her bir topu günde 20 kez fırlatsalar o taş ve barutlar tükenmezdi. Aynı şekilde o kaleyi korumak için; azık, önceden hazırlanmış teçhizatlar, silahlar, ayrılmış hazineler, hatta savaşı yürüten ulu yiğitler ve cengâverler diğer malzeme ve edevatlara ek olarak yukarıdakilerle aynı ölçütte değerlendirilmelidir. O şehrin evlerinden her birisinin mancınıklar ve ok atıcılar ile donatılmış sağlam ve yüksek bir burcu vardı ve hepsinde top, tüfek ve diğer savaş malzemeleri hazırlanmıştı. Öyle ki eğer hisarları ele geçirmeye yeltenenler olursa o evlerin ve köşklerin etrafında dahi dolaşamasınlar diye. Yine o

binanın sağlamlığı için planlanmış garip düzenlemelerden biri de o hisarın duvarını 30–40 arşın kadarını ters yönde kıvırmış olmalarıydı. Öyle ki içe doğru kıvrılan kısımla aynı ölçüdeki başka bir kısım ona paralel olarak dışa doğru kıvrılmış ve her kıvrımın başında bir geniş ve bir dar açı oluşup her bir köşede ise bir burç ve bir kule inşa edilmişti. Bu girişimlerin hem binanın sağlamlığı hem topların ve taşların zararlarını defetmek hem de savaşa kalkışanları püskürtmek için çokça faydaları vardı; **[128b]** öyle ki ufacık bir gözlemle dahi anlaşılıyordu. [Yine de] o felek misal hisarın tasarımının tasavvurunu kolaylaştırmak için zafer fermanlı gazilerin o cepheden savaş ve saldırılarının büyük bir kısmını gerçekleştirmelerini sağlayan surun bir parçasının suretini çizmek gerekirdi.

Yüce Allah'ın yardımıyla fetih de o cepheden mümkün oldu. **[129a]** Aynı şekilde deniz tarafından da aynı yöntem ve biçimde adı geçen büyük hisar ve de hisarcık çekilmişti, çok sayıda darp ve harp malzemesi devamlı orada hazır ve amade bulunuyordu.

Nazım

Yüksek bir burç ve hisar ile bir kale

Dönen gök gibi uzaktır hasardan

Fikir onun fethi yönünde aciz

Çelik gibi, demirden bir kale.

O felek duruşlu sağlamlığa ve dayanıklılığa rağmen Frenk kâfirlerin kaplan azimli dilâverler ve savaş erlerinden oluşan, o hidayete ermemiş kavmin deyimiyle Filarolarak adlandırılan 700 asker daima orada bulunuyordu. Onlardan her birisine er maaşı olarak yıllık 3000 ila 4000 rayiçFrenk Florisi tayin edilmişti ve o cehennem ehlinin her birisinin emrinde, harp ve savaş sırasında onlar tarafından çağırılan 10–15 cengâver asker hazır bulunuyordu. Bu Filarların her birisi yaşlandığında ve güçsüzleştiğinde Frengistan'a götürülüp bütün bakımları kontrol ve gözetim altında

yapılırdı. Onların yerine de güçlü ve kuvvetli genç yiğitler gönderilirdi. Ayrıca kâfirlerin mahir topçulardan oluşan, top atma ve mancınık yapma zanaatında o cehennem ehlinin ileri gelenlerinden olup o şerirlerin sırtlarını dayama vesilesi olan 300 kişi daha yetkin vazifeler ile görevliydi. Bunların hepsine ek olarak Frengistan'ın bütün memleketlerinde nerede inat, düşmanlık, zorbalık, şer ve fesatta yobazlık yapan bir kâfir varsa kendi bozuk görüşünce, ahiret gününe yatırım için İslam ehli ile düşmanlık yapma maksadıyla o mekâna gelir, orayı korumayı önemli dinî vecibelerden sayar ve deniz yolunu kesmede inat ve gayret bayrağını hacılara, **[129b]** diğer yolcu ve tüccarlara zarar verme yönünde ısrarla yükseltirlerdi. Toparlamak gerekirse, Frenk memleketleri, o alçakların sultanları, hükümdarları, zenginleri ve ileri gelenleri -*O aşağılık topluluğun zenginleri ve önde gelenleri ki Allah onları yardımsız, çaresiz bırakısın*- sınırsız mal ve mülklerini o surun tamiri ve yenilenmesi, ayrıca o günah ve küfür ehlinin geçimlerinin sağlanması ve maaşlarının ödenmesi için harcamışlardı. Ayrıca Hıristiyan kâfirlerin memleketlerinin bütün bölge ve civarlarından o hisarın gözetenleri ve muhafızları için sayısız sadakalar ve adaklar gönderilir ve bu da yüce mertebeli ibadetleri olarak addedilirdi. Nitekim *"Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır*[757]*."* mucize konumlu ve kerametli ayetinde o batıl kavmin emsalleri ve akranları hakkında bildirilmiş olduğu gibi. Keza 7000'i aşkın konuttan oluşan o şehrin sakinleri ve halkının hepsi savaşçı, top atan ve tüfekdar kişiler olup o işin idmanını hayatlarının mesleği edinmişlerdi. Hatta avratları bile harp ve çatışmanın şiddetlendiği zamanlarda bu eylemlerde bulunup erlerine refakat ediyorlardı. Adı geçen bu taifelerin bazısı timsah gövdeli gemilerde görev yapmakta olup azık, harp ve çatışma edevatı taşımaktaydı ve her zaman İslam ehlinin bilhassa muhterem hacıların gemilerine zarar vermekteydiler. Çoğu zaman 6000-7000 Müslüman o cehennem ehlinin elinde tutsak ve esir idi ki bu esirlerin büyük bir kısmını kendi istekleri dışında, surun ve burçların onarım ve tamirinde boyunduruklar ve zincirler içinde hendek kazmak için çalıştırılıyor ve kullanılıyorlardı. Müslümanların gemilerine musallat olan diğer eşkıya kâfirler de daima denizi muhafaza eden **[130a]** İslam Sultanı'nın gemilerinin intikamının korkusundan vakit kaybetmeden o gemilere akın edip İslam ehlinin esirlerinden ve ganimetlerinden ellerine geçen ne varsa o mekânın (kalenin) yöneticilerine

[757] *Kur'an–ı Kerim, 8/3.*

gönderiyorlardı. Kültürsüz Frenk hükümdarlarının âdeti, en bahadır ve en dirayetli emirlerini adı geçen bu taifelerin valisi ve adı geçen o kalenin komutanı olarak, o hakikatsiz kavmin Megālī Māsterī[758] adını verdikleri birini tayin etmekti. Megālī Māsterī için de bir vezir tayin ediyorlardı ki [bu kişi] her ne kadar sağlam dine (İslam Dini'ne) göre sapkın ve gafil olsa da dünyevi işlerde ve mülk yönetimindeki tedbirlerde gayet akıllı, kurnaz, becerikli ve dâhi idi ve ona Enani Māsterī derlerdi. Büyük komutanlarından beş kişiyi de Megālī Māsterī'nin emrine veriyorlardı. Megālī Māsterī'nin fermanını adı geçen Enani Māsterī komutanlara ve Filarlara iletiyordu. Onlar da itaat edip asla onun emrinden çıkmazlardı. Her ne kadar o saadetsiz taifenin âdeti çok önemli işlerde herkese danışmadan ve istişare etmeden başlamamak olsa da. Onların müşavere ve istişare yöntemleri şöyleydi: **[130b]** Önemli bir mevzu söz konusu olduğunda, Filar ve diğer taifelerin büyükleri, ileri gelenleri ve komutanlarından yedi kişi toplanır. Her biri ellerinde biri beyaz biri siyah olmak üzere iki kurşun geçirirdi, bu kurşunlardan biri o mevzuyu onaylamak diğeri ise reddetmek için tayin edilmişti. Müşavere ve müzakereden sonra her birisi ayağa kalkar ve o kurşunlardan birini orada hazır bulunan kapalı bir sandığın yarığına atardı. Sonrasında o kurşunları sandıktan çıkarıp sayarlardı. Sayı olarak daha fazla olan oylara göre davranırlardı. Ancak ve ancak büyük akıl ve yüce makamdan emir çıktığı vakit o oylama geçersiz olur ve o zaman oy farklılığı göz ardı edilirdi. O taifenin büyükleri o oylamalara Filarları dâhil etmezlerdi ve sadece bu yedi kişi müşavere ve müzakere ederdi, fakat Megālī Māsterī'nin tasvip ettiği oyları uygularlardı. İşte burada o cehennem ehlinin içlerindeki pislik, sahtekârlık, hile ve düzenbazlıklarının kemal derecesi anlaşılır ve tespit edilirdi.

Mesnevi

Din ehlinin işi sefa ve aydınlık

Çirkeflerin işi nice hileler, ne çok düzenler

Allah'a inanmadıkları için

[758] Cihan fatihi, sınırları aşan demektir.

Cümleten düzenbazlık ve hilelerden medet umarlar

Allah sahtekârlıklarını rezil ve rüsva etsin

Ki bundan sonra kimse hile ve düzenle uğraşmasın artık.

BAZI YÜCE SULTANLARIN O HİSARIN FETHİNE AZMETMELERİ HAKKINDA

Bazı tarih kitaplarında şöyle geçmektedir; Rum memleketlerindeki karanlık ayinli küfrün koyuluğunda zafer meal Osmanlı Hanedanı'nın -*Allah onların seleflerine rahmet eyleyip, haleflerine uzun ömürler versin*- keskin kılıçlarının parlayışlarının henüz tecelli etmemiş olduğu geçmiş dönemlerde; [bir ara] Mısır Sultanı El-Meliku't-Ṭāhir birkaç yıl boyunca savaş ve kale fethetme edevatı ve malzemelerinin temini ile meşgul olup o seferin hazırlıklarını yapmakla birlikte pek çok dev gemi hazırladıktan sonra karınca sayısınca aslan misal orduyu dirayetli ve kılıçdar komutanlarından birinin önderliğinde o kaleyi fethetmeye gönderdi.

Müelliften

Pek gayretli kin güden bir ordu

Çoklukta karınca gibi ve çeviklikte yılan gibi.

[131a] Bir süre orayı kuşattıktan ve orayı mancınık ve topla yıkmanın, harp ve hengâme ile ele geçirilmenin muhal gibi bir şey olduğunu gördükten sonra o kaleye hâkim olmak ve gözetlemek amacıyla hisarın yakınında binbir çaba ve gayret ile kamasının direği Zuhal'in asası, eyvanın kandili Ülker avizesi olan yüksek bir kule inşa ettiler ve oradan hisar ehlinin tepesine ateş yüklü toplar ve şimşek tavırlı mancınıklar fırlatıyorlardı. O arzunun yolunda her tür mücahitliklerde bulunup acı ve sıkıntı çekiyorlardı öyle ki onların grubundan çok sayıda kişi mağfiret ve şehadet mertebesine ulaştı.

Müelliften

Şehitlerin kanından dolayı, o topraklarda

Sanki şafak yığıldı yere.

Nihayet onun fethinin kapılarını, her yönden kapalı görünce ve o bakire kızın eteklerini tasarruf ellerine uzak bulunca o emelin hâsıl olma umudunu yitirip çaba dizginini o talepten geri çektiler.

Beyit

Ne diye zorluyor erin pençesi

Başarı kolu ona yardım etmedikçe.[759]

-*Yaptıkları çabalarından ve uğraşlarından dolayı yüce ahirette Allah onların isteklerini kabul etsin*- onlar oradan gittikten sonra o hisarın fitne fesat sakinleri burcun etrafına, kalenin iç kısmına inşa ettikleri sağlam bir sur daha çektiler. Bu da o çetin kalenin sağlamlığının artmasını sağladı. O burç şu anda Arap Kulesi olarak bilinmektedir. Kimilerine göre ise o kaleyi inşa eden ve Arap taifelerinden olan mühendis kötü amelli kafirler tarafından kalenin içine hapsedilmişti. Onlar onu serbest bırakmaları için göğün zirvesi ile yan yana gelecek bir hisar inşa etmesini ancak ondan sonra azad edilebileceğine dair şart koşmuşlardı. İşte o hisar Keyvan kaması denilen mühendisin inşa ettiği hisardır. Kötü akıbetli kâfirler İslam ehlinin o kaleye olan ilgi ve iradelerini görünce oradaki hendeği genişletme ve onun burçlarını yükseltme işini abartıp eskisinin üzerine mümkün mertebe ek yaptılar, ayrıca **[131b]** İslam ehlinden aldıkları esirlerini öncesinden daha fazla çalıştırdılar. Keza iman ehli, emniyet ve aman yayan savaş ve cihat meydanlarının muzaffer aslanı Ġāzī Sulṭān Mehmed Ḫān'ın -*Allah onu cehennem ateşinden korusun*- hayırlı döneminde, [kaleyi ele geçirmeye yönelik bir girişimde daha bulunuldu] değerli zat–ı şahanesi ile üstlendiği Ḳosṭanṭiniyye'nin fethinden ve Gedūk Aḥmed Paşa'nın dilâverliğine

[759] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.156.

güvenerek ona havale etmiş olduğu Polye Gazasından sonra, Mesih Paşa'yı çok sayıda komutanlar, beylerbeyleri, kılıçdar askerler, mücadele şiarlı muazzam bir ordu ve kale fethetme doruğunun kaplanları olan yeniçeri ordusu ile birlikte Rodos Adası ve o Kaf Dağı'nı öpen kaleyi kuşatmaya gönderdi.

Müelliften

Ordu değil demir dalgalı bir deniz

Aktı karadan ve denizden güruh güruh.

Bir yoklayıp oranın durumunu ve vaziyetini gözden geçirmeleri için top tüfek ve kale savaşında kullanılan diğer malzemeleri ve gereken ne varsa hepsini yanlarına almaları sağlandı. Eğer fetih mümkün olursa ne ala, olmazsa geri dönüp gördüklerini ve öğrendiklerini sultanın yüce bilgisine arz etsinler ki; o fetih için gereken malzemeleri tedarik ederek kendisi kutlu sıfatlı zat–ı şahanesi ile o maksadı tamamlamaya yönelsin diye. Adı geçen paşanın o kaleyi bir süre kuşatmasına, gereken her türlü çaba ve girişimlerde bulunarak bütün gücünü ve ihtimamlarını sarf etmesine, çok sayıda saadetli gazinin şehadet şerbetini içip saadet mertebeli kardeşleri ile *Allah'ın kendilerine bahşettiğinden rızıklanıyorlar, ahrette bitmek tükenmek bilmeyen nimetler* sofrasının başında oturarak ahiretin sonsuz nimetlerine ulaşmasına ve şehadetlerinin kader hâkiminin hükmüyle **[132a]** cereyan etmediği için pek çoğunun yaralanmasına rağmen, zafer yıldızı kader ufkundan doğmadı ve küfür örtüsüyle kör olan o çetin kalenin baht gözü o mesihin duasıyla açılmadı. Merhum Paşa o felek ayinli hisarın üstesinden gelemediğini ve emelinin yıldızının o amelin matlağından doğmadığını görünce zaruret icabı o talebe yüz çevirip Dāru's-Salṭana'ya doğru aceleyle geri döndü. Fitne fücur kâfirler girişimci Gazilerin teşebbüsünün bu derece olduğunu görünce ve ışık saçan Osmanlı Hanedanı'nın parlayan kılıçlarının ve bu sultanlık ve hilafet neslinin keskin şimşirlerinin *"Onlar, bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmediler mi*[760]*?"*yüce nidalı ayetin mazmununda olduğu gibi, dinsiz ve adaletsiz düşmanların beldelerinden ve memleketlerinden her an bir mülkü ayırıp İslam'ın övünülesi memleket ve iklimleri zümresine aldığına ve her gün sapkın eserli düşman ve

[760] *Kur'an–ı Kerim, 13/41.*

kâfirlerin kalelerinden felek şiarlı bir hisarı egemenlik alanlarına kattıklarına şahit olunca o sığınağı ve iltica mekânını zafer makamlı sultanların egemenlik ve istila ellerinden kurtarmak amacıyla *"Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı*[761]*."* ayetinde buyrulduğu gibi hisarı yıkma ve sakinlerini yok etme yöntemlerinin ve kaleyi ele geçirme kapılarının engellenmesi yönündeki önlemleri ilk halinin iki katına çıkardılar. [Bu doğrultuda] Engürüs ve Frenk'in diğer sapkın sıfatlı kabilelerinin hepsinden yardım talep ettiler. Onlar da yardım ve destek görevlerini yerine getirip o kalenin korunma ve kollama yöntemlerini sağlamlaştırma yönünde imkânlarını son haddine kadar sundular ve iç hisar ile büyük hisarın **[132b]** arasını toprak ile doldurarako iç hisarı daha önce de bahsedildiği gibi Mesih Paşa'nın saldırısından sonra inşa edip sağlamlığını arttırdılar. Özellikle Belgrad Kalesi'nin fetih haberinin geldiği ve o dinsiz ve adaletsiz kavmin kulağına çalındığı bu zafer meal günlerde, tedbir ve temkin yolunu tutmaya çalışıp gece gündüz o kalenin sağlamlığında kullandıkları yöntemleri iyileştirmeye ve onarım önlemlerini almaya çabaladılar. Velhasılıkelam, o şehir top ve tüfek dikenleri ile sarılı bir gül idi ve taşın sertliği ve çetinliği ile korunan bir mücevher. Etrafındaki laleler şehitlerin kanından yeşermiş, gül bahçesinin goncaları esirlerin kanlı gözyaşlarından dolayı kapanmış, ırmaklarının selvileri Gazilerin boyundan posundan neşelenmiş, berrak pınarları onun taliplerinin hasretle dolu gözlerinden revan olmuş, burçlarının dorukları son derece inat ve serkeşlikte ve ona yükselen basamaklar gayet dik ve sarp, surunun şerefeleri hayatın sert duvarında azap yarıkları açmış, duvarları ve köşklerinin sağlamlığı hayâsız ve utanmaz kâfirleri küstahlaştırmış, bir gül bahçesi olduğu halde hiçbir talibin maksut gülü onda tam olarak açılmamış, bir hurma bahçesi olmasına rağmen hiçbir yiğit ondan murat meyvesi koparamamıştı.

[761] *Kur'an–ı Kerim, 59/2.*

BU HİKÂYENİN MUKADDİMESİNE ARZ VE BEYANDA BULUNMAK ÜZERE CİHAN FATİHİ SULTAN'A YAZILAN NAZIM HALİNDEKİ İNCİ MİSALİ METHİYELERE BİR BAKIŞ VE GÜZELLEME

Lacivert kubbenin altında bir kubbeydi o sığınak

Felekte onun bir benzeri daha bulunmayan

[133a] Hazine ve şenlik içerisinde bir şehirdi

Ejderhanın bir kemer misali etrafına dolandığı

O ejderhayı yedi başlı gördüysen de

Yetmiş başı vardı onun sen duymadın

Onun her burcunun bir başı vardı

Hayır, yanlış söyledim, bir ejderhası

Onun her başında yirmi ağız

Her ağzından ateş akmakta

Topların her birisi bir ağız idi

Onun kahır ateşinden bir iz taşıyan

Cenab–ı Hak kimin elinden tutarsa

Ne çok böyle ejderhalar yakalar

Hakk'ın faziletinin yar ve yardımcısı olduğu kimdir?

Sahipkıran ve dinin hamisi olan padişah

Hakk'ın gölgesi ve cihanın güneşi

Osmanlıların tacı, Süleyman Ḫān

Tacın onun başına takılmasının nedeni

Kıymetinin felekten daha üstün olmasıdır

Selvi boylu ve dinin efendisidir

Kılıçdar ve dağ fermandarıdır

Kılıcının cilasından (keskinliğinden) küfrün temeli harap oldu

Serap misali görünmez oldu

Hakkın dini ondan buldu civanlık

Müslümanların canı ondan buldu güç kuvvet

Kılıcının şimşeği nereye düştüyse

Düşmanların ömrünün harmanını yaktı

Kılıcı şimşek gibi parlayınca

Kâh garpta fetihler yaptı kâh şarkta

Heybetini bir haykırırsa dağa

Dağın kalbinden sabır ve takat gider

[133b] Kılıcının parlayışı bir delikten girerse

Feleği dolaşan güneşin takatini alır

Çam ağacı gibi tamamıyla el ve gönüldür

Yakut ve lal madeni hicap duyar ondan

Onun eliyle ihsan iddiasına girdi deniz

Eli başında kaldı nihayet teessüften

Tacı ve tahtı güneş ve felek gibidir

Belki deher ikisidir hatta daha üstündür onlardan

Onun tacı Nebevî milletin yardımcısı

Onun tahtı Mustafavi dinin yayıcısı

Din uğrunda azim kemerini öyle bağlamış ki

Sanki o kemeri beline Allah bağlamış gibi

Onun görüşü diktir bayrağı gibi

Allah'tan yardım dileme ışığı, onun nişanesi

Ḫüsrev ve Keyḳubād sahiptiyse de

Yüz binlerce köle ve hademeye

Onun kapısında kuldan ve azaddan

Yüzlerce Keyḫüsrev ve Ḳubādlar var

Alemi'ni ayın zirvesine yükseltince

Güneşin ışığına bir kalem çeker

Saf delendir zorlu harplerde

Kaf Dağı'dır sabır ve sebat vaktinde

Çevik ve keskindir savaş zamanı kılıç gibi

Hazine saçandır bezm vaktinde bulut gibi

Av vaktinde aslan gibidir

Aslan ne ki aslan avlayandır

Köpek ceylanı nasıl yakalasın

Muhitinde hiç ceylan olmadıktan sonra

Şahini turaçın üstüne salarsan

Uçan akbaba talan olur

Yıldızlar ve felek hepsi onun dostudur

Aslan ve Boğa [burçları] onun avlarıdır

Karalar ve denizler onun fermanındadır

Onun haşmeti güneş gibi parlamaktadır

Onun kılıcı ve düşman tıpkı şimşek ve bulut gibidir

Bu gülünce öteki ağlar

Cihanın yeşilliğinin parlaklığı ondan

Düşmanın ağlaması da ondandır, kanlı olsa da

Cihanın hangi yanında bir fitne ortaya çıksa

Onun kılıcı demir bir hisardır

Savaş meydanı vaktinin kükreyişi

Onun kılıcının ateşiyle coşmaktadır

Kendisi cevher kılıcı cevher

Bulut gibi eli ise cevher saçan

Cümle âlem ondan aldı cevher

İnci misal padişahların öptüğü yer onun kapısı

Cevher denizden ve madenden çıksa da

Onun cevheri adalet madeni ve cömertlik denizidir

Feleğin cevherinden daha iyidir cevheri

Cevherde Melik ile denk olduğundan

Soyunu sorarsan Oġūzẖān'dandır

Ululukta ise herkes cisim o candır

Osmanlı madeninin onuncu lal'idir

Süleyman'ın yüzüğünün son taşıdır

En mükemmel sayı olan on sayısı

Meğerse onun kemalinden medet bulmuştur

Tıpkı onun zatı gibi on gibi bir on geldi

Taca yaraşır bir şah geldi

Cemşīd ve İskender eğer yiğitlerse

Cümle miraslarını ona bırakmışlar

Cām–ı Cem nedir? Şüphesiz onun gönlü

Her iki cihanın ikbali onun hâsılı

Ayna gibi berrak kılıcına bak!

Zaferin yüzünü onda görürsün

Zevk bülbülü her ne kadar ötsede

Masal anlatırken açıldı dili

Şahın metih meydanı geniştir

Zevk atı, ondan cesur oldu

Öyle ki söz dizginini kaçırıverdi elinden

Onu herhangi bir bahaneyle methetmekte

Onun metih kadehi gönlün muradına varınca

Mest olup el çekti anlatmaktan

Fakat yine döneceğin anlatmaya, yarım kaldı çünkü

Her ne kadar gönül kursağında sakinin feyzi kalmış olsa da

Metih denizinin ucu bucağı olmadığından

Fetih öyküsünü anlat bari

Zamanı aydınlatan kalemim

Bir kayıktır o denizin ortasında

Sonu olmayan o okyanusta

Bir kayık nasıl varır onun kıyısına

Kayığım ancak bulur parlaklık

Hakk'ın gölgesi lütfunun sayesinde

Eğer inayetinin rüzgârı eserse

Benim kayığım bulur bir parlaklık

Ey Ḳāsım aşma haddini daha fazla

Bu fasıl seni ve senin fazlını aşar çünkü

Sen kim böyle bir padişahı methetmek kim

Ki o bir aydır din feleğinin zirvesinde

Tut ki senin şiirin bir sihirdir

Zerre ne zaman güneşin yüzünün meddahı oldu

[135a] Gönlün saflığını saçmak gerekir

Duayla yetinmek gerekir

Fikir parmakları, gizlilik örtüsünü

Bakir manaların yüzünden kaldırsın diye

Her zaman diğer mülkler gelini

Adalet siretli şahın nikâhında ola

İnciler ile dolu olan denizler revan olduğu sürece

Ay kayığı kâh boş kâh dolu ola

Dinperver şahın ikbal denizi

Fetih ve zafer dalgaları ile dolu ola

Sultan'ın denizinin incileri

Osmanlı feleğinin kutlu yıldızları ola

Ki onların sayesinde münevverdir cihan

Cihan ne ki, padişahların canı

Onlar cihanı gören gözlerin gözbebeği

Mülkün ayı ve ayinin şahıdırlar

Her birinin halifeler gibi halefleri var

Onların şeref dünyası dünyaya şeref kattı

Her biri bir Ḫüsrev ve Cemşīddir

Kutlu semada birer güneştir

Cümlesi Subhan Allah'ın gölgesi sayesinde

Rabbanî feyz gibi bakî olalar

Hepsi kudret sahibi Allah'ın himayesinde olalar

Her biri ömür ve mülkten nasipdar olalar.

YILDIZ KIYMETLİ ASKERLERİN KARALAR VE DENİZLERDEN HAREKETE GEÇMELERİ YÖNÜNDE KADER ESERLİ EMRİN ÇIKARILMASI HAKKINDA

Zemin ve zaman hükümdarı, emniyet ve aman yayan, müminlerin emiri ve müvehhitlerin büyüğü, **[135b]** mücahitlerin efendisi ve sınır gözcülerinin başkomutanı Sahipkıran Sultan -*Güç ve kuvvet sahibi sultanın işi düşmanlarıyla savaşmasıdır, Allah lafzını yayarak zafer kazanmasıdır*- Belgrad Gazası'ndan saadetli dönüşünden sonra dinlenme icap eden kış mevsiminde cennet misal Dāru's-Salṭana'yı, huzur ve sükûnet görkemi ile firuze misal gökyüzünün haset sebebi kıldı. [Aynı zamanda] adalet ve insaf nurlarını ve de Salṭanat ve hilafet hüsnünün izlerini, her zaman yaydığı gibi yine memleketin bütün şehir ve bölgelerine yayıyordu. Çoğu vakitler adalet duruşlu divan bile kurulurdu. Halkın haklarını gözetme görevleri yerine getirilip, raiyetlerin korunmaları, sağlam şeriata binaen ve doğrudan adalet kıstası icabı daima olduğu gibi devam etmekteydi. Güneş şiarlı zat-ı aliyesinin hatırı neşelensin diye bazen binicilik ve ava meyil ediyordu. Bahar mevsimi vakti ve bülbül-ü hezar destan ile gülizarın vuslat zamanı yaklaşınca, ipek ve sırmalı kadifelerde sükûnet ve dinlenmede olan şanlı ordusunun neferleri dinç bir şekilde uykudan uyanınca, rengârenk mühürlü bahar sultanının harika nişanlı hademeleri, engin dünyayı fethetmek amacıyla felek başlı bulutun yüksek otağını *"O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır*[762]*."* suya doymuş çimenlerin üzerine kurdular. Muazzam makamlı goncalar çadırını gül bahçesinin ferahlığında düzenleyip, kızıl lalelerin yapraklarının bayraklarını ise ovayı süsleyen yeşil mızrakların ucuna taktılar.

[762] *Kur'an–ı Kerim, 2/22.*

[136a] SAHİPKIRAN SULTAN'IN ALMAN VE ENGÜRÜS MEMLEKETLERİNİN KÂFİRLERİYLE GAZA YAPMAK VE HAZRETİ RESUL–İ AHİR ZAMAN ŞALLALLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM'İ İNKÂR EDENLERİ, MÜLKÜNÜN DEVRANDA BAKİ OLDUĞU MÜDDETÇE HELAK ETMEK AMACIYLA DÜZENLEDİĞİ SEFERİN HİKÂYESİ

Müminlerin her birisinin yetenek ölçüsüne, fıtrat ve yaratılış değerine göre ihsan ve bağışlarının sınırlarını tayin eden, hikmetli mevhibe veren ve bilgi ihsan eden, zikri azim ve ismi Teâlâ olan Allah; kâmil nefsi, nasip ettiği çokça ihsanlar ile okşadığı zaman mucize üsluplu *"İbrāhim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yaḳūb soyuna da tamamlayacaktır*[763]*."* kelamı uyarınca sorgusuz sualsiz iradeyi de o ihsanlar ile birlikte onlara ait kılar. Hakikatleri nakşeden bu kelam üzerine *"Allah bir şey dilerse sebebini de oluşturur."* o bağışların tamamlanma vesilelerini çabalama sıkıntısı ve elde etme külfeti olmadan hazırlayıp amade eder.

Müelliften

Kendi lütfuyla taltif ettiğinin

Bayrağını feleğin dokuzuncu katına yükseltir

Gözlerin görebildiği son noktadaki mertebeleri

Bir göz kırpmasıyla yolunun düşkünü yapar.

Bu doğru temelli ifadeyi doğrulayan örneklerinden biri Sultan'ın Engürüsmemleketlerinde gaza yapma ve o saltanat merkezindeki önderlerin, düşkün

[763] *Kur'an–ı Kerim, 12/6.*

kâfirlerin tahliyesi amacıyla alemlerini yükselttiği ikinci seferidir. Bu vakıanın ayrıntıları tam olarak şöyledir; Geçmişte de zikredildiği ve yazıldığı üzere 932 (1525-1526) yılının aylarında İskender duruşlu Sahipkıran Sultan'ın gaza ve cihat denizi gürlemeye başlayınca **[136b]** Engürüskâfirler diyarının şehir ve bölgelerinin ve o düşkünlerin kale ve köşklerinin çoğu iman ehlinin keskin kılıçlarının suyunun tufanında boğulup, zafer eşli gazi gruplarının yakıp yağmalama dalgalarında yok oldular. Onların komutanı ve kralı, yoldan çıkmış Kral Lāyoş ve yenik ordusu, muharebe meydanında hilafet makamlı sultanın gulamlarının, zafer meal keskin kılıçlarının kadehinden, acı ekşi helak şerbetini içtiler. Galip ve cesur gaziler fırtına eserli at gruplarının nalları ile o irem vasıflı şehirlerin etraf ve civarlarının büyük bir kısmına saldırıp onların meşhur imarlarını *"Şimdilik özet, geçmişte ayrıntılı bir şekilde."* kelamının mazmunun tabirindeki gibi yaptılar; O dinsiz ve adaletsiz orduyu ve o diyar ve beldelerin sakinlerini biner biner sulu kılıçlarından kırıp geçirdiler. Onları grup grup kıvrımlı kementlerinin esiri yapıp hesaplarını gördüler. Tüm bunların sonucunda artık o memleketlerin, o yıl hıfz ve tamir edilmesi üzerine ikbal ve teveccüh gölgesi düşürme kabiliyeti kalmamıştı. Ya da oraları zapt ve tasarruf altına alması için muteber komutanlar ve vakur emirlerden birinin tayin edilmesi mevzu bahis değildi. "Çaresiz viraneyi baykuş sürüsüne bıraktık." sözü hesabınca Tuna ve Drava nehirlerinin kuzey kıyılarına bakan vilayetlere yönelmedikleri gibi o vilayeti de öylece bırakıp gittiler. Ancak Sirem Adası'nın bazı kalelerini sağlamlaştırdılar; oraya **[137a]** muhafızlar ve dizdarlar tayin edip geri dönüş bayraklarını diktiler. Budin saltanat merkezi boş kaldığı için şu anda Yānùş Kral olarak bilinen Erdel, o memlekette tahta geçme sevdasına kapıldı. O beldelerin padişahlık havasının Hüma kuşu, gönül kubbesinde kanatlandı. Kralın böyle bir hayale kapılmasının sebebi Kral Yanḳū'nun kızının çocuğu olmasıydı. Bu Yanḳū bütün Engürüs memleketlerini kan emici kılıcının darbeleriyle kâfirlerin büyüklerinin ellerinden çekip almış ve uzun süre o diyarın kâfirlerinin hükümdarlık tahtına konuşlanmış gayet cesur ve kılıçdar bir kâfir idi. Ondan sonra onun oğlu ve oğlundan sonra da torunu Kral Lāyoş, sapkın meal atalarının minvalinde o dinleri bozuk kavmin hükümdarı ve kralı olmuştu. Adı geçen Lāyoş şu anda özetle bahsedileceği ve geçmişte ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere katledildi. Mezkûr Yanḳū'nun neslinin erkek olanlarından, memleketlerin krallığı talebinde bulunacak ve krallık tahtına çıkacak kimse kalmamıştı. Sapkın şiarlı kâfirlerin nezdinde; sağlam din ehlinin (İslam Dini) ve İslam yolunda olan mert milletlerin geleneklerinde

"Kadınlara velayet verilmez." belirtildiğinin aksine, erkek çocuklarının nesli tükendikten sonra kız çocuklarının evlatları da krallık tahtının varisi olarak tahta geçebildikleri için adı geçen Yānùş'un aklına o memleketin saltanatına geçme isteği yerleşti. Bununla birlikte aslan gibi kükreyen gazilerin pençesinden **[137b]** tilki gibi kaçıp canlarını kurtarmış olan Lāyoş'un bazı komutanları yine ortaya çıkıp mağrur bir eda ile adı geçen kralı Engürüs'un hükümdarlık tahtına davet edip kulluk ve itaat ifadelerinin doğruluğunun üzerine güçlü bir biat da eklediler. Adı geçen de büyük ve yoğun krallık hayali ile Budin ve çevresinin tahtına erişmeye meyledip azim atını temkin eyeri ile kuşatarak o yöne doğru hareket etti. Binlerce hüzün ve zavallılık ile etraf ve civara kaçıp dağılmış ve gulyabani gibi gizli harabelere sığınmış olan yenik ordunun geriye kalanıyla ilgilendi. Onları bir araya getirdi ve parçalanmış aslanın geriye kalanı ile yetinen cesur kurt misali çatışma ve dalaşma külfetini çekmeden Budin Dāru'l-Mülkü'ne girerek hükümdarlık tahtına geçti. Bu sözün *"Zamanından önce başa geçen düşkünlüğe boyun eğmek zorunda kalır."* manasını hatırlamadı ama:

Beyit

Adım atacağın bir işin

Önce esasını getir aklına.

O sırada Semendire ve Belgrad vilayetlerinin Emiri Bali Bey Yaḥyā Paşa,Yānùş'un nezdine bir çavuş yolladı. Atarım belki tutar hesabınca çavuş aracılığı ile: "Osmanlı sultanlarının ayini ve bu saadet esaslı padişahların âdeti: Ercüment zafer atlarının ayaklarının bastığı her diyarı ve onların nusret encamlı bayraklarının mahçelerinin ışık saçtığı her memleketi, Bilge Melik'in (Allah'ın) yardımıyla o diyar ve memleketlerin tamamını tasarrufları altına almadıkça **[138a]** taarruz ellerini ve istila ayaklarını oralardan çekmemeleridir bilesin. Sen kimin emri ve kimin izni ile bu mülkü ele geçirip malikiyet pençeni açtın?" diye uyarı mahiyetinde bildirdi.

Müelliften

Kaplan makamı konumuna gelsen ne yazar

Bir gördün ki düştün pençesine yayıldın [yerlere] boya gibi

Yırtıcı aslanlar ormana girince

Vahşi hayvanlar onlara yüz çevirip kaçar

Bilgi bakımından vahşi hayvanlardan aşağı olmayan sen

Neden temkin, tedbir ve akıl yolunu kaybettin.

Adı geçen kral basiretli ve kurnazca bir görüşle şöyle cevap verdi: "Ben kendimi savaşların fatihi sultanın, sadık gulamlarının zümresinde görüyorum. Ayrıca zafer karineli asker birliklerinin bu yurdun toprağının kıymetini yüce feleğe ulaştırdıkları ve aslan duruşlu gaziler, parçalayıcı keskin kılıçlarının ışıklarının parlayışı ile ahlaksız asilerin karanlığını evrenin sayfasından sildikleri sırada bendeniz, İslam Sultanı'nın heybeti ve korkusundan felek nakışlı dergâha adım atmamış olsam da hizmette kusur etmekten dolayı her daim pişman olup utanç duymaktaydım. Ama şu anda bir an önce âlem sığınağı eşiğe bir elçi göndererek bu memleketlerde kalma ve bu yolları kullanma iznini istemekte kararlıyım. Eğer zat–ı şahanenin merhameti bu kula reva görülürse haraç verme ve canımı feda etme yoluna canla başla hazırım. Aksi takdirde diğer kullarının herhangi birisine bu memleketlerin yönetimini devretmeyi uygun görürse gelip tahtı ve tacı ellerimle teslim ederim."

[138b] Kral Yānùş'un tahta çıkma haberinin yayıldığı o sıralarda, FrenkİspanyaÕsı mülkünün kralı ayrıca Alman ve Nemse (Nemçe) vilayetlerinin hükümdarı ve payitahtı Beç şehri olan Ferendūş öfkelendi ve sapkın konumlu devlet erkânına: "Bu yüce mertebeyi ben hak ediyorum ve öncelikli ben olmalıyım, çünkü o diyarın eski şehriyarlarının kuşağındanım. Ayrıca bir hayli güç, kudret ve servete sahibim ve kin güden asker bölüklerinin başkomutanıyım. Kaldı ki Engürüsmülküne ve melikine taarruz etmek amacıyla İslam dininin padişahının oralara yöneldiği

sıralarda Yānùş, Lāyoş'un yeğeni olduğu halde ona yardım etmeyip Hristiyan milletinin yardımlaşma gereğini yerine getirmedi. Burada ben dururken o kime güvenerek ve hangi güçle gelip de Engürüs tahtını istila edip sahipleniyor?" dedi.

Velhasıl bu boş laflar ile Nemse (Nemçe) ve Alman diyarlarının askerlerini, o serkeş kavmin komutanlarının birçoğunu inandırarak ve vaatlerde bulunarak kandırıp kendi ile birlik olmalarını sağlayarak her taraftan topladığı kalabalık büyük bir ordu ile kükreyerek ve gürleyerek Yānùş'a doğru hareket etti. Yānùş ile müttefik olduklarını bildiren ve onu saltanata getiren Engürüs komutanları iman edilmesi gereken "*Onların imanı yoktur.*" bu ifadeye göre anlaşmayı bozup küfrün çirkinliğine ihanet cinayetini de katıp [Kral] Ferendūş'a geri döndüler. Adı geçenin (Yānùş) Nemse ve Alman ordusunun karşısında direnme gücü kalmadığı ve o mekânda daha fazla konuşlanma imkânı olmadığı için mecburen saltanat tacını, o mekânı bırakmak ile **[139a]** değiştirip acele kanatlarını kendi beldelerine doğru açarak hareket etmeye azmetti. Ben bu eski viraneyi hiç görmedim diye farz edeyim diyerek perişan gönlünün kanatlarını teselli ediyordu. Kral Ferendūş da o beldelerin istiklalini sağlamak adına oraları zapt edip kendi şevketini, kudretini ve servetini arttırdı. Budin tahtını da sorgusuz, sualsiz ve itirazsız tasarrufuna aldı, galebe ve istila bayrağını yükselişin zirvesine kaldırdı ve o bölgelerin çoğu kalelerini girişimci eller ile sağlamlaştırıp yükseltti. Şehir ve kalenin duvarını da çabalı ve ihtimamlı kollar ile ilk haline getirdi. Onun felek ölçümlü sahasını serkeş ve Allahsız haydut kâfirler ile doldurdu, oranın felek misal sarayını kendi emirlik tahtı konumu ve ikametgâhı olarak belirledi. Fakat zamanın dili bu sözün mazmununu onun akıbetinin vasfı olarak beyan etmekteydi:

Beyit

Hoş, rakipler sakinin saçının ucunu tuttular da

Ama gel gör ki felek onların huzur bulmasına izin verir mi ki.[764]

[764] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.135.

Velhasıl Yānùş başına buyrukluk günlerinin kadehinden daima hayal kırıklığı içince ve muradına erememenin kederinin kendisine sarıldığını görünce anladı ki:

Nazım

Büyüklerin makamına boş laflar ile sırt dayanmaz

Büyüklük araç ve gereçlerinin tamamını hazırlamadığın takdirde.[765]

[Yānùş] ilk önce, kâfir sultanların hepsinin batıl düşüncelerine göre dini meselelerde fetvalarına itaat edilmesinin vacip olduğuna inandıkları, Rīm Papa olarak bilinen Frenk Ūrūmsesi'nin hâkiminin yanına gidip ondan **[139b]** yardım diledi ve destek talep etti. Arsız kâfirler imanın gereksinimlerinden olan mertlik ve mürüvvet ziynetinden yoksun olduklarından o adı geçen riyakâr Papa da yan çizerek: "Kusura bakmayın ama, bugün Ferendūşkudretli ve zeki bir kraldır; kaldı ki İspanya Kralı olan kardeşi de çoğu Frenk memleketlerinin istila bayrağını omzunda taşımaktadır. Benim sana yardım etmem onların muhalefetini doğurur ve benim nezdimde bu durum olanaksızdır." dedi. Yānùş Papa'dan yana ümidini yitirince bu murada erişmenin, sultanın eşiğine sırtını dayamadan mümkün olmayacağını ve kendini sultanın inayet güneşinin görüş odağı yapmadığı müddetçe [tıpkı bir] toz misali, zillet ve düşkünlük toprağından iftihar ve kıvanç havasına çıkamayacağını anladı.

Beyit

Kim ki senin atının yoluna yüzünü sürse

Toprak olsa dahi toz gibi yükselir havaya.

Çünkü bilindiği üzere baobab ağacı[766] yetiştiği ve yükseldiği zaman eller ancak gövdesindeki dallara ulaşabilir ve onun başı sivri olan dalları kendi içinde

[765] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.251.

havalanma hevesine kapıldığında, yükseklerde uçmak için şahinin kanatlarından daha büyüklerine ihtiyaç duyar. Çaresiz o esnada [Yānùş] sultanların sığınağı [Sahipkıran Sultan] dergâha bir elçi yollayarak akla yatkın olarak, vezir-i azamların ara buluculuklarına tevessül edip oldukça yalvarış ve yakarış içeren bir kelam ile bu anlamda maruzatta bulundu: "Bu kul sultanın emirlerine itaat etme ve kulluk vazifelerini yerine getirmeyi kilisenin kapısındaki **[140a]** İsa'nın nakşının nitekim taşa işlendiği gibi gönlüne işledi. O dergâhın sadakatli kulluk bayrağını taraftarlık zirvesine kadar yükselti. Engürüs diyarının çoğu memleketleri ve güzergâhları Sahipkıran Sultan'ın muzaffer askerlerinin ve süvarilerinin atlarının ayakları altında ezilmiş ve zafer nişaneli gazilerin istila elleri oralara ulaşmış olduğundan, eğer o diyarın ayna misal sayfası bir kez daha zafer şiar gazilerin kılıçlarının cilası ile şerir kâfirlerin pasından temizlenip aydınlanırsa ve sultanın bu can kulunun haline karşı merhamet yüzü o aynaya yansırsa, elbet diğer haraç veren sultanların ve itaat şiar gulamların zümresinde saf tutarım ve can damarı bedenimde olduğu müddetçe itaatkâr boynumu kulluk kapısından çekmem."

Müelliften

Eğer şah bana bir bakış atarsa

Onun kulluk kemerini canı gönülden bağlarım

Ve eğer elimi tutup beni aşağıdan çekip çıkarırsa

Elimi onun oturduğu yere güneş yaparım.

Bu durumu müteakip Kral Ferendūş tarafından başka bir elçi bir takım hediyeler ve güzel ve zarif armağanlar ile ulaşıp şunları içeren bir mektup getirdi: "Her ne kadar Engürüs tahtının eski kralı dönmüş bahtından ötürü İslam padişahına muhalefet konumunda bulunmuş ve haddini aşmanın uğursuzluğundan dolayı onun ikballi günleri sona ermiş olsa da, yüce makamlı bahtiyar naiplerin huzurunda

[766] Gövdesi iri ve güçlü bir ağaç türüdür. 6000 yıla kadar yaşamaktadır. Afrika ve Avustralya'da yetişir, 20 metreye varan gövde genişliğine sahiptir.

bendeniz tarafından âlâ mertebeli Sultan'ın kullarına karşı edep ve adap usulüne ters olan, fitne ve fesada yol açacak herhangi bir emir çıkarılmamış olduğu gayet iyi bilinmektedir. Ancak sultanın, bu diyara **[140b]** ilgisini ve teveccühünü kesmiş olduğu için bendeniz buraları ateş gibi kükreyen kılıcımın kudreti ve deniz coşkulu askerlerimin çokluğu ile Yānùş'un hâkimiyetinden çıkarmış bulundum. Zat–ı şahanenin lütuflarından ricam; onun (Yānùş) düzenbazlıklarına ve yaltaklıklarına teveccüh buyurmaması, bu diyara taarruz etme maksadının engellenmesi, hatta eskiden Engürüsmemleketlerinin toprakları içerisinde olan Sirem Adası'nı da kendi gözetimine alıp, bu topraklar dâhilinde kalmasını sağlaması yönündedir. Böylece sadakat ayinleri ve barış vesileleri günbegün belirip bu diyarın tüccarlarının gidiş-geliş güzergâhlarının ve ürünleri taşıma yollarının açılması ile tarafımca yerine getirilmesi gereken herhangi bir hizmet imkân dâhilinde olsun diye. Āṣaf[767] gibi bilgin ve dirayetli vezirler bu iki kralın sözlerinin mazmununu felek misal tahtın ayağına arz ettiklerinde yüce hitaplı cevap şu şekilde çıkarıldı:

"Evvela mertlik hükmü, mağlubun tarafını tutmak ve ona yardımcı olmak olduğu için Yānùş hususunda; onun suçlarını göz ardı etmek ve ona ilgi göstermek hak ve öncelikli görünmektedir.

Nazım

Senin ayağının önünde diz çöküp hakir olan kimsenin

Elini tutmazsan mertliğe sığmaz

Bakma şebnemin küçük olduğuna

Bir bakarsın ki güneş sevgisiyle onu 'Ayyūḳ Yıldızına çıkarır.

Bir ikincisi de şudur ki: Adı geçenin (Yānùş'un) hizmet geciktirmedeki kusurundan dolayı pişmanlıktan dem vurduğu ve kulluk ve kölelik ifadelerinde bulunduğundandır. Oysaki "*Allah'ın kişiye rahmet gösterip, kişinin de haddini*

[767] Süleyman peygamberin dirayetli ve bilge vezirinin adıdır.

aşmaması." sözünde geçtiği gibi Allah'ın rahmetinin saadetinden mahrum kalmış ve uzak düşmüş Ferendūş'un mektubunda o ve onun gibilerin haddi olmayan benimle sulh, barış ve dostluk kurma lafzı yazılmış ve zikredilmiştir. **[141a]** Bu da adı geçen kâfirin kibrinin fazlalığına ve haddini aşmasına delalet etmektedir. Dolayısıyla bu bozuntu gibi olanların ayaklarını yorganlarına göre uzatmaları ve bu gibi söylemlere cüret etmemeleri adına, onun kibir ve havalarının neticelerini göz önünde bulundurmak münasip, hatta gerekli görülmektedir." İtaati vacip ferman üzerine yüksek konumlu vezirler elçilere geri dönme izni vererek şöyle cevap verdiler:

"Duaları gerçekleştiren Allah'ın izni ile yakında zafer nişaneli bayraklar o vilayetleri zapt etmek için o bölgelere yine uğrayacak ve kılıçların duru suyu gibi açık ve net cevap o hakem meal mekânda tamamlanma mertebesine ulaşacaktır. [Ancak şu kadarını söyleyelim ki] ikbalin yaver olduğu ve saadetin rehber olduğu, şüphe ve kuşku sıkıntısı olmayan, kulluk kisvesini kendine ziynet ve piraye yapan ve sadakat ile sevgi bayrağını yükselten her kimse, muzaffer bayraklı sultanın inayetlerinin ümidi ile ikbal gibi haşmetli alayları karşılar ve kendini eşik öpme saadetine eriştirir. [Bu kimseler] Aziz Allah'ın izniyle gözetme ve taltif ihsanlarına mazhar olacak ve serzeniş ve cezalandırma sıkıntılarından dokunulmaz olup korunacaktır. Fakat sonradan gelen fesat ve kötü niyet düşüncesiyle ateş misali serkeşlik havasına yönelen kimse sulu kılıcın hamlesiyle hasar toprağının kendi talihsiz yüzüne saçıldığını görecektir."

Müelliften

[141b] Bu kapıya başını süren kimse

Adımını yeşil felekten daha öteye atar

İsyan kemerini bağlayan kimsenin

Sırtını kırar zaman kılıcı

Sonrasında vezirler elçilerin her birisini deniz rızıklı ihsan sofrasından durumlarına uygun olarak nasiplendirdikten sonra, nusret nişaneli askerleri çağırmak ve haberdar etmek için fırtına eserli ulaklar ve rüzgâr tavırlı habercileri övünülesi memleketlerin çevre ve civarlarına gönderdiler. Ama Anadolu askerlerinin güney ve doğu iklimlerinden az bir kısmını çağırdılar. Bu arada Rum, Amasya, Karaman, Diyarbakır, Şam, Halep, Mısır, Yemen ve diğer Arap diyarlarının Sancak Beylerini ve beylerbeylerini o bölgelerin bütün askerleri ile birlikte o [bulundukları] memleketleri muhafaza etmek ve oraların güzergâhlarını korumak için bu seferden muaf tuttular. Lakin kuzey ve batı memleketlerinden çok sayıda asker çağırılmasını emrettiler. Ayrıca kader dayanıklılığındaki hükümler; Rumeli Beylerbeyinin, o diyarın zafer izleyen Sancak Beylerinin ve Tatar Han'ının adına çıkarılma şerefi buldu. Bu hükümlerin değerli muhtevasının metni şöyleydi:

"Zafer akıbetli bayrakların mahçelerinin doğuş zamanı olan 935 (Nisan/Mayıs 1529) yılının Muazzam Şaban ayının başlarında övünülesi saltanat merkezinin kesintisiz ufkundan yakın ve uzak olmak üzere o belde ve kasabalardaki bütün askerlerin o meşhur şehirdeki sultanın zafer görünümlü karargâhına hareket etmeleri ve o memleketlerin bütün şimşek eserli, sel tavırlı akıncılarının da çağırılmaları gerekmektedir."

Müelliften

[142a] İskender mizaçlı padişahın fermanıyla

Hükmü denizde ve karada revan olan

Āṣaf konumlu vezirler yolladı

Rüzgâr tavrıyla esen ulakları

Her yöre ve diyardan asker bölüklerinin hareketiyle

Yer yerinden oynadı Rum denizi misali

Hepsi sefer gereçlerini tedarik etmiş

Düşmanı kahretmek için yüzleri kızarmış

Hepsi kin kılıcını çekmiş kınından

Hepsi dörtnala rüzgâr ve bulut gibi gelmiş

Koşa koşa dergâha geldiler çabucak

Nehirler her taraftan denize doğru koştu.

O şehirde; onurlu ve şerefmeab Rumeli Beylerbeyi Ḳāsım Paşa'nın İpsala'ya doğru hareket etmesi ve o mekândaki Rumeli askerleri ve komutanlarının ona katılıp sultanın zafer alametli bayraklarını beklememelerine dair kader kadirli hüküm çıkarılma şerefi bulmuştu. Adı geçen beylerbeyininyüce makamlı elleri öpüp saltanat merkezinden çıktığı üçüncü gün, ikinci rütbeli vezir iyi görüşlü merhum Muṣtafa Paşa "*Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir* [768] .- Allah'ın doğruluk zümresindeki ayeti uyarınca aniden ortaya çıkan bir hastalık yüzünden ödünç hayat kisvesinden ari olup, ardında kabarcık şeklinde bir sebatı olan bu cihanın, hayat çadırından ebedî dünyaya göç etti. Dolayısıyla onun mevkisinin görevi üçüncü rütbeli vezir, övünç akıbetli Paşa, Ayāz Paşa'ya devredildi, üçüncü rütbedeki vezaret makamı ise adı geçen beylerbeyine (Ḳāsım Paşa) verilerek adı geçen paşaya (Ḳāsım Paşa) **[142b]** gönderilen ulağı da geri çağırdılar. Adı geçen paşa (Ḳāsım Paşa), o yılın Recep ayının 22. günü (1 Nisan 1529) [Sultan'ın] deniz mizaçlı ellerini öpme saadetine erişip, şereflendiren vezaret hilatini giydi. Bu arada o seferde Rumeli Beylerbeyi'nin görevlerinin yerine getirilmesi, birinci vezir İbrāhīm Paşa'nın sorumluluğuna teslim ve havale edildi. Adı geçen vezir vezaret görevlerini yerine getirmek için âlemin sığınağı sarayda bulunduğundan, yüce emir üzerine kâhya ve muhtesip adı geçen askerleri komutanlarına katılmaları için İpsala mevziine sevk

[768] *Kur'an–ı Kerim, 29/5.*

ettiler. [Askerler] "*Kalkın ey Allah'ın yardımcıları!*" şiar ve nidalarını çevre belde ve diyarlara kadar ulaştırdılar.

MUZAFFER SULTANIN FETİHLER ORTAYA ÇIKARAN BAYRAKLARININ ADI GEÇEN GAZA MAKSADI İLE YÖNELMESİ HAKKINDA

Müelliften

Bir kez daha geldi gaza baharı

Matem lalezarı güleç olsun diye

Âlemler yükselir cennet selvileri gibi

Zafer meleği uçan bir kuş gibi

Yeni yeşermiş yeşillikler gibi din şahının ordusu

Kılıç sallayıp bir hamlede fetheder yeryüzünü

Bir akarsu gibi çimenlerin üstünde

Zırhlar dalgalanır gibi gözükür

Her bir pehlivan yeni yetme bir gül dalıdır

Fakat goncası gürz, dikeni ise mızrak

Al güller gibi görünür kalkanları

Onların üzerine düşmüş altın çividen çiğ taneleri

Nağme sesi gelince yay yuvasından

Bin tane akçakavak uçarak gelir onlardan

Mızraklar boy gösteren selviler gibi

Onların üzerinde al bayrak guguk kuşu gibi

[143a] Eğer saba yeli gösterirse kendini yer yer

Der ki guguk kuşu nereye gitti, hani

Rengârenk giysili gençlerin altında

Doru atlar, gül bahçesindeki saba yeli gibidir

Beyaz tacın keçesi ve altın eşik

Altın kadeh gibi görünür göze

Ok yağmuru ve tüfek dolusundan

Düşmanda rengârenk çiçekler açar

Artık zamanı geldi kın bulutundan

Parlasın keskin kılıcın şimşeği

Rum'da kösün gök dürlemesi kükreyince

Engürüs'te titrer dağın vücudu

"Peygamber (s.a.v.) pazartesi ya da perşembe günleri sefere çıkmayı tercih ederdi." kutlu hadisine göre, sultanın sidreye yükselen bayraklarının, sultanları belalardan korumak uğuru ile şereflendirilmiş Ḳosṭanṭiniyye Dāru's-Salṭana'sından çıkışları için, 935 yılının mabetleri süsleyen Ramazan ayının (Mayıs/Haziran1529) güzel, kıvançlı ilk pazartesi günü tayin edildi. Bunun üzerine Muazzam Şabān'ın son günü olan Pazar günü felek mihverli otağlar ve haşmet eserli yükler ve taşınacakları Lūpkār Boğazı menziline doğru sevk ettiler. Sema kubbesini yaygara ile ve atmosferi gürültü ve patırtı ile doldurup iri yarı erlerin zillerinin sesini kâinat sakinlerinin kulağına ulaştırdılar.

Müelliften

Çanlar çalınmaya başladı artık

Öyle ki yürekler galeyana geldi

Çanların çınlaması ve zillerin şıngırtısından

Lacivert kubbe gürültü ile doldu

[143b] Güzel bir padişahın yükle dolu otağı

Kıyamet günündeki dağlar gibi revan oldu yola.

Sultanın ikbal sabahının doğması için derhal lacivert renkli göğe cihandarlık usulünce yiğitlik ve istila âlemini yükselttikleri ve padişahın adına yükseliş ve zuhur seherinin kösünü yedi katlı damın üzerinde çaldıkları *"O, yedi göğü tabaka tabaka*

yaratandır[769]*."* ayetindeki gibi adı geçen ayın ilk ışıklı sabahı; her zaman saadet konumlu dergâhın yandaşları olan yıldız izli kapıkulu asker alayları, görüş sahiplerinin gözlerinin ışıklarının, dönen feleğin deveranında asla onun gibisini görüp ışıldamamış olduğu bir parlaklık ve ziynete bürünmüştü. O melekler düzenine sahip asker birliklerinden her biri; atları, başlarındaki şapkaların tüyleri ve bayrakları ile has bir alamet ile belirlenmiş ve özel bir görevle sıfatlandırılmıştı; her bir alayın bayrağı farklı bir renk ile yükselmişti ve çavuş bölükleri, oğlaniyan sipahileri, silahdar, ulufeciler ve sipahi fertlerinin hepsinin, siyah ve beyaz renklerdeki şapka tüylerinin ve tufan misal atlarının parlaklığının denizcilerin ziynetleri gibi olması gerektiğine dair ferman çıkarılmıştı. Sanki bunların hepsi, işin erlerinin, görevlerinin ve er meydanı cengâverlerinin mizacının; sağlam dinin düşmanları ile boğuşmak amacıyla birbirleriyle bir yarış içerisinde olmak için kanatlandıklarını gösteriyordu. [Böylece] dönen felekteki kuşlar gibi, kaderin teyit pençeleri ile mülk fezasını avlayıp ele geçirsinler diye. Öyle ki o gün tahminen halk bölüklerinin cengâverlerinden ve **[144a]** yeniçeri serdar ve komutanlarından 2000 aşkın mülkün haşmet eserli tüylü şapkalı okçu çevik süvarileri, altın kılıçlı kemerler ve kıymetli ve değerli elbiseleri ile timsah misal denizcilere benzemekte olup yeryüzüne başka bir baharın parlaklığını bahşederek, ziynette bu toprak kürenin yüzeyini feleklerin çatısına eriştirmişlerdi.

Müelliften

Hepsi Arap atlarının süvarisi ve kılıç eri

Hepsi timsah gibi av eri.

Yaklaşık 30.000 kişi de, çoğunluğu altın işlemeli al taçlı keçe başlıklar giymiş ve savaş meydanını yakan altın kılıçlı kemerler ve silahlarla kuşanmış olan yüce dergâhın hizmetkârları ve sakinleri, ova genişliğindeki ahırın hizmetçileri, felek yüksekliğindeki dergâhın zanaatkârları ve hafriyat ehilleri, vezir-i azamların, saygı gösterilmesi gereken büyüklerin ve yüce ihtişamlı divanın diğer erkânının ulufecileri ve kölelerinden oluşmaktaydı.

[769] *Kur'an–ı Kerim, 67/3.*

Müelliften

Hepsi sert taşı yaran kılıçlarla

Hepsi düşman çelen savaş eri.

Çokluk ve ziynetin âlâ derecesinden dolayı şüphesiz ve tereddütsüz şahitlerin gözünde gökyüzündeki yıldızlar ile denklik gösteren bu kulların hademelerinden ve kölelerinden tahminen yaklaşık 300.000 kişi daha vardı.

Müelliften

Hepsi keskin silah sahibi

Hepsi yırtıcı aslan gibi.

[144b] Ayrıca 12.000 de; hepsi düşmanı yok eden okçu ve tüfekçiler, hepsi altın işlemeli beyaz keçe başlıklar giymiş, kin biriktirmiş savaş araçları ve düşman yakan tüfekleri ile adet edindikleri gibi her zaman piyade, zafer asıllı rikabın önünden revan olan yeniçeri olarak bilinen çevik, yiğit piyade askerlerden müteşekkildi.

Müelliften

Hepsi şimşek gibi ateş salanlar

Düşmanı avlamakta akdoğanlar gibi

Fetihlerde dalgalanan yedi yıldızlı bayraklar İskender hasletli sultanın has alayı olarak yüce gezegenlerin sayısına göre düzenlenmişti. Bu bayrakların arasında

saadet sahibi Osmanlı hanedanının sultanlarının âdeti üzere âlemi süsleyen dört bayrak vardı. Süleyman'ın yakınındaki Kaf Dağı'nın Simurg'unun iki büyük kanadı gibi olan o biricik bayraklardan ikisi sefer düzenlediği sıralarda sultanın omuzlarında devletinin ihtişam kanadını açıyordu. Diğer iki bayrak ise zafer eserli yeniçeri ordusu ile cereyanda ve seyir halindeydi. Bu mülkte evrenin sultanının yüce emri üzerine üç bayrak daha eklendi. Ola ki vakur vezirlerden ya da muteber ağalardan biri bir yöne görevlendirilirse yakın uzak her yere bildirmek adına o muzaffer bayraklardan biri beraberinde gönderilsin diye.

Beyit

Eğer *"İnnā Feteḥnā*[770]*"* ayetini tuğra gibi süsleyen elifleri görmediysen

Padişahın katar katar dizilmiş yüksek alemlerine bak o zaman

Velhasıl o kutlu meal günün sabahı yüceltilmesi vacip Sahipkıran Sultan emellerine **[145a]** erişmek niyeti ile Yüce Allah'ın yardımıyla serkeş ikbal atına binip yola koyuldu.

Müelliften

Feleğin sinesinin yarıldığı bir haşmet ile

Nişanesinin göklerdeki samanyolunun yırtmacı olduğu.

Kıyametin alametini barındıran bir vakitte, âleme ışık saçan güneş gibi Dāru's-Salṭana'nın selvi kapısı olarak bilinen batı yönündeki kapısından dışarı salındı.

Müelliften

[770] *Kur'an-ı Kerim, 48/1." Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik."*

Din padişahının bayrağı salındığı vakit

Yeryüzü felek misal revan oldu sanki

Bir gürültü yükseldi dokuzuncu feleğe

Köslerin güm! Diye haykırışlarından

Kös sesinden ve borazanın nefesinden

Felek kendinden geçip oynadı yerinden

Âlemler baş sürmüş feleğe,

En önemli zaferi feleğe yapmış

Savaş meydanını kat eden o çevik süvarilerin yaygarası

Hızlı koşan serkeş atlara haykırışları

Donanmış erlerin çokluğundan yeryüzü

Mücevher ve altın ile dolmuş

Savaş aletleri ve harp teçhizatından

Erler çelik denizine gark olmuş

Denizleri kat eden süvarilerin safları

Denizin dalgaları ve kıyaslanılamaz köpükler gibi

Bayrakların alından, sarısından ve yeşilinden

Gül bahçesi sahası gibi olmuş feza

Tüm âlimler, kadılar, ileri gelenler, ulular hem de cennet vasıflı saltanat merkezinin düşkünden tut yüksek mertebeliye, soyludan tut sıradan olanlara kadar bütün sakinleri saltanatın mekânı **[145b]** olan dergâhın erkânını ve yandaşlarını uğurladılar. Tahminen 300 binden fazla kişi adı geçen kapıdan ilgili menzile kadar yoğun bir şekilde ve art arda saf tutmuş, o zevalsiz haşmet ve azametten gözlerini alamadan, ümitli ellerini o haşmetin ve görkemin bekasının daim olması için -bütün kötülüklerden ve belalardan uzak olup işleri mükemmel bir şekilde yolunda gitsin diye- duaya kaldırmışlardı. İslam Sultanı da felek kuşaklı otağına girinceye kadar halk gruplarına karşı selam geleneğini yerine getiriyordu. Tüm halkın hal dilinde, gerçekleşme akıbetli bu kelamın mazmununu dolaşıyordu:

Beyit

Senin bayrağın hangi tarafa yönelse

Sağ tarafı ikbal sol tarafı zafer olsun.

Rumeli ve Anadolu ordusu ve deniz dalgalı akıncı gruplarından oluşan melek uğurlu ordunun muazzam hareketli askerleri, daha yüce mertebeli sultanın alaylarına katılmamışken, zafer konumlu alayları taşımak için bir yol bile kalmamıştı. Dolayısıyla vezīr-i āzam, halk bölüklerinin ağalarının bazı komutanları ve dilâverlik meydanının aslanlarının, yani yeniçeri ordusunun, felek duruşlu bayrakların gölgesinde yayla yolundan geçmelerine ve geriye kalan vezirler, adalet mensup paşalar ve diğer emirler ve büyüklerin diğer yollardan hareket etmelerine dair kader karineli ferman çıkarıldı. Sahipkıran Sultan ise her gün av yaparak ve avları düşürerek yola devam etmekteydi.

Nazım

O kadar çeşitli avlar serdi ki yere,

Hadde hesaba sığmayacak kadar

[146a] Her Arap atı süvarisinin açtığı yaradan

Yeryüzü ceylan kanından bir lalezar oldu.[771]

Derken on günde muzaffer bayraklar Edirne hilafet merkezine vardı. Saray görünümlü o sahranın sahası, lacivert revaklı gökyüzü sathının imrendiği felek duruşlu otağların kurulma yeri oldu.

Müelliften

O güzel sahraya inildi

O menzil, mina felekten daha üstün oldu.

O mekânda yüce divan kuruldu ve Anadolu Beylerbeyi o yörenin bazı emirleri ile birlikte kâmil sultanın ellerini öpme şerefine erişti. Ayrıca o divanda yüce konumlu devlet erkânı, Mısır Beylerbeyi'nin o yörenin bazı önemli hususları ile ilgili gönderdiği birkaç arzuhâli sundular ve [Sultan'dan] münasip yönde bir cevap alıp elçiyi tekrar geri gönderdiler.

[771] Mu'înfer, *age.*, s.164.

RAHMET İZLİ YAĞMURLARIN YAĞMASI, ADALET GELENEKLİ SULTANIN ADIMLARININ UĞURLARININ GİRMESİ VE SAVA NEHRİNDEN GEÇME ESNASINA KADAR GERÇEKLEŞEN HADİSELERİN ZİKRİ HAKKINDA

Bundan bir iki sene önce *"Her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi*[772]*?"* ayeti hükmünce çoğu Rumeli vilayetlerinde ve o ardından kutluluk getiren yağmurlu bölgelerde, Allah'ın feyz verdiği gökyüzünden feyz az yağmış ve takatleri suya bağlı olan bitkilerin filizlerinin yeşerme gücü zayıflamıştı. Özellikle o yılda gayeler deposuna, tam olarak bir mahsul gelmemiş ve tahılların fiyatı da kıtlıktan ötürü pahalılığa yol açmış olduğundan; böylesi dar bir yılda sefer düzenlemek ve yola çıkmak; nükteleri ve incelikleri gören **[146b]** insanların nezdinde gayet uzak hatta muhal gözüküyordu. Temkin ehlinin büyük bir kısmınca, bu pahalılık olan yılda o sefer kararının kesin olarak [Sultan tarafından] erteleneceği görülmekteydi. Ancak bu hikâyenin başlangıcındaki ifadeye göre:

Beyit

Malik'in yardım ettiği bir padişahın

Nezdinde felek sabırlılığı meslek edinir.

Âlemi aydınlatan bayrakların saltanat merkezinden ayrıldıktan iki üç gün sonra kâinatın eşsiz akilinin emri üzerine *"Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür"* ayetince sulu ve yağmur dolu bulutlar icat ve yaratılış fezasının etraf ve çevresinden şimşek nişaneli gazi askerler gibi toplanarak gelip çattı. Cömertlik şiarlı Sahipkıran Sultan'ın inci yüklü elleri gibi açıldı. Sonsuz kudretin eli *"Allah'ın gökten rızık (sebebi olarak yağmur) indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra*

[772] *Kur'an–ı Kerim, 21/30.*

diriltmesinde...[773]*"* ayeti hükmünce abıhayatın mecralarını yokluğun karanlığından Ḫızır'ın üstüne ve İskender'in evlatlarının konumuna bayrak açtı. Mülkün Ebedî Maliki'nin faziletinin bulutu hakikatler ile dolu *"Size gökten yağmur indirip, onunla, ağaçlarını sizin yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı güzel bahçeler meydana getiren mi*[774]*?"* ayeti hükmünce dağlar ve ovalardaki susuzların dudaklarına feyz verme ve akma temelini attı.

Beyit

Gel seyret Allahü Te'âlâ'nın yaratış nişanelerini

[147a] Vermiştir buluta bunca inci yükünü.[775]

İnci izli yağmurların katar katar incileri; karalar ve denizler sultanının girişinin şerefine yeryüzünü yüce kâinatın imrendiği bir konuma getirdi ve bu nidayı akıl ve zekâ ehlinin kulağına çaldı:

Müelliften

Gel de onun yaratışındaki harikaları incele şimdi

Gülşen sahası ışıkların matlağı oldu şimdi

Kudret mühendisi su üzerine bir nokta koymakla

Her damlanın, yüz pergelin işini görmesini sağlar.

Bu feyizler sonsuz ve kesintisizdi hem de. Saklayanlar, biriktirenler ve ambarda birikenlerin muhafızları, rahmetin çokluğunun nişaneleri ve nimetin

[773] *Kur'an–ı Kerim, 45/5.*
[774] *Kur'an–ı Kerim, 27/60.*
[775] Müşfik, *age.*, s.605.

bolluğunun emarelerini görünce tamah kilitleri ile kapatmış oldukları umumi erzak hazinelerinin kapılarını açtılar. Tahıllar ile dolu gemileri hazırlayıp vasfı söz ölçeğine sığmayacak ve miktarı beyan ölçüsüyle ölçülmeyecek kadar fazla, kuru ve yaş olmak üzere her şeyi ve rızık, azık ve yiyecek yükleriyle yüklü develeri, umman eserli karargâha yolladılar. Öyle ki o mübarek izli seferde, o derece sınırsız ve sayısız bir ordu ile ova ve sahranın darlığından başka herhangi bir darlık ve kıtlığın söz konusu olmayıp, kılıç ve mızrağın taşınmasından başka da hiçbir ağırlığın hissedilmediğini söylemek mümkündür. Velhasıl Edirne hilafet merkezinde [Sultan] altı gün ikamet buyurduktan ve defaatle adalet ve hak arama divanını kurduktan sonra yine zafer nişaneli bayrakların boyları göklerin zirvesine kadar çıkarılıp göç kösü çalınarak Filibe'ye doğru yola çıkmaya karar verildi. [Onlar] yedi menzil katettikten sonra o ferah ve gam gideren şehre vardılar. Hayat barındıran Meriç Nehri'nin kıyıları ve çevresi deniz nişaneli askerlerin girişi *"(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar*[776]*."* ayetinin kanıtı oldu. Bayram merasimlerini yerine getirmek ve o mübarek günün ayinlerinieda etmeye teşebbüs etmek için [sultan] o cennet nakışlı mekânda 10 gün konaklamayı münasip gördü. Fakat o gün ve gecelerde aralıksız ve art arda yağan yağmurlar, o derece uzayıp şiddetlendi ki hiçbir devirde **[147b]** hiç kimse bunun gibisini görmemişti. Sanki yüce feleğin yeşil denizi o yurda akmaktaydı ve yüksek duruşlu dağlar o suyun yükselen dalgalarında kabarcıklar gibi görünmekteydi. Hızlı akan nehirler Sahipkıran Sultan'ın keskin kılıcının suyu gibi âlemi öyle sardı ki; sanki [âlemdeki bütün] unsurların mayası diğer suretlere bürünüp sıvı hale gelmişti ve bir tek bu türü kabul etmiş gibiydi. O şiddetli selin dalgaları dönen feleğin yeşil denizine kadar yükselmekte kararlıydı âdeta ve burçların sonuncusu olan balık burcu az kalsın o suya düşecek gibiydi. Çadırları dağın eteğinde olan deniz görkemli ordunun askerlerinden bir kısmı, az kalsın oradan ellerini eteklerini çekip kalmaktan vazgeçerek orayı terk edeceklerdi. [Hatta] ada menzilinde çadırlarını kurmuş olan bir grubun büyük bir kısmı tedbirli davranarak, o menzilden vaktinde ve zamanında ayrılıp o bela girdabından kendilerini kurtardılar.

[776] *Kur'an–ı Kerim, 55/19.*

Müelliften

Pılını pırtını bu hadiseler barındıran sel güzergâhından topla

Gerçi menzil çok güzeldir fakat çok da tehlikeli.

Ama umursamaz tavır takınanlar o su kıyısından ve çimenliklerin arasında oturmaktan vazgeçmeyip orada kaldılar. Sığınak bulmanın mümkün olmadığı ve kurtuluş yolunun kapalı olduğu o selin hücumundan sonra o sel suyu ile çoğu levazımlarını dünyevi kirlerden iyice yıkayıp pakladılar. Daha sonra dağ şiarlı dalgaların korkusundan nehir kıyısındaki ağaçların yukarısına tırmanıp sidre yuvalı kuşlar gibi çam ağacı nişaneli gönüllerini orada kalmak için **[148a]** o ağaçların üzerine bıraktılar. Yemeden, içmeden ve uyumadan intizar gözlerini suyun yatışmasına diktiler. O şehirde bulunan padişahın mağmur sarayının da nehre pek yakın olmamasına ve kısmen yüksek bir yerde yer almasına rağmen o hayat bahşeden su yükselme maksadında aceleci olup o cenabın da [padişahın] toprağını öpme şerefine vardı. Öylesine Bir deniz oluşturup, köpüklerini önüne katıp, haykırarak o dergâhın dilencisi oldu.

Beyit

Senin cömertlik ve ihsan dergâhının dilencileridir

Bunca mal ve varlığı ortaya çıkaran denizler ve madenler

Derken; rahmetin biriktiği o mekânda 10 gün ikamet ettikten sonra âleme ışık saçan güneşin bulutların örtüsünden başını çıkardığı mübarek Şevvāl'in 7'si Pazartesi günü düşman kıran bayrakların mahçeleri o menzilden Sofya şehrine doğru yola çıktı ve âdeta cennet misafiri gibi cennet duruşlu o mekâna vardı. Her yönüyle yeşil feleğin çimenlerinden daha canlı olan o aydın ve parlak şehrin çayırları sultanın haşmet görünümlü çadırlarının kurulduğu yer oldu. Rumeli'nin bazı Sancak Beyleri o aydınlık ve müferrih yerde ayak öpme saadetine varıp, [sultanın] güneş izli görüşlerine ve teveccühüne mazhar oldular. Ayrıca irem zümresindeki o menzilde

belli başlı 9 kalenin sahibi ve Kenzyō Erākī olarak bilinen Hırvat vilayetinin hükümdarının elçisi yoldan gelip çattı sultanın vezirlerinin huzuruna vardı. *İtaat boyunduruğuna girme* ve boyun eğme ipinin halkasını boynuna takma ve haraç ödemeyi kabul etme haberini ulaştırdıktan sonra, güven ve aman bahşedilmesini içeren kader misal hüküm ve ferman alıp kabul görülme şerefine nail oldu.

[148b] Tahsildarların eline cizye ve haraç meblağları ulaştı

Bu daha cihanı aydınlatan ışığın izlerinin ilkidir.

Adı geçen ayın 19. günü o şehirden göç edilip, Yerderbendī mevzisi kıvanç göstergesi olan hayme ve otağların kurulma yeri oldu. O menzilde Rumeli Beylerbeyi olan birinci rütbeli vezir adına; bölgedeki sayısız askerler, halk ocağındaki kılıç çeken çevik süvari gençlerden 2000 kişi ve tüfekdar yeniçeri askerlerinden de 3000 kişi ile birlikte ve düşman kavuran 150 top arabası beraberinde deniz eserli ordunun öncüsü olarak hareket etmesine dair sultanın kesin emri çıkarıldı.

Müelliften

Önden öyle bir ordu revan oldu

Ki hesabı her çoktan daha çoktu.

Ayrıca oradan, köprü kurma ve su üzerinde güzergâh tertip etme zanaatında ipin ucu kaçmış işlerin dahi düğümünü bağlayabilen ve yeşil denizin üzerinde güzergâhın direğini kurabilen bir grup iş bilir mühendis ve maslahatgüzar mimarı, kader karineli hüküm üzerine; önceden hazır bulundurulan gemiler ve zincir gibi birtakım malzemeleri Belgrad Kalesi'nin dibinde, deniz özlü Sava Nehrinin üzerinde köprü kurup muzaffer askerlerin geçiş yollarını açsınlar diye önden gönderdiler. Adı geçen ayın 20. günü yüce nişaneli bayrakların kurulduğu İzvor menziline, Semendire

Sancak Beyi'nin elçisi yoldan gelip; sultanın teveccüh ikbalinin uğuru ile kötü akıbetli kâfirlerin […][777] Kalesinde bulunan 70 geminin o taifenin elinden alındığı, sonrasında cebren ve rızasız bir şekilde kaleyi de [Sultan'ın] dergâhının kullarına teslim ederek cizye ve haraç vermeyi de kabul edip teslim oldukları ile ilgili bir maruzat ulaştırdı. Adı geçen elçi ile birlikte gelen [kâfirlerin] ileri gelenlerden iki kişi yüce **[149a]** dergâhın kulluğu şerefine erişti. Sultan her birisine aylık 13.000 Osmanlı akçesi maaş tayin buyurdu. Sonra öylece sultanın belirlediği menzilleri kat etmeye devam ettiler. Ayın 26'sı cumartesi günü Alacahisar Çayırlığında saadet eserli inişlerini gerçekleştirdiler. O çevre ve civarın ahali ve sakinleri orada toplanıp, o alçak kâfirlerin bazılarından, özellikle Astānişeste kasabasındakilerden yana şikâyetlerini şu şekilde sundular: O mekândaki kâfirler her zaman ve her fırsatta kin kılıçlarını çekip bu bölgedeki ahalinin üzerine yürüyor ve eşkıyalık yoluyla yollarını kesiyorlar. Hatta bu vilayetin köylerine dahi girip ne buluyorlarsa yağmalıyorlar. Her yıl o cehennem ehlinin ödedikleri haraçlar ve tayin edilmiş cizyeler mahallinden çokça meblağların oldukça birikmiş hazineye ulaşmasına rağmen, bu Sahipkıran Sultan'ın adaleti ve istikrar mızrağının ucu, her zaman fesatların şevket dikenlerinin def edicisi ve hiddetinin keskin hançerinin nefesi ve zalimlerin karanlığını oymak üzere parlayan güneşin kılıcının refiki olduğu için varsayılan meseleyi iyice araştırıp tespit ettikten sonra halk ocağı askerlerinden oluşan büyük bir grubu o haydutların başına gönderdi. O kılıç ve mızrak erbapları da *"Onların azapla buluşma zamanı sabahtır*[778]*."* ayetinde buyrulduğu gibi gece kuşunu uykudan uyandırıp tan ağartısı vaktinde, güneş ayinli fakat son derece kindarca, o hüsran ve pişmanlık ehlinin kasabasının siyahlığını kuşattılar. Büyükten küçüğe herkesi yakalayıp kadın erkek hepsinin eşyalarını ve mallarını **[149b]** yağmalayarak kutlu ordugâha ulaştırdılar. Şer ve pislik sermayesi olan o kötü mayalı kavimden dokuz kişiyi cehennemde konuşlandırdılar. Geriye kalanı çeşitli memleketlere dağıtarak satışa sundular.

Müelliften

Sana anlatayım senin kılıcının nefesi ne yaptı zulme

Güneşin sabah vaktinde siyah gecenin karanlığına yaptığını.

[777] Müellif bahsedilen kalenin adını yazmamış, bu kısımda boşluk bırakmıştır.
[778] *Kur'an–ı Kerim, 11/81.*

İkbal ile sonlanan Şevvāl ayının 28'i Pazartesi günü yine göç kösünü çalıp, hareket etme ilanının alemlerini yükselttiler. Zafer mahmilli askerler, dalgalanan deniz gibi her taraftan, menzilden menzile grup grup zafer huylu orduya doğru koşuyor ve o azamet içeren karargâha ulaşma şerefine nail oluyorlardı. Ẕilḳa'detü'l-Ḥarām ayının 3. Günü (9 Temmuz 1529 Cuma Günü) padişahın zafer encamlı sancakları dik selviler gibi Morava Çayı'nın kenarına dikildi. Ondan sonra o menzilden ayrıldılar ve Bānīṭceh bölgesine yakın bir yer zafer izli askerlerin çadırlarının kurdukları alan oldu. Birkaç gün o irem nakışlı mekânda konakladılar. O çayırlıkta, Tatar Hanı Sa'ādet Girāy Ḫān tarafından bir elçi gelip Hān'ın Kefe çevresini ve Kıpçak Ovası bölgelerini koruması nedeniyle kendi mekânından ve ikametgâhından ayrılmamasına ve orada yerleşik olarak bulunmasına dair kader itibarlı hüküm yazılıp çıkarılma şerefi bulduğu vakit, [Girāy Ḫān] çok sayıdaki sel tavırlı Tatar askerlerden bir grubu hamle ve hücum etmek üzere, Nemse (Nemse) ve Leh kâfirleri diyarının etraf ve civarına gönderdi. Fakat sultanın kaza misal emri ve iradesi doğrultusunda hareket edip fermanına itaat ettikten sonra, eskiden o memleketin Salṭanat iddiasında bulunan ve **[150a]** bunun için fırsat kollayan yeğeni İslām Ḫān; adı geçen hanın ordunun büyük bir kısmını sultanın kader duruşlu emri üzerine cihada gönderdiğinden ve kendisinin de ikametgâhından ayrılmamak üzere bulunduğundan haberdar olunca, bu durumu fırsat bildi ve kalabalık bir ordu ile -nitekim Türklerin tıpkı nimetler sofrasına çöküp saldırdıkları- gibi hanın üzerine saldırdı. Adı geçen han da kusursuz Allah'ın onayı ve iznine itimat ve sultanın ikbalinin uğruna tevessül ederek nezdinde hazır bulunan az sayıda asker ile düşmanlara karşı koymaya ve onlarla çatışmaya girişti. Adı geçen han (Tatar Hanı Sa'ādet Girāy Ḫān) ismiyle müsemma olduğundan ve hem de bu cevval devletin eşiğine bağlılığından ötürü, mutlak kudret sahibi Allahü Te'âlâ'nın inayetinin yardımlarıyla ikbal ile sonuçlanan Şevvāl ayının 7. günü; handan yana fetih ve zafer yeli esmeye ve iktidar fırtınasının yenilgi tozunu ona muhalif grupların tepelerine saçmaya başladı. Böylece saadetperest hanlar ovadaki ordunun hanlarını ele geçirip onların çoğunu sahradaki bitkiler gibi keskin kılıç orakları ile biçtiler. O aşağılık kavmin kanıyla Kefe Ovasını lalezara çevirdiler. Keskin, kılıçların darbesinden kaçabilenlerden bazıları kendilerini Ovze suyuna attılar. Onların çoğunun da kurtulamadıklarına dair bir arzuhal sundu.

Müelliften

Her kim emir ve yasaklara itaat etmeyi adet edinirse

Fetih ve zafer o saadet sahibinin peşinden gelir

Bu haberi müteakip Kral Yānùş tarafından başka bir elçi gelip şu mazmunlu bir mektup getirdi: **[150b]** "Zafermeal bayrakların hareket haberi Kral Ferendūş'un nezdinde doğrulandığında zat–ı şahanenin inayet panzehrinin elbette Yānùş'un canının damağına ulaşacağını anlayınca, İslam askerleri varmadan ve girişimci mücahitler hücum etmeden önce adı geçeni bastırmaya ve yok etmeye teşebbüs ve gayret etti. [Ferendūş] 12.000 kan emici kâfiri büyük komutanlarından birinin önderliğinde onu bastırmak için yolladı. Adı geçen de [Kral Yānùş nezdinde bulundurduğu sayılı askerleri ile İskender duruşlu sultanın ikbaline istinaden, şimşeğe [alaycı bir şekilde] gülümseyen kılıçlarını intikam kınından çekip düşmanlara saldırdılar. O soysuz kavimden neredeyse 2000 kişiyi koca hantal vadiye (cehenneme) gönderdiler ve mertlik sergilediler. Budin şehri ve kalesinin muhafızları olarak bilinen sapkın konumlu kâfirlerden bir grup bu haberi duyunca bir adam göndererek Kral Ferendūş'tan o şehrin ve kalenin muhafazası için yardımcı olmasını isteyip ondan ordu talep ettiler. Adı geçen de sapkınlık ehli büyük cengâverlerden 1100 kâfir seçip Budin'e doğru gönderdi. O karanlık şiarlı kavimin çoğu, o düşkün kavmin kalplerinden daha kara olan simsiyah bir gecede Budin'e gitmek için Tuna Nehri'nden geçmek isterken suda boğulup, o büyük nehrin güzergâhından direk hantal ateşe (cehennem ateşine) düştüler. Geriye kalanlar ise canlarını kurtararak geri döndüler. Hisar (Budin Hisarı) ehli bu olaydan haberdar olur olmaz hisarın muhafazasını bırakıp telaşla sağa sola kaçmaya başladılar."

[151a] Bu iki durumun gerçekleşmesi de adalet minvalli Sahipkıran Sultan'ın ikbalinin eserlerinden olduğu için vezīr-i āzamlar felek makamlı tahtın ayağında toplanıp, padişaha hitaben şöyle arzettiler.

Müelliften

Zafer, dergâhının kulu olunca

Fetih meleği yolunun ulağı olur

Her kim bu eşiğin gulamı olursa

İşte o vakit bu hikâye menzile erişir

Fetih ve zafer onun için ne ki

Erkanları ile birlikte bir amaca baş koyunca

Adı geçen ayın 8'i Çarşamba günü (15 Haziran 1529 Salı) yine muzaffer bayrakları yükselttiler ve İsrafil'in sur borusunu çaldırarak oradan göç ettiler. Dört menzil kat ettikten sonra Belgrad Kalesi'nin dibi felek duruşlu çadırların mıhlarının çakılma yeri oldu. O menzilde konakladılar, savaş meydanında bulunan kalelerden olan Sipeş adlı kalenin kâfir sakinlerinden, İslam ordusuna taarruz etmek maksadıyla dışarı çıkmış olan birkaç kişiyi tutuklayıp zafer izli ordugâha ulaştırdılar. Hepsini cehennem karargâhına kadar koşturdular. Konakladıkları o günlerde Āṣaf duruşlu vezirler deniz nişaneli cephanelik arz defterini denetlediler.

ZAFER İLAVE SULTANIN SAVA NEHRİNDEN GEÇMESİ HAKKINDA

Âlemin ışığı olan sultanın, ufku görülen o meşhur nehrin üzerinden geçmek için ışıltılı levhalarını çekip altın saçan bayraklarını yükselterek nehrin üzerindeki köprüden hareket ettiği vakur Ẕilḳa'de ayının 16'sı Perşembe günü (22 Temmuz 1529 Perşembe) İskender dirayetli sultanın fetih nişaneli bayrakları, **[151b]** uğur ve kutluluk müjdecileri olarak denizin dinlendiği Sava nehrinin üzerine kurdukları o samanyolu misali köprüden geçmeye başladı. O muzaffer askerler üç gün üç gece o mühim ve muteber güzergâhtan gidiş geliş yapmaktaydı.

Müelliften

Onun sabah ayinli görüş ve tedbirleri sayesinde

Ateş denizini sudan bir nefeste geçirebilirsin

Böylece [Sultan] Sirem Adası'nı mübarek kokulu adımlarının ihtişamı ile şereflendirdi. O mekânın her tarafı, başı ve sonu olmayan çadırların kurulduğu yer oldu ve onların halatları güneşin beyaz ışınları gibi doğudan batıya kadar ulaştı.

Nazım

Senin ordugâhının çadır alanı yıldızlarınkine benzemekte

Doğudan batıya kadar varsa yoksa hayme ve ordudur

Zaten savaş levazımı ve orduya ne hacet

Zafer kazanmada yar ve yaveri Hakk olana.[779]

Gök sarayı divanhanesinin yeşil tahtının sultanı [Allah'ın], kutlu yüzünün uğuru ile dönen eyvanın divanhanesini ışıklandırdığı ve yine rızık dağıtarak, yüksek revaklı kemerin, güneşinin ışıklarının izlerini kâinatın her tarafına saçtığı ertesi gün, padişahın yüce emri üzerine yüce şah divanı kuruldu. Sultanın lütuf ve inayetlerinin pırıltıları ebedî devletin sarayının sütunlarına ışık saçtı. Rumeli emirleri ve İslam coğrafyası hudutlarının serdarlarının hepsi, muhterem vezirlerin aracılığı ile Şam Kapısı'ndan sidre nakışlı tahtın huzuruna çıkarak kıvançlandırılıp zat–ı şahanenin iltifatları saadetine erişmeye mazhar oldular. O sırada Kral Ferendūş tarafından gönderilen bir elçi gelip Āṣaf üsluplu vezirlerin huzuruna pek hoş olmayan bir mektup ulaştırdı. Mektubun başında dirayetli vezirlerin huzurundan şefaat dilemiş yalvarış ve yakarış sofrasını döşemişti: **[152a]** "O büyüklerin lütuflarından dileğimiz fitneyi yatıştıran ıslahın duruluğu ile sultanın deniz izli hatırını, bu fakir ve müritten yana durulaştırmalarıdır. Zafer meab bayrakları suyun bu tarafına geçirmesinler, bu bölgelerdeki zayıf halka acısınlar ve tekrar bu diyarın şehir ve beldelerini gazilerin fırtına nişaneli, rüzgâr gibi hızlı koşan atlarının ayaklarının altında ezmesinler. Böylece sadakat yolunda ve hizmette bendenize düşen görev gerçekleşsin ve her iki tarafın gidiş geliş kapıları açık kalsın diye. Eğer ki benim bu ricam ve arzum kabul görme kapsamına girmeyecekse bizim de karşı koyma ve mücadeleye gücümüzün yetmediği ya da güç, savaş levazımatı ve asker sayısı bakımından bir eksiğimizin olduğu söylenemez.

Mısra

Bizim kalemimizin de bir dili ve beyanı vardır.

İyi görüşlü vezirler bu mektubun içeriğini felek misal tahtın huzuruna arz ettikleri zaman Sahipkıran Sultan beliğ bir üslupla şöyle buyurdu: "Şükür ve övgüye layık olan Allah biliyor ki eğer sadece mektubun başında dile getirdiği şefaat

[779] Müşfik, *age.*, s.418.

dilekleriyle yetinseydi, şahlara yaraşır cömertlik nezdinde onun için belli bir haraç tayin edip onun memleketine bir taarruzda bulunmamamız ve Yānùş'un da başka bir şekilde gönlünü almamız ve seferimizin soylu atının dizginini onun bölgesinden geri çekmemiz lazım gelirdi. Lakin sapmış sonlu mektubun sonlarında, "*muhakkak ki işler",* minvalindeki Arapça [tehdit içeren] sözde de olduğu gibi hâsılı yokluk olan sonsuz iddialar taslamak konumunda bulunduğu ve menzili pişmanlık olan karşı çıkma ve düşmanlık çölüne adım attığı için; bizim şahlık hamiyetimizin zimmetince; **[152b]** Yüce Allah'ın izniyle Drava Nehrini de geçmemiz, "*Andolsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla geliriz*[780]*."* ayeti uyarınca fırtına alametli gazilerin sulu kılıçlarının selini onun bahtı dönmüş diyarına salmamız ve onun zarara uğramış ve hasar görmüş yüzünü ona, imtiyazsız kılıcın aynasında göstermemiz şarttır. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi:

Beyit

Şahların ayininde ve padişahların geleneğinde

Elçiler hasar ve tehlikeye karşı güvendedir.[781]

Her ne kadar elçinin konuşma tarzı edep yolundan uzak olsa da ona [huzurundan] çekilme izni verdi. Cihan mihverli bahtiyar naipler elçiye şu cevabı verdiler: "Git Ferendūş'a deki, oturduğu yerde istikrarlı bir şekilde otursun, kudretli Allah'ın izniyle bu mektubun ve bu tarz bir söylemin karşılığı cilalı keskin kılıç diliyle verilecektir. Bu toy mektubun karşılığında o kabahatlinin hal sayfasına bir yazı yazılacak ve mızrak kalemleri ile bir risale kaleme alınacaktır."

Nazım-Müelliften

Senin cevabını kılıç ve mızrak ile veririm

Hiddette, akan sular gibi olan

[780] *Kur'an–ı Kerim, 27/37.*
[781] Mu'înfer, *age.*, s.843.

Bu cevabı buyurduktan sonra ordunun derhal hareket etmesini emrettiler.

Nazım

Her taraftan develerin çıngırak

Sesleri boş beyinleri doldurdu

Sava Gölünden tut Engürüs'e kadar [her yer]

Kös seslerinin heybetiyle coşmaya başladı

Her taraftan yola revan olan ordu ve alayların sayısı

Kimsenin tahmin edemeyeceği kadardı.[782]

Daha önceleri Engürüs gazası ve o aşağılık **[153a]** kâfirlerin diyarını fethetme maksadıyla 933 (1526/1527) yılında Sava nehrinden geçtiklerinde Tuna Nehri kıyısından da geçmişlerdi, o güzergâh üzerinde Teber, Erdin, İlok vs. gibi bütün kaleler ve hisarlar mülk fetheden kulların eline geçmişti. Sağlam din ehlinin galibiyet bayrakları o felek karineli burçların yukarısına çekilmişti. O galibiyetin bazı ayrıntıları o seferin hikâyesinde yazılıp çizilmiştir. Bu sefer de sultanın âlemi süsleyen görüşü o adanın büyük bir kısmını fethetme yönündeydi. Adı geçen nehrin kenarından uzaklaşıp mezkûr adanın ortasına ve dağ eteklerine doğru ilerlemeye ve o bölgelerde bulunan kaleleri gerek güzellikle gerekse cebren ele geçirip adı geçen bölgelerin serkeşlik ve kabalıklarıyla şöhret bulan derebeylerinin boyunlarını itaat ipinin halkasına dolamayı münasip gördü. Sultanın bu görüşünün üzerine mülk fetheden sağlam bayraklar o yola doğru yola koyuldu. Zābūpçeh kasabasının yakınındaki ilk menzilde 3 kalenin dizdarı o kasabanın ağaları ile birlikte öne çıkıp

[782] Mu'înfer, *age.*, s.843.

itaat etmeyi ve haraç ödemeye boyun eğdiler ve padişahın amannamesini aldılar. O üç kalenin adları Nemuceh, Zābūpçeh ve Pūdgrād'tır. Ertesi gün İslam diyarında yer alan ve geçmişte yani 927 (1520/1521) yılında Belgrad Seferi esnasında fethedilmiş olan Böğürdelen Kalesinin karşısında saadet içeren iniş gerçekleşti. O menzilde yüce divan kuruldu. Vezir-i azamlar fethedilmiş memleketlerin kâfirlerinden her yıl […] [783] toplanan haraç ve cizye tahsilât işini âlemin sığınağı dergâhın bazı hadimlerine havale edip, tahsilât defterlerini onların arasında paylaştırarak teslim ettiler. Sonra onları **[153b]** Sava Nehri üzerinden İslam memleketlerine doğru yolladılar. Felek fermanlı sultanın muzaffer sancağının, ışık sabahının doğuş yeri olan adı geçen ayın 24'ü cuma günü (30 Temmuz 1529 Cuma) Dīmitrōfceh, Percevtōve Çorteh kalelerinin komutanları, kalelerinin kapılarını açıp haraç ve cizye kabul ettiler. Her üç kalenin anahtarlarını kurtuluş kapılarını açmak için Asaf zümreli bahtiyar naiplere teslim edip amanname aldılar. O karargâhta biri Nerāġarb Boşḳū diğeri de Teḥyānūş olarak bilinen kale muhafızlarının muteberlerinden olan iki kişi öne çıkıp hediyeler ve haraç getirerek itaatlerini bildirdiler. Cihanın sığınağı olan dergâha gelmek için de icazet istediler ve sonra amanname aldılar. Bu minvalde her konaklamada ve her göç ve harekette o adadaki kalelerden birkaçı fethedildi. Böylelikle o adanın çoğu kasaba ve beldelerinin ahalisinin haraç ve cizyeleri ödendi ve tahsil edilip hazineyi amireye ulaştı ve ulaşmaya devam etti. Ūsīk, Elpāved, Pūrāc,Vuḳūdda o adadaki kalelerden birkaçıdır. Velhasıl serkeşlik ve isyankâr huyları yüzünden, belki de çevik gazilerin heybetinin korkusundan temkin, tedbir ve ihtiyatı elden bırakmayıp bunu irtibat feleğinin kalelerine kadar sürdürenler, yakınlarına ve taraftarlarına *"Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi*[784]*."* mutluluk içeren bu ayeti okuyanlar, karıncalar gibi itaat ve boyun eğme kemerini bellerine bağlayanlar [itaat ve boyun eğmeye azmedenler] serkeşlik konumundan inenler, **[154a]** alışılagelmiş haraç ve cizyeleri çekirge ayağı gibi getirenler, kendi meyil ve iradeleri ile gönüllü olarak itaat gerdanlığını boyunlarına bağlayıp ve kalelerin anahtarlarını teslim edenler sultanın sonsuz taltiflerine mazhar olup amanname alırlardı. Ayrıca onlar için şeriat kadısı ve adalet tavırlı hâkim tayin ediliyor ve üzerlerinde çok da durulmuyordu. Ama itaatsizlikte ve fermanı dinlememekte ateş gibi ısrarcı olan diğerlerinin hisarını yerle yeksan edip,

[783] Yazmanın bu kısmında boşluk bırakılmıştır.
[784] *Kur'an–ı Kerim, 11/81.*

isyankârlık ateşlerini savaş erlerinin saldırı rüzgârı ve ateş yüklü kılıçlarının suyu ile yatıştırıyorlardı. Allah'ın teyit ve onayı ile sultanın devleti iyi iş çıkardı. O mülkte, o büyük adaya ait o kadar vilayet ve memleket fethedildi ve bahtiyar naiplerin tasarruf alanına girdi. Her yıl yüz bin Osmanlı akçesinden oluşan 30 yük o bölgelerden deniz misal hazineye eklenirdi. Ayrıca [oralar] altı yedi önemli sancağın dikilip yükseldiği yer oldu.

Nazım

Şark Sultanı'nın muzaffer sancağı doğrulunca

Akşamleyin batı memleketlerine azmeder

Görüş sancağının uzunluğu o denlidir ki

Her gün başka bir mülk sahasını fetheder.[785]

O kadim adanın sonu, Uvesk şehrinin karşısındaki bir bölgeden, 10 günlük bir yol mesafesinde olan daha uzak bir bölgeye çıktığı için ve o yol boyunca karşılarına, deniz kuşunun üzerine oturduğunda gülsuyu şerbetinin içine batan sinek gibi olacağı korkunç bataklıklar ve büyük çamurluklar çıktığı için, ayrıca o kısa süre zarfında o sayısız askerlerin o bölgelerden geçmesi sakıncalı hatta namümkün görünmesi nedeniyle çaresiz sultanın egemenlik alanını belirlemek adına o bölgeyi (Uvesk şehrinin karşısındaki bölgeyi) **[154b]** sınır olarak ilan ederek, İslam coğrafyasının hudutlarını muhafaza eden emirlerin ikametgâhı olarak tayin ettiler. Sınırboyu olarak, adı geçen adadaki Tuna Nehri'nin kıyısından, gazilerin koşuşan atlarının ayağının altına alınmış bu bölgeye kadar olan kısmın, genişlik olarak da Sava ve Drava Nehirlerinin arasındaki bölgenin İslam coğrafyasının ve hamiyetli

[785] Müşfik, *age.*, s.469.

memleketlerinin alanına dâhil edilmesi yönünde karar verildi. Geçiş yolunun açılması için İbrāhīm Paşa'nın gidip Drava Nehrinin üzerine münasip bir yerde köprü kurulmasını sağlamasına dair yüce emir çıkarıldı. Adı geçen vezir de [İbrāhīm Paşa] çabucak iş bilir mühendisler ve köprü ustalarını istihdam etti. Onlar da iki gün içerisinde 12 büyük gemiye dayandırılmış, samanyolunun yanında kısa kaldığı bir köprü inşa ettiler. Ẕilḥiccetu'l- Ḥarām ayının 4'ü Pazartesi günü (9 Ağustos 1529 Pazartesi) zafer nakışlı bayraklar on iki burç hanlarında revan olan cihanda salınan güneş gibi o muteber güzergâha vardılar. Tuna Nehri'nin kıyısı sonsuz ordu denizinde gark oldu. Köprüden geçiş yaptıktan sonra hemen kader konumlu emir üzerine çavuşlar ve yasakçıları etraf ve çevreye yolladılar. Heybet şiarlı askerlerden ve zafer eserli gazilerden hiçbirinin Tuna Nehrinden Budin saltanat merkezine kadar uzanan bu bölge sakinleri ve ahalisine, bundan sonra sultanın egemenliğindeki memleketler dâhilinde olduğu için, hiçbir şekilde taarruz etmeyip eziyette bulunmamaları yönünde haber saldılar. Dolayısıyla o denli sayısız, sınırsız kan emici askerlerin varlığına rağmen o bölge sakinlerine onlardan yana pek bir zarar gelmedi. Geçmiştekilerin aksine onlar ufacık bir ziyana uğramadılar. **[155a]** Mübarek bayram günleri de gelip çattığı için deniz misal Tuna Nehri kıyısında, deniz kıyısı bayram merasimini gerçekleştirdiler. Bütün vezirler, emirler, ileri gelenler, eşraf, ekâbir ve devlet erkânı felek rütbeli tahtın ayağını öpmek ile makamlarının derecesini arttırdılar. Kutlu kokulu o günün nimetlerinin bulunduğu ova ferahlığındaki kutlama sofrasını o sahra alanında kurdular. Bundan önce birkaç kez Kral Yānùş'un elçileri Āṣaf misal vezirlerin huzuruna gelmiş adı geçenin (Kral Yānùş) oraya gelmesi için vezirlerin görüşlerinden icazet dilemiş, bu işin nasıl olacağı hakkında sorular sormuşlardı. Şöyle ki: "Nasıl ve hangi durumda saadete erişmeye azmedip, kulluk adabını yerine getirmek adına felek nakışlı eşiğe varıp huzura el öpme amacıyla çıkabilirim diye." Bahtiyar naipler de vakti mecali gelince haber veririz diye cevap vermişlerdi. O vaatleşme üzerine Drava Nehrinden geçiş yapıldığı gün [bahtiyar naipler] kralın gönderdiği elçilerinden bazılarını ona tekrar yollayıp birazdan felek ayinli dergâha doğru yola çıkmasına ve Mohaç Ovasında o bahtiyar devletin huzuruna çıkma şerefine nail olmasına dair icazet buyurdular. O mekânın tayin edilmesi, içinde tesadüfen ilahi lütuflardan ilginç bir nüans ve Yüce Allah'ın harikalarından tuhaf bir sır barındırıyordu. Şöyle ki: geçmişte ayrıntılı bir şekilde zikredilip ve şu anda özetle yazıldığı üzere, 933 (1526/1527) yılında İslam fetihlerinin en başta gelenlerinden olan bir fethin o ovada gerçekleştiği, dinsizlerin

ikbal saraylarının temeli o mekânda zillet ve düşkünlük zeminine yığıldığı, Haydar duruşlu gazilerin zırhları parçalayan kılıçları ile cehennem ehlinden olan **[155b]** 40.000'den fazla kişinin katli o mekânda gerçekleştiği ve onların namazsız cesetlerinin yığınlar halinde üst üste yığıldığı için; [Ayrıca] -*Allah'ın selam ve salâvatı üzerine olsun*- Resuller efendisi İslam Peygamberi'nin yüce dinini ilan etmek amacıyla o isyankârların kafalarından oluşan ve hala o yüce itibarlı hadisenin izlerinin gözüktüğü o bölgede birkaç minare yüce feleğe ulaştığından, ilahi hikmet gereğince, o kahır ve intikam mekânında lütuf ve ihsan izlerinin gerçekleşmesi ve Yānùş'un, keramet vasıflı sultanın lütuf panzehirinden içmesi icap etti. *"O suçu bağışlayan tövbeyi kabul eden cezası şiddetli sınırsız güç sahibi olandır*[786]*."* bu güzel ayet uyarınca Allah'ın gölgesi sultanın güneşe benzer tecellilerine o mekânda mazhar olması, gerçekleşme konumuna ulaşsın diye. Ayrıca bu yüce sıfatlı padişahın zatında bulunan Allah'ın gölgesini taşıma sıfatının nihai derecesinin açığa çıkma ışıkları, görüş ehlinin içlerini en aşikâr bir şekilde aydınlatsın diye.

Nazım

Cebrail'in nefesinin aktığı o menzilde

[Sultanın] Onun kesin emri bugün pek çokların ruhuna huzur verdi

[Oysa] Bundan önce kılıcı, düşmanların beyinsiz kafalarında

Uçmakta olan akbabalara Hüma kuşu gibi kemik dağıtırdı[787]

[786] *Kur'an–ı Kerim, 40/3.*
[787] Hüma kuşu Kaf Dağı'nda yaşayan ve yalnızca kemik yiyen bir kuştur.

KRAL YĀNÙŞ'UN GELMESİ TESLİMİYETİNİ BİLDİRMEK İÇİN VARMASI VE SİDRE MİSAL EŞİĞİN KÖŞESİNE [SIĞINMASI] HAKKINDA

Zafer yolunu açan Mohaç Ovası'nın, sultanlığın azamet emareli çadırlarının alanı ve hanlığın felek duruşlu otağlarının kurulduğu yer olduğu ve **[156a]** yıldız haşmetli askerlerin çadırlarının halatlarının, tıpkı yıldızların ışınları gibi şarklardan garplara kadar ulaştığı mezkûr Ẕilḥicce ayının 14'ü çarşamba günü (19 Ağustos 1529 Perşembe) yüce konumlu sarayın vezirleri İslam dininin haşmetini ortaya çıkarmak yönünde Salṭanat mercii tahtın ayağından izin isteyerek; öyle düzen, tertip ve tezyinde bulundular ki müneccimlerin o düzenlemelerin deviniminin pırıltısını gözlemlemekten neredeyse gözleri yerinden çıkacaktı. Gümüş kabarcıklı güneş pınarının, o kıymetli ve değerli tezyinlerin sefasına imrenmekten kararması beklenmiyor değildi. Bu arada Kral Yānùş'un da konaklama yerini (Sultan'ın otağı) saadet barındıran otağının kuruluş yerinden tam beş fersahlık uzaklıktaki bir mesafede tayin ettiler.

Beyit

Şaha aşağı yukarı iki menzil yakınlıkta

Kösler susturuldu ve onun çadırı kuruldu (Kral Yānùş'un çadırı)

Feleğe baş sürmüş şahın çadırını, tıpkı dönen gökyüzü çadırını kuşatan bir daire gibi, genişlikte cömert kalpler misali olan oldukça ferah bir yere kurdular. Sonra o çadırın içine İskender hasletli sultanın has otağlarını kurdular öyle ki feleğe uzanan o iki haymeyi birleştiren uzunluğu 500 arşından fazla olan, direk bir ulaşım hattı vardı.

Beyit

Ufkun üzerindeki gökkuşağı çadırı

Padişahın otağ ve çadırının ihtişamının bir göstergesidir.[788]

Vücudun ortasında yer alan gönül gibi olan o ikametgâhın ortasında, padişahlık çadırının zirvesini ve değerli otağının kubbesini dönen yüce göğün haymesinin kamasına kadar ulaştırdılar. Haşmet asıllı renkli sicimli altın şemsiyeleri ışık ipleri ile katı dokusunun üzerine çekilmiş olan gözün **[156b]** cam tabakası[789] gibi onların üzerine dizdiler. Sonra biri diğerini çevreleyen o iki otağın arasında her taraftan yükselen altın işlemeli gölgelikler ve alemi aydınlatan altın dokulu büyük haymeleri öyle iç içe düzenlediler ki felek makamlı o mekânda bir dirhem kadar güneş ışığı dahi bulunmuyordu. Belki o ziynet ve devinimin mükemmelliğinden ötürü, mavi kemerdeki güneşin ışıltılarını layık görmeyip o ortama almadılar ve onu o gölgeliklerin arkasında bıraktılar.

Müelliften

Senin için gölgeliklerin yapıldığı yerde

Güneş kim ola ki girsin o ortama

Zannettim ki ay sana otağ kuracak lakin

Senin ihtişamının mekânı zannın ötesindedir.

Zafer vücutlu yeniçeri askeri ise sayısız ve sınırsız olan yıldız intizamlı çadırlarını önceden bildirilen ferman üzerine padişahın görkemli haymelerinin çevre

[788] Dâdbih, *age.*, s.83.
[789] *Göz merceği ve gözün ağ tabakası arasında göz küresinin iç kısmında yer alan jelâtine benzer şeffaf bir tabaka.*

ve civarından bir meydan kadar uzakta feleğe yükselmiş kutbun etrafında yer alan burçlar dairesi misali kurdular. Bu dairenin içinde felek makam otağın eşiğinin karşısında genişliği 100 arşın olan dillere destan bir kapı inşa ettiler. Onun iki tarafına adı geçen ordunun ağası, Muḥammed Ağa'nın hem de o sefere çıkacak olan kavmin büyüklerinin haymelerini kurdular. Zafer meal, Osmanlı Hanedanı'nın yasa ve gelenekleri üzerine bu ferah mekânın karşısındaki ovada biraz sağa dönük şekilde birinci vezir Veber Telùva'nın çadırını, diğer güvenilir vezirlerin her birisinin yüksek hayme ve çadırlarını ise **[157a]** *"Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır*[790]*."* ayetince gelenekte olmaları gereken mekân ve yere kurdular. Her birisinin de ayrı ayrı tertip edilmiş büyük orduları vardı. Yine aynı şekilde sarayın diğer emirleri ve büyükleri hem de deniz misal asker gruplarının komutanları son derece uğurlu vezirlerin çevre ve etraflarında her zaman tayin edildiği gibi ve bildirilen ferman üzerine yer almış, çadırlarını ve haymelerini kurmuşlardı. Bu intihasız müjdeli hareketliliğin sonunda sınır beyleri olarak bilinen, sayı bakımından çok ama servetsiz ve haşmetsiz ordu kalabalığı ile nitelenen memleketlerin sınır emirleri ve güzergâh ve çevre yollarının komutanlarının her birisi yakınları ve yandaşlarından oluşan büyük bir ordu düzenleyerek hayme ve çadırlar kurdular. Sanki yüce felekteki yıldızlar yeryüzü sathına inmişti. Belki de toprak küre kendi yıldızlarını kâinattakilere katmıştı. Velhasıl âlemi kuşatan askerlerin menzilleri uzunluk olarak Yānùş'un menzilinin yakınına kadar erişmiş hatta onunla omuz omuza olmuştu denilebilir. Genişlik olarak da, görme duyusunun (gözün) yarıçap ışınları hiçbir taraftan, onların yıldız nakışlı çadırlarının sicimlerinin sonuna varamayacağı kadar genişti. Bu minval üzere o topraklardaki ova ve dağın tüm enini ve boyunu kaplamışlar ve yerleşme çivilerini yerli yerine çakmışlardı.

Müelliften

Ordunun çokluğundan o yurt ve yöre

Rum denizi gibi olmuştu, dalgalı

[790] *Kur'an–ı Kerim, 37/164.*

Sayısız çadır baloncuklar gibiydi

Savaş erleri onun timsahları olmuştu

[157b] Basiret ehline bu tertip ve minvalin, yapılan her seferde ve durumlarda zafer meal bu dergâhın kanunu, kaidesi ve âdeti olduğu gizli değildir. Bu mekânda gerçekleşenler sadece bugüne mahsus olmamakla birlikte, kısmi bir tahmin ile bir kısmı, özetle ifade kapsamına girdi ve örf ve adetleri bildiren kalemlerin yazısına döküldü. Kutsanmışların nefesinden dem vuran kutlu kurulumlu mezkûr ayın 15'i perşembe günü sabahı (20 Ağustos 1529 Cuma) ışınların altın borazanları parlayan sabahın nefesiyle çalındığı ve ışık haymesi sevincin ferahlık mekânına kurulduğu vakit; Cemşīd azimli güneş, firuze rengindeki tahta çıkmaya azmetti ve ışık eleyen havanın yüzeyine ve yeryüzü halısına güller serperek güzelliğinin kusursuzluğunu zemin ve zaman ehline gösterdi. Bahtiyar naipler sonsuz asker bölüklerinin saflarını tertip etmekle ve zamanın Hz. Süleymanı, Ferīdūn nişaneli Sahipkıran Sultan'ın divanını düzenlemek ve tezyin etmekle, *–Allah'ın teyidi ile onun saltanatının gölgesindeki sefa ve mutluluk ve onun adaletinin yeryüzüne saçılan ışıklarına işaret ettiler.*– Solakân ve Yayabaşılar gurubu, mükemmel ve mürettep bir şekilde, ikbal karineli sultanın kulluk ikbali ile kıvançlanmış olarak; hepsi altın işlemeli uzun beyaz başlıklar takmış ve bellerine altın ve gümüşten yapılan kılıçlar takmışlardı. Onların başlıklarındaki tüylerin görkemi âdeta sevinç havasının kuşlarının Süleyman'ın sarayının üzerinde tüylerini birbirine geçirmeleri gibiydi.

Müelliften

Fedailikte kemale ermiş bir grup

Şahın lütfundan nasiptar olanlar

Dinin muzaffer olması için melekler gibi

Hepsi kuş tüylü ve haşmet izli olanlar.

[158a] Yüce makamlı eşiğin iki tarafında bulunup kulluğun gereğini yerine getirmeye kalktılar ve saflarını düzenlediler. Onların arkasından 12.000 kin güden ateş yüklü yeniçeri askeri, hepsi süslü ve beyaz keçeden altın işlemeli başlıklar giymiş, düşman yakan tüfekler ve düşmanı birbirine diken ok ve yaylar ile donanmış ve *"Pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik*[791]*."* ayetinin tam tecellisi olan keskin silahlar ve savaş edevatında boğulmuş bir şekilde iki tarafta saf tutup tam ve güzel bir intizam ve süslerle şevket gösterisinde bulundular. Fakat bu gruptan, fitne yatıştıran fırtınalar gibi olan, İslam dininin taassubu ile her daim son derece girişimci ve güçlü bir şekilde elem oklarını düşmanların kalbinin potasına düşüren ve mihnet okları ile onların göğüs kafeslerini hedef alan 6000 kişi, güzellerin gamzesi ve sevgililerin kirpikleri gibi saf tutmuş, oklar yayda hazır, bir işareti gözler vaziyette bekliyorlardı.

Müelliften

Sarhoş güzellerin kirpikleri gibi bir saf

Bir göz kırpışta bir kalp kıran.

Göktaşı tavırlı olan tüfekçilerden oluşan diğer 6000 kişi de, ejderha izli, şimşek yüklü tüfeklerini ellerinde bulundurarak ve düşman yakan ateş oyununun atmacasını tüfeklerin üzerinde tutarak, hepsi birden dört bir koldan, düşmanlara kin dişini gösteren ejderha ayinli savaş araçları ile düzenli bir saf oluşturmuşlardı.

Müelliften

Düşmanların başına çelikten dolular yağdırınca

Onların ömür bostanında bir yaprak dahi kalmaz.

[791] *Kur'an–ı Kerim, 17/5.*

Son sırada ise her birisi ağzı açık bir ejderha olan ve içleri karanlık düşmanların canına ateş düşüren, **[158b]** mancınık topları atan 500 arabayı dört bir koldan karşılıklı bir şekilde durdurmuş ve düşmanların bayrakları için onların ateşlerini yüce feleğe kaldırmış olan topçular grubu duruyordu.

Müelliften

Top değil, her biri bir ejderha

Yere Ülker saçmış olan

Bu sonsuz iki saftan oluşan piyadelerin arkasında 10 binden fazla dilâverlik meydanı süvarisi ve adalet dergâhı muhafızı, halk ocağı olarak bilinen çevik askerler, yine aynı şekilde iki taraflı saf tutup o hareketlilik düzeninin nihayetine ulaşmışlardı. Hepsi başlarına şevket temelli sarıklar sarmış ve alaca renkli tüylerinin görkemi ve behr–i kıtas [792] süsleri ile her birisi görünüm olarak altın renkli tavus kuşuna benzemekte, heybette ise ormanların aslanı gibiydiler. Hepsi süslü kıyafetler giymiş, ürkütücü silahlar ile donanmış kartal gövdeli, rüzgâr gibi esen atlara binmiş, taş kavuran mızraklar ile -*Evlerin arasında dolaşıp köşe bucak her tarafı aradılar.*- doğruyu içeren bu kelamın mazmununda geçtiği gibiydiler. Yedi gruptan oluşan her bölük bir alamet ile özgünleşmiş ve bir nişane ile birbirlerinden ayrılmışlardı.

Müelliften

Çeviklikte her biri şimşek gibi

Işıltılı kıyafetler içinde boğulmuş

Bellerine ateş yüklü kılıçlar bağlamış

Bulut gibi hızlı koşan atlara binmiş.

[792] Behr-i kıtas: Savaşa giderken askerlerin atlarının boyunlarına, sancaklarının ve mızraklarının başlarına astıkları inek kuyruğudur.

Onların bitişiğinde iki tarafta Rumeli'nin sabırlı askerlerinin Sancak Beyleri ve onların ileri gelenleri ve subaşıları bulunuyordu. **[159a]** yetmiş-seksen binden fazla kişiden oluşan bu iki safın her bir Sancak Beyi kendi bayrağını dirayetli feleğe kadar kaldırmış, mızrak misal yıldızlar gibi olan mızraklarını yüce feleğe çekmiş, bayrak ve sancaklarını özel bir renk ve tarz ile ellerinde tutmuş ve yıldız ışıltılı neferlerini denizin dalgaları gibi yoğun ve ardışık bir şekilde dizmişti.

Müelliften

Ordu değil kaynayan bir deniz

Balıklar ile dolmuş, zırh giyenlerin coşkusundan.

Onların sonu hamiyetli İslam memleketlerinin sınır emirleri ve askerlerinin saflarının başlangıcıyla birleşmişti. 40.000'den fazla mızraklı, düşman avlayan, dağ gövdeli ve muhteşem görünümlü süvariden oluşan sınır askerlerinin büyük bir kısmı Rumeli yasa ve geleneklerine göre altın işlemeli kızıl keçe başlıklar takmış, er meydanını kasıp kavuran silahlar ile donanmışlardı. Şirret kâfirlerin diyarlarına saldırıları sırasında, hızlı tavırlı atlarının nallarından sıçrayan ateş kıvılcımları, akıbetsiz düşmanların sıhhat harmanına ateş düşürüyor ve hep birlikte yaptıkları hamlelerin fırtınası düşmanların huzur duvarını yıkıp tıpkı Ād Kavmi'nin cesetleri gibi istifliyordu.

Müelliften

Bir elde dizgin bir elde mızrak

Din düşmanlarının canını alan o eller.

Kısacası, bu muzaffer meal kavim insaflarının sonu kralın (Yānùş'un) haymesinin yakınına kadar varmıştı. Bu saflar yukarıda anlatılan şekilde düzenlendikten sonra; şevketi sönmüş düşmanın mülküne saldırdıkları sırada, fırtına gibi koşan atlarının çevikliklerini göstermek için düşmanın hızlı koşan atlarının peşine takılan ve acımasız kılıçlarının parlayışı şimşek kılıcına gülen yüz binden fazla savaş şiarlı erden oluşan kaplan biçimli, bulut tavırlı akıncı asker taifeleri, Rumeli ordusunun ve **[159b]** İslam hudutlarını koruyan asker gruplarının arkasında onların çokluğunun bir göstergesi olarak her koldan iç içe bir şekilde saf tutmuşlardı.

Müelliften

Çeviklikte ve tavırda şimşek ve bulut

Çoklukta atmacalar gibi hesaba sığmayan.

Yine aynı şekilde Anadolu'nun hükümdarları, komutanları ve zafer akıbetli Sancak Beyleri o bölgelerin askerleri ve on binden fazla çevik süvari ile birlikte sultanın saadet eserli ahırının sol tarafından başlayarak hilal şeklindeki saflar ile peş peşe ve art arda durmuş ve haraketli sancakları ile tertipli kuşlar misali bayraklarını grupların her birinin üzerinde dalgalandırmışlardı.

Beyit

Kılıçlı, eyerli çevik bir ordu

Pırıltılarının parlayışı, bulutların kükreyişi âdeta.

Onların bitişiğinde arkadan halk bölüğü grupları, padişahın ahırdaki hademeleri, namütenahi mamur hazinedarları, cephane ve şimşek pırıltılı tophane çalışanları, diğer meslek erbapları, zanaatkârlar ve bu kalabalıktan usanmış ovadaki haymelerin arasında grup grup durmuş olan şevket şiarlı yaklaşık 20.000 süvari arzıendam ediyordu.

Beyit

Zerrelerden fazla olan süvarilerinin sayısı

Şarktan garba kadar sarmıştı her yeri, güneş misali.

Yıldızların sayısı kadar ve kan emici aslanların heybetinde olan haşmetleri günden güne artan vezirlerin ulufecileri ve kulları, şeriat mensubu kazaskerler ve onların hadimleri, defterdarların ve memleketleri süsleyen tuğra çekenlerin gulamları, diğer ağalar ve ileri gelenlerin hizmetkârlarının çoğunluğu; altın başlıklı, şevketle eş, gümüş kemerli, aslan mizaçlı altın dokulu kıyafetli ve kaplan kükreyişli olup gök taşı tavırlı mızraklar ve **[160a]** şimşek izli kılıçlarla donanmışlardı.

Müelliften

Hepsi cengâver, hepsi kaplan mizaçlı

Grup sayıları yönünden kurt ve sürü misali.

Yüce makamlı sultanın ikbalinin kutluluğu sayesinde bunların ne başı vardı ne de sonu. Çadırların aralarını ve o ova ve sahranın üzerini öyle doldurmuşlar ve ziynet ve şevket âlemini kaldırmışlardı ki cevval güneşin ışığı dahi, süvarilerin ve onların önderlerinin gölgelerinin birbiriyle bitişmesinden dolayı o mekâna saçılamıyordu. Misal; İdris'in (as.) iğnesi oraya düşse bir süngünün başına takılıp kalırdı.

Beyit

Toprağın senin ordunu taşımaya takati olmadığı için

Yeryüzü ineği, hamile devede olduğu gibi onun yardımına geldi.

Velhasıl -*Melekler saf saf geldiler*[793].- ayetinin sefalı yüzünün göstergesi olan dalgalar gibi safların tertip edilmesi ve düzenlenmesinden sonra ihtişamlı dergâhın çavuşları Kral Yānùş'a gidip ata binip gelmesi hususundaki izni ona ilettiler ve adı geçeni ata bindirip yola revan ettiler. İlk önce yakında olan sınır emirleri öne çıkıp karşılama merasimi vazifelerini yerine getirdiler. Yānùş, o deniz coşkulu ordunun başına vardığında, o şevketin büyüklüğünden dolayı hayretler içinde kaldı.

Nazım

Yānùş, şahın ordusunda

Dünyalarca ordu ve ordugâh gördü

Öyle ki kudret ve ışıltının parlaklığının çokluğundan

Her görenin ödünün koptuğu

Altın tulgaların, sancakların ipeklerinin çokluğundan

Hava gülgün olmuştu sahra ise mor.[794]

[160b] Adı geçen emirler krala Rumeli'nin dağ duruşlu saflarının başına kadar eşlik ettikten sonra karargâhlarına geri döndüler. Ondan sonra mezkûr muzaffer askerlerin Sancak Beyleri onu karşılamaya geldiler. Her iki safın muteber Sancak Beyi sağdan ve soldan görevlerini diğer iki Sancak Beye devredip, ondan özür dileyerek geri dönüyorlardı, ta ki [Kral] bu üslup ile halk kanadının deniz dalgalı topluluklarına varıncaya kadar. O sırada o yıldızlar misali ordunun komutan ve ağaları, [Sultan'ın] saadet mihraplı rikabında bulunan özel kişilerden olan çeşitli taifelerin bütün ileri gelenleri, makamı dönen yüce felek gibi olan dergâhın güvendiği çavuşlar cemaati ile birlikte öne çıkıp karşılama ayinlerini yerine getirdiler.

[793] *Kur'an–ı Kerim,89/21.*
[794] Mu'înfer, *age.,* s.843.

Ondan sonra yıldız mizaçlı yeniçeri ordusunun ağası o muhteşem ordunun önderleri ile birlikte öne çıkıp ihtiramlarını sundular. Bu minval ile kralı izzet ve ihtişam dergâhının yakınına kadar ulaştırdılar. [Kral] eşiği ferhunde yazgılı, şahların öptüğü yer olan ilk otağa yaklaştığında, saray kapısı muhafız gruplarının reisleri olan azamet örtülü dergâhın perdedarları ve yıldızlar gibi parlayan o grubun ağaları yıldız ışıltılı yandaşları ile birlikte karşılamaya gelip selamlama merasimini başlattılar. Kral görkem ve yücelik tecellisi olan atından indi. Sağa sola eğilerek sultanın çadırının etrafında duran yapılı pehlivanlara **[161a]** alçakgönüllülük ve tevazu gösterip dostluk ve niyaz yüzünü kulluk ve itaat yoluna sürüyordu. O haşmeti görmekten ve o servete şahit olmaktan şaşkınlığı arttıkça artıyordu.

Beyit

O kadar altın nakışlı nevbetlerdi ki

Padişahın kapısından içeri girmiyordu.[795]

[Kıyafetleri] altın nakışlı nöbetçilerin çokluğundan padişahın kapısının yolunu bulamıyordu. O sırada, öncedenve hazırladığı hademelerinin taşıdığı; gümüş ve altın testiler ve kaplardan, lal taşı, mücevher ve diğer kıymetli taşlarla dolu mücevher sandıklarından oluşan oldukça güzel ve değerli hediyeleri deniz karineli hazinedarlara teslim ederek şu sözlerle özür dilemeye başladı:

Beyit

Senin dergâhının toprağına bin tane can getirseler dahi

O kadar değersizdir ki ortaya koymaya değmez.[796]

[795] Mu'înfer, *age.*, s.843.
[796] Muhammed Alî-yi Furûğî, nşr., *Gazeliyyât-ı Sa'dî*, Tahrân: İntişârât-ı İkbâl, s.464.

İlk çadırın kapısından çıktıktan sonra, padişah ve ihtişam hareminin mahremleri, ismet ve iffet eşiğinin has odabaşıları olan Salṭanat sarayının kapısındaki ağalar ve melek sıfatlı hadimler hep birlikte öne çıkıp zarif ihtiram vazifelerini yerine getirdiler. O cennet vasıflı ortamın etrafına ve çevresine dikkatlice bakınca;

Nazım

Dünyanın başkanlarını gördü o sarayda

Bir külahın gölgesinde başları eğik

Hepsi duvardaki nakışlar ile bir olmuş

Ne kımıldamaya güçleri ne de konuşmaya sesleri var.[797]

O anda Sahipkıran Sultan has odası olan ikinci çadırdan, haşmet karineli **[161b]** divanhanesinin bulunduğu ilk çadıra teşrif buyurdu ve parlayan tavanın firuzesinin imrendiği yüce bahtlı altın işlemeli tahta kuruldu.

Müelliften

Keyḫüsrev tahtına oturdu

Adaleti, cihana yenilik bahşetti

O parlayan yüzden belirdi

Temiz Yaradan'ın yardımının parlaklığını.

[797] Mu'înfer, *age.*, s.843.

Kral azamet ve haşmetli eşiğin has ağalarından izin aldıktan sonra ikinci çadırın kapısından içeri girdi. Yüce makamlı vezirler çadırın kapısına kadar gidip selamladılar. Kralın getirdiği hediye kaplar arasında onun görüşüne göre; ona bakmanın gözü kuvvetlenmesini sağladığı, göz yakutu denilen güneş misal bir yakut parçası vardı. Onun kızıllığının ışığına güneşin hoşaf incili yüzünün allığı demek yaraşırdı, suyu ise güneşin parlayışının pınarıydı âdeta. Hatta her sabah karanlık Hindistan'dan çıkan firuze misal madenin yakutu o kadar pırıltısına rağmen onun yanında donuk kalıyordu; o mücevherin haset ateşinden parlak yıldızların incileri kızıl tanelere dönüşmüş yanıp kavrulmuşlardı. Üst düzey hademelerin hepsi parlaklık ve kıymet açısından deniz incileri ile eşdeğer olan o yakut parçasını ellerinde tutup kral içeri girmeden önce getirip padişahın yakınındaki bir iskemle üzerine koyarak [sultanın] güneş gibi parlak görüşüne sundular. Ama gerçek şudur ki:

Müelliften

Güneş ve ayın eyvanın halısı olduğu yerde

[Orada] bir taş parçası bile ne kadar kıymetlidir.

[162a] Kral içeri girince Sahipkıran Sultan her iki cihan sultanının *"Kâfir bile olsa misafire ikramda bulunun."* kelamında buyurduğu üzere felek iradeli tahtından ikizler burcu makamlı adımlarını atarak ayağa kalktı. Kral ise saadete ulaşmak amacıyla o taifenin nezdinde örf ve gelenek olduğu üzere makam başlığını başından çıkarıp edep gözünü sultanın kıdemli makamına dikti. Başı açık bir şekilde dilâverler mülkü sultanının eteğinin köşesini öpüp geri döndü ve edep ellerini üst üste koyarak ayakta durdu.

Nazım

Nerede bir isyankâr, büyüklük taslayan başını aya sürse

Başını yere koyar bu yüce dergâha varınca

Denizden dağlarca bulut kalkar havaya fakat utançtan

Erir baştan ayağa denize varınca.

Vakur sultan sağ tarafında bulunan kuzeye dönük altın ve gümüş iskemleleri krala göstererek onlardan birinin üstüne oturması için yüce müjdeli tavrı ile işaret etti. Kral edebe riayet etmek adına oturmadı ta ki vezirler sultanın karşı sağ tarafındaki iskemlelere oturuncaya kadar. Sonra kral da kuzeye bakan iskemlenin üzerine oturdu ve âdeta vaat karineli, *"Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir*[798].- kerametli ayetinin hem de vaat içeren *"Çünkü onlar, bundan önce (dünyada varlık içinde) sefahate dalmış ve azgın kimselerdi*[799]*."* ayetinin tezahürleri gerçekleşti. Daha sonra Sahipkıran Sultan karşılama selamını o yerilmişler ehlinin büyüklerinin önde gelenine (Krala) sundu. Kral yerinden kalkıp **[162b]** büyüklük başlığını tekrar başından çıkardı saygıyla eğilme vazifesini yineledi. Sultan bir kez daha iltifat ve taltif mücevherlerinin sandığını açtı, beliğ bir lisan ile şöyle bir ifadede bulundu:

"Geçmiş hadiselerden ötürü gönlü yorup perişan etmemek lazım ve ilahi inayetin belirmesini gözetmek gerekir. Nasıl ki belagat arayan, bu kelama göre her kul bazen galibiyete bazen de mağlubiyete uğrar. Kaldı ki bu geçici dünya vaziyetlerinin değişken olması ve gece ve gündüzün karanlık ve aydınlığa dönüşmesi de bu mananın habercisidir. Mademki vakit kaybetmeden gelip bizim inayet eteğimize tevessül etmişsin, o vakit iman ehline itaat etme yolunda sarsılmamalısın; İhlâs ve sadakatin duruluğunu belalı balçıklar ile nitekim *"Onların gerçekten imanı yoktur."* sözündeki gibi bulandırıp karartmamalısın; samimiyet ve itimat yönünde itaat ve boyun eğme usulünü yerine getirmeyi kendine adet edineceksin ki biz de zat–ı şahanemizin mürüvveti ve emniyeti gereğince kusursuz Yaradan'ın gayb âlemindeki hazinesinden bize ihsan buyurduğu kudret ve kuvvetimizle himaye gereksinimlerini ve hifazet usüllerini senin şanına yaraşır bir şekilde gerçekleştirelim ve itaat edilmesi vacip emrimiz ile *"İtaat etmeleri gerekir."* sözüdeki gibi seni makbul gayene ve matlub bir makama getirelim "Sonra da onu güven içinde olacağı

[798] *Kur'an–ı Kerim,56/27.*
[799] *Kur'an–ı Kerim,56/41.*

yere ulaştır[800]". Ayeti uyarınca güven içinde olmanı sağlayalım. Kral kendi hakkında [Sultan'ın] berkemal lütuflarının izlerini görünce bir kez daha ayağa kalkıp kıvançlı başlığını başından çıkararak yalvarırcasına şöyle arz etti:

"Ben, Sahipkıran Sultan'ın inayet rüzgârının zillet ve düşkünlük zemininden yücelik havasına yükselttiği bir avuç toprağım. **[163a]** Ama benim düşmanım Kral Ferendūş, oldukça sahtekâr, düzenbaz ve hilekâr bir adamdır. Hem de son derece dilbaz ve ağzı laf yapan biridir. Engürüsemirlerinin çoğunluğu da onunla dost ve birliktir, korkarım benim hakkımda bazı hileler yapmış, oyun ve planlar çevirmiş, iftirada bulunup ve saadet camialı sarayın kullarının kulağına, birtakım gerçek olmayan sözler ulaştırmıştır ve maazallah [Sultan'ın] güneş gibi aydın gönlünü bu hakir kula karşı karartmıştır. Vakarlı sultan tatlı sözler ile o tedirginlik ateşinin hararetiyle tutuşmuş krala şöyle cevap verdi:

"İskender aynasıyla eşdeğer olan adil padişahların gönüllerinin aynası garezli ve art niyetlilerin nefesiyle paslanmaz. Doğruların yeri olan bizim katımızda bir konu ispat edilmediği ve aşikâr olmadığı müddetçe bizim değerli gönül levhamız o renge bulanmaz. Sen taraftarlık konumunda dağ gibi istikrarlı ve su gibi saf mizaçlı olduktan sonra elbet hüsran toprağını ateş şiarlı serkeşlerin yüzlerine saçarsın ve onların elbet fitne alevlerini bize karşı olan dostluk ve sadakatinin sefa suyu ile yatıştırırsın.

Beyit

Eğer senin niyetin maşuktan bağının kopmaması ise

İpin ucunu sıkı tut ki sıkı tutsun.[801]

Ondan sonra nasihat babında birkaç husus halkı gözetmek, insanlara iyi davranmak, memleket yönetiminin gerekliliklerini yerine getirmek ve adaleti tesis geleneklerini devam ettirmek ile ilgili beyanlarda bulundu ve o sırada Niẓāmī'nin bu manzum incisini hatırlattı.

[800] *Kur'an–ı Kerim,9/6.*
[801] Kazvînî ve Ganî, *age.*, s.113.

Nazım

[163b] Adalet müjde verici ve aklı sevindirendir

İşleyen ve memleketi kalkındırandır

Adaletten yana olmayan şey sana ne hak verir

Sana hakkın vermemekle kalmayıp seni mahveder

Eğer şehrin ve ordunun iyiliğini istersen

Bütün şehir ve ordu da senin iyiliğini ister.[802]

Yānùş kulağının sedeflerini bu ilim ve zekâ denizinin parlak incisi ile doldurunca kulluk başını miskinlik yerine sürdükten sonra ayağa kalkıp bu hayat veren kelimeler ile ruhu canlanarak yola revan oldu. [Sultan'ın] Has çadırının kapısına varınca düşman yakan, dost okşayan sultanın buyurduğu üzere hazırlanmış olan altın işlemeli ve dokulu iki takım hilati deniz nişaneli hazinenin memurları öne doğru getirerek krala giydirdiler. Adı geçen kral da makam sahibi paşalar aracılığı ile yine çadıra girdi ve tekrar kâmil sultanın parmaklarını [ellerini] öperek kıvançlı başı yüksek göklerin zirvelerine ulaştı. Tekrar geri dönüp onun oturması için belirlenen yere vardığında, ona hediye olarak hazırlanmış olan iki baş altın zincir ve eyerli, fırtına karineli atı önüne getirdiler. Birine binip diğerini yedek olarak çekip bütün ağalar ile birlikte yola koyuldu. [Kralı] getirdikleri aynı üslupla, ona grup grup ve bölük bölük refakat ederek, malum mekâna kadar götürüp ulaştırarak geri dönüyorlardı. Nihayet gece vakti kendi ikametgâhı olan haymelere varıp dinlenme yerine çekildi. Aynı gece memleketine geri dönmek için icazet alıp, **[164a]** yola çıkma dizginini sultanın ordugâhının sonlandığı yoldan başka bir yola çevirdi. Budin

[802] Hasan Vahîd-i Destgirdî, nşr., *Mahzenü'l-Esrâr*, Tahrân: Neşr-i Katre, 1379 hş. (1959), s.80

şehri civarlarında padişahın kutlu alaylarına tekrar katılması ve onlar ile birleşmesi şartı ile.

Müelliften

Geldiği yola revan oldu yine

Ama şahın yanına gelip de geri döndü.

BEŞİNCİ KISIM

SULTANIN BAYRAKLARININ SAĞLAM TEMELLİ BUDİN'İ FETİH AMACIYLA YÖNELMESİ HAKKINDA

Işık yıldızının zuhur matlağından, muzaffer Sahipkıran Sultan'ın bayrağının mahçesi gibi doğduğu ve aydınlık sabah bahçeleri tomurcuklarının beyaz ışıkları, şahın kılıcının nurları gibi küfür misali karanlığı ve iman nişaneli aydınlığı birbirinden ayırdığı, mezkûr ayın 16'sı cuma günü sabahı (21 Ağustos 1529),

Müelliften

Bir kez daha yükseldi kös sesi

Borazanın dudağına öpücük yolladı bir ses

Bayraklar felek ile eş dizgin oldu

Kımıldamaya başladı zemin ve zaman

Altın başlıklı ve kemerli erler ile

Gökyüzünden daha parlak oldu o alan

Sahra kat eden hızlı koşan atların nallarından

O ovada ne diken kaldı ne de gül.

Sidre'ye yükselen bayraklar o menzilden göç ettikleri sırada doğru sözlü habercilerin kulaklarına şu haber ulaştı: Ferendūş güneş misal bayrakların yaklaşma haberini duyunca Budin saltanat merkezine ve onun müstahkem hisarlarını **[164b]** kâfir mücadelecilerden oluşan bir grup savaş erleri ile oldukça sağlamlaştırmış, top tüfek ve diğer kale savaşı edevatı ile doldurmuş, oranın muhafaza edilmesini kötü akıbetli Notrşebān adlı bir kâfire havale etmiş, yardım ve destek almak için, yenilgiye mahkûm çok sayıda bir grup asker ile Frenk İspanyası Kralı, ateş saçan kardeşinin yanına gitmiş olan kendisi de şu anda geri dönüp yandaşların sayısını arttırmış. Budin'e beş menzillik bir mesafede itibarsız sipahilerini konuşlandırmış ve bekleyen gözlerini bu taraftan gelen haberlere dikmiştir. Muzaffer askerin Sava Nehri'nden geçtiği haberi ona malum olduğu ve bilgisine ulaştığı bu bölgede yine başka bir grubu Budin muhafızlarına destek olmak için göndermiş ve onlara çeşitli vaatlerde bulunup yüreklendirmiştir, şöyle ki: "Şu anda ben 30.000–40.000 cengâver süvari ve 20.000 bin tüfekçi piyade ile bu bölgede konuşlanmış bulunuyorum ve sizi korumaya hazır durumdayım. Ayrıca İspanya Kralı olan kardeşimden de destek talebinde bulundum ve ihmal pasını telaşın keskin kılıcının üzerinden sildim. Frenk, Nemse ve Alman memleketlerinin askerleri yakında çarçabuk yetişirler, bunlar Hristiyanlık dininin yardımcıları ve destekçileri konumundadırlar. Sizler şehri ve hisarı korumakta mertçe çaba gösterip cesurluk ve dilâverlik yüzünü kötümserlik ve karamsarlık tozuna bürümemelisiniz."

Bu haberler âlem eksenli tahtın ayağına arz edilince, cihat konusuna karşı olan son derece meyil ve istekten dolayı, menzillerin daha uzağa taşınmasına dair kader özlü ferman çıkarıldı. **[165a]** Rumeli Beylerbeyi olan vezir-i azam beraberindeki askerler ile birlikte önden gitti. Rumeli askerlerinin, etraf ve çevreden pek çok saz ve kamış taşıyarak o güzergâh ve çöllerde bulunan derin bataklık ve çamurlukların üzerine atmalarını emretti. Bu sayede sel geçişli askerlerin onların üzerinden geçmeleri mümkün olsun diye. Yazılı emir üzerine mezkûr muzaffer asker neferlerinden her biri, bir ya da iki yük kamış ve saz getirip o güzergâhları düzenlediler ve ne zaman ki bir grubun gidiş gelişi sırasında balçık fazlalaşınca yine işin ehli erler kamış ve saz taşımaya koyulup oraları da düzeltip, ıslah ederek sultanın deniz mertebeli alaylarının geçmesi için hazır ve amade ediyorlardı. Felek duruşlu bayraklar bu cennet tertipli minval ile, Budin'e bir menzillik mesafede bulunan Nezdār denilen bölgeye uğur içeren inişlerini gerçekleştirdiler.

Beyit

İki günlük bir mesafe hepsi dağ ve ova

Çadır, at ve erler ile doldu.

O menzildeyken, Hırvat kâfirlerin emirlerinden olan daha önce gafil Ferendūş'un bu bölgede tutuklayıp hapsettiği Despotoğlu dedikleri bir emir envai hileler ile kurtulmuştu. Kâfir emirlerden iki baş emir ile birlikte sadakatli bir şekilde âlemin ekseni olan eşiğe ulaştı. Yalvarış ve yakarış alınlarını itaat zeminine sürdüler. O mekânda ayrıca Estergon Kalesi'nin dizdarı ve sakinleri itaat kapılarını açıp, amanname alıp haraç ve cizyelerini eda ettiler.

[165b] ALLAH'IN YARDIMIYLA PADİŞAHIN GEMİLERİNİN SUYA SALINMASI VE GÖNDERİLMESİ HAKKINDA

Sultanın fetih nişaneli bayrakları haşmet temelli saltanat merkezinden çıkmadan önce, felek nişaneli dergâhtaki çavuş bölüklerinin komutanını, girişimci neferlerden oluşan bir grup ve 200 adet kale fethedici top ile donanmış olan timsah görünümlü 4 gemi ile birlikte, deniz meab Tuna Nehri'ne inip yüce emrin çıkarıldığı tarafa yönelsinler diye Karadeniz üzerinden yollamışlardı. Yine cihanın itaat etmesi gereken hüküm; bazı Sancak Beyler ve adı geçen deniz ve nehrin kıyılarında yer alan kale beylerinin adına; daha önceki kader cereyanlı emrin üzerine bu mübarek eserli seferin iyi ilerlemesi ve geçmesi için hazır bulundurdukları gemi ve vapurları adı geçen çavuş başının refakati ile Budin Dāru'l-Mülküne doğru yollamaları yönünde çıkarılma şerefi bulmuştu. Adı geçen ağa yanındakiler ile birlikte 750 geminin hazır bulundurulduğu Tulca, Kīlī, Aḳkerman ve Silistre'ye varınca bu kalelerden; harp türü malzemeler, cephanelik ve envai çeşit toplardan ne varsa aldılar. Sonrasında o gemilerin bazılarını azık ve yiyeceklerle bazılarını ise bu harp edevatları, mancınık topları, 10.000 kürekçi savaş erleri ile doldurdular. Ayrıca Yenibolu'da da 50 gemi, Lāvnīk ve Yergöğü Kalelerinin dibinde hazır duruyordu. **[166a]** Vidin'de de hazır tutulan 50 savaş gemisi daha diğer gemiler ile bir araya getirip, birçoğunu Vidin ve ilçelerinden temin ettikleri yiyecek, azık, harp ve cihat edevatı ile doldurdular. Bu Sahipkıran Sultan'ın ebedî ahitli zamanının binalarından biri olan Feth'ul–İslam Kalesi'ne vardıklarında nitekim zaman hadiselerini barındıran alçak maddi dünyanın darlık vadisinde, arzu gemilerinin içinde hareket etmesinin mümkün olmadığı ömür nehirlerinin hızlı ve seri akışlı olduğuna dair.

Müelliften

Pek hızlı akıyor ömür suyu

Ten gemisinin ömrün suyunda harekete takati yok

Eğer gönül eteğini bu bataktan çekersen

Gemiyi bu bataklıktan sahile çıkarırsın.

Ayrıca adı geçen hisarın biraz yukarısında Tuna Nehri'nin iki tarafından iki günlük yol mesafesi kadar uzanan kayalıklarla dolu iki sarp dağ olduğu için hem de oranın darlığı nedeniyle deniz misal o nehrin suyunun o bölgelerde; gemilerin hareket etmesinin süratten dolayı, kürek ve benzeri alet ve edevatla hiçbir şekilde mümkün olmadığından, tedbiri elden bırakmayıp o büyük eşsiz topları bin bir çaba ve ince fikirler ile gemilerden çekip çıkarıp kestirme yoldan felek eserli top arabaları ile birlikte Güğercinlik kalesine doğru sürüklediler. Onları yollama ve ulaştırmada yardımcı olmakla görevli olan Silistre, Vidin ve Semendire Sancak Beyleri halktan ve o civardaki ahaliden 10.000 kişi seçip adı geçen nehrin kıyısına çağırdılar. O kişiler kıyıdan tıpkı başka bir nehir gibi revan olup, kuvvet ve hışımla o dağ misal gemilerin hepsini, zincir minval halatlar ile iki günlük yol mesafesini ancak **[166b]** bir ay zarfında çekebildiler. Çünkü onları o asi nehrin cereyan ettiği yönün tersine çekiyorlardı. Güğercinlik kalesine vardıklarında topları yine gemilerin içine yüklediler. Güğercinlik ve Semendire'de hazır bulunan azık gemileri ve çatışma ve savaş için demir atmış ve hazırlıkları tamamlanmış olan hisar misal diğer 15 geminin her birisine 10 adet ortalığı toz duman eden top koydular. Sonra sancakları İzvornik'ten yüklenip arkadan seyreden sancak gemileri gelip onlara katıldı. Sonrasında hep birlikte bayrakları kaldırıp top sesi tantanasını dokuz katlı kubbeye salarak, kutlu ferman üzerine Budin Şehri'ne doğru yola koyuldular. Felek makamlı otağ ve çadırları Budin çevresine kurdukları o gün adı geçen gemiler de mezkûr nehirde, harbin gerçekleşeceği şehrin karşısında demir attı.

Müelliften

Vardı ordu denizden ve karadan

Hepsi savaşçı, hepsi kin güden.

SAADET ŞÜMUL BAYRAKLARIN BUDİN ŞEHRİ'NİN ÇEVRESİNE VARMASI HAKKINDA

936 (5 Eylül 1529 Pazar) yılının güzel Muḥarremu'l–Ḥarām ayının 1'i Pazar günü cihanı fetheden bayraklar ve sonsuz asker bölükleri Budin şehrinin etrafındaki dağları ve ovaları doldurdu. Yıldırım kükreyişli topların ses ve sedasını gafil kâfirlerin kulağına ulaştırdı. O sırada o şehrin ilçelerinden olan Overḫet hisarının sakinleri ve dizdarı âlemin sığınağı olan dergâha geldiler ve **[167a]** cizye ödemeyi kabul ederek amanname hükmünü aldılar. Tabiyeti vacip nevvablar, itaat edilmesi gereken emir üzerine diğer kale sakinlerini taltif ederek içlerini rahatlatmak için o hisarı muhafaza etme görevini aynı kâfirlere verdiler. Aynı gün Engürüs emirlerinden ve kale muhafızlarından olan, Küçücük Bali Bey'in kendisini almaya gittiği Pertī Pīrībān adlı biri, düşkünlük ve boyun eğme ipini itaat ve itimat boynuna geçirip zafer makam dergâha vardı ve yıldız mertebeli alayların refakatinde olan diğer sorumluluk ehli olan büyüklerin zümresinde yer aldı.

Semendire ve Belgrad Sancak Beyi Muḥammed Bey Yaḥyā Paşa'nın adına; "Öncülük usulünce önden gidip onları lafa tutup oyalamasına dair kadere mensup emir çıkarıldı. Ayrıca o esnada kaplan pençeli, aslan gibi savaşan gazilerin denizden ve karadan Budin şehrini kuşatmalarına, Müminlerin efendisinin -*Kudretli Allah'ın selam ve salâvatı üzerine olsun*- sünnetince önce o hisarın dümenini [büyüklerini] selamlayarak, teslim olmaya ve sakinlerini korku girdabından kurtarmaya davet etmelerine, imtina ve itaatsizliklerini ve küfür ve sapkınlık üzerinde ısrar ettiklerini gördükleri takdirde gecikmeden ve vakit kaybetmeden ok ve tüfek atma ve kale fetheden nişancıların vuruşlarını yapmaya başvurmalarına dair de bir emir çıkarıldı. Zafer meal gaziler de kader misal emri yerine getirdiler. Arsız ve hayâsız kâfirler "*Elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler*[803]*."* ayetinde buyrulduğu gibi kalenin burcuna ve hisarına güvenerek imtinayı sürdürüp, adetleri olduğu gibi inat yolunu tuttukları için cihat ayinli gaziler ateş püsküren

[803] *Kur'an–ı Kerim,71/7.*

topları o sağlam hisarın üzerine düşürdüler ve **[167b]** dağ görkemli taşları o kalenin çelik ayinli duvarlarına fırlattılar. Kaderi düzgün ok elçisi her taraftan gidişgelişe başladı. Yıldırım ahenkli tüfeklerin namlusundan çıkan kurşunlar aralıksız dolu gibi yağmaya başladı. Lakin o gün doğru sözlülükte benzersiz olan bu iki elçinin [ok ve kurşun] mesajları her ne kadar cehennem ehlinin kalplerine işlediyse de o sağlam hisarın taş kalpliliği kâfirlerin o mesajları anlamalarını ve kabul etmelerini engelliyordu. Dolayısıyla hiçbir şekilde fetih ve zafer kapısı kaza ve kader halvethanesinden yüzünü göstermiyordu.

Tuna Nehri yoluyla Semendire hisarından getirdikleri ateş yüklü koca topları çıkarıp o müstahkem eksenli hisarın üzerine kurmalarına ve sur misal bariyerleri onların önüne çekmelerine dair kaza eserli emir çıkarılma şerefi buldu. Mücadele eserli gaziler çıkarılan emri uygulamaya başladıkları vakit yüce konumlu güneş batının altın işlemeli çadırında dinlenmeye çekildi ve ihtimam elini ve pençesini lacivertimsi hisara taarruzdan el çekti.

Emirler, ileri gelen ağalar ve cihat konumlu gazilerin hepsi çadır ve haymelerine geri dönüp muharebe ve çatışmadan feragat ettiler ama onlar demir zırhlı gözcü askerler ve kıvrak zekâlı muhafızları deniz vasıflı karargâhın etraf ve çevresine konuşlandırdılar.

Beyit

Ordunun etrafını korumaya koyuldular

Padişahın çadırının etrafına sinek dahi koymadılar.[804]

[168a] Perde yırtan sabah, karanlık büyücü gecenin düzenbazlığının üzerinden henüz perdeyi kaldırmadı ve hicap gibi olan gece kuşu, sancağını *"Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık*[805]*."* ayetinin mazmunundaki gibi havaya kaldırdığı ertesi gün seher vakti; savaş meydanın savaşçıları ve aslan avcısı cengâverlerin bir grubu *"Savaş hiledir."* sözünde de geçtiği üzere hilekârlık yolunu başvurup, İslam'ın nurlu

[804] Mu'înfer, *age.*, s.928.
[805] *Kur'an–ı Kerim,78/10.*

kisvesini, Hristiyanlığın karanlık palası ile değiştirerek hisarın kapısına doğru gittiler. Şehrin çevresindeki bağ ve bahçelerdeki bazı virane binalarda gizlendiler. Mutlu ve kutlu zuhurlu sultan, ışık ordusunu karanlık gecenin siyahlığının surunun üzerine konuşlandırdığı ve "*Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık*[806]." Ayetince kutlu yükselişli bayrağını kaldırdığı vakit, aslan misal gaziler ve dilâverlerin önderleri surun karşısında saf tutup gürültü patırtıya başladılar. Allah'ın ordusu zümresinde olan birkaç akıllı savaşçı cesurluk göstererek çeviklik kalkanını başlarına çekip, ön ayak olup kalenin kapısına doğru yöneldiler. Refiklerini arkada bırakıp önden hareket ederek gittikçe muzaffer askerler grubundan uzaklaşarak surun yakınına vardılar. Kibirli kâfirler bu durumdan mutlu oldular. O dar fikirli haydutlar bu durumun fırsat olduğunu zannederek kale kapısının sürgüsünü açtılar. Onların cesur savaşçılarından çok kalabalık bir grup tilki gibi dışarıya akın ettiler. Gaziler de hilekârlık usulünce biraz numara yapıp görünüşte zar zor kaçtıklarını ifade ettiler. Onlarla savaşa başlayıp kurtuluş eteğine tutunmak için *"Bir birliğe katılmak durumu hariç böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur*[807]*."* Ayeti uyarınca geri dönüp hareket ettiklerinde, şuursuz kâfirler hisar ve surun dibinden uzaklaşmışlardı. O surda gizlenmiş olan **[168b]** aslan mizaçlı gaziler seher vakti bulut örtüsünden sıçrayan keskin parlayışlı şimşek gibi tekbir yaygarası yıldırımı ile o cehennem ehl-i arkasından gelip çattılar. Şimşeğe mensup kılıçlarını minber ve mihrap düşmanlarının boyunlarını hedef alma maksadıyla kın bulutundan çekip o düşkünlerin üzerlerine yürüdüler. Kendilerini kaçak gösteren yiğitler geri dönüp hep birlikte o münasebetsiz muhaliflerden yaklaşık 200 kişiyi cehennem vadisine koşturdular. Bazılarını da tutuklayıp esir alarak maktullerin kelleleri ile birlikte azamet yuvalı eşiğe yolladılar.

Beyit

Düşmanların kellelerinin yeri bu kapıdan başkası olmasın

Hak dininden baş çevirenin kellesi olmasın da zaten.

[806] *Kur'an–ı Kerim,78/11.*
[807] *Kur'an–ı Kerim, 8/16.*

Askerlerden başlarını yüzlerce üzüntü ve esefle kurtaran kılıç artıkları, panik ve telaş ile kendilerini hisarın içine attılar. Bedbaht kâfirler harp vaziyetinin halini o minvalde görünce kale kapısını ümitsizlik kilidi ile kapatıp arkasına taş ve toprak yığdılar. *"Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşmazlar*[808]*."* kitapların en güzelinin ifadesine uygun şekilde belirtildiği üzere müdafaa ve harp işini sadece kalenin hisar duvarı içine münhasır ettiler. O gün akşama kadar savaş direkleri kaim ve top ve tüfek atışları daim idi. Tedbirli vezirler o gün tutuklanmış olan bazı esirleri çağırıp onları hisarın durumu ve oradaki savaşçıların nicelik ve niteliği konusunda sorguladılar. Onlar şöyle ifadelerde bulundular: Bu mekânın muhafızı ve kale komutanı Ferendūş'un başkomutanlarından olan **[169a]** Notrşebān adlı bir kâfirdir. Onun gözetiminde, bu hisarın korunma ve muhafaza edilmesinde sorumlu olanlar iki gruptur. 3000 kişiyi aşkın olan büyük bir çoğunluğu Nemçe ve Alman kâfirlerindendir. Kralın sarayının bulunduğu bu şehirdeki Nārī Kalesi onların tasarrufundadır. Diğer grup zalim Engürüs kâfirlerinin en şirretlerindendir. Bunlar, çok önceden Kral Yānùş'a yüz çevirip kral olarak Ferendūş'u seçenlerdendir; karargâhları şehirde ve tahminen 700–800 savaşçıdan ibarettir. Bunları güvensizlikleri nedeniyle yukarıdaki kalenin muhafızlığına almıyorlar."

Vezirler bütün bu duyduklarını Salṭanatın yüce katının bilgisine sundu. Takdir yayından çıkıp, kişinin murat hedefine ulaşan tedbir oklarından biri de şuydu; O gece bir okun ucuna bağlanmış atanı belli olmayan bir mektup Tuna Nehri sahili yönünden kalenin içerisine fırlatıldı. Mektubun mazmunu şöyleydi; "Bilesiniz ve haberiniz olsun ki; Kral Yānùş'un İslam Padişahı'nın ayaklarını öpme şerefine nail olduğu; o hazretin, onu köleliğe kabul dağını onun hatır alnına bastığı ve Engürüs memleketlerinin yönetimini adı geçen krala havale edeceği anlaşıldığı için ona yüz çevirmiş ve Ferendūş ile birlik olmuş Engürüslüler yaptıklarından pişman olup özür ve af dileme konumunda kararlılar. Dolayısıyla vezirlerin makamına her gün ok elçisi aracılığı ile bir mektup **[169b]** atıp günahlarını telafi etmek adına kendi tasarruflarında bulunan taraftan kalenin kapısını açıp şehri Müslümanlara teslim etmek istiyorlar."

[808] *Kur'an–ı Kerim, 59/14.*

O gece o mektup imansız Notrşebān'ın yakınlarından birinin eline geçip ona ulaştırıldı. O aldatılmış Notrşebān o gizli mektubun içeriğinden haberdar olunca Almanların ileri gelenlerini ve eşraflarını o durum ile ilgili bilgilendirdi. İşte o zaman o iki grubun arasında zıtlık ve ayrışma izleri ortaya çıktı. Engürüsler de Almanların düşmanlık ve karşı çıkma belirtilerini gözlemleyince kuşkulanıp tek taraflı bir değişim ile birlik ve beraberlik rengini nifak pasına dönüştürdüler. Bu durum *"Hâlbuki kalpleri darmadağınıktır*[809]*."* ayetin anlamı zuhur etti, Almanların kuşkularını arttırdı.

Beyit

Düşmanın ordusuna nifak düşünce

Sen kin kılıcını çekme kınından.[810]

Deveran eden çarkın, dönen felek meydanının usta binicisinin, dönen felek misali Budin'i fetih amacı ile yeniden beyaz renkli atına bindiği ertesi gün;

Beyit

Ordu her taraftan çıktı güruh güruh

Yeryüzü Çin denizi gibi dalgalarla doldu.[811]

Şecaat sıfatlı komutanlar ve yiğit gaziler kader nişaneli emir üzerine savaş sazını çalıp savaş meydanına geldiler. Deneyimli mücahitler can alıcı ok suyunu o kötülerin bedenlerinin nehrinde akıtıyor, kale yıkan topları ise **[170a]** o fitne barındıran şehrin sur ve burcuna düşürüyorlardı. Kısa bir süre sonra birkaç taraftan ok ve tüfek atışları ve yıldırım sesli topların darbeleri ile öylesi bir müstahkem hisarı şerefe şerefe böldüler ve feleğe yükselen burçlarını pencere pencere yaptılar.

[809] *Kur'an–ı Kerim, 59/14.*
[810] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.65.
[811] Ebu'l Kâsım-ı Hâlit, nşr., *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*, Tahrân: İntişârât-ı Mâ, 1367 hş. (1947), s.628.

Gecenin karanlığı dinlenme ve huzur perdesini indirdiği vakit girişimci gaziler çadırlarına koşup dinlenmeye çekildiler. O gün Almanların birlik olmalarından ümitlerini kesen Engürüskâfirleri taifesi, bir okun ucuna bir mektup bağlayıp dışarı fırlattılar. Yoldan geçen biri mektubu görünce olduğu gibi açmadan vezirlerin huzuruna getirdi. Mektubun mazmunu şöyleydi: ”Biz sizinle husumet ve çekişme niyetinde değiliz ve muharebeden el çekiyoruz. Eğer bir grup bizim elimizde ve tasarrufumuzda olan hisarın bir girişinden bir yolunu bulup içeri girerse hiç kimsenin müdafaada bulunma ve mâni olma niyeti olmayacak. Bu mektup kutlu tahtın katına arz edilince hikmet düzenindeki *“Düşmana tuzak kuracaksan, onun tuzağından sakın! Dağa çıkacaksan eğer, zirvesine çık.”* sözünün gereği olarak Sahipkıran Sultan’ın zat–ı şahanesinin son derece tedbir, temkin ve ileri görüşü sayesinde o toy kalemle yazılmış mektubu (mektubun hilesini) fark edip ona itimat göstermedi ve Yarın saldırı girişimlerinde tam bir ihtimam göstermeleri ve kudretlerini sonuna kadar ortaya koyma yönünde çaba sarf etmeleri gerektiğini buyurdu. Aziz Muḥarrem ayının 7’si olan ertesi gün (11 Eylül 1529) sabahın ses getiren **[170b]** kapısının altın kanatlı kuşun kanat anahtarı ile açıldığı seher vakti, kaplan mizaçlı gaziler burç ve sura doğru yöneldiler. Zurnanın kulağı tırmalayan gürültüsü ateş saçıp meşale tutuşturuyordu. O meşalenin alevlerinin sıcaklığı, çirkef kâfirlerin fikirlerinin çer çöpünü yakıyordu. Yeniçerilerin bel kemiği olan gençler yılan siretli tüfeğin bilyesini o şuursuz kavmin göz kapaklarına yerleştiriyorlardı; çaba ve ihtimam kollarını adi kâfirleri darp ve defetme yönünde açıyorlardı.

Nazım

Hünerli erler donanımlarıyla

Kutuların kapağını açtılar yine

Ok yağdırma ve tozu toprağa katmaktan

Hava, çelik yüklü bulutlar gibi oldu.

Kötü amelli kâfirlerin saldırgan gazilerin karşısında dayanma güçleri kalmayınca birden kendilerini geri çektiler. Bazı mücahit gaziler kalenin içine zafer ile girmeyi amaçlayıp şecaat kalkanlarını başlarına çekip çeviklik kılıçlarını teşebbüs kınından çıkararak öne doğru koştular ve kale duvarında top darbeleriyle oluşan yarığa vardılar. [Bir grup] derhal kırılmış taşları ve viran duvarın parçalarını uzaklaştırıp yolu açtı. Geriye kalan savaş meydanı erleri de düşmanlara doğru akın etti. Melun kâfirler, yıldız ayinli gazilerin hamle ve hücum girişimlerini görünce, bundan sonra top ve tüfek işinin, gazilerin durmadan salladıkları kılıçlarının ateşi ile sonuçlanacağını anladılar.

Beyit

Kaçış yolu her taraftan kapalı olduktan sonra

Düşmanın keskin kılıçtan başka bir yolu olmaz.

Belalı kılıçların yükselen dalgalarının korkusundan *"O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi*[812]*."* ayetince **[171a]** Alman ve Nemçe halkı Benvīseh olarak da bilinen Nārī Kalesi'nin üstüne çıktılar. Bu olaydan önce onlar mal ve eşyalarını yukarıya çıkarıp sağlama almaya çalışmışlardı. Fakat Engürüsaskerlerine adı geçen o mektuptan ötürü duydukları kuşkudan dolayı onları kaleye almadılar. Onlar da bin üzüntü ile perişan halde o şehrin çevresinden uzak bir tarafta toplanıp helak olmayı göze aldılar.

Beyit

Düşman hiçbir zaman ikna olmaz, gücünü kaybetmedikçe

Hiçbir örtülü fahişe olmaz, çarşafsız kalmadıkça.

[812] *Kur'an–ı Kerim, 11/43.*

İçeri girmiş olan gaziler durumun gönüllerince olduğunu görünce ileri atıldılar ve yağma sofrasının kendilerine has olması ve bütün gazilerin ona ortak olmaması tamahıyla kalenin kapılarının açıldığını fark etmediler. Orada hazır bulunan iyi görüşlü bazı vezirler düşmanların hainliğini hesaba katarak o yarıktan girip kapının açılmasını ve bütün ordunun içeri girmesini işaret ettiler. Gaziler de kale kapısının arkasındaki taş ve toprağa aslanlar gibi pençe atıp ne yapıp edip kapıyı açtılar ve orduyu içeri soktular. Sonra feleğe yükselen fetih bayrağını onun burçlarının zirvelerine çektiler.

Beyit

Senin kılıcının vurduğu her kapı açılır

Ne kutludur o an ki kilitleri açan isabetli oklardır.

Engürüskâfirleri, cezalandırma ve intikam eylemleriyle karşılaştıklarını fark edince koşa koşa kaçış yoluna başvurdular ve **[171b]** hilesi çok tilki gibi yakınlarda bulunan bin kişinin sığınabileceği balçıklı bir alanın altında bir mağaraya sığındılar. Komutanlar bazı zeki ve dilbaz gazileri, o aşağılık taifeyi o mağaradan savaşmadan ve çatışmadan çeşitli hileler ile dışarı çekmelerine dair görevlendirdi. O gaziler de Allah'ın "*Her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin*[813]*."* emri uyarınca keskin kılıç ejderhalarını kın mağarasından dışarı çekip hepsini o can alıcı ejderhanın yemi yaparak cehennemin yedi kat dibine gönderdiler. Hisarın yukarısında bulunanlar belanın indiğini o biçimde görünce kalpleri yerinden çıktı. Takatleri tükendi ve onları tam bir dehşet ve korku sardı.

Beyit

Senin hançerin kâfirlerin kanını öyle döktü ki

Yer gök her taraf sırılsıklamdır.

[813] *Kur'an–ı Kerim, 9/5.*

Sonrasında fetih nişaneli gaziler o kalenin diğer müşkül kapılarını da açıp her taraftan içeri girdiler ve orayı malik olurcasına tasarruflarına geçirdiler. Her ne kadar girişimci mücahitler geçmişte de o şehri fethetmiş, intikam ateşini o kaleye salmış, Sahipkıran Sultan'ın merhamet suyuyla korunmasını emrettiği felek misal saray dışında, yangın tufanına gark etmedikleri bir yer dahi kalmamış olsa da, sapkın Kral Ferendūştasarrufuna geçtiği son bir iki yıl içerisinde oranın imar ve onarımı yaptırmış ve tamamıyla kalkındırmıştı. Bu sefer, **[172a]** kader konumlu emir üzerine yasakçılar, şehirde kalmış ve kaleye çıkmamış olan halka, hiç kimsenin, hiçbir vesile ile hiçbir şekilde taarruz etmemesini ve şehri yakıp yıkmaktan muhafaza etmelerini tembih ettiler. Velhasıl böyle müstahkem bir şehir Kadir Melik'in (Allah'ın) onay ve yardımı ve âlemi fetheden sultanın ikbalinin uğuru ile üç buçuk gün içinde bu derece kolay bir şekilde fethedildi. Öyle ki bu üç gün içerisinde, zafer akıbetli gazilerden on kişiden fazlası şehadet şerbeti içmedi. Onlar da üst erlerden değillerdi zaten.

Beyit

Ey gökyüzü fatihi, senin yanında yeryüzünü fethetmek gerekir gökyüzünü değil

Bir kimsenin bir mülkü fethetmesi gerekirse, böyle fethetmesi gerekir.

Ertesi gün;

Beyit

Gündüz, gece saçının ucunu aralayınca

Kapalı kapının anahtarını bulur.

Aslan mizaçlı zafer görkemli gaziler yukarıdaki hisarı da kuşattılar, ihtimam kemerini girişim bellerine bağladılar ve hisarı fethetme edevatını düzenleyerek kâfirleri helak etmeye başladılar. O hisar, bir tarafı İrem numunesi olan şehir diğer tarafı ise Tuna Nehri ile çevrili, son derece yüksek bir irtifada yer alan bir hisardır. Öyle ki görme duyusunun hüzme hatları olmadan onun burçlarına çıkamayacağı ve korku gücünün, onun zirvesinin kubbesinin boncuğunun ışıltılarının yedinci sarayının bekçisinin parlayan lambası ile denk tutulacağı söylenebilir.

Müelliften

[172b] O derece yüksek ve güzel bir hisar ki

Yer ile göğü bir etmiş sanki.

Kaplan azimli gaziler, yine kale savaşını ve top yağdırmayı başlatıp kültürsüz kâfirleri köşeye sıkıştırınca; saadet konumlu dergahın kullarının gayet müteşebbis ve cesaret içinde ve son derece ihtimamlı olduklarını gören; ve kuvvetli ve mert kolları, maharetli ve kudretli pençeleri ile şükredilmesi gereken Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiş olan müstahkem hisarları ve yüksek kaleleri fethetme kabiliyetlerini duyan ve bilen şerir düşmanlar ve hisar muhafızları artık o dehşet dolu girdaptan kurtuluşlarının, kaleyi teslim etmekten başka bir yolu olmadığından emin oldular. Ferendūş'un toy söylemlerinden, içtikleri gurur şarabının sarhoşluğu uğrunda akıbet kellelerinin gideceğini anladılar. Çaresiz Alman ordusunun himayelerinden ümitlerini keserek sığınaklarını teslim etmeye mecbur kalıp "El–aman!" diye feryad ettiler. Sonra dilbaz birini paşaların huzuruna göndererek aman dileklerini arz ettiler. Hisarı teslim etme konusunda da bir gece mühlet talep ettiler. Çünkü artık gece yaklaşıyordu ve aslan misal gazilerden bazılarının onların ev ve barklarına taarruz edecekleri ihtimalinden endişe duyuyorlardı. Felek konumlu eşiğin bahtiyar naipleri bu hoşnut edici meseleyi yüce dergâha arz edip kabul mertebesine getirdiler. Fakat o gece zafer eserli gazilerden 200 kişiyi **[173a]** hisarın içine almaları ve o grup girdikten sonra istedikleri takdirde kapıyı tekrar kapatmaları ve sabah aşağı inip kaleyi teslim etmeleri şartıyla. Kâfirler de oldukça çaresiz olduklarından ve ayrıca yandaş ve yanlılarının çokluğuna güvenerek şartı kabul ettiler. Sabah sultanının

dinlenme yeri olan akşam vakti, gökyüzünün yüzleri nurlu askerleri, gözcülük için gökyüzündeki sağlam temelli burçların üstüne koşarak çıkıp her tarafa dağılmış gök taşlarının durmak bilmeyen tüfeklerini, hırsız şeytanları taşlamak maksadıyla ışınların pençesinin ucunda hazır bulundurduklarında; şart koşulduğu üzere kurşun yılanının omuru ile düşmanların zehrini defeden yeniçeri ordusunun dilâverlerinden 200 kişi hisara girmek için çağırılıp Allahü Te'âlâ'ya tevekkül ederek yukarı çıktılar. NārīKalesi'nin kapısından içeri girdiler ve bir göz kırpmada fettan sevgilinin kirpikleri gibi iki gruba ayrılıp tereddütsüz bir şekilde kale kapısının iki tarafında bulunan yüksek iki burcun üzerine çıktılar ve onların muhafızlarını da uzaklaştırdılar. Öyle ki aslında o gece o mekân İslam ehlinin tasarrufuna girdi ve adi kâfirler asla ahdlerini ve sözlerini değiştirme mecali bulamadılar. Bu perişan vaziyet onlar için son derece güç görünse de sabırdan başka bir çare yoktu.

Beyit

Heybetin, düşmana çare yolunu daraltınca

Senin sağlam görüşünden dolayı boğazı taş kesti.

Velhasıl o gece zuhal külahlı o iki kaleyi zapt ettiler ve düşman gruplarından hiç kimseyi hiçbir şekilde **[173b]** o burç ve hisara sokmadılar. *–Haydi, kurtuluşa.–* anahtarı ile her gafilin gönlünün kapısını açtıkları ve zulüm ordusunun kâfir şiarlılarını yokluk çölüne gönderdikleri ferahlıkla dolu sabah vaktinde, o şehrin hükümdarı olan Notrşebān, kale muhafızı Tāzāzdī Temāş, o taifenin deyimiyle Nemçe Ma'ādnākī denilen Nemçe ordusunun tüfekçilerinin reisi ve o şeytanlara benzer kavmin ileri gelenlerinden büyük bir grup ile birlikte kaleden aşağı inip, yüce divanın karşısına çıkıp vezirlerin ellerini öperek aman elbisesini giydiler. İman ehli sultanın af ve amanına mazhar olduklarından; kendilerini aslan eserli askerlerin öfkesinden koruyup sınıra ulaştırmaları için çavuşlar grubundan birkaç kişinin yolcu etmek üzere yanlarına verilmesini rica ve istirham ettiler. Bahtiyar naipler de sorumlu oldukları üzere konuyu huzura arz ettikten ve ferman aldıktan sonra mezkûr çavuşlardan bir grubu o sapkınların yanına verdi. O zeliller de bütün yandaş ve yanlılarıyla yola revan oldular. Nemçe piyadeleri mallarını ve eşyalarını yükledikleri

arabalar ile birlikte hisarın dışındaki köşklerin etrafından bir meydan kadar uzaklaştıktan sonra, o alçakların yollarına çıkan İslam ehlinden iki kişi, bu gibi durumlarda ordunun âdeti olduğu üzere, onların bazı eşyalarına taarruz etmek ve o sırtlan misal kâfirlere tıpkı kurtlar gibi saldırmak istediler. Şerir kâfirlerden bazıları **[174a]** aşırı elem ve kederden dolayı kendi konumundan dışlanmış olan bal arıları gibi durmadan kin dişlerini sivriltiyorlardı ve o iki kişiye şehadet şerbeti içirdiler. Çadırları o mekâna yakın olan Mihallü halkından olan bir grup gazi bu garip durumu görünce kan emici kılıçlarını intikam kınından çektiler ve bir anda birkaç dinsizi yere serdiler. Koruyucu çavuşlar kılıçlarını çekip dört bir yandan kendi halkına (gazilere) doğrultarak o mücahitleri, o şerirlere zarar vermekten men ettiler; "Durun dediler, iman ehli sultanımız bu taifeye aman vermiş ve bizi onları korumak için göndermiştir. Biraz sabredin biz olayın mahiyetini bahtiyar naiplerin bilgilerine arz edelim ve o iki Müslümanın kanını ve katillerinin cezalarını onların hükmü üzerine keselim." Bunları söyledikleri sırada birkaç süvari saba yeli gibi koşan atlar üzerinde yaklaştı ve "Sahipkıran Sultan bu ahdsız, sözünü tutmayan kavmin üzerinden amanı kaldırmış ve bunların katledilmesine izin vermiştir." diye duyurdular. O aşağılık kavmin kanına teşne olan aslan nişaneli gaziler de kılıçlarını çekip o hilaf şeceresi dinsizlerin üzerine kılıçları salladılar ve "*O kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün*[814]*."* ayeti uyarınca büyük bir kısmının işini bitirip onları cehennem yoluna revan ettiler. Her ne kadar çavuşlar ve hazır bulunan bazı ileri gelenler caydırmaya çalışsalar da işe yaramadı. Bir anda o denli şimşek ayinli kılıç o mücadele ve kin ovasında **[174b]** parladı ki o sırada parlayan güneşin kılıcının ışınları dahi kayboldu. Keskin kılıcın kan emici bulutundan kan seli anbean öyle yükseldi ki, kalkışının dalgaları dönen mücadeleci feleğe ulaştı sanki.

Nazım

La'l'in yüzü yıprandı nalların altında

Demirden nallar lal oldu

Kelleler düşmüş yere, beyinler açılmış

[814] *Kur'an–ı Kerim, 69/7.*

Tıpkı çatlak fıstığın içinin gözüktüğü gibi.

Velhasıl o zelil kavmin ömürlerinin yıkık duvarı, çekilmiş cilalı kılıçların selleri ile tamamen çöktü ve o adilerden esaret kemendinin bağı ile hayatta kalan birkaç tane dışlanmış olanlar dışında hiç kimse timsah intikamlı gazilerin kılıçlarının darbesinden kurtulamadı. Bu olayın ilginç yanı o şerir kâfirleri katlettikten sonra iyice baktıklarında, hepsinin yanlarında gizlice silah bulundurmalarıydı. Oysa aman şartlarından biri asla beraberlerinde silah götürmemeleri, bütün silahları İslam ehline bırakmalarıydı.

Nazım

Senin hoş sohbet kılıcın sözünde durmuştu

Düşman yan çizdi ve senin kılıcın o nedenle onu biçti

Senin ikbalin işini yaptı lakin işin aslını ben

Sana söyleyeyim ki neden onların işi bozuldu

Merhamet ve affın kadrini bilmedikleri için

O kâfirlerin boynu nankörlük sebebiyle kırıldı.

Kısacası o meşhur şehir ve o benzersiz kalenin fetih meselesi bittikten sonra **[175a]** sultanın zafer encamlı bayrakları o irem temelli bölgeyi seyretmek maksadıyla dalgalandı ve divanın kurulması ve devlet erkânının toplanmasına dair kader cereyanlı emir çıkarıldı. Doğru görüşlü vezirler felek simalı tahtın ayağında hazır bulunduktan sonra [Sultan'ın] ihtişamlı bilgisine şöyle arzettiler:

“Haberciler tarafından; Kral Ferendūş’un durumu bu sıralarda çeşitli rivayetler şeklinde anlatılıyor; kimileri; güneş pırıltılı sancakların yaklaşması haberiyle cıva gibi tahammülsüz ve takatsiz kalıp Peç şehrine hızlı koşan at ile 10 günlük yol mesafesinde bulunan Lençe şehrine kaçmış olduğunu söylemekte. Bazıları ise; piyade ve süvari olmak üzere yanına 30.000 asker alıp Alman ve Frenk’in sapkın azimli diğer askerlerinin varmasına bekleyiş gözlerini dikmek suretiyle, Pīç şehrinin hisarını sığınağı yapıp, sultanın kılıcının nehrinin öfkesinin korkusundan o şehre sığınmış ve yerleşme adımlarını sağlamlaştırmış olduğunu anlatmaktalar.”

Sahipkıran Sultan belagat nişaneli bir lisan ile: Ferendūş azgınlık ve kükreyiş konumundan, mücadele ve muharebe gibi birtakım şeylerden dem vurduğu için, zafer eserli askerlerin mümkün olan en son yere ve bu sayısız ve sınırsız orduyu içine alacağı tasavvur edilebilen bir yola kadar bizim zafer akıbetli bayraklarımızı dalgalandırmaları gerekmekte olduğunu emretti. Eğer adı geçenin bir şerefi ve cesareti varsa öne çıksın ne âlâ, amacımıza ulaşmış oluruz. Aksi takdirde padişahların hamiyetine münasip olan ve lazım gelen tarafımızdan ortaya konacaktır.

Müelliften

[175b] Sivri dille soyundan sopundan dem vuran herkes

Kılıç gibi parlar, işin içine girdiği dem

Ok gibi, kendini övme iddiasını ortaya atan

Akıbet düşer toprağın üstüne aciz ve perişan.

ALTINCI KISIM

KRAL FERENDŪŞ'A GALEBE ÇALMAK VE ONU ÇARESİZ KILMAK MAKSADIYLA FELEK NİŞANELİ BAYRAKLARIN ALMAN MEMLEKETİNE DOĞRU YÖNELMESİ HAKKINDA

Gölgelik arşın hizmetkârlarının, kenarını altı yönlü otağın lacivert renkli yüzünden, parlayan güneşin ışınlarının mızrağı ile sencerlere layık altın dokulu örtüsünü kaldırdıkları ve misk gibi otağın bağını gök konumlu güneşin parmak uçlarıyla açtıkları Muazzam Muharrem ayının 6'sı cumartesi gününün (10 Eylül 1529) uğur medetli sabahı;

Müelliften

Sabah Rum'undan ayan oldu İskender'in aynası

Güneş pençesi kaptı sencerli çarkın atlasını

Çarkın dönen nakti arınmıştı gecenin karanlığından

Sabah doğdu ve fırını yaktı altın işi için

Hepsini eritti ve arındırdı kirlerden

Yuvarladı ve külçeleri temizledi, altın renkli çiçek gibi.

Sahipkıran Sultan'ın kader karineli fermanı Alman memleketlerine doğru yönelme hususunda çıkarıldı ve göç zilinin ahengi feleğe yükselen kuşların kulağına

kadar ulaştı. O sınırsız ordunun sonsuz denizi, aslan şiarlı gazilerin gönüllerinin hararetinin buharından yine coşmaya ve ürkek düşmanın bükük çelik yüzü ve borazanın sur ahenkli sesi bir kez daha kükremeye başladı. Açık ferman üzerine Rumeli asker bölükleri vezir-i azam İbrahim Paşa'nın refakatinde önden yola çıktı. **[176a]** O gün Vişegrad Kalesi ve çevresi sultanın alaylarının girdiği ve hakanın sancaklarının kurulduğu yer oldu. Geçmişte Budin seferi macerasında Kurune Tacı[815] meselesi hususunda yazılıp çizildiği gibi Engürüs krallarının da aynı minvalde Kurune denilen bir taçları varmış. Bu tacı çok eski asırlardan itibaren o memleketlerin hükümdarlarından krallık mertebesine, görkem ve haşmetin bolluğuna, ordu kalabalığının nihai derecesine ve makam vüsatına erişenler kıvanç nişanesi ve diğer hükümdar ve önderlere üstünlük göstergesi olarak kibirli başlarına takıyor ve onun sayesinde kral yani büyük padişah olarak biliniyorlarmış. O mülkün havas ve avamı bu meseleden [taç giyme] haberdar olduktan ve kutlama merasimlerini yerine getirdikten birkaç gün sonra tekrar o tacı başlarından çıkarıp adı geçen Vişegrad Kalesi'nin nezdine emanet bırakıyorlarmış. O padişah hayatta olduğu müddetçe o tacın başka birisine verilmesi veya bırakılması onların nezdinde büyük cinayetlerden sayılırmış. Bu rivayette de olduğu gibi yine o taifenin -*Allah onları zelil etsin*- nezdinde o itibarlı tacın Ḳosṭanṭiniyye saltanat merkezinin ilk kurucusu olan İstanbūyānū'dan kaldığı ve onun uğrunda pek çok başın, çaba ve gayretin hızlı koşan atını doğrudan yokluk çölüne kadar sürmüş olduğu bilinmektedir.

Müelliften

Kim bilir yazgısı ne oldu Kubad'ın tacının

Kim agâhtır ki nasıl berbat oldu Cemşīd'in tahtı.

Ferendūş'un Yānùş'a galip geldiği ve Budin saltanat merkezini onun tasarrufundan aldığı o günlerde muhal hayallere kapılıp kendini Engürüs tahtında kral tasavvur ettiği için **[176b]** kral tacını takıp ve adet olduğu üzere onu öptükten

[815] Hristiyan dünyasında, tebasının ve askerinin çokluğu, gücünün ve kudretinin büyüklüğü ile meşhur kralların giydikleri tac'a verilen isim. Kurune'yi giymiş olan krala, sultanların sultanı ya da meliklerin meliki anlamına gelen "Cesar" unvanı verilir.

sonra adı geçen kaleye iade etmişti. Ülkeleri fetheden sancakları, o kalenin yakınlarına görkemli inişlerini gerçekleştirdiklerinde kaza akışlı ferman üzerine saltanat naipleri (bahtiyar naipler) bir kişiyi göndererek o tacı, o kalenin dizdarından kalenin anahtarı ile birlikte talep ettiler. Dizdarı da birtakım vaatler ve tehditler ile hem korkuttular hem de umutlandırdılar. Bu İslam padişahının heybeti bütün hükümdarların ve sultanların kalplerinden huzuru aldığı ve her yerin sancaktarlarının alemlerinin endamına titremeler düşürdüğü için:

Beyit

Bayrak şahininin şevket haşmeti, kırdı

Felek kartalının gönlünü, uçuş esnasında

[Ayrıca] dergâhındaki kullarının mülkler genişletme ve kaleler açma ses ve sedaları felek kalesinin sakinlerinin kulaklarına dahi çalındı.

Beyit

Süngüsünün bayrağı ve temreni biri sivriliği,

Biri de başı açıklığı ile dönen felek kalesini fethetmişti.[816]

Dolayısıyla ileri görüşlü bir kâfir olan o sağlam hisarın muhafızı Notrşebān'ın olayını düşünerek karşı çıkma imkânını muhal buldu. Vezirlerin temsilcisinin gönderdiği ulak ona varır varmaz yola geldi. Tacı haraç ile birlikte başının üstünden alıp âlem sığınağı dergâha gönderdi. Ayrıca kendi konumunun korunması için bir kapı açık bırakmak adına o kalenin anahtarını da o hediyenin üstüne koydu. Böylece Zat–ı Şahane'nin lütfu ve inayeti de ona şamil oldu, onu aman hilati ile onurlandırdı ve zimmetindeki minnettar diğer kullarının zümresi içine dâhil etti. Sonra **[177a]** İslam bayraklarını o kalenin zirvesine çektiler ve ayın 10'u çarşamba gününe (14

[816] Dâdbih, *age.*, s.173.

Eylül 1529) kadar o menzilde konakladılar. O sırada sultanların sığınağı dergâhın yandaşlarından olan Kral Yānùş'un Budin saltanat merkezine doğru yönelmesine izin verilip Budin'in bütün belde ve güzergâhlarının hıfzı ve zaptı ona bırakıldı. Bu doğrultuda; adı geçenin her zaman gazilerin hizmetinde bulunmayı kendine meslek edinmesi ve onların İslam sultanının karargâhına gidiş geliş yollarını açık tutması gerektiğine dair yüce emir çıkarıldı. Böylece İslam ordusunun arkasından gelen mücahidet konumlu gaziler rahat bir şekilde deniz misal ordugâha katılabilsin ve övünülesi İslam memleketlerinin maslahatlarını arz etmek için âlemin sığınağı dergâhına, ikişer ikişer ya da üçer üçer gidip gelmekte olan ulakların tereddütsüz ve tehlike endişesi duymadan gidiş geliş yapmaları mümkün olsun diye. Çünkü sultanın sancakları oralardan uzaklaştıktan sonra İslam memleketlerinden harbin cereyan ettiği güzergâhlarda gidiş geliş yapılması o diyarların halkının yardımları ve uğurlamaları olmadan sakıncalıydı. Adı geçen kral da ona verilen görev ve hizmetleri yerine getirmeyi üstlenerek sultanın deniz mizaçlı ellerini öptükten sonra Budin şehrine geri döndü. İslam askerlerinden 2000 kişiyi Sekbān başı ile birlikte [kralın] makamına geçmesi ve tahta çıkması için beraberinde gönderdiler. Daha önce de tutuklanma bahsi geçen PertīPīrī bān olarak bilinen kale muhafızını Budin kalesinin kulelerinin birisinde hapsettiler. Orduda bulunan güçsüz, hasta ve engellileri de orada bıraktılar. TunaNehri'nin derinliği yukarıya çıktıkça **[177b]** himmetsizlerin gönlü gibi azaldığından ve şehinşahın büyük topları ile dolu olan Zat–ı Şahane'nin özel donanımlı gemilerini kaldırmaya takati olmadığından dolayı çaresiz o yolculuk için zaruri olanları; bazı cephanelik levazımları ile birlikte 80 adet daha küçük gemiye yüklediler. Çavuş Başı Muḥammed Ağa'yı onların başına görevlendirip diğer sonsuz azık ve erzak taşıyan gemiler ile birlikte yukarıdaki suya kadar beraberlerinde götürdüler. Kale fethetme edevatı ve düşman yok etme malzemeleri olmak üzere diğer kalemleri de sultanın arabalarına yükleyip kara yolu ile beraberlerinde götürdüler. Ayrıca her birisi bir hisar gibi olan 50 adet büyük gemiyi cephane ve tophane levazımlarının geriye kalanları ve Budin Kalesi ve diğer kalelerden elde edilen yükler ve taşınacaklar ile doldurup, boynu bükük zavallı düşkün esirler ve diğer eşyalar ile dolu olan başka gemiler ile birlikte Tuna Nehri ve Karadeniz'den saltanat merkezi Ḳosṭanṭiniyye'ye doğru yolladılar. Bunların yanı sıra timsah gövdeli dağ demirli diğer 100'den fazla gemiyi Budin'de Tuna Nehri'nin kıyısında bıraktılar. Onların bakım, muhafazasını ve onarım görevlerini de Kral Yānùş'un sorumluluğuna sevk ettiler. Hakikaten de ona havale edilmiş olan bu görevlerin hepsini layıkıyla ve

hizmet ve kulluğun gerektirdiği gibi yerine getirdi ve en ufak bir noksan dahi bırakmadı.

Müelliften

[178a] Şahlık denizi, haşmet dalgasını feleğe yükseltince

Onun gemisine, dolunay bekçilik eder

Anlatılanlarda duyduysan eğer, şimdi artık hakikatte gör

İnsanı yiyen kurt, onun etrafında çobanlık eder.

O önemli işler bittikten sonra adı geçen ayın 11'i perşembe günü (15 Eylül 1529).

Nazım

Yıldızların güneş hançerinin korkusundan tek tek

Azaldılar, Şehinşah'ın muhalifleri gibi

Gökyüzünde karanlıktan bir eser kalmadı

Hadimler mülkü şahının rikabının tozundan başka.

Muzaffer bayrakları mutluluk fezasına kaldırıp göç kösünü çaldılar. O gün Alman memleketlerinin anahtarı olan Estergon Kalesi'nin civarına kutluluk içeren iniş gerçekleşti. O sırada Sultanın kader temelli emri ile top taşıyan ustalar, her birisi harp denizinin bir timsahı olan ejderhamsı topları o hisarın etrafında hazır bulundurdular. O timsahların kin dişlerini sağlam top taşlarının üzerinde aşındırdılar.

O kalenin sakinleri ve o diyarın muhafızları; kale duvarının anahtarlarını sunarak itaat yolunu tutan kişiler hakkında padişahın af ve merhametinin şöhretini duyup, çelik hisarın bu sultanlar sultanının kullarının güçlü kol kudretleri yanında Haydar'ın pençesinin yanındaki Hayber kapısı hükmünde olduğunu bildikleri için, haliyle itaat yolunu tutup kale kapısının anahtarını teslim ederek o yüce cenabın ayağının toprağını öpmeye geldiler. Kaleyi de **[178b]** içindekilerle birlikte bahtiyar naiplere teslim ettiler. Utarit mensuplu kâtipler, kader mercili emir üzerine ahdedilen anlaşmayı yazıp onlara teslim etti. Kesin emir üzerine o mekânın kutvalliği de onların mesuliyetine bırakıldı.

Nazım

Bir iş lütuf ve güzellikle yapıldıktan sonra

Kabalık ve ateş yağdırmaya ne hacet

Ancak düşman savaştan başka bir çare bırakmadıysa

Keskince çek kılıcı ve dök kanını.

Cuma günü Nevesūlū kasabası civari zafer özlü askerlerin çadır mıhlarının çakıldığı yer oldu. Cumartesi günü Ḳūmrān Kalesi'nin çevresi nusret encam alayların yüklerinin iniş yeri oldu. O kale ve onun yakınındaki Kevhem Kalesinin dizdarları ve muhafızları kaçıp kurnaz tilkiler gibi dağların köşe ve bucaklarına gizlenmişlerdi. Gaziler kahır ateşini o irtica ehlinin evlerine barklarına, kalelerine ve diyarına düşürdüler. Bir anda her iki kalenin de duvarlarını ve burçlarını yerle yeksan ettiler. Ayın 14'ü Pazar günü (18 Eylül 1529) Pōjūn şehri ve kalesinin karşısı saadet mahmil menzili oldu. Bu kale Tuna Nehri'nin diğer tarafında yer aldığı için oraya taarruz edilmedi. Daha önce de zikredildiği üzere bazısı tophane ve cephane levazımları, bazısı ise azık ve erzak ile dolu olan padişahın gemileri gece vakti o kalenin dibinden geçiş yaparken, iki taraftan da birbirlerine karşı herhangi bir taarruz gerçekleşmedi. Pazartesi günü Kūj adlı kalenin çevresi yıldız **[179a]** nakışlı çadırların kurulma yeri

oldu. O mekânın dümencileri de aslanlardan kaçan köpekler gibi kaçmış, geride sadece ender sayıda işe yaramaz ve beceriksiz kalmıştı. Savaş hırsından rahat duramayan bazı gaziler yukarı koştular ve orayı da Ḳumrān Kalesi gibi viran ettiler. O yolculuk sırasında bütün karargâh ve güzergâhlarda bu tarz ve yöntemi sürdürdüler. Kurtuluş başarısına nail olan, şansları yaver giden, itaat ve boyun eğme başlarını teslim ve yalvarış dergâhının eşiğine koyan, haraç ve cizye kabul etme kapılarını açan herhangi bir kale ve diyarın sakinleri ve muhafızları hiçbir şekilde zarara uğramıyorlardı. Ancak serkeşlik yapan ya da eşyalarını yakınlarını alıp uzak serhatlara firar edenlerin kalelerini, evlerini, köşklerini ve etraflarını tarumar edip ateşe vererek yok ediyorlardı. Bazı kaçanları da ele geçirdikleri her yerde etkisiz hale getirip yokluk yoluna gönderiyorlardı. Muḥarremu'l-Ḥarām ayının 16'sı Salı günü (20 Eylül 1529) alçak kâfirlerin muteber kalelerinden olan Türkçede Eski Hisar denilen Starigrad adlı kalenin civarında konakladılar. O bölgenin sakinleri ve dizdarı korkularını ve endişelerini bildirerek bir kişiyi aşağıya gönderip şu şekilde maruzatta bulundular:

"Bizim İslam Sultanı'nın emrinden çıkma ve başkaldırma bir fikrimiz yoktur. Fakat bu kalenin yakınında bulunan kâfir avlayan ve saldırgan askerlerin varlığı nedeniyle kapıyı açmaya cesaret edemiyoruz. **[179b]** İtaat etmeme gibi bir düşüncemiz olduğundan değil, Allah'ın izniyle sonraki menzilde eşiği öpmeye gelir, üzerimize düşen cizye ve haracı da eda ederiz."

Oradan göç ettikleri ertesi gün o kalenin Emadīyūşteh adlı Çeh kâfirler taifesinden olan dizdarı oranın Jenkmūnd adıyla bilinen tüfekçiler gurubunun başı ve biri Yānūvevānk diğeri Māynūş adlı o kâfirlerin gemilerinin reisi olan iki mir kaptan, hep beraber yüce makamlı vezirlerin huzurlarına çıkıp adı geçen kalenin ve o güzergâhta bulunan diğer kalelerin de anahtarlarını envai çeşit armağanlar, türlü türlü kap ve kacaklar ile birlikte getirip itaat başlarını zillet zeminine koydular. Adı geçen emirler de [Sultan'ın] zimmetindeki diğer kulların zümresine girdiler. Böylece kalelerini İslam ehline teslim etmiş oldular.

Beyit

Âlemde her nerede bir serkeş var ise, senin yanında

Selvi gibi durmuş ayakta, elleri üst üstedir.

Kâinatın sultanı bir gün mola verdikten sonra cuma günü sabahı o müreffeh menzilden hareket etti. Bu esnada düşmanın ağzını aramak maksadıyla önden gitmiş olan Semendire ve Belgrad'ın Sancak Beyi yanında yedi dev cüsseli zırh giymiş Beç kâfiri beş kelle ile birlikte alıp âlemin sığınağı sultanın huzuruna getirdi. Sonra Enectū Eftūrfīşeh olarak bilinen bir kalenin yakınlarındaki başka bir menzile kutlu iniş gerçekleşti. O kalenin Nīkolōveş Sirtīnūr adlı dizdarı **[180a]** elinde kalenin anahtarı ile vezir-i azamın huzuruna çıkıp itaat edenlerin zümresine katıldı ve cizye kabul etme vesilesi ile amanname almak suretiyle güven buldu. Pazar günü Müslümanların deyimiyle Kızıl Hisar olarak bilinen, Beç şehrine mesafesi bir menzil kısalığında olan Eşkūkeshet kasabasının etrafı İslam sultanının hayme ve otağlarının kubbelerinin kurulduğu, dilâver erlerin ve şerefli gazilerin yüklerinin indirildiği yer oldu. Aynı şekilde o bölgenin dizdarı da anahtarı Yüce Makamlı naiplerin huzuruna getirip teslim ederek cizyeyi kabul etmeye boyun eğdi ve itaat kapısını açtı. Velhasıl kutlu sancakların Budin saltanat merkezinden bu mekâna kadar kısa mesafeli hareketinde, kâfirlerin birkaç kalesi Ferīdūn alametli Sultan'ın keskin kılıcının korkusundan açıldı -*Merhametli Allah'a Hamd olsun*-.

Nazım

Bu Devlet-i 'Âliyye'ye şükranlar olsun ki harp etmeden,

Orduların hepsini, zıt nağmeler gibi geçirdi ele

Seçkin devletin bayrağı yükseldi feleğe

Kâfirlerin talih yıldızı girdi taşa

Şahın mızrağı açtı doğrulduğu her kapıyı

O mızrağın başı fetih kapısına anahtarmış meğer.

KADER ESERLİ EMRİN ŞERİR KÂFİRLERİN DİYARINA SALDIRI VE TAHRİP YÖNÜNDE ÇIKIŞI HAKKINDA

Mücahitlerin efendisi Sahipkıran Sultan o mekânda büyük vezirleri felek yazılı tahtın ayağına çağırıp tedbir okunu ve sağlam görüşünü murat hedefine ulaştırdı. Kral Ferendūş'un durumu ve o sapkın kâfirin nasıl kaçtığı ve nerede gizlendiği henüz **[180b]** hiçbir şekilde belli olmadığı için sultanın âlemi süsleyen görüşü; akıncı askerlerin her tarafa yönelerek kötü niyetlilerin memleketlerine 10 gün boyunca saldırmaları, bedbaht meal kâfirlerin mallarını, varlıklarını ve çoluk çocuklarını esaret ve yağma ejderhasının yemi yaparak onu kışkırtmak ve ortaya çıkıp mücadele etmeye hırslandırmak yönünde oldu. Adı geçen kralın hala o şehirde olması muhtemel olduğu için Rumeli ordusunun emirlerine ve İslam memleketlerinin bazı sınır valilerine o şehrin yakınlarına inmelerine ve durmaksızın top ve tüfek darbeleriyle kale ve hisarına taarruz etmelerine dair emir verdi. Eğer ki adı geçen kral oradaysa cahiliye taassubu gereğince kanı kaynayıp mücadele amacıyla dışarı çıkması ve gücünün pençesini zafer sığınağı bu eşiğin kullarıyla sınaması muhtemeldir. Bunun üzerine oranın güzergâhlarını ve çevresini adı geçen muzaffer komutanlara paylaştırdılar. Oranın çevresini, zemin küresini kuşatmış olan felekteki yıldız kümeleri gibi cengâver er taifeleri ile kuşatıp ateş yüklü topları o kalenin duvarlarına ve burçlarına atmaya başladılar. O mekânda bulunan Alman ordusunun bazı savaşçıları ara ara güç gösterisi yapmak için dışarı çıkıp el ve ayak çırpmaya çalışıyorlardı. Fakat o şerirlerden bir kıvılcım ortaya çıktığı her defasında cengâver mücahitler dağı yutan sel gibi öne koşarak onların satvet ateşini merhametsiz kılıçlarının suyunun duruluğu ile söndürüyorlardı. Her seferinde birkaçını **[181a]** yokluk vadisine yolluyorlardı. O tarumar olmuş kavmin kelleleri sürekli zikredilen vezir ve emirlerin huzurlarına varıyordu. Lakin onların bu cambazlığı ve cüretkârlığı kralın o şehirde olma ihtimalini zayıflatıyordu. Nitekim derler ki:

Beyit

Şahın gözü savaşan erlerinin üzerinde olmayınca

Onun uğruna yiğit savaşçı canını başını nasıl koyar ortaya.

Derken sonu zaferli olan Sefer ayının 3. gecesi (7 Ekim 1529) şafak sancağının, karanlık temelli şehrinden doğduğu ve [gece muhafızlarının] muhafaza ehlinin misk elbiseli, uykulu kurnaz hilekârının, göz kapakları çiti yoluyla çıktığı seher vakti;

Müelliften

Kafa kargaşa ve hengâmeden kurtulmuş

Vücut azası görevlerini savurup talan etmiştir.

Kalenin gaddar kâfirleri o vakit ve zamanı murada erme vakti sanıp, nakışlı kılıçlı gazileri kın gibi zannedip her gece uyanık olan yıldız misal bekçilerin bu saatlerde, şüphesiz takatlerinin yayının sabahlama kirişinden fırlayıp tedbir oklarının ise gece baskını fikrinin gidip gelmesinden [yorulmuş] dolayı sükûn ve huzur kutusunda sızıp kaldığını düşündüler. Bu batıl tasavvur ve bu boş hayal ile Alman savaşçılardan 2000 süvari ve Çeh kâfirlerinden 1000'den fazla piyade kalenin gizli kapısını açıp savaşı dışarıda sürdürmeye azmettiler. Tesadüfen o çevrede Köstendil Sancak Beyieşsiz ve kalabalık ordusuyla konuşlanmış dinleniyorlardı. **[181b]** Soysuz kâfirler dışarıya varmadan önce bilge Allah'ın inayeti sayesinde İslam ehlinin içine doğmuş gibi birden durumdan haberdar oldular. Seçkin peygamberler efendisinin dininin uyanık bahtının kudreti sayesinde şimşek tebessümlü kılıçları kın bulutundan çekip bir yerde toplanıp yattılar; ta ki o mürtet kavim yaklaşıncaya kadar. Yeniçeri komutanları neferleri ile birlikte, ayrıca onların yakınındaki diğer gaziler de bu duruma vakıf olup kınından çekilmiş kılıçlar ve yükselmiş silahlar ile düşkün düşmanların başlarına çöktüler.

Müelliften

Silahların başı mor köşke doğrulmuş

Yıldızlar olduğunun iki katı gözüküyordu.

O kutlu zuhurlu sabah vaktinde karanlık ve aydınlık olmak üzere iki ordu birbirlerine girdiklerinde, güneş nişaneli müminler ışın misal kılıçları ile karanlığa dizilmiş çok sayıda kâfirin kanını tan kızıllığı gibi bir anda döktüler. *"Gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık*[817]*"* ayetinde de geçtiği üzere, yenilgi ve acılar kâfir güruhlarının içine düştü. O boynu bükük zelil ve yanlış düşünceli olanlar işin gidişatını kendi muratlarına ters bulunca savaştan yüz çevirdiler. Aslan nişaneli gaziler, onların arkasından koşarak çeviklik ve cesurluk kollarını o sapkınlık ehlini darp etmek yönünde açıp keskin kılıçlarını o geri çekilen talihsizlere doğrulttular ve mertlik iddiasını ortaya koydular. Özellikle karanlık gecede yılanın omur kemiği bilyesini yani sert taşı eriten kurşunlarını karıncanın gözüne yerleştiren mahir yeniçeri tüfekçileri o gece de yiğitlik nişanelerini yerine getirdiler. **[182a]** Kalenin içindeki kâfirler de durumu bu minvalde görünce, gazilerin mağluplar ile birlikte kale duvarından içeri girmelerinin korkusundan kalenin kapısını kendi bulanık kalplerinin kapıları gibi kapattılar ve o bedbahtları kalenin içine sokmadılar. *"Kendilerine karşı savaşılırsa, onlara yardım etmezler.*[818]*"* mucize temelli bu ifadenin tabiri aşikâr oldu. Onların çoğu piyadeleri ve bazı süvarileri de yaya bir şekilde kaçıp bir grubu hendeklerin köşe bucaklarında ve bir grubu ise o şehrin etrafındaki vadilerde gizlendiler. Öyle ki bazısı çaresizlikten, gazilerin kale duvarının ayağına getirdikleri büyük topların içine dahi girip gizlendiler.

Beyit

Güneşin kılıcı ışık saçıncaya kadar

Dönen felek gecenin kanına şahitlik etti.

[817] *Kur'an–ı Kerim, 17/12.*
[818] *Kur'an–ı Kerim, 59/12.*

Düşmanı avlayan gaziler kale duvarının etrafında hendeklerin içinde yenik orduyu arıyor, yakaladıkları herkese aldıkları gözetilmesi gereken vacip emir üzerine *Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına*[819] *"*ayeti uyarınca davranıyorlardı.

Müelliften

Yıldız karineli kılıçların parlayışından

O gece, yeryüzü yüksek çark gibi oldu

O kılıçlar sıcaklıktan büküldükçe

Düşmanın kanıyla suladılar onları

Çok sayıda düşmanı öldürdüler kılıçla

İçlerinden birisi birine dahi hayıflanmadı

Şöyle dedi dünyayı gezen ve cihanı gören

Zehrin ve panzehirin ne olduğunu da bilen

[182b] Yılan deliğinden dışarı çıkınca

Öldür onu zinhar aman verme ona.

O uğursuz kavimden aldıkları kelleleri saydıklarında toplam 119 kelle olmuştu ve altı kişiyi diri olarak tutuklamışlardı. Bunların hepsini âlemin sığınağı dergâha ve rütbeli vezirlerin huzuruna getirdiler. Sonra o altı kişiden sapkın

[819] *Kur'an–ı Kerim, 8/12.*

Ferendūş'un nereye gittiğini soruşturdular. Bu arada o vilayette galip sultanın emri üzerine o civarda seyir halinde olan Bosna vilayetinin Sancak Beyi Ḫüsrev Bey, keşif yapmak (casusluk) amacıyla oralarda dolaşan kâfirlerin cengâverlerinden bir grup ile karşılaşıp savaşmıştı. Onların çoğunu katletmiş bazısını da esir almıştı. Aralarında at derisinden kürk giyen 18 kâfiri; atları, ganimetleri ve silahları ile birlikte zuhal konumlu dergâha göndermişti. Bahtiyar naipler bu esirlerden de Ferendūş Kral'ın durumunu sorguladıklarında onlar da : "Adı geçen kişi şu anda bazı Alman Emirleri ile birlikte Lençe şehrindedir. O şu anda İslam nişaneli bayrakların o tarafa yöneleceği dehşet ve korkusu içerisinde son derece perişan ve muzdariptir. Erkek kardeşi Frenk İspanyası Kralı tarafından gelecek bir yardım ve destek beklemektedir." dediler. Bu bilgi alma meselesi bittikten, onları İslam dinine davet ettikten ve o adiler bu davetten imtina ettikten sonra, onların hayat meşalelerinin alevlerini de pırıltılı kılıçlarının suyuyla söndürdüler. Hepsini bir çırpıda dostlarına kavuşturdular. O sırada cesaret meydanı erlerinden oluşan bir grup ile birlikte nöbetçilik görevine gitmiş olan Muḥammed Bey Yaḥyā Paşaoğlu, Ferendūş'un seçmiş olduğu ve haber almak için gönderdiği cehennem ehlinden oluşan kalabalık bir grup ile karşılaştı ve harp ve hengâme tandırı kızıştı. İlahi yardımlar her zaman padişahın askerlerine şamil olduğundan ötürü, **[183a]** Muḥammed Bey Yaḥyā Paşaoğlu ve yanındaki grup, o kavmi yendi ve çokça çabalar neticesinde hadde hesaba sığmayacak kadarını da katlettiler. Sonra aralarından feri sönmüş 156 kâfirin kellesini, can çekişenlerden de 9 zırhlı kâfir ile birlikte felek rütbeli dergâha yolladılar. Bu kâfirleri sorguya çektiklerinde bunlar da tıpkı öncekiler gibi ser verip sır vermediler ve bildiklerini sakladılar. Dolayısıyla ateş pırıltılı keskin kılıçların seliyle arkadaşlarına kavuştular.

Beyit

Kuzgun ve çaylağın üzerine rızık kapısını açtı

Senin en mertebesiz kulun, kılıç anahtarını eline alınca.

Ayrıca Lençe şehri civar ve çevresine saldırarak o diyarın da işini bitiren akıncı ordusunun uğurlu bazı askerleri haddi hesabı olmayan esir ve ganimetler ile bu vilayete geri döndüler. Ferendūş'un Lençe şehrinde bulunduğu haberi, esirlerin

reislerinin verdikleri bilgilere göre doğruluk kazandı. Onların dediklerine göre Kral Ferendūş akıncı askerlerin yaklaşmalarından ve o civara saldırmalarından dolayı *"Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin*[820]*!"* şüpheye mahal vermeyen ayetince; huzur duvarı sarsılmış ve zafer encamlı bayrakların Lençe şehrine **[183b]** yöneldiğini düşünmüş olacak ki bunun üzerine oradan hemen en uzak Frenk memleketlerine yönelmiştir.

Beyit

Senin hüküm dairenden ayağını dışarı atan herkes

Cihanın etrafında sefil ve avare çok dolanır daha pergel gibi.[821]

Ferendūş'un Beç'te bulunmadığı doğrulanınca sultanın güneş nakışlı görüşü o şehrin taarruzuna ve fethedilmesine pek teveccüh göstermedi. O birkaç gün içerisinde bazı askerlerin orayı kuşatmalarına, birkaç yerden top atışları yapıp ve tünel kazarak yollar açmalarına, hatta birkaç yerden oranın burçlarını viran etmelerine hem de girişimci gazilerin saldırı, yağmalama, esirler alma ve diğer ganimetler elde etmek gibi nedenlerle o şehrin fethedilmesine son derece istekli olmalarına rağmen Sahipkıran Sultan'ın teveccüh etmemesi ve o şehre saldırı ve taarruz edilmesine izin vermemesinin görünüşte birkaç sebebi vardı. Onlardan birincisi; sultanın yüce himmetinin tamamen kral ile mücadele, harp etme ve onu etkisiz hale getirmeye yönelik olmasıydı. Hele ki kış mevsimi de yaklaşıyordu ve küçük çıkarlar içeren bu şehre taarruzun duraklama ve gecikmeye sebep olacağını da göz önünde bulundurmuş olsa gerekti. Ayrıca adı geçen kralın da bu taraflardan ilgisinin kesilmeyip ümidinin tükenmesi de aklının bir köşesindeydi. İkincisi; haberciler ve şehirden kaçıp zafer konumlu ordugâha gelen bazı insanların verdiği bilgilere göre; onların (kral ve yandaşlarının) nakit para ve çok değerli eşyalarının hiçbirini şehirde **[184a]** bırakmayıp yanlarına aldıkları, Lençe şehri ve Alman'ın diğer bölgelerine götürdükleri ve ülke fetheden gazilerin ellerine ganimet olarak esirler dışında hiçbir şey geçmediği biliniyor ve doğrulanmıştı. Ne var ki zafer

[820] *Kur'an–ı Kerim, 63/4.*
[821] Müşfik, *age.*, s.533.

mizaçlı ordu o denli esir toplamıştı ki sayı bakımından, hadde hesaba sığmayan muzaffer askerlerden daha çok olduğunu söylemek mümkündü. Hatta birçok kaynaktan duyulduğuna göre bazı askerler o denli esir ele geçirmişlerdi ki onların yiyecek, giysi ve bineklerini temin etmek meşakkatinden bıkıp onları 100 akçeye 50 akçeye hatta daha da ucuza satışa çıkarmışlardı. Çoğu da onları çarşı pazara taşımaktan dahi vazgeçmiş, bazılarını seçtikten sonra kalanını da salıveriyorlardı. Bu yüzden zat–ı şahanenin eşref görüşü; hemen Nemçe şehrine doğru yönelme ve Ferendūş'un ile savaş işini bitirme yönünde, kıymetli eşyalar ve ağır yüklerin büyük bir kısmının zafer gayeli bazı askerlerin beraberinde Budin'e doğru geri gönderilmesi, kendisinin de saadet ve zafer göstergeli ordu, yiğit gaziler ve şevketli harp meydanının mücadelecilerinden seçilmiş bir grup ile birlikte o sefere yönelmesi üzerinde durdu.

Beyit

Savaşlarda muzaffer şah dizgini çevirdi

Bağladı kemerini, kötü niyetli düşmana kininden sıkıca.

Bu karar üzerine görüş sahibi vezirlere derhal bu sefer merasimini düzenlemelerini ve gerekli araç gereç hazırlıklarını yapmalarını ayrıca yolu bilen kişileri çağırarak Lençe yolunun nasıl olup olmadığını ve menzillerinin, tepe, bayır ve çakıllıklarının sayısını iyice araştırıp öğrenmelerini emretti. Bahtiyar naipler defelek makamlı tahtın ayağından kalkar kalmaz dışarı çıkıp o memleketin kılavuzlarını ve güzergâh ve yollarını iyi bilenleri çağırarak **[184b]** o yolların vaziyetini araştırdılar. Onlar da durumu şöyle anlattılar; "Efendim buradan Lençe şehrine kadar hızlı giden at olması şartıyla 10 günlük mesafe vardır. Fakat şehre giden çoğu yol ve güzergâhlar tutsakların kalpleri gibi; genişliği iki üç süvariden fazlasını alamayacak ve onların geçemeyecekleri kadar dardır. Ayrıca o güzergâhlardan çoğu yüksek dağlarla çevrili müşkül yollar, çakıllı vadiler ve derin derelerle doludur. Öyle ki felek görünümlü bulut parçaları son derece yüksekte olmalarına rağmen neredeyse o dağların zirvelerine kadar ulaşacaktır. Güneşin

bakışının ışınlarının ise o etki ve derinliği ile onun vadilerinin derinliğine ışık saçmaması uzak bir ihtimal değildir.

Müelliften

Yokuşu ayın menziline kadar uzanmış

İnişi balıklara kadar varmış.

O heybet özlü vadiler ve derelerin her birisinde hızlı akan ve sert seyreden ırmaklar akmaktadır. Yağmurların bastırdığı ve deniz nişaneli ırmakların yükseldiği şu sıralarda azgın taşlarla dolu, cehennemin dibinin nişanesi olan o vadiler, o denli devinimlidir ki ne geçmeye imkân verir ne de köprü kurmaya elverişlidir."

Onların tahminlerine göre top arabaları ve kale yıkan mancınıklar gibi o karargâhın gereksinimlerinden olan kale fethetme levazımı ve edevatı o dar yollardan ve o azgın suların arasından ancak iki aylık bir sürede geçirilip menzile ulaştırılabilirdi. Vezirler mezkûr durumu yüce tahtın ayağına arz ettikleri halde, gaza ve cihat meydanlarındaki güneş duruşlu himmetinin **[185a]** yanında meşakkatlere tahammül etmenin makbul bir mahmillik olduğu ve harp darbeleri ile iç içe olmanın onun nezdinde muazzam cazip darbelerden sayıldığı Sahipkıran Sultan; hemen o seferin en önemli işlerinin tamamlanması ve hazırlıkların yapılması ile ilgilenmekteydi. Bahtiyar naipler de zafer asıllı askerler seçmekle meşgullerdi. Bu sırada iddialı ve boşboğaz düşmanların mal ve mülklerini yakıp yıkmak için etraf ve civara dağılmış olan akıncı askerlerden bir başka grup, komutanlarının önderliğinde o vilayetlerin bazılarına saldırıp oranın bayındır beldelerinden birkaçını esaret ve yağma tufanına maruz bırakıp geri dönüp geldiler. Velhasıl o kadar ganimet, esir ve köle getirmişlerdi ki onların adım ve atlarının nallarının darbelerinden yeryüzü inliyor ve feryat ediyordu. O ganimetlerin çokluğunu gören herkes mahşer gününün dehşet ve heybetini yâd ediyordu. Zaten nakit paralar, altınlar, gümüşler, süs eşyaları da artık hile halatları ile örtülü, başlı başına sırlar ve alın teri dökülmemiş kazançlar idi. Esirlere gelince onlar hakkındaki sırları bilmek de mümkün olmayıp Beç yöneticilerinin pençesi o sırların beşte birini dahi ele geçirememişti. Gonca ağızlı,

selvi boylu ve gül çehre gulamların bahar çiçekleri ve yeşilliklerinden daha üstün göründüklerini, güçlü gazilerin tasarruf kemendine bağlanmış olan mahmur gözlü, dalgalı saçlı ve gönle işleyen hurilerin diğer zincir saçlı yasemin kokulu güzellerin saç tellerinden daha güzel olduklarını söylemek mümkündür.

Müelliften

Saçının her kıvrımında yüz gönül avare olsa da

Kendisi de başkasının bağında ve ipinde biçare idi

[185b] Fitneci sarhoş, Türk'ün eliyle yağmaya uğramışsa da

Onun gözü de gönül mülkünde yine aynı işi yapıyordu.

Tam bir girişimde bulunup Lençe şehrinin yakınlarına kadar gidip bazı kâfirleri haber almak için ele geçirmiş olan akıncı emirlerden bazıları şöyle anlattı: "Deniz kıyaslı akıncılar ordusunun yaklaşma haberinden dolayı Ferendūşson derece korku ve dehşete kapılıp kılıç çeken güneşin doğup ortaya çıkmasından önce kaçan siyah gecenin karanlığı gibi Lençe'den de çıkıp Alman memleketlerinin uzak diyarlarına kaçmıştır."

Beyit

Senin ikbalinin gölgesinden yüz çevirmiş olan kimse

Zerreden daha avare olup güneşin içine girmiştir[822]

Ayrıca o güzergâhların gözcüleri ve öncü komutanları olan Muḥammed Bey Mīḫāloğlu ve Muḥammed Bey Yaḥyā Paşa gibi bazı sınır emirleri haber almak için

[822] Müşfik, *age.*, s.438.

ortaya çıkmış olan birkaç kâfiri tutuklayıp vezirlerin huzuruna gönderdiler. O kâfirleri sorguya çekerken onlar şöyle izahatta bulundular: "Kardeşi İspanya Kralı Ferendūş'a bu sıralar Fransa Kralı ile uğraşıyorum ve bildiğin üzere savaş ve mücadele halindeyiz, şayet sana yardım etmeye kalkarsam bu sefer benim mülküm zevale maruz kalabilir, artık nasıl yapabiliyorsan yap ve kendi başının çaresine kendin bak, hayat sermayeni de benim yardımıma bel bağlayıp yitirme." diyerek yardım ve destek vermekten özür dileyerek kaçınmıştır.

Beyit

Senin düşmanının başının dik olması yönünde kimse çabalamadı

Onun vücudunda ve ruhunda titreyen mızraklardan gayrı.

Sapkın kral durumu bu minvalde görüp, muazzam tembih makamı temsili olan **[186a]** *"İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar*[823]*."* ayeti uyarınca idrak edince içine kıyamet havli ve korkusu düşüp oralarda durmaya takati kalmadı ve o memleketin oldukça uzak noktalarına firar etti.

Beyit

Senin heybetinin korkusundan düşmanın kaçtıysa acayip değil

Tilki nasıl dayanır aslanın gücünün karşısında.

[823] *Kur'an–ı Kerim, 80/34.*

SULTANIN FETİH NİŞANELİ SANCAKLARININ İSLAM TEMELLİ DĀRU'S-SALṬANA'YA DOĞRU GERİ DÖNMESİ HAKKINDA

Huzursuz Ferendūş'un bulunduğu mekânlardan geri dönme kokuları alındığı, o günlerde onun firar haberlerinin tekrarlayan bir duruma gelmesi ve yüce tahtın katında mükerrer bir şekilde arz edilmesinin nedeni, mücahedet nişaneli çoğu ordu mensuplarının içlerinden geçen ve arzuladıkları şey olan; yüce mertebeli sultan tarafından Beç şehrine baskın ve saldırı yapılması babında bir işaretin gelmesiydi. Gazilerin büyük çoğunluğu her gün güruh güruh o emrin çıkarılması talebi ile kulluk adımları ile ayakta durmuş ve bekleyişli gözlerini güç ve kudretlerini ortaya koyma [neticesinde] menfaatlerini elde etme yönünde dikmişlerdi.

Müellfiten

Hepsi mücadele vaktindeki öfkeli aslan gibi

Dişlerini renkli kana sivriltmişti.

Fakat Sahipkıran Sultan vezirler ve devlet erkânını çağırıp şöyle buyurdu: "Bizim ülkeler fetheden bayraklarımızı yükselterek buralara gelmemizdeki maksat; gaza ve cihat görevlerimizi yerine getirme ve doğru dinimizin güçlendirilmesinin yanı sıra Ferendūş'un lafügüzaf dağının zirvesine çıkıp boy göstermeye kalktığı ve harp ve mücadelede mevziiden dem vurduğunda, **[186b]** pazusunda bir güç ya da terazisinde bir taşı vardır diyerek, tartma meydanına girip kendisini mertlik pençesinde bizim bazı kullarımızla ölçmek ister diye bir fırsat vermekti. Ancak demek ki herkesin işi (iş ehli olup olmadığı) iş vakti gelince belli olurmuş. Madem ki şimdi o arsız, mertçe, şerefli ve izzetli bir şekilde teşrif etmekten kaçınmış, çirkin esaslı korku elbisesini giymiş ve acizlik ve zelillik kapısını kendi üzerine açıp hiçbir mekânda da barınamamıştır; bütün sultanların ve hükümdarların arasında adı kötü

akıbetliye çıktığını ve bu firar ile aslında acizlik ve miskinliğini gösterdiğini de göz önünde bulundurarak, zat–ı şahanemizin mürüvvet ve mertlik iktizası gereğince, intikam ve ihsan izlerinin her ikisini de keskin kılıcımızın iki taraflı aynasında ona göstermek, sorgusuz sualsiz Yaradan hazretlerinin bizim kutlu devletimize ihsan ettiği lütfun ve şiddetin nihai derecesini ona bildirmek, onun ilgisini bizden yana kesmemek ve yok hükmünde gördüğü bu meskeni o miskinin sükûnet ve huzur bulması için bırakmak daha uygundur.

Müelliften

Allah'ın gölgesi olan şahlardan [gelen]

Kahırlar da lütuflar da makbuldür

Tut ki bu bir avuç ufak beni idi

Tuttuk (fethettik) onu da yele verdik.

Bunları buyurduktan sonra göçü emretti. Altın ipli rifat özlü otağların yüksek menkıbeli feleğin üzerindeki sahradan yıldızları topladıkları ve ışık menşurlarını yaymak için azamet nişaneli Cemşīd güneşinin bayrağını, zuhur havasında yola revan ettikleri ertesi günün sabahı, **[187a]** sultanın fetih nişaneli bayraklarını harekete geçirip göç terennümünü sidreye yükselen meleklerin kulağına duyurdular.

Müelliften

O engin deniz dalgalandı artık

Sanki kıyamet ayan oldu dersin

Zurnanın demi İsrafil Sur'u gibi figana başladı

Sanki cansızların tümü canlandı dersin.

Her ne kadar ileri gelenler ve devlet erkânı sultanın buyurduklarından haberdar olsalar da askerlerin genel çoğunluğunun o hareket ve göçün sebebinden haberleri olmayıp bunu menzilgâh ve mekân değiştirmeye yoruyorlardı. Çünkü süvarilerin at nallarının yere vuruşları ve iniş süresinin uzamasından hem de sonbahar yağmurlarının çokluğundan dolayı artık o bölgede çamur ve balçık artmış ve ikamet imkânı kalmamıştı. Her zaman kin ve mücadele kılıcını kan dökücü müşriklerin başına tutup tamah dişlerini esirler, diğer nimet ve ganimetler elde etmek için sivrilten askerin genelinin nezdinde, öyle hazır bir lokmadan geçmek, mal ve kazanç elde etmenin tamah tezgâhını toplamak gayet zor göründüğü için; adı geçen şehrin karşısından iki üç mil kadar uzaklaştıktan sonra herkes bir tahmin yürütüp ve sezgide bulunarak *"Belki de bilmiyordur."* sözünde olduğu gibi bir sebep öne sürüyordu. Bazıları "Kaledeki tilki siretlileri tavşan uykusu ayağı yapıyorlar." Bir grup da: "Ferendūş kendi **[187b]** mekânına geri döner diye ve ondan sonra aslan simalı gaziler keskin kılıçlarının dili ile *"Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz*[824]*."* bu mucize edalı ayetince olduğu gibi ona saydırıp onun ettiği lafların cezasını versinler diye bir plan yapmışlardır belki." gibi tahminlerde bulunuyorlardı. Tahminleri genelde hedeften ve nişandan pek de uzağa düşmeyen bir grubun da görüşleri şöyleydi: "Bilindiği gibi şimşek eserli neredeyse sele dönüşen gazilerin tahripleri ve yakıp yıkmalarından dolayı ilk etapta irem numunesi Budin şehrinin başına gelenleri gördükten sonra galiba şu anda bu hamiyetli memleketlere girince sultanın adalet eserli hatırına bir merhamet gelmiş ve kıyamamış. Bir diğer ihtimal de belki buralara başka bir zaman yine bir sefer düzenlenmesini buyuracak ve bu bölgeyi de Budin saltanat merkezi zümresine katacaktır. Bu yüzden buranın şu anda tahrip ve yağmalanmasına izin buyurmadılar. Çünkü buranın alelacele ele geçirilmesinin, kış mevsiminin de yaklaşmasını göz önünde bulundurarak yağma ve çapul izni haricinde başka bir yolu yoktur ve aslan nişaneli gazilerin [şehre] girmesinden sonra zaten yakmak, yıkmak, katletmek ve esir almalar kendiliğinden gerçekleşir. Çünkü aslan ceylan sürüsüne bırakıldığında ne yapsa ayıp değildir. Dolayısıyla gaziler, tıpkı şahin gibi zavallı turaç kuşunun üzerine salındığında, eğer

[824] *Kur'an–ı Kerim, 17/8.*

pençelerinin okşayışlarıyla onun sinesini sarhoşların yakası gibi yırtarlarsa, şah onları kınamaz (kabahatli bulmaz).

Müelliften

Aslan avına doğru yöneldimi

Kılıcının ateşinin alevinden kim kaçar.

[188a] Velhasıl herkes kendi idrak ve kavrayışına göre düşünce ve hayal dizginini bir yöne çeviriyor fakat hakikatin ne olduğunu bilmiyorlardı.

Beyit

Perdenin arkasına kimse vakıf olmayınca

Herkes nedense kendince bir hikâye tasavvur eder.

O menzilden sultanın bayraklarının hareket edip deniz dalgalı askerlerin, göç ettikleri ikinci günün sabahı aniden sonbaharın aziz günlerinin sonları ve kış mevsiminin başlarının iktizası acele edip geldi çattı. Soğuğun şiddeti öyle bir istila etti ki zafer Belkıs'ının geçmesi için hoş nehirler *"Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür*[825]." ayeti uyarınca aktı ve akan sular gazilerin kılıçları gibi bir anda keskinlik ve sertliğin nihai derecesine ulaştı. Yüksek dağların kış cübbeleri için ufalanmış kar pamuğu gökkuşağı kavisi ile atıldı (çırpıldı) ve hava sarrafı parlayan gazilerin başına cihatta saçmak usulünce ihtiram göstermek adına gümüş parçacıkları serpiyordu.

Nazım

[825] *Kur'an–ı Kerim, 27/44.*

Felek değirmeninden döküldü yere ince ince

Gerçi ince fikri suda bir nakış gibi oldu

Ama bu incelikten gökyüzüne ne hâsıl

Ne güneş ne de ay yuvarlağı çıkmadıktan sonra.[826]

Bu soğuğun sertliği ve kışın şiddeti birkaç gün boyunca devam etmekteydi, özellikle öğle vaktine doğru öyle bir şiddetleniyordu ki süvari, atını dizginlemekteki irade dizginini kaybedip aciz kalıyordu bırak temreni tutmayı.

Beyit

[188b] Havanın yağmalamasından süvarinin ayağı yerinde değildi

Çünkü havanın yağmalaması alıp götürür ayağı üzengiden.

Bu şiddetli soğuk nedeniyle pek menzil katedemiyorlardı. Nitekim Budin ile Beç arasındaki mesafeyi, zafer esaslı gidişleri sırasında on beş menzilde durarak katetmişlerdi oysaki saadet mercili dönüşlerinde yirmi bir menzilde durarak katettiler.

[826] Müşfik, *age.*, s.396.

MÜJDE TESİRLİ HÜKÜMLERİN ÇEVRE BÖLGELERE GÖNDERİLMESİ VE SAADET BARINDIRAN BAYRAKLARIN DĀRU'S-SALṬANA'YA VARIŞ VAKTİNE KADAR GERÇEKLEŞEN HADİSELERİN ZİKREDİLMESİ HAKKINDA

Üçüncü menzilde, Allahü Te'âlâ'nın yaratıcılığını yazan kâtiplerinin, karanlık gecenin kalemini gizlilik divitine batırdıkları ve aydınlık usullü gündüzün varaklarının beyazlığını güneşin pulları ile cilalandırıp parlattıkları ve ok parlayışlı ışınların kalemlerini güneşin hançeri ile yontup *"Gündüz alametini aydınlatıcı kıldık*[827]*."* ayettince o sefalı sayfaya yazdıkları sabah vaktinde,

Müelliften

Felek kubbesi sevinç sesleri ile doldu

Işık karanlığa galip geldi diye.

Belagat beyanlı kâtipler, kader nişaneli emir üzerine Budin ve o kutlu seferde gerçekleşen diğer kalelerin fetihlerini bildiren, peygamberlerin efendisinin -*Kudretli Allah'ın selamı üzerine olsun*- dinin düşmanlarının kaçışını, derbederliğini ve muzaffer bayraklı sultanın cennet misal saltanat merkezine doğru geri dönmesini haber veren müjde vasıflı haberleri yazıp çizdiler. Hem de mutluluk ve sevinç kapılarını Müslüman dininin şehir ve beldelerinin sakinlerine ve sultanın övünülesi memleketlerine açtılar. Bu haberleri de **[189a]** saba tavırlı habercilere ve sefalı haberleri tebliğ edenlere yollayıp bildirdiler.

[827] *Kur'an–ı Kerim, 17/12.*

Beyit

Dinin sığınağı sultanın geldiği müjdesi ulaştı

Bayrağının mahçesi, fetihlerinden dolayı aya ulaştı.

O menzilden saadet mahmilli göç gerçekleştikten sonra başka bir menzilde Muḥammed Bey Mīḫāloğlu'nu akıncı başı yapıp, hararetli hareketliliklerinin coşkusundan dolayı kışın soğuğunun sertliklerinden donuklaşmayan sel gidişli 6000 süvari ile mağlubiyet ehlinin diyarının batı beldelerinin sağ tarafına doğru saldırmak için yolladılar. Onlara, akın ettikleri o vilayetlerde asla hiç kimseye taarruz etmeyip yakıp yıkmamalarına dair yasaklar koydular. Hem de azık, yiyecek, giysi ve kadın ve erkek olmak üzere esirlerden ellerine geçen her şeyi alıp ileriki menzillerde ordunun ihtiyaç sahiplerine hazırlamalarına dair ayrıca emir çıkarıldı. Adı geçen emir de kendisine tahsis edilen askerler ile birlikte o görevin düzenlemelerini gerektiği üzere yerine getirmeye azmedip Budin civarlarında sultanın ordugâhına katıldı. Giderken aman vermek yoluyla fethedilmiş kalelerden bazılarını önceki muhafızlarına bırakılması icap ettiği üzere onlara bırakıyor ve cizyelerinin de Kral Yānùş aracılığı ile o bölgelerdeki haraç sorumlularına ulaştırılması sureti ile tayin ediyorlardı. Muhafızlarını değiştirmeleri gereken diğer kaleleri de itimat edilen kişilere havale ediyorlardı. O vilayette sultanın yüce ve değerli görüşü; önceki Budin seferlerinin yöntemi ve üslubu ile **[189b]** Tuna suyundan geçmelerini ve suyun öbür tarafındaki bölgeler ve kaleler de bahtiyar naiplerin tasarrufuna girsin diye o deniz nişaneli nehrin kuzey kıyılarından Petervaradin Kalesi'ne kadar yola devam etmelerini uygun gördü. Bu sağlam görüşün üzerine; Budin ve karşısındaki Sohrpesteh şehri arasında dağ karineli gemilerin üzerinde inci misal demir zincirler ile büyük bir güzergâh [köprü] kurulmasına dair kader karineli emir çıkarıldı. Vezir-i azamlar da mahir ustaları ve ihtimamlı güvenilir kişileri Budin'e beş menzillik mesafeye göndererek onlara, zafer nişaneli bayraklar varıncaya kadar o güzergâhın bitirilmesi gerektiğini bildirdiler. Sultanın devlet ve ikbalinin uğuru sayesinde uzunluğu suyun genişliği kadar yani 906 arşın, genişliği ise 62 arşın olan öyle harikulade temelli bir güzergâhın yapımı bir buçuk günde tamamlandı. Zaferle sonuçlanan Şefer ayının 22'si Salı günü (26 Ekim 1529 Salı) İslam Sultanı'nın alemlerinin ışıkları o muteber güzergâha saçıldı. Adı geçen suyun üzerinden iki kere geçmek gerektiği için yine

aynı iş bilirkişiler ve mühendis şiarlı ustaları Petervaradin Kalesi'nin ayağında bunun gibi başka bir güzergâh kurarak Sirem Adası'na doğru geçiş yolunu açsınlar diye önden yolladılar.

[Bu arada] bir süre önce Kral Yānùş, Budin'e bir menzil mesafedeki azamet ve haşmet göstergesi alayları karşılamaya gelip el öpme şerefine erişmişti. **[190a]** İtaat ve kulluk şartlarının gereğini hem de gaziler ve ehli cihadın hizmet usullerini bu süre zarfında gerektiği gibi yerine getirdiği, itaat izleri onda zahir olduğu, ayrıca o sıralarda memleketin durumu da; o vilayetin yönetiminin, onun memleketlerinin ödeyeceği cizye ve haraçların meblağını tayin etmek sureti ile adı geçen krala havale edilmesini gerektirdiği için kendisi padişahın inayet ışıklarının pırıltısının mazharı oldu. Adı geçen nehirden geçtikten sonra Engürüs kâfirlerinin memleketinin krallığını ve daha önce de zikredilen kurune tacı olarak bilinen tacı da sultan hazretleri ona inayet buyurdu.

Beyit

Kimileri, taliplere altın veriyorsa

O, altın yerine şehir ve ülke verir.[828]

O memleketlerin cizyesi 100.000 Frenk Filori'si olarak tayin edildi. Adı geçen kral [bu meblağı] her yıl ihmal etmeden o vilayetlere ait çok miktarda kumaş, kürk, nefis ve nadide hediyeler ile birlikte deniz nişaneli hazineye ulaştırmayı ve sınır emirlerinin sözünden ve emrinden çıkmamayı kabul etti. Böylece haraç veren diğer sultanların zümresinde yer aldı. Ayrıca kadı ve şeriat hâkimi tayin etikten sonra onu gönderdiler. Velhasıl sultanın eşiğinin kulluğunun uğuru sayesinde adı geçen beylik ve bekçilik mertebesinden memleket yönetimi konumuna geldi.

Nazım

Ona, büyüklük ve hükümdarlık bahşetti

[828] Mu'înfer, *age.*, s.884.

Onun ümidinin dalında güzellikler yeşerdi

Dünyada efsane oldu bu hikâye

[190b] Öncekilerin peşinden giden bahtiyar olur.[829]

Aynı şekilde yalvarış eşiğine itaat başlarını koyan Budin çevresindeki kalelerin diğer hükümdar ve emirleri de tayin edilen cizye ve haracı ödemeyi kabul etmişlerdi. Onların her birisinin belli bir meblağda olan cizyesi kralın gözetiminde o diyarın cizye tahsildarlarına teslim edilmesiyle birlikte gazilerin ve sınır emirlerinin taarruzlarının heybetinden korunup aman sahasına girdiler. Budin'in karşısındaki bu menzilden kutlu hareket ve göçten sonra hava yine ılımanlaştı, dolayısıyla kesintisiz bir şekilde nakil ve göçler gerçekleşiyordu. Tuna suyunun öbür tarafındaki belde ve kalelerin sakinlerinin ve ahalisinin, hisarların içerilerinde bulunan bir kısmı, büyükleri ile birlikte âlemin sığınağı eşiğe gelip başlarını eğerek cizye ödemeye boyun eğiyor, itaatlerini bu şekilde göstererek hayatta kalma kapılarını kendilerine açıyorlardı. Onlara bir amanname verip, bir hükümdar tayin ederek bırakıp geçiyorlardı. Ancak bahtı dönmüş olanların, makamlarından bile vazgeçerek her şeylerini bırakıp aslan nişaneli gazilerin korkusundan tilki gibi sığınaklara ve kaçış yerlerine yönelenlerin, geride bıraktıkları bütün mallarını yağmaladıktan sonra köşklerini ve etrafındakileri yakıyor, burç ve surlarını yerle yeksan ediyorlardı. Hatta çoğu zamanlar kaplan mizaçlı gaziler, dört bir yana saldırarak o toprağa düşmüş alçak kâfirleri bir şekilde o sığınak ve kaçış yerlerinden **[191a]** dışarı çekip linç edip öldürüyor ya da esir alıyorlardı.

Beyit [Arapça]

Görüyorum ki halisane itaatini gösterenler için

Acı bir zehir var.

[829] Furûğî, *Bûstân-ı Sa'dî*, s.55.

Cemşīd sıfatlı güneşin karanlığın kara yollu memleketlerinden aydınlık yönlü iklimlere salındığı Rebīʿul-evvel ayının 2'sinin müferreh sabahı (4 Kasım 1529 Perşembe) zafer karineli Sahipkıran Sultan'ın yıldız omuzlu alayları, Petervaradin güzergâhından felek burçları bölgesi dairesinde seyir halinde olan zirvelere, yükselen yıldızlar gibi ganimetli ve muzaffer bir şekilde geçiş yaptılar ve haşmet esaslı saltanat merkezine doğru yaraşır bir şekilde yöneldiler.

Beyit

Keyḫüsrev gibi Allah vergisi görkemi ile geçti sudan

Düşmanı olanın gönlünde ateş tutuştu.

O mekândan göç ettikleri ertesi gün o sefer sırasında Rumeli baş emirliği görevinde bulunan vezir-i azamı; rıza hilati giyen ve deniz şemailli parmakları öpen Rumeli emirlerinin her birisini hükümet ve yönetim merkezlerine doğru göndersin, defter divanını kurup bazı azledilen askerleri toprak ve yöre bahşetmek ile taltif etsin, sultanın adaletli yasalarını Sirem Adası halkının arasında yürürlüğe soksun ve o adanın hükümdarlarına adalet ve insaf ayinlerini yaygınlaştırmalarını tenbih etsin diye orada bıraktılar. Kendileri de güçlü temelli ikbal ve sevinç ile **[191b]** Belgrad Kalesi'nin ayağında kurulmuş olan güzergâhtan geçtikten sonra, fetih nişaneli bayraklara alemdar emir […][830] ağa ve yeniçeri ordusunun komutanı Muḥammed Ağa ile birlikte ilerleme izni verdikten sonra kendileri ebedî saadet ve zevalsiz ikbal ile her gün göç etmeye ve yol almaya devam ediyorlardı.

936 yılı Rebī'ul-āḫir ayının 11'i (13 Aralık 1529 Pazartesi) vücudun zelilliğine giren kutsal meskenli ruhların izleri gibi uğur şümul saltanat merkezine iniş ve giriş yaptılar. O azamet vasıflı şehrin bütün kesimlerinden; ulema, kadılar, ileri gelenler, büyükler, havas ve avam olmak üzere, bazısı şehirden üç, bazısı da iki menzil mesafe kat ederek karşılama şerefine ulaşmak amacıyla koşarak acele ile gelmiş ve çoğu aynı gün [onların iniş yerine] varmışlardı. Rütbe ve liyakati olanlar

[830] Yazmada bu kısımda boşluk bırakılmıştır.

rikap öpme saadetine nail oldular -*Allah'ın bolca gelen nimetlerine hamdolsun. Tüm milletlere gönderdiği Peygamberlerine de salât olsun*-.

Nazım

Müjde ey ikbal ki âlem baştan süslendi

Yine sultanlar sultanı altın tahtın üzerine geçti

Bu müjde ile cihan memleketlerine yeni bir can geldi

Bu müjde bu topraklıktan aydın bir mektup aldı

Düşman, öd ağacı gibi ateşte idi şeker gibi suda

Onun adımları için yüce felek eline buhurdan aldığında

Güneş, onun rikabının adımlarının ayinini karşılamak için

Gökyüzü çatısını hepten altına bürümek ister şimdi

Cihan baki olduğu sürece onun tac u tahtı kıvançlı ola

Çünkü onun görüş bayrağından din başka bir yücelik buldu.

SONUÇ

Çalışmamızın konusu Osmanlı İmparatorluğu tarih yazıcılığının önemli bir parçasını oluşturan Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı yazma eserdir. Farsça kaleme alınmış olan eserin bu çalışma ile ilk kez tenkitli metni oluştıurularak Türkçe'ye tercümesi, inceleme ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızda giriş bölümünde Osmanlı coğrafyasında Farsça tarih yazıcılığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Birinci bölümde eserin müellifi, yazılışı ve tertibi, konusu ve mahiyeti, tarihî ve edebî değeri, Süleymannâmeler arasındaki yeri, dil ve üslup özellikleri; ikinci bölümde ise nüshaları ve özellikleri ve metnin hazırlanmasında izlenen yol başlıkları altında inceleme ve araştırmalarımızın sonuçları değerlendirilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3392 numarada kayıtlı *Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye* adlı yazma nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa 746 numarada kayıtlı olan *Sulṭān-ı Suleymānī* yazma nüshasını karşılaştırılarak tenkitli metnini sunduk. Çalışmamızın son kısmını oluşturan üçüncü bölümde yaptığımız tenkitli metnin Türkçe çevirisi yer almaktadır.

Bahsettiğimiz her başlık altında verilen bilgileri bilimsel olarak etraflıca değerlendirdik ve sonuca ulaşmaya çalıştık. Özellikle eserin müellifi konusundaki belirsizlik hususunu açıklığa kavuşturduğumuzu söylemeliyiz. Eserin müellifinin tespit edilmesi çalışmamızın belki de en önemli bulgularından biridir. Bu zaman kadar yapılan çalışmalarda verilen görüşleri de değerlendirildikten sonra müellif konusunda bir sonuca varılmıştır.

Bunların yanı sıra söz konusu diğer başlıklar altında verilen bilgiler de bilimsel değerlendirmeler ve usullere uygun olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın Türk tarihine ve bilim camiasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Afyoncu, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, (2014).

Agacanov, Sergey Grigoreviç. *Oğuzlar*. Çev., Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları, (2003).

Akar, Ali. "Türkiye Türkçesinin Kuruluşu ve Yunus Emre". *Türk Yurdu.* Sayı 297 (2012): s.58-61.

Aksarâyî. *Müsâmeret ül-ahbâr - Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi.* nşr. Osman Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, (1944).

Alparslan, Ali. "Gubârî Abdurrahman". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Cilt 14 (1996): s.167-169.

Argunşah, Mustafa. "Türk Edebiyatında Selimnameler" (Ahmet Buran Armağanı). *Turkish Studies*. C. IV S. 8 (2009): s.31-47.

Ateş, Ahmet. "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler". *Türkiyat Mecmuası.* Cilt VII-VIII (1945): s.94-135.

Bâbâyî, Pervîz. nşr. *Külliyât-ı Nizâmî-yi Gencevî, C. 1-2*. Tahrân: İntişârât-ı Nigâh, 1384 hş.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev., C. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992.

Bilgen, Abdüsselam. *Adā'ī-yi Şīrāzī ve Selim-nāmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2007).

Bilgen, Betül. "İsma'il ve Futuhat-ı Süleymani'si". Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (1990).

Bilkan, Ali Fuat. “Sebk-i Hindî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Cilt 36 (2009): s.253-255.

Cahen, Claude. “Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı”. Çev., Nejat Kaymaz. *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi.* VII, 12-13 (1969): s.193-221.

Curcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev., Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Çelebi, Âşık. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. haz. Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.

Çelik, Ahmet Faruk. (2009). “Fethullah Arifi Çelebi'nin “Şahname-i Al-i Osman”ından Süleymanname”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Dâdbih, Asgar. nşr. *Dîvân-ı Zahîruddîn-i Fâryâbî*. Tahrân: Neşr-i Katre, 1381 hş.

Demir, Mustafa. “İslam Ortaçağı'nda İran Bölgesindeki Tarih Yazıcılığı”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 34 (2007): s.255-273.

Dervîş, M. nşr. *Dîvân-ı Kâmel-i Emîr Hüsrev Dehlevî*. Tahrân: İntişârât-ı Câvîdân, 1361 hş.

Destgirdî, Hasan Vahîd. nşr. *Mahzenü'l-Esrâr*. Tahrân: Neşr-i Katre, 1379 hş.

Dırehşān, Mehdī. *Sebk-i Neşr-i Fārsī*. Tahrān: Çap-i Mehīn, 1348 h.ş. (1930).

er-Râvendî, Muhammed b. Alî b. Süleymân. *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr C. 1*. Çev., Ahmed Ateş. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Erdem, İlhan. “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)”. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 1995.

Furûğî, Muhammed Alî. nşr. *Bûstân-ı Sa'dî*. Tahrân: İntişârât-ı İkbâl.

Furûğî, Muhammed Alî. nşr. *Gazeliyyât-ı Sa'dî*. Tahrân: İntişârât-ı İkbâl.

Furûğî, Muhammed Alî. nşr. *Külliyât-ı Sa'dî*. Tahrân: Mîlâd, 1383 hş.

Geylânî, Murtezî M. nşr. *Heft Evreng-i Câmî.* Tahrân: İntişârât-ı Sa'di, 1368 hş.

Gīvī, Doktor Ḥasan Aḥmedī, Doktor İsmā'īl Ḥākimī, Doktor Yedullāh Şukrī ve Doktor Seyyid Maḥmūd Ṭabāṭabāyī Erdekānī. *Zebān u Nigāriş-i Fārsī*. Çāp-ı Şeşom. Tahrān: 1372 hş. (1993).

Ġubārī. *Şāhnāme*. yz., Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye nr. 1346

Gülşenî, Muhyî. *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*. İstanbul: Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

Günaltay, M. Şemsettin. *İslam Tarihinin Kaynakları.* İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Güzelyüz, Ali. *Kenzu'l-Cevâhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye (Kanuni Sultan Süleyman'ın Fetihleri) 1. Cilt*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2001.

Habib Efendi. *Hatt ve Hattatan*. İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-ziya, 1306 h.

Hâlit, Ebu'l Kâsım. nşr. *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*. Tahrân: İntişârât-ı Mâ, 1367 hş.

Hamilton, A.R. Gibb. ''Tarih''. *İslam Ansiklopedisi (MEB)*. XI (1970): s.782-799.

Hikmet, İsmail. *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi I-II*. Hazırlayan: Parvana Bayram, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

İbn Bibi. *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuk Name)*. çev., Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

İbrahim Efendi, Peçevî. *Tarîh-i Peçevî*, c.I Önsöz ve İndeks: Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1980.

İpekten, Haluk. *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

Karaismailoğlu, Adnan. "Fars Edebiyatı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 42 (2012): s.385-387.

Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu C. I.* İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Kaya, Nevzat. "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 24 (2001): s.381.383.

Kazıcı, Ziya. "Osmanlı Müesseselerinin Yazılı Kaynakları". *İstem Dergisi.* Sayı 5 Yıl:3 (2005): s.105-133.

Kazvînî, Muhammed ve Kâsım-ı Ganî. nşr. *Dîvân-ı Hâfız*. Tahrân: İntişârât-ı Ârvîn, 1373 hş.

Kemaloğlu, Muhammet. "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. C.2 No.3 (Eylül, 2013): s.1-32.

Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye fī Futūḥāti's-Suleymāniyye, Yz. Ayasofya nr. 3392

Keremî, Ahmed. nşr. *Dîvân-ı Kemâl-i Hucendî*. Tahran: İntişârât-ı Mâ, 1372 hş.

Kırlangıç, Hicabi. *İdris-i Bîdlisî Selimşah-nâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Kırlangıç, Hicabi. "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,* Yıl: I Sayı: 1 (2001): s.96-108.

Koca, Salim. *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Köprülü, M. Fuad. "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları". *TTK Belleten*. VII/27 (1943): s.379-522.

Levend, Agâh Sırrı. *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956.

Mahcûb, Muhammed Ca'fer. nşr. *Vîs û Râmîn-i Fahreddîn Es'ad-i Gorgânî*. Tahrân: Neşr-i Endîşe, 1377 hş.

Mehmed Paşa, Nişancı. *Hadisat, (Osmanlı Tarihi ve Zeyli)*. Sadeleştiren: Enver Yaşarbaş. İstanbul: Kamer Neşriyat, 1983.

Mehmed Efendi, Mecdi. *Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri: Hadaiku'ş-Şakaik (Şekaik Tercümesi) c. I.* Neşre hazırlayan: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Mu'înfer, Dokter. nşr. *Külliyât-ı Hamse-yi Nizâmî*. Tahrân: İntişârât-ı Zerrîn, 1362 hş.

Musayeva, Azade. *Türkiye'de Yaranan Azerbaycan Edebiyatı ve Halilinin "Fırkatname"si.* Bakü: Nurlan, 2010.

Müşfik, Mansûr. nşr. *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*. Tahrân: Safî-yi Alîşâh, 1367 hş.

Örs, Derya. "*Tarih-i Olcaytu: İnceleme ve Çeviri"*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.

Özcan, Abdülkadir. "Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan.* ed., Zeynep Tarım Ertuğ. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006.

Parmaksızoğlu, İsmet. "Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı ve Eserleri". *Tarih Dergisi*. Cilt 1 Sayı 2 (1950): s. 347-356.

Rehber, Halîl Hatîb. nşr. *Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Hâfız*. Tahrân: Safî-yi Alîşâh, 1379 hş.

Sağırlı, Abdurrahman. "Süleymannâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Cilt 38 (2010): s.124-127.

Severcan, Şerafettin. "Süleymannâmeler". *Osmanlı* c. 8. Editör: Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (1999): s.301-317.

Sevim, Ali. *Azimî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Sulṭān-ı Suleymānī. yz., Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764.

Süleyman Efendi, Müstakim-Zade. *Mecelletü'n-Nisab (Tıpkıbasım).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İSAR, 1998.

Tārīh-i Feth-i Engürüs. yz., Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nr.769.

Tauer, Felix. *Histoire de la Campagne du Sultan Suleyman Ier Contre Belgrade en 1521*. Prague: Nakladem Filosoficke Fakulty University Karlovy, 1924.

Terbiyyet, Muhammed Ali. *Danişmendani Azerbaycan*. Tahran.

Uğur, Ahmet. "Selimnâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Cilt 36 (2009): s.440-441.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defteri". *Belleten*. Cilt XI. S. 15 (2003): s. 23-76.

Yıldırım, Nimet. *Fars Edebiyatında Kaynakbilim*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.

Yördem, Esra. "Kadızâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin-İnceleme)". Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

DİZİN

‘Alāu’d-Devle Bey, 334, 335
‘Alī Bey Şehsuvārōğlu, 220, 222, 233, 331, 332, 335, 336, 337, 338
‘OṢmānḪān, 21, 22, 150, 151
Abulistan (Elbistan), 331, 333, 340
Acem, 140, 229
Aḥmed Paşa, 233, 240, 241, 248, 253, 263
Akdeniz, 320, 348
Aḳkerman, 431
Alacahisar, 250, 398
Alman, 218, 375, 376, 429, 437, 440, 443, 447, 448, 452, 456, 457, 460, 461, 464
Almanya, 130
Altunlu Çayır, 240
Amasya, 335, 381
Anadolu, 161, 215, 220, 222, 224, 225, 227, 233, 329, 337, 340, 381, 391, 392, 417
Anadolu Beylerbeyliği, 330
Arap, 22, 151, 213, 218, 222, 227, 229, 381, 387, 392
Arap Kulesi, 358
Arda Nehri, 238
Astānişeste, 398
Avlonya, 264
Āyāz Paşa, 215, 220, 222, 227, 233
Azerbaycan, 130, 139, 162
Babaeskisi, 238
Bali Bey Yaḥyā Paşa, 230, 265, 275, 288, 294, 297, 316, 374
Baltaoğlu, 275
Bānītceh, 399
Bariç Kalesi, 274
Bāyezīd, 21, 150, 237, 258, 334
Bayındıriye Sultanları, 335
Beç, 375, 455, 461, 463, 466, 470
Behrām Bey, 299
Bekler Ḫān, 225
Belgrad, 249, 251, 257, 266, 267, 271, 276, 279, 283, 310, 316, 331, 339, 360, 371, 374, 397, 401, 406, 434, 455, 475
Bīġādōs, 238
Bīrbuçuḳ, 251
Böğürdelen, 247, 249, 252, 275, 312, 406
Bosna, 230, 265, 275, 316, 460
Budin, 257, 288, 299, 304, 373, 376, 400, 408, 426, 429, 431, 432, 434, 438, 449, 451, 455, 462, 468, 470, 471, 472, 473, 474
Bulgar, 218
Burgaz, 238
Bursa, 237, 299
Çaldıran, 139
Cānberdī Ġazālī, 213, 224, 233, 250, 251
Çeh, 231, 454, 457
Çeltikli, 238
Cemşīd, 127, 128, 131, 140, 146, 153, 161, 177, 179, 196, 201, 279, 329, 367, 413, 449, 467, 475
Çerkez, 213, 218, 222, 224, 230, 293, 333, 334
Cidde, 329
Çimen Adası, 238
Çorlu Nehri, 238
Çorteh, 406
Dāru’l-Mülk, 237, 263, 265
Dāru’l-Nasr, 237, 238
Dāru’s-Salṭana, 188, 204, 205, 236, 238, 317, 319, 320, 331, 339, 340, 359, 389
Deli Bārḳū, 265
Despotoğlu, 430
Devābre, 251
Dimeşk, 218, 331
Dīmitrōfceh, 406
Dīp Bāḳūy bin Olcay Ḫān, 22, 151
Diyarbakır, 140, 233, 251, 267, 295, 329, 381
Drava Nehri, 299, 373, 407, 408

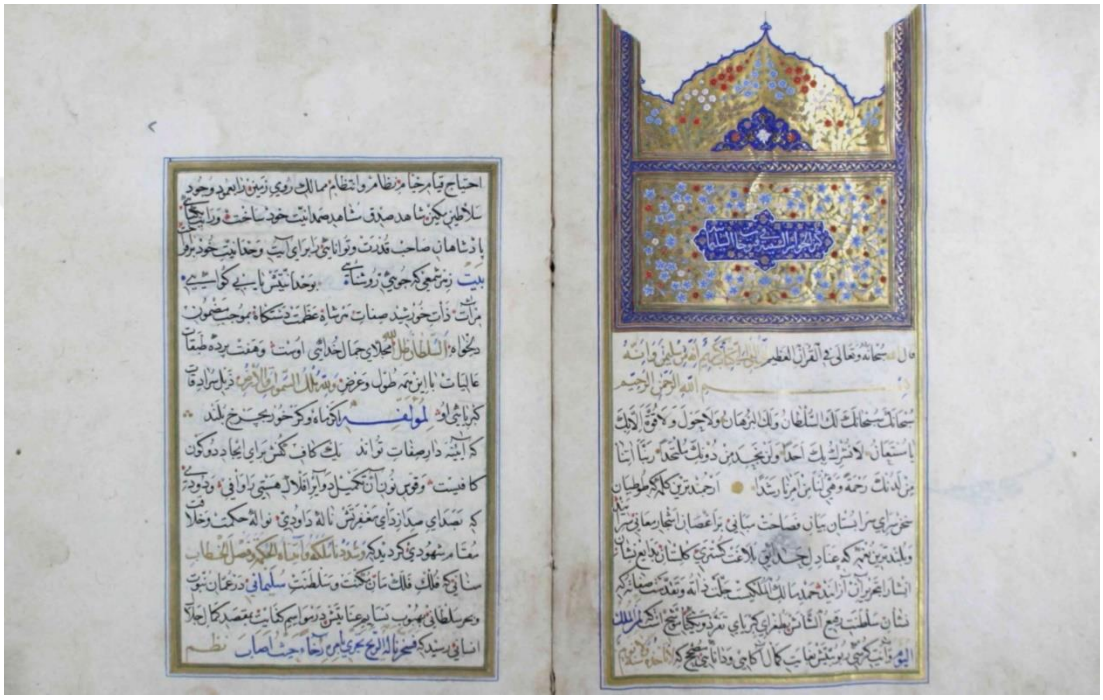
Edirne, 176, 237, 238, 240, 392, 395
Ediryùnsīye, 238
El Meliku't-Ṭāhir, 357
Elpāved, 406
Emadīyūşteh, 454
Enani Māsterī, 355
Enectū Eftūrfīşeh, 455
Engürüs, 227, 229, 231, 232, 247, 257, 258, 260, 265, 266, 275, 297, 308, 310, 314, 339, 360, 372, 375, 376, 378, 386, 405, 425, 434, 437, 439, 440, 441, 449, 473
Erdel, 373
Erdin, 405
Ermenistan, 130
Eşkūkeshet, 455
Estergon Kalesi, 430, 452
Fars, 143, 158
Ferendūş, 375, 376, 377, 378, 380, 400, 403, 404, 425, 429, 430, 437, 442, 443, 447, 449, 456, 460, 461, 464, 465, 466, 468
Ferhād Paşa, 215, 219, 220, 233, 250, 295, 331, 336
Ferīdun, 131
Feth'ul–İslam, 431
Filar, 353
Filibe, 240, 320, 395
Fırat, 221
Fransa, 465
Frengistan, 353
Frenk, 339, 341, 349, 353, 360, 375, 429, 460, 461, 473
Frenk Ūrūmsesi, 377
Gedūk Aḥmed Paşa, 358
Güğercinlik, 432
Haçḳa, 251
Halep, 213, 215, 216, 217, 221, 289, 333, 381
Ḫālid bin Zeydu'l-Enṣārī, 236
Ḥarāmī Deresi, 238
Harun Reşid, 328
Ḥasan Bey, 251
Ḥātem-i Ṭāyī, 136
Havsa, 238
Ḫayır Bey, 216, 233, 326
Ḫāyr Bey, 213
Hint Okyanusu, 329
Hırvat, 231, 397, 430
Hisarcık, 350, 351
Ḫüsrev Bey, 221, 249, 266, 316, 460
Hz. 'Ayż bin İsḥāḳ bin İbrāhīm-i Ḫalīl'ur-raḥman, 22, 150
Hz. Ḥaydar-i Kerrār, 201
İbrahim Paşa, 449
İbrāhīm Paşa, 382, 408
İhtiman, 241
İlok, 405
İlyascık, 250
İpsala, 382
Irak, 130
İran, 22, 139, 151, 229, 295, 329, 335, 337
İran Şahı, 140, 162, 251
İskender, 326
İslām Ḫān, 399
İspanya, 375, 377, 429, 465
İstanbūyānū, 449
İzvor, 397
İzvornik, 250, 432
Jenkmūnd, 454
Kadıköyü, 250
Kahire, 162, 213, 333
Ḳānṣū 'Ādilī, 293
Kara Boğdan, 326
Karabudum, 251
Ḳarāca Pāşā, 215
Karadeniz, 250, 431, 451
Karahisarlı, 240
Karaman, 221, 233, 330, 340, 381
Karıştıran Yurdu, 238
Ḳāsım Paşa, 330, 382
Ḳāyetīḫān, 22, 150, 151
Ḳāyetīḫānī, 22, 151
Kayseri, 233
Kefe, 399
Kefe Sancağı, 242
Kemāl, 327
Kemal Ağa, 188
Kenzyō Erākī, 397
Kevhem, 453
Kıpçak, 130, 399
Kızılbaş, 229, 251, 267, 335
Komaç, 335
Ḳosṭanṭinīn, 341
Ḳosṭanṭiniyye, 176, 188, 218, 237, 247, 259, 309, 358, 386, 449, 451
Köstendil Sancak Beyi, 457
Kral Lāyoş, 230, 373, 374, 376
Kubnik, 264

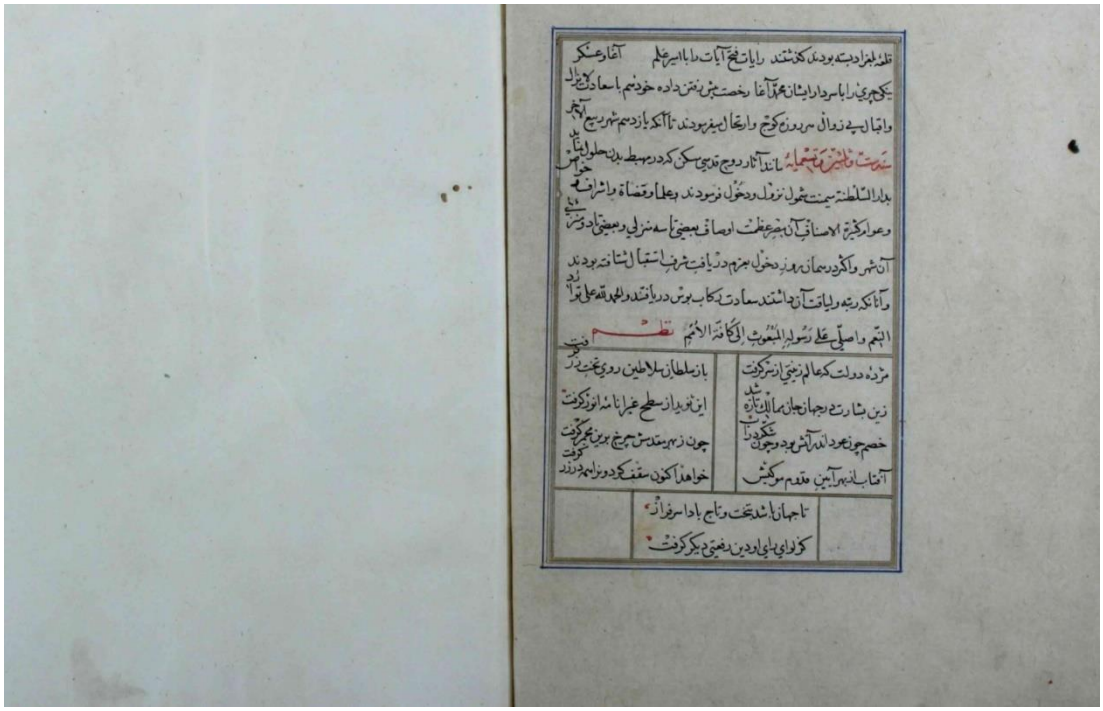
Kuçerioğlu, 240
Kūj, 453
Ḳumrān, 454
Kurune, 449
Lāvnīk, 431
Leh, 231, 399
Lençe, 447, 460
Lūpkār Boğazı, 238, 386
Manisa, 182, 184, 186
Maraş, 233, 331, 333
Māynūş, 454
Megālī Māsterī, 355
Mehmed Bey, 267
Mehmed Ḫān, 205, 247, 333, 358
Mehmed Paşa Bıyıklu, 233, 251, 295, 329
Mekke, 328, 329
Mengli Girāy Ḫān, 231, 334
Menteş, 348
Meriç, 240, 395
Meriç Nehri, 238
Meşarikler, 119
Mesih Paşa, 359, 360
Mesut Sinān Pāşā, 186
Mihallü, 445
Mısır, 162, 199, 213, 216, 229, 233, 267, 293, 326, 333, 334, 335, 339, 357, 381, 392
Mohaç Ovası, 408, 410
Mora Sancak Beyi, 275
Morava Çayı, 399
Morova Sancağı, 242
Muḥammed Ağa, 412, 451, 475
Muḥammed Bey Mīḫāloğlu, 464, 472
Muḥammed Bey Yaḥyā Paşa, 434, 464
MuḥammedḪān, 259, 293
Murad Ḫān bin Sulṭān Muḥammed Ḫān bin Sulṭān Yıldırım Bāyezīd Ḫān, 259
Muṣṭafa Bey, 340
Muṣṭafa Paşa, 268, 280, 286, 296, 302, 382
Musul, 267
Nādir Şabān, 299
Nārī Kalesi (Benvīseh Kalesi), 437, 440, 444
Narinde Kalesi, 292
Nebvise, 292
Nemçe, 375, 376, 437, 440, 444, 462
Nemçe Ma'ādnākī, 444
Nemse, 375, 376, 399, 429
Nemuceh Kalesi, 406
Nerāġarb Boşḳū, 406
Nevesūlū, 453
Nezdār, 429
Niğbolu Sancak Beyi, 318
Nigbolu Sancak Beyleri, 264
Nīkolōveş Sirtīnūr, 455
Niş, 247, 248, 249
Notrşebān, 429, 437, 438, 444, 450
Oġūzḫān, 22, 150, 366
Osmanlı, 21, 116, 124, 142, 149, 158, 172, 210, 211, 228, 236, 309, 316, 338, 357, 359, 366, 369, 374, 389, 398, 407, 412
Overḫet, 434
Peç, 447
Pekāra Tekfurluğu, 249
Percevtō, 406
Pertī Pīrībān, 434, 451
Pervāne, 215
Petervaradin, 472, 473, 475
Pīre, 304
Pīrī Paşa, 251, 261, 266, 276, 280, 285, 286, 296, 304, 308
Pōjūn, 453
Polye Gazası, 359
Pūdgrād Kalesi, 406
Pūrāc, 406
Rāblūs, 251
Rāmkī, 251
Rīm Papa, 377
Rodos, 337, 339, 341, 343, 345, 359
Rum, 140, 218, 225, 233, 327, 340, 357, 381, 385
Rumeli, 161, 247, 248, 253, 255, 262, 263, 265, 266, 278, 295, 340, 382, 391, 393, 396, 403, 416, 417, 420, 429, 449, 456, 475
Rumeli Beylerbeyi, 233, 240, 249, 253, 263, 296, 381, 382, 397, 429
Rumeli Sancak Beyleri, 239, 241, 317, 396
Rus, 231, 232, 326
Sa'ādet Girāy Ḫān, 399
Şādī Paşa, 221, 233
Şāh İsmail, 267, 335
Sakız Adası, 348
Salankamen, 275, 308

Şam, 212, 215, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 233, 250, 331, 333, 381, 403
Sātūryeh, 251
Sava Nehri, 247, 255, 257, 258, 259, 261, 265, 268, 271, 275, 278, 280, 281, 289, 295, 296, 311, 313, 316, 397, 402, 405, 406, 407, 429
Sazlı Dere, 240
Şehsuvārōğlu Bey, 333
Şehzade Maḥmūd, 323
Şehzade Murad, 319, 324
Sekbān, 251, 281
Sekbān Başı, 251, 451
Selçuklu, 22, 151
Selīm Ḫān, 120, 121, 139, 161, 176, 213, 229, 236, 324, 335
Şeyḫ Ṣādıḳ türbesi, 182
Silistre, 431
Silistre Sancak Beyleri, 264, 432
Sinān Paşa, 233, 335
Sipeş, 401
Sirem Adası, 254, 258, 265, 288, 373, 379, 402, 473, 475
Sivas, 337
Sofya, 242, 247, 248, 396
Sofya Bānesi, 242
Sohrpesteh, 472
Solakân, 413
Starigrad, 454
Sublah, 318
Süleyman Ḫān, 121, 171, 197, 277, 315, 362
Sulṭān Ḳānsūġūrī, 335
Tatar, 231, 334, 399
Tatar Köyü, 240
Tatar Pazarı, 241
Tāzāzdī Temāş, 444
Teber, 405
Tebriz, 139, 140, 335
Teḥyānūş, 406
Tulca, 431
Tuna Nehri, 231, 250, 257, 259, 266, 275, 280, 281, 283, 288, 308, 373, 400, 405, 407, 408, 431, 432, 435, 437, 443, 451, 453, 472, 474
Tunca Nehri, 238
Turan, 22, 151
Türkistan, 22, 151
Türkmen Başkomutanlığı, 334
Turpala, 249
Ūlāşḳū, 305
Ulūfeçiyān Aşireti, 309
Ūsīk, 406
Üsküdar, 187, 188, 197, 215
Uvesk, 407
Uzunca Ova, 240
Valus İli, 333, 335
Van, 251
Veber Telùva, 412
Vebrūmdur, 334
Venedik, 326
Vidin, 431, 432
Vişegrad, 449
Vosṭān, 251
Vuḳūd, 406
Yāfṯ bin Nūḥ Aleyhisselam, 22, 151
Yaḥya Çeşnīgīr, 215, 219, 220, 225
Yanḳū, Kral, 247, 260, 373
Yānùş, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 400, 404, 408, 410, 412, 417, 420, 426, 437, 449, 451, 472, 473
Yānūvevānk, 454
Yayabaşı, 269, 413
Yemen, 130, 326, 327, 381
Yenibolu, 431
Yerderbendī, 397
Yergöğü, 431
Zābūpçeh, 405
Zemin Kalesi, 266, 279
Zeynel Paşa, 242
Züveyle Kapısı, 333

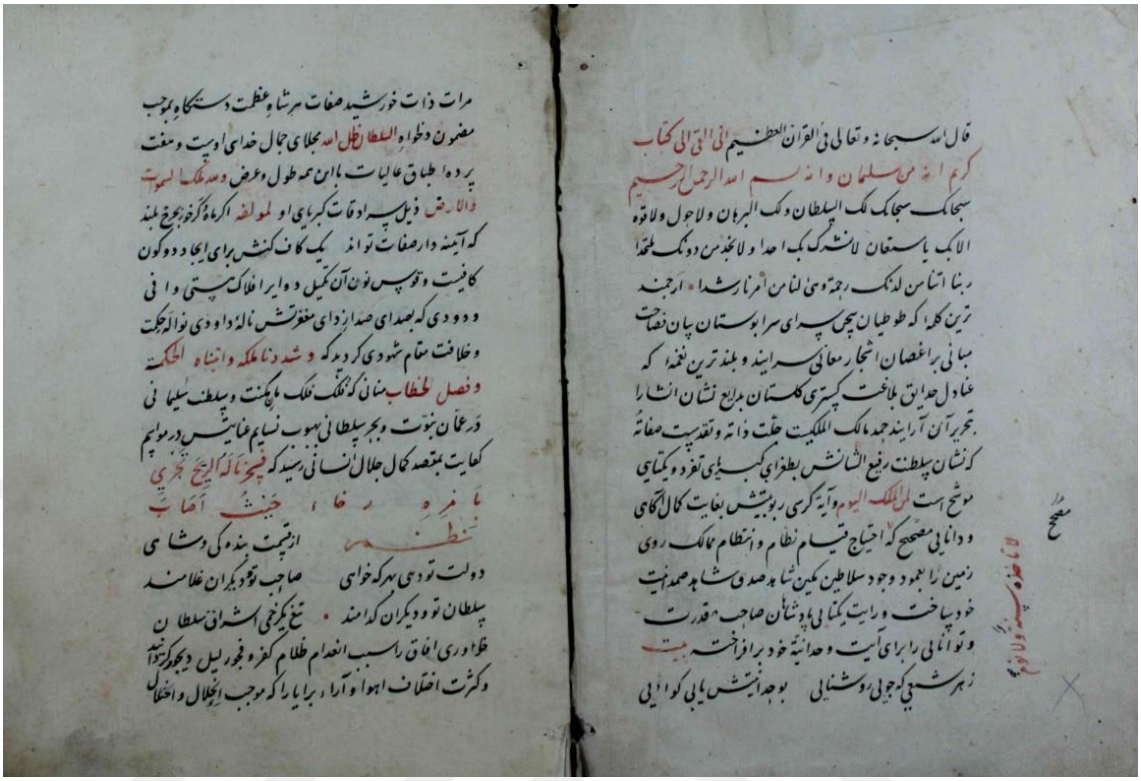
EKLER

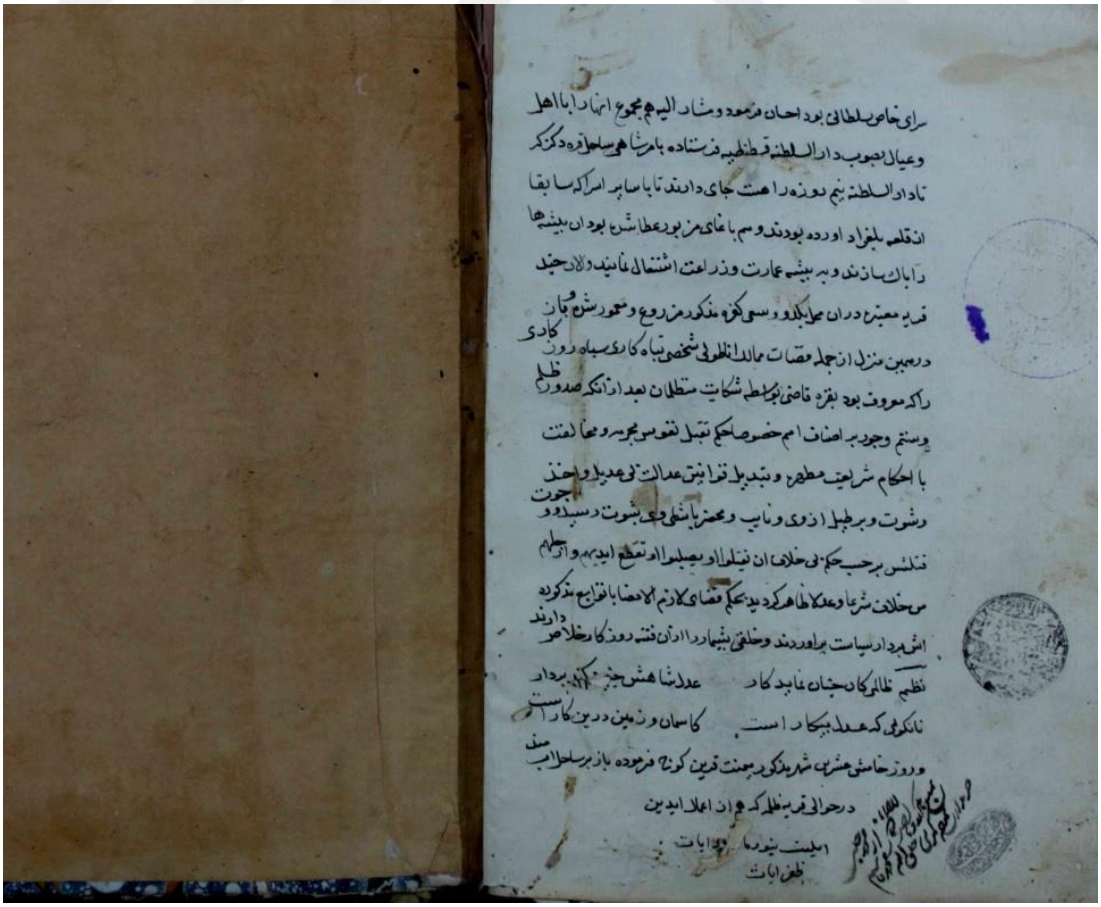
Kenzu'l-Cevāhiri's-Seniyye Fī Futūḥāti's-Suleymāniyye'nin Nüshasını İlk ve Son Sayfaları





Hekimoğlu Ali Paşa nr. 764'te kayıtlı Sulṭān-ı Suleymānī'nin İlk ve Son Sayfaları





KENZU'L-CEVĀHİRİ'S-SENİYYE FĪ FUTŪḤĀTİ'S-SULEYMĀNİYYE'NİN TENKİTLİ FARSÇA METNİ

كنز الجواهر السّنيّة فى فتوحات السّليمانيّة

فهرست مندرجات

کنز الجواهر السّنیّهٔ فی فتوحات السّلیمانیّهٔ 5

رُکنِ اوّل: در بیانِ شمّه ای از اوصاف و مزایای بی پایانِ سلطان صاحبقران 22

خطابِ زمین بوسی بر وجهِ اشارت به خواصّ سلیمانی و حصولِ آن در حضرتِ سلیمانی 65

داستانِ جلوسِ فرخنده فالِ حضرتِ سلطانِ صاحبقرانِ عظیم الاقبال براورنگِ خلافت رنگِ سلطنتِ بی زوال 67

گفتارِ اوّل: در ارسالِ اُلاغانِ تیز رفتار و اِخبارِ سلطانِ صاحبقرانِ عالم مدار به عونِ والدِ بزرگوار پادشاهِ مرحومِ مَغْفرت دَثار رَوَّحَاللهُ روحَهُ فی دارِ القَرار 67

گفتار دوّم: در عبورِ سلطانِ صاحبقران هنگامِ صباحِ نورفشان از بحرِ عمّان نشان و جلوس بر سریرِ تأیید بنیان و بیعت نمودنِ اهلِ ایمان 80

گفتار سیّم: درآوردنِ جنازهٔ رحمت آوازهٔ پادشاهِ مرحومِ معدلت شعار به دارالسّلطنهٔ جنّت آثار 90

گفتارِ چهارم: در بخشش و انعامِ بی شمارِ سلطانِ عالم مدار بر جمیعِ بندگانِ سعادت آثار و خلعِ البسهٔ سوگواری و اعطای خِلَعِ کامکاری 93

ذکرِ عصیانِ جان بَردی غزالی در شام و افولِ کوکبِ دولتِ بد جِلوَتش به جزای کردار در همان مقام 98

داستانِ نصرت نشانِ سفرِ بلغراد و قلعِ بنیانِ اهلِ کُفر و فساد 116

ذکرِ خروجِ رایاتِ سِدره عروج از دارالسّلطنه محمیّه 122

گفتار در فرستادنِ بعضی از عساکرِ دشمن شکن به عزمِ تسخیرِ حصارِ بِکُوردِلَن 132

ذکرِ فتحِ قلعهٔ بِکُوردِلَن به عونِ فتّاحِ ذوالمِنَن 138

گفتار در عبورِ مواکبِ میمنت شِیَم به جانبِ جزیرهٔ سِرَم و عزمِ رأیِ باسداد به فتحِ قلعهٔ بلغراد 142

گفتار در رسیدنِ اخبارِ فتح آثار از اطراف و اقطار 151

گفتار در عبورِ سلطانِ صاحبقرانِ منصور از نهرِ مسطور 159

گفتار در توجّهِ مواکبِ نصرت نهاد به صوبِ قلعهٔ بلغراد 164

گفتار در آغازِ محاربه و کارزار با کفّارِ حصار 168

ذکرِ محاربهٔ غُزاتِ اَبرار با کُفّارِ حصار 178

ذکرِ تأثیرِ نار در نقبِ حصار 186
ذکرِ تسخیرِ قلعهٔ ارک و تخلیهٔ آن از کفّارِ دَرَک 190
ذکرِ حوادثی که بعد از وقوعِ این فتحِ فتوح غایات تا وصولِ رایاتِ سدره آیات به دارالسّلطنهٔ عظمت سمات ظهور یافت 196
ذکرِ واقعهٔ فاجعهٔ شاهزاده مرحومی دیگر 205
ذکرِ آمدنِ رسُل و اخبار از اطراف و اقطار 207
ذکرِ فرستادنِ وزیرِ مسندِ ثالث به صُوبِ آناطولی و دفعِ شهسوار اوغلی 211
ذکرِ بواعثِ غزای کفّارِ جزیره و قلعهٔ روُدوس و استیصالِ آن کَفَرهٔ منحوس 219
داستانِ دلنشانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ فتح و فسخِ قلعهٔ فلک سوسِ رودوس 222
ذکرِ وصفِ جزیره و قلعهٔ مزبوره و بیانِ شمّه ای از اسالیبِ حکّامِ قدیمهٔ آن کوره 227
ذکرِ عزم نمودنِ بعضی سلاطینِ کبار به گشودنِ آن حصار 238
تزیین و نظر بر مقدّمهٔ این داستان به نظمِ دُرد مدایحِ سلطانِ ممالک ستان در سلکِ عرض و بیان 243
گفتار در اصدارِ حکمِ قَدَر آثارِ نهوضِ عساکرِ کواکب مقدار از بَراری و بحار 248
داستانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ غَزای کفّارِ ممالکِ انکروس و المان و قهر و طمسِ منکرانِ رسولِ آخر الزّمان صَل الله علیه و سَلَّم مادامَتُ المُلک فِی الدّوران 250
گفتار در توجّهِ رایاتِ فتوحات ظهورِ سلطانِ منصور به عزمِ غَزایِ مذکور 259
گفتار در نزولِ امطارِ رحمت آثار و حلولِ میامنِ قدومِ سلطانِ معدلت رسوم و ذکرِ حوادثی که تا حینِ عبور از آب صاوه به ظهور رسید 265
ذکرِ عبورِ سلطانِ ظفر علاوه از نهرِ صاوه 273
ذکرِ آمدنِ یانوش قرال و رسیدنِ بالشّامِ گوشهٔ سدّهٔ سدره مثال 281
گفتارِ پنجم در توجّهِ رایاتِ سلطانی به عزمِ فتحِ بُدونِ حصانت مبانی 293
ذکرِ ارسال و اجرای سفاینِ شاهی به عونِ الهی 295
ذکرِ وصولِ رایاتِ سعادت شمولِ همایون به حوالی شهرِ بُدون 297

گفتار ششم در توجّهِ رایاتِ چرخ نشان به عزمِ قهر و استیصالِ فرندوش قرال به صوبِ مملکتِ المان.....310
گفتار در صدورِ امرِ قَدَر آثار به تاخت و تخریبِ دیارِ کفّارِ اشرار.....317
گفتار در مراجعتِ رایاتِ فتح آیاتِ سلطانی به صوبِ دارالسّلطنهٔ اسلام مبانی 326
گفتار در فرستادنِ احکامِ مژده آثار به اطراف و اقطار و ذکرِ حوادثی که تا حینِ وصولِ رایاتِ سعادت شمول به دارالسّلطنه صورتِ حصول یافت.....330

[1b] کنز الجواهر السّنیّة فی فتوحات السّلیمانیّة

قالَ اللهُ سُبحانَهُ و تَعالَی فی القرآنِ العظیم «إنّی ألقی إلیّ کِتابٌ کریم إنَّهُ مِنْ سُلَیْمانَ و إنّهُ بِسْمِ اللهِ الرّحْمن الرّحیمْ» سُبحانَکَ سُبحانَکَ لَکَ السُّلطانُ و لَکَ البُرْهانُ و لا حَـولَ و لا قُوّةَ الاّ بِکَ یا مُسْتَعانُ لاَ نُشْرِکُ بِکَ أحَداً و لَنْ [1] نَجدَ مِنْ دونِکَ مُلْتحَداً ربّنا آتِنا مِنْ لَدُنْکَ رَحْمَةٌ و هَیّی لَنا مِنْ أمْرِنا رَشَداً. ارجمندترین کلمه‌ای که طوطیانِ سخن سرای سرا بُستانِ[2] بیانِ فصاحت مبانی بر اغصانِ اشجارِ معانی سرایند و بلندترین نغمه‌ای که عنادلِ حدایقِ بلاغت گسترِ گلستانِ بدایع نشانِ انشا را به تحریرِ آن آرایند حمدِ مالک المُلکیست جَلّتْ ذاتُهُ و تَقَدّسَتْ صِفاتُهُ که نشانِ سلطنتِ رفیع الشّأنش به طغرای کبریای تفرّد و یکتائی[3] موشّح است که «لمَنِ المُلْکُ الیَوْمَ» و آیتِ کرسی ربوبیتش به غایتِ کمال آگاهی و دانایی مصحّح که «لا تأخُذُهُ سِنَة وَ لا نَوْم» [2a] احتیاجِ قیامِ خیامِ[4] نظام و انتظامِ ممالکِ روی زمین را به عمودِ وجودِ سلاطینِ مکین شاهدِ صدقِ مُشاهدِ[5] صمدانیتِ خود ساخت و رایتِ یکتایی پادشاهانِ صاحب قدرت و توانایی را برای آیتِ وحدانیتِ خود بر افراخت.

بیـــت

ز هر شمعی که جویی روشنـــــــــایی به وحدانیـــــــــتش یابی گُـــــوایی

مرآتِ ذاتِ خورشید صفاتِ هر شاهِ عَظَمت دستگاه به موجبِ مضمونِ دلخواهِ «السّلطانُ ظلّ الله» مجلاّی جمالِ خدایی اوست؛ و هفت پردهٔ طبقاتِ[6] عالیات با این همه طول و عرض «و للهِ مُلْکُ السَّمَواتِ و الأرْض» ذیلِ سُرادقاتِ کبریایی او.

---

1 لن A : لا H

2 بُستان A : بوستان H

3 یکتائی A : یکتایی H

4 خیام A : -H

5 مُشاهد A : شاهد H

6 طبقات A : طباق H

لمؤلفـــه

اگر ماه و گر خور به چـــــــرخِ بلند که آییـــــنه دارِ صفـــــاتِ تـــواند

یک کافِ کُنش برای ایجادِ دو کَوْن کافیست؛ و قوسِ نونِ آن تکمیلِ دوایرِ افلاکِ هستی را[7] وافی؛ وَدودی که به صَدایِ صَدا زِدای مغفرتش نالهٔ داودی و نوالهٔ حکمت، خلافتِ مقامِ شهودی گردید که «و شَدَدْنا مُلکهُ و آتیناهُ الحِکْمَةَ و فَصلَ الخِطاب» منّانی که فُلکِ فَلک و[8] مانِ مُکنت و سلطنتِ سلیمانی در عُمّانِ نبوّت و بحرِ سلطانی به هبوبِ نسایمِ عنایتش در مواسمِ کفایت به مقصدِ کمالِ جلالِ انسانی رسید که «فَسَخَّرنا لَهُ الرّیحَ تَجْری بِأمرِهِ رخاءً حَیْثُ اصابَ».

نظـــم

[2b] از قســـــمتِ بنـــدگی و شـــاهی دولـــت تو دهی به هر که خـــواهی

صـــاحب تو و دیگـــــران غلامند سلـــــطان تو و دیگران کدامند

تیغِ یکزخمی اشراقِ سلطانِ خاوری آفاق را سببِ انعدامِ ظلامِ کفر و فجورِ لیلِ دیجور گردانید؛ و کثرتِ اختلافِ اهوا و آراءِ برایا را که موجبِ انحلال و اختلالِ احوال می‌شد به وحدتِ صاحب رتبتِ سلطانی لباسِ جمعیّت و هیأت وحدانی پوشانید. جوهرِ عقلِ گرانبهای انسی را که[9] از معادن جبالِ جلال[10] قدسیست نورِ معرفتِ صفاتِ خود ارزانی داشت و انامل افکار انسانی را قدرتِ رفع اَستارِ ابکار معانی کرامت فرمود.

نظـــم

ای سُرمه کـــــشِ بلند بینـــان دربازکـــــنِ درون نشیـــــنان

عقـــــل ار در تو بَصَر فـروزد ور پای درون نهـــــد بسوزد

---

[7] را A : -H

[8] و A : -H

[9] که A : -H

[10] جلالِ A : جلا H

باز خِردِ خُرده دان در پرتوِ انوارِ ساحتش مانندِ ذرّه ای احقر در ضیای مهرِ انور متحیّر است و سرگردان؛ و لسانِ تبیانِ بُلَغای هر زمان در تعدادِ نعوتِ جلالش لال است و بی‌بیان.[11]

لمؤلفـــه

نگنجد بیانِ تو اندر خیـــال کجا گنجد اندر ظروف مقال

«قُلْ لَوْ کانَ البَحْرُ مِداداً لِکَلِماتِ رَبّی لَنَفِدَ البَحْرُ قَبْلَ أنْ تَنْفَدَ کَلِماتُ رَبّی وَ لَوْ جِئنا [3a] بِمِثْلِهِ مَدَداً»حکیمی که به کمالِ عنایت افلاکِ پاکِ هدایت را به چندین هزار نجومِ مِهر رسومِ درایت آراسته ساخته به دلالتِ آن سلاطینِ اقالیمِ رسالت سرگشتگانِ بادیهٔ ضلالت را از ظُلماتِ کُفر و عَما به نورِ ایمان و اهتدا رسانید که «رُسُلاً مُبَشِّرینَ و مُنْذِرینَ» و ختم و تکمیلِ آن مقامِ جلیل را به ظهورِ نورِ خورشید لمعانِ رسولِ آخر الزَّمان منوط داشته اَوْضَحِ مناهجِ دارالسّلام را شریعتِ او و اَفْصَحِ کلامِ اعجاز مقام را شاهدِ نبوّتِ او گردانید که « قَدْ جاءَ کُمْ مِنَ اللهِ نورٌ و کِتابٌ مُبینٌ».

لمؤلفـــه

خودش نور و کتابش نورِ منشور نزولِ آن بَرو نـــــورٌ عَلَی نـور

آن سلطانِ انبیا که آیتِ عنایت انتمای «إنّا فَتَحْنا لَکَ فَتْحاً مُبیناً» از حکایاتِ فتوحِ عالی روایاتش یک داستان است؛ و مرقاتِ نُه پایهٔ[12] اجرام عالیات بر درگاهِ قصرِ رفعتش برای عُروج به سرحدّ غایتِ قربت سر بر آستان.

لمؤلّفـــه

چونکه بُراقش دو قدم پیش راند کون و مکان جمله پسِ خویش ماند

جمـــله رهش بود عَلَم بر عَلَم او بُد و جبـــــــــریل قَدَم بر قَدَم

---

[11] لال است و بی بیان A : لالیست بی پایان H

[12] نه پایهٔ A : نه پایه پایهٔ H

رفت بدانجا که قَدَم هم نمـــاند نورِ قِـــدَم پرده ز خود برفشاند

حدّتِ سیفِ بی حیفش بر حَسَب «أنا نَبیُّ السّیْفِ» حدودِ ممالکِ [3b] نجات را به مواردِ[13] شرایعِ سعادت غایات مُقطّع فرمود که «تِلْکَ حُدودُ اللهِ»؛ اتّحادِ اتباع و سُنَنش با اطاعتِ اوامرِ ذو المنن به کمالِ جاهش عِند الله اشعار نمود که «مَنْ یُطِعِ الرّسولَ فَقَدْ أطاعَ اللهَ». چندین هزار انواعِ مخلوقات و افرادِ ممکنات طفیلی خوانِ ماحَضَرِ اوست که «لَوْلاکَ لَما خَلَقْتُ الأفْلاکَ»؛ و تسخیرِ هفت قلعهٔ بلند رواقِ «سَبْعَ سَمَواتٍ طِباقاً » اثرِ یک سفرِ او.

لمؤلّفــه

دو گیســـویش دو مشکین لامِ «لَوْلاک» دهانـــش سرّ میمِ « مَا عَرَفْنـــــاک»
تنش جان است و جانش جانِ جان است شـــــبِ اسْرا[14] ازین سِرّ یک نشان است
ازآن رویـــش نبودی ســـــایه پیدا که بُد خورشیـــد را در ســـــایه اش جا
ز شـــورِ اَمْلَحش سوری جهـــان را ز نطـــــقِ افصَـــحش قوتی روان را
عُـــــلوّ شـــانِ او در چرخِ مینا بُوَد چـــــون مهر در آیـــــینه پیدا
نخـــستِ فطرت و ختمِ نـــبوّت شهـــــنشاهِ اقالـــــیمِ فتـــوّت
ز نظـــــمِ خلقت او بیتُ القَصیده سراپای وجـــــودش جـمـلـه دیده
بَرو بـــــادا صـــلاتِ بی نهایت دگر بر آل و صَحبـــش تا قیامت

اللّهُمَّ صَلِّ عَلَی جَمیعِ الأنبیاءِ و المُرْسَلینَ خُصوصاً مِنْهُمْ عَلَی سَیّدِهِم مُحَمَّدٍ خاتمِ النَّبیّینَ رَسولٍ مَکینٍ مُطاعٍ امینٍ و عَلَی آلِهِ الطَّیّبینَ الَّذینَ صارَ [4a] مَوَدَّتُهُمْ اَجْرَ الهِدایَةِ إلَی الطَّریقِ المُسْتَبینَ و عَلَی خُلَفائهِ الرّاشِدینَ المَهْدِیّنَ أرْکانِ بَیْتِ الدّینِ[15] و عَلَی سایرِ الصّحابَةِ و التّابعینَ هُداةِ سَبیلِ الیَقینِ وَسَلّمْ تَسْلیماً کَثیراً.

اساسِ کلام را به ذکرِ خلقِ آدم علیهِ السّلام و انقسامِ اَوْلادِ اَمجادش به انبیای کرام و سلاطینِ

---

13 به مواردِ A : به موایَد H
14 شبِ اسرا A : همه اسرار H
15 الدّین A : الدارین H

عظام انداخت؛ و قبل از آن به تحریکِ قلمِ مشکین رقم که حرکتش مانندِ جنبشِ مصقله است زنگِ خاموشی از آیینهٔ طوطیِ فکرت پرداخت:

بیـــا ای ســرافرازِ "نون و القَلَم" ز "ما یَسْطُرونَ" کن حدیثی رقم
فرو شـــو بـه ظلمـــاتِ اسکندری بُوَد کآبِ حیـوان به دست آوری
که هر چنـــــد زین عمر شـرمنده ام ســـخن چون بمانَد همان زنده ام
تویی خـــضرِ وقت ای خجـسته نبات چرا دور مـــــانی ز آبِ حیات
مگـــــو راه تاریک و ناروشـــن است به فرزندِ معنی شـــب آبستن است
اگر مغـــز داری بیـــا هـوش دار چه زایـــد ز شب بر بیاضِ نهار
سِنـــــانِ معـــــارک به معنی تویی بر آرنـــــده ســـر را به دعوی تویی
اگر چند نوکِ تو خـــــار آمدست به گل هـای معنی به بار آمدست
بسی سال ماندی به کُنجِ خمـــــول ازین خامـــشی چون نگشتی ملول
[4b] کنون وقت آمد به عـــونِ الـه که رانی سخن از ســپید و سیاه
تو نایی چنـــــین خامـــشی تا به کَیْ برون کـش چو نایی نخ از جوفِ نَیْ
صریری رسان نغمـه‌ای ســاز کن ز نو پرده‌ای دیگر آغاز کن
به بزمِ شهنشـــــه سرودی رســـان به شـــاهانِ رفته درودی رسان
چـــو نوکت مثالِ دو رود آمـــدست ســـــزای ثنا و دورود آمدست
به اقبـــــــالِ زیبندهٔ تاج و تخت فرو کـــش نقاب از عروسانِ بخت
چو منقارِ طـــــوطی زبان تیز کن جهـــان را سراسر شکرریز کن

چون حکمتِ بالغهٔ ربّانیه و رحمتِ سابغهٔ رحمانیه بر حَسَبِ ارادهٔ سبحانیه چنین اقتضا فرمود که در فضاءِ[16]عالمِ انشا و افضا و فنای[17]سرای حدوث و فنا سریرِ جهانبانی عالمِ جسمانی را به وجودِ مستحقِ سجودِ خلیفهٔ یزدانی و اصل و منشأِ افرادِ انسانی مزیّن گردانَد؛ و ذاتی

[16] فضاءِ A : افضا H
[17] فنای A : فضا و قتایی H

که مجموعهٔ صنایعِ الهی و مصدوقهٔ کلمهٔ شاهی باشد از مکمنِ[18]خفاء به معرَضِ جلا و استجلا رسانَد؛ آوازهٔ با نوازهٔ «إنّی جاعِلٌ فِی الأرْضِ خَلیفَةً» را در ضمنِ خطاباتِ منیفه به گوشِ هوشِ ساکنانِ مجمعِ اعلا و معتکفانِ جوامعِ عُلا رسانید. و بعد از[19] [5a] تسویهٔ تختِ عالی بختِ سلطانِ روحِ غیبی که صاحبِ امرِ «قُل الرّوحُ مِنْ أمْرِ ربّی» است به نفحهٔ نَفَسِ نفیسِ سبوحی بر حسبِ فرمودهٔ «فَإذا سَوّیْتُهُ و نَفَخْتُ فیهِ مِنْ روحِی» گُلِ مقصودِ بستانِ وجود در صباحِ شُهود شکفت؛ و آن سلطانِ عالم بر اورنگِ چهار رنگِ قالبِ آدم قرار گرفت. ذاتِ مُکرَّمش را به موجب[20]«فَقَعوا لَهُ ساجِدینَ» مسجودِ[21]صدرنشینانِ محافلِ علّیین گردانیده رایتِ نیابتِ ربّانیش را در نامِ ظهورِ سرور بر بامِ نُه آشامِ قصوری[22] که مدحِ «هَل تَرَی مِنْ فُطور» در شانِ آن مقصود است بر افراختند؛ و سکّهٔ سلطانیش را بر نقدِ[23] ابیض و احمرِ « وَ سَخَّرَ لَکُم الشَّمسَ وَ القَمَرَ» ثابت و مقرّر ساختند. خُطبهٔ خلافتش بر منبرِ نُه پایهٔ بلندسایهٔ مقصورهٔ معمورهٔ[24] با صفای «و السَّمَواتِ العُلَی» سوار شده؛ و به تاجِ اصطفای تکریمِ «و عَلَّمَ آدَمَ الأسْماءَ» محلّی گردیده به صفیّ الله مسمّی شد.

نظـــم

دستِ صُنعَش گِلِ آدم چو سرشت — به خلافتــگریش نــام نوشت
تاجِ تکریم نهـــــــاد از کَرَمـــــــش — داد از "عَلَّـــــمَ آدَمَ" عَلَمَش
ساخت محـــــــرابِ ملایک رویش — ســجده بردند[25]یکایک سویش
همـــه را کـــــــرد ترشّح ز إنا — رشحِ "سُبحانَکَ لا عِلْمَ لَنا"

---

18 مکمنِ A : ممکنH
19 از A : -H
20 - A : صدور صدر H
21 مسجود A : سجود H
22 در بام ظهور سرور بر بام نُه آشام قصوری A : در بام ظهور سریر بام نُه آشام قصور H
23 نقدِ A : فتد H
24 معمورهٔ A : -H
25 بردند H : کردند A

[5b] ذاتِ پاکیزه صفاتش که بر حَسَبِ «خَلَقَکُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ» مظهرِ چندین هزار فایده است مطلعِ کواکبِ عالی مراتبِ اولادِ امجاد و اخلافِ کرامت نهاد شد؛ و صدفِ وجودِ با جودش منبعِ[26] دُررِ غُررِ احفادِ دُرّی اثر گردید؛ و به اقتضای افضای[27] آثارِ دو اسمِ «الظّاهِرُ و الباطِنُ» که احکامشان در هر محل و موطن واضح و بیّن است اشرافِ اخلافِ[28] این خلیفهٔ ربّانی اوصاف منقسم به دو قسم و موسوم به دو اسم گردیدند. **قسمِ اوّل** صدرنشینانِ محافلِ دیوانِ رسالت و نبوّت و بَدْر سیرتانِ آسمانِ هدایت و فتوّت قایدانِ راهِ هُدا و رَایْدانِ منازلِ وصول[29]و اهتدا مطالعِ وحیِ ایزدی و ینابیعِ حیاتِ سرمدی که لُحوق به مأمنِ نجات و عروج به ذروهٔ درجاتِ سعادات[۳۰]جز به تصدیقِ مائیّات و تحقیقِ معجزاتِ ایشان مُیسّر نیست و وصول به محلّ ِ قبولِ واهِبُ المسیول جز به متابعتِ طرایقِ[31]ستقیمه و مشایعتِ حقایقِ سلیمهٔ ایشان مقدّر نه. ایمان به جمیعِ ایشان[32]بر قاطبهٔ اُمَم واجب است و فرض؛ و تفاضل میانِ ایشان بر حَسَبِ «تِلْکَ الرُّسُلُ فَضَّلْنا بَعْضَهُمْ عَلَی بَعْضٍ».

لمؤلفـــــه

خاکِ رهِ این شهان سُرمهٔ هر دیده شد در رخِ ایشــان یقین نورِ خدا دیده شد

صَلَّی اللهُ عَلَیْهِمْ ما دامَتِ السَّمَواتُ و اَلأَرْضُونَ دائِرینَ و ساکِنینَ [6a] و عَلَی آلِهِمْ و اَصْحابِهِمْ اَجْمَعینَ و خَصَّ سَیّدِنا مُحَمَّداً مِنْ بَیْنِهِمْ بِأفْضَلِ الصّلوةِ و التَّسْلیمِ و آلِهِ و صَحْبِهِ المُسْتَحِقّینَ لِلتَّعظیمِ و التَّکریمِ.

---

26 منبعِ A : معدن H

27 و به اقتضای افضای آثار A : و اقتضای آثار H

28 اختلاف A : -H

29 راه هُدا و رایدان منازل وصول A : راه هدایت بدان منازل وصول H

30 سعادات A : -H

31 طرایق A : طریق H

32 جمیع ایشان A : جمیع اشان H

نظـــم

احمدِ مُرســـل کزو چرخ عُلوّ یافته　　نامهٔ "تِلْکَ الرُّسُل" فضل ازو یافته

قسمِ دوّم آنانند که مدارِ نظامِ نوعِ بنی آدم و مَبنای انتظامِ مصالحِ عالَمند. یعنی پادشاهانِ عالیشان که به مقتضی «المُلکُ و الدّینُ تَوْأمانِ» تالی قسمِ اوّلند. سبزهٔ نضارتِ جهان از حرارتِ تاختِ «فیهِ فِتْنَةٌ» در ظلّ حمایتِ درختِ تختِ ایشان در امان است؛ و فیضِ مُکنت و اقتدار از چشمه سارِ دایم الادرارِ میمِ مالِکُ المُلک در بُستانِ بختِ ایشان روان. اجزای بنای انتظامِ احوالِ انام به اجرای آبِ تیغِ خون آشامِ ایشان التیام یافته و سواطعِ انوارِ سلطنتِ الهی از مطلعِ آثارِ خلافت و شاهی ایشان[33] بر سطحِ جهانِ کیانی[34] تافته.

نظـــم

انبیـــــا مرآتِ آگـــــــاهی حق　　پادشـــــاهان مظـــهرِ شاهی حق

و باز از جملهٔ این پادشاهانِ دولت نشان اسعدِ ایشان آنانند که با آنکه[35]دستِ ابداع و[36] انشاء«تؤتی المُلکَ مَنْ تَشاءُ» تاجِ با ابتهاجِ سلطنت را بر فرقِ سعادتِ ایشان نهاده است تشریفِ رتبهٔ منیفِ نیابت و قایم مقامی[37]پادشاهانِ مُلکِ نبوّت و هدایت را هم بدیشان داده.[38]

نظـــم

[6b] تاجدارانِ مسندِ تمکـــین　　همه ظلّ الله انـــد فی الأرضین

لیـــــــک ظِلّ مطابقِ کامل　　نیست جز شـــاهِ مُفضِلِ عادل

به تخصیص؛ سلاطینِ مجاهدت آیینِ ملّتِ بیضای محمّدی و اساطینِ دیانت تزیینِ امّتِ

---

33 ایشان A : -H

34 کیانی A : کتابی H

35 آنکه A : آنک H

36 و A : -H

37 مقامی A : مقام H

38 پادشاهان نبوّت و هدایت را هم بدیشان داده A : پادشاهان که ملک نبوت و هدایت بدیشان داده H

غرّای احمدی که به توفیقِ قدرتِ الهی و تأییدِ قوّتِ نامتناهی به مفتاحِ سنانِ دل نشانِ استقامت فتحِ ابوابِ اقامتِ احکامِ شریعتِ حقیقت غایت بر وجهِ اتمّ و اَحکم[39]می‌نمایند؛ و به مصقلهٔ تیر مشعلهٔ سیفِ قاطع زنگِ کفر و شنایع از روی صفحهٔ زمان می‌زدایند؛ درِ فرقان هدایتِ انجم امرِ «أطیعوا اللهَ و أطیعوا الرَّسولَ و اولِی الأمْرِ مِنکُمْ» مُبیّنِ وجوبِ اطاعتِ اوامرِ ایشان است؛ و مُعیّنِ مقارنه و مقاربهٔ رتبهٔ آن شاهان به[40]پایهٔ سریرِ رسالتِ سلطانِ اِنس و جان یعنی رسولِ آخر الزَّمان صَلّی اللهُ عَلَیْهِ ما دامَتِ الفَرْقَدانُ.

لمؤلفـــه

شاه که او پیـــــــــرو پیغمبر است سایهٔ حقّ است و[41]ز خور بهتر است

و بر سبّاحانِ بحارِ حکایات و تواریخ و سیّاحانِ اقطارِ اخبارِ عالی شماریخ پوشیده نیست که بعد از زمانِ با امانِ خُلفای اربعهٔ راشدین رِضْوانُ[42] اللهِ عَلَیْهِمْ[43] اَجْمَعینَ هیچ خاندان را از خانواده‌های[44] سلطنت و خلافت درین شیوهٔ مذکوره و درین شیمهٔ مسطوره [7a] آن رتبهٔ عُلیا بر نیامده و آن یدِ طولی دست نداده که دودمانِ ابد پیمانِ آلِ ظفر مآلِ عثمانی را [45] به تأییدِ یزدانی میسّر[46] گردیده. و آنچه در ایّامِ ظفر فرجامِ این سلاطینِ نصرت قرین و این پادشاهانِ مجاهدت آیین از غزواتِ کلّیه و فتوحاتِ عظیمهٔ دینیّه به ظهور رسید در هیچ دوری از ادوارِ فَلکِ دوّار نه به چَشمِ انجمِ سیّار دیده و نه به گوشْ ماهِ کرّار شنیده.

---

39 و احکم A : را حکم H

40 به A : یه H

41 و A : -H

42 رضوانُ A : رضیH

43 عَلَیْهِمْ A : عنهم H

44 خانواده‌های A : خانه و دهای H

45 را A : -H

46 میسّر A : -H

شعـــر

وَ لَمْ یَخْلُ[47]مِنْ أخْبارِهِمْ بطْنُ دَفْتَر یَبوحُ بِعُلْیـــــــاهُمْ وَلا ظَــهْرِ مِنْبَرِ

چرا که تا کواکبِ درخشان[48]این دولتِ جاوید نشان از مطلعِ امتنانِ حضرتِ منّان بر مجمعِ اهلِ ایمان تافته و انوارِ خورشید آثارِ صبحِ این اقبالِ بی زوال به عونِ الهی از اُفقِ شاهی رتبهٔ استیلا و استعلا یافته إلَی یومِنا هذَا که مدّتِ دویست و چهل سال است همیشه بر حَسَبِ امرِ مُبینِ «جاهِدِ الکُفّارَ و المُنافِقینَ» به بارقهٔ تیغِ فیروزِ شرک سوز ظُلمتِ کُفرِ شقاوت اندوز را از صفحاتِ چهرهٔ زمان زُدوده‌اند؛ و فتحِ لوای نُصرت التوا نموده معظّماتِ بلاد و حصون و امصار و اقطارِ به کُفر و فساد مشحونِ کُفّارِ فُجّار و متمرّدانِ سرکشِ آتش وار را به نصرِ عالمگیرِ مَلِکِ قدیر گشوده اند؛ و در کسرِ مراسمِ شرک و طغیان و رفعِ معالمِ اسلام و ایمان روز به روز افزوده. چنانچه [49]بلادِ معتبرهٔ فُجّار و امصارِ کَفَرهٔ اشرار که به یُمنِ سَلَف و خَلَفِ این سلاطینِ مجاهدت آیین [7b] الیوم مساکنِ ابرار و منازلِ اخیار[50] است فزون از هزار[51] است. و کنایسی که سابقاً سُکنای اهلِ ضلالت و اضلال[52] و مقصدِ مکتسبانِ وِزر و وبالبوده و این زمان بِحَمْدِ اللهِ السُّبحان به بَرکاتِ این پادشاهانِ عالیشان مساجد و معابدِ اهلِ ایمان و مدارس[53] و خوانقِ مُقتبسانِ انوارِ علوم و عرفان شده فزون از حساب و بیان است. چنانچه إنْشاءَ اللهُ المجید در ضمنِ ذکرِ ممالکِ پادشاهی مرقوم خواهد گردید و مِنَ اللهِ التّأیید. و از جملهٔ خواصّ این دودمانِ ابدی پیمان آنست که بر وجهی موافقِ دینِ الهی تصرّفِ تاج و تختِ شاهی نموده اند. و اصلاً بر خلافِ شرعِ شریف

---

47 یَخْلُ A : جعل H

48 درخشان A : درختان H

49 چنانچه A : چنار پنجه H

50 اخیار A : اخبار H

51 هزار A : هراز H

52 اضلال A : اظلال H

53 مدارس A : مداری H

تعرّضِ هیچ[54] مُلکی و سلطنتی ننموده اند و سوی مَمالکِ کَفَره و بِلادِ ظَلَمه که عُظَمای عُلمای اسلام به دفع و رفعِ ظلمِ ایشان از سرِ اَنامْ فتوی داده اند دستِ غلبه و تسخیر بر هیچ مُلکی دیگر نگشوده‌اند.

لمؤلّفــه

هزار آفرین از خدای جهان — بریـــن پادشاهانِ گیتی ستان
که دینِ محمّد علیـــه السلام — ازیـــشان پذیرفت بس انتظام
ز دین تاج کردند و ز اسلام تخت — نهـــادند بنیاد بر اصـــل سخت
به تیغِ یمـــــانی چو برقِ یمـــــان — زدودند زنگِ ظلام از جهـــــــان
به رفعِ اذان و به نصـــــبِ خطیب — نه ناقوس ماندند و نه خود صلیب
[8a] لقای جنان بادشـــــان از اِله — بَقـــا باد بَر شـــاهِ عالـــم پناه

بعد هذا باز بر رای جهان آرای ممارسانِ اخبارِ انبیا و کُبَرا و مُفَتشانِ آثارِ سلاطین از متأخرین و قدما پوشیده و مخفی نیست که آنچنانچه در فرقهٔ مفضلهٔ رُسُل و انبیا و پیشوایانِ طریقِ خدا و هُدا عَلَیْهِمِ الصّلوةُ و التّحیّةُ مِنَ الرّبّ الأعْلَی بر حَسَبِ فرمودهٔ رافِعُ السّمَواتِ و الأرضِ که «فَضَّلْنا بَعْضَهُمْ عَلَی بعْضٍ» بعضی به سُمُوّ منزلت و عُلُوّ مرتبت بر سایرِ ایشان موصوفند؛ و آن خورشیدوَشانِ فلکِ رسالت به اولو العزم معروف. که ایشان مؤسسانِ شرایعِ جدیده و شارعانِ طرایقِ سدیده‌اند.[55] همچنین در طایفهٔ مکرّمهٔ ثانیه هم که شاهانِ عالیشان و پادشاهانِ معدلت نشانند بعضی آنانند که بر حَسَبِ ارادهٔ فاعلِ مختار که "إنّ ربّکَ یَخلقُ ما یَشاءُ و یَخْتارُ" اَعلامِ[56] ظفر اِعلام[57] و[58] اشعهٔ نورِ تدبیر و نارِ شمشیرِ ایشان تا فلکِ اثیر برافراخته و انوارِ ساطعهٔ «السّلطانُ ظِلّ اللهِ» بر لوحِ تخت و تاجِ آن شاهانِ آگاه بر وجهِ

---

54 هیچ A : به هیچ H
55 سدیده اند A : شدیده اند H
56 اَعلام A : اِعلام H
57 اِعلام A : اَعلام H
58 و A : -H

دلخواه بی‌حجابِ سحابِ عجزی و قصوری و غایلهٔ نقص و فتوری پرتو انداخته؛ نورِ صفتِ ظلّیتِ قدرتِ الهی[59] در جبینِ مبینِ سلطنت و شاهی ایشان به غایت ظاهر است[60] و زاهر. و ظهورِ جمالِ عَظَمَتِ خدایی در مِرآتِ فرمانروایی ایشان بر وجهِ کمال لایح است[8b] و باهر. وجودِ باجودِ ایشان نسبت به سایرِ پادشاهان[61] اعصار و ازمان به مثابهٔ خورشیدِ درخشان است نسبت به کواکبِ تابان. و ذاتِ کامل الصّفاتشان نظر به دیگر سلطانان به منزلهٔ بحرِ عَذب است با رودهای روان. چندین ممالکِ بعیدةُ المسالک که هر یکی تختِ مُلکیست به هیئتِ[62] وحدانی بر آمده در تحتِ تصرّفِ یدِ قدرتِ ایشان در می‌آید؛ و بسی غنچهٔ مشکلاتِ امور[63] که نزدِ سلاطینِ اعصار و دهور انفتاحش در غایتِ صعوبت و غیرِ مقدور می باشد به تنسُّمِ نسیمِ صبحِ اقبالِ ایشان تبسّم می نماید؛ و چون سپهرِ صدف وار قرن‌های بسیار در بحریْنِ[64] عَذب و اُجاجِ نیک و بدِ روزگارِ دوّار می‌گردد تا در جوفِ او از فیضِ نیسان[65] احسانِ مُحسنِ وهّاب اینچنین دُرّ شاهوارِ خوشاب به حصول می‌پیوندد. و مدبّرانِ عالَمِ بالایی را به امرِ خدایی بسی جمعیت‌های عظیمه و قران های عمیمه دست می‌دهد تا اینچنین سَروَری قدم بر روی اورنگِ بهی فرماندهی می نهد. اینچنین مالکِ مُلکِ جهان را صاحبقران می‌خوانند و بی غایلهٔ ریب و گمان اگرچه هر یک از پادشاهانِ جنّتمکان[66] آلِ عثمان اسْکَنَهُمُ اللهُ بُحْبوحَةَ الجِنان[67] که مُذکّرِ کلامِ متین[68]«و جَعَلَکُمْ مُلوکاً و أتیکُمْ ما لَمْ یؤتِ أحَداً

---

59 نورِ صفتِ ظلّیت قدرتِ الهی A : نور به صفت ظلّیت در قدرت الهی H

60 بر وجه ظاهر است A : به عانت طائر است H

61 نسبت به سایر پادشاها A : با سایر نسبت پادشاهان H

62 هیئت A : نهیب H

63 امور A : آموز H

64 بحریْنِ A : بحر H

65 نیسانِ A : انیسان H

66 جنّتمکان A : -H

67 آسکَنَهمُ اللهُ بُحبُحَةَ الجنان A : -H

68 متین A : مبین H

مِنَ العالَمینَ» گردیده‌اند[69] به صفتِ صاحبقرانی موصوفند؛ [9a] و به وصفِ جهانگشایی و کفرزدایی و تقویتِ دینِ خدایی معروف؛ و اخبارِ غریبه و مساعی جمیلهٔ ایشان در راهِ دینِ مبین در کُتُبِ تواریخ مکتوب است و مسطور؛ و آثارِ آن بر صفحاتِ مکان و زمان مشهود و مشهور.

نظـــم[70]

إنَّ آثارَنا تَدُلُّ عَلَـــــیْنا فَانْظُروا بَعْدَنا إلَی الآثارِ

امّا بعضی از آن شاهانِ جنّتمکان به تخصیص؛ متأخّرینِ ایشان رایتِ ظفر آیتِ صاحبقرانی را به اوجِ فَلکِ سلطانی بر وجهی افراشته بودند که انظارِ أولی الأفکار آن را نهایتِ رتبهٔ جهانگیری و جهانداری پنداشته بود؛ و به الماعِ تیغِ لمّاع بُرّای جمالِ فتح[71] و مملکت آرایی را در آینهٔ سکندریِ پادشاهی به نوعی جلوه داده که صاحبنظرانِ زمان درجهٔ دیگر را زیاده بر آن از قبیلِ محالات داشته بودند تا آنکه خورشیدِ تأییدِ مقدّرِ حکیم از اُفقِ اعلای «واللهُ ذوالفَضْلِ العَظیمِ» شارق گشته سریرِ خلافت و صاحبقرانی را به تمکّن و استقرارِ این سلطانِ مغارب و مشارق آراسته و مُحَلّی؛ و دُرّ تاجِ با رواجِ[72] سلطنت و جهانبانی را [73] به انوارِ معدلتِ این پادشاهِ با مکرمت منوّر و مُجلّی[74] گردانید. و مکنونِ مؤدّای[75] آیتِ با بهای «ما نَنْسَخُ مِن آیَةٍ أوْ نُنْسِها نَأتِ بِخیْرٍ مِنْها أوْ مِثْلِها» را به مسامعِ تصدیقِ اهلِ تحقیق شنوانید.[76] انوارِ این طلوع بر چهار رکنِ [9b] قصرِ مُشیّدِ خلافت مؤیدش چنان پرتو انداخت که بر[77]

---

69 گردیده اند A : دیده اند H

70 نظم A : بیت H

71 تیغِ لمّاع بُرّای جمالِ فتح A : تیغ لمّاع سیاست و به راهی حمافتح H

72 با رواج A : -H

73 را A : -H

74 مجلّی A : لمّاع H

75 مؤدّای A : موادّی H

76 شنوانید A : رسانید H

77 بر A : -H

صغار و کبار کالشّمْسِ فِی رابِعَةِ[78] النّهارِ روشن و آشکار گردید که عطایای «و اللهُ یُؤْتِی مُلْکَهُ مَنْ یَشاءُ» را سرحد و انتها نبوده و رفعتِ دینِ آن سلطانِ مِلک و[79] مُلک را به موجبِ «و رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» غایتی نمی‌نموده. آنچه عالمیان قمهٔ[80]قبهٔ کاخِ رفعتِ شاهان و منتهای آن پنداشته بودند اساسِ قصرِ این سلطنتِ بی انتها بوده؛ و آنچه اهلِ زمان نصفُ النّهارِ روزِ دولت و اقبال انگاشته صبحِ عظمت و جلالِ بی زوالِ این صاحبقرانِ برگزیده خصال آمده.

نظـــم

و أنْتَ و إنْ کُنْتَ الأخیر زمانه لــجَیْت بِما لا تَسْتَطیعُ[81] الاوایلُ

و هو السّلطان الاعظم الاکرم ظِلّ اللهّ و خلیفَتُهُ فی العالَمِ[82]سُلْطانُ الغُزاةِ و المُجاهِدینَ المؤَیَّدُ مِنَ المَلِکُ المُبینِ و المؤَیَّدُ للدّینُ المُسْتَبینِ[83] إمامُ المُسْلِمینَ و أمیرُالمؤمِنینَ الظّاهِرُ کَوْکَب وِلادَتِها الزّاهِرَةُ لِتأییدِ المِلّةِ الباهِرَةِ فِی رَأسِ المایةِ العاشِرَةِ الّذی لَمْ یَأتِ بِمِثْلِهِ الأعْصارُ و الأزْمانُ السلطان بن السلطانِ بن السلطانِ ابو النّصرِ السّلطان سلیمان خان بن السّلطان سلیم خان[84] که مقرّ خورشیدِ سلطنتش در بیت الشّرفِ خلافتِ این خاندانِ نصرت نشان در درجهٔ عاشر واقع شده و پایهٔ تختِ عالی بختِ[85] عالمگیری[86] و جهانداری[10a] را بر اوج فلکِ تاسعِ رافع آمده زمانِ ابد پیمانش به عونِ ایزدِ منّان مجلای[87] عجایبِ فتوحات و مظهرِ غرایبِ غزواتِ دینیّه است. و مقصود از تدوین و تسطیرِ این کتاب برحسب امتثالِ امرِ عالی و

---

78 رابِعَةِ A : اربعهٔ H
79 و A : -H
80 و A : -H
81 تستطیع A : یستطیع H
82 العالم A : العالمین H
83 المستبین A : مسبّین H
84 خان A : -H
85 عالی بخت A : -H
86 عالمگیری A : عالی گیری H
87 مجلای A : محلاّی H

خطاب[88] مستطاب بیانِ آن حوادثِ سنیّه و شرحِ آثارِ دولتِ فلک رفعتِ سلطانیه است که چون[89] سپهرِ گردان[90] مدّت ها در راهِ تحصیلِ این مطلوب گشته؛ به قلمِ اشعّهٔ تیر که دبیرِ انجم است بر صفحهٔ اطلسِ چرخِ نهم به وصف الحالِ خود این مقال را نوشته که:

نظـــم

گردِ جهان گردیده ام مهرِ مَهان ورزیده ام　　بسیار شاهان دیده ام امّا تو چیزی دیگری

چرا که فلکِ خلافت دوّارِ جهان مدار چندین هزار بار دَوَران می‌کند تا اینچنین ماهی بر سریرِ شاهی قرار می‌یابد و مطلعِ شمسِ سلطنتِ[91] سکندری بس قرن‌ها خون می‌خورَد تا اینچنین خورشیدی از جَیبِ اُفقش می‌تابد.

لمؤلّفـــه

چـــــرخ بسی گشـت به گردِ جهان　　تا که ز دورانِ تو دید او نشـــــــان
مـــــهر بســـــــی رفت به دریا فرو　　تا چـــــــو تو دُرّی به کـف آورد او
ماه چو پیـــــکان به رهت بس دوید　　تا شـــــــرفبوسِ رکـــــــابت بدید
هنـــدوی شبگرد بسی داشت پـاس　　تا ابـــــدی روزِ تو بنهـــــاد اساس
یافت ســـــعادت ز تو چـــون پرتوی　　مُشتریش گشت به جان مشتری[10b]
تُرکِ فلک جُندِ سلحشور گشت　　تا به غـلامی تو مشهور گشت
زهـــــره که شد نغمهٔ او دلـــپسند　　گشت بـــــه رقاصـــــی بزمت بلند
دورِ شـرف چون به عُـــطارد رسید　　رفت و به دیـــــوانِ تو طغرا کشید

هر چند کمالِ ملکاتِ کاملهٔ علّیه[92] و خصایصِ فاضلهٔ سنیّهٔ این سلطانِ صاحبقران و

---

88 خطاب مستطاب A : خطاب و مستطاب H
89 است که چون A : -H
90 سپهرِ گردان مدّتها A : سپهرِ گردان که مدّتها H
91 سلطنت A : -H
92 علّیّه A : عالیه H

وجوهِ کمالِ رجحانِ او بر سلاطینِ زمان و خواقینِ دوران از آن ازهر است که به تزیینِ خط و خالِ ارقام احتیاج داشته باشد؛ و از آن اظهر که موقوف به اِعلامِ اَعلامِ اقلام گردد؛ و رفعتِ پایهٔ اورنگ شاهیش[93] که آیتیست عُظمی بر عظمتِ الهی از آن اعلاست که انگشتِ خامهٔ با بشارت از عُهدهٔ اشارت به آن تَفَصّی تواند نمود؛ و از آن اوضح و اجلّ[94]که توضیح و رسومِ بیان به دستیاری نجومِ بنان رتبهٔ دیگر در وضوح بر آن تواند افزود.

لمؤلفـــه[95]

نیست حـــــدّ ذرّهٔ بی‌دســت و پا تا به مـــدحِ شه شود دســتان سرا
مدحِ او گفتن نه حدّ[96]هر کس است نامِ او گفتن نه حدّ هـر کس است[97]

به تخصیص که آنچه درین کتابِ لباب برای ابقای ذکرِ جمیل بر صفحاتِ اعصار و احقاب و تعلیم و اعلامِ اخلاف و اعقاب از بیانِ فتوحاتِ دینیّه و تاییداتِ یقینیّه و عجایبِ ظهورِ آثارِ اقبال و غرایبِ بروزِ انوارِ بی زوالِ عزّ و جلال به عون ملک شکُورْ [11a] مرقوم و مسطور می‌گردد شاهدیست بر صدقِ این دعوی و قایدیست به سر منزلِ این معنی. امّا قبل از بیانِ کیفیتِ جلوسِ شاهی بر تارکِ تختِ جهانپناهی و پیش از شرحِ مجاهدات و غزوات و سایرِ حوادثِ نامتناهی واجب نمود از اشعهٔ کوکبِ ذهنِ مستقیم قلم ساخته و به تیزی طبعِ سلیم تراشیده و پرداخته؛ به امدادِ مدادِ سودا کلمه‌ای چند بر صفحهٔ بیضای املا و انشا نگاشتن و مقدمه بر حسبِ «وَ أمّا بِنِعْمَةِ رَبّکَ فَحَدِّثْ» در بیانِ بعضی ملکاتِ جمیلهٔ شاهانه و خصایصِ جلیلهٔ پادشاهانه و وُسعتِ دایرهٔ مُلک و مال و فُسحتِ عرصهٔ عظمت و نوال و کثرتِ عساکر و انصارِ کواکب منوال بر وجهِ اجمال پیش داشتن. چرا که اجمال قبل از تفصیل به سر منزلِ مقصود قاید است و دلیل. و چون اعادهٔ ذکرِ القابِ گُهر شعارش در هر

---

93 شاهیش A : شاهین H
94 اجلّ A : اجلی H
95 لمولفه H : نظم A
96 حدّ A : خورد H
97 نه حدّ هرکس است A : همین مدحش بس است H

مقام مؤدّی به تطویلِ کلام می‌گردید؛ و تصریح به اسمِ شریفش هم در هر وقت لایقِ ادب نمی‌دید؛ و چنانکه از مقدمهٔ این کتابِ مستطاب روشن می‌گردد از سایرِ جالسانِ اورنگِ سلطانی لقبِ صاحبقرانی به این سلطانِ جلیّ البرهان اولی و اَحری است؛ در هر محل که به ذکرِ نامِ نامی و اسمِ گرامی احتیاج افتد به سلطانِ صاحبقران تعبیر نموده خواهد شد.

جهـــان را تا بلندی هست و پستی مباد این نام پـــاک از لوحِ هستی

[11b] ما زادکَ الالقابُ مَعْناً ثانیـا فکأنّهـــــــــا مِنْ صِـــدْقِها اسْما

و بنای این مقدمهٔ مقرون به تحقیق بر چهار رُکنِ وثیق نهاده آمد. **رُکنِ اوّل** در شرحِ شمه‌ای از شمایلِ سلطانِ صاحبقرانِ کامل. **رُکنِ دوّم** در بیانِ وُزرای عظامِ ارجمند و حُکّامِ با احتشامِ دولتِ ابد پیوند و کیفیتِ اقامتِ خدماتِ مناصبِ دیوانِ سلطانی و اقامتِ رسومِ قوانینِ عثمانی. **رُکنِ سیُّم** در تِعدادِ اقسامِ عساکرِ نُصرت فرجام و قوانینِ استخدامِ این فِرَقِ جُنودِ ظفر انجام. **رُکنِ چهارم** در شرحِ عرض و طولِ ممالکِ غیرِ متناهیة المسالک و وُسعتِ دایرهٔ مُلک و مال و فسحتِ عرصهٔ عظمت و جلال و بیانِ مداخلِ خزاینِ بحر قراین و کیفیتِ خرج و صرفِ آن به مصارفِ شرعیّه به طریقِ مرسوم و عطیّه.

رُکنِ اوّل: در بیانِ شمّه ای از اوصاف و مزایای بی پایانِ سلطان صاحبقران

قادرِ حکیم و مالکُ المُلکِ علیم المُسْتَغْنِی ذاتُهُ عَنِ التّعْظیمِ و التّکریمِ چنانچه تشریفِ اشرفِ درجاتِ نبوّت و مِهی و افضلِ مقاماتِ رسالت بهی را بر حسب «اللهُ أعلَمُ حیثُ یَجعَلُ رِسالَتَهُ» به صاحب دولتی عطا می‌فرماید که قامتِ استقامتش مثل سروِ سهی بر جویبارِ ماء «آمَنَ الرَّسولُ بِما اُنْزِلَ إلَیْهِ مِنْ رَبّه » در چمنِ انجمنِ مُلک و مِلک بر موجبِ امرِ «فَاسْتَقِم کَما اُمِرْتَ وَ مَنْ تابَ مَعَکَ» راست ایستاده[98] به مراسمِ [12a] کمالِ ابلاغ و تبلیغ و وظایفِ اقامتِ برهانِ قاطع و اجرای تیغ بر وجهِ بلیغ قیام نماید. تا اضوای شمسِ دین و انوار حقِ مبین از مطلعِ [99]فجرِ بی عی[100]«لاإکْراهَ فِی الدّینِ قَدْ تَبَیَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الغیّ» طالع و ساطع گردیده سطحِ جهانِ عالمِ امکان را چنان روشن و تابان گردانَد که آثارِ آن انوارِ خورشید صفت تا هنگامِ قیامت انجامِ «إذا الشَّمْسُ کُوّرَتْ» باقی مانَد؛ و نجوم و رسومِ ادیان و مللِ دیگر را محو و معدوم سازد؛ ظلماتِ کفر و عصیان و کدوراتِ جهل و نسیان را به نورِ برهان و نارِ حُسامِ بُرّان از صفحهٔ زمان و مکان بر اندازد و این صدای بلند ندا را در گُنبدِ گردونِ گردان در اندازد که:

بیـــت

نورِ محمّدیست که عالَـــــم فرو گرفت خوش عالَمی که روشنی از نورِ او گرفت

بر همین منوال تاجِ وهّاجِ اعظمِ مناصبِ سلطانی و اعلای مراتبِ صاحبقرانی را یدِ قدرتِ تأییدِ مشیرِ« تَبارَکَ الَّذی بِیَدِهِ المُلْکُ وَ هُوَ عَلَی کُلّ شی قَدیر» بر فرقِ سعادت سَرْوری صاحب سریری می‌نهد که در طریقِ اتباع و اقتفای آن سلطانِ سلاطینِ انبیا لوای انتما و اقتدا را به اعلای رُتَبِ سعادت پناه «قُلْ إنْ کُنْتُمْ تُحِبّونَ اللهَ فَاتَّبِعونِی یُحْبِبْکُمُ اللهُ»

---

98 ایستاده A : اسارت H

99 از مطلع A : -H

100 فجر بی عی A : فجر بی هی H

برآورده در تقویت و تمشیَتِ مراسمِ شرایعِ نیّر اللّوامعِ او بر طبقِ«و ما آتیکُمُ الرّسولُ فَخُذوهُ و ما نَهیکُمْ عَنْهُ فَانْتَهوا» [12b] غایتِ اقدامِ جمیل و نهایتِ اهتمامِ جزیل به تقدیم رسانَد؛ و برای اقامتِ ترتیب[101] شجرهٔ طیّبیهٔ دین و ادامتِ طراوت و نضارتِ گلبنِ گل های محمّدی آیین زلال تیغِ[102] سلسال را در بوستانِ مجاهده و غزا با دشمنانِ ملّتِ غرّا همیشه در جریان دارد؛ و آبِ لطف و مرحمت را که از عینِ عدالت جاری است در جویبارِ مشارع و مشاربِ عِبادُ الرّحمن دایما روان[103] سازَد؛ به قوّتِ سرپنجهٔ «بُنِیَ الإسْلامُ عَلَی خَمْسٍ» گردنِ هر قوی دستِ متمرّد را بر پیچیده آثارِ قوّتِ دینِ قویم را به قدرتِ مَلکِ علیم از قاف تا به قاف رسانیده باشد و به حبلِ متینِ شرعِ مبین دستِ جبّارانِ روزگار را از تعدّی و تعرّض به احوالِ ضعیفان و بندگانِ حضرتِ دیّان بسته گردانیده کمالِ جمالِ حشمتِ شاهی و عظمتِ پادشاهی را با جمالِ کمالِ اتباعِ دینِ الهی جمع نموده و ذاتِ شریفش در میانِ این دو بحرِ پر منافعِ برزخی جامع گردیده باشد. یقین که اینچنین سلطان فایق در میانِ سلاطینِ سابق و لاحق به مثابهٔ سیّد المرسلین است نسبت با انبیا و رسلِ پیشین علیهِ و علیهم الصّلوةُ و السّلامُ مِن ربّ العالمینَ. و به[104] حکمِ حاکمِ عقلِ شریف و تنفیذِ طبعِ لطیف مصدوقهٔ این تعریف و منصّهٔ این توصیفِ بی منع و توقیف جز ذاتِ عالی صفاتِ این سلطانِ سلاطینِ زمان و شاهنشاهِ صاحبقران نتواند بود.

[13a] بیـــت

گر بگـــویم وگـــرنه داند عقل کین طرازِ قبای دولت کیست

آن جهانپناهی ظلّ الهی که حایز[105]اعلای مراتبِ سعاداتِ دنیویّه و اخرویّه است و فایز[106]

---

101 ترتیبِ A : تربیت H

102 زلال تیغ A : ولاتبج H

103 روان A : روانه H

104 به A : -H

105 حایز A : جایز H

106 فایز A : فایض H

به اقصای مدارجِ کمالاتِ صوریّه و معنویّه قیام به مراسمِ تقویت و تمشیَتِ ملّتِ بیضا را مطمحِ نظرِ همّتِ عُلیا داشته و اقدامِ همّتِ بلند مرام را بر اعلای اَعلامِ شریعتِ غرّا گماشته؛ بحمدالله که رایاتِ هدایتِ غایاتِ دینِ متین به برکاتِ اهتمام و عنایاتش سر به اوجِ عِلّیین کشیده؛ و فرقِ شریعتِ صاحب فرقان عَلَیْهِ الصّلوةُ مِنَ المَلِکِ الرّحمَنِ به فرقدین رسیده؛ با فرّ فریدونی اقبالِ کیخسروی[107]را به هم آورده؛ و با حشمتِ جمشیدی عظمتِ سلیمانی را جمع کرده؛ بلکه حشمتِ جمشیدی جامی بوده از اسبابِ کامِ بزمِ پادشاهی او؛ و عالم‌گیری سکندر آیینه نموده؛ برای تمثالِ تیغِ جهانگشایی[108]او.

بیـــت

لوای چرخِ برین با وجودِ این عظمت به پیشِ رایتِ او همچو پشّه با عنقا

اقبال این خسرو صاحبقران خود کَیْ خسرو را بود؟ و جمالِ ظفرْ [109] بدین زیبایی و فرّ[110] کجا در آینهٔ سکندرِ رومی[111] رو می‌نمود؟ صفت ظلّیّتِ اله در ذاتِ جهان پناهش بر وجهِ اَتَمّ ظاهر و هویدا [112] نموده و قلمِ تقدیرِ مالکِ قدیر چهره‌ی پادشاهی را [113] بر لوحِ سریرش به خوب‌ترین صورتی گشوده؛ [13b] سریرِ واجب التّوقیرِ خلافتش به قوایمِ اربعهٔ کمالِ عدالت و شجاعت[114] و دیانت و سخاوت که نتیجهٔ حکمت و عفّتند مُشَیَّد است و مستحکم و حقیقتاً نامِ سلطانی و وصفِ صاحبقرانی از میانِ جالسانِ اورنگِ جهانبانی او را ثابت است[115]و مسلّم.

---

107 کیخسروی A : خسروی H

108 جهان A : - H

109 ظفرِ A : صفر H

110 و فرّ A : - H

111 رومی A : - H

112 هویدا A : - H

113 را A : - H

114 و شجاعت A : - H

115 است A : - H

لمؤلّفــه

اَیا خـــــان بن خان که در رفعتِ شأن　　فزونتر به صد ســـان[116]ز چرخِ برینی
به عدل و شجاعت به فضل و سخاوت　　امـــانِ زمـــــانی امینِ زمـــینی
چـــو ابر دُرّ بـــار در وقـــتِ جودی　　چـــو برقِ شـــرر دار هـــنگامِ کینی
به روی چـــــو خورشید ظّلِ الهی　　به رای چو جمشید خوش پیش بینی
چو داود هر مشـــــکلی نرم پیشت　　به تأییـدِ یزدانی سلـــــیمان نگینی
محمّد چه ســـان سید المُرسلین است　　تو هم در میـــــان سـلاطین چنینی

ذاتِ کامل الصّفاتش به رعایتِ جمیعِ اقسامِ عدالت و مراقبتِ همهٔ انواعِ آن به اقصی الغایة آراسته و مُحلّی است؛ و جمالِ این خلقِ جمیل در آینهٔ نفسِ قدسی نقشش به غایت روشن و مُجلّی. به تخصیص در قسمِ تعادلِ اعمال نسبت با محکومان و بندگان[117] و رعایتِ رعایا و زیردستان و ترحّم بر ضعیفان به مرتبه ایست که تا به حکمِ قِدَم سعادت قَدم بر سریرِ سلطنت نهاده و چترِ فلک رفعتِ جهانبانیش دامانِ ترحّم و مهربانی بر اعالی وادانی[118]گشاده [14a] و بندگانِ خدا را که ودایعِ سبحانیند[119] در ظلّ ِ حمایتِ خود جای داده خنجرِ خورشید تیغِ تعدّی بر سرِ سایهٔ هیچ ضعیفی نرانده؛ و پنجهٔ تصدّی نگشاده؛ و هیچ فردی از اُمَم از خوانِ نعمِ معدلتش بی نصیب نمانده. تا آنکه در ایّامِ ابد فرجامش اکثر وهاد[120]و تلالِ مرابع که مواطن و مراتعِ وحوشِ[121] بیابانی بود مساکن و مجامعِ افرادِ انسانی[122]و مواضعِ[123]عیش و گشت و کامرانی گردیده؛ چنانچه در هیچ دوریِ دیده‌های فلک الکواکب

---

116 سان A : شان H
117 وبندگان A : -H
118 اعالی وادانی A : اعلی وادنی H
119 سبحانیند A : سبحانند H
120 وهاد A : وبلاد H
121 و حوش A : و خوش H
122 انسانی A : انسان H
123 مواضع A : مراضع H

عماراتِ سطحِ زمین را چنین متقارب ندیده.

نظـــم

بنیـــادِ مُلک و دین به تو معمور شد چنانکه　　با سقفِ آسمـــان ز بلندی برابر است
روی زمیـــن ز رونقِ عدلت مـــــزیّن است　　مغزِ فلک زنُکهتِ خُلقت معطّر است

صفحهٔ مرآتِ عدالتش که جمال نمای صورتِ زیبای «مِن عَدَلَ مَلِکَ» واقع شده است مثلِ آیینهٔ خورشیدِ خاوری از آهِ مظلومی به ترکِ عدل و داوری تیره نمی‌گردد؛[124] و از سدّ حُسامِ انتقامش یأجوجِ ظلمِ خسارت انجام به مُلکِ عافیتِ انام[125] راه نمی‌یابد. نوشیروان را که[126] در معدلت مَثَل است زنجیرِ عدل از بارگاه تا درگاه[127] و ستونِ آن از سطحِ زمین تا سقفِ خرگاه بود، بحمد الله المنّان که: سلسلهٔ عدالتِ این سلطانِ صاحبقران از ارضِ آذربایجان[128] تا ارضِ ارباعِ المان و از حدودِ دیارِ عراق تا حدودِ دشتِ قِبچاق[129] و از اقاصی ممالکِ یَمن تا نهایاتِ[130] [14b] بلادِ ارمن و از امصارِ[131] مغاربه تا اقطارِ صقالبه ممتد است و کشیده؛ و عمودِ اَحکامِ معدلت اِحکامَش از ماهی تا به ماه رسیده که «ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً کَلِمَةٍ طَیّبَةٍ کَشَجَرَةٍ طَیّبَةٍ أصْلُها ثابِتٌ و فَرْعُها فی السّماءِ».

لمؤلّفـــه

عیـــنِ عدلِ تو که شد چـــشمهٔ دین　　بهـــــتر از آبِ حیـــات است یقین
که همیـــــن خـــضر ازان بهره وَر است　　ز آبِ این چشمه جهان سبز و تر است

همچنانچه روحِ نفسانی در مُلکِ بَدنِ انسانی بر حَسَبِ امرِ ربّانی هر عضوی و قوّتی را

---

124 نمی گردد A : می گردد H
125 انام A : -H
126 که A : -H
127 تا درگاه A : -H
128 آذربایجان A : آذرپانیجان H
129 قبچان A : قبحانی H
130 نهایاتِ A : نهایت H
131 امصارِ A : مصارH

بر وجهی که لایق و سزاوار است تربیت می‌فرماید و در کمیّت و کیفیتِ آن بر وجهِ مناسب و سویّت می‌فزاید[132] این سلطانِ صاحبقران هم هر یک را از اهلِ استحقاق از احرار و عباد بر حسبِ استعداد لسانِ استدعا به حظّی در خور و نصیبی اوفر می‌رساند؛ و هیچ کدام را از بندگان و سایرِ زیر دستان ضایع و عاطل نمی‌گذارد؛[133] و در اجرای احکامِ الهی و اقامتِ حدود بر اهلِ فساد و تباهی قطعا اعراض و اغراضِ نفسانی را با مقتضی دینِ قویم شریک[134] و سهیم نمی‌گردانَد.

نظـــم

مُلک و دین را به نوی داده نظامی دیگر — شـــاهِ جمشید صفت خسروِ افریدون فر
وارثِ مُلـکِ سلیـــمان مَلِکِ حیدر دل — که بگســـــترد در آفاقِ جهان عدلِ عُمَر

امّا آثارِ شجاعت و شهامتِ این سلطانِ صاحبقرانِ با کرامت[135] زیاده بر آن است [15a] که تیغِ برّانِ زبانِ قلم که قلعه گشای ممالکِ بیان است از عهدهٔ فتحِ مسالکِ آن تواند بیرون آمدن؛ و با نیزهٔ [136] پاکیزهٔ خامهٔ صاحب ارقام[137] را که[138] صدرنشینِ مجالسِ کلام است شرحِ کلمه‌ای از آن میسّر گردد. و مَع هذا بر ناظرانِ متفرّس و دانایانِ متحدّس که از انوارِ کلامِ قدیمِ غیرِ منتهی که «قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلَی شاکِلَتِهِ» مقتبسند[139] و[140] به فضیلتِ علمِ قیافت و ملکهٔ فراست که عطیّه ایست وهبی نه معرفتی کسبی موصوفند؛ و به استدلال از اوضاعِ

---

132 می فزاید A : می فرماید H
133 نمی گذارد A : نمی گذرد H
134 شریک A : شریفه شک H
135 با کرامت A : -H
136 و با نیزهٔ A : یا به اثیر H
137 ارقام A : اراقام H
138 که A : -H
139 مقتبسند A : معتبسند H
140 و A : -H

هیئت و جمال بر کیفیتِ خصال و احوال مشعوف. بسی ظاهر و نمایان است که آنچنانچه محیای دلگشا[141]و[142] سیمای عالم آرا و سایرِ اوضاعِ جوارح و اعضای جاوید بقای این سلطانِ صاحبقرانِ عالی لوا هر یک دلالتِ تامّه دارند بر کمالِ فطانت و جمالِ دانش و دیانت و عُلُوّ همّت و سُمُوّ نجدت[143]و اتّصاف[144]به اعلای مراتبِ حلم و وقار و تخلّق به اقصای مدارجِ صبر و قرار در ملاحم و معارکِ پیکار. همچنین باز به یکبار[145]در مجموعِ هیکلِ جسمانی[146]و هیبتِ مهابت مبانی این ظلّ سبحانی شواهدِ غایتِ دلیری و شجاعت و قراینِ نهایتِ توانایی و شهامت واضح است و عیان؛ و نورِ عظمتِ شاهی و آثارِ فرّ الهی در جبینِ مبینش که مرآتِ تحقیق و یقین است تابان است و درخشان. الحاصل در کیفیتِ صوری و هیبتِ عنصری[147]این اورنگ نشینِ [15b] سریرِ داوری که بهترین سَرویست بر لبِ جویبارِ سَروری و[148] لمعاتِ صفاتِ جمال و جلال که نزدِ اهلِ تحقیق لفظِ «یدی» در حدیثِ قُدسی که «خَمَّرْتُ[149]طینَةَ آدَمَ بِیَدی اربْعینَ صَباحاً» به آن دو صفتِ کمال مُشَعّر است از صباحتِ رخسارِ پُر انوار و از مهابتِ نهایتِ تمکّن و وقارش[150]عیان و آشکار است؛ و باز طولِ باع[151]و ساقِ مبارک و اعتدالِ اندام و[152]قامتِ عرش تارک بر کمالِ اقتدار بر استعمالِ آلاتِ قتّال و سهولتِ کارفرمایی اسلحه و ساز[153]و سلبِ جدال به غایت بیّنُ الدّلال است.

---

141 دلگشا A : دلگشای H

142 و A : -H

143 و ثموّ نجدت A : -H

144 اتّصاف A : انصاف H

145 یکبار A : پیکار H

146 جسمانی A : انسانی H

147 و هیئت عنصری A : -H

148 و A : -H

149 خَمَّرْتُ A : خلقت H

150 وقارش A : دوقارش H

151 و باز طول باع A : با بطول باغ H

152 و اندام A : -H

153 ساز A : سار H

بیـــت

هزار سَرو که در حدّ اعتـــــدال برآید　　به قامتت نرســـد که هزار ســـال برآید

و آنچه در طیّ این کتابِ مستطاب[154] به عونِ مَلِکِ وهّاب سِمَتِ تحریر و تقریر می‌یابد از شرحِ غزواتِ غریبه و مجاهداتِ عظیمه و فتحِ حصونِ محصّنه و ممالک و ارتکابِ اسفارِ پُر مخاطرهٔ بعیدةُ المسالک خود شاهدی است عادل[155]بر صدقِ این گفتار و قایدی است دال بر وقوعِ مضمونِ این اِشعار.[156]و بر همهٔ اهلِ انظار[157]ظاهر و آشکار است که این سلطانِ صاحبقران تا مثلِ نیّرِ اعظم قدم بر سریرِ خلافتِ عالم و فرماندهی بنی آدم[158] نهاده به هر جانبی[159]که تیغِ جهاد از نیامِ اجتهاد بر کشیده ظلامِ خون آشامِ اهلِ کفر و فجور مثلِ ظلمتِ شبِ دیجور از پیشِ اشعّهٔ تیغِ تیز[160]شعله اش رمیده‌اند و جهان از شرّ اهلِ طغیان در ظلّ امن و امان آرمیده. و تا اِقدامِ [16a] سعادت بخش را در رکابِ رَخشِ[161]اَقدام بر غزواتِ نصرت فرجام در آورده و عنانِ کامرانی به دستِ حصولِ امانی گرفته جمیعِ سلاطینِ اقطار به تخصیص، اساطینِ شیاطینِ کفّار، از اسبِ مرادِ خویش پیاده مانده اند و عنانِ ضبطِ معظّماتِ[162] امصار و بلاد و حفظِ قلاعِ سُمُوّات نهاد[163] را از دست داده. سلسالِ تیغِ آبدارش تا[164] در جویبارِ معارکِ غزا و[165] کارزار روان گردیده است اعدا سرهای خود را از بیمِ سمومِ قهرش در آن انهار در کشیده‌اند؛ بلکه تیغِ گوهردارِ کینه گذارش تنها

---

154 مستطاب A : -H

155 عادل A : عدل H

156 و قایدی است دال بر مضمون این اِشعار A : -H

157 انظار A : نظار H

158 و فرماندهی بنی آدم A : -H

159 جانبی A : جایی H

160 تیز A : نیّر H

161 رخشِ A : رنجش H

162 معظّماتِ A : معظّمان H

163 نهاد A : -H

164 تا A : -H

165 و A : -H

رزمگاهیست که از جوهرِ او چندین هزار اژدهای خو نخوار دو[166] رویه در او صف بر[167] کشیده اند.

لمؤلّفــه

سلــسالِ حُسامت فکَنَـد سدّ ِ عـــــدو را ور خـود به مـثل باشدش از بندِ سلاسل
خصم این که شود مثلِ تو آن فکرِ محال است نقـشی است بر آب آن‌که شود با تو مقابل

طنطنهٔ صیتِ جهانگشایش ولوله در گُنبدِ گردونِ گردان نهاده[168] و از شدّتِ بادِ حمله و صولتش لرزه[169] بر اندامِ اَعلامِ شاهان فتاده.

نظــم

جنیبت چو در زیرِ ران آوَرَد تـزلزل به هفت آسمان آوَرَد
سلاحــیش مرّیخِ شمشیر بند علمـــــدارِ او آفتابِ بلند

از بیمِ عقدِ رایتِ اژدها پیکرش آبِ روان در کامِ نهنگانِ بحر و برّ [16b] و سرهنگانِ[170] خشک و تر گره[171]می‌بندد و غنچه های گلبنِ ظفر و فیروزی به نسایمِ اقبال و بهروزی[172] در گلستانِ فتوحِ مُلک ستانش بر ازهارِ پُر[173]خارِ شاهانِ جهان در هر فتحی بی اندازه به رنگی[174]تازه می‌خندد.

نظــم

ترا با سلـطنت هر روز مُلکی می‌شود افزون ترا با مملکت هر لحظه فتحی می‌شود منضم

---

166 و A : -H
167 بر A : -H
168 نهاده A : -H
169 لرزه A : -H
170 سرهنگانِ A : سه مکان H
171 خشک و تر گره A : خسک کرده H
172 و به A : -H
173 ازهارِ پُر A : ازهار بر H
174 به رنگی A : بر مرنگی H

گهی چون فَرقَدان تیغت دو پیکر سازد از فرقی گهی چون توأمان تیرت بدوزد هر دو را برهم[175]

تیغش عجب خورشیدی است که چون از مشرقِ نیامِ زرّین فام بیرون می‌آید روزِ روشن در چشمِ دشمن مثل گلخن سیاه و تاریک می‌شود. یعنی چشمِ فتنه را هنگام آرام و خواب است. و چون به سمت الرّأسِ اعدا می رسد[176]جهان را چون مَطلعِ فلق در خون می‌نشانَد. یعنی هنوز صبحِ اقبالِ این سلطان فلک جناب است. و لِهذا اکثرِ پادشاهانِ اقطار و اساطینِ ممالکِ کفّار سرِ عبودیت و تعظیم[177] و خراج گذاری و تسلیم بر آستانِ درگاهِ سلاطین پناه نهاده اند؛ و زبانِ تضرّع به مضمونِ این مقال گشاده که:

لمؤلّفــه

گرچه با تـــــــاج و افسر و کُلَهیم همـــهٔ ما بنـــــــدگانِ پادشهیم
هر کرا[178]دل ز شـــاه در رنج[179]است بر سرش خـاک اگر همه گنج است
و انکه در راهِ خدمـــــــــتش چو لوا راست شد جـــای اوست بر سرها
مال و مُـــــلک همه فـــــدایش باد سرِ جـــــمله به زیرِ پایش باد[180]

[17a] شرحِ بحرِ جود و سخاوتش که از امتزاجِ نهرِ روانِ عفّت و شطّ ِ تیغِ برّانِ شجاعت ترکیب یافته از آن بی کرانتر است که به سفینهٔ سخن به ساحلِ آن دریای بی‌سرو بُن توان رسیدن و یا به دستیاری بادبانِ بلندِ علم [و][181]قرطاس و قلم به گَردِ آن توان گردیدن. امّا قطره‌ای از آن دریا و شمّه‌ای از آن شیمهٔ زیبا آن است که بـــه خُلقِ جود و احسان مثلِ آفتابِ درخشان بر جمیعِ جمهور از نزدیک و دور نورِ بسیار و سرور می‌فشاند؛ و هیچ کس

175 ترا با سلطنت ... هر دو را با هم H : -A
176 اعدا می رسد A : اعدامیر رسد H
177 تعظیم A : -H
178 هر کرا A : هرگز H
179 رنج A : زبح H
180 باد A : بود H
181 و A : -H

از اهلِ استحقاقِ لطف و امتنان و زیردستان و محتاجان[182]از احسان و انعامِ عامش بی‌نصیبِ تام[183] نمی‌ماند. کانِ لعل و یاقوت را از رَشکِ جودش آب در جگر خون است؛ و دریا را به امّیدِ نوالش کفِّ سؤال از جیبِ خرقهٔ کبود بیرون.[184]

لمؤلّفــه

نالهٔ ابر ز رَشـــکِ کفِ دُرّبارِ تو شـــد سخـتی کانِ زر[185]از بخششِ بسیارِ تو شد
آسمان را که بُوَد بر همه کـس منّتِ جود زان خمیدست که زیرِ کَرَم و بارِ تو شد[186]

در میزانِ علوّ همّتش مثلِ میزانِ سپهر که محلّ مساواتِ روز و[187] شبان است شَبه و زر و سنگ و گوهر یکسان است و آوازهٔ جودش در گوش های صدف‌وارِ طالبانِ دیار[188]مانندِ صدای رعدِ ابرِ[189]نیسان است. چترِ خورشیدِ افضالِ بی زوالش لایزال ظلّ جودِ سحابِ نسق را بر فَرقِ جمیعِ فِرَق از متمکّنان مشکویِ [17b] دلجویِ غِنَی و مُکنت تا ساکنانِ گوشهٔ فقر و مسکنت گسترانیده؛ و مثلِ بحرِ اخضر کف های طلبِ هر طالب را از کهتر و مهتر غرقِ دریای عطای بی غطا [190] گردانیده.

نظـــم

گشـــــوده سر به سر گنجِ درم را کلیـــــــدش داده گنجورِ کَرَم را
به بخـشش هر کَفَش معمارِ عالـــم هر انگـــــــشتش کلیدِ کارِ عالم

---

182 و محتاجان A : -H
183 تام A : -H
184 بیرون A : پیردون H
185 زر A : درّ H
186 آسمان را که بُوَد... بار تو شد A : -H
187 و A : -H
188 دیار A : -H
189 رعدِ ابرِ A : ابر رعد H
190 بی غطا A : بی عطا H

خطوطِ موج سانِ[191] راحتِ سماحت نشانش خطّ ِ نَسخ و بطلان بر جودِ حاتمِ طایی[192] کشیده؛ و از هر انقباض و انبساطِ آن بحرِ موّاج امواجِ کَرَمِ با ابتهاج[193] به تشنه لبانِ ساحلِ احتیاج رسیده.

نظـــــم[194]

کَفَت ز بس که به گردون زر و درم بخشیـــــد[195] فلک ز سیم و زر افکنده خشتِ ایوان است
خِرَد چو دید کَفَت گفت این کفِ بحر است سپهر گفت که کف نیست بحرِ عمّان است

ابرِ بهار را به کفِ گُهر بارش چگونه نسبت توان نمودن که او گاه می‌بارد و گاه باز می‌دارد ولی[196] سحابِ سخاوتِ این سلطانِ مفضال[197] به عونِ فیضِ مَلِک المتعال لایزال و بی انفصال است. و بحرِ زَخّار را به دست و دلِ افاضه شعارش کی توان تشبیه کردن که او کف‌های متوالی را از دُرَر و لآلی تهی و خالی باز می‌گرداند ولی[198] از دریای بی انتهای اعطای این شاه کف های سؤالِ هر حاجتخواه از دُرهای نعمت و نوال همیشه مالامال است.

لمؤلفـــــه

بحر چون با کفِ دُرّبار زَنَد لافِ صلف که[199] مر او را نبوَد هـیچ بجز باد به کف

[18a] کفِ جوانمردیش دستِ منع و ردّ بر سینهٔ طلبِ طمعِ هیچ احد ننهاده بلکه بی تعبِ سؤال و طلب ابوابِ بلند آوازهٔ شهرستانِ چهار دروازه «يُنْفِقونَ أَمْوالَهُمْ باللَّيْلِ و النّهارِ سِرّاً و

191 سانِ A : سنان H
192 طایی A : -H
193 ابتهاج A : انتهاج H
194 نظم H : -A
195 بخشید A : بخشد H
196 ولی A : و H
197 مفضال A : مغضال H
198 ولی A : و H
199 که H : -A

عَلانِیةً» را بر روی خلقِ عالم و مستحقّان بنی آدم[200] گشاده.

لمؤلّفــه

گشاده روســـــت[201] دایم خوانِ جـودش از آن آرند مـــهر و مَه ســـــجودش
کفِ دُرپاشِ او در جـــود بحـــــریست هر انگـــشتش به گاهِ فیض نهریست[202]

امواجِ دریا نزدِ افواجِ عطای او حُکمِ نقشی بر آب دارد و درم ریزی پنجهٔ خورشید پیشِ[203] گنج بخشی دستِ بی ندیدش آنچنان است[204] که کس مثلِ آن ندیدست. رتبهٔ هر آبِ امواجِ بحرِ جودش چون کف بر آوَرَد کافی ارزاقِ عباد است و قمقامِ[205]صمصامِ انتقامش چون موج بر اندازد خارقِ سفینهٔ[206]حیاتِ اعدای بی دین و داد؛ صبحِ امّیدِ اهلِ آمال از مطلعِ یمین با نوالش[207]بر سایلانِ یسار[208]همیشه طالع و درخشان است و امطارِ جود و ایثار از[209]سمای[210]ساحتِ فلک مساحتش بر کشتزار طالبانِ ادرارِ بر قرار ریزان. به فَیَضانِ نیسانِ احسان و هبوبِ شَمالِ افضالِ یمین و شِمالش گل‌های دِرَم و دینارِ بی شمار در بستانِ مستحقان از صغار و کبار خصوصاً بر گلبنِ امّیدِ پُر خارِ اهلِ افتقار دایماً شکفته و به ادرارِ سحابِ سخای مدد[211]گرد و غبارِ فقر و خسار[212]را[213] از رخسارِ اهلِ روزگار

---

200 و مستحقّان آدم A : -H
201 روست A : زوست H
202 کفِ دُرّپاشِ او ...گاهِ فیض نهریست A : -H
203 خورشید پیش A : خورشیدش H
204 آنچنان است A : -H
205 قمقامِ A : قمعام H
206 سفینهٔ A : بیضه
207 نوالش A : نواس H
208 یسار A : بسیار H
209 از A : -H
210 سمای A : اسمای H
211 مدد A : مدار H
212 خسار A : خسارت H
213 را A : -H

شسته. [18b] با آنکه کمال[214] نثارِ [215]درم و دینارش بر سایرِ سلاطینِ روزگار تمام بار است تاج بخشی او که دست[216]و پنجهٔ خورشید شعارش بر فرقِ سعادتِ چندین شهریار نهاده سربارست. از کثرتِ بارانِ احسانش تیغِ اشعهٔ خورشید چنان زنگ گرفته که قطعاً قطعِ مادّهٔ حیاتِ هیچ نباتی نمی‌تواند کردن؛[217]و از دستِ جودِ بی دریغش دُرّ از قعرِ بحر و زر از جوفِ کان سر بیرون نمی‌تواند آوردن.

نظـــم

الدُّرُّ و الدُّرِّیُّ خـــــافا جـــوْدَهُ فَتَـــــحَصَّنا فِی البَحْرِ و الافْلاک

تا آنکه گماشتگانِ معادنِ سلطانی و غوّاصانِ بحارِ امانی هر دو را به جبر و قهر از کان و بحر بیرون می‌آورند و علی رغمهما بر روی خاک می‌پاشند، بلکه به جزای گریز از جودِ شاهِ گهر ریز یکی را به نوکِ الماسِ گستاخ جگر سوراخ و دیگری را به ضربِ[218] مطرقه شاخ شاخ می‌سازند.

نظـــم

سالها حاصلِ کان گر به هم آرد خورشید کم ز[219]یکروزه عـــطای تو بوَد بسیاری

اگرچه حقیقتاً این نوع عبارات و این طرز استعارات در شرحِ جودِ سلطانِ عالی رایات نسبت به واقع از نهری رشحه‌ای و از گلستانی نفحه‌ای بیش نیست، اما چون محتمل است که[220] بعضی مطالعه کنندگان در اعصار و ازمانِ دیگر این را[221]حمل بر سیاقِ اغراق و

---

214 کمال A : -H

215 گنج A : -H

216 دست A : -H

217 کردن A : گردد H

218 ضربِ A : طرب H

219 کم ز H : کم A

220 محتمل است که A : -H

221 را A : -H

سخن آرایی و رجوع به مساقِ[222] مَحمدت و منقبت سرایی[19a] نمایند لازم نمود فردی از جزئیات، این معنی باز نمودن و زنگِ شبهه را از آینهٔ تصدیقِ این دعـــــوی زدودن. و اگرچه امثالِ این واقعه که حالیا مسطور می‌گردد بسیار به ظهور رسیده امّا آنچه از آن جمله در حینِ ترقیمِ این مراسم به خاطرِ فاترِ[223] راقم می‌رسد آنست که چون در شهورِ سنهٔ عشرین و تسعمایه والدِ جنّت مکانِ سلطانِ صاحبقران یعنی پادشاهِ معدلت نشانِ اقلیم گشای گیتی ستان سلطانِ سلاطینِ جهان المستریح فی جِوَار رَحْمةِ الله المَلِکِ المنّانِ السّلطان سلیم خان علیهِ الرّحمةُ و الغفران به قصدِ دفعِ شرّ و طغیانِ شاهِ ایران به جانبِ تبریز و ممالکِ آذربایجان توجّه فرمود و در معرکهٔ چالدران[224]مثلِ صبحِ رخشنده، به برقِ تیغِ[225] درخشنده، خندهٔ[226] شاهِ شرق را به گریهٔ خونین[227]مبدّل گردانیده و تاج و تخت و مُلک و بختش را مثلِ ابر، پراکنده ساخته و اکثرِ اعیانِ دولتش را به ضربِ تیغِ برّان پرداخته اَعلامِ نصرت و فتحِ دار السّلطنهٔ ممالکِ ایران زمین را به اوجِ چرخِ برین رسانید. و بنا بر آنکه آن دیار را تابِ آن نبود که عساکرِ انجم شمارِ تیغ گذار که از حیّزِ[228] حصر و انحصار بیرونند آن زمستان آنجا قشلاق نمایند و معدلتِ سلطانی هم روا نمی‌دید که بر حسبِ[229]مقتضی لازم الامضایِ کلامِ انذارِ آنها که «إنَّ [19b] المُلوکَ إذا دَخَلوا قَرْیَةً أفْسَدوها» ضُعَفا و فُقَرای آن دیار در تحتِ اَقدامِ سطوتِ[230]عساکرِ جرّار پایمالِ[231] تعرّض و آزار[232] گردند

222 مساق A : مشاق H
223 فاتر A : -H
224 چالدران A : جالدران H
225 تیغ A : تیز و تیغ H
226 خندهٔ A : -H
227 خونین A : خون ریز H
228 حیّز A : -H
229 حسبِ A : -H
230 سطوتِ A : سطور H
231 جرّار پایمال A : -H
232 تعرّض و آزار A : متعرّض و با آزار H

بعد از آنکه پرتوِ ماهچهٔ رایتِ ظفر آیت ده روز بر شهرِ تبریز تافته بود و از شاهِ گریخته اثری و نشانی نایافته عزیمتِ مراجعت به ممالکِ رومیّه و عود به جانبِ دارالسّلطنهٔ محمیّه فرمودند.[233] و چون شاهِ مذکور منکسر[234] و مقهور به هزار جهد و حیله جانی از معرکهٔ جهاد برون برده بود و چشمهٔ حیات را از سیلِ سلّ ِ شمشیرِ آبدارِ آن عساکرِ خونخوار خلاص نموده، حسنِ تدبیرِ سلطانی مقتضی آن گردید که هیچ احدی به تخصیص جماعتِ تجّار به جانبِ ممالکِ[235] عجم و آن دیار آمد و شد ننمایند تا اسلحه و آلاتِ طعن و ضرب و اسب و اسبابِ جنگ و حرب که اکثر از جانبِ دیارِ روم بدان مرز و بوم نقل می‌شود مِن بَعد نرود و او بر همان حالتِ انکسار و ذلّت و خسارِ بی‌یراقی باقی مانَد. و برین موجب فرمانِ لازم الاذعان به امرای سرحد و بکلربکی ممالکِ[236] دیاربکر که فتحِ آن از[237] نتایجِ آن سفرِ ظفر اثر بود مرقوم و مرسل گردید. امّا[238] چون بعضی تجّارِ دیارِ عجم و غیرِهِم از غایتِ طمع و شَرَه بر کسبِ مال از وبالِ مخالفتِ آن سلطانِ عظیم الاقبال احتراز ننموده به دستور سابق در آن مسالک و طرایق آمد و رفت می‌کردند و در آن مشارع مُسارع[20a] گردیده و بیراهی نموده از راه و بیراه خلافِ مقتضی امرِ قضا دستگاهِ «أطیعوا اللهَ و أطیعوا الرّسولَ و اُولی الأمرِ مِنْکُم» را به عمل می‌آوردند حمیتِ پادشاهی برای تنفیذِ حکمِ قَدَر تأیید که اوجبِ واجبات است بر ذمّتِ همّتِ سلاطینِ سدید[239] مستدعی آن گردید که اَحکامِ قضا اِحکام به امرای حدودِ ممالک و حفّاظِ مسالک سِمَتِ صدور یابد که هرکس مِن بَعد مخالفتِ امرِ لازم الاطاعه نماید و طریقِ آمد و شد را مفتوح داشته از عصیانِ مقبوح احتراز

---

233 فرمودند A : فرمود H

234 منکسر A : منهزم H

235 ممالک A : -H

236 و بکلربکی ممالک A : -H

237 از A : -H

238 امّا A : -H

239 سدید A : -H

نماید[240] اموال و بضاعت[241] و اسبابِ تجارتِ او را هر جا یابند برای پابندِ صاحب گرفت نمایند. بناء علی ذلک مستحفظانِ شوارع و مسالک و امرای سرحدِ ممالک احمال و اوزار و درم و دینارِ بعضی تجّار را در آن ولا مثل اوراقِ گل های حمرا که هنگامِ استیلای حرارت و تندی جمشیدِ خورشید والا به دستِ راه دارانِ شمال و صَبا بر بادِ فنا رَوَد و بر خاکِ غبرا ریزد تصرّف نموده عُرضهٔ تلف و عرصهٔ ضیاع گردانیدند.[242] و آن جماعتِ تجّارِ با[243] خسار به درگاهِ معدلت شعار آمده از گناهِ خود اعتذار جسته عرضِ افتقار[244] نمودند. مرحمتِ سلطانِ مرحوم ایشان را وعده فرمود که ان‌شاءاللهُ الأکرم بعد از اتمامِ[245] فتحِ ممالکِ عجم جُبرِ نقصان و تلافی خسرانِ ایشان بفرمایند. و بعضی را که[246] لیاقت و استحقاق حاصل[247] بود با عطای[20b]مناصب و عواطف[248] و اجرای[249] مراتب و وظایف سرافراز گردانیدند و بعضی دیگر در ظلّ معدلت و دادِ سلطانِ سکندر نهاد به کسب و کار و داد و ستاد مشغول شده اضعافِ آنچه از دست داده بودند اکتساب نموده مرفّه الحال می‌گذرانیدند. و این ندایِ شوق افزا[250] را به گوشِ غاییان و ساکنانِ[251] دیارِ خود می‌رسانیدند که:

شـــعر

وَ لا عَیبَ فِیهِم غَیرَ أنَّ ضُیوفَهُم تُلامُ بِنِســـــــیانِ الأحِبَّةِ و الوَطَن

---

240 نماید A : ننماید H
241 و بضاعت A : -H
242 گردانیدند A : گردانیدن H
243 با A : -H
244 افتقار A : افتخارH
245 اتمامِ A : -H
246 که A : -H
247 و استحقاق حاصل A : -H
248 و عواطف A : -H
249 اجرای A : اجزای H
250 شوق افزا A : شوق انگیز H
251 و ساکنان A : -H

تا آنکه بر حسبِ حُکمِ الهی و مقتضی حکمتِ[252]نامتناهی نوبتِ خلافت و پادشاهی و استحقاقِ شاهی[253] به حضرتِ سلطانِ صاحبقران رسید و پایهٔ اورنگِ جهانپناهی را از مرتبهٔ فلکِ تاسع درگذرانید.

نظـــم

آنکه نامش می‌زداید چهرهٔ هر سکّه‌ای وانکه ذکرش می‌فزاید پایهٔ هر منبری

بنا بر تغایرِ[254]آراءِ شاهانِ خورشید رای و تعدّدِ مسالکِ تدبیراتِ جهانگشایی که از مضمونِ شبهه[255]زدای این کلامِ صدق سیما که «و داودَ و سلیمانَ إِذْ یَحْکُمانِ فی الحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فیهِ غَنَمُ القَوْمِ وَ کُنّا[256] لِحُکْمِهِمْ شاهِدینَ فَفَهَّمْناها سُلَیْمانَ و کُلاًّ آتَیْنا حُکْماً وَ عِلْماً» مستفاد می‌گردد سلطانِ صاحبقران به منعِ تجّار از آن دیار التفات نفرمودند بلکه مستحفظانِ شوارع و نگاهبانانِ مشارع استشمامِ رخصتی نموده طریقِ آمد و شد را گشودند. چون کمالِ لطف و مرحمت و جمالِ جود و علوّ همّتش مشهود[21a] اهلِ شهود و ملحوظِ ساکنانِ خطّهٔ وجود گردید جماعتِ تجّارِ مذکور را که بصنفهم همیشه طالبِ برکتند قوّتِ طامعه در حرکت آمده.

لمؤلّـــفه

بر سرِ شـــــاهراهِ سلـــــطانی صف زدند آنچنـــــــــانچه می‌دانی

به زبانِ مقال و[257]حالِ بلـــند طلبِ جُبرِ نقـــــصِ خود کردند

اگرچه بعضی ارکانِ دیوانِ فلک بنیان حصولِ مأمولِ آن جماعت را معقول ندیدند و

---

252 حکمتِ A : حکم H

253 و استحقاق شاهی A : -H

254 تغایرِ A : تعایر H

255 شبهه A : شبه H

256 کنّا A : رکناً H

257 و A : -H

گفتند که چیزی که [258] در زمانِ پادشاهِ ماضی در اطراف و اقاصی[259] مملکت عَرضهٔ[260] تلف شده باشد و برای اجرای احکامِ سلطنت و جزای مخالفت با[261] حکمِ قَدَر رتبت به وقوع رسیده و استخراج و تحصیلِ آن از محالِ ضیاعش متعذر و[262] مُحال گردیده چگونه از خزانهٔ عامره عِوَضِ آن مالِ بی شمار را به شمار رسانند امّا سلطانِ صاحبقرانِ عدالت نشان[263] بعد از تحقیقِ صدقِ گفتارِ جماعتِ[264] تجّار به مقتضی علوّ همّت و سُمُوّ نجدت[265]قبولِ مأمولِ آن جماعت فرموده امرِ قَدَر آثار شرفِ اصدار یافت که محاسبانِ دیوانِ عالی ارکان آنچه از اموال و بضایعِ جماعتِ مزبوره تلف و ضایع[266] شده باشد حساب نمایند. بعد از آنکه بازدید نمودند مبلغ نود خروار آقچهٔ عثمانی بود که هر خرواری صد هزار آقچه باشد و به حسابِ محاسبانِ فرس چهار هزار و ششصد تومانِ تبریزی می‌شود. [21b] چون دفتر به اتمام رسید و معروضِ پایهٔ سریرِ عدالت مصیر گردید محضا از مقامِ کمالِ ملکهٔ سخاوت و مروّت و رعایتِ حقوقِ أبوّت و نبوّت تا بر هیچ دلی ذرّه ای غبار از آن پادشاهِ مرحومِ دیندار نمانَد و جمیعِ السنه به دعای ترویجِ روحِ پر فتوحش مشغول گردند، حکمِ حتم و امرِ جزم صادر گردید که عوضِ نقصانِ مذکور را بالتّمام از خزانهٔ برکت فرجام به تجّار رسانند و اصلاً چیزی[267] کم نگردانند. بر حسبِ امرِ واجب الاطاعه جمیعِ مبلغِ مسطور را به میزانِ دو کفهٔ عدالت و سخاوت سنجیده تسلیمِ تجّار نمودند.

---

258 که A : -H

259 و اقاصی A : -H

260 عرضهٔ A : -H

261 با A : -H

262 متعذر و A : -H

263 عدالت نشان A : -H

264 جماعت A : -H

265 و سموّ تجدت A : -H

266 و ضایع A : -H

267 چیزی A : خیر H

نظـــم

به سختی کِشند گنج شاهـان ز مار[268] به نـــرمی کـــند[269] بر گـــدایان نثار
به گاهِ عطا زان[270] کفِ بحر جوش زرِ صـــامت از ریختن در خروش
عجب صـامتی بین که فریـــاد کـــرد ز بـی قدریـش پیـــشِ شه داد کرد
چنان باد بر سیم و زر جُورِ شـــاه که فریـــادِ عدلـــش بر آید به ماه

اما رشحه ای از زلالِ اتّصافش به خُلقِ صاف و صبر و[271] عفتِ قدسی اوصاف آنکه با وجودِ کمالِ سِنّ جوانی و کثرتِ[272] دواعی قوای جسمانی و رایتِ[273] مَقدرت بر تحصیلِ مقتضی[274] طبیعتِ کیانی عنانِ توسنِ سرکش نفسِ آتش وش را بر[275] امیدِ وعدِ کریمِ ربّ اعلی که «وَ أمّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبّهِ وَ نَهیَ النَّفْسَ عَنِ الهَوَی فَإنَّ الجَنّةَ هِیَ المأوی» چنان باز کشیده و مقتضیاتِ قوای حیوانیّه و شهوانیه را به میزانِ عدالت نشانِ [22a] دوکفّهٔ شرعِ ربّانی و عقلِ نورانی چنان راست بر سنجیده که از طرفی شَرَه و خمود مثلِ دامانِ افلاک از آلودگی خاک پاک است و ذرورِ خاکِ پایش در دیدهٔ اهلِ وَرَع و تقوی به منزلهٔ ماءِ طهور و[276] پاکی ذیلش در میان خُدّام و خیلش به مثابه ای است که قلمِ اشعهٔ خورشیدِ پاکیزه علم باید که هر روز چند بار زبان به آبِ آن چشمهٔ پُرتاب بشوید تا حرفی از آن باب بگوید و نسیمِ با صفای صبا باید که مشام از ساکنانِ گلشنِ مُعلّی استعاره نماید تا گلی از گلزار این خُلقِ رضوان شعارش ببوید.

---

268 شاهان ز مار A : شامازمان H
269 به نر می کند A : نبر می کند H
270 عطا زان A : عطاران H
271 و A : -H
272 کثرت A : کسرت H
273 رایتِ A : نهایت H
274 مقتضی A : مقتضیات H
275 بر A : -H
276 و A : -H

نظـــم[277]

پاکی دامانِ لـــطفش گر بـــبیند آفتاب صحبتِ خاصّ ِ مسیحا بر نتابد بیش ازین[278]

چنانچه تیغش حصاری است آهنین بر گِردِ مُلک برای حفظ و پاس، غیرتش هم سدّیست[279] سکندری برای صیانتِ اعراضِ [280] ناس.

بیـــت

نواهی تو فلک را ببـــــــسته راهِ سیر اوامرِ تو زمین را گشاده راهِ ذهاب[281]

اگرچه همیشه جمیعِ سلاطینِ سکندر تمکینِ این خاندانِ[282]معدلت آیین به شیمهٔ حفاظ و پاسِ اعراضِ[283] ناس بهترین و پاکدامنترین سلاطینِ روی زمین بوده‌اند و اذیالِ لباسِ با طهارتِ خلافت را به چشمهٔ[284] گل آلودِ متابعتِ نفسِ بی آب و[285] رو که «إنَّ النَّفْسَ لأمّارَةٌ بِالسّوءِ» به سوی او اشارت است نیالوده، امّا این سلطانِ صاحبقران در این صفتِ فتوّت بنیان بر همهٔ سلاطینِ جهان فایق است و افعالِ استقامت[22b]منوالش با مقتضی شرعِ مطهّر موافق و مطابق. چنانچه بحمد الله تعالی میامنِ اتّصافش به امتثالِ اوامرِ الهی و اجتناب از ملاهی و مناهی در اکثرِ ارکانِ دولت و اعیانِ حضرت تأثیر کرده بر حسبِ فرمودهٔ خلیفهٔ ثالثِ مفضال[286] که «أنْتُمْ إلَی ناصِحٍ فَعّالٍ أحْوَجُ[287]مِنْ ناصِحٍ قَوّالٍ» بِالطَّوْعِ وَ الإخْتِیارِ بی‌اکراه و

277 نظم A : -H
278 بر نتابد بیش از این A : بر نیاید بعد ازین H
279 سدّیست A : -H
280 اعراضِ A : اغراض H
281 نواهی تو فلک ... A : -H
282 خاندان A : خانه دان H
283 اعراضِ A : اغراض H
284 چشمهٔ A : بشمه H
285 و A : -H
286 مفضال A : -H
287 أحْوَجُ A : اخرج H

اجبار[288]متابعت و اقتدا به اطوارِ[289] شریعت شعارش نموده اند و زنگِ ارتکابِ معاصی از مرآتِ افعال و احوالِ خود زدوده.

مثنوی[290]

شاه حوضی دان حَشَم از[291]لوله ها　　آب در لوله روان از کـــوله ها
چونکه آبِ حوض پاک و صاف شد　　لولـــه‌ها هم سلسلبیل اوصاف شد

و أمّا ملکهٔ دانش و حکمت در نفسِ خورشیدِ همّتش چنان ثابت و راسخ است که نقشِ وصفِ آیینهٔ سکندری را[292] نافی و ناسخ است. نظرِ پیش بینش از استقامتِ اشعهٔ انوارِ تدبیراتِ متین مطلعِ[293] نورِ حق و یقین آمده و حَسَبِ[294] تدبّر و تفکّرش[295] برای طلوعِ خورشیدِ رأیِ جمشیدی افقِ مبین گشته.

نظـــم

شهنشاهی که می‌خوانَد به چشمِ عقل رأیِ او　　ز روی تخـــــتهٔ امروز نقـــــشِ حالتِ فردا
شدست از نیّتِ صافیش آبِ مملکت روشـن　　گرفـــت از رایتِ عـــالیش کارِ سلطنت بالا

راستی رایتِ دین از درستی درایتِ صواب نمای اوست و تمثالِ جمالِ بی نقابِ «و شَدَدْنا مُلکهُ و آتَیْناهُ الحِکمَةَ و فَصْلَ الخِطابِ» از هر باب نمایان در آیینهٔ [23a] ضمیرِ با صفای او. اساسِ[296]ارکانِ پادشاهی را بر زمینِ متینِ[297]حکمت و دانایی نهاده و تیغِ اجرای

---

288 اجبار A : اجباد H
289 اقتدا به اطوار A : اقتدار باطواد H
290 مثنوی H : -A
291 از A : چون H
292 را A : -H
293 مطلعِ A : مطلق H
294 حَسَبِ A : حیب H
295 تفکّرش A : مفکرشH
296 اساس A : آسایش H
297 حمد A : -H

اَحکامِ جهانبانی را از جویبارِ ماءِ علم آب داده. و با[298]آنکه درگاهِ دانش پناهش در گاه و بیگاه به علمای آگاه و فقهای با[299]انتباه محفوف است و عنانِ عنایتش به تحقیقِ مسایلِ شرعیّه و احکام دینیّه معطوف و در روزهای انعقادِ دیوانِ عدل و داد دو کس از نحاریرِ علما که قاضی عسکرانِ دانشورند[300] به شرفِ آستانه بوسی می‌رسند و عرضِ[301]قضایای شرعیّه می‌نمایند امّا در بعضِ امورِ کلّیه مثلِ حکمِ قصاص و دیگر اَحکامِ مخاطرات اختصاص خود بالذّات به تحقیق و تفتیشِ اقوالِ[302] ایمّه و فُقها التفات می‌نمایند و بعد از احتیاطِ[303] تمام و ملاحظهٔ تام حسب القول الأقوی عمل می‌فرمایند.

نظـــم

مَساعد یَدِ بیضاش در مناهجِ دین مآثرِ بی موسیست در معارجِ طور

و بیانِ تدبیراتِ عالم مدار و[304] شرح آراء و انظارِ فتوح آثارش که درین نسخهٔ بدایع نگار ان شاء الله الغفّار سِمَتِ اصدار خواهد یافت آیینه ایست برای نمودِ صورتِ صدقِ این گفتار:

نظـــم

رأی تو در یک نظر مشاهده کرده نقـــشِ قضا و قدر ز تختهٔ ابجد

اگرچه مناقبِ سِنیّهٔ مخصوصه و مراتبِ علیّهٔ منصوصه که مُبدع[305]و خالقِ اشیا جلّ شانهُ و تعالی بر حسبِ «و اللهُ یَخْتَصُّ بِرَحمَتِهِ مَن یَشاءُ» به ذاتِ [23b] سعادت اقترانِ[306]این

---

298 با A : تا H

299 با A : تا H

300 دو کس از ... عسکران دانشورند A : -H

301 حَسَبِ A : غرض H

302 اقوالِ A : احوال H

303 احتیاط A : احطیاط H

304 و A : -H

305 مبدّع A : مبدح H

306 اقتران A : اقران H

سلطانِ صاحبقران عطا فرموده برون از حدّ و عدّ و بیان است امّا از جملهٔ آن خصایصِ بی‌شمار و آن شمایلِ بی‌انحصار طلباً للاختصار درین نسخهٔ دلپذیر در وجه سِمَتِ تحریر می‌یابد. و عَلی اللهِ التّکَلان و مِنهُ المَدد.

شعـــر

امّا عُلاکَ فدونها الجوزاءُ قَدراً فَماذا یَنظمُ الشّعراءُ
یَرتدُّ عَنها الفِـکرُ وَ هـوَ مُـــــهَنَّدُ و یَضیقُ فیها القَولُ وَ هوَ فَضاءُ[307]
بحرِ مدحش چو شود موج ســـگال[308] چشـــــمهٔ حرف بُوَد تنـــگ مجال
کوزه از بحـــر چو دریوزه کند بحر پیداست چه در کوزه کند

خاصّهٔ اوّل بر صحیفهٔ خواطرِ[309] عارفانِ اسرارِ اسالیبِ اعداد و بر لوحِ ضمایرِ محققانِ خواصِ انواعِ[310] ترکیبِ آحاد مرقوم و مرسوم است که مجموعهٔ مراتبِ اصولِ اعداد نُه است، زیرا که جامعِ جمیعِ انواعِ آن است[311] از فرد و زوج و فرد الفرد و زوج الزوج و فرد الزوج و زوج الفرد. و چون به اتّفاقِ محقّقانِ حُکما و التحاقِ[312] آراءِ عُلما محقّق و هُویدا گردید که کمالِ[313] بی زوالِ هر موجودی آن است که بعد از حصولِ جمیعِ مراتبِ ممکنة الوصول باز آن شی رجوع به مبدأِ اعلا و اصلِ مُعلاّی خود نماید[314] لاجرم حصولِ تکمیلِ این اصولِ عددیه آن است که وصول و انضمام[315]یابد به مبدأ و مصدرِ جمیعِ اعداد که واحد است. و ازین[316] [24a] وصول عددِ دَه که اکملِ مراتبِ آن است به حصول می‌پیوندد و تا مایهٔ جمیعِ

307 امّـا عُلاکَ ... وَ هوَ فَضاءُ A : -H
308 سگال A : شگال H
309 خواطر A : خاطر H
310 انواع A : -H
311 که A : -H
312 التحاق A : التهاق H
313 کمالِ A : کما H
314 نماید A : نماند H
315 انضمام A : این ضمام H
316 و ازین A : و ازین و ازین H

درجات به تألیف و انضمامِ این رتبه با اصولِ مذکوره و به تضعیفِ او رتبةً بَعدَ رُتبةٍ و مَرّةً بَعدَ مَرّةٍ صورت می‌بندد؛ و باز مایهٔ ضربِ این عدد در نفسِ خود حاصل می‌گردد و تا الف بر همین قیاس تألیف می‌یابد و همچنین باز الف به اتّصافِ مایه به صفتِ عشریّه به ظهور می‌آید؛ و بعد از آن درجاتِ غیرِ متناهیه به ترکیبِ راتبِ مراتبِ اصول با اکملِ درجات که ده است و التحاق به[317] نتایجِ آن که مایهٔ و الف است حاصل می‌شود. بنابرین مقدّماتِ مقرّره مفهومِ اهلِ علوم گردیده که مرتبهٔ عددِ ده بر جمیعِ مراتبِ عددیّه در کمال فایق است. و آیهٔ شاملهٔ «تِلکَ عَشَرَةٌ کامِلَةٌ» به کمالِ این رتبهٔ مفصح[318] و ناطق و لفظ تمام در آیهٔ کریمهٔ کلیم مسالک که «فَإنْ أتْمَمْتَ عَشراً فَمِنْ عِنْدِکَ» به مؤیّداتِ این معنی لاحق است. و باز عنصرِ آب که[319] شأنش پاکیزگیست وقتی غدیرِ او کبیر[320]شده دور از آلودگی می‌گردد که مساحتِ سطحش به صفتِ عَشَر فِی عَشَر متّصف باشد واللهُ اَعلَم. در تعیین نمودن بعضی ائمهٔ دین رضی الله عنهم اجمعین مقدارِ مذکور را دور نمی‌نماید که همین نکته ملحوظ شده باشد. و همچنین کمالِ رحمتِ رحمانیّه به تضعیفِ ثواب در مقابلِ عبادتِ انسانیّه[321]به تعیینِ این رتبه تبیین یافته که[322] «مَن جاءَ بِالحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ [24b] أمْثالها». و وقوعِ مراتبِ عقول که[323] به مسلکِ حکما که[324] مبادی و اصولند برین عددِ کاملِ متمم تحقیقِ این مسایل است. و دیگر غوامضِ اشارات و لطایفِ نکات درین مسیله که تفصیلِ آنها مؤدّی به تطویل می‌گردد بسیارست.[325] اولی[326] ایجاز و اختصار بر همین گفتار و از[327] اکملِ عقولِ عشره

---

317 به A : -H

318 مفصح A : مفصخ H

319 که A : -H

320 مبدّع A : کثیرH

321 و A : -H

322 که A : -H

323 که A : -H

324 که A : -H

325 بسیارست اولی A : بسیارست و اولیH

326 اولی ایجاز A : اولی و ایجاز H

علی مذهبهم عقلِ عاشرست که به افاضهٔ صُوَر و هیأت بر بسایط و مرکّبات تدبیرِ نظام و سداد عالمِ کون و فساد را بإذنِ اللهِ القادرِ مباشر است. چرا که استکمالِ آفرینش به وجود و ظهورِ اوست؛ و ظلمتِ آبادی[328] عدمیّتِ کاینات روشن به نورِ او. اگرچه عقلِ اوّل را از حیثیّتِ مبدئیه افضل گفته اند والله أعلم. بعد از ظهور و وضوحِ این مقدّمات به قراینِ عقلیّه و شواهدِ نقلیّه مخفی نخواهد ماند که مراسمِ سلطنت و شهریاری و لوازمِ معدلت و جهانداری بر طبقِ اشاراتِ صدق سمات «وَ هُوَ الّذی جَعَلَکُمْ خلایفَ الأرضِ و رَفَعَ بَعْضَکُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ» از آن به اقصی مراتبِ رونق و نظام و اعلی مدارجِ حسنِ نسق و اَحکام رسید که ذاتِ شریفِ این سلطانِ صاحبقران که[329] در میانِ خانانِ آلِ عثمان أفاضَ اللهُ عَلَیْهِمْ سَحایبَ[330] الغُفْران در مرتبهٔ دهم واقع شده به مثابهٔ عقلِ فعّال است و بدین خاصّه اکمل و افضلِ جمیعِ سلاطینِ ماضی و حال. چرا که رجحانِ این خانوادهٔ[331] با افتخار [25a] بر سلاطینِ اعصار و خواقینِ روزگار در تواریخِ صدق نگارِ ایشان مسطور است و شمّه‌ای از آن در ضمنِ دیباچهٔ سابقه مذکور. و سلطانِ صاحبقران شاه بیتِ بی ریبِ این قصیدهٔ شاهی و دُرّة التّاجِ بی قیلِ اکلیلِ پادشاهیست و رتبهٔ فلک منقبتش نسبت به جدّ اعلی یعنی پادشاهِ عوالمِ حقیقی و مجازی سلطان عثمان خانِ غازی که مجدّداً مطلعِ خورشیدِ این سلطنتِ بی زوال و غَرّهٔ ماهِ[332] اقبالِ لایزال است و[333] به حَسَبِ نَسَبِ جاوید بنیان برین منوال و عنوان که مرقومِ اقلامِ صدق اِعلام می‌گردد[334] در مرتبهٔ عاشر واقع شده: السّلطان الأعظم فی الزّمانِ الغازی فی سبیلِ الرّحمنِ خلیفة اللهِ المَلِکِ الْمَنّان السّلطان سلیمان شاه خان بن

---

327 از A : باز H
328 آبادی A : آباد H
329 که A : -H
330 سَحایبَ A : سحاب H
331 خانوادهٔ A : خانه واده H
332 این A : -H
333 و A : -H
334 می گردد A : می گردد و H

السّلطان سلیم شاه خان بن السّلطان بایزید خان بن السّلطان محمّد خان بن السّلطان مراد خان بن السّلطان محمّد خان بن السّلطان یلدرم بایزید خان بن السّلطان مراد خان بن السّلطان اورخان بن السّلطان عثمان خان مکّنَ الله[335] أسلافَهُم عَلَی أرایکِ الجِنانِ و أدامَ أخْلافَهُم مُتَمَکِّناً عَلَی سَریرِ السَّلْطَنَةِ أماناً لِلزّمانِ و کَهْفاً لأهْلِ الإیمانِ و سلسلة حالی[336] حَسَب ابوالسّلاطین و سلطان المجاهدین المُقاتِلُ فی سبیلِ الله النّاصِرُ لِدینِ الله [337] لَیْثُ المَعارکِ و المَغازی السّلطان عثمان خان[338] الغازی. در کُتُبِ تواریخِ [25b] این خاندانِ عالی شماریخ برین گونه که مذکور می‌گردد مسطور است و هو هذا: السّلطان عثمان خان بن اَرطُغرُلْ بن سلیمان شاه بن قَیا اُولُپ بن قِزِل بوغا بن بایتمور بن قُتلُغ بن طُغرا بن قَرائُنو بن بایسنقر بن بُلُغای بن سنقر بن توقْتمور بن یاساق بن حمید بن قُتلُق بن دورلق بن قراخان بن ناسُو بن یَلواج بن بایْ بَک بن طُغرا بن دواغْمِش بن کوچ بَک بن اورتوق بن قماری بن جکتمور بن طُورُخ بن قِزِل بوغا بن یَماق بن یاشوغَه بن هورمُز[339] بن بایسو بن[340] طُغرا بن سَونْج بن جاربوغا بن قورُلمُش بن قورخاد بن بالجق بن قُماش بن قره اُغْلَن بن سلیمان شاه بن طَرخُلو بن بورلغان بن بایتمور بن تورمش بن گوک اُولوپ بن اُغوز خان بن قَراخان بن قایتی خان. و بعضی از مورّخان که در تعیین و تبیینِ انسابِ سلاطینِ بلند جناب کوشیده‌اند چنین نموده‌اند که این قایتی‌خان که جدّ ابوالملوک اُغوزخان است حضرتِ عیض بن اسحاق بن ابراهیمِ خلیل الرّحمن است صلوات الله و سلامُهُ عَلَیْهِما و عَلَی نَبِیِّنا که بعد از افاضهٔ برکاتِ الهیه در اولاد و احفادِ امجاد [341] و عُبید و دَواب و اَنعام و خیَل و حَشَم و خدّام [342]

335 الله A : احد H
336 سلسلهٔ حالی A : نسب عالی H
337 الله A : احد H
338 عثمان خان A : -H
339 هورمُز A : خورمز H
340 بن A : -H
341 امجاد A : مجاد H
342 خدّام A : خدم H

صحاری بلادِ عرب برایشان تنگ و پُر تَعَب شده [26a] برای وسعتِ معاش و فسحتِ دایرهٔ انتعاش[343] به جانبِ بلادِ ترکستان و ممالکِ توران نقل نمودند و پادشاهی و فرماندهی[344] آن بلاد و ممالک [345] بر وی و بر اولاد و احفادِ[346] او قرار یافت و در آن کشور به این اسم مشهور گشت. و بعضی دیگر می‌گویند که قایتی خانِ مذکور پسرِ دیپ باقوی بن اولچه خان است و او[347] از نسلِ یافث بن نوح است علیه السّلام. القصّه در زمانی که سلاطینِ شوکت آیینِ سلجوقیّه از ممالکِ توران به کشورِ ایران در آمدند از جملهٔ معظّماتِ قبایلِ حشمت شمایل که با ایشان آمدند[348] یکی هم[349] قبیلهٔ قایتی خانی[۳۵۰] بود که اجدادِ عالی تبارِ رحمت شعارِ ابوالسّلاطین عثمان خان علیهِ الرّحمةُ و الرّضوان حاکم و سردارِ آن قبیله بودند و چون ارادهٔ سبحانیه به رفعِ ظلماتِ کفر و عصیان و نشرِ مناشیرِ تباشیرِ[351] نورِ ایمان درین بلاد و ممالکِ غیرِ متناهیة المسالک تعلّق یافته بود و انوارِ مهرِ رحمتِ ایزدی برین دیار تافته سایقِ فضلِ سابقِ ربّانی آن قومِ مبارک آیین را که آیهٔ بشارت رهینِ (فَسَوْفَ یَأتی اللهُ بِقَوْمٍ یُحِبُّهُم و یُحِبّونَهُ أذِلّةً عَلَی المؤْمِنینَ اَعِزَّةً عَلَی الکافِرینَ» در بیانِ شأنِ ایشان صادق [352] است بر بلادی که شرحِ آن انشاء اللهُ الغفور [353] مذکور و مسطو [354] خواهد شد مظفّر و منصور گردانیده توفیقِ فتوحاتِ اسلامیه و غزوات[26b] دینیّه کرامت فرمود. و چون تفاصیلِ این حکایات در تواریخِ عالی روایاتِ ایشان مزبور است و مشهور به همین قدر اکتفا

---

343 و فسحت دایرهٔ انتعاش A : -H

344 و فرماندهی A : -H

345 ممالک A : -H

346 و عفادِ A : -H

347 او A : -H

348 از جمله مُعضمات ... A : -H

349 هم A : -H

350 خانی A : خان H

351 تباشیر A : -H

352 صادق A : ناطق H

353 الغفور A : -H

354 و مسطور A : -H

نموده رجوع بِما نَحْنُ بِصَددِهِ می‌نماید.

نظـــم

تاجداری سـزایِ گوهـــرِ تُســـت　　گـــوهر افـسرِ شهی سرِ تُست
نامدار از تو شد سریر و کلاه　　می‌رود نسبتِ تو شاه به شاه

خاصّهٔ ثانیه آنکه از روی نوبتِ خلافت و جهانبانی بر همین اسلوب و بیانی[355] که[356] مذکور گردید سلطانِ صاحبقران خانِ[357] دهُم است ازین پادشاهانِ معدلت نشان که بی‌توسّطِ[358]جوانب و اقارب و بی انفصال و انقطاعِ سِمَتِ سلطنتِ عالی مناقبِ سر[359]خلفِ سعادتمند بعد از والدِ بزرگوارِ ارجمند به طریقِ ارث و استحقاق بر اورنگِ خلافت و پادشاهی آفاق جلوس فرموده اند و در قیام به عبادتِ غزا و جهاد و تربیت و تقویتِ دین به ارشاد و فتح و تسخیرِ بلاد و قلع و قمعِ اهلِ شرّ و فساد و اقامتِ مراسمِ عدل و داد بر آباء و اجدادِ فریدون نهادِ خود افزوده اند. و اتّصالِ سلسلهٔ سلطنت و ترتُّبِ رُتَب[360]خلافت در خانوادهٔ[361] هیچ یکی[362]دیگر[363] از سلاطینِ ماضی و حال به این[364] ترتیب و منوال واقع نشده.

لمؤلّفـــه

ز شـــاهانِ عالم سرآمد تویی　　هـــمیشه بُوَد دولتت سرمدی

---

355 بیانی A : مبانی H
356 که A : -H
357 خان A : -H
358 بی توسّط A : واسطهH
359 سر A : هرH
360 رُتَب A : رتبت H
361 خانوادهٔ A : خانه واده H
362 یکی A : یک H
363 دیگر A : -H
364 حال به این A : التهاق H

از آن یافت دولت به دورَت کـمال که چون عقلِ عاشر دَهُم آمدی

[27a] **خاصّهٔ ثالثه** آنکه طلوعِ این کوکبِ درّی شاهی از مطلعِ رحمتِ الهی و ظهورِ آن در فیروزهٔ[365] عالم افروزِ بحرینِ سلطنتِ صُوَری و معنوی از صدفِ[366] با شرفِ آبای عُلوی و اُمّهاتِ ارضی یعنی ولادتِ مبارک و میمون و بروزِ وجودِ با جودِ همایونش در شهورِ سنهٔ احد و تسعمایه که رأسِ حقیقی[367] مایهٔ عاشره است واقع شده و ذاتِ شریفش به حقیقت مصداقِ مضمونِ این حدیثِ با بها که «إنّ الله یَبْعَثُ لِهَذِهِ الأُمَّةِ عَلَی رَأسِ[368] کُلِّ مائَةِ سَنَةٍ مَنْ یُجَدِّدُ[369] لَها دینَها» گردید چرا که بعث که معنای آن ارسال است از جملهٔ اصدقِ ماصدقاتش آن است که به امرِ صانعِ بیچون شیی از نهان‌خانهٔ عدم و مکون مرسل گردیده تا در[370] صحنِ صفهٔ ظهور و نمون[371] خرامد و در بستانِ تربیتِ رحمن نشو و نما یافته بر حسبِ «کُلٌّ مُیَسَّرٌ لِما خُلِقَ لَهُ» کارِ ثمرهٔ وجودش به اِثمارِ اَثمارِ «مَا خَلَقَ لَهُ» انجامد. و بنابراین [372] مقدّماتِ سابقه که در بیانِ کمالِ مرتبهٔ[373] عاشره مؤدّا گردید به ظهور رسید که این مایه از این حیثیت افضلِ مآت است. و این معنی هم از جملهٔ شواهدِ[374] بیّن الدّلالات[375] است برین که این سلطانِ صاحبقران از جمیعِ سلاطینِ ماضیه که در رؤسِ مآتِ ماضیه مبعوث گردیده اند افضل است و اکمل. و با وجودِ وقوعِ سلطنت و نَسَبش در درجهٔ دهم که[376] این

365 آن در فیروزهٔ A : این درّ فیروز H
366 صدف A : -H
367 حقیقی A : -H
368 علی رأس A : -H
369 یُجَدّدُ A : تجدّد H
370 در A : -H
371 نمونA : نمودنH
372 این H : -A
373 مرتبه A : رتبه H
374 شواهد A : شاهدH
375 بین الدلالات A : بین الدلال H
376 که A : -H

معنی هم از غرایبِ اتّفاقات و عجایبِ حالات است؛[27b] و بدین اشارت که محصّلش عشر فی عشر است؛ امیدواری تمام است که انْ شاءَ اللهُ الأحَد ایّامِ عمرِ[377] دولتِ ابدفرجامش به صد سال می رسد.

بیـــت

هزار سال بمانی که جای آن داری که کـــــــردگار ترا عمرِ پایدار دهد

خاصّهٔ رابعه آن است که چون منشأ دیوان قضا و قدر منشور سعادت نشور سلطنتِ بحروبرّ و سطورِ حکمِ خلافتِ جهانِ خشک و تر را به خامهٔ همایون رقمِ «ن و القَلَم» بر صحیفهٔ[378] مسطر کشیدهٔ اقالیمِ عالم به نامِ این سلطانِ عالی عَلَم مرقوم گردانید و آوازهٔ نوبتِ رتبتِ شاهی را از درگاهِ جهان پناهِ این صاحبقرانِ ظلّ الله به گوشِ خورشید و ماه رسانید. از روی ارث و استحقاق مثلِ خورشیدِ بی ندید که جمشیدِ طاقِ سدید است یکتا و طاق بود و از برادر و اقارب مبرّا و متفرّد[379] و بی شریک و متوحّد واقع شده.

نظـــم

مثل ندیدش فلک در[380] خواب هم بلـــــکه در آیینه و در آب هم

و چون جمالِ ظلّیتِ اله در مرآتِ خلافتِ این شاه بر وجهِ اتمّ و دلخواه ظهور نموده صفتِ تفرّد و یکتایی که اقوی وجوهِ تسمیهٔ سلطان است به ظلّ ِ خدایی در ذاتِ بی مثالش به مرتبه‌ای قوّت و کمال دارد که شریکِ بالقوّه هم نداشت.

لمؤلفـــــه

نیست چون مثل و شریکت در جهانِ نیک و بد ســــــــایهٔ حقّی به حقّ ِ "قُـــــلْ هُوَ اللهُ اَحَد"

---

377 عمرِ دولتِ ابدفرجامش A : عمر و دولتِ ابدفرجامش H

378 صحیفهٔ A : صفحه H

379 متفرّد A : منفرد H

380 در A : از H

و این صفتِ متّصفاً با آنکه در حدّ خود [28a] منقبتیست منتهی و[381] مرتبه ایست با بها باز منشأ و مبنای سه خصیصهٔ شریفهٔ دیگر که بعد ازین مذکور می گردد، می گردد.[382]

خاصّهٔ خامسه آنکه بر مطالعه کنندگانِ اخبارِ شاهان و ملاحظه کنندگانِ اوضاعِ هر زمان[383] ظاهر و عیان است که همیشه پادشاهانِ عالَم مدار از روی ضرورت و[384] اضطرار از برای تسکین گردِ فتنه و آشوب و نضارتِ بوستانِ مُلک و ملّت بر وجهِ مرغوب آبِ شمشیرِ فتنه نشان را در جوی حیوةِ اقربا و دُوران[385] در هر زمان و دوران جاری و روان ساخته‌اند و برای انتظامِ احوالِ انام بر حسبِ «المُلکُ عَقیمٌ» به ارتکابِ این امرِ خطیرِ[386] عظیم بالضروره پرداخته.

نظـــــم[387]

به یک تاجوَر بخت بـاشد بلند چو افزون بُوَد مُلک یابد گزند
یکی تاجـوَر بهتراز صـــــــد بُوَد که باران چو بسیار شد بد بُوَد

امّا هنگامِ جلوسِ سلطانی گَردی ازین معنی بر ذیلِ سعادتِ جاودانی[388] این سلطانِ صاحبقران نرسیده و بنا بر تفرّدِ مذکور در استقلال و استقرار بر تختِ خلافتِ منصور اصلاً به اِراقهٔ دمی و اصابهٔ المی نسبت با خویشان و اقارب بلکه به رنجانیدنِ نفْسی از بیگانگان و اجانب هم محتاج نگردید.

---

381 و A : -H
382 باز منشأ و مبنای... می گردد A : -H
383 هر زمان ظاهر A : هر زمان به ظاهر H
384 و A : -H
385 و دوران A : -H
386 خطیر A : -H
387 نظم H: -A
388 جاودانی A : جاودانئ H

نظـــم

صدف را کـــــه بینی ز دُرّ دانه پُر　　نه آن قـــــــــدر دارد که یکدانه دُرّ

تو آن دُرّ ِ مکـــــنونِ یک دانه‌ای　　[28b] که پیرایهٔ ســـــلطنت خانه‌ای

و این موهبتیست عُظمی و عطیّه ایست کُبری که اگر جمیعِ السنهٔ سیوف و رماح برای[389] شُکرِ حصولِ این صلاح زبانِ گویا گردند[390] و تیغ های پُر صفای[391] انام[392] در کنجِ صومعهٔ نیام سکون و آرام یافته حمد و ثنا سرایند[393] و کمانِ قرن ها در مقامِ عبادت پشت راست کرده قیام نماید و سهامِ فرشته انتظام در معبدِ جَعبه جمعیّت ها نموده به یک بار سر فرو آورده در سجود بمانند و اسنّهٔ پولاد و حدید مدّت های مدید طولُ اللّیلِ و النّهارِ روی تضرّع و افتقار بر خاکِ تذلّل و انکسار نهند و کمندِ ارجمندِ کمرِ عبودیّت بر میانِ جان بسته زمان‌های دور و درازِ بی[394] انحصار در حلقهٔ زاهدانِ باریک کار حاضر شوند[395] و سپر با دلی روشن و[396] پر صفا کفِ حاجت گشاده روی در دیوارِ[397] محرابِ دعا آوَرَد[398] هنوز از عهدهٔ شکرِ این نعمت برون نیایند.

نظـــم

ز رهگذارِ تو کی بر دلی نشست غباری　　مگر غبارِ رهت کان نشست بر دلِ اختر

خاصّهٔ سادسه آن است که هم بنا برین تفرّد و یکتایی و مبنا برین توحّد و بی همتایی و استقلال در جلوس بر تختِ پادشاهی قطعا به معاونتِ اُمرای سَروَر و معاضدتِ عظما و لشکر

---

389 برای A : بوادی H
390 گردند A : گردد H
391 صفای A : صفهای H
392 انام A : نام H
393 سرایند A : سراید H
394 درازِ بی A : از پی H
395 شوند A : شود H
396 و A : -H
397 دیوار A : -H
398 آوَرَد A : آورده H

محتاج نگردید و غبارِ عارِ منّتِ هیچ احدی به گوشهٔ بساطِ سلطنتش نرسید.

بیـــت[399]

جهانگیری او به حق بود و بس نبودش درآن منّت از هیچ کـــس

[29a] بلکه رقابِ جمیعِ گردنکشانِ درگاهِ محتشم و سردارانِ خدم و بندگانِ مکرّم و تمامِ رعایا و امم به طوقِ منّتِ این سلطانِ عالم مطوّق است و حقِّ محافظت و صیانتش بر همهٔ جهانیان ثابت و محقّق. که به گوشهٔ چشمِ بلند نظر ملتفتِ تاج و تختِ سلطنت مقرّ گردید و جمیعِ اُمَم را در ظلِّ چترِ معدلت و حمای حمایتِ خود کشید.

بیـــت

آیند خسروان همه در سایهٔ هُـــمایی اینک به سایهٔ تو در آمد همای مُلک

خاصّهٔ سابعه آنکه بر ناظمانِ عقودِ مُلک و دولت و مدبّرانِ امورِ جاه و حشمت پوشیده نیست که پادشاهانِ عالیشان چون بر سریرِ فرمان تمکّن می‌یابند برای جذبِ قلوبِ انام و امالهٔ خواطرِ خواص و عوام درِ خزانهٔ جود و سخا را می گشایند و جمیعِ افرادِ بندگان و خیل و حَشَم را از فقیر و محتشم غرقِ نعمت و امتنان و ممنونِ بار عطا و احسان[400] می‌گردانند. چرا که بر حسبِ[401] بیانِ صحیحة العنوان[402] «الإنْسانُ عَبیدُ الإحْسانِ» از جملهٔ تدبیراتِ تقریرِ ارکانِ سریرِ سلطنت و شاهی و تکثیرِ اعوانِ دولتِ پادشاهی آنست که جذبِ قلوب به این اسلوب نمایند تا خاطرِ عسکریانِ مُشوّب از مقامِ اضطراب[403] و آشوب یک سوی[404] شده در مقامِ جان سپاری یک دل و یک روی گردند. چنانچه عرب گوید:

---

399 بیت H: - A

400 و ممنون باد عطا و احسان A : -H

401 بر حسب A : این H

402 صحیحهٔ العنوانِ A : -H

403 اضطراب A : اضطرار H

404 یک سوی A : یکسو H

وَ إلَی الّذی یُعْطی الرّغایِب فارْغَبْ

[29b] و هنگامِ سعادت انجامی که

لمؤلفـــه

این کوکبِ اقبـــــال ز آفــاق بر آمد در گلشنِ عالم گلِ شادی به بر آمد

یعنی سلطانِ صاحبقران بر تختِ کیان جلوس فرمود. و[405] چون وراثتِ مُلکِ سلطانی علی الاطلاق و سزاواری سریرِ[406] شهریاری آفاق بر وجهِ استحقاق منحصر در ذاتِ خورشید مثالِ بی مثالش بود اصلاً احتیاجی به صرفِ مالِ مرغوب جهتِ تألیفِ قلوب نبود بلکه صورتِ اطاعتِ اهلِ عالم طوعاً و کرهاً در آیینهٔ ظلّیتِ الهی و مرآتِ استغنای پادشاهی‌اش أظْهَرُ مِنَ الشّمْسِ می‌نمود و جمیعِ صنادید و سرداران خواه و ناخواه سرِ بندگی بر درگاهِ اطاعتش نهادن لازم بود و هر فردی کایناً مَنْ کانَ[407] در اقامتِ مراسمِ یک جهتی و جان سپاری عازم و جازم. امّا سلطانِ صاحبقران بر حسبِ مقتضی جود و مروّتِ بی پایان ابوابِ خزانهٔ جودِ عُمّان نشان را گشود و اضعافِ آنچه معهودِ شاهانِ پیشین و آباء و اجدادِ رحمت قرین بود بر ارکانِ دولتِ سپهر بنیان و خدّام و عساکرِ بی شمار و پایان انعام و احسان فرمود تا با آنکه ذیلِ خلافتش از آلودگی غُبارِ منّتِ غیر حق پاکست و مطلق بارِ منّتِ احسانِ بی پایانش بر جمیعِ سَروَران و بندگان ثابت باشد و محقّق. و آنچه در آن بخششِ تام و انعامِ عام و عطای لاکلام بود آن بود که بیست هزار نفر [30a] عسکرِ خاص را که به نامِ قاپو خلقی اختصاص دارند و همیشه مجاور و ملازمِ درگاهِ فلک اشتباهند هر نفری را از سوار و پیاده و بنده و آزاده دو هزار آقچهٔ عثمانی و بعضی را زیاده رسید. چنانچه[408] مجموعِ مبلغِ مزبور تخمیناً هشت صد خروار آقچهٔ عثمانی فضّی خالص باشد. و

---

405 و A : H-

406 سریر A : H-

407 کایناً مَن کانَ A : H-

408 نچه A : H-

به حسابِ دیارِ فُرس سی و دو هزار[409] تومانِ[410] تبریزی می شود. و امّا آنچه سوای این مبلغ به وُزرای عِظام و اُمرای کرام و ارکانِ دولتِ با احتشام و عُلمای اَعلام و فُضلای ایّام و فُقرا و[411] مستحقّینِ انام و ضُعفا و ایتام از نقد[412] و جنس انعام شد نه چندان بود که عُطاردِ محاسب به اقلامِ اشعّهٔ کواکب از عهدهٔ حسابِ آن بیرون آید بلکه دراهم[413] از انجمِ بی‌شمار افزون آید.

لمؤلّفــه

رایت ز خدمتِ تو به دولت عَلَم شدست وز بـــــارِ منّتِ تو قدّ چرخ خم شدست
در پیشِ همّتِ تو که زر قدرِ خاک یافت[414] خورشید کیست کــو به درم محتشم شدست
جودت چنان بریخت بر اهلِ وجود زر که فقر و نیستی به زمــانت عدم شدست

خاصّهٔ ثامنه آن‌که بر رأیِ درخشانِ خورشیدوَشانِ فلکِ آفرینش که اهلِ دانش و بینشند روشن است که حدیثِ دلخواهِ «السُّلطانُ ظِلُّ اللهِ» مبتنی برین معنی تشبیه سماتست که ذاتِ شاهانِ برگزیده صفاتِ مجلاّی قدرت و عظمتِ خالق الارض و السّموات است. چرا که [30b] آثار و انموزجاتِ[415] صفاتِ کبریایی که تفرّد و عظمت و جلال و قدرت و مکنتِ بر کمال و نقادِ فرمان و سطوعِ قهرمان و امثالهاست در ذواتِ کاملهٔ تخت نشینانِ خلافتِ شامله ظاهرست و هویدا و استیلا و استعلای رتبهٔ شاهی برای شناختِ قدرت و عظمتِ الهی آیتیست کبری.

409 هزار A : هراز H
410 تومانِ A : توامان H
411 و A : -H
412 نقد A : نقود H
413 بلکه دراهم A : از دراهم H
414 یافت A : داشت H
415 انموزجاتِ A : آنموذجات H

نظـــم

تا اگر تو شوی شناخت پذیر ره بری زین قلـیل سوی کثیر

و ازینجا مفهوم گردید که در هر کدام از پادشاهانِ معدلت گستر که این مواهبِ کریمه بیشتر ظهور نماید[416] رابطهٔ نسبتِ او با مالک المُلکِ جلّ ذاتهُ عَنِ الشّبهِ[417] و المَثَل اتمّ و اَحکَم خواهد بود و آثارِ قدرت و کبریا در آیینهٔ جبینِ جهانداری او بر وجهِ اکمل و اشمل خواهد نمود و بی نزاعِ منازعی و منعِ مانعی آنچه سلطانِ صاحبقران را از بسطِ مُلک و عرضِ جاه و کثرتِ عساکر و سپاه و وفرتِ خزانه و مال و منال به عونِ مَلِکِ متعال میسّر گردیده هیچ یک از سلاطینِ ماضی و حال را دست نداده است دایرهٔ نگین خانهٔ فصّ خاتمِ حُکمِ قَدَرنشانه‌اش بر وِفقِ نصّ «و آتَیْناهُمْ مُلْکاً عظیماً» سه ساله راه است بلکه بیشتر؛ و شمارِ عساکرِ نصرت مآثرش که اکثراً مملوک و مملوک‌زاده‌های این درگاهِ با بهااند و وجوهِ ارزاق و معیشت که[418] مجموع از خزانهٔ بحر نشانه معیّن است و مقدّر و[419] فزونتر از کواکبِ چرخِ اخضرند و وفورِ مداخل [31a] و کثرتِ در آمد و حاصلش خود از بیانِ عطایای شاملش که قبل ازین شمّه‌ای سمتِ گزارش[420] یافت معلوم است و مفهوم.[421] و فی الجمله چون بیانِ آن بر حسبِ واقع در رکنِ ثالث و رابع إن شاء الله الواسع مسطور می‌گردد و بندی دیگر در طیّ کتابِ مستطاب[422] به ظهور می‌رسد اکتفا بر همین ایما نموده شد.

لمؤلّفـــه

چندان فزود مُلکِ تو از هرجهت که چرخ تنگ آمد وز هر طرفی خویش را کشید

---

416 نماید A : می یابد H

417 الشّبهِ A : الشبهة H

418 دیوار A : -H

419 و H : -A

420 گزارش A : و گذارش H

421 و مفهوم A : -H

422 مستطاب A : مسطور H

آن نیست کهکشان که نمودست بر فلـک قـــدرِ تو خطّ ِ نسخ بر اوجِ سما کشید

خاصّهٔ تاسعه فتوحاتِ عظیمهٔ دینیّه و غزواتِ عجیبهٔ سنیّه است که در زمانِ نصرت بنیانِ این سلطانِ صاحبقران به ظهور رسید، چنانچه در هیچ دَور و زمان گوشِ مردمِ صاحب هوش مثلِ آن نشنید و انظارِ کواکب نظیرِ آن ندید. و مطالعهٔ این کتاب نقابِ خفا و احتجاب از چهرهٔ صدقِ این مدّعی می‌گشاید و خواننده البتّه به حقیقتِ این گفتار اقرار می‌نماید.

لمؤلّفــه

تیغِ تو غرب و شرقِ جهان را فـــرو گرفــت خورشید هم گرفت ولی نی چـــو او گرفت

این نیست بس عجب که دو رو دارد آن حسـام هــم او گـــشاد روی زمـین را هم او گرفت

خاصّهٔ عاشره که مثلِ فلکِ ثامنِ عالی مراتب مشتمل است بر چندین کواکبِ مناقب آنست که در زمانِ والدِ بزرگوارِ اقالیم ستانِ جم فرمان [31b] سلطان سلیم خان أسبَغَ[423] اللهُ عَلیهِ مِنْ أنوارِ الجنان که دو نوبت آن پادشاهِ ملّت پناه بر سبیلِ نیابت جمیعِ ممالکِ روم ایلی و آناطولی را با تمامِ خزاینِ عمّان قرین[424] تسلیمِ سلطانِ صاحبقران نمود و قایم مقامِ خودش گردانیده خود به سعادت و اقبال نوبتِ اوّل برای تسکینِ آتشِ طغیانِ شاهِ ایران به آبِ تیغِ برّان به جانبِ آذربایجان سفرِ ظفر اثر فرمود و نوبتِ دوّم به جانبِ ممالکِ مصریه و قاهرهٔ آن[425] برای قهرِ[426] چراکسه و دفعِ ظلم و عدوانِ ایشان از سرِ مسلمانان سفر نمود و دو سالِ تمام در آن سفرِ فتح انجام توقّف فرمود، دو امرِ عظیم که بر نهایتِ عدالت و شجاعت و غایتِ امانت و دیانتِ سلطانِ صاحبقران دلالت دارد به ظهور رسید. اوّل آنکه با وجودی[427] که جمیعِ خزاینِ بحر شِیَم[428] و سایرِ اسباب و یراقِ تسخیرِ عالم در تحتِ حُکم

---

423 أسبَغَ A : سبغ H

424 قرین A : قراین H

425 و قاهره آنA : از قاهره H

426 قهر A : -H

427 وجودی A : وجود H

428 بحر شمیم A : -H

و[429] تصرّفِ آن حضرت بود و عساکری که از اَنجُمِ فلک زیاده‌اند در ممالکِ مذکوره حاضر و آماده و سر بر خطِ فرمان نهاده و از مشاهدهٔ کمالِ آثارِ فرّ[430] و اقبال در[431] چهرهٔ دولتِ بی زوالش چنان منقاد و مطیع و منجذبِ ولای این دولتِ منیع[432] بودند که در هیچ امر از امور مخالفتِ فرمانِ واجب الاذعانش نمی‌نمودند بلکه[433] منتظرِ یک اشارت بودند اما قطعاً چیزی[434] که قاطعِ طریقِ امانت و فتوّت و رافعِ رعایتِ حقوقِ [32a] ابوّت و بنوت باشد در ضمیرِ منیرش خطور هم نکرد فَکَیْفَ که از قوّت به فعل آید و یا خود نَعوذُ بالله از مادرِ دهرِ سقیم فرزندِ «المَلِکُ عَقیمٌ» زاید. و این دلالت بر کمالِ دیانت و استقامتِ آن حضرت می‌نماید.

بیـــــت[435]

چون نقرهٔ خالص دلِ تو صافی و پاک است کارِ تو دُرست از پیِ آن همـــچو زر آمد

دوم آنکه به عون الله المالک بر وجهی ضبطِ آن ممالک نمود و مراسمِ عدل و داد را بر زمان‌های دیگر افزود که از نهیبِ نهنگِ[436] شمشیرِ عالمگیرش سرکشانِ فرعون آیین و اعدای غوایت[437] قرین غرقِ بحرِ خوف و خشیَت گردیدند و در ظلِّ شجرهٔ جهانبانیش اهلِ زمان بر بسترِ عافیت و امان آرمیدند. عالم مثلِ صحنِ گلستان بود که مانندِ گل های حمرا زرهای صفرا را بر طَبَق نهاده هرکس هرجا که می‌بُرد البتّه[438] دوست و دشمن را مثلِ زبانِ

---

429 حکم و A : -H

430 فرّ A : فروغ H

431 درA : بر H

432 منیع A : -H

433 بلکه A : بلک H

434 چیزی A : چیز H

435 بیت H: - A

436 نهنگ A : -H

437 غوایت A : عداوت H

438 البتّه A : السنه H

سوسن یارای نبود که بپرسد از کجایی؟ بلکه مملکت مانندِ سطحِ آسمان گشته بود که[439] اگر کسی مثل خورشید نقدِ خود را[440] بر داشته فی المثل از مشرق به مغرب می‌رفت هیچ کس را زَهره نبود که بگوید چنین تنها چرایی؟ خنجر گذارانِ اطراف و[441] اقطار و بی‌دینانِ ستمکارِ خلاف شعار از نهیبِ صَرصَرِ حمله‌اش جمله[442] مثلِ برگِ بید می‌لرزیدند[443] و از هراسِ درازدستی سنانِ جان ستانش پای فضول در دامانِ خمول می‌کشیدند اَعْیُنِ اعیانِ روزگار [32b] و انظارِ نُظّار آثارِ کمالِ اقبال را همان روز در غُرّهٔ غرّای دولتش مشاهده می‌نمودند[444] و زمرهٔ خواصّ و عوامّ زبانِ مَحمِدت قیام را به ادای مضمونِ[445] این کلام می‌گشودند که:

بیـــت

نـهالِ دولتت را باش تا هنگامِ بار[446] آید که از تیغِ تو سرسبزیش اکنون می‌شود پیدا

الحاصل که مُقَدِّر علیم و مُدبّر حکیم ذاتِ کریمِ صاحبقرانِ واجب التّعظیم را به انواعِ شتّی و وجوهِ مجلاّ بر جمیعِ سلاطینِ جهان آرا مزید فضیلت کرامت فرمود و قلمِ تقدیرِ زیبا تقریرِ ربّانی چهرهٔ کمالاتِ سلطانی را بر صفحهٔ کتاب جهانبانی او از هر رو[447] به احسنِ وجوه گشود.[448] عدلش معمارِ زرّین کارِ قصرِ سلطنتِ فلک مُعادل، عقلش خورشیدِ پُر انوارِ سماءِ جان و دل دیانتش مشابهِ عدالتِ عُمَری شجاعتش مماثلِ صولتِ حیدری نَسَبش[449]

---

439 که A : -H

440 را A : -H

441 اطراف و A : -H

442 جمله A : -H

443 می لرزیدند A : می لرزند H

444 اَعْیُنِ اعیانِ ... مشاهده می نمودند A : -H

445 مضمون A : -H

446 بار A : کار H

447 رو A : -H

448 گشود A : -H

449 نسبش A : نسلش H

ارفعِ انسابِ سلاطین حَسَبش اجمعِ اَحسابِ خواقین عالمگیری او ناسخِ داستانِ دلنشانِ سکندری جهانپروری او مبطلِ حکایتِ خوش روایتِ کیخسروی رایتش مطابقِ آیتِ فتح و ظفر رأیش موافقِ حُکمِ قضا و قدر صمصامش برق[450] باقی انعامش تشنه لبانِ احتیاج را ساقی سمندش دولتِ بلند کمندش حبلِ متینِ شرعِ دیوبند تیغش صبحِ نصرت تیرش سهم الحربِ سپهرِ جرأت خنجرش سوسنِ بستانِ شاهی سپرش حفظِ الهی کمانش ذوالقرنینِ زمان[451] سنانش ستونِ خیمهٔ جهان زرهش وراثتِ مُلکِ داودی[452] [33a] خودش دعای خیرِ اهلِ عالم خشنودی عساکرش مظاهرِ«و إنَّ جُنْدَنا لَهُمُ الغالِبون»مآثرش مصادقِ«مِثْلَ هَذا فَلْیَعْمَلِ العامِلون» سیاستش شحنهٔ مُلکِ داوری عنایتش مربّی سزاوارانِ سَروَری حُسامش حاسمِ مراسمِ جور[453] و عناد کَفَش کافی ارزاقِ وافی عباد غزواتش نشانهٔ عظمی[454] معجزاتِ احمدی فتوحاتش آیتِ کبرای قدرتِ[455] احدی وجودش شجرهٔ ثمرهٔ [456] جود بودش موجبِ شُکر و سجود.

لمؤلّفــه

سـکندرمنش شـاهِ بیـدار بخت — بـرازندهٔ مُلک و دیهیم و تخت
شهـنشاهِ دینـدارِ اسلام کیـش — که از جملهٔ پادشـاهانست بیش[457]
دلش همچو کوهیـست هنـگامِ رزم — فـریدون شکوهیـست در گاهِ بزم
فریدونِ فـرّخ چو او خود کَیَسـت — که هر بنده اش مثـلِ تو رو کیَست
جهان سربه‌سر خاکسـارِ رهـش — شـهان کمـترین بندهٔ در گهش

---

450 صمصامش برق A : صمصامش بر H
451 زمان A : جهان H
452 داودی A : داری H
453 جور A : جود H
454 عظمیٔ A : -H
455 قدرت A : -H
456 شجرهٔ ثمرهٔ A : ثمرهٔ شجرهٔ H
457 شهـنشاهِ دینـدارِ اسلام ... پادشاهانست بیش A : -H

حیاتِ جهان زابِ شمشیرِ اوست موافق به تقدیر تدبیرِ[458] اوست
سنانش قیامِ جهان را ستون[459] شد ار نی شدی در زمان سرنگون[460]
به ششبر[461] چو فرقِ عدو را بخست رهِ شور و فتنه ز هر[462]سو ببست[463]
به کف تا که تیغِ یمانی گرفت ز آبش جهان زندگانی گرفت
کَفَش کفّه های ترازویِ داد یکی را گرفت و یکی را گشاد
[33b] گرفت این یکی قبضهٔ تیغ را نمود آن دگر گوهر[464]میغ را
شده زین یکی دوست آراسته وزان دیگر اعدای دین کاسته
بدین ابرسان دُرّفشانی نمود بدان یک چو[465]خورشید ظلمت زدود
ز تیغش جهان را بُوَد روشنی ز رأیش درخشنده نور سنی[466]
چو دستش دُرّافشان شود در عطا چه باشد سحاب و[467] که باشد سما
دگر چون بَرَد دستِ خود را به تیغ بیندازد از هیبتش کوه میغ
چو ظلمت به مُلکی روایی گرفت ز شمشیرِ او روشنایی گرفت
ز رُمحش سرِ فتنه در خواب شد دلِ کان ز رشکِ کَفَش آب شد
سرِ سرکشانِ زمان[468] پستِ او کلیدِ جهان تیغِ در دستِ او
رکابش که تاجِ شهانراست سَر دو دروازهٔ نُصرتست و ظفر

---

458 تقدیر تدبیر A : تدبیر تقدیر H
459 ستون A : -H
460 سرنگون A : -H
461 ششبر A : ششپر H
462 ز هر A : شش H
463 ببست A : به نست H
464 کوهسر A : جوهر H
465 بدان یک ز A : بدان یک چو H
466 رستنی A : رسنی H
467 و A : -H
468 زمان A : جهان H

ز عدلش فلک چون که میزان گرفت | بروجِ سموات را زان گرفت
تواند چو خورشیدِ مشرق خرام | به یک تیغ گیرد جهان را تمام
بهای جهان گوهرِ تیغِ اوست | کفِ دستِ دُرّپاشِ او میغِ اوست
مخوان تیغِ صبحِ سرور و ظفر | مگو میغِ بحری ولی بی خطر[469]
ازان بحر شد دستِ عمّانِ او | که غرقند عالم در احسانِ او
[34a] ولی آبِ این بحر آبِ حیات | که غرقش در آرد به تنها حیات
بَرَش در سخا ابر نموده[470] زرق | بَرو بانگ زد رعد و خندید برق
ز لطفش به ریم[471] گر رسد رشحه‌ای | شود بحر شیرین به یک لمحه‌ای
کند گر سمومش به دریا گذر | همان بحر گردد به یک لحظه بَرّ

469 مخوان تیغِ صبحِ ... ولی بی خطر A : -H
470 نموده A : بنمود H
471 ریم A : بیم H

خطابِ زمین بوسی بر وجهِ اشارت به خواصّ ِسلیمانی و حصولِ آن در[472] حضرتِ سلیمانی[473]

ایا پادشاهِ سلیمان منـــــــش ز عدلِ تو دارد جهان پرورش
سلیمانِ وقتی درین نیست شک مطیعِ تو اِنسست و جِنّ و مَلَک
ز روزی که عزمِ جهان کــرده ای تو این نام را با خـــــود آورده‌ای
چنین گفت دانای معنی نما که نازل شـود نام‌ها از سَما
ولی باز این نامِ با زیـب و فر بر آمـــد ز تو بر ســـمای دگر
اگر گوهـــــرِ خاتمِ مهـــــــتری گـــــرفت از سلیمان به صنعت پَری
تو آنی که با گـــــوهرِ تیغ و ریو برون آوری خـــــاتم از دستِ دیو
بسی خاتمِ مُلک را در جـــهان گـــــــرفتی ز کفّارِ عفریت سان
همه مرغِ دل‌هـــــا که صیدِ تو اند ز لطفِ تو در بند و[474] قیدِ تو اند
[34b] فرازِ[475] سریرت به روز و شبـان شـــــوندت به پرّ ِدعـــــــا ســـایبان
چو پرّ ِدعا را به هـــم بافـــــتند نویدِ قبـــــــول از خـــدا یافتند
هدایت چو هدهد بَرَت رهبرسـت هـم از قافِ قدرت ترا لشکرست
شهـــــا چون منی را چه حدّســـت تا کـــــند مـــدحِ مثـــلِ تو شـــاهی ادا
ولی قصّهٔ مـــور و پای جـــــراد حدیثیـــست دیرینه دارم به یـــاد
همه چیز بودش[476] به جز مورِ خُرد که آن تحـــفه را نزدِ آن شـاه بُرد
من آن مورم اکنون که اندر کـــفم چو پای ملخ آمـــــدست این قلم

---

472 در A : درد H
473 سلیمانی A : -H
474 و A : -H
475 فرازِ A : فرازی H
476 بودش A : بودت H

چه آید ز پای ملخ در ظهور | به جز آنچه باشد سزاوارِ مور
اگر چند پای جراد آمد این | سزاوارِ سلطان کجا باشد این
ولی گر قبولش کند لطفِ خان | شود قوتِ مرغانِ عرش آشیان
زبانِ مَلَک در ثنای تو باد | سرِ دشمنان زیرِ پای تو باد
همیشه بمان در جهان کامکار | مطیعت جهان و معین کردگار
دگر نورِ اعیانِ شاهنشهی | ثمرهای اغصانِ دُرج[477] مِهی
که دُرّهای عمّانِ سلطانیند | نجومِ سمواتِ عثمانی‌اند
به مانندِ در سایه‌ات تا ابد | خداشان نگه دارد[478] از چشمِ بد

[477] اغصانِ دُرج A : اغضان دوح H
[478] نگه دارد A : نگه دار H

[35a] داستانِ جلوسِ فرخنده فالِ حضرتِ سلطانِ صاحبقرانِ عظیم الاقبال براورنگِ خلافت[479] رنگِ سلطنتِ بی زوال

خلَّدَ اللهُ تَعالی مُلکَهُ و سُلطانَهُ ما دامَتِ الأرْضُ سایرَةً و السّماءُ دایرَةً و این داستان مشتمل است بر چهار گفتار:

گفتارِ اوّل: در ارسالِ اُلاغانِ تیز رفتار و اِخبارِ سلطانِ صاحبقرانِ عالم مدار[480] به عونِ[481] والدِ بزرگوار پادشاهِ مرحومِ مَغْفرت دَثار رَوَّحَ[482]اللهُ روحَهُ فی دارِ القَرار

نظـــم

دو در دارد این بـــاغِ آراســـــــــته در و بند ازین هر دو بر خاسته[483]
درآ از درِ[484] بـــــاغ و[485] بنگر تمام ز دیـــــگر درِ باغ بیـــــــرون خرام

بر حسبِ اقتضای حکمتِ الهی و افضای تقابل و تبادلِ آثارِ اسمای نا متناهی حکمِ حتمِ[486]سلطانِ ازل صاحبِ امرِ« لا یُسئلُ عَمّا یَفْعَلُ» برآن جاریست که همواره بر قرار از[487] دو چشمه سارِ دایم الادرارِ دو میمِ مالک المُلک از یکی عذبِ فراتِ حلاوت

---

479 خلافت A : فلک H
480 عالم مدار A : -H
481 به عون A : به قوت H
482 روّحَ A : روح H
483 برخاسته A : برخواسته H
484 در آ از درِ A : در آ از دری H
485 و A : -H
486 بودش A : ختم H
487 از A : -H

سمات[488]مؤدّای «تؤتِی المُلکَ مَنْ تَشاءُ» در جریان باشد؛ و از دیگری ملحِ اجاج و مرارت ازدواج مقتضی «و تنزعُ المُلکَ مِمَّنْ تَشاءُ» روان باشد؛ چرا که مجاری این عالم مجازی[489]بر اسلوبِ سلبِ هر تحمّل و بر نهجِ تبدّل و تحوّل جاریست؛ و این معنی که به یک نکته از سایرِ مواعظ معنی [35b] می‌نماید بر سبیلِ عموم و تساوی در مجموعِ افرادِ انسانی ساری. تا آنکه صدرنشینانِ ایوانِ گلشنِ قبول را چندان گل های مأمولِ ناشکفته و ناچیده ذُبول یافته؛ و بدرسیرتانِ آسمانِ روشنِ وصول در مغربِ اختفا و افول از همه رو بر تافته اند. چه جای آنست بلکه آن اصل[490] اصول بر موجبِ «و ما مُحَمّدٌ إلاّ رَسولٌ» با آنکه این همه سور و سرور ز[491] جهانِ ظلمت و نور از شورِ اَنا اَمْلَحِ اوست او هم ازین شربتِ مالح غرفه ای چشیده؛ و ازین مشربِ[492]بارح[493] جرعه ای کشیده. و حقیقت آنکه نفسِ قدسی نَفَسِ انسانی چون برای تکمیلِ سعادتِ جاودانی[494]به این منزل و جای دانی نشیب نموده بار[495]گشاید و تسبّبِ با شتابِ اسباب از هر باب برای تحصیلِ شناختِ[496]مبدأ و مآب خود بنماید؛ و[497] هرآنچه در نهادِ استعدادِ او نهاده باشند چون تمام به ظهور آید و[498] مادهٔ فطری او که از بخشِ بخشایش به او رسیده به قدرِ قابلیّت و گنجایش صورت پذیر گردد؛ و به گوشِ هوش از زبانِ سروش این گفته را گوش کند که

---

488 سمات A : سمای H
489 مجازی A : مجاری H
490 اصل A : -H
491 سور و سرور ز جهان A : سور و سرور جهان H
492 مشربِ A : مشربت H
493 بارح A : -H
494 جاودانی A : جاویدانی H
495 بار گشاید A : باز گشاید H
496 شناخت A : ساخت H
497 و A : -H
498 و H : -A

لمؤلفـــه

ازین نُه دایره بگذر که هســـــــــت این منزل ادنی چو بگذشتی ازین پس[499]«قاب قوسین» است و[500] «اَوْ ادنی»

هر آینه آن بازِ نفْسِ بلند پرواز به موجبِ سوقِ شوق و اهتزاز بالِ استقبال را به استعجال بگشاید؛ و بر حسبِ کلامِ حقیقت انتما که «و إن إلَی ربِّکَ المُنْتَهی» [36a] به معادِ اصلی و میعادِ وصلی رجوع نماید امّا با[501] افضالِ بی زوالِ ازلی و فیضِ بی قبضِ لم یزلی برای ابقای[502] نوع و دوامِ انتظام و افنای روع از قلوبِ انام به مقتضی آیتِ تجدّد نشانِ «کُلّ یَوْمٍ هُوَ فی شأن» به ابرازِ دولتِ سرفرازی عالیشانی دیگر تعلّق گیرد؛ و نقدِ وجود از یدِ تأییدِ جودِ نامحدود به نامِ صاحب سعادتی دیگر سکّهٔ سیادت پذیرد؛ کوسِ نوبتِ خلافت و شاهی را بر بامِ گنبدِ خرگاهی در بام و شام و سحرگاهی به نامِ خورشیدوَشی دیگر فرو کوبند؛[503] و کوسِ[504] مراد و کام را در دورِ قایم مقامی دیگر به کامِ انام فرو ریزند.

نظـــم

چنین است رسم این گذرگاه را که دارد به آمد شد این راه را
یکی را در آرد به هنـــــگامه تیز یکـی را بگـــــوید ز هنگامه خیز
یکی تاجِ اقبال بر سر نهـــــــد یکی رخت ازین خانه بر در نهد

مقصود از تمهیدِ این کلام و مراد از ایرادِ این مقدّمهٔ انتباه انجام آنکه سلطانِ دادگسترِ دین پَروَر سکندر ظَفَر فریدون فَر قَدَر توان گیتی ستان سلطانِ سلاطینِ جهان الغَریقُ فی بحارِ رَحْمَةِ اللهِ المَلِکِ الرَّحْمَنِ السّلطان سلیم خان بن بایزید خان انارَ اللهُ بُرْهانَهُ و ادارَ عَلَیْهِ غُفْرانَهُ در حینی که به قصدِ قشلاق از دار السّلطنهٔ [36b] قسطنطنیّه به صوبِ دار النّصرِ ادرنهٔ

---

499 پس A : بس H
500 و A : -H
501 با A : باز H
502 ابقای A : ایقاع H
503 کوبند A : کوبد H
504 کوسِ A : کوش H

محمیّه عزیمتِ توجّه فرموده بود مزاجِ شریف و عنصرِ لطیفش به واسطهٔ عروضِ مرضی از امراضِ حادّه از جادّهٔ ناپایدارِ اعتدال به مُللکِ ناچارِ انحراف انصراف نمود.

نظـــم

دمه سرد و شه با دمِ ســـــرد بود　　جـــــهانِ گِرد را با جهان گَرد بود
چو بنیادِ دولت به سُستی رســـــید　　تـــــــــوانا به ناتن درستی رسید

و آن شاهِ جهان پناه در موضعِ او غرس[505]کویی[506] که وسطِ راه است بیش از یک ماه به واسطهٔ استیلای آن مرضِ جانکاه[507] توقّف فرمود. اطبّای حاذق و بندگانِ صادق در امرِ علاج و اصلاحِ مزاج چندان سعی و کوشش نمودند که همه را جان به لب رسید. امّا آن متاعِ بی انتفاعِ علاج در بازارِ پر آزِ[508] مرض رواج نیافتاده[509] موافقِ غرض نگردید.

نظـــم

طبیب ار[510]چه داند مداوا نـــمود　　چـــــو مدّت نداند مداوا چه سود
پژوهش‌کنان چاره جُســـــتند باز　　چـــه چاره گهِ[511] رحلت آمد فراز
به چاره گری نامد آن دُرّ به چـــنگ　　که پوینده یـــــــــــابد زمانی درنگ

القصّه به مقتضی کلامِ فصل الخطاب که «لِکُلِّ آجَلٍ کِتابٌ» آن سلطانِ مغفرت مآب در همان مقام آهنگِ رحلت ازین خاکدانِ پُر آلام به سوی روضهٔ [37a] دار السّلام نموده به تاریخِ تاسعِ شهرِ شوّال سنهٔ ستّ و عشرین و تسعمائه ندای جان رُبای واجب الاطاعه «یا أَیَّتُها النَّفْسِ المُطمَئِنّة» را به گوشِ هوش شنیده از تختِ سلطنتِ معدلت آیین بر سریرِ دلپذیرِ

---

505 غرسِ A : غرش H
506 کویی A : گویی H
507 جانکاه A : جایگاه H
508 آز A : آزار H
509 نیافتاده A : نیافته H
510 ار A : از H
511 گه A : گهی H

«عَلَی سُرُرٍ مَوْضوعَةٍ مُتّکئینَ عَلَیْها مُتَقابلینَ» خرامید. و خورشیدِ زمانِ سیر[512] دولتِ آن جمشید مکانِ شیر صولت به وقتِ زوالِ روزِ پُر بیمِ «یَوْمَ لایَنْفَعُ مالٌ و لا بَنونَ إلاّ مَنْ أَتَی اللهَ بِقَلْبٍ سَلیمٍ» رسید.[513]

نظـــم[514]

چو رَخت از برِ کوه بُرد آفتاب — سرِ شاهِ شاهان در آمد به خواب
شتابنده مرغ آنـــــچنان بر پرید — که تا آشـــــیان هیچ مرغش ندید

ازین داهیهٔ هایله و ازین حادثهٔ پُر غایله:

لمؤلّفـــه

خار شد گلشنِ زمین و زمان — تار شد روشنِ همین و همـــان
تخت بر جای خویش خشک بـماند — تـاج از دیـــــــده خونِ لعل افشاند
فلک آیینِ بندگانه نـــــمود — زین مصیبت بکرد جامه کبود
حامیش گر نه ظِلّ شاه شـدی — عالم اندر زمـــــــان تباه شدی
آن شهی کین زمانِ دولتِ اوست — تا به دامـانِ حشـر خلعتِ اوست
انس و جنّ مطیعِ اسمِ وِیَنـــد — او چو گنج و همه طلسمِ وِیَند
روح بخشِ جـهان ز نو دمِ اوست — نَفَسِ روحِ قـــــدس همدمِ اوست
نسل از نسلِ شاه بن شـــــاه است — [37b] دیگـــران کوکبند و او ماه است
نی غلط[515] گفته‌ام که خورشیدیست — بر سرِ تختِ مُلـــــکِ جمشیدیست
نُه پدر همچو نُه سپـــهر آمـد — ذاتِ عـــــالی او چو مهر آمد
همه در گردشـــــند تا خـــورشید — بر نشـــیند به تخت چون جمشید

---

512 سیر A : -H
513 رسید A : -H
514 نظم A : -H
515 نی غلط A : -H

حاصلِ چار و نُه تویی به یقین | شش و هفت از تو یافتست آیین
فرّ ِ تاجِ شهی ز گوهرِ تُست | معـــدنِ عدل کانِ جوهرِ تُست
شقّهٔ رایتِ تو اطلسِ چـرخ | سـکّهٔ تُست بر مطلسِ چرخ
شـــاهِ پیشین اگر چـه رفـت ز دست | شُکرِ حق چون تویی به جایش نشست
گر شـــجر رفت خود ثمرباقیست | معدن ار نیست شد گُهر باقیست
تو بمـــانی که جای آن داری | که کنی قـرن ها جهان داری
تا خور و ماه را بَقـــا باشـد | کارِ امـــــــلاک اِرتـــقا باشد
ظلّ ِ ممـدودِ شاه باقی باد | دولتـــش نیز در ترقّی باد

وُزرای عظام از رای صواب انجام به حسنِ تدبیر و موافقتِ تقدیر آتشِ این واقعهٔ جگر سوز را نُه شبانروز در کانونِ سینهٔ محزون[516] مستور و مخزون[517] گردانیدند و بَریدانِ بادرفتار و اُلاغانِ صرصر شعار به درگاهِ عالمپناهِ سلطانِ صاحبقران[38a]دوانیدند. گردن‌های انتظار را مثلِ لوای سعادت رَجا بر شاهراهِ مَقدمِ سلطانِ جهانپناه بر افراشته عَلَمِ آه را در سینهٔ تباه فرو می‌کشیدند و پردهٔ سرّ و اَخفا بر روی این حادثهٔ عُظمی گسترانیده طعمِ مَرّهٔ «الإنْتِظارُ أشَدُّ مِنَ المَوْتِ» را می‌چشیدند. اگرچه بعضی از نزدیکانِ درگاه و غلامانِ خاصّ ِ[518] با انتباه که در بیرون بودند از اوضاعِ بندگانِ درونِ سرا و اسلوبِ پریشانِ اطبّا و وُزرا به نوکِ شوکِ خارخار و حدّتِ فراستِ دانش مدار شبهٔ این شبهه را گاهی می‌سفتند؛ و به لسانِ حال به ایشان می‌گفتند که:

نظـــم

فَما لِعَیْنَیْکَ إنْ قُلْتَ أکْفُفا هَمَتـــا | وَ ما لِقَلْبِکَ إنْ قُلْتَ اسْتَقُوِ یَهِمِ
پس چیست چشم را که نیارامد از بُکا | دل را چه شد که باز نیاید ز سُکرِ غم

---

516 مخزون H : -A
517 محزون H : -A
518 خاصّ ِ A : -H

امّا بحمدالله تعالی که خبرِ این ضرر و اثرِ این شرر در میانِ عوامّ خودکام شایع نشد و آنچه از فتنه و فساد در حینِ چنین واقعهٔ بی سداد مترقّب می‌باشد واقع نشد. و این اوّل اثری بود از آثارِ میمنتِ سلطنتِ سلطانِ صاحبقرانِ با مکرمت که چون انوار[519] عطای عظیم العرضِ «إنّا جَعَلْناکَ خَلیفَةً فی الأرْضِ» مجدّدا از افقِ توفیق ساطع گشته رتبهٔ خلافت و جهانبانی به جانبِ نجابت مبانی [38b] او مفوّض گردید و نوبتِ اورنگ نشینی به ذاتِ خورشید سماتش رسید. در اوّلِ امر با آنکه صورتاً هنوز جهان مثلِ کشتی بی رئیس و بادبان در بحرِ پُر طوفان روان بود؛ و تا ساحلِ نجات که مَقدمِ شریفِ سلطانِ معدلت صفاتست مسافت سیزده روز و شبان؛ درین مدّتِ فترت[520] اصلاً ضرری به هیچ بشری نرسید؛ و کسی از اشرار برین اسرار مطّلع نگردید[521] و ازین صورت معنی «لِسانُ الصّباحِ بَیانُ الرّواحِ» روشن گردید:

نظـــم

لسانِ صبحِ اقـــــبالت به لفظِ واضـح و روشن همی گوید که خواهد شد جهان امروز چو گلشن

چون فرستاده های وُزرا و ارکانِ صاحب ابلاغ و اُلاغان[522] بادعنانِ خطیر البلاغ به شهرِ معنیسای جنّت آسا که هوای دلگشایش دم از نفَسِ عیسی می‌زند و مطلعِ کوکبِ درخشانِ این دولتِ ابدپیمان و سریر ایالتِ سلطانِ صاحبقران بود رسیدند آن روز رکابِ فیروزِ عنانِ ارادت را به زیارتِ مرقدِ ولیّ فایق شیخ صادق منعطف فرموده بودند و به موجبِ «إذا تَحَیّرْتُمْ فِی الأمورِ فاسْتَعینوا مِنْ أهْلِ القُبورِ» برای طلبِ صحّتِ ذاتِ قدسی آثارِ والدِ بزرگوار[523] و پادشاهِ دین دار[524] درآن آستانه به درگاهِ حکیمِ یگانه تضرّع نموده بودند. در

519 انوار A : -H
520 فترت A : فطرت H
521 و کسی از اشرار برین اسرار مطلع نگردید A : -H
522 الاغان A : الاذعان H
523 بزرگوار A : بذر گوارا H
524 و پادشاه دین دار A : -H

حینِ مراجعت فرستاده های وزرای کبار طیروار از دور پدید گردیدند. [39a] چون بنا بر استماعِ خبرِ عارضهٔ سلطانِ مرحومِ مغفور اثرِ پریشانی و ملال در خاطرِ خطیرِ دریا مثال بود به تخصیص که رخسارِ خاکی آن رجال حاکی از پریشانیِ بال می‌نمود[525] در استکشافِ حال امر به استعجال فرمودند. بعضی از سولاقان که در رکابِ ظفر مآب روان بودند پیشِ اُلاغان دویدند و مکتوبِ مصحوب را گرفته به شرفِ کاملِ تقبیلِ انامل رسیدند. چون نظرِ گُهر اثر بر وضعِ مکتوبِ نامرغوب افتاد از آنکه اسلوبِ خوب هر بار از آن مسلوب بود ضمیرِ خبیر به موجبِ «اِتَّقوا فَراسَةَ المؤْمِنِ» بر وقوعِ واقعهٔ فاجعه مشعر و معلن[526] گردید؛ و گَرد[527] و غبارِ آزار به خاطرِ آیینه کردار رسید. چون مُهرِ بی مِهر را گشودند و نظر فرمودند بی اختیار قطره های[528] گوهرِ آبدار از دیدهٔ دُرر بار بر رخسارِ شاهوار دوید و جبینِ مبینش که از صفای بهشتِ برین خبر می‌دهد نمودار «جَنّاتٍ[529] تَجْری مِنْ تَحْتِها الأَنْهارُ» گردید و مضمونِ دُرر مکنونِ کلامِ رسولِ مُشَفِّع که[530] « الْقَلْبُ یَحْزنُ و الْعَیْنُ تَدْمعُ» به ظهور رسید. مکتوبی بود و چه مکتوبی به سوزناکتر اسلوبی.

لمؤلّفــه[531]

کتابِ صـــــحیحی ز فرقت سقیم — کزو سنگ را می‌شدی دل دو نیم
بزرگـــــانِ دولت ســـــرانِ سپاه — نـوشته پس از عرضِ پابوسِ شاه
[39b] که شاها بقای تو بادا بسی — چه گـــــویم که یـارا نیارد کسی
سریرِ خلافت ز خانِ جـــــــهان — تـــهی ماند و کیخسروش شد نهان

525 دمد A : می نمودند H
526 معلن A : ملعن H
527 گرد A : -H
528 قطره های A : قطره ها H
529 جَنّاتٍ A : جیات H
530 که A : -H
531 لمؤلفه H : -A

چو حُکمِ خداییست بی چـون و چند | مبـــــادا ازین خـــاطرِ شـــه نژند
جهان همچو جسمیست خالی زجـــان | ز گردِ رهِ شـــــــاه جـــــوید روان
اگر آن‌که آید روان شـــــــــاهِ دین | روان یابد این تاج و تخـــت و نگین
سریر از تو یابد سروری دگـر | خـور و ماه یابند نوری دگـر
نه تنها همان شـاهِ با خـاتمی | که بی شبهه روح اللهِ عالَمی
چو مِن بعد ظلّ ِ الـــهی تویی | بکش بر[532] جهان سایهٔ ایزدی
به فریادِ عالم رس ای دادگر | که جـز تو ندارد پناهِ دگر
بباشی تو هم در پنـــــاهِ خدا | خـــدایت نگه دارد از هر بلا

بعد از اتمامِ مطالعهٔ مکتوبِ فرقت انجام سحابِ حُزن و اندوه بر دلِ کوه شکوه چندانی غالب گشت که اصلاً به تهیهٔ اسبابِ توجّه به صوبِ دارالسّلطنه ملّتفت نگردیدند؛ و با گریه و سوز مضمونِ این کلام[533] نصیحت اندوز را بر لفظِ مبارک می‌گذرانیدند که:

لمؤلّفـــه

جهان چیست بگذر ز نیرنگِ او | رهایی به چنگ آور از چنگِ او
چه باید برین خانه ات دل نهـــــاد | [40a] که در وی نباشی زمانی تو شاد

ارکانِ دولت و اعیانِ حضرت که در رکابِ ظفر نصاب روان بودند به سخنانِ دلنشان و کلماتی مانندِ آبِ روان غبارِ غم و گردِ اِلَم را از ساحتِ ضمیرِ فلک مساحتِ سلطانی فرو می‌نشانیدند و به مسامعِ دُرر مجامع می‌رسانیدند.

لمؤلّفـــه

که شاها چو کارَت فتاد این زمان | نباید که باشی به غـــم هم عنان
ضمیرت که مـرآتِ اسکندریست | چه اسـکندر؟ آیینهٔ خاوریست

---

532 بر A : راهل H
533 کلام A : کلمات H

مبـــاد ز نارِ غمـــــــان تیـــــره تاب که عالـــم شود تار و مار و خراب
گرفتم نداری غمِ خود دمـی چـــــگونه گذاری غمِ عالَمی
جهان تا که بود این‌چـنین بوده است کـهن رفته نو جانشین بوده است
ترا باد عمـــــر و بقـــا جـــــاودان کـه با تست امنِ زمیـــــن و زمان

درین اثنا امیرِ اعظم مسرور سنان پاشای مغفور که در آن هنگام به خدمتِ لالایی و رتبتِ پاشایی بر درگاهِ سلطنت رسوم مقرّر و موسوم بود رسید و بعد از تقدیمِ رکاب بوسِ همایون و تتمیمِ سنّتِ تعزیتِ به تهنیت مقرون به عرض رسانید که به امر و رخصتِ سلطانی الاغان به اطراف و نواحی دارالحکومهٔ معنیسا که مطلعِ خورشیدِ سلطنتِ اعلاست ارسال رود تا اسبابِ سفر از اسب[40b]و شتر و استر[534] و غیرِ ذلک از اطرافِ این ممالک احضار نمایند و بندگانِ خاصی که در حوالی و نواحی مملکت به اقامتِ خدمات[535] اختصاص دارند مثلِ پروانه به گردِ شمع جمع آیند بعد از آن از روی تأنّی و آرام به شوکت و حشمتِ تمام توجّه به صوبِ تختِ بخت انجام فرمایند که بحمدالله مقامِ خلافت از غایلهٔ مخالفتِ دور و نزدیک و شایبهٔ شرکتِ سهیم و شریک در امان است و رتبتِ با زینتِ سلطنتِ آفاق به ارث و استحقاق[536] منحصر در ذاتِ فرّخ سماتِ[537] سلطانِ صاحبقران. امّا چون پاشای مذکور این کلماتِ مزبوره را به عرض رسانید رأی زرّین[538] سلطانی که کافلِ رعایتِ حقوقِ بندگانِ سبحانیست بر سرعتِ انتقال و مبادرت و استعجال قرار یافت و همان شبِ مبارک و میمون عنانِ عزیمتِ توجّهِ همایون به صوبِ دار السّلطنه تافت که مبادا از تأخیرِ طلوعِ ماهچهٔ رایاتِ امن آیات و تعویقِ جلوسِ واجب التّوقیر بر سریرِ خلافت مصیر ضرری از رنود و اهلِ فساد به حالِ رعایا و عباد راه یابد.

534 و استر A : -H
535 خدمات A : اوقات خدمت H
536 به ارث و استحقاق A : -H
537 فرخ سمات A : -H
538 زرّین A : -H

نظـــم[539]

اگر شـــــــاه یابد زمـــانی درنگ جهان بی[540]گمان شد به کام نهنگ
همـان به غمِ زیردســـتان خـوریم مـــــرادِ دلِ خویـــش یک سو نهیم

چون سایسِ زمانِ دورنگی[541] زینِ بازینِ [41a] پلنگی را بر پشتِ اشهَبِ شب نهاد و ظلامِ لیلِ اغبَر سرنافهٔ مشکِ اوفر[542] به عزمِ نثارِ آثارِ اَقدام[543] سمندِ خوش خرامِ سلطانِ عالیمقام گشاد سمندِ بلندِ[544] صرصر مانندی که[545] با سیمای ناصره[546] همچو خطوطِ شعاعی باصره مستقیم رفتار بود و هر[547] گامش مثلِ بُراقِ خوش خرام از محلّ قرار تا نهایتِ مُدرکِ ابصار؛ احضار نموده رسانیدند و سلطانِ بلند اقبال برآن بارهٔ[548]عقاب مثال بر آمد و با معدودی چند[549] از جُندِ خاص و محدودی از بندگانِ صاحب اختصاص روان شده در استقامت و ادامتِ رفتار فلکِ دوّار را به چندین هزار دیده متحیّر گردانیدند و از سرعتِ سیر صدای مؤذّای[550] صرصرِ قهر«و لِسُلَیْمانَ الرّیحَ غدوُّها شَهْرٌ و رَواحُها شَهْرٌ»[551]را از سپهرِ تندرو در گذرانیدند.

---

539 نظم A : -H
540 بی A : -H
541 دو رنگی A : اورنگی H
542 اوفر A : ادهر H
543 اقدام A : اقدم H
544 کلام A : کلمات H
545 که A : -H
546 ناصره A : ناضره H
547 و هر A : -H
548 باره A : پاره H
549 چند A : جند H
550 اقدام A : موادی H
551 « و لِسُلَیْمانَ الرّیحَ غدوُّها شَهْرٌ و رَواحُها شَهْرٌ » A : -H

لمؤلّفــه[552]

شبی در روشنی چون دیدهٔ خور زده صبحش دَم از نورٌ عَلَی نور
سوادش سُرمه سان در دیدهٔ جـان صفـــــاها داده چون کُحلِ صفایان
درو ســــــــایر شده ظلّ الهی چو آبِ خِضر در عیـنِ سیاهی

تا آنکه با بختِ[553] فیروز به چهار روز هنگامِ سحر که اوانِ قربِ زمانِ ظهورِ تباشیرِ صبحِ بلند مناشیر است به قصبهٔ اسکودر رسید. در آن مجال که اظلالِ سعادت و جلال را بر اطلالِ آن محال انداخت [41b] و اَعلامِ اعلامِ حلولِ محلّ وصول را به چرخِ مینافام افراخت فی‌الحال مُنهیانِ اقبال درآن صباحِ باصفا مثلِ نسیمِ صبا از روی دریا به سوی دارالسّلطنهٔ اَعلی تاختند؛ و آغای عساکر جَری ینگی چری را که در آن ولا کمال آغای مرحوم بود به نویدِ حصولِ مأمول و وصولِ رایاتِ سعادات شمول خبردار ساختند. با آنکه اهالی دارالسّلطنهٔ قسطنطنیه و غلامان و بندگانِ آستانهٔ سنیّه را که آنجا اقامت داشتند از وقوعِ این[554] قیامت[555] و فوتِ سلطانِ صاحب کرامت اصلاً خبری نبود مگر بعضی از اعیانِ صاحب فراست[556] که به دلالت قراین و علایم مرارتِ[557] این قضیّهٔ ناملایم را چشیده بودند و با خارخارِ جان گسل چون غنچهٔ خونین دل دم در خود کشیده. القصّه آغای مشارالیه جمیعِ عساکرِ با شوکت را که در تحتِ حکومتِ او بودند جمع گردانید و در آن وقتِ صباح و هنگامِ ندای «حَیَّ عَلَی الفَلاح» که[558] کدورتِ ظلمت با سرورِ نور و تاریکی شبِ دیجور[559] با روشنایی صبحِ خجسته ظهور هنوز ممزوج و مخلوط بود مضمونِ این کلام را به سمعِ آن

---

552 لمولفه A : -H
553 بخت A : تخت H
554 این A : -H
555 قیامت A : قامت H
556 فراست A : قرار راه H
557 مرارت A : مرارات H
558 که A : -H
559 دیجور A : دلجور H

جمعِ خواص و عوام رسانید.

لمؤلّفــه

که سلطان سلیمِ فریدون لوا ز دارِ فنـــا رفت سوی بقا
به تختِ ابد رختِ هستی کشید به ســـــلطانِ نوبخت شاهی رسید

[42a] و اِعلام نمود که اَعلامِ سلطانِ فریدون فر به قصبهٔ اسکودر که بر ساحلِ مُلتقای بحرین واقع است رسیده است؛ و جهانِ پژمرده از فرّ اقبالش فرخنده گردیده. تا هیچ کس را از اهلِ شرّ و فساد تصوّرِ تعرّض به احوالِ عِباد در ضمیر نیاید و طایفهٔ رُنود که کارِ ایشان بُرد و ربود است و اوباشِ خفّاش[560] صفت که در پردهٔ خَفا به انتظارِ شبِ تاری متواری شده و غیبتِ خورشیدِ سلطنت ایشان را عینِ مقصود دستِ[561] تعدّی به تصدّی فساد و عِرض و مالِ اهلِ منال دراز نکنند و پای از حدّ گلیمِ خود بیرون ننهند. چون جمیعِ خواصّ و عوامّ این خبرِ ملالت اثرِ مسرّت انجام را شنیدند به چشمی گریستند و به دیده‌ای[562] خندیدند و به[563] کلمهٔ استرجاع مشغول شده مشعوفِ طلوعِ انوارِ دیدارِ سلطانِ صاحبقرانِ کامکار گردیدند. و آغای مذکور بر سَبیلِ استعجال مثلِ دولت و اقبال استقبالِ رایاتِ سعادت غایات نموده سفاین و زورق های با رونقِ شاهی را که برای عبور و مرورِ مواکبِ[564] شهنشاهی احضار کرده بودند بدان روی آب گذرانیده به اسکلهٔ اسکودر رسانید و در آن موضع به کمالِ سعادت تقبیلِ رکابِ دولتِ نِصاب فایض گردید.

560 نیاید و طایفهٔ ... اوباشِ خفّاش A : -H
561 دست A : -H
562 ای A : -H
563 به A : -H
564 مواکب A : مراکب H

گفتار دوّم: در عبورِ سلطانِ صاحبقران هنگامِ صباحِ نورفشان [42b] از بحرِ عمّان نشان و جلوس بر سریرِ تأیید بنیان و بیعت نمودنِ اهلِ ایمان

لمؤلّفــه

برآ ای صبحِ اقبالِ جهانـــــــتاب — که بختِ عالمی برخیزد از خواب
زدا از لـوحِ عالم زنگِ غم را — بر افراز از فلک برتر عَلَم را
دلِ غمدیده را مـسرور گردان — جهانِ تیره را پُر نور گردان
صفا ده صـفحهٔ تختِ افق را — که گردد مجلسِ سـلطانِ بیضا
بسی شد تا به کنجِ تار ماندی — سرشـک از دیدهٔ انجم فشاندی
کنونت وقتِ خـــندیدن رسیدســـت — که گل های مراد از نو[565] دمیدست
مباش ای صبح دم در خود کشیـده — ز سردی هـــای چرخِ دون رمیده
که هنـــگامِ طلوعِ آفتابست — زمانِ مَقـدمِ آن کامیابست
به کامِ دل برآور خـــوش نفس را — برای کـوچِ شب جنبان جَرس را
محمل آمد که از چرخِ جـــفایی — به چوگـــــانِ افق گویی رُبایی
مباش افسـرده ای صـبح جـــوان بخت — که از فیض تو می‌یابد جهان بخت[566]
هنوزت رنگِ شیر از لب عیانست — چو پیرانت چرا افسرده جانست
ز جـــــام زر شـــــــراب ارغـــوانی — بنوش از نو نمـــــــا رنگ جـوانی

به رویِ شاه کِش جـــامِ صَبوحی — بگو اَفْدَیْتُ لَکَ نَفْـسی و روحی
[43a] نثارش ساز دُرّهای فلک را — به پایـش گستران پرّ ِ مَلَک را
چو نام آمد صباحت ز اولّین دم — صباحت از تو یابد حُسنِ عالم
چو اَنفـاست چو انفاسِ مسیحـــست — روانِ هر سقیـم از تو صحیحست

---

565 نو A : تو H

566 مباش افسرده ای ... جهان بخت A : -H

فرست اوّل نسیمِ جانفزا را | در آرد زیرِ پا ارض و سما را
رساند مژدهٔ تشریفِ سلطان | در اندازد به عالم نفحهٔ جان
سبک خیز[567] ای نسیمِ صبحگاهی | برآ گردِ جهان هر چون[568] که خواهی
بگو با صیرفیّ چرخِ اطلس | سِبیکه[569] کن ز مَه ز انجُم مَطلس
بزن بر نقدِ عالم سکّهٔ نو | بر آر از بانگِ ضربِ آن روا رو
خطیبِ سعدِ اکبر را خبر کن | بگو بر طرزِ نو حمدی ز بر کن
ادا کن خطبه را بر اوجِ[570] کیوان | به نامِ حضرتِ سلطان سلیمان
که خورشیدِ سپهرِ سَروَری اوست | شهِ جنّی و انسی و پری اوست
زر و نقره چو نامش را پذیرند | ازآن خلقِ جهان را دست گیرند
خطیبش چونکه بر منبر برآید | فلک اوراقِ تَحت المنبر آید
بشارت بادت ای اورنگِ شاهی | که گردی مطلعِ نور الهی
فلک گر از تو جان را سالب آمد | دگر روحِ نُوَت در قالب آمد
[43b] به شاهانی که سر بر پات سایند | بدین دولت کلاه از خود رُبایند
مباش ای تاج محزون از جدایی | که وقت آمد که سر بر عرش سایی[571]
شوی تاجِ سرِ خورشیدِ تابان | ستانی باج از فغفور و خاقان
برآ خوش ای لوای شاهِ عالَم | مشو بر خود دگر پیچیده از غم
گشا از روی دل[572] بندِ خجالت | فشان بال و پر از گَردِ ملالت
که تو سیمرغِ قافِ قربِ شاهی | به فتحِ تُست تأییدِ الهی

---

567 خیز A : سر H
568 چون A : بیان H
569 سبیکه A : شبکه H
570 اوج A : چرخ H
571 سایی A : شایی H
572 دل A : خود H

ز یُمنِ دولتِ سلـــــطانِ غازی کنی بر جمله سرها سرفرازی
همای آسا بکـــن ای طـــــوق پرواز چـو سروِ باغِ جنّت قد[573] بر افراز
مبادت دیگر این ســـان سر به بالین پریشـانت مـــــبادا زلفِ مشکین[574]
بزن زلفِ پریشـان را به شانه ز جمعیت به عالَم ده نشانه
شعاعِ مهر و مَه خود شـانهٔ تُســـت چه مرغـــی تو که انجُم دانهٔ تُست
بکـــش ای نای زرّین از دل آواز که نفـحِ روح در عالم شد آغاز
چو جسمی گشته دور از جان ممان تو بیفکـــــن باز شـوری در جهان تو
نَفَس بر دشمـنان تنگ از دَمِ تُست فروغِ آتـــــشِ جنگ از دَمِ تُست
من این دَم را که در گوشِ تو گفتـــم خبـــــرهای ظـــفر در وِی نهفتم
[44a] قبولش کن که توفیقت رفیقســت که اِسْتـــــــادِ نفْس شرطِ طریقست
بیا ای کوسِ شـــــاهی نوبتِ تُست خـــروشِ پُر دلان از هیبتِ تُست
فکن در گنبدِ گـــــــردون صدا را بر آور دل ز جـــا ارض و سَما را
بلند آوازه زان در هـر مقـــــــامی که دل خـــــالی ز اغیاری تمامی
نقـــــاره دیـــده‌ها بـر راه داری همـــــــانا انتـظارِ شاه داری
بزن ســـازِ بشـــارت را بر افـــــلاک که در رقص آید از آوازش املاک[575]
بیا ســـــاقی بیاور جـــامِ جـــم را بشـــوی از صفحهٔ دل نقشِ غم را
به مجلس باز طرحی از نو[576] انداز غمِ دیرینه را[577] از دل بپـــــرداز
که افکارم ز افـــــگاری[578] پریشـان به آبِ باده ســـوزِ سینه بنشان

---

573 قد A : سر H
574 مبادت دیگر این ... زلفِ مشکین A : -H
575 املاک A : افلاک H
576 طرحی از نو A : طرح نو H
577 را A : -H
578 افگاری A : افکار H

ولی زان مِی که در سر هـــــوش آرد | دلِ افـــــــــسرده را در جوش آرد
مُغنّی تـــازه کن ســـــــازِ فـــرح را | ببُر از چنـــــگِ او تارِ نـزع[579] را
مـــــزن دیگر مقـــــــامات فـــــراقی | که آمد دُورِ وصل و[580] جام و ساقی
بزن آن را که دورانِ امـــــــــانست | سلـیمان خان شهِ صاحبقران است
جهـان را تا بُوَد رســـمِ جهـــانی | بَرو این اســـــم بادا جـــاودانی

هنگامِ سحرِ تاسع[581] عَشَرِ[582] شهرِ شوّالِ مقرّرِ مذکور که[583] سلطانِ صاحبقرانِ [44b] عظمت منشور به اسکلهٔ قصبهٔ مزبور رسید صبحهٔ آن روزِ پُرفتوحِ چون نوحِ یوح شراع را با ارتفاعِ صبحِ اوّل مکمّل گردانیده بر افراخت. و جبالِ خیالِ اشعهٔ بی حد را مهیّا و معدّا داشته زورقِ با رونقِ خود را بر سطحِ بحرِ اخضرِ مُعلاّی[584] بی انتها بر حسبِ «وَ الشّمْسُ تَجْری لِمُسْتَقَرٍّ لَها» جاری ساخت. کشتی‌های شاهی را که به پشتی آنها انهار روان است و دریا در جریان حاضر آوردند. و دیدبانِ کلّهٔ بادبانش را[585] بر سکّانِ[586] فُلکِ فَلک[587] ناظر کردند. بحرِ محیطِ شهنشاهی در آن سفینه بر مثالِ دلِ با سکینه که در زورقِ بدن حلول نماید دخول فرمود. یا مثلِ خورشیدِ صاحب بیوت که به اواخرِ برجِ حوت که مقدّمهٔ بهارِ گلشن نگارست درآید در صدرِ آن سفینهٔ فلک قدر تمکّن نمود. چون دریای شاهی با بحرِ پُر ماهی متقارب گشت ازآن در آمد و نشست و معنی «مَجْمَعُ البَحْرَیْنِ» صورت بست. کشتی ماهی صفت که مثلِ حوتِ مشوی یوشع صاحب معرفت بود چون به عین الحیوانِ غبارِ اَقدامِ سلطانِ صاحبقران قرین شد فی الحال قَدم در یَم نهاده و جان یافته

---

579 نزع A : ترح H
580 و A : -H
581 تاسع A : سابع H
582 عشر A : -H
583 که A : -H
584 ی A : -H
585 را A : -H
586 افگاری A : افکار H
587 فک A : -H

روان گردید. و از صورتِ این سَرَیان که حکمِ[588] جَرَیانِ روح داشت در شَرَیان مؤدّای «و اتَّخَذَ سَبیلَهُ فی البَحْرِ عَجَباً» به ظهور رسید. آن سفینهٔ صَرصَر نشان مگر بسانِ تختِ [45a] حضرتِ سلیمانِ نبی عیان شد که با باد هم‌عنان شد و یا در غُرّهٔ ماهِ دولت زورقِ هلال به موافقتِ خورشیدِ اقبال در[589] بحرِ اخضرِ فلک مثال روان شد.

نظـــم

شنـــاور چو نون در دلِ آبگیر — کمان بود لیکن گذشتی ز تیر
نشست اندرو خـــــسروِ بحـــر و بَرّ — صـــدف گشت کشتی و خسرو گُهر
مگر از کَـــرَمِ زر بَرَش بـــــحر دم — که زد بر سـرش تخته شاهِ کَرَم[590]
چو کشتی ز دریا به ساحل رســـید — مَـــه از سیرِ گردون به منزل رسید

جمیعِ عساکرِ ظفر مآثرِ ینگی چری و سایرِ خواص و عوامِ شهری و عسکری که به عزمِ استقبال سایر گشته بودند از غایتِ اشتیاق بر[591] یکدیگر استباق جُسته چَست به بالِ اقبال به جانبِ ساحل طایر شدند و بر اطرافِ اسکلهٔ امین از یسار و یمین مثل صفوفِ نرگس بر طرفِ جوی روی به روی صف در صف می‌کشیدند و دیدهٔ انتظار بر شاهراهِ سلطانِ عالم مدار[592] نهاده فوج فوج جمع می‌گردیدند، که ناگاه از بختِ آگاه انوارِ ظهورِ آن رَشکِ[593] خورشیدِ سیمابی در برجِ آبی ساطع شد و به یک طرفةُ العین بر افقِ طرفِ ساحلِ کامیابی طالع گشت به یکبار برآن دریا کنار از کبار و صغار غریوِ تکبیر و تهلیل به مقامِ جبرییل رسید و دیدهٔ بختِ ساکنانِ بیت الأحزانِ [45b] جهان به جمالِ اقبالِ یوسفِ مصرِ سلطنت

588 حکم A : -H
589 در A : -H
590 مگر از کَـرَمِ زر... تخته شاهِ کَرَم A : -H
591 بر A : با H
592 مدار A : دار H
593 رشک A : -H

کیهان روشن گردید. خواص و عوام[594] انام به دعای بقای دولتِ خجسته فرجام دست‌های سؤالِ اجابت انجام را بر داشتند و لوای ولا را در راهِ بندگی و انقیادِ اوامرِ این درگاه به چترِ ماه بر افراشتند. همان هنگام درآن مقام سمندی[595] خوش خرام که آرام بَرو حرام بود و در لطفِ رفتار قسیمِ نسیمِ بهار و در شکوهِ منظر با ابرِ برتر برابر می‌نمود احضار یافته بود؛[596] خورشیدِ فلکِ کامیابی از برجِ آبی میلِ آن برجِ هوایی فرموده.

لمؤلفـــه

بر آمـــــد بر آن بارهٔ[597] با شکوه صبـــاحی چو خورشید بر پُشتِ کوه

بنابرآن سَروران روان مثلِ سپهرِ گَردان طَبَق های دُرَر و لآلی و خان های از سیم و زر مآلی را نثارِ شاهراهِ راهِ شاه نموده «عَلَیْکَ یَمُنُّ[598] اللهُ» بر می‌خواندند؛ و بر مثالِ دولت و اقبال در رکابِ ظفر مآب می‌راندند. تا آنکه مانندِ شریانِ روان در ابدان به سرای عامرهٔ فلک بنیان در آمد؛ و ندای خوش صدای ساکنانِ قصرِ برین به ادای مؤدّای «اُدْخُلو ها بِسَلامٍ آمِنینَ» از هر طرف بر آمد. به ساعتِ مبارک و مسعود به سعادت و بهبود بر تختِ خلافت و پادشاهی و سریرِ با سرورِ سَروَری و شاهی جلوس فرمود؛ و ظلّ عاطفتِ جهانبانی را بر [46a] رؤسِ کافهٔ رئیس و مرئوس ممدود نمود. ارادتِ ازلیّه و قدرتِ لم یزلیّه روحِ خلافتِ علّیه را در قالبِ حشمتِ بی نهایت در دمید و تاجِ وهّاجِ سلطنتِ عالمگیر از یدِ قدرتِ «تَبارَکَ الّذی بِیَدِهِ المُلْکُ و هُوَ عَلَی کُلّ شَی قَدیرٍ»[599] به محلّ استقرارِ خود رسید؛ تباشیرِ عالی مناشیرِ «تؤتِی المُلْکَ مَن تَشاءُ»[600] از افقِ توفیقِ انشا و افشا بر طرزِ جدیدِ تأیید به

---

594 عوام A : -H

595 سمندی A : سمند H

596 و در لطفِ رفتار... احضار یافته بود A : -H

597 بارهٔ A : پاره H

598 یَمُنُّ A : عین H

599 « تَبارَکَ الّذی بِیَدِهِ المُلْکُ و هُوَ عَلَی کُلّ شَی قَدیرٍ » A : -H

600 «تؤتِی المُلْکَ مَن تَشاءُ» A : -H

تأیید[601] نورِ ظهورِ بدایع نمونِ[602] «إنّ الأرْضَ یَرِثُها عِبادیَ الصّالحونَ»[603] را بر سطحِ زمین متین قرار و تمکین گسترانید؛ جوهرِ فصّ خاتمِ سلیمانی[604] در نگینخانهٔ اورنگِ سلطانی قرار یافت؛ و گوهرِ نصّ «و وَرِثَ سُلَیْمانُ داودَ»[605] از کانِ مقصود بر ارکانِ قصرِ وجود بتافت. چترِ شاهی به این دولت مُباهی گشته با ذروهٔ سموات مساوات نمود و تختِ پادشاهی بدین بخت بلند شده پایهٔ قدر و شرف را به مقامِ کرسی قدسی رسانید. قدسیانِ عرش آشیان از بالای هفت آسمان برای میمنتِ این[606] جلوسِ جاویدنشان آیة الکُرسی بر خوانده می‌دمیدند و افواجِ ظفر و اقبال از هر سوی روی به درگاهِ جهانپناه آورده می‌رسیدند.

لمؤلّفــه[607]

بر اورنــگِ کیــخسروِ بی نشــــان — که بُد قالــــبی دور گشــته ز جان
بر آمــد چو شــــاه سلیــــمان نگـین — [46b]درخشنده شد خاتمِ مُلک و دین[608]
مگر خــــاکِ پایــش بُـد آبِ حیــات — که مُلــکِ جــهان یافت از نو حیات
خلافــت ازو کامــــــرانی گرفــت — دگــــــر تاج از سر جوانی گرفت
چو بر تخــتِ شــــاهی تمکّن نمـود — تو گفتــی که چــرخِ چهارم دو بود

و از جملهٔ اتّفاقاتِ حَسَنه که حُسنِ مطلعِ دیوانِ بی مقطعِ این دولت ازآن مفهوم بود و بی‌قصدی آن صورتِ مقصود روی نمود آنست که آن روزِ فیروز یوم الأحد بود که مبدأ زمانِ خلقِ سموات است و ارضین و ابتداء ایّام ایجاد و تکوین. و نزدِ دانایانِ حقایق و خواصّ

601 تأیید نورِ ظهورِ A : تأیید و نورِ ظهورِ H
602 نمونِ A : نمود H
603 «إنّ الأرْضَ یَرِثُها عِبادیَ الصّالحونَ» A : -H
604 عوام سلیمانی A : -H
605 «و وَرِثَ سُلَیْمانُ داودَ» A : -H
606 این A : -H
607 نظم H : -A
608 برآمد چو شاه... ملک و دید A : -H

ایّامِ جهان مدار و بینایانِ صاحب دلِ تیز ابصار[609] برای ابتدای هر بنایی از امورِ دینی و دنیاوی روز مذکور مرغوبست و مختار.[610] و درین باب بیتی مَرویست از بابِ آن مدینهٔ علم یعنی حضرتِ حیدرِ کرّار رضی الله عنه که «و فِی الاحدِ البناءُ لأنَّ فیهِ تَبَدَّ اللهُ فِی خَلْقِ السَّماءِ». القصّه چون خورشیدِ جمشیدِ خلافت در برجِ شرف سیّارهٔ سلطنت که به منزلهٔ حَمَلِ دولتِ مُحلّ است یعنی بیت السّعادة سرای عامره نزول فرمود و به نقطهٔ اعتدال سریرِ عدالت مآل حلول نمود. با آنکه اواسطِ فصلِ خریف بود جهان را موسمِ نوروزِ [47a] شریف از نو روزی شد و در ارضِ وسیع خاصیّت فصلِ ربیع به ظهور آمد. ارباعِ[611] اُمم خُرّم تر از باغِ اِرَم گشت غنچه‌های دل‌هایی که به واسطهٔ فقدانِ سلطانِ جنّتمکان در آن فصلِ خزان از خارخارِ احزان پُرخون و از خُنُک کاری های[612] چرخِ بوقلمون پژمرده و محزون بود از نسیمِ بشارتِ این[613] آوازه باز تازه گردیده شکفت و هوای مملکت که مقرّ همای سلطنت است و محلّ لوای جهانداری و حشمت، همّتِ اعتدال پذیرفت. قوّتِ نامیهٔ دولت در حرکت آمده مسامِ[614] ارضِ برکت را بگشاد و خیر و یسارِ بسیار در امصار و اقطار بنیادِ افزونی نهاد.

نظـــم[615]

چشمِ بَدان از رُخش دور که سعدِ فلک　　فالِ سعادت ازآن طلعتِ رخشان گرفت

درآن مجالِ ظهورِ جمال و جلال که[616] جمیعِ علمای اَعلام و اعیانِ کرام[617] به وسیلهٔ

---

609 و بینایان صاحب دل تیز ابصار A : -H

610 مختار A : -H

611 ارباع A : از باغ H

612 خُنُک کاری‌های A : خونکاری‌های H

613 این A : -H

614 مسام A : مشام H

615 نظم H : -A

616 که A : -H

617 علمای اَعلام و اعیانِ کرام A : علمای اعیان و اعلام کرام H

بعضی وزرای عظام حاضر بودند بالاتّفاق دستِ توسّل به ذیلِ سیل[618]حمایت و[619] عنایتِ سلطانِ عالمپناهِ نایب مناب مخاطبِ «إنَّ الّذینَ یُبایعونَک إنّما یُبایعونَ اللهَ»[620] در زده فوج فوج به شرفِ بیعتِ خلافت و خدمتِ تعزیت و تهنیت سرافراز می‌گردیدند و به پایبوسی سریرِ سلطنت مصیر می‌رسیدند و مضمونِ این گفتارِ اخلاص شعار را به ادا می‌رسانیدند:

لمؤلّفــه

اگر ماهِ بدری نهـــــان شد ز ما [47b] بقا باد خورشیدِ رخشنده را
وگر رفـــــت سلـــــطانِ داود فـر بمـــــــاناد شـــاهِ ســلیمان سِیَر
شهـــــی را که باشد چنین جایـــــدار مخـــــوان مُرده اش کـــو بُوَد پایدار

در همان زمان فرمانِ قَدَر توان[621] سلطانی از حمای حمیّتِ[622] جهانبانی شرفِ اصدار[623] یافت که احکامِ قضا را حکّامِ جهان مطاع[624] به اطراف و ارباعِ اقالیمِ با اتّساع ارسال نموده به جلوسِ همایونِ جهانپروری جمیعِ ساکنانِ ممالکِ برّی و بحری را اعلام نمایند و صدای این نوید را که صدا زدای مرآتِ اهلِ امّیدست در گنبدِ فیروزه رنگ بی درنگ در اندازند. تا در هوای ولا به نسیمِ تموّجِ این ندا گلستانِ املِ شاهپرستانِ نیکو عمل شکفته گردد و به وسیلهٔ بلابل السنهٔ قبایل و[625] بندگانِ اخلاص شمایل شکرِ نعمتِ معبودِ حقیقی و حمدِ مفضّلِ تحقیقی گفته آید[626] و صیتِ این صدا کلّه کوبِ اعدای منکوب و جگر سوزِ مخالفانِ کینه اندوز باشد.

---

618 سیل A : پنل H
619 و A : -H
620 «إنَّ الّذینَ یُبایعونَکَ إنّما یُبایعونَ اللهَ» A : -H
621 قدر توانِ A : -H
622 حمای حمیّت A : حمایت بی حمیّت H
623 اصدار A : اصداد H
624 احکامِ قضا را حکّامِ جهان مطاع A : احکام قضایا احکام جهان مطاع H
625 و A : -H
626 گفته آید A : گفته اند H

نظـــم

خوش به جای خویشتن بود این نشستِ خسروی　　تا نشیند هر کسی اکـــــنون به جای خویشتن

چون حسب الامر العالی احکامِ قَدَر مجالی به اطرافِ عالم و اکنافِ اُمم رسید،

زمـــــــانه دگـــر باره با داد گـــشت　　ز داد و دَهَش عـــــالم آباد گشت

[48a] درِ عدلِ سـلطان شد آن گونه بـــاز　　که همـخوابه شـــــد کـــبک با جُرّه باز

دیگر همان روز امرِ فیروز صادر گردید که بعضی وزرای کبار که در پایهٔ سریرِ اعلی حاضر بودند در درونِ حصارِ دارالسّلطنهٔ محمیّه دایر و سایر گشته محلّی[627] که قابلِ بنای جامع و عمارتِ فلک لوامع باشد برای مدفنِ بدنِ شریفِ سلطانِ جنّت مسکن تعیین نمایند. بر موجبِ فرمان همانجا که الآن جامع و عمارتِ فلک ارتفاع و مرقدِ منوّرِ رحمت اصطناعِ آن حضرتست تعیین نمودند.[628] آن مواضع را از مالکانِ قوی و ضعیف با ضعفا مضاعفةً قیمة الوقت خریده و استرضاءِ ملاّکِ آن املاک در دارِ قضا به اقصای[629] رتبهٔ رضا رسیده خریدند و صورتِ حال را معروضِ سُدّهٔ سنیّه گردانیدند.

627 محلّی A : مجالی H

628 نمودند A : نمود H

629 اقصای A : اقضای H

گفتار سیّم: درآوردنِ جنازهٔ رحمت آوازهٔ پادشاهِ مرحومِ معدلت شعار به دارالسّلطنهٔ جنّت آثار

روز دیگر که ثامن عشرِ شهرِ شوّالِ مقرّر است هنگامی که خروسِ زرّین جناحِ صباح خروش و صیاحِ حَیَّ عَلَی الصّلوةِ و حَیَّ عَلَی الفَلاح بر کشید و نقشِ بی‌ثباتِ بنات النّعش به اشتات از حوالی [48b] قطبِ شمال مثلِ لآلی قطراتِ سرشکِ سوگواران که در فزونی رشکِ بارانست فرو ریخته ناپدید گردید، بندگانِ خبیر معروضِ پایهٔ سریرِ دولت پذیر گردانیدند که محفهٔ محفوف به رحمت و نقشِ منقوش به آیتِ مغفرت[630] پادشاهِ مرحوم و مغفور را به نزدیک رسانیدند. سلطانِ صاحبقران در زمان خلعتِ شهریاری را به لباسِ سوگواری چنانچه آفتاب در سحابِ تاری متواری گردد تبدیل فرمودند. و جمیعِ وُزرا و اُمرا و عُلما[631] و کُبَرا بلکه عمومِ برایا خدمتِ متابعتِ سلطانِ واجب المبایعة کرده یک فرسخ بیرونِ دروازه استقبالِ جنازهٔ آن پادشاهِ سکندر آوازه نمودند وَجَنات[632] رخسارِ جنّات آثارِ سلطانی مثلِ صفحاتِ مُصحفِ مجید که به علاماتِ آیاتِ قرآنی مذهّب باشد، به قطراتِ دُرر سمات[633] سرشک مشحون بود. و از غبارِ حُزن و ملال چهرهٔ خورشید مثالش چنان پوشیده و مکنون که هجومِ نجومِ دموع ظاهر می‌نمود. چون نظرِ عالی بر جنازهٔ[634] غفران مجالی افتاد به شرایطِ تعظیم و اکرام قیام فرموده نسیمِ فایحهٔ[635] فاتحه را اهدای روحِ پُر فتوحش گردانید و عبادتِ مشایعت را با عادتِ مراجعت به تقدیم رسانید. دیده های اهلِ خصوص و عموم از هجومِ هموم و غموم گریان[49a] و باکی و دل‌های اهلِ نهی[636]از بی‌باکی چرخِ گردان در خرج

---

630 مغفرت A : مغفرات H

631 و علما A : -H

632 وَجَنات A : و جناب H

633 سمات A : رسمات H

634 جنازهٔ A : -H

635 فایحهٔ A : -H

636 نهی از A : بهزار H

کردن محزون و شاکی بود تا[637] آنکه در جامعِ جدّ ِ بزرگوار[638] عالی تبارِ مغفرت آثارِ سلطانِ سلاطینِ جهان سلطان محمد خان علیهِ الرّحمةُ مِن الرّحمنِ به امانتِ[639] افضل المتبحّرین و اجملِ المتورّعین مولانا علی چلبی الجمالی المفتی به اتّفاقِ زیاده بر صد هزار نفر از مؤمنان و موحّدان اقامتِ صلوة و ادامتِ دعوات نمودند و سلطانِ صاحبقران را[640] ازآن مکان تا مدفنِ[641] جنّت نشان پیاده تشییعِ جنازه فرمودند و تا حینِ فراغ از مراسمِ لوازمِ تدفین بر سرِ آن مرقدِ بهشت آیین به ذاتِ شریف حاضر بودند و با عطای صدقاتِ بی نهایت و اطعامِ طعامِ بی حدّ و غایت و ایصالِ صلاتِ حفّاظِ کلامِ حمید و اهلِ قرائتِ قرآنِ مجید امر فرمودند. خدّامِ خزاینِ عُمّان قراین چندین احمال و بارِ دراهم و دینار را چنان بر مستحقّینِ انام و ضعفا و ایتام ریختند که گویدا فوجِ مَلَک نجوم و کواکب را به غربالِ چنبرِ فلک[642] بیختند. بعد ازآن با سعادتِ غامره به سرای عامره مراجعت فرموده بر سریرِ مسرّت مصیر تمکّن نمودند. و سایرِ وزرای عظام و آغایانِ با احتشام و بندگانِ با احترام که به آوردنِ نعشِ مغفرت نقشِ پادشاهِ مرحومِ مبرور محکوم [49b] و مأمور[643] بودند و هنوز سعادتِ پایبوس نیافته در[644] آن محلّ به شرفِ تقبیلِ اَقدامِ تختِ خجسته فرجام سرافراز گردیدند و به دولتِ بیعتِ خلافت رسیدند. و همه بالاتّفاق مضمونِ این دعای به استجاب مقرون را به ادا رسانیدند:[645]

---

637 تا A : -H

638 بزرگوار A : بذرگوار H

639 به امانت A : به امامت H

640 را A : -H

641 مدفن A : مدفون H

642 فلک A : -H

643 و مأمور A : -H

644 نیافته در A : در نیافته H

645 رسانیدند A : آوردند H

لمؤلّفــه

ز تاج و ز اورنـــگ تا نـــام هـــــست زمـــین را بـــدین گـــــونه آرام هست

به فـــــرقِ تو این تـــاج را کـام باد هـم اورنـــگ را زیـــرت آرام بـــاد

گفتارِ چهارم: در بخشش و انعامِ بی شمارِ سلطانِ عالم مدار بر جمیعِ بندگانِ سعادت آثار و خلعِ البسهٔ سوگواری و اعطای خِلَعِ کامکاری

لمؤلّفــه

نگهــبانِ این گنـــــجِ زرّیـــــنه پنـــــج چنـین ریخـت جوهـــر چو بگشاد گنج
که سلـــــطانِ دریـــــا نهـــــادِ جـواد به بخشش کفِ دُرّفشان چون گشاد
نه چندان زر و سیـــــم و دُرّ و گُـــــهر به پا ریخـت کآید حســـــابش به سر
چو دریـــــای جودش درآمد به موج بر افراخت موجش عَلَم سوی اوج
به چرخ این دراهم کـه زَین السّماست ز آثـارِ آن مـوجِ او قطـــــره‌هاست

بامدادِ روزِ سیُّم[646] که به امدادِ پادشاهِ انجُم جهانِ تازه ظهور لباسِ ظلمت اساس را به خلعتِ نور و پلاسِ کدورت مساس را به تشریفِ سرور تبدیل نمود، درِ گنجینهٔ سلطانِ زرفشان را به مفتاحِ شعاعِ زرنشان[50a] گشودند و دراهمِ نورانی چهر را در ایوانِ دیوان[647] مِهر به سیرِ سپهر بر فرقِ[648] جهانیان نثار نمودند. در اوّلِ نهاری که رشکِ صبحِ بهاری بود و به موسمِ شریفی که بادِ خریف برای نثارِ اَقدامِ بندگانِ سلطانی زرفشانی می‌نمود از تنسّمِ نسیمِ شمالی سیم[649] و لألی شبنمِ بَر رزان باغستانِ زرّین عَلَم می‌بارید و بادِ خزان برای دفعِ احزان بر سطحِ بستانِ پُر دنانیر اوراقِ دلپذیر می‌پاشید و اشخاصِ اشجار را در ایوانِ عریشِ زرنگار الوان خلعت‌های زرکار می‌پوشانید مگر زمانه در جود تابعِ شاهِ یگانه بود که در باغ و راغ از روی خوشدلی و فراغ چندان زربخشی نمود که هر فقیرِ بی برگ و نوا گنجنامه‌های باد آوردِ شایگان را رایگان به دست آورده از هر ورقی رنگی بر می‌خواند؛ و پنجهٔ چنار که چو نارِ وادی ایمن می‌نمود از ثقلِ زر رنجه شده بر زمین می‌ماند. صبّاغِ مُتخیّله برای وصفِ

---

646 روز سیّم A : زر و سیم H

647 دیوان A : -H

648 به سیر سپهر بر فرق A : -H

649 سیم A : -H

آن حال این رنگِ مقال را بی‌درنگ از خُمّ خیال بیرون آورد که:

لمؤلّفــه

عـــــروسِ باغ به پیـــری ز سر گرفت جوانی — که سُرخ و[650]زرد شدش حُلّه‌ها ز بادِ خزانی
قـرارِ سـطحِ چمن ریخت بهرِ عیشِ زرِ خود — به دُورِ شاهِ جهان خوش نمود سر فشانی
درخت چـــــون شجرِ موسـوی نمود پُر آتـش — بخوان از هر ورقش رنگ رنگ شرحِ معانی
[50b] از آن سبب مسِ زنگار[651]خورده‌اش[652]زر شد — بدو رسـید غـــبارِ سمـــندِ[653]شـاهِ کـــیانی

در عینِ فصلی چنین در صبحِ وصلی چنان سلطانِ صاحبقران که گُهر بخشی عمّان نسبت به اَبحُرِ احسانِ بی پایانش مثلِ دو نقطه است دریاییش[654] لآلی دریا[655] و درم ریزی معادنِ زر و سیم نزدِ کانِ جودِ جسمش با آنکه معترفند که جمله درآن دُرجیم مانندِ نقطه ایست[656] در جیم به انعقادِ دیوانِ عدل و داد و احضارِ وفورِ عباد امر فرموده بحر بی‌انتهای عطا[657] در جوش و یمّ ِ کَرَم در خروش آمد. وزرای کبار و ارکانی را که بار[658] در آن آستانهٔ سعادت آثار داشتند طلب فرمودند و بعد از حصولِ حضور دُرجِ گُهر را گشودند و فرمودند که پدرانِ عالی تبار و اجدادِ بزرگوارِ ما[659] هر یک در حینِ جلوس بر سریرِ سلطنتِ اقبال انجام برای تألیف و آرامِ قلوبِ بعضی انام و رفعِ غایلهٔ توهّمِ شرکتِ برادران و اعمام بابِ خزانهٔ انعام را گشوده‌اند و عساکرِ نصرت فرجام را[660] از خوانِ احسانِ عام محظوظ و دوستکام گردانیده. اگرچه بحمد اللهِ تعالی ساحتِ فلک مساحتِ آستانِ دولتِ

---

650 و A : -H
651 زنگار A : زرنگار H
652 خورده اش A : خورده اش همه H
653 سمند A : کمند H
654 دریاییش A : در پایش H
655 دریا A : درّر H
656 نقطه ایست A : نکته ایست H
657 عطا A : -H
658 بار A : باز H
659 ما A : تخت H
660 را A : -H

پاسبانِ ما از خار و خاشاکِ آن غایله پاک است و در امان و استحقاقِ سلطنتِ جهان منحصر در ذاتِ [51a] بی‌هُمالِ سعادت نشان؛ امّا برای اقتفای آثارِ آن سلاطینِ عالم مدار و اقتناء[661] ثمرهٔ شجرهٔ جود و ایثار بر ذمّتِ همّتِ ما لازم است که جمیعِ غلامان و بندگانِ با[662] انتباه که همیشه به ملازمتِ درگاهِ فلک اشتباه[663] موصوفند و به قاپو خلقی معروف، از خوانِ احسانِ مستوفی به نصیبی اوفی محظوظ گردند و به نظراتِ عنایاتِ نِعَم غایات ملحوظ شوند. و همّتِ پادشاهانه اقتضای آن می‌نماید که آنچه در زمانِ والدِ عالَم مدارِ مغفرت دثار در حینِ جلوسِ فرخنده آثارش انعام شده با آنکه گنبدِ سپهرِ مُعَلاّ از صیتِ شهرتِ آن هنوز پُر صداست و دُرست ماهِ بدر از رشکِ قدرِ آن هنوز با صدا؛ الآن مضاعفِ آن بر عمومِ بندگان تصدّق نموده شود تا انظارِ نُظّار را از تباشیرِ صبحِ این دولتِ عالی مناشیر قراین و شواهدِ ازدیاد و ترقّی به هر وجه مشاهِد گردد و منّتِ نعمت و احسانِ این آستان بر رقابِ راستان[664] مضاعف باشد.

نظـــم

مقـــــدارِ نُه سپـهر خِـــرد گر کـند قیاس با اوجِ همّـتِ تو یکـی باشـــــد از هـزار

چون وزرای عظام فرمانِ قضا مقام را اصغا نمودند روی بندگی و انقیاد بر پایهٔ سریرِ دولت نهاد نهاده زبان به مدح و ثنا گشودند[665] و باز بر مسندِ وزارت معاودت کرده [51b] و فی الحـال به امتثالِ امرِ قَدَر مثال اشتغال نموده دفترارانِ عُطاردنشان را فرمودند که مفرداتِ افرادِ عساکرِ قاپو خلقی را از رئیس و مرئوس که در حینِ جلوس حاضرند بازدید نمایند. بعد از تحقیقِ دفتر قریب به بیست هزار نفر عسکر بودند که در آن حین ملازمتِ درگاهِ

661 اقتناء A : افشاء H
662 با A : بی H
663 فلک اشتباه A : -H
664 راستان A : بر آستان H
665 گشودند A : گشادند H

سلطنت آیین می‌نمودند. حسب الأمرالعالی آنچه انعامِ عام و عَطای بی غطا[666] بود هر نفری را از سوار و پیاده و بنده و آزاده دو هزار آقچهٔ عثمانی و بعضی را زیاده رسید. و امّا آنچه سَوایِ مبلغِ مذکور به وزرای عظام و عُلمای اَعلام و اُمرا و آغایانِ با احتشام و سایرِ ارکان و اعیانِ با احترام و خُدّامِ سرایِ فلک مقام با خلعت های فاخرِ فایق و تشریفاتِ سزاوارِ لایق عطا شد اکثرِ[667] آن از مبلغ یک بار صد هزار آقچهٔ عثمانی بود تا ده هزار و پنج هزار. عَلَی اختلافِ طبقاتِهِمْ و تَفاوُتِ دَرَجاتِهِمْ. و هیچ فرد از افرادِ ملازمانِ درگاهِ با امتنان از خوانِ این احسان بی نصیب نماند و دستِ جودِ سعود بخشَش بخشِ نعمتِ بخشش را به همه رساند.

نظـــم

غـــرقِ ادرارند و اجـــــرا بحر و کان از همّتش بحر و[668] کان ادرار و اجرا برنتابد[669] بیش ازین
جودِ او بی حدّ زری می‌ریخت بر[670] دامانِ کوه گرم شد خورشیـــــد و گفتا برنتابد[671] بیش ازین
کـــان و دریا بر نـــتابد آنچه می‌بخشد کَفَش [52a] بلکه گـــردونِ مُعلاّ برنتابد بیش ازین

و جمیعِ وزرای قدیمِ عظیم الشّان را به نظرات و التفاتِ[672] پادشاهانه نواخت؛ و ترغیب و[673] امر به عدل و داد فرموده مساندِ[674] آن ارکان را کَماکان بر ایشان مقرّر ساخت. و همچنین سایرِ اهلِ مناصب و اربابِ مراتب را هر یک به جای خود معیّن فرمود و بر قانونِ عثمانی انعقادِ[675] دیوانِ سلطانی شد. در هفته چهار روز اقامتِ آن می‌نمودند و می‌نمایند و عقودِ مصالحِ عباد را به نوکِ رأیِ رشاد بر وجهِ سداد می‌گشودند و می‌گشایند.

---

666 بی غطا A : بی عطا H
667 اکثر A : اگر H
668 و A : -H
669 برنتابد A : برنیاید H
670 بر A : در H
671 برنتاب A : برنیاید H
672 و التفات A : -H
673 ترغیب و A : -H
674 مساند A : هاند H
675 انعقاد A : انقیاد H

نظـــم

خدایا تا جـــهان را آب[676] و رنگست فلـک را دُور و گیتی را درنگســـــــت

جهـــــان را شـــاه این صاحـبقران باد زمانه حکـــــم کش او حکـم ران بـــاد

[676] آب A : بوی H

ذکرِ عصیانِ جان بَردی غزالی در شام و افولِ کوکبِ دولتِ بد جِلوَتش به جزای کردار در همان مقام

بر اهلِ بصیرت و استبصار کالشّمْسِ فِی رابِعَةِ[677] النّهار روشن و آشکارست که هنگامِ صباح که مصباحِ مشکوةِ سپهرِ مینایی و سراجِ وهّاجِ ایوانِ بالایی بر مصبحِ مطلع افروخته می‌شود و پروانه‌های دُردانه‌های کواکبِ لواعب در شعلهٔ او سوخته می‌گردد حدّتِ تیغِ لمّاع شعاعش درآن مجال [52b] به واسطهٔ ارتفاعِ ابخره بر مردمِ بی‌معرفت نکره می‌مانَد و خواب آلودگانِ بخت فرسوده را[678] خیالِ آنکه مگر در آن مهرِ نور ریز تیزتیز نظر توان کرد در دلِ محال انگیز در می‌آید امّا زبانِ تیز بیانِ زمان به[679] مضمونِ این اَشعار اِشعار می‌نماید که:

شعـــر

أَتَیـــتُ بُیوتاً لـــَمْ تُنَلْ مِنْ ظُـــهورِها وَ اَبـــوابُها عَـــنْ قَرْعِ مِـــثْلِکَ سُدَّتْ
و رُمْـــتَ مَـــراماً دونَهُ کَـــمْ تَطاوَلَتْ باَعناقِـــها قَـــوْمٌ إلَـــیْهِ فَـــجُذَّتْ
باش تا این سایهٔ یزدان فرو گیرد جـهان در پنـاهِ چترِ او چـــون سایه آید آفتاب

مراد از ایرادِ این مقدّمهٔ با سداد آنکه در اوایلِ ایّامِ سلطنتِ خجسته انجام جـــان بردی غزالی که امیر الأمرای شام و حاکمِ آن مقام بود لوای اِغوای بغی و عصیان را برداشت و از غایتِ کم خِرَدی تصدّی این فعلِ ردی را سهل و آسان پنداشت. لاجَرَم چشید آنچه پُخت و درود آنـــچه کاشت. تفصـــیلِ این مُجـــمل و تحلـیلِ این مُعضـل[680] آنکه در زمـــانی که[681] سلطانِ جنّت مکانِ فردوس آشیان سلطان سلیم خان علیهِ الرّحمةُ و الغُفران به ضربِ نصرتِ تیغِ مجرّب فتحِ ممالکِ عرب فرمود و زنگِ ظُلام و رنگِ ظلمِ هلاک انجامِ حکّامِ آن

677 رابِعَةِ A : اربعة H
678 را A : -H
679 به A : -H
680 و تحلیل این معضل A : -H
681 که A : -H

مقام را از صفحهٔ حالِ ساکنانِ آن دیار به مصقلهٔ حُسامِ حَسّامِ آبدار زدود؛ غزالی مذکور که خود را در کوهِ دلاوری پلنگ و در دریای [53a] دلیری نهنگ می‌نمود و فی الواقع از سردارانِ صاحب اعتبارِ تیغ گذارِ سلطانِ مِصر بود و بر[682] مُعادات و شقاق مُصِرّ و در چندین معرکه ازآن معارکِ خطیرة المدارک مثلِ غزالِ تیر خورده به تکِ پا جان برده بود، چون[683] بعد از فتحِ مصر و قهرِ قاهرهٔ آن و رفع و دفعِ سلاطینِ عظیم الشّأنِ آن مکان مشار الیه را هیچ چارهٔ دیگر نماند در مانده صورتِ آیت صدقِ مستقرّ «یَقولُ الإنْسانُ یَوْمَئِذٍ أیْنَ المَفَرّ» را بر خواند. لاجَرَم به استشفاعِ بعضی ارکانِ دولتِ با ارتفاع خصوصاً به درخواست و[684] وسیلهٔ امیرالامرای مبارک لقب خیر بیک ملک الامرای حلب که همیشه در زمانِ سلاطینِ چراکسه هم لوای ولای سلطانِ جنّت مکانِ مرحوم را بر دوش و حلقهٔ اطاعت و بندگی را در گوش داشت غزالی مذکور با تیغ و کفن و رسنِ اعتراف به گناه در گردن به درگاهِ اَعلَی آمد و به صدای تضرّع نالیده و روی خجالت بر خاکِ مذلّت مالیده از جرایمِ خود به لسانِ سَوّال سؤالِ عفو و رفعِ نکال نمود. لمعاتِ انوارِ مروّتِ پادشاهانه از مطلعِ فتوّتِ شاهانه درخشید و ظلمتِ شامِ گناهانِ او را با آنکه فزون از حدّ و برون از[685] عدّ بود رفع نموده بخشید. و خطّ ِ حطّ ِ جرایم وزر ِ علایم را به قلمِ کَرَم [53b] بر صفحهٔ سیاه رقمِ او کشید. و مع ذلک بنابر اتمامِ عمل به کلامِ مُبینِ «و الکاظِمینَ الغَیْظَ و العافینَ عَنِ النّاسِ و اللهُ یُحِبُّ المُحْسِنینَ» نهالِ آمالش را به آبِ کوثر مثالِ احسان و افضال پرورش داده شاخسارِ امّیدش را به اوجِ هوای نشو و نما رسانید. و بر مسندِ حکومت و ایالتِ تمامِ ممالکِ شامِ جنّت آسا که سیّاحانِ[686] مسالکِ زمین پیما آن را بهشتِ دنیا می‌خوانند نشانید. امّا آن بی‌سعادتِ ناراست بنا بر شقاوتِ مسطور مضمونِ این یک دو بیتِ مشهور را در حقّ ِ خود

---

682 بر A : در H

683 چون A : -H

684 و A : -H

685 از A : در H

686 سیاحان A : سیاحت H

راست گردانید که:[687]

نظـــــم

درختی که تلخ است او را سرشـــــت گرش بر نشـــــانی به باغِ بهـــشت
ور از جوی خلـــدش به هنـــــگامِ آب به بیـــخ انگبـــین ریزی و شهدِ ناب
ســـرانـجام گوهـــــر به کـــــار آوَرَد همـــــان میـــــوهٔ تلـــخ بـار آوَرَد

تا آنکه[688] در اوایلِ زمانِ ابدی پیمانِ این سلطنتِ عظمت شمایل که پرتوِ خورشیدِ گردون حمایلش هنوز تازه طلوع نموده بر تمامِ ارکانِ جهان نتافته بود و کوته نظران که سهامِ ابصارِ[689] ایشان از پردهٔ تنگِ حال به فضای[690] استقبال گذران نیست از علوّ اقبالِ این دولتِ بی زوال خبری نیافته بودند جان بردی مذکور را از زمینِ مهینِ خباثت خاربنِ جنایتِ خیانت که اصلِ آن ثابت بود [54a] باز ثابت گردید و در خاطرِ فاترش چنین آمد که مگر اوانِ اظهارِ سریرتِ عصیان و زمانِ ابرازِ شرارتِ طغیانی که مثلِ شرارهٔ آتش در حَجَر در دلِ پُر غلّش مُضمر بود رسید و رجال و اموالی که به زور و وبال گرد آورده بود آن را اسبابِ استقلال و موادّ استجلال انگاشت و آن اخلاطِ فاسده را که در اطرافِ بدنِ حکومتِ مُمتَحَنش جمع آمده بود چون فربهی نداشت فربهی پنداشت.

مصـــراع[691]

طفل چون آماس بیند گوید آن را فربهیست

بنا بر این خیالِ فاسد و توهّمِ محالِ کاسد بالفور که خبرِ فوتِ سلطانِ مرحومِ مغفور را

687 که A : -H
688 تا آنکه A : با آنکه H
689 ابصار A : انصار H
690 فضای A : فضال H
691 مصراع H : ع A

شنید سر از ربقهٔ اطاعتِ فرمانِ قَدَرمان کشید و مبشّرانِ جلوسِ همایون را که[692] پروانه و یحیی چاشنی‌گیر بودند هر دو را حبس نموده از سرِ غرور و طرب به طلبِ تسخیرِ شهرِ حلب متوجّه گردید. قراجه پاشا که در آن حین[693] امیر لوای شهرِ حلبِ فردوس آیین بود فی الحال اُلاغانِ صرصر مثال دوانید و قضیّه را معروضِ پایهٔ سریرِ اَعلَی گردانید. چون وزرای صاحب حشمت بر حقیقتِ حالِ آن بی حقیقتِ کافر نعمت مطّلع گردیدند قضیّهٔ غیرِ مرضیّه را معروضِ آستانِ فلک ارکان گردانیدند. از مقامِ غیرتِ پادشاهانه حکمِ قَدَر نشانه صادر گردید که فی الحال جمعی از اَبطالِ [54b] عساکرِ نصرت مآل که در سرعتِ سیر مانندِ آبِ سیّال و در استیصالِ اعادی بدنهاد مثلِ بادِ قومِ عاد باشند[694] و به حملهٔ[695] تیغِ آتش بار خاکِ ادبار بر فرقِ آن[696] فرقهٔ نگونسار پاشند[697] تعیین نمایند و علَی التّعجیل یراق و یساق و تعدادِ قناقِ ایشان را باز بینند. و باید که بعد از دو روزِ دیگر از معبرِ اسکودر گذر نموده روز به روز ارتحال را بر سبیلِ استعجال واجب شمارند. بنا بر فرمانِ قَدَرمان چهار هزار نفر از سوارانِ عسکرِ ظفر اثرِ قاپو خلقی که هر یک بر پشتِ نَوَند [698] مانندِ پلنگی بود بر قلّهٔ بلند و در دریای کارزار مثلِ نهنگی مردم خوار و ده هزار دیگر از عساکرِ جری [699] ینگی چری که شیرانِ بیشهٔ رزم و دلاوری و فتنهٔ بیشهٔ رعد اندازی و آتش بازی‌اند و از غایتِ اتّفاق و اتّحاد با همدیگر در مقامِ جان سپاری و یاری افراز [700] کرده، در دفترِ امتیاز ثبت نمودند و پنجاه عرابه طوپِ رعد نشان که در هر یک اژدهایی بود از دهان آتش فشان و سایرِ اسبابِ جنگِ مردانه از اسلحه و جبه خانه همراه کردند. و به موجبِ فرمانِ خسروِ

---

692 که A : -H

693 حین A : ولا H

694 باشند A : باشد H

695 حملهٔ A : جملهٔ H

696 آن A : این H

697 پاشند A : باشند H

698 نَوَند A : توند H

699 جری A : -H

700 افراز A : افزار H

جهانگشا قالعِ بیستونِ اعدا فرهاد پاشا که وزیرِ کهتر بود برای سپهسالاری آن عسکر مقرّر شد و اَحکامِ قَدَر اِحکام به امیر الامرای ممالکِ آناطولی که درآن ایّام وزیرِ عالی مقام ایاس پاشا بود [55a] مصحوبِ اُلاغِ سریع البلاغ ارسال و ابلاغ نموده شد که علی التّعجیل بی تأخیر و تمهیل جمیعِ عساکرِ ظفرمآثرِ آناطولی و اُمرای الویهٔ آن ممالک و حوالی را مهیّا و آماده سازند. و چون عساکرِ قاپو خلقی مصحوبِ پاشای [701] مذکور واصل بدان مقام گردند بالاتّفاق متوجّهِ صوبِ شام گردیده ولوله و غلغله در گنبدِ مینافام[702] در اندازند و به سیلابِ [703] صمصامِ طاغی اشجارِ باغِ امّیدِ آن یاغی را از بیخ و بنیاد بر اندازند. روزِ سیُّم به تاریخِ [704] محرّمِ سنهٔ سبعَ و عشرینَ و تسعمایه [705] فرهاد پاشای مزبور با جمیعِ عسکرِ منصور از بوغازِ اسکودر آغازِ گذر کرده در یک دو روز عبور نمودند و بال و پَرِ مسارعت را[706] به قصدِ مصارعت با فرقهٔ بُغات بر گشودند. و درآن ولا با آنکه آفتابِ پُر تاب همچو تیرِ پَرتاب از کمان خانهٔ قوس جَسته بود و به جسدِ جَدی پیوسته و سهامِ[707] اشعهاش به بندِ چلّه باز بسته و از شستِ[708] اربعین نرسته از کثرتِ برفِ زمین و زمان به موافقتِ غلامانِ سلطانِ صاحبقران از جبالِ راسیات خیامِ باسقات بر افـــراشته[709] بودند و آب‌ها را از اطرافِ آنها[710] مثلِ طناب های کشیده بسته از جریان باز داشته. سختی زرهِ آب خنجرِ [55b] آفتاب را کُند و بی‌تاب می‌گردانید و سوهانِ بادِ شدیده سبیکهٔ[711] اشعهٔ

---

701 پاشای A : پادشای H

702 مینافام A : مینما H

703 سیلاب A : سیلام H

704 به تاریخ A : به تأخیر H

705 به تاریخ محرم سنهٔ سبغ و عشرین و تسعمایه A : -H

706 را A : -H

707 سهام A : سهاب H

708 شست A : ششصد H

709 برافراشته A : برافراخته H

710 آنها A : انهار H

711 سبیکهٔ A : شبکهٔ H

خورشید را می‌سایید و بُرادهٔ سیم می‌پاشید.

لمؤلّفــه

زمین به کــامِ خود اکنون نفس نمی‌آرد　　مگر فســـــرد هوا و فــشرد حنجره را
مگو که برف مسامات ارض را پوشــید　　ز بیـــمِ بَرد به کــاغذ گرفـت پنجره را

در حینِ چنین عساکرِ ظفر قرین به آفتابِ عنایاتِ سلطانِ کامیاب دل گرم و پُرتاب می‌گردیدند و دو منزل را یکی ساخته وهاد و تلال را می‌نوردیدند و روز به روز به التحاق و اتّفاق ازدیاد و قوّت پذیرفته صحیح العزم مثلِ سیل العَرِم هر لحظه وادیی[712] را می بریدند. در آن اوان غزالی بی آب رو مانندِ دایرة السّوء با جندِ فتنه و شَغَب[713] محاصرهٔ قلعهٔ حلب[714] نموده بود و از هر سو طریقِ رَمی طوپ و منجنیق را بر برج و باروی سحیقِ آن حصار گشوده. امّا به یُمنِ استحکامِ دولتِ سلطانی پرتوِ حصولِ امانی بر مباغی آن بی امانِ باغی نتافت و متاعِ مُرادش در آن بازارِ کسادِ فساد مزاد نیافت. و چنانچه از خباثتِ او می سزید به وسایلِ رسایل امیر الامرای مصر خیر بیک را به سلوکِ مسلکِ بَغیْ و طغیان و جرأت بر نقضِ بیعت و پیمان اغرا [56a] و اغوا می‌نمود؛ و به تقلّدِ امرِ سلطنت و استقلال در حکومتِ آن مملکتش ترغیب و دلالت می‌کرد. امّا به حکمِ «مَنْ یَهْدِ اللهُ فَلا مُضِلّ» چون طینتِ طبیعتِ مبرورِ امیر الامرای مزبور به زلالِ سلسالِ استقامت و بندگی و اطاعت سرشته بود و قلمِ خیر رقمِ جَفَّ القَلَم نامهٔ دولتِ نیک نامی جاودانی را بر جبینِ[715] سعادت مبینش نبشته؛ سؤالاتِ او را به جواب های دُرشت و تملّقاتش را به لطمهٔ غلظت و مُشت[716] مقابله می‌نمود و از سوءِ خاتمت و وخامتِ عاقبتِ این شناعت تخویف و اِنذارش می‌کرد. و این معنی را اظهار می‌نمود که دانسته باشی که سوابقِ حقوقِ مصاحبت که در میانِ ما بود لواحقِ

712 وادیی A : وادی H
713 شَغَب A : شعب H
714 حلب A : جلب H
715 جبین A : جنین H
716 مشت A : منت H

این عقوق[717] و مخالفت آن را محو ساخته است و صفحهٔ آیینهٔ ضمیر را از زنگ خلافِ انقیادِ امرِ سلطانِ سکندر نهاد پاک و پرداخته. و اگر چنانا که به حکّام و عساکرِ این دیار حکم قَدَر شعار در بابِ رفع و دفعِ بُغاتِ نابکار شرفِ اصدار یابد اوّل کسی که تیغِ کین را از کمین به قصدِ مخالفانِ دولتِ مکین بر کشد من خواهم بود. و امّیدست که به میامنِ اقبالِ شاهی کدورتِ فساد و تباهی[718] ترا [719] به آبِ تیغِ تابناک [56b] از صفحهٔ زمان پاک سازم. امّا باز به حکمِ «و مَنْ یُضلِلْهُ[720] فَلا هادیَ لَهُ» این توبیخات و زواجر در دلِ آن فاجر مؤثّر نیفتاد و همان بر طریقِ بَغی و عناد راسخ ایستاد.

لمؤلفـــه

چه سودست با بدگهر زجـــر و پند مگـــر ز آهـــنِ تیغ سـازیش بند

القصّه در حینِ محاصرهٔ قلعهٔ حلب چون خبرِ قربِ عساکرِ نُصرت طلب که در آن فصلِ دِی متوجّهِ قلع و قمعِ وی گردیده بودند قرعِ سمعش گردید بنا بر آنکه وصولِ ایشان بدین سرعت اصلاً مترقّبِ او نبود تزلزلی تمام به بنیانِ صبر و آرامَش راه یافت و جهان در چشمش تار و مار گشته عنانِ ادبار را به جانبِ شام تافت.

نظـــم

سر به آبِ چشـــمهٔ تیغت بر آرَد عاقبت گرچه در گردونِ گَردان می کند دشمن شنا

درین اثنا پروانه که از سست رأیئی[721] آن بدبخت مقیّدِ بندِ سخت بود به یُمنِ بندگی آستانِ سلطانِ سکندر سمات پروانهٔ نجات یافته به لطیفه از بند مستخلص گردید و از روی شتاب متوجّهِ صوبِ با صوابِ عساکرِ ظفر مآب شد و اخبار و احوالِ آن باغی را کَما یَنبَغی

---

717 عقوق A : عتوق H

718 تباهی A : تباه H

719 تو A : -H

720 الله A : -H

721 رأیئی A : رای H

به عرضِ اُمرای عظام رسانید. و چون غزالی شامت انجام [57a] مثلِ روزِ دولتِ بی آرامِ خود به شام رسید جماعتِ مُجنّدهٔ چرکس و طایفهٔ اجلافِ اعرابِ ناکس را که اتّباعِ او نموده بودند جمع گردانیده[722] به سمعِ ایشان رسانید[723] که لشکری که در چنین زمستانی که قوّتِ نامیه بلکه نارِ حامیه از حرکت باز مانده و پنجهٔ آفتاب از تیغ گذاری دست افشانده؛ از قسطنطنیه و بلادِ رومیّه که قریبست به دیارِ آلمان و بُلغار بدین سرعت و ایلغار آمده باشند معلوم است که کارزارِ ایشان چه خواهد بود و از بارِ ایشان چه خواهد گشود. خود گرفتم که در تیغ گذاری و دل آوری مثلِ آفتابِ خاوری باشند، چون به شام رسند روشن است که در کمالِ ضعف خواهند بود. القصّه چون عسکرِ ظفر فرجام به حدودِ مملکتِ شام رسید و قوّت و عدّتِ ایشان مسموعِ غزالی گردید؛ با آنکه هنوز چند مرحله راه دور بودند نزدیک بود که کلاهِ جاه را از سر نهاده و شعارِ عار را از بر بیرون کرده دامنِ قرار را از دست دهد و سر در بیابانِ فرار نهد. باز [57b] به حکمِ حمیّتِ جاهلیت خود را بر پای داشت و با حَشری گران که از هر کَران جمع آورده بود[724] در ظاهرِ دمشق، مشقِ مقابله و مقاتله نموده لوای عصیان را به اوجِ طغیان بر افراشت. امّا:

نظـــم[725]

با حملهٔ شمال چه تاب آوَرَد چراغ با دولـــتِ همای چه پهلو زَنَد زَغَن

بعد از آنکه ما بینِ فئتین یک مرحله ماند اندکی پیش راند و با بعضی اعوان[726] و ارکانِ سُست بنیانِ خود[727] اختراعِ خداع[728] نموده مقرّر داشت که شبِ آینده چون لشکرِ

722 گردانیده A : گردانیدند H
723 رسانید A : رسانیدند H
724 آورده بود A : آمده بود H
725 نظم H : -A
726 اعوان A : اغوان H
727 خود A : -H
728 خداع A : -H

شامِ ظلمت اندوز بر مُلکِ مَلِکِ[729] نیم روز تاخته فیروز گردد؛ او هم بر عساکرِ ظفر شئون شبیخون آوَرَد و بدین تدبیرِ ظلمت پذیر روزِ دولتِ خود را از آسیبِ زوال مصون گردانَد.

نظـــم

برهان فتحِ لشکرِ تو تیغِ قاطع است و آن مخالفت همه تزویر و مکر و فن

روزِ دیگر هنگامِ صباحِ با احترام که خورشیدِ ذو الاحتشام به قصدِ رفعِ ظلامِ واجب الانتقامِ احشامِ شام رایتِ ظهور را در هوای سرور برافراشت و طلایعِ نور را برای کشفِ حالِ مستورِ شبِ دیجور بر اطرافِ اُفُق [58a] بر گماشت، قراولان از جانبین سازِ بیرون شدن ساختند و جوانانِ میدانِ دلیری به قصدِ خبرگیری از هر طرف تاختند. چون طلایعِ طرفین همدیگر را دیدند و تیغ‌های نیام را از بسترِ نیام بیدار کرده بر کشیدند، یحیی که از جملهٔ دو مبشّر بود و به علّتِ اتّحاد وطن خود را نزدِ جان بَردی معتمد و مؤتمن ساخته بود[730] درین هنگام همراهِ قراولانِ مخالف بیرون تاخته فرصت را غنیمت شمرد و تنگ را سخت و عنان را سُست گردانید و در دم خود را به یارانِ خود رسانید. طلایعِ عسکرِ ظفر انجام با قراولانِ شام در پیوسته دو کس را از مخالفان[731] به تیغِ انتقام گذرانیدند و سرهای ایشان را به طریقِ نوباوه شجَرهٔ مشاجره به معسکرِ[732] ظفر اثر[733] رسانیدند. یحیی مذکور که به اتّفاقِ قراولانِ مزبور به خدمتِ اُمرای منصور رسید دید که به سمعِ فرهاد پاشا اخبارِ اراجیف رسانیده اند که عدوی[734] فتنه جوی را کثرتِ عسکر و افزونی مردانِ دلاور از آنچه متصوّر است بیشتر است و لااقلّ سی هزار سوارِ تیغ گذار با ساز[735] و سلبِ کارزار در تحتِ لوای اغوای[736] او

---

729 ملک A : -H

730 و A : -H

731 مخالفان A : مخالفا H

732 معسکر A : لشکر H

733 اثر A : آثار H

734 عدوی A : عدو H

735 ساز A : ساس H

736 اغوای A : اعوای H

حاضر و مرتّب‌اند و ازین خبر [58b] تفکّری به حالِ پاشای مذکور راه یافته است و از عزمِ جنگ درآن روز عنانِ توجّه بر تافته؛ و صلاح و تدبیر در تأخیرِ معانقهٔ صفاحِ شمشیر دیده تا آن روز اسبان آسوده و مردان لحظه‌ای[737] غنوده گردند و تدبیرِ ترتیبِ صفوف و تعیینِ محلِّ وقوف را بر وجهی که معروف و صرفه در آن باشد[738] مقرّر نمایند. امّا بکلربکی آناطولی که عمدهٔ عُظمی و رکنِ وثیقست[739] به این تأخیر رضا ندارند[740] و اعتماد بر تأییدِ کردگار و اعتبار به دولتِ سلطانِ کامکار[741] نموده نظر بر مؤدّای این کلام می‌گمارند که:

شعر[742]

وَ کُنْ صارِماً[743] کالْوَقْتِ فالْمَقْتُ مِنْ عَشِیٍّ[744] وَ إیّاکَ عَلَیّ فَهیَ أخْطَرُ عِلَّة

مبادا که بینی ز تأخیر حیف که فرصت عزیز است والوَقْتُ سَیْف

و این اختلافِ آراء موجبِ قوّتِ اعدا می‌گردید و مؤدّا به ضعفِ قلوبِ اولیا می‌شد. یحیی که از احوالِ مخالفانِ دون و قصدِ شبیخون واقف بود در موقف عرض مجموع را به تفصیل مسموعِ فرهاد پاشای مشارالیه گردانید و به عرضِ او رسانید که بر حسبِ کلامِ صاحب اللّطایف که «الخاینُ الخایفٌ» از[745] اقدام و اهتمامِ سلطانِ عالیمقام و ارسالِ عساکر درین موسم [59a] و هنگام اضطرابی تمام به حالِ حاکمِ شام راه یافته و قوّتِ دولتِ سلطانی پنجهٔ جرأتش را[746] بر تافته و جمعی که اتّباعِ او نموده‌اند اگرچه صورتاً بر بساطِ جنگ قایمند اما از خوفِ مات و نتیجهٔ عصیانِ سلطانِ سکندر سمات به غایت خایف و نادم اند. و یُمکِن که

737 لحظه ای A : لحظه H
738 که A : -H
739 وثیق A : -H
740 ندارند A : ندارد H
741 و اعتبار به دولت سلطان کامکار A : -H
742 شعر H : -A
743 صارماً A : سارماً H
744 عَشِیٍّ A : سعی H
745 از A : آن H
746 را A : -H

اگر بکلربکی آناطولی با دلیرانِ میدانِ پُردلی که پیشروِ لشکرند رو به مقاتله آورند؛ به مجرّدِ ایشان جمعیتِ مخالفان از هم فرو پاشد[747] و این تقاعدِ تو از طریقِ مردانگی و غیرت دور باشد. به استماعِ این اخبار پاشای مومی الیه هم کار را بر[748] استعجالِ کارزار قرار داده و سوار شده متوجّه گردید و خود با اکثرِ مردانِ دلاورِ قاپو خلقی در قلبِ لشکرِ ظفر اثر جای گزید و "میمنه" به میمنتِ امیر الامرا ایاس پاشا با عساکرِ شجاعت مآثرِ آناطولی به نهایتِ استحکام رسید و حاکمِ مملکت و ایلِ ذوالقدر علی بیک شهسوار با لشکرِ جرّارِ[749] آن دیار[750] به ایشان متّصل گردید و در میسرهٔ یسار نشانِ امیر الامرای قرامان شادی پاشا عساکرِ خود را مرتّب ساخته آیین بست. خسرو بیک که در آن ولا به تفویضِ ایالتِ شهر و ولایتِ حلب مکرّم و ملّقب شده بود با قشونِ جلادت شیونِ خود بدیشان پیوسته و موازی سیصد چهارصد نفر عسکرِ دلاور قاپو خلقی و جوانانِ آتش خوی و دلیرانِ جنگ جوی بر[751] بادپایانِ میدان نَوَردِ با اُستره[752] که به[753] وجودِ [59b] بیرق های ملوّن در چشمِ دشمن خار بودند نه وَرد[754] آراسته و پیراسته به رسمِ منغلای از پیش روانه شدند. از آن جانب هم آن خاینِ خایب[755] صفوفِ عسکر را بر وجهِ معروف مرتّب گردانید و آنچه مقدورِ او بود از استحکامِ اطراف و التیامِ اصناف به ظهور رسانید؛ طبلِ باطل را فرو کوفته و بُرغوی فتنه و یَرْغوی را بر کشیده زره بر[756] گرهِ نکبت در بر و شرابِ سراب انتسابِ[757] نخوت در

---

747 پاشد A : باشند H
748 بر A : به H
749 جرّار A : جرّاد H
750 دیار A : -H
751 بر A : -H
752 اُستره A : اسنه ای H
753 به A : با H
754 وَرد A : نوردارH
755 خایب A : -H
756 ساز A : پر H
757 سراب انتساب A : -H

سَر از موضعِ مصطبه متوجّهِ صوبِ معرکه گردید. چون ابصارِ انصارِ دولتِ ابدی انجام بر سوادِ لشکرِ شام افتاد فی الفور فَوَرانِ سورِ هَیجا از هر جا در دل ها زیاده شد و از حرارتِ آن مادهٔ کینهٔ فُجّار برای قبولِ صورتِ انفجار آماده گردید. شعلهٔ حُسام حَسّام به قصدِ حَسْمِ اجسام از میانهٔ چوبِ نیام بنیاد زبانه زدن گرفت و انهارِ تیغ های همچو آب به قصدِ افزونی سیلانی سیلابِ حراب[758] از فُراتِ قِراب جاری شد؛ دریای وغای کُمات برای غرقِ[759] سفینهٔ حیاتِ بُغات در اضطراب آمد. اسنّهٔ[760] رماح در روزِ روشن ستاره را به چشمِ دشمن عیان نمود؛ و نیشترِ پیکانِ[761] سهام برای دفعِ اخلاطِ فاسدهٔ بَغی بد فرجام خون از عروقِ آن لیام گشود.

لمؤلّفــه

دم کــاو دمِ فتـــنه انگـــیز شـــد دَمِ تیـــغ بر دشـــمنان تـــیز شد
ازان دَم چه گـــویم کـــزین یک دو دم جهـــان شـــد همه غـرقِ دریای دم

جان بردی را که تیرِ تدبیرش جز با نشانهٔ «رَمَیْتَ وَ ما اَصَبْتَ» نرسیدی؛ [60a] و دیدهٔ غلط بینش به موجبِ «نَظَرْتَ و ما اَبْصَرْتَ» جز خلافِ واقع ندیدی؛ رأیِ ناصواب برآن قرار یافت که طوپ و تفنگ و سایرِ آلاتِ جنگ را پیش داشته در اوّلِ پیکار[762] به یکبار خود را بر عساکرِ ظفر اثر و آناطولی ذو القدرِ زَنَد و چون بَر ایشان دست یافته باشد دیگران را به اَسهل وجهی از جای بر کَنَد. بدین تصوّرِ باطل و[763] بدین خیالِ مُحال با جمعی از مجنّدهٔ چرکس و تازی در آن[764] دشت[765] بنیادِ روباه بازی نموده پهلو داد و با صد مَکر و حِیَل

758 حراب A : جراب H
759 غرق A : عرق H
760 اسنّهٔ A : اسنه H
761 پیکان A : سکان H
762 در اول پیکار A : -H
763 و A : -H
764 آن A : -H
765 دشت A : شب H

خود را به جانبِ جَبَل کشیده راست در مقابلِ دستِ راست که مقرّ عسکرِ ظفر اثرِ آناطولی بود بایستاد. هنوز تمام از جای نجنبیده بود که دلاورانِ منغلایِ معرکه آرای که غلامانِ خاصّ سلطانِ صاحبقرانِ عالی رأی بودند به منغلایِ او رسیدند و به صدمهٔ اوّلی باروی ثباتِ آن قومِ بی رو را متزلزل گردانیدند و با تیغِ فروزان مثلِ آتشِ سوزان که در اغصانِ نیستان در آویزد در ایشان در آویختند و به یک دم خونِ چندکس را از آن جُندِ بی باک با خاک برآمیختند.

نظـــم

غلامانِ خاصّ شـــهِ کامـــکار بر افـــروختند آتـــشِ کارزار
نمـــودند شـــیرانِ رومی نژاد به فرعونیـــان روزِ طـــوفانِ عاد

اعدا چون مشاهدهٔ آن حال نمودند مساهله را جایز ندیدند و در [60b] صدمهٔ اوّلی به عسکرِ ذوالقدر رسیدند. علی بیک که[766] مُقدّمِ ایشان بود و در مُقدّمه روان؛ چون در خود تابِ مصادمه و مقاتله با آن گروهِ انبوه ندید مراجعت را اولَی دانست و باز گشته در عقبِ لشکرِ آناطولی خزید. ایاس پاشای شجاعت شعار هم با عساکرِ تیغ گذارِ خود بر حسبِ امرِ بی اشتباهِ «فَقاتِلوا الّتی تَبْغِی حَتّی تَفی إلَی أمْرِ اللهِ» از عاجِ تکاورانِ صرصر منهاج نموده پیش دوانیدند و به لسانِ صبحِ تیغ و سنان مضمونِ آیهٔ «فَمَحَوْنا آیَةَ اللّیْلِ» را[767] به سمعِ جمعِ شامیان رسانیدند. صیتِ نفیرِ سهمناک و صدای اصطکاکِ گرزهای بی باک به اوجِ سمّاک رسید و بادِ حملهـــای دلاورانِ سفّاک خاکِ آن معرکه را[768] بر روی خنجر گذارِ افلاک پاشید ضربِ اُلوفِ سیوف صُنوفِ[769] قفس های ارواح را شکستن گرفت و حبلِ پُر

---

766 که H- : A
767 را H- : A
768 را H- : A
769 صنوف A : مشوف H

حیلِ[770] کمندِ عدوبند به جای حبل الورید گردن های سرکشانِ مرید را بنیادِ بستن نهاد.

لمؤلّفــه

ز گرزِ گران جان سبکبار شـــد زِرِه بـــر عدو همچو غلبار[771]شد
لطیفش برفتی و مـــاندی کثیـــــف ز غلـــــبار[772]کَیْ می‌رود جز لطـیف

آمیزشِ برف و دماءِ رنگین روی زمین را به صورتِ عروسِ با آیین تزیین نمود؛ امّا هر که با او دست در آغوش کردی مهرش نقدِ[61a] روان بود و از امتزاجِ ثَلجِ سَمَن نمون[773] با خونِ لاله گون و[774] دریای[775] نهالِ ارماحِ[776] مزیّن به بیرق های بوقلمون دامنِ آن کوهستان مثلِ صحنِ گلستان می‌نمود؛ امّا خارش سنانِ جان ستان بود.

لمؤلّفــه

ز عکسِ رخِ سرخ و زردِ[777] درفش ملـــمّع شـــده رویِ تیـــغِ بنفش
نـــموده چو گلـــــزار دشـــتِ چگل ولـی خـــارِ او نشـــترِ جـان گُسل

جان بَردی غزالی چون آن حالِ شدید را بدید اگرچه حیرتش زیاده بر آن گردید که یارای جنگ و[778] یارای درنگ داشته باشد امّا به حکمِ حمیّتِ جاهلیّت حرکة المذبوحی به ظهور می‌رسانید و مانندِ غزالِ تیر خورده دست و پایی می‌افشانید. چون مردانِ کارِ آناطولی و غلامانِ درگاهِ عالی آبِ تیغِ کینه گذار را به یکبار در انهارِ روانِ آن اشرار روان گردانیدند؛

---

770 حیل A : پر حبل H
771 غلبار A : غربال H
772 غلبار A : غربالی H
773 نمون A : نمودن H
774 و A : -H
775 دریای A : در پای H
776 ارماح A : ارماج H
777 و A : -H
778 و A : -H

و صدای صدماتِ متعاقبه را به گوشِ سلحشورِ فلک رسانیدند؛[779] از میامنِ صبحِ اقبالِ سلطانی روزِ جمعیتِ شامیان به شبِ وبال و پریشانی رسید. به ناچار وجوهِ آن گروهِ دَغا از صوبِ معرکهٔ وَغا بر گردید و ریسمانِ چاره شان بگسیخت و ارکان قرار که به نقصان نقطه به فرار مبدل می‌گردد از بیم فرو ریخت. تمامی آن مجنّده از بنده و حُرّ مضمونِ «سَیَهْزَمُ الجَمْعُ و یُوَلّونَ التدُّبرَ» را در حقّ خود [61b] تمام دیدند و نفوسِ بد فرجام را در معرضِ تیغِ خون آشام و هدفِ سهامِ ملام یافتند. غزالی پُر وَجَل که خود را شکارِ صیّادِ[780] اجل دید بی‌اختیار از پیشِ آن لشکرِ شیر شکار رمیده عنانِ تماسک و قرار را بگذاشت و راهِ بی‌عاری و فرار را[781] برداشت. در اثنای گریز و جست و خیز و نشست چون با سکندرِ زمان طریقِ بَغی و عصیان پیش گرفته بود اسبِ کامِ بدلگامش سکندری خورده بی آکام بر جست و پشتی که بر قبولِ دولت یعنی چاکری شاهِ غضنفرصولت کرده بود بر عقبِ زینِ چرکسی که به غایت بلند می‌باشد آمده بشکست و در پای سنگِ عظیمی[782] که آنجا بود بر خاکِ مذلّت نشست. نزدیکان و غلامانش هرچند سعی کردند که بازش سوار کنند با آنکه راهِ خلاصِ خود از هر طرف بسته بود او هم چنان طرف بسته افتاده[783] و خسته بود که دیگر نتواند بر خاستن.[784]

نظـــم

هر آن کهتر که با مهتر ستیزد چنـــــان افتد که هرگز بر نخیزد

لاجرم او را بر آن حال گذاشتند و راهِ فرار برداشتند. درین اثنا بکلرخان نام شخصی از آحادِ عسکریانِ آناطولی به سر وقتِ آن سزاوارِ موت رسید و ناشناخته سرش را که کاسهٔ

---

779 رسانیدند A : رسانید H

780 صیّاد A : صید H

781 را A : -H

782 عظیمی A : عظمی H

783 افتاده A : -H

784 خاستن A : خواستن H

بادهٔ هوس و هوا و مکیالِ خیالِ بادپیما بود به خنجرِ آبدارِ [62a] آتش گذار جدا ساخت و به خدمتِ بکلربکی رسانیده بر خاکِ مذلّت انداخت. و از غرایبِ واقعات آنکه قبل از وصولِ عساکرِ نصرت[785] شمول جان بردی شبی که پردهٔ ظلامِ شام شمّهٔ قصرِ نُه آشام را پوشیده بود در خوابِ ناصواب چنین دیده بود که آتشِ عظیمی به سوقِ بادِ مسموم[786] از جانبِ روم می‌آید و در همان دشت که او را این حال دست داد آن آتش متوجّهِ او می‌گردد[787] و به هر جانب که آن خایب[788] از پیشِ آن آتش می‌گریزد پنجه‌های شعلهٔ آن در دامنِ او می‌آویزد؛ آخرالامر التجا به پای سنگی می آوَرَد و در پای آن می‌خزد[789] و این خواب را با بعضی اصحابِ خود در میان نهاده بود[790] و همان سنگ را نشان داده که در پای آن سر نهاده. به حکمِ کلامِ با اتّساع که «کُلُّ سِرٍّ جاوَزَ الإثْنَیْنِ شاعَ»[791] خبرِ این خواب به گوشِ یحیی چاشنی گیر رسیده بود و در خیالِ او جای گیر گردیده.[792] بعد از حصولِ ظفر اتّفاقاً یحیی را گذر بر آن حَجَر افتاد. چون نیک نظر کرد بدنِ غزالی را بی سر در پای آن حَجَر دید و منذکّرِ آن واقعه گردید و به خدمتِ اُمرا آمده قضیّه را معروض گردانید. تفحّص نمودند؛ در میانِ سرها آن سرِ پُر شور و شرر را یافتند و کسانی که به طلبِ او به هر سو [62b] شتافته بودند باز عنان به جانبِ معسکرِ ظفر مقر تافتند اصنافِ لشکر به اطراف تاختند و هر کرا از بقیّة السّیف یافتند بعضی را به تیغِ بی حیف پرداختند و بعضی را بستهٔ بندِ نکال و خستهٔ سلاسل و اغلال[793] ساختند.

---

785 نصرت A : تصرّف H
786 مسموم A : سموم H
787 می گردد A : می گردید H
788 خایب A : جانب H
789 می خزد A : می خرد H
790 بود A : -H
791 چون A : -H
792 گردیده A : گردید H
793 اغلال A : اعلال H

نظـــم

از چنـــــــبرِ مخالفـــتت هر که سر نتافت　　حبل الوَرید گشت به گردن دَرَش رَسَن
هر سر که از خمارِ خلاف[794] تو شد گـران　　دورش در اوّلـین قـــدح آورد دُردِ دون

سپهسالارِ مقتدا به اتّفاقِ امرا عرضه داشتی مشتمل بر حصولِ این فتحِ سعادت نشان به محضِ تأییدِ ایزدِ منّان و یُمنِ اقبالِ سلطانِ صاحبقران قلمی نموده سرِ غزالی را که به اضلالِ نخوت در جوالِ غرور شده بود در توبره ای نهادند و چند سری دیگر برای سربار بر آن افزوده به درگاهِ سلاطین پناه فرستادند؛ در آن[795] ولا زبانِ زبانا از اوجِ سما در ثنای سلطانِ ظفر لوا مضمونِ این مقال را به ادا رسانید که:[796]

لمؤلّفـــه

پادشـــــــاهی که صبحِ دولـتِ او　　نوربخشِ جمیعِ بحر و برّ است
بر سرِ خوانِ چاشـــــــتش خورشیـد　　مثلِ قرصـــیست هم نه معتبر است
شـــام چه بُود که دخلِ هفت اقلـــیم　　بَهرِ شامش کمینه ما حَضَر است[797]
سرِجـــــان بردی ار ز شـام آمـد　　تو مپنـــدار کین بسی ظفر است
[63a] باش تا صبحِ دولـتش بدمـد　　کین هنوز از نـــتایجِ سَحَر است

و چون به واسطهٔ طغیانِ آن خارجی با ضلالت و خروج او از مسلکِ[798] اتباعِ سلطانِ واجب الاطاعت و هدمِ بنیانِ قوانینِ عدالت فتوری تمام به مخارج و مداخلِ امورِ مالی و مُلکی شام و انتظامِ احوالِ اهالی آن مقام راه یافته بود و قبایلِ اعراب که در حوالی و[799]

---

794 خمار خلاف A : خلاف خمار H
795 در آن A : دوران H
796 که A : -H
797 شـــام چه بُود ... ما حَضَر است A : -H
798 مسلک A : ملک H
799 حوالی و A : -H

نواحی آن مُلک دایرند و سایر؛ و[800] بر حسبِ فرمودهٔ «وَ یَتَرَبَّصُ بِکُم الدّوایر»[801] در آن ایّامِ فترت و فساد به تعرّضِ رعایا و قرای آن بلاد معتاد شده بودند، رأیِ اشرفِ سلطانی که قیّمِ وظایفِ جهانبانیست اقتضای آن فرمود که یکی از[802] عُظَمای اُمرای عالیمقدار کسی که هم به زلالِ تیغِ آبدار نایرهٔ[803] فتنه و فسادِ اشرار را [804] فرو نشانَده و هم[805] رفعِ اعلالِ[806] عدالت و[807] کسرِ مراسمِ[808] ظلم و ضلالت نماید در آن مملکت نصب نمایند. بنابر این رأیِ[809] متینِ سلطانِ[810] سلاطین اقامت خدمات امیرالامرایی شام را به عهدهٔ ایاس پاشا که قبل ازین امیر الامرای آناطولی بود تفویض فرمودند؛ و جمعی کثیر از اُمرا و عساکرِ جلادت انتما را برای ضبط و ربطِ آن حدود در تحت لوای پاشای مشارالیه و موافقت و مرافقتِ[811] او همانجا باز داشتند و فرهادپاشا با باقی عساکرِ آن سفر به مراجعت مأمور گشتند. و خاطرِ اشرفِ اعلی در آن ولا[812] مایل به غزای کُفّارِ انکروس که اشدّ اعدای دین بودند[813] می‌بود و همیشه با وزرا و نوّاب در آن باب محاوره می‌فرمود والحمدُللّٰهِ الوَدود.[814]

---

800 و A : -H
801 فرمودهٔ «وَ یَتَرَبَّصُ بِکُم الدّوایر» A : -H
802 که یکی از A : -H
803 نایرهٔ A : ثابرهٔ H
804 را A : -H
805 هم رفعِ A : هم و رفعِ H
806 اعلال A : اعلام H
807 و A : -H
808 مراسم A : قهر اهم H
809 رای A : امر H
810 سلطان A : -H
811 و به موافقت و مرافقت A : -H
812 در آن ولا A : زمستان H
813 ملک قدوسند بودند A : -H
814 والحمد الله الودود A : -H

داستانِ نصرت نشانِ سفرِ بلغراد و قلعِ بنیانِ اهلِ کُفر و فساد

[63b] و درین داستان چند گفتار استطار می‌یابد:

گفتارِ اوّل در بواعثِ این سفرِ ظفر مقرّ[815]

اگرچه بر انظارِ نُظّار و ضمایرِ اهلِ بصیرت و ابصار کَالشَّمْسِ فِی رابِعَةِ النَّهار روشن و آشکار است که امتثال به امرِ باهرِ «قاتِلُوا الَّذینَ لایُؤمِنونَ بِاللهِ و لا بِالْیَوْمِ الآخِرِ»[816]همیشه آیینِ تمامِ سلاطینِ آلِ ظفر مآلِ عثمانی و مسلکِ آن پادشاهانِ مؤیَّد به تأییدِ ربّانی بوده است و اقصی مقاصدِ این شاهانِ عالیشان در هر زمان و هر مکان اشاعهٔ مراسمِ ملّتِ بیضا و اقامتِ وظایفِ جهاد و غزا می‌نموده است –قدّسَ اللهُ تَعالی اَسرارَ اَسلافِهِم و جَعَلَ بَسیطَ الارْضِ سریراً لِسَلْطَنَةِ اَخْلافِهِمْ– امّا باعثِ خاصّ ِ این غزاءِ مبارک و میمون و این نهوضِ خجسته و همایون آن بود که چون سابقهٔ حکمت بالغه مراسمِ منیفهٔ «إنّی جاعِلٌ فی الارضِ خلیفَةً»[817] را تازه گردانید و ارادهٔ ازلیّه به نفخِ روحِ خلافتِ علیّه در قالبِ حشمت و عظمتی مجدّد متعلّق گردید. یعنی نوبتِ جلوس بر سریرِ خانی و اورنگِ سلطانی بر وجهِ معهود و بر طبقِ«و وَرِثَ سُلَیْمَنُ داودَ»[818] به این سلطانِ صاحبقران رسید و صَیت و صدای کوسِ پادشاهیش قارعِ اسماعِ اهلِ شرق و غرب شد.

لمؤلّفــه

گویِ زمین در خَمِ چوگان کشــید جـــور و ستم را خطّ ِ بُطلان کشید
[64a]گشت جهان باز ز تو پُر طرب یافـت امان هم عـجم و هم عرب[819]

---

815 داستانِ نصرت نشانِ سفرِ ... این سفرِ ظفر مقرّ A : -H

816 «قاتِلُوا الَّذینَ لایُؤمِنونَ بِاللهِ و لا بِالْیَوْمِ الآخِرِ» A : -H

817 «إنّی جاعِلٌ فی الارضِ خلیفَةً» A : -H

818 «و وَرِثَ سُلَیْمَنُ داودَ» A : -H

819 هم عجم و هم عرب A : هم عرب و هم عجم H

شد لبِ صبحِ امـــل از خـــنده باز خـــــاتمِ معـــــهود درخـــــشنده باز

ملوک و سلاطینِ اطراف و اقطار چه حکّامِ کرامِ اهلِ اسلام و چه فرماندهانِ کفّارِ لیام به خدمتِ تهنیت و مبارک باد و اظهارِ اطاعت و انقیاد مبادرت و قیام نمودند و ابوابِ سلامت را به اظهارِ مطاوعت بر روی خود گشودند. سوایِ کَفَرهٔ معاندینِ انکُروسِ بی دین که بر وفقِ «اَبَی أنْ یَکونَ مَعَ السّاجِدینَ»[820] به افزونی اسبابِ قوّت و[821] قدرت و بسیاری لشکر و مکنت مغرور گشته شیوهٔ استکبار را شیمهٔ خود گردانیدند و به متانتِ حصون و قلاع و حصانتِ مملکت و ارباعِ خود اعتماد نموده کَشَف وار سر در لاکِ اعراض کشیدند. و فی‌الواقع بنابرآنکه پادشاهِ دین دارِ عالی تبار والدِ بزرگوارِ سلطانِ صاحبقران سلطان سلیم خان علیهِ الرّحمة و الغفران[822] قبل ازین چند سال بود که همّتِ عالی نهمتش مصروفِ اطفاءِ نایرهٔ فتنه و فسادِ شاهِ ایران زمین و دفعِ طغیانِ طایفهٔ قزل باشِ ضلالت رهین بود و بعد از آن باز متوجّهِ تسخیرِ دیارِ عرب و برّیّه و فتحِ ممالکِ مصریّه گشته بود. [64b] چرا که سلطان و امراء چراکسه هم که حکّام و ولاتِ آن ممالک بودند با[823] پادشاهِ مزبور در معاداتِ سلطانِ مرحومِ مبرور موافقت نموده بودند و به سببِ این موانع مدّتی مدید و عهدی[824] بعید بود که دیارِ اُنکُروس چنانچه باید فرسودهٔ حوافرِ خیولِ غزات و نوافرِ وفودِ[825] کمات نگردیده بود و لشکر و یراق و قوّتِ آن اهلِ شقاق در آن اوان نسبت با هر زمان اضعافاً مضاعفه گردیده بود و حصون و بقاعِ ایشان به نهایتِ استحکام رسیده. القصّه چون آن ابلیس سیرتان از سجدهٔ[826] انقیاد و اذعان به خلیفهٔ زمان ابا نمودند امیر لوای بوسنه بالی بیک یحیی پاشا که حافظِ آن ثغر بود به نزدِ قرالِ ضلالت مآلِ اُنکُروس که موسوم بود

820 «اَبَی أنْ یَکونَ مَعَ السّاجِدینَ» A : -H

821 و A : -H

822 والغفران A : و الرضوان H

823 با A : -H

824 مدید و عهدی A : -H

825 وفودِ A : وقود H

826 سجدهٔ A : شجره H

به لاوش قرال کسی فرستاد و بر طبقِ فرمودهٔ «یا إبلیسُ ما مَنَعَکَ أنْ تَسْجُدَ» از موجبِ آن بی رامی استفسار نمود و انواعِ وعید و تهدید بر آن افزود. چون آن اهلِ شرّ و شرور به شوکِ شوکتِ خود مغرور بودند و از وردِ اطاعتِ سلطانِ محمّدی ملّت دور، جوابِ نه بر وفقِ صواب دادند و فرستاده را باز داشتند[827] و رایتِ تمّرد و معانده[828] را بر افراشتند. امیرِ مشارالیه هم قضیّه را معروضِ عاکفانِ سُدّهٔ سنیّه گردانید. وزرای عالی رأی [65a] هم در وقتِ مجال معروضِ[829] پایهٔ سریرِ گردون منوال[830] گردانیدند. بُخارِ حمیّتِ دینیّه و غیرتِ سلطانیّه از دلِ مبارکِ کوه شکوه بر آمده سحاب وار نهالِ عزیمتِ غزای غرّا[831] را که مغروسِ[832] روضهٔ خاطرِ دریا مقاطر بود آب داد و تخمِ بناتِ نباتِ جهاد که سرشتهٔ طینتِ پاک نهاد بود بنیادِ سر سبزی و نشو و نما[833] کردن گرفت.

لمؤلّفــه

ز غیرت رُخَش همچو گُل بر فروخــت وزان دشـــــمنِ همـچو خارش بسوخت
چو شیـرِ ژیان پنجـــه زد بر زمــین تزلـــــزل در آمد به کـــــوهِ مکین

فی الحال امرِ قضا مثال صادر گردید که حالیا قبل از توجّهِ رایاتِ ظفر آیات بر حسبِ مضمونِ ازهرِ «وَ لَنُذیقنّهُمْ مِنَ العَذابِ الأدْنی دونَ العَذابِ الاکْبَرِ» امرای سرحدّ و عساکرِ آقنچی بی‌عدد و حدّ[834] که در آن اطراف و اکناف ساکن و سایرند از آبِ طونه عبور نموده از هر طرف در آیند و تمامِ حوالی و نواحی ممالکِ کفّارِ روس و اُنکُروس و لَهْ و چَهْ و خِروات و غیرِذلک را که به ولایتِ اُنکُروس متّصل است تاخت نمایند و ابوابِ بلا را بر روی

827 بازداشتند A : بازداشتن H
828 معانده A : عناد H
829 سنیّه گردانید. وزرای عالی رأی هم در وقت مجال معروض A : -H
830 منوال A : مثال H
831 غزای غرّا A : -H
832 مغروس A : مغروش H
833 نشو و نما A : -H
834 و حدّ A : -H

اعدای دینِ اعلا بگشایند. و همچنین [65b] حکمِ قضا امضا به اسمِ خانِ تاتار و دشت سرای سعادت گرای خان شرفِ اصدار یافت که با لشکرِ کینه گذارِ باد رفتارِ تاتار دیارِ کفّارِ لَهْ و روس را از جانبی که به مملکتِ او متّصل باشد بتازند و دست تصرّف به اسر و نهب و غارت و یغما و جرّ و جلبِ نُعَما بیازند[835] تا کفّارِ لیام را بعد ازین نیّت عزیمتِ اهلِ اسلام معلوم گردد. و آنچه مقدورِ ایشان باشد[836] بر حسبِ کلامِ تهدید انجامِ «فاجْمَعوا أمْرَکُم و شُرَکاءَکُم» از اجتماع و اتّفاق و تهیّهٔ ساز و یراق به ظهور رسانند و بعد از آن مقدارِ قدرت و قوّتِ خود را که بدان مستظهرند بدانند. چون احکامِ قَدْر آثار مصحوبِ الاغانِ صَرصَر شعار[837] به آن اطراف و اقطار رسید،

لمؤلّفــه

به فرمانِ سلـــــــطـان صاحبـــــقران — که بر برّ و بحـــر است حکمش روان
ز هر سوی لشکر روان شد چو سیـــــل — هزَبرانِ ناورد چو خیـــل خیـــــــل
باخـــــتر برآمـــــد ســـرِ نیـــزه ها — عنـــــــان گشت بر باد پایان رها
نـــهادند رو ســـــوی مُلـــــکِ عـــدو — چو شـــــیری که بیرون شود صید جو
چو بادِ دمان و چو برقِ جَهـــان — رسیـــــدند تازان و جولان کنان
وزان پـــس که جـنگی بشد سرســـری — گشـــادند بـازو به غـــــــارتگری
[66a] ز پاکیـــــــزه رویانِ زُهره جبین — که آرنـد ز ابرو و[838] مـژگان کمین
ز اسب و سمور وَز سنـــــــجابِ روس — ز هر جنـــس کان هست در اُنکُروس
ربودند و بردند بسیـــــار چیـــــز — گرفـــتند و گشـتند تکرار تیز[839]

---

835 بیازند A : بتازند H
836 باشد A : -H
837 مصحوب الاغان صرصر شعار A : -H
838 و A : -H
839 تیز A : نیز H

رساندند خُمسَش به درگاهِ شـــــاه شهی کوست اسلامیان را پناه[840]

و باز حکمِ قضا انجام به اسمِ امیر الامرای مصر خیر بیک و امیر الامرای شام ایاس پاشا مرقومِ ارقامِ دبیرانِ عُطارد ارقام گردید. مضمونِ آنکه: در مقارّ و محالّ خود ساکن بوده به محافظتِ آن ممالک بر وجهِ ستوده مشغول باشند و تخمِ معدلت در زمینِ نَصفت پاشند. و به اسمِ وزیرِ رتبهٔ ثالثه فرهاد پاشا که سابقاً برای دفعِ جان بردی غزالی به جانبِ شام و آن حوالی رفته بود و بعد از اطفاءِ نایرهٔ آن فتنه به توجّهِ درگاهِ عالمپناه[841] مأمور گشته بود امرِ عالی شرفِ نفاذ یافت که به هر جا که رسیده باشد باز گشته در شهرِ قیصریّه که سرحدّ ممالکِ قرامان است اقامت نماید. و احکامِ مطاعه به اسمِ امیر الامرای مملکتِ آناطولی خسرو پاشا و امیر الامرای آبلستان و مرعش علی بیک شهسوار اوغلی و امیر الامرای مملکتِ قرامان شادی پاشا و امیر الامرای مملکتِ روم سنان پاشا[842] و امیر الامرای دیاربکر و کردستان [66b] محمد پاشای بِیغْلو شرفِ صدور یافت که هر یک در مقامِ حکومتِ خود ساکن بوده و گوش هوش گشوده با امرا و عساکری که در تحتِ الویهٔ ایشانند برای مقابله و مقاتله حاضر و آماده باشند که اگر از جانبِ اعدای خُفّاش صفت که بُعدِ رایاتِ خورشید آیات را فرصت و غنیمت می‌پندارند حرکتِ مخالفی ظهور یابد به قدرِ احتیاج به وزیرِ مشارالیه ملحق گشته معاضدتِ او نمایند و به عونِ کردگار دمار از روزگارِ اعدای نابکار برآورند. و حکمِ عالی و فرمانِ قَدَر مجالی به اسمِ عساکرِ جلادت مآثرِ قاپوخلقی و بکلربکی روم ایلی احمد پاشا و سایرِ امرای آن جانب شرفِ نفاذ یافت. مضمون آن که: تهیهٔ اسبابِ غزا و جهاد و احضارِ آلاتِ محاربه و مضاربه با اهلِ کفر و فساد نموده در اوّلِ ربیعِ منیع مجموع مهیّا و آماده و اشارتِ ظفر بشارت را منتظر ایستاده باشند.

---

840 شهی کوست اسلامیان را پناه A : شهنشاه دیندار گیتی پناه H

841 عالمپناه A : عالی پناه H

842 سنان پاشا A : -H

لمؤلّفــه

چنین داد فرمان شـــــهِ شیر دل که مـــردان جنـــــگی آهن گُسَل
در آرند در زیر زینِ رَخـــش عزم شود پیـشِ ایشـــان یکی رزم و بزم
مهیّا بایستند با سـازِ جنـــگ میان ها به کینِ عدو بسته تنگ
چو بانگِ نفـــــیر از درِ بارگـــاه بر آید در آینـــــــــد یکسر به راه

ذکرِ خروجِ رایاتِ سِدره عروج از دارالسّلطنه محمیّه[843]

[67a] چون سلطانِ رفیعِ ربیع به عزمِ تسخیرِ حصارِ متین زمین لشکرِ بی انحصار و نباتِ اخضر شعار را از جای بر انگیخت و سحابِ فلک مآب به کمانِ قوسِ قزح سهامِ الماس پیکانِ امطار و بُندقه های تگرگِ خارا گذار را برسُکّانِ قلعه غبرا فرو ریخت بر سرِ اَعلامِ سرو و شمشاد فاختهٔ دلشاد مانند دلیرانِ دشمن جو از هر سو بانگِ کوکو بر آورد و هزار دستان به وصفِ پیکانِ غنچه و سپرِ گلِ درخشان داستان دلنشانِ رستمِ دستان را به یاد مبارزانِ دلاور آورد.

رسیده آهِ سحـــرگاهِ بلبلان در گل گمـــان مبرکه ز بادِ هوا پریشانست
ازآن سهام که شَستِ هوا گشاده هنوز نشـــسته در دلِ گلبُن هزار پیکانست

گرمی جمشیدِ خورشید قلعه قلّهٔ کوه را از دست تعلُّبِ کافر برف وافر انتزاع نمود و نرگسِ دیده ور با رُمحِ اخضر بعینه مانندِ طلیعهٔ[844] لشکَرِ سلطانِ ظفر اثر به هر جانب دیدهٔ احتیاط برگشود .

بیـــت

گشاد باغ ز نرگسِ هزار چشم کجاست کسی که یک نظـــرِ اعتبار بگشاید

سلطانِ صاحب قران فرماندهٔ زمین و زمان پادشاهِ ممالک ستان خلیفهٔ رحمن خلّد الله سُبحانهُ[845] مُلکَهُ و سُلطانَهُ به جنبشِ لشکرِ ظفرنشان و بیرون رفتنِ اتاقِ گردون مکان فرمان داده یوم الخمیسِ نهم جمادی الآخر سنهٔ [67b] سبع و عشرین و تسعمائه[846] تبرّکاً تیمّناً با مواکبِ کواکب مراتب به[847] زیارتِ مرقدِ محفوف به انوارِ رضوان و رحمتِ باری خالدبن

---

843 ذکرِ خروجِ رایاتِ سِدرهٔ عروج از دارالسّلطنهٔ محمیّه A : -H
844 طلیعهٔ A : لطیفه H
845 سبحانه A : -H
846 سبع و عشرین و تسعمایه A : -H
847 به A : -H

زیدُ الانصاری رضی الله عنهُ المُکَنّی به ابی ایّوب که در ظاهرِ دارالسّلطنه در قصبه‌ای که مشهور و معروفست[848] به ایّوبِ انصاری فرمود و بر سرِ آن مرقدِ اَنوَر حُفّاظِ کلامِ مجید را به تلاوت آیات کتابِ حمید امر نموده انواع جوایز و صلات عطا فرمودند و بر حسبِ قانونِ مقرّر خدّامِ رکابِ سعادت مقرّ سی‌هزار آقچهٔ عثمانی بر فقرا و ایتام که در آن مقام حاضر بودند تصدّق نمودند و از آنجا به دار السّلطنه مراجعت فرموده بر سرِ مزارِ والدِ مرحومِ جنّت مکانِ اقالیم ستان سلطانِ سلاطینِ جهان قاهرِ اهلِ بغی و طغیان سلطان سلیم خان علیه الرّحمة و الغفران تجشّم[849] فرمودند و روح پر فتوحش را به فاتحهٔ فایحه مسرور نمودند. و طرحِ جامع و عمارتی که استادانِ مهندس و صُنّاعِ متحدّس در آن مقامِ رحمت اِرتسام کشیده و رسم نموده بودند به نظرِ شریف در آوردند و آنچه به خاطرِ اشرفِ اعلی رسید مزید و[850] الحاق فرمودند. و در آن روز چندان قُرای معموره و املاک مسقّفه و غیر مسقّفه بر آن جامع و عمارت برای خرجِ صادر و وارد و اطعامِ فقرا و ضُعَفا و وظایفِ حُفّاظ و ایمّه و خطبا و سایر مرتزقهٔ آن عمارت و آن جامعِ با نزهت وقف و تعیین [68a] فرمودند که هر سال مبلغ دوازده بارِ صد هزار آقچهٔ عثمانیّه از آن اوقاف حاصل می‌شود و صرفِ مصارفِ شرعیّهٔ آن می‌گردد. و از آنجا[851] زیارتِ مرقدِ مقدّسِ سلطان الغزاة و المجاهدین قامع الکفرة و المشرکین الغریق فی بحارِ رحمة الرّحمن سلطان محمّد خان فاتحِ دارالسّلطنهٔ قسطنطنیه علیه الرّحمة من خالق البرّیّةِ فرمودند و آن روضهٔ منوّره را به فرّ قدومِ رضوان رسومِ رشک بهشت موسوم گردانیدند. و از آنجا به مزارِ جنّت شعارِ جدّ بزرگوار[852] سلطانِ جنّت مکان اعدلِ خواقینِ زمان مؤیّدِ دینِ مُلکِ دیّان[853] سلطان بایزیدخان علیه الرّحمة و الرّضوان تشریف

---

848 است A : -H

849 تجشّم A : ختم H

850 و A : -H

851 آنجا A : به H

852 بزرگوار A : بذرگوار H

853 اعدلِ خواقینِ زمان مؤیّدِ دینِ مُلکِ دیّان A : -H

فرمودند و به وسیلهٔ فاتحهٔ فایحه از روحانیّتِ قدسی آثارش استمداد و استظهار نمودند و در هریک ازین مزاراتِ متبرّکه حُفّاظِ کلامِ قدیم را به جزایلِ عطای عمیم سر افراز فرمودند و در هر یک به دستورِ مقرّر خدّامِ رکابِ سعادت مقرّ سی هزار آقچه بر فقرا و ایتام تصدّق می‌نمودند و چون به سعادتِ غامره به سرای عامره مراجعت نمودند امر فرمودند که در هریک از امصار ثلثهٔ دارالسّلطنه و دارالمُلکِ بورسا[854] و دارالنّصرِ ادرنه[855] صد هزار آقچهٔ عثمانیّه از وجهِ حلال بر فقرا و مستحقّانِ آن محال[856] قسمت نمایند و سوای این تصدّقاتِ مذکوره جمیعِ موالی و علما و صلحاء دارالسّلطنه را هر یک به عطای جزیل[857] [68b] و انعامِ جمیل نوازش نمایند حسب الامر العالی أعالی این طوایف را ده هزار و دیگران را از هفت هزار تا چهار هزار[858] عطا نمودند و یوم السّبتِ یازدهمِ شهرِ مذکور با وفودِ[859] نصرت و اقبال و جنودِ عظمت و جلال از دار السّلطنهٔ قسطنطنیّه حمیّت به معدلتِ سلطان[860] عَنِ البَلیّه بیرون فرمودند.

نظـــم

خروشِ کوس و بانگِ نای برخاست[861] زمین چون آسمان از جای برخاست[862]

سپهـــــــداران عَلَـــم بالا کشـــیدند دلیران رخت بر صـــــحرا کشیدند

کشیده غـــاشیه خورشـــــید بر دوش رکابش کرده مَه را حلقه[863] در گوش

نهیبِ چـــــاوشان که دور شُـــو دور زگیتی چشم بد را کـــــرده مهجور

---

854 بورسا A : بودسا H

855 ادیرنه A : ادرته H

856 محال A : مجال H

857 جزیل A : جزئل H

858 تا چهار هزار A : -H

859 وفود A : -H

860 سلطان A : سلطانها H

861 برخاست A : برخواست H

862 برخاست A : برخواست H

863 حلقه A : خلقه H

و آن روز منزلِ حلقه لوبیکار مُخیِّم اتاقِ گردون کردار گردید. علمای اَعلام و عُظمای اهل اسلام و مجموعِ خواصّ و عوام که ساکنِ دارالسّلطنه بودند اقامتِ خدمتِ مشایعت نموده زبان به دعای حُصولِ ظفرِ مأمول برگشودند.

لمؤلفـــه

کای آفتـــابِ شاهی وی ســـایهٔ الهی فتح و ظفر به حُکمت بادا چنانکه خواهی

و روز یکشنبه دوازدهم منزلِ حرامی دره سی محلّ سراپردهٔ حریمِ اتاقِ فلک قیّم گردید و یوم الاثنین مقامِ بیغادوس[864] مضربِ اوتادِ خیامِ فلک قیام شد و چهاردهم به یورتِ چلتکلو نزولِ اجلال[865] واقع شده، پانزدهم کنارِ [69a] رودِ چورلو محلّ ورودِ آثارِ سعود گردید و شانزدهم خورشیدِ رایاتِ فتح آیات بر یورتِ قارشدران پرتو انداخت و جمعه هفدهم قصبهٔ بیرغاز مَطلعِ آفتابِ عدو گداز[866] شد؛ و هژدهم نواحی بابا اسکی سی محیطِ رحالِ رجال و منزلِ ماهچهٔ رایاتِ خورشید مثال گردید و نوزدهم صحرای قریهٔ حفصه مجمعِ وفودِ[867] شاهی و موردِ سعودِ[868] نامتناهی بود. و از آنجا یوم الاثنینِ بیستم چمن آدهٔ [869] دارالنّصرِ ادریونسیه که به ادرنه مشهورست و آن آدهٔ با انبساط محاط است به انهارِ ثلثهٔ تونجه و مَرِج و آرده مقرّ و معسکرِ[870] لشکرِ ظفر اثر گردید. علما و فضلا[871] و اعیان و عُظمای[872] آن شهرِ جنّت مثالِ مانندِ اقبال استقبال رایاتِ ظفر آیات نموده اکابرِ ایشان به سعادتِ تقبیلِ انامل بحر شمایل رسیدند و طوایفِ صُنّاع و[873] محترفه هریک مناسبِ صنعتِ

---

864 بیغادوس A : -H

865 اجلال A : جلال H

866 گداز A : گذار H

867 وفود A : -H

868 سعود A : -H

869 آدهٔ A : آره H

870 و معسکر A : -H

871 و فضلا A : -H

872 و عظمای A : -H

873 و A : -H

خود تُحَف و تبرّکات بر شاهراهِ[874] سلطانی کشیدند و اغنیا و اقویا[875] و تجّار چندان اقمشهٔ رنگین و زرّین در تحتِ اَقدامِ سمندِ صرصر قرینِ پادشاهی گسترانیده بودند که آنچه از سبزه زار و ازهارِ بهار در آن چمنِ اِرَم[876] آثار پایمال خُیولِ غزات می‌گردید تلافی آن نموده گویدا باز به یُمنِ مَقدمِ سلطانی ربیعی دیگر در آن فضای[877] وسیع پدید می‌گردید.

نظـــم

ولَوْ حَلّ فی الاَرْضِ الجَدیبَةِ[878] مَرّةً لَظَـــلَّتْ بأنـــــوارِ الرّبیـــعِ تَفَتُّقَ

[69b] و روز دیگر با سعادات موفوره به عزمِ سیرِ سرای معموره سوار شده با زمره‌ای از خواصِّ مقرّبان به درونِ شهر فرمودند و سرای گیتی نمایِ آن را مجدّداً سیر فرمودند؛ ویوم الاربعا به انعقادِ دیوانِ اعلی امر فرموده بعضی امرای الویهٔ روم ایلی که به درگاهِ[879] جهان پناه رسیده بودند آن روز به سعادتِ پایبوس سرافرازگردیدند و هریک به قدرِ وسع و یسار پیشکشهای بسیار کشیدند. الطافِ پادشاهانه بر همه نظرِ عالی گذرانیده برای تطییبِ قلوبِ آن بندگان از هریک تحفه ای قبول فرموده باقی را باز به ایشان عطا فرمود. و آن روز بعضی امرا و آغایان را هم منصبِ سنجق عطا فرمودند و مجموعِ علما و صلحا و فضلای آن شهر را از نهرِ احسان و انعام به عطایای جلیله بهره مند ساختند و سایر مستحقان و فقرا را به صلات و[880] صدقاتِ جزیله نواختند.

---

874 بر شاهراهِ A : بر سر شاه راه H

875 اقویا A : اقربا H

876 اِرَم A : آرام H

877 فضای A : افضای H

878 الجدیبة A : الحدیثه H

879 درگاه A : درگان H

880 به صلات و A : -H

بیـــت

در شرق و غرب هستت انعامِ عامّ چون خور بر برّ و بحر دایم فیضِ غمـــــام بادت

و پنجشنبه بیست و سیُم خاطرِ اشرفِ اعلی میلِ صید فرموده در قوری ادرنهٔ شیر شعار نشاطِ شکار فرمودند. و در آن منزلِ فیروز روز به روز[881] افواجِ عساکرِ نصرت انتما مانندِ امواجِ دریا متعاقب و متوالی می‌رسیدند و به اردوی ظفر خوی ملحق می‌گردیدند. چون بنا بر کثرت و ازدحامِ آن عساکر[882] نصرت انجام یک [70a] راه را گنجایشِ ایشان نبود امرِ عالی صادر گردید که امیرالامرای روم ایلی احمد پاشا با امرایی که همراه او بودند دو روز پیش از نُهوضِ رایاتِ پادشاهی از راهِ اوزنجه اُوَه متوجّهِ جانبِ فیلبه[883] شود. و یوم السّبتِ بیست و پنجم ماه مذکور رایاتِ منصورهٔ سلطانی از آنجا روانه شده آن روز موضعِ تاتار کویی مُخَیِّمِ اتاقِ گردون نطاق گردید. و از آنجا به یورتِ قره حصارلو و از آنجا به یورتِ سازلو دره فرمودند و روز سه شنبه بیست و هفتم به قُربِ قریهٔ کوچری اوغلی نزولِ عظمت شمول واقع شده همان روز دیوانِ عالی انعقاد[884] یافت و فرستادهٔ خانِ تاتار که خُمسِ غنایمِ بی شمار را چنانچه سابقاً ذکر آن گذشت آورده بود به وسیلهٔ وزرای عظام گذرانید. و بعضی امرای روم ایلی هم که مجدّداً به معسکرِ ظفر اثر ملحق گردیده بودند به شرفِ پایبوس رسیدند و منظور نظرِ التفات و عنایت گردیدند. و روز دیگر باز کوچ شد به[885] موضعِ آلتونلو چایر که چمنیست زیبا و منزلیست به غایت دلگشا.

---

881 روز به روز A : -H

882 عساکر A : لشکر H

883 فیلبه A : قیلبه H

884 انعقاد A : انتحاد H

885 به A : -H

بیـــت

سبزه بیدار و[886] آب خفته دَرو صد هـــزاران گل شکفته دَرو

مُخیّمِ سُرادقاتِ همایون و منزلِ دولت روز افزون گشت و عساکرِ فیروز یک روز در آن مقامِ خجسته نام اقامت نمودند. و شهبازِ[887] بلند پروازِ خاطرِ [70b] اشرفِ اعلی میلِ شکار و تماشا فرمود. و چون چند روز قبل از آن امیرِ شکار به بستنِ جرگۀ شهریاری و[888] راندنِ وحوشِ شکاری مأمور شده بود ترتیبِ آن خدمت نموده شکاری بر حسبِ دلخواه روی نمود. و یوم الجمعه دوم رجب المرجّب[889] از آنجا کوسِ کوچ را[890] نواخته و رایتِ دولت را[891] افراخته[892] به سه منزلِ دیگر به شهر فیلبه نزولِ اجلال واقع شده قُبّۀ[893] خرگاهِ سعادت دُرج در کنارِ آبِ مَرج به اوجِ گردون رسید و آن ساحل محلّ [894]دریای عساکرِ ظفر محمل گردید.

و در آن منزل احمد پاشای بکلربکی که به امر عالی با امرای[895] الویۀ روم ایلی از پیش روان بود استقبالِ مواکبِ عظمت و جلال نموده بر دو طرفِ راهِ شاه صف ها آراستند و آنچه تا غایت از عساکرِ مذکوره به معسکرِ[896] ظفر اثر ملحق شده بود عرض دادند. با آنکه هنوز ثلثِ عسکر توان گفتن که به اردوی کیهان[897] پوی منضم نشده بود از انبوهی آن لشکرِ دریا شکوه صحرا و کوه یکسان می‌نمود. روز دیگر در همان مقام به اقامتِ دیوانِ معدلت مرام امرِ

---

886 و A : -H

887 شهباز A : باز H

888 و A : -H

889 رجب المرجّب A : رجب المرجّب بود H

890 را A : -H

891 را A : -H

892 افراخت A : برافراخته H

893 قبّۀ A : -H

894 محلّ A : -H

895 با امرای A : -H

896 معسکر A : عسکرH

897 کیهان A : -H

قَدَر قَدر[898] صادر گردید و وزرا و امرای عالی مقدار جمع شده در بابِ ترتیبِ مراسمِ آن سفرِ خجسته اثر و تعیینِ مسالکِ آن وفودِ ملایک منظر و کیفیتِ تسخیرِ حصُون و قُلاع و بُقاع و ارباعِ کفّارِ ضلالت شعار که در سرحدِّ دارالحرب واقع بود محاوره و مشاوره[71a] نموده مُلَخَّص[899] آن را وزرای عظام در پایهٔ سریرِ گردون مقام معروض داشتند تا رأیِ جهان آرا به هرچه قرار دهد بر آن موجبِ عامل گردند.

نظـــم

چو صاحبقران شاهِ لشکر شکن — به تدبیر بنشست با انجـــمن
بزرگانِ دولت همه گـردِ شـــــاه — نشســـتند چون اختران گردِ ماه
جهاندار کرد از غـــم آزادشـان — به دلـــگرمی امیـــدها دادشان

و یوم الثّلثای سادسِ رجبِ مُرجّب از آن مقام کوچ فرموده از راهِ تاتار بازاری و اَختمان اُوَه سی[900] توجه نموده به پنج مرحله روز یازدهم ماه مذکور چمنِ دولت انجمنِ صوفیه مَضربِ اوتادِ سرادقاتِ سنیّه گردید. شش روز درآن مقامِ خاطر افروز اقامت فرمودند[901] و از جمله آن دو روز دیوان های عالی فرمودند و به بعضی اُمرا سنجق ها عطا نمودند. از آن جمله لوای کفه را به زینل پاشا که از سنجقِ مور اُوَه[902] معزول بود احسان فرموده امیرِ مشارالیه را روانهٔ آن صَوب ساختند. و دفتر داران[903] دیوانِ اعلی به جمع و احضارِ نُزل و تهیّهٔ زاد و زوادهٔ لشکرِ بی حصر و اندازه مأمور گشته به اقامت آن خدمت مشغول شدند. و یوم الثّلثای سیزدهم به عزمِ سِیرِ ییلاق بر سمندِ بُراق مساق برآمده با جمعی از خواصّ بندگان و زمره‌ای از جملهٔ مقرّبان قُللِ جبالِ [71b] طور[904] مثالِ صوفیه را که از کمالِ

---

898 قدر A : -H
899 مُلَخَّص A : مخلص H
900 اُوَه سی A : آوه سی H
901 فرمودند A : نمودند H
902 اُوَه A : آوه H
903 داران A : آن H
904 طور A : طوده H

لطافتِ آب و نزاهتِ هوا طورِ "جنّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الاَنْهارُ"[905] دارد سیر فرموده سربلند و عالی مقدار گردانیدند. و یوم الاربعای چهاردهم میلِ تماشای آب گرمِ صوفیه که به بانهٔ صوفیه اشتهار دارد فرمودند. و آن حمّامیست خدایی که در شهر صوفیه واقعست. قبّهٔ با صفایی بر وی افراخته و خلوتخانه‌های[906] نَزِه در اطرافِ آن ساخته. چشمه ایست مانند چشمهٔ خورشید گرم و روان؛ و حوضش چون دلِ اهلِ صفا در وی همه چیز روشن و نمایان. آبیست مانندِ اشکِ عاشقان گرم و سوزان به آتشِ نهانی. دوای[907] دردمندان است به دلگرمی و مهربانی. اگرچه اصلش از معدنِ حدیدست اما کسی از وی به جز رویِ گرم و دلِ نرم ندیدست. الحاصل؛ حلوا ییست بی دود و ادراری مانندِ فیضِ اهلِ جود؛

لمؤلّفــه

خدایی چشمه ای از فیضِ سامی — روان و گرم چون نظمِ نظامی
بَرَش چون سیمِ ناب و گشته همبر — بدو هر سیمتن چون ماه و اختر
شده ماهی درو هر ماه رویی — نظر را آمده آبی به جویی
کسی کو صحبتش را لحظه ای دید — ز هر جنسِ کدورت پاک گردید
زجورِ[908] سخت رویـان در خـروش او — ز شوقِ وصلِ مَه رویان به جوش او
[72a]ز تابشِ همچو خورشیدِ بدخشان — شده چون لعـــل رخسارِ درخشان
چو شه را عزمِ آن گرمابه شُـــد راست — صدای دور شو از هر طرف خاست[909]
وُشـــــاقانِ ســـــــرای در دویدند — بدان حوض و بدان چشمه رسیدند
چو شد آن حوض واقف ز امرِ عـالی — ز دهشت شد روان از خویش خالی
چـــو از نزدیکی شاهـــــش خبر شد — دگر پُر گشـت از شوق و به سَر شد

---

905 "جنّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الاَنْهارُ" A : -H
906 خلوتخانه های A : خلوتهای H
907 دوای A : روانی H
908 زجور A : جود H
909 خاست A : خواست H

ز نابایست چـــون پرداختندش بســـانِ چشمهٔ خُور ساختندش
چو نقشِ غیر زان گرمابه حک شد بخورِ عـــود و عنبر تا فلک شد
چو شه در وی شد از رویِ جلالت ز ســـر تا پا عَرَق شد از خجالت
ذکر شد ز التفـــات شهریاری زبانش در ثنای شـاه جاری
که ای بحرِ عطای پادشـــاهی تویی سر چشـمهٔ فیضِ الهی
قدم را از کَرَم بر چشمِ ما نِهْ غبـــــارِ مَقدمت از توتیا بِهْ
چو شد صـــاحبقران را دل بدو گـــرم ز لطفِ خویش کردش جست و جو گرم
پرندِ لاجـــــوردی بر کـــمر زد تو گفتی کز فلک خورشید سر زد
در آمـــــد با هزاران کامیـابی چو سلطانِ فلک در بُرجِ آبی
لبش چون کفِ پای شاه بوسید روان از شـوق در پایش بغلطید
[72b] که ما و صد چو ماییم[910] بندهٔ تو به راهِ[911] فیـــض و جود افـکندهٔ تو
که باشم من گدای ره نشینی به راهت رخ نهاده بر زمینی
اگر خود را به پایت سازم افشـان شود هر قـــــطرهٔ من دُرِّ عُمّان
بدین دولـــت چو بختش رهنمون شد به قدر از چشمهٔ خُور[912] هم فزون شد
اگر چه چشـــمهٔ خُور تاب دارد ولـــیکن از کـــجا این آب دارد
نخواندم زین عجـبتر هیچ بابی شده عُـمّان درونِ حوضِ آبی
چون گشت این مَعنیَم زان حوض روشـن به یـــاد آمد مرا این بیتِ گلـــــشن
که گر یک قطره ای را بر شکافی برون آیـــــد ازو صد بحرِ صافی
شها تا چشمهٔ گرمِ درخشـــان روان باشد درین طاقِ زرافشان
به جـــویِ[913] دولتت فیـــضِ الهـــــی روان بادا به هر وجهی که خـــــواهی

---

910 ماییم A : هم H
911 به راه A : بر آه H
912 خور A : خود H
913 به جوی A : به جویی H

گفتار در فرستادنِ بعضی از عساکرِ دشمن شکن به عزمِ تسخیرِ حصارِ بِکُوردِلَن[914]

چون رأی صواب اقترانِ سلطانِ صاحبقران اقتضای حرکت و نهوض از مقامِ صوفیهٔ پُر فیوض نمود امرِ قضا جریان شرفِ نفاذ یافت که عساکرِ منصورهٔ روم ایلی با امرا و بکلربکی دو روزه راه از پیش به جانبِ شهرِ نیش روان گردند و از آنجا متوجهِ حصار بِکُوردِلَن گردیده آن قلعه را مرکز وار به دواریِ عساکرِ فتح آثار در میان گیرند[73a]و در تسخیرِ حصار و تدمیر کفّارِآن دیار سعیِ تام و اقدامِ تمام به ظهور رسانند. چنانچه تا رسیدنِ رایاتِ ظفر آیاتِ سلطانی می‌باید که به عونِ مَلکِ عَلاّم امرِ آن مقام اتمام یافته باشد. و آنچه از طوپ و تفنگ و اسباب قلعه جنگ و رعّاده های رعد آهنگِ محتاج الیهِ آن کار بود مصحوبِ امیر الامرای مزبور گردانیدند.[915] و این حصارِ مذکور بر کنارِ نهرِ صاوه واقع شده. قلعه ایست به غایت متین مُسَوّر به سورِ ثخین. و احداثِ آن در زمانِ سلطانِ مجاهدِ مؤیَّد حامی دینِ مُشَیَّد سلطان محمّد خان فاتحِ دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه انار اللهُ برهانه و افاض علیه رضوانهُ واقع شده که بعضی امرای آن سرحدّ برای مقرّ مُرابطان[916] و مَلجأِ مجاهدان آن ثغر بنا نموده اند. و چند نوبت ینقو[917] قرالِ ضلالت مآل که فرماندهٔ ممالکِ انکروس بود محاصرهٔ آن نموده بود و پنجهٔ قصدِ تسخیر برآن گشوده و آخرالامر به خُفّی حُنین بازگشته بود و بر آن قادر نگشته. تا آنکه در ایّامِ فترت که آن سلطانِ دین به مقام علّیین رحلت فرمود کفّارِ مکّارِ انکروس دزدار و بعضی از کوتوالانِ آن قلعه را به مالِ بسیار و دینار و دراهمِ بیشمار فریب داده آن اهلِ ضلال هم به طمعِ مال از قُبحِ مآل نه اندیشیده بر حسبِ

914 گفتار در فرستادنِ بعضی از عساکرِ دشمن شکن به عزمِ تسخیرِ حصارِ بِکُوردِلَن A : -H

915 گردانیدند A : گردانند H

916 مقرّ مرابطان A : مقرّب ابطال H

917 ینقو A : نیقو H

فرمودهٔ کلامِ تهدید مضمونِ "الّذینَ یَشْتُرونَ بِعَهدِ اللّه و ایمانِهِ ثَمَناً قَلیلاً فَبِئسَ مایَشْتُرونَ"[918] در شبی ظلمت شعار بعضی[73b] اشرارِ کفّار را از بُرجی بالا کشیده اند و بعضی که با آن قومِ منافق موافق نبودند[919] طریقِ حزم و احتیاط را فرو گذاشته آن حصارِ متین در آن شب به دستِ آن ملاعین افتاده بود؛ و در تعمیر و استحکامِ آن نهایتِ سعی و اقدام نموده بودند و حصاری دیگر در کمالِ حصانت بر گِردِ آن افزوده و حفرِ خندقی عمیق نموده؛ و آن را به ابطالِ اهلِ ضلال مملوّ و مشحون گردانیده. و بنا بر قُرب و اتّصالی که آن مقام به دیار اهل اسلام داشت هر که از اَشِرّا و اُسَرا ازین جانب فرار می‌نمود در آن حصار قرار می‌گرفت و به آن فجّار ملحق می‌گشت. و با آنکه استخلاصِ آن از جملهٔ مهمّاتِ دینیّه بود اما به حسبِ تقدیرِ ربِّ قدیر بنا بر آنکه سلاطینِ سابقه را انار اللهُ برهانهم وجهِ همّت به عظایمِ امورِ مُلک و ملّت معطوف بود عزمِ تسخیرِ آن در حَیِّزِ تأخیر مانده بود. چون این احوال معلومِ حضرتِ سلطانِ صاحبقرانِ عظیم الاقبال بود پرتوِ انوارِ همّتِ خورشید آثار را اوّل بر انتزاع و استخلاصِ آن مقام از ایادی کفّارِ لیام انداختند و احمد پاشای بکلربکی را به اقامتِ آن خدمت مأمور ساختند. و چون بر حسبِ فرمانِ جلی عساکر منصورهٔ روم ایلی روز پنجشنبه خامس عَشَرِ رجب الموقّر از حوالی صوفیه کوچ کرده روانهٔ آن صوب گشتند. از غرایبِ اتفاقات آنکه بعد از قطعِ چند مرحله که به شهرِ نیش رسیدند همان لحظه آتش در آن شهرِ [74a] دلکش افتاده بود و نیشِ شعلهٔ اژدها مانندش نزدیک بود که شهرِ نیش را به کلّی نیست گردانَد و مردم و اهالی آنجا از اطفاءِ نایرهٔ قهرِ آن نار[920] در عینِ عجز و اضطرار[921] مانده بودند. امیر الامرای مذکور چون رسید و مشاهدهٔ آن حال نمود با عساکرِ دریا مثالِ روم ایلی به کوششِ بلیغ و سعیِ بی دریغ اکثرِ آن شهر را از قهرِ آن آتش خلاص داد. و بی

---

918 "الّذینَ یَشْتُرونَ بِعَهدِ اللّه و ایمانِهِ ثَمَناً قَلیلاً فَبَیسَ مایَشْتُرونَ" A : -H

919 موافق نبودند A : موافق نبودند هم H

920 نار A : تا H

921 اضطرار A : اضطراب H

شبهه این موهبت به یُمنِ زُلالِ معدلت و مرحمتِ سلطانِ صاحب مکرمت بود که آن عساکر را دو روز پیش از نهوضِ پُر فیوضِ خود به پیش رفتن و از راهِ نیش شدن امر فرمود.

بیـــت

وَ یَنْفُذُ فی سِرِّالغُیوب عـــــــلومُهُ کَمَا السَّهْمُ مِنْ جِسمِ الرَّمیَّةِ یَمْزِقُ

ادراکِ تو از منظرهٔ دیدهٔ امروز ناظر شده بر کارگَهِ عالمِ فردا

و یوم السّبتِ سابعِ عَشَرِ شهرِ[922] مذکور خود با اقبال موفور رایتِ توجّه را به همان جانب افراختند. از نفیرِ صفیر[923] و جنبشِ عساکرِ عالم گیر باز زمین در زلزله افتاد و هوا پر و لوله گردید.

لمؤلفـــه

زمین گشت لرزان زجوشِ سپـــــاه روا رو بر آمد به خورشید و ماه

بر آمد چو صبح آن درفشِ سفید به روزِ ظـــــــفر داد گویی نوید

و آن روز یورتِ افلاقلر معسکر ظفر مقّر گردید. و روز دوم تکفور پکاری [74b] مضربِ اتاقِ شهریاری بود. و در آن منزل حکمِ قَدَر قدر به اسمِ امیر لوای سمندره خسرو بیک عزّ صدور یافت که با عسکرِ خود پیش رَوَد و نگذارد که کفّارِ بدنهاد آزق و زاد به قلعهٔ بلغراد نقل نمایند؛ و آزقچیانِ ایشان را مطرود[924] و مسالکِ ایشان را مسدود گردانند. و هزار نفر از عسکرِ ینگی چری که همه تفنگ انداز و عدو پرداز بودند به معاونت و مظاهرتِ امیرِ مشار الیه نامزد کردند. و روز دیگر از آن منزلِ فرخنده اثر کوچ کرده به سه مرحله شهرِ نیش را گذشته موضعِ طور پاله محلّ قیامِ خیامِ نصرت نواله گردید. و همان روز دیوانِ معدلت افروز سِمَتِ انعقاد یافت. و قبل از آن الاغِ فرستادهٔ امیرالامرای روم ایلی را که به

---

922 شهرِ A : H-

923 نفیر صفیر A : صفیر نفیر H

924 آزق و زاد به قلعهٔ بلغراد نقل نمایند؛ و آزقچیانِ ایشان را مطرود A : H-

عزمِ تسخیرِ حصارِ بِکُوردِلَن از پیش روان بود طلب فرموده بودند. در[925] آن دیوانِ عالی در پایهٔ سریرِ گردون مجالی حاضر شده سلطانِ صاحبقران از غایتِ اهتمام پادشاهانه و غیرتِ شاهانه در امرِ محاصرهٔ قلعهٔ مزبوره[926] مکرّراً ارشاد فرمودند و طریقِ تسخیرِ آن را به انواعِ شتّی تعلیمش نمودند و باز به صوبِ عساکرِ مذکوره اش روانه ساختند و خود هم به سعادت و اقبال از عقب رایتِ توجّه را به همان جانب افراختند. و باز قبل ازین حُکمِ قَدَر قرین صادر شده بود که دویست پاره کشتی بزرگ که بعضی را قدرغه و بعضی را بارچه می‌گویند [75a] ازجملهٔ سفاینِ پادشاهی از بحرِ قرادنیز[927] به نهرِ طونه در آورند و به پشتی آن کشتی ها طوپ های عظیم و رعّاده های جسیم را که عرّابهٔ گردون از کشیدنِ آن عاجز و زبون می‌مانَد به پایِ قلعهٔ بلغراد رسانند. در این دیوان امرِ قضا نشان نافذ گشت که پانصد نفر از دلاوران عسکرِ ینگی چری به جانبِ نهرِ مزبور روانه گشته در آوردن آن کشتی ها سعی و اهتمام به ظهور رسانند و از تعرّضِ مخالفان محافظت نمایند. و روز دیگر کوچ فرموده در منزلِ دامنِ آلاجه حصار مُخَیّمِ اتاقِ گردون شعار گردید. و روز دیگر از آنجا روانه شده در یورتِ قاضی کویی نزولِ اجلال و ورودِ آثار[928] عظمت و جلال واقع شد. و در این منزل دویست جوانِ جَلدِ جری را از عسکرِ ظفرپیکرِ ینگی چری از طویلهٔ پادشاهی اسب داده به استعجال به جانبِ قلعهٔ بکوردلن فرستادند تا آسیاب هایی را که به قربِ حصارِ مذکور بر نهرِ مسطور ساخته اند و بر کشتی های عظیم بنیاد[929] نهاده همه را ویران سازند و بسوزانند تا سفاینی که به امرِ قَدَر رفیق در مملکتِ اِزوُرنیق اتمام یافته است به آسانی به پای قلعهٔ مذکوره تواند رسید و موجبِ زیادتی استظهارِ غزات گردید. و ایشان هم به موجبِ امرِ قضا

---

925 در آن A : در و آن H

926 مزبوره A : مزبوره اش H

927 دنیز A : دکنر H

928 نزول اجلال و ورود آثار A : نزول و ورود اجلال آثار H

929 عظیم بنیاد A : عظیم بنیاد آن H

جریان همچو آب دویده و همچو باد رسیده آتش در آسیاب های آن خاکساران نهادند و راهِ کشتی های مذکوره را گشادند.

لمؤلفـــــه

[75b] اگر[930]قهرت آرَد به دریا گُذَر برون آوَرَد آتـــــــــش از آب سَر

و هم در این منزل چهار هزار نفر از عساکرِ بلوکِ خلقی که برای دفع و رفعِ جان بَردی غزالی بد فرجام به جانبِ شام مصحوبِ فرهاد پاشا رفته بودند رسیدند و سردارانِ ایشان به سعادتِ پایبوسِ سلطانی سر افراز گردیدند. و یوم الاثنینِ بیست و ششمِ ماه مذکور قریهٔ الیاسجک مضربِ سرادقاتِ حشمت سمات گردید. و روز سه شنبه با آنکه روزِ پیشتر به دستورِ معهود اتاقِ فلک نطاق را سردارانِ بوّابانِ درگاهِ فلک دستگاه که ایشان را قاپوچی باشی می‌گویند به موضعِ حَجقَه برده بودند و اقامتِ آن خدمت نموده. اما چون معروضِ رأیِ عقده گشایِ سلطانی گردید که آن راه مانند دلهایِ اعدایِ شاه تنگ و ناهموار واقع شده و گنجایشِ عبورِ عساکرِ منصوره ندارد عنانِ یکرانِ آسمان جولان را از نیمهٔ راه به صوبِ طریقِ غرابودم معطوف فرموده آن مرحله به غایت دور و دراز واقع شد. چنانچه اکثرِ احمال و اُغرُق نصف اللّیل بود که به اردویِ ظفر خوی ملحق گردید. و آن روز غرا بودمِ مذکور معسکرِ لشکرِ منصور بود. و در آن منزل از جانبِ امیرالامرای دیاربکر محمد پاشای بِیغْلو الاغان رسیده چند نفر از طایفهٔ قزل باشِ فتنه پاش را که بعضی امرای کردستان در حوالی وان و وُسطان برای زبان گیری صید نموده بودند با بند و قید [76a] به درگاهِ عالمپناه رسانیدند و اخبارِ شاهِ ایران و فکرِ ویرانِ ایشان را از آن اسیران استفسار نمودند. و هم درین یورت ولدِ عمَر بیک حسن بیک نام که به امرِ قَدَر شعار به جمعِ عساکرِ بی انحصارِ آقنچی رفته بود رسید و وفودِ مذکوره را به[931] سرکرده رسانید. چون آن صحاری و جبال را گنجایشِ آن عساکرِ دریا مثال نبود امر قضا منوال نافذ گردید که یک روزه راه از اردویِ

---

930 اگر A : باک H

931 به سر کرده A : سرکرده H

جهان پوی دورتر فرود آیند تا به هر طرف که حکمِ قَدَر شرف صادر گردد وارد گشته تاخت نمایند. و روز چهارشنبه بیست و هشتم ماه مزبور در موضعِ رامکی نزولِ عظمت شمول واقع شد و در آن منزل وزیر اعظم پیری پاشا مأمور گردید که با جمعی از امرا و بیست هزار نفر سوارِ کینه گذار و پنجاه عرابهٔ طوپِ ثُعبان کردار و هزار نفر ینگی چری آتش بار از پیش روان شده محاصرهٔ قلعهٔ بلغراد نمایند و تارسیدنِ رایاتِ ظفر نهاد مادّهٔ فسادِ کفّارِ بی دین و داد را فی الجمله نُضجی بدهند. و یوم الخمیسِ میمنت اقتران که سلطانِ صاحبقران به سعادت و اقبال برسمندِ فلک مثال سوار شده روانه گردیدند پاشای مشار الیه بر سرِ راه فرود آمده به سعادتِ دستبوس سرافراز شده با عساکری[932] که به رفاقت او مأمور بودند روانهٔ آن صوب گردید. و از آنجا رایاتِ دشمن گسل به چهار منزل از راه ساتوریه و رابلوس و بیربُچُق یوم الاحدِ دوم شعبان [76b] المکرّم موضعِ دوابره را به عزّ نزولِ همایون رشکِ سطحِ گردون گردانیدند. و از زمرهٔ عسکرِ ظفر سیرِ ینگی چری دو هزار نفر طایفهٔ سگبانان که به قصد[933] صید و قهرِ جان بَردی غزالی سابقاً به جانب شام رفته بودند؛ با سگبان باشی که آغای ایشان است بعد از اتمامِ خدمتِ مذکور مراجعت نموده در آن منزل رسیده بودند و نزدیک به خرگاهِ فلک اشتباه از دو جانبِ راه صف ها کشیده. چون مواکبِ کواکب مثالِ سلطانی نزدیک رسید چنانچه عادتِ آن بندگانِ درگاهِ سعادت است به یکبار تفنگ های سرور و شادمانی را انداختند و رایتِ ولولهٔ دعا را به فلکِ اثیر بر افراختند. و سلطانِ اسلام هم سنّتِ سلام را بر آن بندگانِ ثابت الاَقدام اقامت فرمود.

نظـــم

ز دریا و دشت وز هامون و کوه سپـــــاه اندر آمـــد گروها گروه
همه کینه جوی و همه خشمناک پیِ دشمنان تیغ ها کرده پاک

و همان روز بریدِ نوید رسید و خبرِ فتحِ حصارِ بکوردلن را رسانید.

---

932 عساکری A : عسکری H

933 ظفر سیرِ ینگی چری دو هزار نفر طایفهٔ سگبانان که به قصد A : -H

ذکرِ فتحِ قلعهٔ بِکُوردلَن به عونِ فتّاحِ ذوالمِنَن[934]

کیفیّتِ آن فتح چنان بود که احمد پاشای امیر الامرای روم ایلی و سایر امرا و مردانِ میدانِ پُر دلی که با او بودند؛ چون به قلعهٔ مذکوره رسیدند بر حسبِ فرمانِ واجب القبولِ سلطانِ صاحب اقبال بی تأخیر و امهال بنیادِ جنگ و قتال نمودند[77a] و هنوز جا گرم ناکرده آتشِ پیکار را اشتعال[935] دادند. و کفّارِ خاکسار هم به رمی طوپ و احجار اقدام نموده آنچه مقدورِ ایشان بود صرف می‌نمودند. و چون در حوالی آن حصار بیشه و درختِ بسیار بود غزاتِ ظفر سمات به ساختنِ نردبان های صد پایه و نصبِ مَترَس های با وقایه مشغول گشتند. و آن روز تا آنکه اطرافِ حصارِ ظلمت آثارِ مغرب به خونِ شفق رنگین شد دلاوران روم ایلی و غیرُهُم به محاربه و مضاربه مشغول بودند. چون کفّارِ نابکار کمالِ اهتمام و اِقدامِ غزاتِ مِقدام را مشاهده نمودند؛ و می‌دانستند که اینها هنوز از عساکرِ ظفر شیون یک قشون بیش نیستند؛ و معلوم نمودند که رایاتِ نصرت آیاتِ سلطانی با سعادتِ عظمی امروز و فردا می‌رسد؛ و بعد از آن راهِ فرار به کلّی مسدود و طریقِ خلاص به یکبار مفقود خواهد بود؛ و جمعی از مرتدّان و قُطّاع الطّریق که در ایّامِ سابقه فرار نموده و بدیشان پیوسته بودند اَعلامِ آن لیام نمودند که قدرت و مُکنتِ غلامانِ درگاهِ فتح پناه در تسخیرِ قُلاعِ مُشیّده و فتحِ حُصونِ مُحَصّنه تا چه حدّ و تا به چه غایت است که اگر روی به قلعهٔ افلاک آورند نزدیک است که بُروجِ آن را به زیرِ کرهٔ خاک آورند؛

لمؤلفـــه

اگر رو ســـوی بیـــــستون آورند به یک حـمله اش سرنگون آورند

[77b] از این گفت و گو بر حسبِ "سَنُلْقی فی قُلوبِ الَّذینَ کَفَروا الرُّعْبَ بِمَا

934 ذکرِ فتحِ قلعهٔ بِکُوردلَن به عونِ فتّاحِ ذوالمِنَن A : -H

935 اشتعال A : اشغال H

أشْرَکوا"[936] رعب و هراسِ تمام بر قلوبِ مکروبِ آن کفّارِ بد فرجام استیلا یافته بود. همان شب جمعِ کثیری بر مخالفت دزدار موافقت نموده دروازۀ نهانی قلعه را گشودند و به کشتی هایی که در پایِ حصار حاضر بود به جزیرۀ سِرَم که جانبِ دار الحرب است گذشتند اما دزدار و زیاده بر صد نفری دیگر از کفّار و بعضی از مرتدّانِ خاکسار بر معانده اصرار[937] نموده به حمیّتِ جاهلیّت درمانده ماندند. روز دیگر که به تباشیرِ اقبالِ جمشیدِ فلک آثار ظلمت از سطحِ حصارِ چرخِ دوّار حک شد غزاتِ کُمات[938] بازوی دلیری را به عزمِ رزم و قلع‌گیری گشادند و نردبان ها را که آن شب اتمام یافته بود به پایِ حصار احضار نموده بر بارو نهادند و مردانه و بی باکانه بالا دویدند. و دلاورانِ ینگی چری خود به رَمی تیرِ دلدوز و ضربِ تفنگِ دشمن سوز کفّار بی بصیرت را نمی‌گذاشتند که دیده باز کنند و سر از کنگرۀ حصار فراز کنند. و اگر یکی از غزات به سعادتِ شهادت می‌رسید به جای او دهی دیگر پیش می‌دویدند و مضمونِ این گفته را به أدا می‌رسانیدند:

لمؤلفـــه

به مردی شدن زیر خاکِ دژَم به از عمرِ بسیـــار با نامِ کَم

تا آنکه جمعی از غازیانِ شجاعت آثار به درونِ حصار در آمدند و تیغِ خون آشام را از حصارِ نیام[939] بیرون کشیدند و کفّارِ بخت برگشته[940] را که دست از کار [78a] و کار از دست رفته بود چند تنی[941] را از ایشان به یکدم به تیغِ انتقام گذرانیدند.

936 "سَنُلْقی فی قُلوبِ الَّذینَ کَفَروا الرُّعْبَ بمَا أشْرَکوا" A : -H

937 اصرار A : اضداد H

938 کُمات A : کمال H

939 نیام A : بیام H

940 برگشته A : سخت گشته H

941 تنی A : ینی H

زبس کُشتگان کاندران[942] قـــــلعه بود سرِ پشـــــتهٔ کُشته بر کوه سوده بود[943]

و باقی را با دزدارِ بسته به حضورِ بکلربکی و امرا رسانیدند و ایشان هم همه را غیر از دزدار طعمهٔ شمشیرِ آبدار ساخته به بئس القرار[944] فرستادند و برای سر دفترِ کتابِ ظفر آن[945] سرها را بأسرِها با دزدارِ اسیر به درگاهِ سلطنت مصیر فرستادند. روز دوشنبه سیُّمِ شعبان المعظّم سلطانِ صاحبقرانِ عالی عَلَم بر سمندِ دولت و اقبال سوار شده با وفودِ عظمت و جلال از آن منزل روان شدند. و آن روز حوالی قلعهٔ مقهورهٔ مذکوره منزلِ مواکبِ منصوره بود. و بکلربکی و سایرِ امرای روم ایلی که استقبالِ مواکب[946] اقبال نموده بودند، چون رایاتِ نصرت آیات را دیدند مجموع پیاده شده به شرفِ تقبیلِ رکابِ دولتِ نصاب که محرابِ گردنکشانِ عالیجناب است سر افراز گردیدند و به دولتِ تحسین و آفرین رسیدند. بعد از نزولِ سعادت شمول باز با اقبالِ بلند بر سمندِ فلک مانند بر آمده به حصارِ مذکور در آمدند و بیرون و درونِ آن را سیر و تماشا فرموده به الفاظِ گوهر فشان فرمودند که: این اوّل حصاریست که در اوایلِ ایّامِ سلطنتِ بی انحصارِ ما مفتوح شد. خراب کردنِ این[947] وجهی ندارد.[948] امر فرمودند که[78b] برای ازدیادِ استحکام حصارِ سحیقی دیگر برگِردِ آن بسازند و خندقِ عمیقی که از نهرِ صاوه آب در آن در آید حفر نمایند. و چون در اطرافِ آن حصار بیشه و درختستانِ بسیار بود و آن مناسب نمی‌نمود حکمِ عالی صادر گردید که چهار پنج هزار نفر از طوایفِ جری خواران که ایشان را یایا می‌گویند و کارِ ایشان امثالِ این خدمات

---

942 کاندران A : کندران H

943 سوده بود A : سود H

944 بیس القرار A : بیش القرار H

945 آن A : -H

946 استقبالِ مواکبِ A: -H

947 این A : -H

948 ندارد A : ندارند H

است احضار نمایند تا آن بیشه و درختستان[949] را که در حوالی و نواحی آن قلعه واقع است مانند اعمارِ اعدای دولتِ قاهره از بیخ و بنیاد قلع نمایند و اطرافِ آن را چون قلوبِ اشراف از خار و خاشاکِ آن اشجار پاک سازند. در آن هنگام بکلربکی مشارالیه فرصت یافته دلاوران و مجاهدانی را که در امر فتحِ حصار و عروج بر بروجِ فلک آثارِ آن آثارِ مردی و دلیری به ظهور رسانیده بودند عرض نموده هر یک را به عطایی موسوم ساختند و به ازدیادِ مواجب و مرسوم نواختند. القصّه؛ به عونِ عنایتِ ربّ العالمین از یُمنِ اقبالِ سلطانِ صاحب قرانِ ظفر قرین اینچنین حصارِ مشیّدِ متین در یک روز و نیم مسخّرِ زمره ای از غلامانِ کمینِ آستانِ سعادت رهین گردید. و بی شایبهٔ ریب و گمان امرِ این فتح چنان بود که قبل از آنکه منعمِ حقیقی جلّ ذکره بر حسبِ "وَاسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً ظاهِرَةً و باطِنَةً"[950] خوانِ نِعَم[951] فتوحاتِ عظیمهٔ سنیّه را در ایّام این سلطنتِ علیّه بگستراند [79a] چاشنی ای به کامِ بندگانِ سعادت مقام رسانید و هنوز نمکی چشانید.

بیـــت

شـــرط است به گاهِ خـــوان کشیدن زان پیشترک نمـــــــک چـــشیدن

949 درختستان A : درختان H

950 "وَاسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً ظاهِرَةً و باطِنَةً" A : -H

951 نِعَم A : نغمه H

گفتار در عبورِ مواکبِ میمنت شِیَم به جانبِ جزیرهٔ سِرَم و عزمِ رأیِ باسداد به فتحِ قلعهٔ بلغراد[952]

اگرچه مرکوزِ ضمیرِ خورشید نظیرِ سلطانِ صاحبقرانِ جهانگیر آن بود که همان از نهرِ صاوه عبور فرموده راست به دارالملکِ کفّارِ اُنکُروس که موسوم است به شهرِ بُدون توجه فرماید و مقدّماً مراسمِ غزا و مجاهده را باقرالِ خسارت مآلِ آن طایفهٔ ضالّ اقامت نماید اما چون قلعهٔ بلغراد کلیدِ ممالکِ کَفَرهٔ اُنکُروس و سببِ استظهار و اعتضادِ آن قومِ منکوس بود به نیّتِ تسخیرِ آن عزمِ توجّهِ بُدون را تأخیر فرمودند و مُتوکّلاً علَی الله[953]ربّ العالمین و مُعتصماً به معجزاتِ سیّد[954]المُرسلین صلوات الله[955] علیه و علی[956] آله و صَحبه اجمعین به جانبِ قلعهٔ مذکوره توجّه نمودند. و آن حصاریست با وجودِ کمالِ وسعت و فُسحَت و بلندی و رفعت در غایتِ حصانت و استحکام و نهایتِ سختی و التیام؛ بر ملتقای دو نهرِ طونه و صاوه واقع شده و از کمالِ حصانت و متانت قاصدان را[957] از نیلِ دستِ مراد به ذیلِ تسخیرش مانع آمده. نقشِ طرح با شکوهش اگر بر کوهِ بیستون کشیده بودی فرهاد تیشهٔ تکلّف بر آن ننهادی و دستِ تصرّف بر آن نگشادی [79b] و اگر عنقای یگانه را برای آشیانه دست به قافِ قلّه‌اش رسیدی بارِ منّتِ کوهِ قاف نکشیدی. اگرچه قوّتِ مُدرکهٔ تیزتک به نردبانِ نُه پایهٔ فلک بربامِ رفعتش تواند دویدن امّا طایرِ بلند پروازِ خیال به هیچ پَروبال به تصوّرِ کمالِ استحکامش نتواند رسیدن. خورشیدِ لمّاع با وجودِ آن ارتفاع جز به کمندِ[958]

---

952 گفتار در عبورِ مواکبِ میمنت شِیَم به جانبِ جزیرهٔ سِرَم و عزمِ رأیِ باسداد به فتحِ قلعهٔ بلغراد A : -H

953 علَی الله ربّ العالمین A : علَی الله تعالی ربّ العالمین H

954 سیّد المُرسلین A : سیّد ربّ المُرسلین H

955 صلوات الله علیه A : صلوات الله و سلامه علیه H

956 علی H : -A

957 را A : آنرا H

958 کمند A : یکمند H

شعاع بر بروجِ آن بر نیاید و ابر را از هوای تصاعدِ آن پایِ رفتار در لاکِ عجز و اضطرار فرو مانَد.

لمؤلّفــه

حصاری سر افراخـــته تا فلک زرِ مِهر را سنگِ بُرجَش محَک
چو بکری نیـالوده اش دستِ[959] کس شهـــان را بسی بوده لیک آن هوس

و با این متانت و استحکام مقرّ ابطالِ کفّارِ بد فرجام و مسکنِ شَجعان اشرارِ خون آشام بود. در ممالکِ کفّارِ اُنکروس و غیرها هر جا دلیری بی باک و سفاکی ناپاک بودی بدانجا می‌فرستادند و در استحکامِ آن اهتمامِ بلیغ نموده به زعمِ فاسدِ خود حفظ و تشییدِ آن را از اهمِّ مهمّاتِ دینیّه می‌پنداشتند. و فی الواقع ضررِ آن به اهلِ اسلام و نفعش به کفّارِ لیام زیاده بر آن بود که شرحِ آن در حَیّزِ کلام گنجد. از جمله آنکه هر گاه جمعی از غزاتِ کُمات خواستندی که از این جانب به صوبِ دار الحرب تاختی نمایند هنوز از جای نجنبیده که آن[960] اشرارِ فُجّار اخبارِ کفّار می‌نمودند و همیشه حاضرِ این معنی می‌بودند. و اگر احیاناً اعدای بی دین کمین نموده قصدِ تعرّض[80a] بعضی نواحی دیارِ اسلامیّه کردندی چون غازیانِ شجاعت رسوم بر آن اشرار هجوم آوردندی و نزدیک به آن رسیدی که دست بر اعدا یابند ایشان به تک پا و بادپا خود را بدان ملجأ می‌رسانیدند و مانندِ روباه در آن گریزگاه می‌جَستند و از چنگِ غزاتِ شیر آهنگ می‌رستند. و در ازمنهٔ سالفه پادشاهِ مجاهدِ دین دار و سلطانِ مرابطِ معدلت آثار یلدرم بایزید خان افاض اللّه علیه سبحان[961] الرّحمة و الغفران با آنکه بارها بدان طرفِ آبِ صاوه گذشته و جزیرهٔ سِرَم را فرسودهٔ[962] حوافرِ نوافرِ غازیانِ غضنفر مآثر گردانیده بودند[963] و به بازوی جدّ و اهتمام بسی قلاعِ محصنّه و حصونِ معتبرهٔ

---

959 دستِ A : دشت H
960 آن A : -H
961 سبحان A : سبحال H
962 فرسودهٔ A : فرموده H
963 گردانیده بودند A : گردانیدند H

آن دیار را به ضربِ حرب و قتال مسخّر و پایمال گردانیده اما بنا بر ملاحظهٔ کمالِ استحکامِ آن قلعه و متانتِ سور و بارهٔ آن هیچ باره پرتوِ رأی و تدبیر بر قصدِ تسخیرِ آن نینداختند. و باز همچنین سلطانِ ممالک ستان[964] حامی اهلِ ایمان سلطان مرادخان بن سلطان محمّد خان بن سلطان یلدرم بایزید خان روح الله تعالی ارواحهم بنسایم الجنان در شهورِ سنهٔ اربعین و ثمانمایه غزای عظیم به جانبِ[965] ممالکِ انکروس فرموده اند و شش پاره قلعهٔ محصّنه از قلاعِ معتبرهٔ ایشان در آن سال به عونِ مَلِکِ متعال گشوده، فأمّا به تعرّضِ قلعهٔ مذکوره التفات ننموده اند.[966][80b] چه کمالِ حصانت و عسرِ فتحِ آن معلومِ همگنان بوده و قضیّه نزدِ عالی همّتان عیان می‌نموده.

لمؤلفـــــه

صیدی که در افکنی بَرو شَست تا از تو نشد مدار ازو دست

و سلطان سلاطینِ جهان الغازی فی سبیل الرّحمن سلطان محمد خان قدّس الله سرّه و اَدَام برّه بعد از فتح دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه عزمِ تسخیرِ آن حصارِ استوار[967] و تدمیرِ کفّارِ نابکارِ آن[968] فرموده اند تا من بعد برین جانبِ آبِ طونه و صاوه کفّارِ فُجّار را علاقه‌ای[969] نمانَد و مفرّ و ملجائی نباشد. و در شهورِ سنهٔ تسع و خمسین و ثمانمایه[970] با عساکرِ غزاتِ ابطال و طوپ‌های اژدها منوال محاصرهٔ آن فرموده‌اند و چندین[971] روز به محاربه و مضاربه و استعمالِ آلاتِ قلعه گیری اشتغال نموده اما به واسطهٔ سوءِ تدبیرِ بعضی وزرا که بنا بر تحقیرِ

964 ستان A : شان H
965 جانب A : بجابت H
966 ننموده اند A : نموده اند H
967 استوار A : استواران H
968 آن A : -H
969 ای A : -H
970 تسع و خمسین و ثمانمایه A : -H
971 چندین A : چنین H

کار و بارِ کفّار و عدمِ اعتبار و اعتدادِ[972] آن فُجّار بعضی را از عساکرِ مجاهدت مآثر به جانبِ جزیرهٔ سِرَم نگذرانیدند[973] و جانبِ آبِ طونه[974] را به کشتی های نهنگ آهنگ و طوپ و تفنگ و مردانِ جنگ محافظت ننمودند.[975]

بیـــت

گرفتند کـــارِ عدو را حـــقیر از آن روی بُردند رنجِ کثیر

قرالِ بدفعالِ اُنکُروس که مسمّی بود به نیقو قرال با عساکرِ بیشمار و طوپ های [81a] آتشبار و زاد و زوادهٔ بسیار در کشتی ها نشسته از ممرِّ نهرِ مذکور به قلعه در آمدند و چند کشتی از کشتی های اهل اسلام که بر روی آن آب بود تابِ محاربه و مقابله با سفاینِ کفّار نیاورده بازگشتند. و حال آنکه سعی در تسخیرِ آنچنان قلعهٔ آتشبار بی محافظتِ جانبِ آب و سدِّ مسالکِ عبور و دخولِ کفّارِ خاکسار حکمِ پیمودنِ باد به مکیال و کشیدنِ آب به غربال داشت. و با وجودِ آن حال غازیانِ پلنگ مثال دست از حرب و قتال باز نداشتند و عَلَمِ حمیّهٔ دینیّه را به هوای مجاهده بر افراشتند و آنچه نهایتِ اقدام بود در اعلاءِ کلمهٔ دین و تسخیرِآن حصارِ متین به جای آوردند. امّا بر حسبِ تقدیرِ مَلِکِ متعال و گفتهٔ أَلحَرْبُ بَینَنا سِجالٌ[976] که همیشه لازمهٔ پیکارِ ابطالِ رجال و باز بستهٔ مواقیت و آجال است سعی و کوششِ آن مجاهدان به جایی نرسید و جمالِ عروسِ آن فتح از نقابِ احتجاب پدید نگردید.

لمؤلفـــه

چو نصرت نیاید ز یزدانِ فَرد چه سودست بسیاری تیغ و مَرد

بلی این عروسی بود که نامزدِ دامادِ تیغِ ظفرنشانِ این سلطانِ صاحبقران بود؛ و نواله ای بود که حوالهٔ زمانِ معدلت اوانِ این پادشاهِ کشور ستان بود.

---

[972] اعتداد آن A : اعتداد بستان آن H

[973] نگذرانیدند A : نگذارنیدند H

[974] طونه A : صونه H

[975] ننمودند A : نمودند H

[976] «أَلحَرْبُ بَینَنا سِجالٌ» A : -H

بیـــت

آن را که داغِ تُست نیـارد کسی خرید　　وانکو شکارِ تُست کسی چون کُند شکار

[81b] القصّه چون این احوال و اخبار مسموع و معلومِ حضرت سلطانِ صاحبقران بود حمیّت دینیّه و غیرتِ سلطانیّه اقتضای آن نمود که در اوّلِ ایّامِ دولتِ خجسته فرجام آن عقدهٔ مُعضله را به نوکِ سنانِ رأیِ جهان ستان انحلال دهند و شوکِ شوکتِ کفّارِ آن دیار را از راهِ غزاتِ دیندار دفع و رفع[977] نمایند. بنابرین امرِ قَدَر قرین به بستنِ جسر و معبر بر آب صاوه شرفِ نفاذ یافت. چرا که چنانچه حالیاً مسطور و مذکور گردید قصوری که در زمانِ سلطانِ مبرورِ مرحومِ جنت قصور در امرِ تسخیرِ آن شهر و حصارِ مشهور واقع شد ظاهراً به واسطهٔ عدمِ محافظتِ انهار بود از جانبِ دار الحرب. لاجرم به موجبِ حدیثِ بی‌ریب و بی‌شبین که «لایَلْدَغِ الْحَیَّةُ الْمُؤمِنَ مِنْ جُحرِهِ مَرَّتَینِ»[978] یعنی

لمؤلّفــه

نگـــــــزد مؤمـــــنِ تقی را مار　　به یک اسلوب و یک طریق دوبار

چون ز کـــاری بَرو زیـــــــان آید　　دگـــــر او گِردِ آن چه ســـــان آید

عزمِ جهانگشا بر آن قرار یافت که خود با سعادتِ بحر نِصاب بدان[979] رویِ آب که جانبِ[980] دار الحرب است عبور فرمایند و با بعضی عساکرِ ظفر مآثر مقابلِ قلعهٔ مذکوره نزولِ اجلال فرمایند و بعضی دیگر را با لشکری که قبل ازین مصحوبِ پیری پاشا به محاصرهٔ قلعه مأمور شده بودند به مضار به و محاربه با کفّارِ حصار [82a] نامزد[981] فرمایند. و با وجود آنکه قلعهٔ مزبور در[982] جانبِ دیارِ اسلامیّه واقع است درین عبور چند فایده

977 و رفع A : -H

978 «لایَلْدَغِ الْحَیَّةُ الْمُؤمِنَ مِنْ جُحرِهِ مَرَّتَینِ» A : -H

979 بدانA : بر آن H

980 جانب A : -H

981 نامزد A : نامراد H

982 در A : از H

ملحوظِ ضمیرِ خورشید نظیر بود. اوّلاً چنانچه مذکور گردید قطعِ طریقِ امدادِ کفّار مَرید و دیگر آنکه به دخولِ عساکرِ منصوره در جزیرهٔ مزبوره. شاید که قرالِ خسارت مآل را عِرقِ حمیّتِ جاهلیّت در حرکت آمده قصدِ مقابله نماید و پیش آید و باشد که کارِ او در همان مقام به انجام رسَد. امّا چون سلطانِ صاحبقران را بحمدالله المستعان صفتِ انقیاد و اتّباعِ ملّتِ حنیفیّه و نسبتِ رابطهٔ معنویّه با قایلِ عظیم الشّمایل«نَصَرتُ بِالرُّعبِ مَسیرَةَ شَهرٍ»[983] درجهٔ کمال دارد چون قرالِ ضلالت مآل و اتباعِ خسارت آمالش صِیت و صدای توجّهِ سلطانی را شنیدند[984] خوف و رُعب بر قلوبِ مکروبِ آن قومِ منکوب به مرتبه‌ای استیلا یافت که مجال حرکتشان از جایِ خود نماند.

لمؤلفـــــه

چون فکرِ مرغِ تیرت آمد به دل عدو را از[985] سهمِ آن تخیّل چون بوته[986] ماند بر جا

و دیگر آنکه مردمِ جزیرهٔ سِرَم که به غلظت و سرکشی مشهور و عَلَمند قُری و بُقاع و بلدان و قلاعِ ایشان به غایت معمور و در نُعَما مغمور[987] بود. چون رایاتِ فتح آیات در آن جانب باشد غزاتِ شیر سمات را به آن اطراف تاخت نمودن و آزق و زاد به معسکرِ بحر نهاد کشیدن آسانتر دست دهد.

بیـــت

[82b]زهی به دیدهٔ ادراکِ دوربین دیده به یک نگاه بسی کار و بار را انجام

پس به امرِ قضا شِیَم رابعِ شهرِ شعبان المعظّمِ سنهٔ مذکوره در مقدّماتِ بستنِ جَسرِ معتبر و ساختنِ معبر شروع نمودند. و فرمانِ قضا جریان صادر گردید که جمیعِ بندگانِ درگاهِ عالی از مردمِ قاپو خلقی و افرادِ عسکرِ روم ایلی به قطعِ اشجارِ کبار که در آن نواحی و اقطار بود

983 «نَصَرتُ بِالرُّعبِ مَسیرَةَ شَهرٍ» A : -H
984 شنیدند A : نشنیدند H
985 از A : آن H
986 بوته A : توبه H
987 و در نعما مغمور A : -H

اشتغال نمایند و آنچه مناسبِ جَسر باشد تراشیده و مهیّا نموده به ساحل نهرِ مزبور رسانند. مجموعِ آغایانِ با احتشام و امرای عظام از غایتِ اقدام و اهتمام به نفسِ خود با اتباع و اشیاع در انفاذِ[988] امرِ مُطاع اقامتِ خدمت می‌نمودند و در کارهای سخت و کشیدنِ چوب و درخت بسی از اکابر با سایرِ افرادِ عساکر موافق و مباشر بودند. چنانچه کسی میانِ رئیس و مرئوس فرقی چنان نمی‌کرد. و اکثرِ ایّام آن مؤیّدِ دینِ اسلام سَروَرِ مجاهدان سلطانِ صاحبقران جعل الله سبحانه مساعیهِ مشکورة و مجاهداهِ مبرورة از غایتِ توجّهِ همّتِ اعلی به اقامتِ امرِ[989] جهاد و غزا خود به نفسِ نفیسِ همایون و ذاتِ عالی صفاتِ قدسی شیون[990] بر ساحلِ نهرِ مزبور حاضر می‌شدند و بر اعمالِ عُمّال[991] ناظر می‌گردیدند. و برای آن حضرت چارطاقی از اغصان و فروعِ آن اشجار بر کنارِ آب ترتیب داده بودند؛ و آن ظلّ الهی و آفتابِ آسمانِ سلطنت و شاهی آن سر سایه را به نورِ حضور رشکِ بیتِ معمور می‌گردانید. [83a] سبحان الله بحری بود بر کنارِ نهری؛ آفتابی بود چرخ رواق در سایهٔ اشجار و اوراق. القصّه؛ همان روز که شروع در مقدّماتِ جسر نمودند به موجبِ فرمانِ جلی جمعی غفیر از عساکرِ روم ایلی و هزار نفر ینگی چری با احمد پاشای امیر الامرا به جانبِ سِرَم گذر نمودند تا از آن جانب[992] هم بنیادِ بستنِ معبر نمایند. و بعضی از قراولانِ آن عسکر که گذشته بودند چند نفر کافر برای خبر گیری گرفته به درگاهِ عالمپناه آوردند و ایشان بعد از استفسار چنین اخبار نمودند که قرالِ نابکار ده هزار کافرِ جلادت[993] آثار را احضار نموده که[994] بر عسکری که به جانبِ جزیره بگذرد شبیخون آورند. بنابرین فرمانِ قضا قرین صادر گردید که دو هزارِ دیگر از تفنگ اندازانِ عسکرِ ینگی چری عبور نموده به امیر الامرای روم

988 انفاذ A : اتباع H
989 امرA : -H
990 شیون A : بتون H
991 عمّال A : عقال H
992 آن جناب هم A : آن جناب آب H
993 جلادت A : جلالت H
994 که A : -H

ایلی ملحق گردند. در آن اثنا عورتی که حاکمِ بعضی از ولایاتِ سِرَم بود و خود را قِیدافهٔ آن جزیره می‌دانست چون از عبورِ عسکرِ منصور از آبِ مزبور خبردار گردید آتشِ اضطراب در نهادِ آن بادپیمایِ خاکسار افتاد و به اقتضای[995] مکرِ زنانه ایلچی ای به آستانهٔ مَلَک آشیانه[996] فرستاد و اظهارِ اطاعت و انقیاد و قبولِ جزیه بر وجهِ معتاد نمود. بعد از دو روز خبر رسید که آن نابکار تابِ دیدارِ مردانِ کار نیاورده با نقود و اموال و نفایس و احمال و اثقال به جانبِ دارالمُلکِ قرال فرار نموده. و معلوم گردید[83b] که مقصودِ آن مکّارهٔ بی ایمان از آن استیمان بر حسبِ کلامِ کریمِ «إنَّ کَیْدَ کُنَّ عَظیمٌ»[997] صورتِ مخادعه ای بوده که نفس و مال را از سطوَتِ رجالِ غضنفر مثال مستخلص سازد.

لمؤلفـــه

کارِ مردان چو شیر خونخوریست کـــــارِ زن حیله و فسونگریست

چون این حال معروضِ پایهٔ سریرِ گردون مثال گردید امیر لوای اولونیه مأمور شد[998] به آنکه با عسکرِ سنجقِ خود به استعجال روان شده، قلعهٔ قوپنیک را که تختِ آن بدبخت بود تسخیر نموده به حیطهٔ ضبط در آوَرَد و کوتوالان و دِزدار تعیین نماید و برج و باروی آن را به طوپ و تفنگ مشحون گردانَد. و باز امیر لوای سِلِسره و امیر لوای نیکه بولی مأمور گردیدند که با عساکرِ خود ولایتِ محتالهٔ مشار الیها را تاخت نمایند. و ایشان همه حسب الامر المطاع ولایاتِ[999] مذکوره و قلاعِ آن را تاخته و گرفته با غنایمِ غیرمحصوره و اُسرای موفوره مراجعت نمودند.

---

995 اقتضای A : مقتضای H

996 آشیانه A : فلک آستانه H

997 «إنَّ کَیْدَ کُنَّ عَظیمٌ» A : -H

998 شد A : گردید H

999 ولایات A : ولایت H

لمؤلفـــه

به هر کاری که امرت گشت جاری همان ظاهر شد از تقدیرِ باری

گفتار در رسیدنِ اخبارِ فتح آثار از اطراف و اقطار[1000]

همان روز که ایشان رسیدند بالی بیک یحیی پاشا که امیرِ ولایتِ بوسنه و ضابطِ آن سرحدّ بود فتحی نموده با پنج هزار سوار رسید و به عسکرِ روم ایلی[84a] ملحق گردید. و قضیّهٔ آن فتح چنان بود که قرالِ خسارت مآلِ انکروس یکی را از صنادیدِ کفّار که او را دلوبارقو می گفتند با جمعی کثیر از اهلِ سعیر به قصدِ زبان گیری به جانبِ جزیرهٔ مزبوره فرستاده بود. و آن ملعون به جمعی از آزقچیانِ لشکرِ اسلام بازخورده بعضی را گرفته و اکثر را شهید ساخته و آن مسالک را از آمد و شدِ طالبانِ زاد و زواده پرداخته بود و متوجّهِ دارالمُلکِ انکروس شده. و قبل ازین حکمِ قضا رهینِ سلطانی به اسمِ بالی بیکِ مشارالیه صادر شده بود که با عسکری که[1001] در تحتِ لوای او باشند متوجّهِ معسکرِ ظفر مقرّ گردد. از اتّفاقاتِ حسنه آنکه؛ در حینِ توجّهِ امیرِ مشارالیه دزدار لشکرِ او با چهارصد پانصد نفر از مردانِ کار به بارقویِ مذکورِ نابکار[1002] باز می‌خورند و فی الحال وظایفِ حرب وقتال میانِ ایشان قایم شده به عونِ الهی و یُمنِ اقبالِ شاهی شکست بر کَفَره می‌افتد. و بارقویِ ضلالت خوی دستگیر شده باقی را تمام طعمهٔ نهنگِ صمصام می‌گردانند[1003] و اُسرای مسلمان را خلاص می‌سازند. و امیرِ مشارالیه در حینِ توّجه به صوبِ درگاهِ عالمپناه به سه پاره قلعه از قلاعِ انکروس دوچار خورده؛ و به یُمنِ اقبالِ سلطانِ صاحبقران التجا برده دوپاره را از آن به محاربه و مضاربه و یکی را به طریقِ امان به حیطهٔ تصرّفِ اهلِ ایمان در آورده بود. در این ولا که به معسکرِ روم ایلی رسید مفاتیحِ[84b] حصونِ مسطوره را با مجموعِ سرهای کفّار و بارقویِ مزبورِ نابکار را با جبّه و جوشن و آلاتِ حرب و ضرب که بَر وی بود به آستانهٔ عالیه فرستاد و به امرِ قاطعِ قَدَر شعار آن سردارِ اشرار را به قعرِ«جَهَنَّم یَصْلونَها و بِئسَ

1000 گفتار در رسیدنِ اخبارِ فتح آثار از اطراف و اقطار A : -H

1001 با عسکری که A : -H

1002 نابکار A : بابکار H

1003 می گردانند A : می گردانید H

الْقَرارُ»[1004] فرستادند. و روز دوم امیرِ مزبور از آبِ صاوه به جانبِ معسکرِ سلطانی عبور نموده به وسیلهٔ وزراءِ کبار بار[1005] یافته به شرفِ دست‌بوس سرافراز گردید و غلمان و حواری که از آن قُلاع و ولایات[1006] به دست آورده بود آنچه لیاقت داشتند بر نظرِ عالی عرض نمود و بعضی را از آن به شرفِ قبول اختصاص داده باقی را به امیرِ مشارالیه عطا فرمودند و امر به مراجعت نمودند؛ و اوهم بازگشته به معسکرِ روم ایلی ملحق گردید. و همان روز از جانبِ وزیرِ اعظم پیری پاشا که سابقاً با مبارزانِ راد به محاصرهٔ قلعهٔ بلغراد پیش رفته بود فرستاده ای رسیده عرضه داشتی رسانید. مشتمل بر آنکه مقابلِ قلعهٔ مستوره[1007] بر ساحلِ آبِ طونه حصاری دیگر بود مستور[1008] و متین معروف ومشهور به قلعهٔ زمین. و جمعی کثیر از اشرارِ کفّار در آنجا مقام گزیده بودند؛ و گردنِ معانده و تمرّد از زمین تا آسمان بر کشیده. و زاد و زواده و طوپ و رعّاده ای که از جانبِ ممالکِ[1009] انکروس به اسمِ[1010] قلعهٔ بلغراد می‌آمد اوّل بدان قلعه می‌کشیدند و در محلّ فرصت به قلعهٔ بلغراد نقل می‌نمودند و در این ایّامِ سُکّانِ آن مقام آزقچیان[85a] عساکرِ اسلام را اصلاً مجالِ آمد و شد نمی‌دادند و بسی از مسلمانان را که به طلبِ زاد از معسکرِ ظفر نهاد بیرون می‌شدند کمین کرده شهید می‌ساختند. بناءً علی ذلک تقدیمِ دفعِ شرّ اشرارِ آن حصار اولی و اَهَمّ می‌نمود. پاشای مشارالیه هم استعانه به تأییدِ[1011] حضرتِ[1012] رحمن و استظهار به دولتِ سلطانِ صاحبقران نموده خسرو بیک امیر لوای سمندره را با جمعی کثیر از غازیانِ

1004 «جَهَنَّم یَصْلونَها و بِیسَ الْقَرارُ» A : -H
1005 بار A : -H
1006 ولایات A : ولایت H
1007 مستوره A : مسفوره H
1008 مستور A : مسور H
1009 ممالک A : ممالیک H
1010 به اسم A : برسم H
1011 تأیید A : بتاید H
1012 حضرتA : -H

دلیر و جمعی غفیر از ینگی چریانِ دشمن‌گیر به عزمِ تسخیرِ آن قلعه فرستاد. ایشان هم[1013] به قوّتِ سر پنجهٔ مردی وضربِ طوپ‌های نبردی در مدّت سه چهار روز به یُمنِ اقبالِ پادشاهِ فیروز اَعلامِ ظفر را بر شُرُفاتِ آن بر افراختند و زیاده بر سیصد نفر را از آن اهلِ سَقَر طعمهٔ نهنگِ تیغِ جلادت ساختند. دِزدار با تنی چند از اشرار به قلّهٔ آن التجا نمود. چون پشتِ استظهاری که به استحکامِ آن حصار داده بودند شکسته شده بود و راهِ نجات بربسته «بَعدَ خَرابِ البَصْرَة»؛ از روی اضطرار فریادِ امان و زینهار بر آورده پایین آمدند. پاشای مومی الیه هم دِزدارِ مذکور را با عرضه داشتِ مسطور روانهٔ درگاهِ ظفرپناه گردانیده بود؛ و بقیة السّیف را همانجا در آن حصار حبس نموده. چون قضیّهٔ مرضیّه معروضِ آستانهٔ سنیّه گردید بنا بر آنکه در آن ایّام از آن کفّارِ لیام اذیّتِ بسیار به اهلِ اسلام رسیده بود و امان خواستنِ ایشان را هم اعتباری نبود لمعانِ فرمانِ قاطع ساطع گردید که بقیّهٔ ظلمتِ آن[85b] کفّارِ ظالم سیرت را که محبوسِ حصارِ زمینند از روی صفحهٔ زمان محو سازند و باروی زمین را هم با روی زمین برابر گردانند و دِزدار را هم همین جا به ضربِ تیغِ آبدار به دار البوار فرستند. اگر چه در بادی الرّأی طریقِ تدبیر آن می‌نمود و رأیِ اکثرِ وزرا هم آن بود که آن طایفه را با دِزدار خلعتِ امان و نجات پوشانند و این صورت را سببِ رغبت[1014] و رفعِ رهبتِ اهالی بلغراد گردانند امّا از آنجا که کمالِ متانتِ رأیِ باسداد[1015] و غایتِ توکّل و اعتمادِ سلطانِ صاحبقران است بر تأییدِ قادرِ منّان؛ التفات به این تدبیرِ یک تَهی که از رزانت و متانت تُهیست[1016] ننمودند و به این امر القای رُعب[1017] و خشیَت و اظهارِ کمالِ قوّت و قدرت فرمودند.

1013 هم A : همه H

1014 رغبت A : رعنت H

1015 باسداد A : باشداد H

1016 تهیست A : تهت H

1017 القای رعب A : القاری رغیه H

بیـــت

عقلِ اوّل اوّل از رأیت زَنَد دَم در امور چون ز خورشیدِ جهان افروز صبحِ آخرین

و از جملهٔ حوادثِ شریفه که در اوایلِ ایّامِ این دولتِ ابدی انجام سِمَتِ ظهور یافته بود آن بود که قبل از این بعضی از امرای دیاربکر به امرِ قَدَر مماثل متوجّهِ جانبِ موصل گشته به عونِ نصرتِ[1018] سبحانی و یُمنِ دولتِ سلطانی شهر و قلعهٔ آن را از ایادی فَجَرهٔ ظالمهٔ قزلباش انتزاع نموده بودند و[1019] حسب الامر المطاع امارت لوایِ آن به محمّد بیک وَلَدِ یحیی پاشا مرجوع گشته بود. در این ولا فرستاده های امیرالامرای دیاربکر محمد پاشا را رسیدند و عرضه داشتی رسانیدند. مضمون آنکه چون موصل خبر فتحِ موصل را به شاه اسمعیل [86a] پادشاهِ ایران زمین رسانید فترتی تمام از این معنی به صورتِ حالش وصول یافته در بندِ تدارکِ آن شده و جمعی کثیر را از عسکرِ کسیر[1020] خود با یکی از امرای نامدار به جانبِ آن دیار فرستاده. محمد بیکِ مشارالیه هم استظهار به دولتِ[1021] سلطانِ نصرت شعار[1022] نموده؛ با اندک مردمی که نزدِ او حاضر بوده اند فی الحال به امرِ حرب و قتال مباشرت نموده و دادِ مردی و مردانگی داده؛ بر حسبِ مضمونِ دُرّ مکنونِ «وَ إِنَّ جُنْدَنا لَهُمُ الْغالِبونَ»[1023] شکست بر مخالفانِ دون افتاده بعضی قتیل و بعضی ذلیل و بعضی خسته و بعضی جَسته گردیده اند و سردارِ ایشان را گرفته با قید و بند به درگاهِ فلک مانند روانه ساخته اند.[1024]چون این خبر به مسامعِ علّیّهٔ پادشاهی رسید ادای وظایفِ شکر الهی فرمودند و موصلِ خبر را به عطای سزاوار سرافراز گردانیدند.

1018 نصرت A : -H

1019 و A : -H

1020 کسیر A : کسر H

1021 به دولت A : -H

1022 شعار A : -H

1023 «وَ إِنَّ جُنْدَنا لَهُمُ الْغالِبونَ» A : -H

1024 ساخته اند A : بودند H

لمُولّفــه

رأیِ جهـــــانگشایِ تو تا عزمِ رزم کرد　　در خدمتت به دوش کشد رایتت سروش
از هر جهت نشـــــــانهٔ فتح آیدم به چشم　　وز هر طـرف نویدِ ظفر می‌رسد به گوش

و هم در آن ایّام رایاتِ ظفر پیکر برای بستنِ جسر و معبر در آن منزلِ نصرت مَحمِل توقّف نموده بود. بر موجبِ امرِ اعلی مصطفی پاشا که وزیر ثانی و معتمد الیهِ حضرت سلطانی بود مأمور گردید به[1025] آنکه با هشت هزار سوار از عساکرِ نصرت شعار[1026] و آقنچیانِ سیل رفتار به جانبِ جزیرهٔ سِرَم عبور نموده بعضی قلاعِ آن را در حَیّزِ ضبط[b86] و[1027] تسخیر درآوَرَد و متمرّدان و سرکشانِ آن کفّارِ ناسپاس را علفِ داسِ شمشیرِ با هراس ساخته بلدان و قرایِ ایشان را پایمالِ خیولِ نهب و غارت گردانَد. پاشای مشارالیه هم در عرضِ پنج روز وظایفِ خدمتِ مأمورٌ به را اقامت نموده، دوازدهم شعبان المعظّم سالماً و غانماً مراجعت نموده به درگاهِ گیتی پناه رسید و از اسیر و اغنام و اسب و استر و سایرِ انعام و نقود و اموال اردوی ظفر خوی را مالامال گردانید. و همان روز هجومِ سُحُبِ دُرّبار و نزولِ امطارِ انهار شعار سِمَتِ اشتداد و اکتثار[1028] یافته مانندِ افاضهٔ یُمن[1029] سلطانِ صاحب قرانِ نصرت قرین که بحرِ عساکرِ عمّان مآثر را در حرکت می‌آوَرَد نهرِ صاوه را به جوش و خروش در آورد.

نظـــم

به ابر نسبت دستِ تو چون کنم که به بحر　　اگر کنم بُوَد آن در مدیحِ بحر اغراق
عَلاَ الْـــــعارِضَ النِّجـــاحُ جـــــوداً لاَنَّهُ　　إذا جادَ یَبْکی وَ هُوَ فِی الْجودِ یَضْحَکُ

و در آن ایّام و لیالی علی التّعاقُب و التّوالی بارندگی های عظیم واقع شد. و با وجودِ آن

1025 به A : با H
1026 شعار A : سمار H
1027 و A : -H
1028 اکتثار A : اکتتاد H
1029 یُمنِ A : عین H

از غایتِ اقدام و اهتمام استادانِ مقدام دست از ساختنِ جَسر نَشُسته[1030] علی الاتّصال بدان مهمّ اشتغال می‌نمودند. تا آنکه یوم الخمیسِ ثالث عَشَر آن جَسرِ مجرّه سیر سِمَتِ اتمام یافت. و از جملهٔ غرایبِ واقعات آنکه؛ یکی از جملهٔ سرهنگانِ ینگی چری که ایشان را به اصطلاحِ آن طایفه یایاباشی می‌گویند در حضورِ وزرای نیک محضر تقبّل و تکفّلِ معماری [87a]آن معبر نموده قبول کرده بود که در مدّتِ ده روز تکمیلِ آن مهمّ[1031] بنماید چنانچه روز دهم عبور بر آن به ظهور رسد. چون روز دهم آن مرام به اتمام رسید؛ و بعضی از طویله های خاصّهٔ پادشاهی را بنیادِ گذرانیدن بر آن کردند همان لحظه آن معمارِ مذکور به مقتضی اجلِ مسطور بر حسبِ مضمونِ صدق مقرونِ «فَإذا جاءَ أجَلُهُمْ لایَستَأخِرونَ ساعَةً وَ لایَستَقدِمونَ»[1032] از این قنطرهٔ دنیای فانی به سوی سرای جاودانی فَجَاءةً عبور نمود و مؤدّایِ این کلامِ موعظت اِنهای[1033]«الدّنیا قَنطَرَةٌ فَاعبُروهاو لاتَعمُروها»را[1034]در تنبیه افزود. یعنی که:[1035]

بیـــت

فرازِ سیلِ حوادثِ جهان چو کهنه پُلیست گذر ازو و مشـــو پـــای بندِ تعمیرش

القصّه آن روز تا شب عساکرِ نصرت طلب برآن جسر می‌گذشتند و بعضی خُدّامِ اصطبلِ شاهی طویله های پادشاهی را بر ساحل احضار نموده بودند که آن شب تا صباح بگذرانند. چون بعضی را گذرانیدند ظلامِ شام در آمد. و آن سیلِ گردون میل به مرتبهٔ استعلا و با جسرِ استوا یافته بودند که طولِ جسر و عرضِ آب مانندِ پود و تارِ درهم بافته می‌نمود و با وجودِ این حال مستور نبود که گذرانیدنِ ستور در[1036]آن شبِ دیجور خالی از عُسری تمام نخواهد

1030 نَشُسته A : تشنه H

1031 جلیل A : -H

1032 «فَإذا جاءَ أجَلُهُمْ لایَستَأخِرونَ ساعَةً وَ لایَستَقدِمونَ» A : -H

1033 انهای A : که H

1034 «الدّنیا قَنطَرَةٌ فَاعبُروها و لاتَعمُروها» A : -H

1035 یعنی که A : -H

1036 در A : -H

بود. لاجَرَم امیرِ آخور گذرانیدنِ باقی طویلهٔ جهان مسیر را به طلوعِ صبحِ منیر تأخیر نمود. و مردمِ دیگر هم پا از عبور و مرور در کشیدند[1037] و هر یک در خیمه های حُباب سان آرمیدند.

لمؤلفـــه

[87b] که فردا جهان چون شود پر زنور نمـــــایند هر کـس بدان سو عبور

روزِ دیگر که قطراتِ نجوم از مقامِ معلومِ خود غایب شد گویدا به یکبار[1038] از نهر افق هجوم نمود و استیلای آب و تابِ آفتابِ درخشان قنطرهٔ کاه کشان را از پیشِ نظر بربُود.

لمؤلفـــه

چو شد چشمهٔ مهر دیگر روان سیـــاهی بشُست از لباسِ جهان

تیغِ آبِ صاوه مانندِ آبِ تیغِ سلطانِ ظفر علاوه آن جسر را که بر حسبِ «كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ»[1039] صورتِ کفّارِ مُجنّده داشت و پایمالِ حوافرِ نوافرِ غُزات گردیده بود قطع نموده مفاصلِ آن را از هم بگشاد. و آنچنان معبری را که دریای لشکر را بایست برداشتن چون تابِ آبی نیاورد آب هم آن را برداشته رو به محیط نهاد. مگر که وفورِ رحمتِ الهی اقتضای آن فرمود که سلطانِ صاحبقران و دیگر غُزاتِ مجاهدت اقتران را در آن عبور و مرور کُلفَت و تَعَبِ بیشتر رسد تا بر حسبِ کلامِ اعجاز لوایحِ «إلاّ كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صالحٌ»[1040] اَجْرٌ اَجْزَلُ و ثَواب اَجْمَل حاصل گردد و ثقلی که از شکستنِ جسر و گرانی که از تَعَبِ مرور به سفاینِ خواطرِ[1041] شریفه رسد موجبِ[1042] ثقلِ موازینِ حَسَنات گردد.

1037 شعار A : درکشیدن H

1038 یکبار A : بی کبار H

1039 «كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ» A : -H

1040 «إلاّ كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صالحٌ» A : -H

1041 خواطر A : نحواطرH

1042 موجب ثقلِ A : موجب زیادتی ثقل H

بیـــت

ز رنج اگر چه به وصلِ حبیب کس نرسید به وصل هم نرسید آن کسی که رنج ندید

[88a] القصّه چون امرِ الهی در قضیّهٔ آن جسر و معبر بدین سان جریان یافت سلطانِ دریا دل به احضارِ سفاینِ نهنگ مماثل که در آن یک دو روز از حُسنِ اتفّاقات رسیده بودند امر فرمودند و همان لحظه به آن کشتی ها بنیادِ عبور کردند. و هفت شبان روز لیل و نهارِ در جریان مانندِ سیلِ بهار و فود عساکرِ ملایک سعود با احمال و اثقال و خیول و جَمالِ پادشاهی و سایرِ بندگانِ درگاهِ شاهی بی انقطاع و انفصال به جانبِ جزیرهٔ سِرَم عبور می‌نمودند و بعد از عبورِ خزانهٔ بی کرانه جبه خانهٔ بحر نشانه را که حاملِ سیصد و هفتاد و شش قطارِ شتر بود هم به کشتی از آبِ مسطور گذرانیدند. گویدا[1043] آن آبِ دریا مآب را به عبورِ آن زرّاد خانهٔ بحر سمات از بیمِ تیغِ غُزات زرهی دیگر در پوشانیدند. و امّا شترانِ نُزُل را که بارِ ایشان زایدِ زاد و زوادهٔ عساکرِ نصرت مآثر می‌باشد که از روی احتیاط بر می‌دارند قطارِ شتر بود که[1044] به امرِ قَدَر قَدر از همان جانبِ آب روانهٔ صوبِ بلغراد ساختند. و در این اثانی عساکرِ فیروز مبانی ولولهٔ کوچ و ارتحال را در گنبدِ فیروزه مثال انداختند.

1043 گویدا A : گوییا H

1044 که A : -H

گفتار در عبورِ سلطانِ صاحبقرانِ منصور از نهرِ مسطور[1045]

صباحِ یوم الجمعهٔ حادی عشرینِ شعبانِ میمنت[1046] قرین که سلطانِ چرخِ برین به عزمِ تسخیرِ قلعهٔ اوج علییّن در فُلکِ فَلَکِ چارُمین درآمده از نهر[1047] افقِ مُبین عبور نمود[88b] و سطحِ جزیرهٔ ارضِ معموره را به اشراقِ انوارِ رایاتِ اوج غایاتِ خود مطرحِ پرتوِ اشعهٔ جمال و مسرحِ لمعاتِ آثارِ جلال گردانید.

نظـــم

سحرگه که زورق کـشِ آفتـــاب ز ساحل در افکند کشتی در آب
نمود از رهِ مُلکِ ظلمت عبور به جوش اندر افتاد دریای نور

سلطانِ صاحبقرانِ عمّان نشانِ «لازالَ اَنْهار بحار سَلْطَنَتِهِ فِی البَرِّ وَ البَحرِ جاریَةً و آثارِ انوارِ مَعْدِلَتِهِ فِی الخافِقین ساریَةً» با مواکبِ عظمت و جلال در مراکبِ اقبال منوال در آمده؛ از نهرِ مذکور عبور فرموده قدمِ میمنت شِیَم را به جزیرهٔ سِرَم نهاد. تراب آن موضعِ دلپذیر موجبِ کسرِ قدرِ اکسیر و سطحِ آن سرزمین از نعالِ خیولِ مواکبِ نصرت قرین مطلعِ چندین هزار هلال و پروین گردید.

بیـــت

فَلَوْ وَ طِیَّ الصَّخْرَ الأصَمَّ تَفَجَّرَتْ یَنأ بِیْعُ ماءٍ مِنْهُ وَ اعْتَمَّ بِالْعُشْبْ
رایتِ طوبی مثالت سایه را هر جا فکند صد هزاران آفتابش در ظلال آمد پدید
گَردِ نعلِ موکبَت برطارُمِ کُـــحلی نشست روشنان[1048]را[1049]آرزوی اکتحال آمد پدید

همان لحظه که مانندِ ماهِ فلک جاه به خرگاهِ چرخ اشتباه نزول فرمود دزدار و کوتوالانِ

1045 گفتار در عبورِ سلطانِ صاحبقرانِ منصور از نهرِ مسطور A : -H
1046 میمنت A : میمشت H
1047 نهر A : -H
1048 روشنان A : روشنایی H
1049 را A : -H

قلعهٔ باریچ[1050] که از قلاعِ مُحَصّنهٔ آن جزیره بود به دلالتِ دولتِ بیدار مفتاحِ حصار را آورده جبینِ تقبّل بر زمینِ تذلّل سودند و از درگاهِ سلطانِ اهل ایمان طلبِ امان نمودند[89a] و ابوابِ قبولِ جزیه را گشودند. نوّابِ کامیاب هم به امرِ مرحمتِ پادشاهانه ایشان را به عطای حکمِ امان نامه نواختند و رایتِ تصّرفِ اهلِ اسلام را[1051] بر قلهٔ آن مقام بر افراختند و آن جماعت را هم در ظلّ [1052] معدلتِ سلطانی در محلّ مناسب جای دادند.[1053] و برای عبورِ باقی عساکرِ منصوره و بقیّهٔ خزاینهٔ[1054] معموره سه[1055] روز رایاتِ فیروز در آن منزل که مقابلِ قلعهٔ بکوردلن بود به سعادتِ بی غایت توقّف و اقامت فرمود. و در آن اوان امیر لوای موره و بالته اوغلی را اسیر ساخته با جمعی کثیر از آقنچیانِ سیل مسیر به بعضی نواحی و اطرافِ آن جزیره که هنوز پایمالِ خیولِ غُزاتِ ظفر شمول نگردیده بود فرستادند؛ و ایشان بعد از چند روزی سالم و غانم با بسی اُسرا و سایر غنایم به معسکرِ نصرت مقر مراجعت نمودند. و چون قبل از عبور از نهرِ مذکور بعضی اُمرا که دیده بانی اطرافِ معسکرِ همایون می‌نمودند. اِنهای خدّامِ آستانِ مَلَک پاسبان نموده بودند که قرالِ خسارت مآلِ انکروس جمعی کثیر را از جنود الشّیاطینِ کفّارِ ملاعین تجهیز نموده بدین طرفِ آبِ طونه که جانبِ جزیرهٔ سِرِم است فرستاده که در کمین ها حاضر باشند و غازیانی را که به اطرافِ آن جزیره برای آزُق و نُعَما[1056] و آقن و یغما بیرون روند تعرّض نمایند. بنابراین مثالِ قضا انشا به اسمِ بالی بیک یحیی پاشا صادر شده بود که با عسکر لوای بوسنه به عزمِ مدافعهٔ ایشان متوجّهِ ساحلِ نهرِ طونه گردد. در این ولا فرستاده های [89b] امیرِ مشارالیه رسیده به عرضِ نوّابِ کامیاب رسانیدند که به طایفهٔ مخذولهٔ مذکوره بازخورده محاربه و مضاربه‌ای سخت واقع

1050 باریچ A : تاریخ H
1051 را A : -H
1052 ظلّ A : طلب H
1053 دادند A : دارند H
1054 خزاینهٔ A : خزانه H
1055 سه A : -H
1056 و نعما A : -H

شد. و آخر الامر به عونِ فضلِ الهی نسایمِ ظفر اِعلام اهلِ اسلام را تحریک نموده و ابوابِ ذُلّ و انکسار بر روی کفّارِ نابکار گشوده. غازیانِ دشمن گیر جمعی کثیر را از آن قومِ کسیر به مصقلهٔ صمصامِ خون آشام پرداختند و هفتاد و سه نفری دیگر را اسیر ساختند. و بینی های آن مقتولانِ مخذول را که از مطاوعتِ حقّ بالا می‌داشتند در سلکِ عَرض منتظم گردانیده و اسیران را در سلاسل[1057] و قیاد بر وفقِ کلامِ باسدادِ «مُقَرَّنینَ فِی الأَصْفادِ»[1058] درکشیده به درگاهِ مهابت دستگاه آورده بودند. و نیز به عرضِ نوّاب رسانیدند که مستحفظانِ قلعهٔ اُصْلَنْقَمَن که از قُلاعِ معتبرهٔ مخاذیلِ انکروس است چون عبورِ عساکرِ منصوره را از نهرِ صاوه شنیدند و قُربِ رایاتِ سلطانِ کشورستان[1059]را[1060]دریافتند دیوارِ اصطبارشان انهدام یافته روی از آن دیار بر تافتند.

بیـــت

ز سهمِ تیرِ تو بر باد رفته خاکِ عدو ز بیمِ آتـشِ تیغِ تواَش جگر آبست

و نمود که الآن امیرِ مشارالیه در بساتینِ حصارِ مذکور نشسته است و حاضر و فرمانِ واجب الاذعان را ناظر. چون وزرای عالی رأی قضایای دلپذیر را معروضِ پایهٔ سریرِ گردون صریر گردانیدند بعد از تقدیمِ وظایفِ شکرِ منّان امرِ قضا جریان به استخلاصِ آن مقیّدان از قیدِ حیوة صادر گردیده به عزمِ تماشا از خرگاهِ فلک دستگاه بیرون [90a] فرموده شش نفر را از آن اهلِ سَقَر در پای پیلانِ کوه منظر انداختند و باقی را به سیلِ آبِ تیغِ برق نظیر روانهٔ صوبِ سعیر ساختند. و فرمانِ واجب الاذعان شرفِ نفاذ یافت که بالی بیکِ مشارالیه کذلک محافظتِ آن اقطار و مسالک نموده همانجا ساکن و مقیم باشد. و باز در همان اوان از نزدِ وزیرِ اعظم پیری پاشا الاغ رسیده عرضه داشتی رسانید مشتمل بر آنکه بعضی از اشرارِ کفّارِ

1057 سلاسل A : سلام سل H

1058 «مُقَرَّنینَ فِی الأَصْفادِ» A : -H

1059 کشورستان A : کشورستانی H

1060 را A : -H

قلعهٔ بلغراد در شبِ ظلمانی از راه نهانی پایین آمدند و بر سرِ جمعی از طایفهٔ طوپچیان که هر شب[1061] طوپِ بزرگی را[1062] که در آن ولا به پای حصار رسانیده بودند و[1063] محافظت می‌نمودند شبیخون آورده قریب به ده نفر را از ایشان به سعادتِ شهادت رسانیدند و دیگران[1064] را منهزم گردانیدند. و مقصودِ ایشان آن بود که مسماری در ثُقبهٔ آن طوپِ ثعبان شعار که منفذِ ناراست استوار گردانند تا از عمل بازمانَد. از اتفّاقاتِ حَسَنه چون طوپ هنوز بر سرِ گردون‌ها بود آن ثُقبه در جانبِ سُفلی مانده بود. و با آنکه آن اهلِ سعیر جمعی کثیر بودند، هر چند کوشش نمودند، به فضلِ قادرِ منّان بر بازگردانیدنِ آن قدرت نیافتند. و تا ایشان در آن کوشش بودند فوجی[1065] از غازیانِ دلاور را که پاسبانی عسکر می‌نمودند از آن حال خبر شده با تیغ های آخته به جانبِ آن اشرار تاختند. امّا بعضی پیش رفته خود را بر سرِ راهِ قلعه رسانیدند و بعضی دیگر از عقب دشمنان را رمانیدند. چون کفّارِ نابکار رو به فرار آوردند آن مردانِ معرکهٔ هیجا در آن لیلِ دُجی از دو جا درآمده [90b] تیغ های بُرّان را در آن مدبران نهادند و قریب به چهل پنجاه نفر کافرِ بد عمل را به درکِ اَسفَل فرستادند. و حقّ سبحانُه و تعالی به مقتضی فضلِ تام آن طوپ را از شرّ آن لیام محافظت نمود[1066] و بر حسبِ کلامِ مبینِ «وَ یَنْصُرُکُمْ عَلَیْهِمْ[1067] وَ یَشْفِ صُدورَ قَوْمٍ مُؤمِنینَ» جراحتی که از شهادتِ بعضی طوپچیان به قلوبِ مؤمنان رسیده بود به مرهمِ تیز اثرِ این ظفر تَشَفّی پذیرفت و الحمدلله علی ذلک.

1061 هر شب A : -H

1062 را A : -H

1063 و A : -H

1064 دیگرا A : دیگر آنرا H

1065 فوجی A : که قوچی H

1066 نمود A : فرمود H

1067 علیهم A : علیکم H

لمؤلّفــه

شعلهٔ مهر تا فروزنده است　　تیغِ اســلام با ظفر بادا
سینهٔ دشمنـــــــانِ دینِ خــدا　　پیشِ آن تیغ چون سپر بادا
ناصرِ دینِ حقّ سُلیمـــــان خان　　حکمفـــــرمای بحر و برّ بادا

گفتار در توجّهِ مواکبِ نصرت نهاد به صوبِ قلعهٔ بلغراد

چون آن دریای عساکرِ فتح انجام بِالتّمام از نهرِ صاوه عبور نمودند فرمان جلی به پیش رفتنِ عساکرِ روم ایلی صادر شده لیلة الاحدِ ثالث عَشَرینِ شعبانِ میمنت قرین پیش خانهٔ فلک نشانه با عساکرِ مذکوره روانه شد. و چون[1068] آن شب که کوچ کردند شبی بود به غایت ظلمانی که مانندِ زنگی عبوس دندانِ نجوم را در شقاقِ ابرهای سیاه نهان کرده بود امرِ منیرِ سلطانِ روشن ضمیر صادر گردید که هر فردی از افرادِ عسکرِ روم ایلی شمعی بر سر نیزهٔ خود بسته بر افروزند و لَمَعانِ سر نیزه را[1069] با تابِ شمع جمع سازند. و فی الواقع در آن شبِ ظلمت رهین سطحِ آن سرزمین مانندِ چرخِ برین می‌نمود [91[a]] و زینتی عجیب و طرزی غریب بود. نیزه های جان ربا مانندِ شاهدانِ زیبا قدّها بر افراخته و چهره ها بر افروخته و به خونِ چندین بیدلِ شیدا دیده دوخته و خان و مانِ چندین[1070] بی‌سر و سامان را سوخته. چنانچه گویدا در شأن آنها گفته بوده اند[1071] که:

بیـــت

قد بر افراخته و چهـره بر افروخته‌ای[1072] کارِ خود ساخته و خرمنِ ما سوخته‌ای[1073]

و دور نیست که[1074] این صورت اشارتی بوده باشد از جانبِ غازیانِ معرکه آرا به اعدای بی‌صفا که یعنی ما اینچنین روزها را به چراغ می‌جوییم و به زبانِ سنان با ستاره راز می‌گوییم.

1068 و چون A : -H

1069 را A : صا H

1070 بیدلِ شیدا دیده دوخته؛ و خان و مانِ چندین A : -H

1071 بوده اند A : بودند H

1072 ای A : -H

1073 ای A : -H

1074 که A : -H

بیـــت

آنجا که بندگانت شمعِ سـنان[1075] فروزند اعدای تیره دل را بس خان و مان بسوزند

و صباحِ بیست و چهارمِ ماهِ مذکور که خورشیدِ جمشید وش بر خنگِ گردونِ جهان گَرد[1076] برآمده[1077] روان شد، سلطانِ صاحبقران با مواکبِ اقبال[1078] بی پایان از آن مکان نهوض فرموده به فیروزی و گشاد متوجّهِ صوبِ قلعهٔ بلغراد گردیدند.

لمؤلّفـــه

یلِ شیردل شـــاهِ فیروز بخت نریمـان تیغ و فریدون[1079] تخت

به عزمِ بلغراد چون شـــد سوار تزلزل در افتـــــاد در نُه حصار

فغـــــانِ نفـــیر و دَمِ کَـــــرنا در افکند در قافِ گردون صـــــدا

و از آن مقامِ غم گسل به سه منزل مقابلِ قلعهٔ مزبوره رسیدند و به اقبالِ سلطانِ فلک تمکین[91b] دامنِ قلعهٔ زمین که در آن چند روز فتح شده بود مخیّمِ سرادقاتِ عظمت آیات گردید. و چون به سعادت و اقبال رسیدند قبل از نزولِ میمنت حلول بر سرِ پشته ای که راست مقابلِ قلعه بود بر آمدند و اطراف و جوانبِ آن را به نظرِ عالی در آورده تدبیرِ تسخیرِ آن را ملاحظه فرمودند.

بیـــت

چو در کارِ خود خویش را گرم دید به نیروی خود کـــــوه را نرم دید

فی الحال امرِ قضا مثال صادر گردید که طوپ های نهنگ[1080] شعار را که همراهِ مواکبِ

1075 سنان A : سان H

1076 گرد A : گردید H

1077 برآمده A : آمده H

1078 اقبال A : اقبالی H

1079 فریدون A : فریدان H

1080 نهنگ A : ننگ H

ظفر آثارِ سلطانی رسیده بود بر کنارِ آبِ طونه به قربِ[1081] حصار بکشند و به رمی آنها مبادرت[1082] نمایند. طوپچیانِ آتشبار و ینگیچریانِ[1083] جلادت شعار طوپ وتفنگِ بسیار به جانبِ حصار انداختند و گوشِ آن قومِ بی هوش را به مضمونِ مهابت مقرونِ آیهٔ صادقهٔ[1084] «الْقارِعَةُ مَاالْقارِعَةُ» پُر ساختند. مخاذیل کفّار هم بر غازیانی که طوپ ها را می‌کشیدند و ابوابِ بلا را بر ایشان می‌گشادند طوپ و زنبرکِ بسیار انداختند و کمالِ تمرّد و عنادِ خود را ظاهر ساختند. امّا بحمدالله تعالی طوپ و سنگِ آن قومِ بی فرهنگ با وجود آنکه از محلِ نشان می‌انداختند به هیچکس نرسید و ضرری از آن شرَر عاید نگردید.

بیـــت

کاری که به قفلِ[1085] غم کلیدست در اوّلِ آن نشـــــان پدیدست[1086]

روزِ دیگر امرِ قدر اثر صادر گردید که دلاورانِ عساکرِ منصوره از آبِ صاوه [92a] به جانبِ قلعه عبور نمایند و از هر جانب که محاصره ممکن باشد طوپ های اژدها مثال را بر آن بگمارند و آن مکان را در میان گرفته جنگ در اندازند. و مقرّر[1087] فرمودند که پیری پاشا با عساکری که سابقاً با او بودند از جانبِ آبِ صاوه محاصره نماید[1088] و وزیرِ ثانی مصطفی پاشا با اکثرِ عساکرِ منصورِ قاپو خلقی و بعضی از امرای عظام و آغایانِ مقدام از جانبِ نهرِ طونه محاصره نمایند. و چون آن جانب به مزیدِ[1089] صعوبت و کمالِ شدّت موصوف بود و همّتِ عالی سلطانی به فتحِ آن طرف مصروف؛[1090] سردار عسکرِ ینگی

1081 قرب A : بعزت H
1082 مبادرت A : مبادوت H
1083 ینگیچریان A : نیکی چریان H
1084 صادقهٔ A : صادقانه H
1085 قفل A : بفعل H
1086 پدیدست A : بدیدست H
1087 مقرّر A : مقر H
1088 نماید A : نمایند H
1089 به مزید A : -H
1090 مصروف A : معروف H

چری[1091] بالی آغا مأمور شد که با اکثرِ دلاورانِ آن عسکرِ منصور که مُهرهٔ مارِ تفنگ را به شبِ دیجور[1092] در دیدهٔ مور جا می‌کنند هم از آن جانب قلعه را [1093] محاصره نموده معاونتِ پاشای مشارالیه نمایند. و به حکمِ قضا اثر از جملهٔ آن عساکر[1094] دو هزار نفر که جماعتِ سگبانانند با سردارِ خود به معاونت و مظاهرتِ پیری پاشا موسوم گردیدند. و آن روز تا شب عساکرِ منصوره به کشتی‌های معموره از آبِ مزبور عبور می‌نمودند و هر یک در مقامِ خود خیامِ اقدام و اهتمام را بر می‌افراختند و مقامِ جنگ و یوریش را بر واروشِ آن قلعه که عبارت از حصارِ اوّل است معیّن و مقرّر[1095] می‌ساختند. و از جملهٔ مردمِ آخور سه هزار نفر که حاضر بودند مأمور شدند که در پیشِ طوپ ها مَتَرَس های مستحکم و قره طوره های مُبرَم[1096] چنانچه باید و شاید بسازند تا طوپچیان در عقبِ آنها ایستاده به کارِ خود[92b] مشغول باشند. آن شب تا صباح امیر آخورِ کبیر از جانبِ نهرِ صاوه و امیر آخورِ صغیر از جانبِ طونه به ساختنِ آنها مشغول بودند. چنانچه صباح در هر طرفی ده مَتَرَسِ عظیم اتمام یافته بود که هر یک قسیمِ برج های جسیمِ آن حصار می‌نمود و ملجأِ مردانِ کارزار و پناهگاهِ غازیانِ پلنگ شعار[1097] بود و الحمدلله الوُدود.

1091 ینگی چری A : نیکی چری H
1092 شب دیجور A : شت دیحورH
1093 را A : -H
1094 عساکر A : عسکر H
1095 مقرّر A : معزز H
1096 مبرم A : منزم H
1097 شعار A : خار H

گفتار در آغازِ محاربه و کارزار با کفّارِ حصار

بیا گر طلبکـــــارِ نامیّ و ننگ — به جنگِ پلنگان بکن تیز چنگ
ز اعدایِ دین ای یَلِ کامجوی — اگر کوه باشد مگردان تو روی
اگر او چو کوهست پولادباش — که ویران کُنِ او ز بنیاد باش
پیِ دین اگر پایداری چو کوه — ز تو در دلِ کوه آید شکوه
چو فضلِ خداییت یـــــاور بُوَد — گر از من دعا گوت باور بُوَد
به اقبالِ سلطانِ صاحبقران — توانی ستـاد قلعهٔ آسمان
شها تا بُوَد لاجـــــوردی حصار — چنین با شکوه و چنان استوار
حصارِ قرارِ تو بر جـــای باد — ز تو قلّهٔ شرع بر پای باد

صباحِ بیست و هشتمِ شعبانِ میمنت نشان که زمانِ حصاریانِ قلعهٔ سخت بنیانِ آسمان[1098] به ظهورِ تباشیرِ صبحِ دولتِ صاحبقرانِ نور فشان مهر به سر آمد و سلطانِ [93a] جهان گیر[1099] تختِ مینایی به عزمِ رزم و رفعِ ظلمتِ بلغراد بالایی بر رَخشِ صفا بخشِ شرق بر آمد سلطانِ صاحبقرانِ روی زمینِ کشورستان و کوه تمکین بر سَمَندِ سعادت رهین سوار گشته در کنارِ نهرِ طونه مقابلِ حصار در محلّی که طوپِ کفّارِ نابکار بدانجا می‌رسید[1100] بایستادند و غازیانِ نصرت[1101] قرین را به محاربه با اعدای دین امر فرموده دل دادند. از هبوبِ ریاحِ عاطفتِ آن سلطانِ مُلک و ملّت دریای نهنگ پیمای غزات در جوش و نفیرِ صور سمات در غریو و[1102] خروش آمد. صدای طوپِ مهیب وعیدِ «یَوْماً یَجْعَلُ الوِلْدانَ شیباً[1103]» را قرعِ سمعِ جمعِ کفّارِ ضلالت شعار می‌گردانید؛ و دُخانِ[1104]

1098 آسمان A : سلیمان H
1099 جهانگیر A : -H
1100 بدانجا می رسید A : بدانجام میرسد H
1101 نصرت A : تصرف H
1102 و A : -H
1103 شیباً A : سیبا H

پیچانِ اژدهاسانِ آتشِ طوپ بر اسلوبِ مستغرب[1105] «ذی ثَلَثِ شُعَبٍ لا ظَلیلٍ وَ لایُغْنی مِنَ اللَّهَبِ» مرتفع می‌گردید؛ و شرارهٔ نارِ اثیرگذار[1106] رعّاده بر عادتِ «إنَّها تَرْمی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ» به قصرِ گردون می‌رسید. حسب الامر النّافذ الجاری عساکرِ ینگی چری به ضربِ تیر و تفنگِ بی درنگ اعدای بی رو را از سرِ برج و بارو دور کرده[1107] طوپ اندازانِ قلعه پرداز[1108] سنگ های کوه گداز را پرواز داده[1109] به جانبِ آن سنگدلان می‌انداختند و برج و باروی رویین آیینِ آن حصار را مانندِ دل های کفّار ویران می ساختند.

لمؤلّفــه

ز غرّیدنِ طوپ و بانـــــگِ نفـــیر — جهان گشت در چشمِ اعدا چو قیر
[93b] ز ضرب و لَتِ طوپِ رویینه سنـــگ — سکـــون رفـــــته زین قلـــعهٔ نیل رنگ
زبان‌های هر قـــلّه زان ضرب و لَت[1110] — همی خـــواند گـــویا «إذا زُلْـــزِلَتْ»

اگر چه غُزاتِ غضنفر سمات آن روز بازوی مردی گشودند و حمله های مردانه نمودند امّا مناعتِ[1111] آن مقصود نه از آن قبیل بود که به بذلِ هر مجهودی حصولش وجود یابد و رفعتِ آن مطلوب زیاده بر آن می‌نمود که به آسانی و سهولت ارتقا بر مدارجِ وصلتش میسّر گردد.

بیـــت

بِکُلِّ قَبیلٍ کَمْ قَتیلٍ قَضی بِها — أسیً لَمْ یَفِرْ[1112]یَوْمَاً إلَیْها بِنَظْرَةِ

چون آفتابِ جهانتاب به محلِّ استوا[1113] رسید و سورتِ[1114] حرارتش مستولی گردید

1104 بی خان A : -H
1105 مستغرب A : مستغرد H
1106 گذار A : گداز H
1107 حسب الامر النّافذ ... و بارو دور کرده A : -H
1108 پرداز A : برداز H
1109 داده A : دارد H
1110 ضرب و لت A : دولت H
1111 مناعت A : ساعت H
1112 یفر A : یغر H

سلطانِ صاحبقران به سایهٔ خرگاهِ دولت پناه خرامیدند و غُزات هر یک به محلّ قرارِ خود آرمیدند.[1115] روزِ دیگر که باز سلطانِ عالمِ نور به قصدِ رفعِ ظلامِ شب دیجور از افقِ ظهور چهره نمود دیگر باره پادشاهِ اسلام بر بارهٔ صبا خرام برآمده به محلّ معلوم قدومِ میمنت رسوم فرمود. طوپچیانِ اژدهاکُش طوپ های ثعبان وش را باز دهان گشادند و آتشِ فتنه و اضطراب در[1116] نهادِ اعدای بی سداد نهادند و غُزاتِ غضنفر سُمات دادِ کوشش و مردانگی دادند. چنانچه از جانبِ پیری پاشا دو سه[1117] سنجق عسکرِ عَرَب بر بالای باروی اوّلین برآمد و نزدیک می‌نمود[1118] که جمالِ فتح چهره نماید. امّا باز [94a] به حسبِ تقدیرِ ربّانی غنچهٔ مراد و امانی آن روز هم[1119] به تَنَسُّمِ بادِ حمله های مردانه تبسّمی ننمود[1120] و بر گُلبُنِ مقصود نگشود. چرا که شدّت و صُعوبتِ آن حصارِ سحیق[1121] و عرض و عمقِ آن[1122] خندق‌های عمیق و کثرتِ طوپ و سنگ و رمی منجنیق‌های رعد آهنگ به مرتبه ای نبود که طیّارِ تیز پروازِ فکرت به ذروهٔ ملاحظهٔ آن تواند برآمدن یا سیّاحِ دریاگذارِ واهمه به عمقِ تصوّرِ آن تواند رسیدن.

لمؤلفـــه

فرازش[1123] به اوجِ فلک هم عنان نشیـــبش فـــروتر ز حدِّ گمان

و با وجودِ این حال غازیانِ ضرغام مثال در جهاد و قتال چندان کوشش نموده

1113 استوا A : اسوا H

1114 سورتِ A : سوت H

1115 و غُزات هر یک به محلّ قرارِ خود آرمیدند A : -H

1116 در A : دور H

1117 سه A : شه H

1118 می نمود A : بود H

1119 هم A : -H

1120 ننمود A : نمود H

1121 سحیق A : سحمیق H

1122 آن A : -H

1123 فرازش A : مزارش H

مردانه‌وار در[1124] مواقعِ اَخطار پیش شتافتند که قریب به پانصد نفر عِزّ شهادت دریافتند. روزِ دیگر که بیست و نهمِ شعبان المکرّم بود بر[1125] همین منوال رجالِ ابطال در امرِ مضاربه و قتال باز جهدِ بلیغ و کوششِ بی دریغ نمودند. چنانچه از ابدانِ شهیدان تَهِ آن خندقِ وسیع مانندِ لاله زاری بود که در پایِ کوهِ رفیع شکفته باشد یا آتشی که در حدودِ اصحابِ اُخدود افروخته گشته.

لمؤلفـــه

ز خونِ شهیدان که شد ریخته از آن خاک گلزاری انگیخته

و آغای ینگی چری را که اقدام‌های دلیرانه به ظهور می‌آورد در آن ناورد به مقتضی عطای الهی بُندُقهٔ تفنگی از بارو بر بازوی وی[1126] رسید و به نعمتِ «وَ لا یَنالونَ مِنْ عَدُوٍّ نَیْلاً [94b] إلاّ کُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ[1127] صالِحٌ» قوی بازو گردید. و همچنین پیری پاشا و مصطفی پاشا و سایرِ امرا و سردارانِ معرکه آرا به جان و دل کوشیدند[1128] و جمعی کثیر از توابعِ هریک شربتِ حیوة بخشِ شهادت را نوشیدند،[1129] امّا باز شهبازِ فتحِ با فَرّ بال و پرِ ظفر را نگشاد و جمالِ عروسِ تسخیر آن روز هم در پسِ پردهٔ تعویق و تأخیر پوشیده ماند.

بیـــت

از آن دم کین جهان نیک و بد شد پیِ هر کـــــار وقتی نامزد شـــد

و اگر چه بی شبهه و ارتیاب[1130] جریانِ امورِ هر باب به تقدیرِ مَلِکِ وهّابست امّا ظاهراً سببِ ظاهری تأخیرِ امرِ تسخیر آن می‌نمود که آن دو عسکرِ غضنفر آهنگ که[1131] مانندِ دو

1124 مردانه وار در A : وارد H
1125 بر A : -H
1126 بارو بر بازوی وی A : آن بادو بان وی وی H
1127 عملٌ A : -H
1128 کوشیدند A : کوشیدن H
1129 نوشیدند A : نوشیدن H
1130 بیه شبه و ارتیاب A : شبه و اربتیان H
1131 که A : -H

شیر که بر یک پلنگ حمله آورند از دو جانبِ آن حصار در آمده بودند و مابینِ ایشان مسافتی بعیده حاصل بود و تلال و وهادِ شدیده‌ای که[1132] از غایةِ[1133] ارتفاع و انحفاض کارنامهٔ سما و سَمَک را ابطال و حکّ می‌کردند حایل بود[1134] و از آن جوانب محاصره در غایةِ تعسُّر و تغذُّر می‌نمود؛ بنابرین آن دو عسکرِ مجاهدت قرین را از وقتِ محاربهٔ همدیگر خبر نبود. چون متقدّماً و متأخّراً متوجّهِ محاربه و مضاربه می‌گشتند کفرهٔ مَرَده بِأجْمَعِهِمْ متوجّهِ مدافعه هر یک علی حدّه می‌شدند. و این صورت موجبِ قوّت و شوکتِ[1135] اعدای دین و ملّت می‌گردید. و ازین تعویق و تأخیر بر آینهٔ ضمیرِ خورشید نظیرِ سلطانی فی الجمله غباری از بخارِ حمیّهٔ دینیّه نشسته بود. در آخرِ آن روز بعضی [95a] وزرا و سرداران را غایبانه به لسانِ مُنهیانِ اوامرِ[1136] پادشاهی در معرضِ[1137] عتاب داشته به نسبتِ تقصیر سرزنش و تغییر[1138] نمودند و مضمونِ این مقال به لفظِ دُرّ مکنون فرمودند که:

لمؤلّفــه

به پیکارِ دشمن چـــنان سخت کـــوش — که از[1139]مغزِ خامَش رُبایی تو هـوش[1140]
به آسانی آن کس که او تـن دهد — به آسانی او کـــامِ دشمن دهد
چه خـوش گفت فردوسی نامـــور — ز مردانِ جنگی به شهنـامه در
«بیـــــا تا همه تن به کُشتن دهـیم — مبادا که فرصت به دشمـــن دهیم»

بلکه نارِ غیرتِ پادشاهانه چنان اشتعال یافت که قصدِ آن فرمودند که خود به امرِ محاربه

1132 که A : -H
1133 از غایهٔ A : ارعانهٔ H
1134 بود A : -H
1135 مدافعه هر یک A : -H
1136 منهیان اوامر A : مهیان وامر H
1137 عرضِ A : موجز H
1138 تغییرA : تغیّر H
1139 که از A : در H
1140 ربایی تو هوش A : در آری توجوش H

اشتغال فرمایند و به ذاتِ عالی[1141] صفات در مواقعِ مخاطرات حاضر آیند. باز خواصّ مقرّبان و اعالی ارکان به انواعِ تضرّع مانعِ آن می‌شدند که؛

لمؤلفـــه

نرسد شـــــاه را که وقتِ نَبَرد خود به ذاتِ خود آوَرَد ناوَرد

بنابرین دلاوران را به اقامتِ وظایفِ کمال اقدام امر فرمودند و حکم نمودند که طوپ‌های کبارِ آتشبار را که در آن روز به کشتی های کوه منظره از جانبِ سَمَندره رسیده بود در جانبِ جزیرهٔ سِرَم مقابلِ قلعه نصب نمایند و از آن جانب هم بکوبند و از دو جانبِ حصار که محاربه ممکنست به قیاسِ ساعت بر وجهی جنگ دراندازند که تقدّم و تأخّری در زمانِ محاربهٔ طرفین واقع نشود و امرِ یوریشِ عامّ را به اتمام رسانند. [95b] سرانِ لشکر و پیشوایانِ عسکر سه روز مهلت طلبیدند تا تدبیرِ امرِ تسخیر را به وجهی که صرفه در آن باشد ملاحظه نمایند. و در آن روز از جانبِ بالی بیک یحیی پاشا که به محافظتِ آبِ طونه و راهِ بُدون مأمور بود الاغ رسیده ابلاغِ نوّابِ کامیاب نمود که قرالِ ضالّ صال های بسیار تهیّه نموده است. و صال عبارت است از درخت های راستِ متساوی متوافق که مانندِ اصابعِ منظّمه[1142] به ریسمان ها بر هم می‌بندند و بر آب انداخته به جریانِ ماء جاری می‌شود. و فرستاده های مذکور نمودند که قرالِ نابکار زاد و زواده و یراقِ بسیار کَفَرهٔ بیشمار در آن[1143] صال‌ها نهاده به معاونت و تقویتِ قلعه روانه ساخته است. چون این خبر به مسامعِ علّیّه رسید فرمانِ قَدَرمان صادر گردید که پانصد نفر ینگی چری تفنگ اندازِ[1144] دشمن پرداز را در کشتی‌ها در آورده برای تحقیقِ این خبر از روی آبِ طونه به جانبِ شهر بُدون روانه گردانند. و به محضِ فضلِ الهی تعالی و تبارک یوم الاثنینِ غَرّهٔ رمضان المبارک

1141 ذات عالی A : علی صا H

1142 منظّمه A : منضمه H

1143 در آن A : دان H

1144 تفنگ انداز A : اندازند H

دلاورانِ ینگی چری که لایزال از جانبِ نهرِ طونه جنگ می‌انداختند متوجّهِ حصار گردیده قلّهٔ رفیعی که بر آن جانب بود و در حینِ جنگ پناهِ[1145] کَفَرهٔ دین تباه می‌نمود؛ چنانچه به واسطهٔ مناعتِ آن قلّه و حوالی[1146] آن غازیان را ضرری تمام از آن می‌رسید و پیش رفتن میسّر نمی‌گردید در آن روز به رمی قونبرهٔ آتش در سقفِ آن قلّه انداختند و بعد از آن [96a] دیوارها و سنگ اندازهای آن را پرداختند. و چنان شد که اگر یک کس بر آن بر می‌آمد از پایین مرئی و مکشوف بود و نشانهٔ طوپ و تفنگ می‌گردید. و از سوختنِ آن قلّه که به عونِ عنایتِ سبحانیّه و میامنِ[1147] دولتِ سلطانیه میسّر گردید فتوری تمام به حال کَفَرهٔ بد فرجام رسید و جنگ از آن جانب نسبت به حالِ اوّل آسان گردید. و صباحِ یوم الثّلثای سیُّمِ ماهِ مبارکِ مذکور سلطانِ عالی منشور دیگر باره بر کوه پارهٔ کیهان نورد مانندِ خورشیدِ جهان گرد برآمده با مواکبِ نصرت مراکب مقابلِ قلعه هم از جانبِ جزیره بر بلندیی فرمودند و به نظرِ فتح اثر از روی دقّت التفات فرموده؛ محالّی چند که جُنداللّه را از آن جوانب هم جنگ انداختن ممکن بود ملاحظه نمودند و بعضی سرهنگانِ درگاهِ عالم پناه را به وزرا و سردارانِ مغازی آرا فرستاده امر نمودند که آن امکنه را هم به مردانِ کار مشغول و مملو سازند و از آن اقطار هم چنگ در دامنِ حصار در زده جنگ در اندازند. و امرِ عالی صادر گردید که قراجه پاشا که درآن ولا از ایالتِ شهر و ولایتِ حلب معزول بود سرکاری نموده جسری بر آبِ صاوه به قربِ قلعهٔ مزبوره ترتیب نماید که غازیان بی کلفَتِ سفاین از طرفین آمد و شد نمایند. و یوم الاربعا دیوانِ اعلی منعقد شده؛ وزرای عظام و اُمرای گرام حاضر شده. مواضعی که مجدّداً برای جنگ تعیین شده بود هر محلّی را به امیری[96b] نامزد فرمودند و برای[1148] طایفه‌ای تعیین نمودند. و امرِ عالی وارد گردید که فردا یوریشِ عامّ نموده از هر محلّ و مقام دفعتاً به دفعِ اعدای ملّتِ کامله و رفعِ آن مُعضله اشتغال نمایند.

1145 پناهِ A : بنا H

1146 حوالی A : حواله H

1147 میامنِ A : مبین H

1148 برای طایفه ای A : برای اینجانب در سعی اقدام طایفه ای H

و آن شب تا صباح عساکرِ فوز و نجاح به جانبِ حصار گذار می‌نمودند و هر یک در مقامِ معلومِ موسوم فرود می‌آمدند. سحرگاهِ یوم الخمیسِ پنجمِ ماه که سلطانِ انجم سپاه به هجومِ عساکرِ ضیا مآثر نورِ حصارِ شبِ دیجور را گشود و لشکرِ بداخترِ ظلامِ خون آشام را از قلعهٔ مینا فام دور نمود عساکرِ دریا مآثرِ سلطانی آن حصارِ کوه مبانی را احاطه نموده بودند و راهِ بلا را بر خان و مانِ اعدای بی سامان گشوده.

بیـــت

جداگانه از موکبِ هر گروه حصاری برآورده مانندِ کوه

سلطانِ صاحبقران هم بر سَمَندِ سعادت اقترانِ صبا نشان سوار شده با وفودِ اقبال و سعود بر بلندیی که مقابلِ قلعه بود فرمود و به نظرِ خجسته فرجام سعی و اهتمامِ غُزات را در راه دینِ اسلام ملاحظه می‌نمود. و گویدا هر یک از ایشان به لسانِ حال و افعال مضمونِ این مقال را به ادا می‌رسانیدند که:

بیـــت

برای ما و تو شاها چنین شد در ازل قسمت ز ما جان باختن در راهِ تو امّا[1149] نگاه از تو

صیت و صدای کوس و نفیر و نهیبِ دلاورانِ کشور گیر کالبد های جبالِ راسیات را در لرزه و اضطراب می‌انداخت و آتشِ محاربه اَعلامِ اشتعال و التهاب را می‌افراخت. [97a] سردارانِ شجاعت صفات و سایرِ غُزاتِ غضنفر سَمات که برای خدمتِ معلوم هر یک به محلّی موسوم بودند سازِ مضاربه و جنگ را آهنگ داده در مقامِ مقاتله پایِ مصابرت می‌افشردند و اعدای بی دین و داد از مشاهدهٔ آن اَقدامِ با اشتداد مانندِ ابدانِ بی جان بر جای می‌افسردند. مجاهدانِ حیدر مصاف رعّاده های کوه شکاف را بر برج و باروی آن حصار می‌انداختند و به هر ضربی بدنه ای را با سَدَنهٔ آن می‌پرداختند.

[1149] تو امّا A : -H

نظـــم

دلیران و گُردان در آن تنگ جای　　فشردند چون کـــوهِ پولاد پای
سران پیشِ شه سر کـــــــشیدند پیش　　که ریزیم در راهِ دین خونِ خویش
نبودیم زین پیشتر سُست کـــــوش　　کنون سخت تـر زان برآریم جوش
بکوشیم کـــــوشیدنی چون نهنـــــگ　　نماییم ازین گلـــستان بوی و رنگ

چون مردانِ معرکهٔ هیجا از هر جا هجوم نمودند و دفعتاً بابِ مدافعه و مضاربه را گشودند کفّارِ ضلالت شعار را طاقتِ مدافعه از همه جانبی به یکبار نبود امّا چون اِقدام و دلیری[1150] غُزات را همیشه از جانبی که عساکرِ جری ینگی چری بودند بیشتر ملاحظه می‌نمودند و آن لیام را خوف و رعبی تمام از آن جانب بود اکثر به مدافعه و محاربهٔ آن طرف مشغول بودند و عاقبت الأمر همچنان شد.

بیـــت

[97b]زبیمِ هجرِ او بس روزها این دل به جان آمد　　ازان چیزی که می‌ترسید دل[1151] آخر چنان آمد

دلیرانِ[1152] پرخاشجوی و رزم آزمایانِ پلنگ خوی که از آن جانب محاربه می‌نمودند به تخصیص بعضی مبارزانِ ینگی چری که دویدن بر حصارِ نیلی شعار پیشِ اَقدامِ اِقدام[1153] ایشان کاری سرسری می‌نماید و دشنهٔ جان ستان را دستهٔ ریحان می‌دانند و حربهٔ پولاد دندان را نیشکرِ با برگ و نوا می‌خوانند به یکبار به جانبِ حصار متوجّه شده، از رخنه‌هایی که به ضربِ طوپِ قلعه کوب[ایجاد] شده بود هجوم نموده و سینهٔ[1154] شجاعت را برابرِ سنگ و تیرِ بلا گشوده به درونِ قلعه در آمدند. غریوِ تهلیل و تکبیرِ غازیانِ قلعه گیر به سمعِ جمعِ مُسَبِحّانِ چرخِ اثیر رسید و رایتِ ضلالت و غوایتِ کفّارِ بی درایت نگونسار گردید.

1150 دلیری A : دلیر H
1151 دل A : او H
1152 دلیران A : -H
1153 اقدام A : -H
1154 سینه A : دسته H

غُزاتِ جلادت[1155] شعار سیلِ تیغِ آبدار را در جویِ ابدانِ آن بدان روانه ساختند و به یک دم جمعی کثیر را از ابطالِ آن اهلِ سعیر پرداختند.

نظـــم

دلیران در آن قلعه چون ریختند ز هر موی شمـــشیری انگیختند
نهـــــنگِ بلا را بر افـــراختند به تیغ از نهنگان سر انداختند
فـــغان و غَوِ[1156] شـــور بَر شـــد به اوج زِ هر گوشه می‌رفت خون[1157]موج موج

کفّارِ ضلالت مآل که[1158] حال را بر آن منوال دیدند بقیّة السّیف با تأسّف و حیف از بیمِ طوفانِ آبِ تیغِ غازیانِ غضنفر سیما[1159] بر حسبِ فرمودهٔ «سَآوی إلی جَبَلٍ یَعْصِمُنی مِنَ الْماءِ»[98a] به ارگِ قلعه که آن را نبویسه و نارین هم می‌گویند و در رفعت و استحکام با ذروهٔ سماوات مساوات دارد التجا نمودند و در آن محلّ که استیلایِ اهلِ اسلام را مشاهده نمودند و دخولِ مؤمنین را به علم القین دانستند آتش در دُور و قُصورِ آن حصار در زدند. مضمونِ صدق مکینِ «یُخْرِبونَ بُیوتَهُمْ بِأیْدیهِمْ وَ أیدِی المُؤمِنینَ» باز به ظهور پیوست و از اشتعالِ زبانهٔ آن نار[1160] و احاطهٔ آن به قلّهٔ آن حصار اُنموذج کریمهٔ صحّت قرینِ «وَ إنَّ جَهَنَّمَ لَمُحیطَةٌ بِالْکافِرینَ» بر مَنَصهٔ وضوح صورت بست. والحمدُلله عَلی ذلک.

1155 جلادت A : جلالت H
1156 فغان و غَوِ A : غوغای H
1157 خون A : جود H
1158 که A : -H
1159 سیما A : سما H
1160 نار A : ناز H

ذکرِ محاربهٔ غُزاتِ اَبرار با کُفّارِ[1161] حصار

چون به آتشِ تیغ و تیغِ آتش کار و بارِ حصار و اهلِ نارِ سرکش بر این گونه گردید عمومِ غُزات به قلعه در آمده آنچه از اسبابِ حفظِ قلعه و کارزار در گوشه کنار از ضررِ شررِ نار باقی مانده بود متصرّف شدند و طوپ های عظیمی که در زمانِ پادشاهِ مرحومِ مؤیَّد سلطان محمّد خان علیه الرّحمة و الغفران به قصدِ تسخیرِ آن مکان کشیده بودند و هنگام مراجعت آنجا مانده بود آنها را بالتّمام اخذ نمودند و از زنگِ کدورتِ تصرّفِ کفّارِ خاکسار پرداختند و باز بر قلّهٔ قلعهٔ مزبوره حواله ساختند و به حرب و کارزار مشغول شدند.[98b] و کفّارِ ابلیس شعار هم بر تمرّد و ادبار لجّ و اصرار[1162] نموده با وجودِ این خسار[1163] وانکسار به نوعی می‌کوشیدند که دیدهٔ حصاریانِ آسمان از تعجّبِ آن باز[1164] می‌مانَد. امّا زبانِ زبانا از اوجِ سما مضمونِ این گفته را به ادا می‌رسانید که:

لمؤلفـــــه

سَلسالِ حســـــامت فکند سدِّ عدو را ور خود به مثل باشدش از بندِ سلاسل

و از جملهٔ متعیّنانِ غُزات که آن روز شربتِ شهدِ شهادت را به کامِ جان نوشیدند یکی قانصو عادلی بود از بقیّهٔ امرای چراکسهٔ مصر که در سلکِ غلامانِ آستانِ فلک رفعت مندرج بود. «حشرهُم الله مَع النّبییّن و الصّدّیقین و الشّهداء و الصّالحین». چون هنگامِ شام بر دامنِ این حصارِ نُه آشام خونِ شفق ریخته شد و به رسمِ نثارِ مُشکِ اَذفَر به غربالِ چنبرِ اخضَر بر رهگذارِ غازیانِ مُلکِ فَرّ بیخته گردید دلاورانِ قلعه گشا و مجاهدانِ کافر رُبا بر حسبِ

1161 کفّار حصار A : کفّار قلّه حصار H

1162 اصرار A : اضرار H

1163 خسار A : حسار H

1164 باز A : -H

فرمودهٔ «و جَعَلْنا نَوْمَکُمْ[1165] سُباتاً» چنگ از جنگ[1166] بازداشتند و آهنگِ مراجعت به مقامِ آرام و درنگ نمودند.

بیـــت

به آرامگـــــاه آمـــــدند از نَبـــرد زِ تن خون بشُستند و از روی گَرد

باز که سلطانِ خاور هنگامِ سحر به عزمِ تسخیرِ حصارِ کفر آثارِ ظُلام توجّه و اقدام نمود و به شعاعِ لمّاعِ کُلنگ شعار در زیرِ حَصنِ شبِ تار نقب ها گشود سلطان صاحبقران به احضارِ ارکانِ دولت و سردارانِ لشکر امر نموده در آن[99a] دیوانِ اعلی حکمِ قضا امضا شرفِ نفاذ یافت که نَقّابانِ کوه کَن و ثَقّابانِ قلعه شکن در زیرِ برجی که یوریش از آن جانب ممکن می‌نمود به حفرِ نقب[1167] مشغول گردند و فرمودند که تسخیرِ قلعهٔ بالا که در غایتِ رفعت و متانت و نهایتِ استحکام و حصانت است به یوریش و نردبان اگرچه نزدِ دلیرانِ جنگ جوی و بندگانِ شیر خویِ ما آسان می‌نماید امّا موجبِ اتلافِ نفوسِ کثیره می‌گردد.

بیـــت

چو در طاسِ رخشنده افتاد مور رهاننده را چاره باید نه زور[1168]

حسب الامر النافذ همان روز نَقّابانِ فرهاد اوصاف و ثَقّابانِ کوه شکاف بعضی خان های ویرانِ قلعه را مَترَسِ خود ساخته به نقب[1169] زدن در زیرِ قلعهٔ ارک[1170] اشتغال نمودند. و در آن روز حکمِ اعلی به اسمِ بالی بیک یحیی پاشا شرفِ صدور یافت که با جمعی از ابطالِ غُزات؛

1165 نَوْمَکُمْ A : الّیل H

1166 چنگ از جنگ A : جنگ از چنگ H

1167 نقب A : نفت H

1168 زور A : روز H

1169 نقب A : نعت H

1170 ارک A : اراک H

لمؤلفـــه

گروهی به دشمن رُبایی عـــــقاب خروشان و تازان چو رعد و سحاب

به جانبِ دارالملکِ قرال و حوالی آن تاخت اندازد. باشد که آن مدبر را عِرقِ حمیّتِ جاهلیّت نابض[1171] گشته بدین جانب حرکتی نماید و یا خود بعضی غنایم به دست آورده و اطرافِ دارالمُلکِ او را پایمال ساخته یُمکِن که[1172] یکی را از نزدیکانِ آن لعین به دست آوَرَد تا استعلامِ افکارِ کفّار از او نموده شود. و باز همان روز فرستاده ای چند از امیرالامرای دیاربکر محمّد پاشای بِیغلو رسیدند و اخبارِ ممالکِ [99b] ایران زمین و قزلباشِ ضلالت آیین را رسانیدند که با وجودِ بُعدِ رایاتِ فتح غایات از بیمِ سَطوتِ سلطانِ عالی دولت سَرِ اِعراض در جیبِ خمول در کشیده و در گوشهٔ خود ساکن و آرامیده. و متعاقبِ ایشان بلوکِ سلاحداران که به معاضدتِ[1173] فرهاد پاشا و دفعِ غزالی عاصی رفته بودند با آغای خود رسیدند و در سلکِ غُزات حاضره منسَلِک گردیدند و هم در آن روز امرِ عالَم افروز صادر گردید که افواجِ عساکرِ روم ایلی هم از نهرِ بحر شعارِ صاوه عبور نموده در اطرافِ قلعه نزول نمایند و در هدمِ حصارِ ارک و محاربه با اهلِ دَرَک وظایفِ مجاهدت و موافقت را با سایرِ مجاهدان به اقامت رسانند. و یوم الجمعهٔ ثالث عشرِ رمضان الموقّر باز طوپ‌های قلعه کوب را بر بارهٔ حصارِ بالا گُماشتند و رایتِ محاربه را دیگر باره بر افراشتند.

لمؤلّفـــه

گشاده دهانِ طوپ چون اژدهـــا دگر ره بیفکنده موسی عصا

نهاده بر آن حَصنِ چون روی رو که چون قصرِ فرعونش آرَد فرو

و به ضربِ طوپ های جسیم رخنه های عظیم از چند محلّ در دیوارِ حصارِ ارک که

1171 نابض A : تایض H

1172 ساخته یُمکِن که یکی را یمکن A : ساخته یکی را H

1173 معاضدت A : مقاصدت H

سر[1174] به فلک کشیده بود گشادند و دلیرانِ جنگ جو و هُزَبرانِ رزم خو نردبان ها احضار کرده و دل بر یوریشِ حصار نهاده بودند که در میانِ عسکر خبر افتاد که امروز محاربه را تأخیر نمایند. بنابر این عساکرِ مجاهدت آیین دست از کارزار باز داشتند و هریک[100a] به محلِ آرامِ خود شتافتند. و چون طایفه ای که به ضربِ تیر و تفنگ کفّارِ بی فرهنگ را از دُورِ بارو دور می‌کردند دست از کار بازداشته بودند؛ کفّارِ خاکسار فرصت یافته چند کس را از دلاورانی که تقدّم نموده بر مدارجِ سُلَّم بنیادِ ارتقا نموده بودند به درجهٔ شهادت رسانیدند. و روز دیگر که یوم السّبتِ چهاردهم بود جسری که بر آبِ صاوه به سرکاری قراچه پاشا صورتِ ترتیب می‌یافت اتمام پذیرفت. و بعد از این طریق آمد و شد از جانبِ مُخَیّمِ سرادقاتِ سلطانی به طرفِ قلعه آسانتر گردید و کلفَتِ اَعمالِ سفاین مرتفع شد و بر حسبِ «لا یُثَنّی إلاّ یُثَلَّثُ» امیر الامرای روم ایلی احمد پاشا را هم بر جانبی دیگر که طوپ انداختن و رایتِ محاربه افراختن از آن جانب ممکن بود بازداشتند. و یوم الأثنین باز به عونِ ملکِ بنده نواز از جانبی که مصطفی پاشا و آغا محاصره می‌نمودند قونبرهٔ آتش به جانبِ قلعه انداختند که بر سقفِ قلّهٔ رفیعی آمده از ورودِ نفط[1175] و بارود بر افروخت و آن سقف بسوخت. دیگر روز سقف و دیوارِ قلّهٔ دیگر[1176] که به جانبِ پیری پاشا بود به یکبار خود به خود منهدم گردید. اهل اسلام به این حوادثِ خجسته انجام تفأُّل و کفّار مخذوله[1177] تَطَیُّر[1178] نمودند.

بیـــت

ز فالِ نیک حـــالِ نیک زایـــــد　　زکـــــارَت بستگی هـا بر گشاید
تَعَلـــــــــَّمَ أَنَّهُ لاطَـــــــــیْرَ إلاّ　　علی مُـــتَطَیَّرٍ و هُـــــوَ الثُّبورُ

1174 سر A : -H
1175 نفط A : نقطه H
1176 دیگر A : دیاک H
1177 مخذوله A : محذوله H
1178 تَطَیُّر A : چنین H

[100b] بَل شَی یُوافِقُ بَعْضَ شَی أحـــــایيناً و بـــاطِلُهُ کَـــثیرُ

و هم در آن ولا بالی بیک یحیی پاشا هفت نفر کافرِ بی فَرّ از متعیّنانِ کفّارِ انکروس[را] دستگیر کرده با سلاسل و اغلال به درگاهِ فتح مآل فرستاد و استخبارِ احوالِ قرال از ایشان نموده شد. نمودند که اُمرا و ارکانِ آن کافرِ منکوب در عینِ شور و آشوب بر حسبِ فرمودهٔ «تَحْسَبُهُمْ جَمیعاً و قُلوبُهُمْ شتّی» سر رشتهٔ تدبیرِ خود کم کرده بعضی بر آنند که به گرمی حمیّة جاهلیّة[1179] پیش برانند و به مقامِ مقابله[1180] و مقاتله درآیند. و بعضی دیگر آنند که از بیمِ هیبتِ[1181] سلطانِ محمدی ملّت خوف و خَشیَت بر قلوبِ مکروبِ ایشان مستولی شده رأیِ پیش آمدن ویارای مقابله نمودن ندارند. و قرالِ بد مآل در میانِ این دو خیال بر حسبِ «یُقَدَّمُ رَجُلاً و یُؤَخَّرُ اُخْری» متفکّر و متحیّر مانده.

لمؤلّفــه

خورشید وشی خصم کجا باتو برآید نقشیست بر آب آنکه شود با تو مقابل

بعد از استفسارِ اخبار و اسرار[1182] از آن اشرار هر هفت را بر ضربِ تیغ خونخوار به هفت دَرَکهٔ دارالبوار فرستادند. و چون در آن[1183] چند روز رخنه های بسیار در دیوارِ حصارِ بالا شده بود کفّارِ حیله جو به فرمودهٔ «یُخادِعونَ اللهَ و الَّذینَ آمَنوا»[1184] مخادعه ای با خود اندیشیده از اهلِ ایمان طلبِ امان نمودند و بابِ اظهارِ مطاوعت راگشودند[101a] مقرّر بر آنکه روزِ دیگر حصار را تسلیمِ اهلِ اسلام نمایند. غُزاتِ مروّت صفات هم دست از جنگ باز داشته آن روز از تعبِ حرب و ضرب بر آسودند. روزِ دیگر که خسروِ مشرق نواز پرده از روی مکرِ شبِ شعوده باز[1185] باز کرد کفّارِ حصار باز کس فرستاده سه روزی دیگر

1179 اقتباس از سوره فتح .

1180 مقابله A : -H

1181 و A : -H

1182 اخبار و اسرار A : اخبار و افراد H

1183 در آن A : دادن H

1184 «یُخادِعونَ اللهَ و الَّذینَ آمَنوا» A : «تحهم جمیعا و قلوبهم شتی» H

1185 شعوده باز A : -H

مهلت طلبیدند. از این استمهال[1186] مکر و خیانتِ آن اهلِ خباثت مفهوم شده؛ متفحّصان چون به قربِ قلعه رفتند و ملاحظه نمودند دیدند که در آن یک شبانروز آن متمرّدانِ جبال[1187] ضلال به معاونتِ عیال و اطفال آن رخنه‌ها را به سنگ و آهن و چوب چنان محکم[1188] و مُبرَم ساخته‌اند که بینندگان از درجهٔ اوّلی باز نشناخته‌اند و در بعضی محلّ‌ها که از ضربِ طوپ و تفنگ اصلاً درنگ نمی‌توانستند نمود به یک شب که مهلت یافته اند مترس‌ها و سپرها ساخته‌اند و طوپ ها نصب کرده. و خندق را که[1189] از انهدامِ بعضی برج‌ها پر شده بود پاک گردانیده مسمارهای سرتیزِ آهنین در زمینِ آن فرو برده‌اند که در حینِ یوریش در کفِ پای غازیان خلیده دست از جنگ بازدارند.

بیـــت

برهانِ اهلِ دین به حقّ تیغِ قاطعست وان مخالفان همه تزویر و مکر و فَنّ

چون صورتِ حال معروضِ پایهٔ سریرِ سلطنت و جلالت شد زبانهٔ نارِ غیرتِ پادشاهانه اشتعال یافته امرِ قَدَر تأثیر صادر گردید که باز مردانِ[101b] رویین چنگ رو به محاربه و جنگ[1190] آورده مِن بعد به هیچ وجه اهمال و امهال را تجویز ننمایند. و بخصوصه یکی از جملهٔ بوّابانِ[1191] درگاهِ سلاطین پناه را به سردارِ عساکرِ جَرّارِ ینگی چری که ضرغامِ آجامِ آن معرکهٔ ظفر انجام بود فرستادند و انواعِ تأکید و تشدید فرموده نمودند[1192] که اگر بیش از این در امرِ تسخیر تأخیر واقع شود در معرضِ خطاب و عتاب خواهی بودن. آغای مشارالیه هم اعتماد بر عون و عنایتِ ربّانیّه ویُمنِ اقبالِ سلطانیّه نموده با عسکرِ کینه گذار همان لحظه متوجّهِ جنگ و کارزار شد و با آنکه جراحت بر بازو داشت امّا چون بازوی قوّتش به نیروی

1186 استمهال A : استمال H
1187 جبال A : جبا H
1188 چوب چنان محکم A : چباب چبامحکو H
1189 که A : -H
1190 و جنگ A : -H
1191 بوّابان A : توّابان H
1192 فرموده نمودند A : فرمودند H

غلامی سلطانِ صاحبقرانِ گرامی قوی بود در جدّ واهتمام و سعی و اقدام دقیقه‌ای فرو نگذاشت. و اگر چه جمعی در آن روز از غُزات بعضی به راحتِ جراحت و بعضی به سعادتِ شهادت رسیدند امّا به ضربِ طوپ و تفنگِ آتشبار از ابطال[1193] کفّارِ خاکسار نیز[1194] چندین نفر ساکنِ زاویهٔ هاویه و سَقَر گردیدند[1195] و وَهمی[1196] تمام به کارِ آن لیام راه یافت. و از جملهٔ سُعدای شهدا در آن روز بهرام بیک امیر لوای بورسا بود که کوشش‌های مردانه و مردانگی‌های دلیرانه نموده در عینِ رزم گذاری به جوارِ رحمتِ باری نقل نمود، رحمه الله الرّؤف الوَدود. و چون آن ملاعینِ بی رونق استحکامِ سور و خندق را به مرتبه‌ای رسانیده بودند که بینندگان را از تعجّبِ آن مانندِ تیر در کمان[102a] انگشتِ تحیّر در دهان می‌ماند.[1197] آن روز هم به تقدیرِ ربِّ وَدود جمالِ فتح نقابِ عزّت را نگشود و مِهرِ ظفر و تسخیر از پسِ پردهٔ تأخیر چهره ننمود. و همان روز باز فرستاده های بالی بیک که به تاختِ نواحی بُدون مأمور بود رسیده پنج سرِ بریده و شصت نفر کافرِ جبه پوش در قیود و اغلال به درگاهِ سعادت مآل آوردند. و صورتِ حال آن چنان بود که از ابطالِ امراءِ قرال کافری ضالّ که به نادرشبان اشتهار داشته لشکر طلبیده و تکفّل نموده که علَی الغفله بر سرِ بالی بیکِ مشارالیه بتازد و کارِ خود بسازد. چون امیرِ مشارالیه بر موجبِ امرِ قضا امضا متوجّهِ آبِ دره اُوَه شده که به جانبِ بُدون بگذرد همان که به کنارِ آب رسیده و کافرِ مزبور عبور نموده به هم راست خورده اند و جنگ در پیوسته. باز از چشمه سارِ عنایتِ کردگار آبِ ظفر و نصرت در جویِ اهلِ دین و ملّت جاری شده؛ و شکست بر کفّارِ خاکسار افتاده؛ سردارِ عنودِ ایشان به هزار حیله جانِ جانی خود را بیرون برده و اکثرِ صنادیدِ آن قومِ مَرید بعضی کُشته و بعضی بسته گردیده اند. و این هم از جملهٔ تأییداتِ سبحانیّه و میامنِ الهاماتِ ربّانیّه است که

1193 ابطال A : ابصال H

1194 نیز A : -H

1195 زاویهٔ هاویه وسَقَر A : راویهٔ هاویه و سفر H

1196 وهمی A : نهی H

1197 می ماند A : می باشد H

بر قلبِ مرآت سانِ سلطانِ صاحبقران جلوه گر[1198] گردید که امیرِ مومی الیه را به نهوض و حرکت امر فرمود؛ و این صورتِ بی عیب از پسِ پردهٔ غیب جمال نمود.

بیـــت

[102b] وَ یَنْفُذُ فی سِرِّالْغُیوب[1199] ذَکائه کَمَا السَّهْمُ مِنْ جِسمِ[1200]الرَّمیَّةِ یَمْزِقُ[1201]

محـلِّ نورِ الهـــست رأیِ انورِ شـــــاه مبادکس که درین نکته شکّ و رِیب کند

1198 جلوه گر A : جلوه H

1199 سِرِّالْغُیوب A : العقوب H

1200 جِسمِ A : خسم H

1201 یَمزِق: A : تَمزِق H

ذکرِ تأثیرِ نار[1202] در نقبِ حصار

صحبهٔ یوم الثّلثای بیست و چهارم که به یُمنِ توجّهِ سلطانِ نُه طارُم نقب زنانِ حصارِ عجایب الابداع آتشِ ظلامِ سوز شعاع را در زیرِ سورِ شبِ دیجورِ پرشور نهادند و سنگِ مُدَوّرِ کانِ کوهِ ازرق را از دهانِ طوپ ظلمت[1203] کوبِ فَلَق گشاد دادند[1204] سلطانِ صاحبقران سلیمانِ زمان خُلِّدُ الله تعالی میامِنِ سلطنهِ بینِ اهلُ الایمان به ترتیبِ دیوانِ عظمت بنیان فرمان داد و حکمِ واجب الاذعان صادر گردید که در نقبی که در آن روز تکمیل یافته بود آتشِ نقمت در زنند. بنابر امرِ قَدَر تأثیر؛

لمؤلّفــه

نهادند آتــش در آن بـــــرجِ زَفت دُخانش چو اژدر سوی چرخ رفت
زتأثیرِ آن آتشِ قلـــعه ســـوز بشد تاب از مِهرِ گیتی فروز

هنوز وزرای صایب[1205] آرا و ارکانِ دیوان آرا در پایهٔ سریرِ گردون نظیر حاضر بودند که به یکبار قوّتِ نار[1206] در تحتِ آن حصار کار کرده در محلّی که جمعی از کفّارِ پریشان روزگارِ غافل و ذاهل بر سرِ برجی که نقب در زیرِ آن بود بر آمده بودند[103a] و احضارِ آلاتِ رمی طوپ می‌نمودند.[1207] که بر طبقِ کلامِ قدیمِ وثیقِ وعید مضمون که«یَوْمَ یَغْشَهُمُ العَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ و مِنْ تَحْتِ أرْجُلِهِمْ و یَقولُ ذُوقوا ما کُنْتُمْ تَعْمَلونَ» آن برجِ کوه شکوه بر اوجِ هوا بر آمده به امرِ ربِّ مجید مصدوقهٔ « فَجَعَلْنا عالیَها سافِلَها» گردید.

1202 نار A : نادر H
1203 ظلمتA : -H
1204 دادند A : دارند H
1205 صایبA : A : -H
1206 نار A : نادر H
1207 می نمودند A : می نمود H

لمؤلّفــه

چو اندر نهادِ حصـــــارِ ارک　　در افتـاد آتش چو نارِ دَرَک
چنان رفت[1208]آن بُرج سوی هوا　　تو گفتی کـه شد تا بروجِ سما
وزان پس چنان ریخت ز اوجِ فلــک　　که ده پایه سنگـش گذشت از سَمَک
دَد[1209]و وحش در کوه و[1210]هامون رمید　　که گـــــفتند روزِ قـــــیامت رســـید

ارکانِ دولت و سرانِ سپاه که در دیوانِ معدلت دستگاه حاضر بودند به استعجال از جسر گذشته متوجّهِ حرب و یوریش گردیدند. و اوّل کسی که از اعیان قدم پیش نهاد سردار عسکرِ ینگی چری و متعاقبِ او مصطفی پاشا بود. و سایرِ غازیانِ غضنفر مجالی متعاقب و متوالی فوج[1211] فوج و قشون قشون می‌رسیدند و پیش می‌دویدند و سینه‌های پر سکینه را در راهِ خدا سپرِ سنگ و تیرِ بلا ساخته وظایفِ سعی و کوشش تقدیم می‌نمودند.

لمؤلّفــه

گـــــــرفتند مردان رهِ قلعهٔ جنگ　　چه مردان، پلـــنگانِ پولاد چنگ
پیِ دین شده جملگی سخت کوش　　زغیرت به مغز اندر افکنده جوش

[103b] و هرچند که جمعی به درجهٔ شهادت می‌رسیدند زمرهٔ دیگر چنانچه[1212] تُرکان بر سرِ خوانِ یغما تازند پیش می‌دویدند و نفوسِ آگاه را بذلِ سبیل الله می‌گردانیدند.

بیـــت

عشقِ بی پایانِ او چندانکه عـــــاشق می‌کُشد　　زمرهٔ دیگر به عشق از غیب سر برمی‌کنند[1213]

و کفّارِ تمرّد شعار هم مراسمِ ممانعه و مدافعه را به نوعی[1214] بر پای می‌داشتند و اَعلامِ

1208 رفت A : نرفت H
1209 دَد A : درود H
1210 و A : -H
1211 فوج A : -H
1212 چنانچه A : چنانکه H
1213 بر می کنند H : بر می کشند A

محاربه و مضاربه را بر وجهی می‌افراشتند[1215] که مزیدی بر آن متصوّر نبود. و برجِ[1216] سرکشی که به قوتِ آتش منهدم گشته بود. مبنای او زمینی بود که تقریباً بیست گز بلندی داشت و پیشِ[1217] آن را به سنگ[1218] بر بسته بودند. چون غُزاتِ پلنگ سَمات قصدِ برآمدن[1219] بر آن می‌نمودند کفّارِ اشرار از دو جانبِ آن سنگ و چوب رامانندِ باران بر سرِ آن بختیاران می‌بارانیدند و بر آنان که در قُربِ بارو رو به بالا داشتند قزغان‌های پرقیر را در عینِ جوش و زفیر احضار نموده و سبدهای مکس نَحل را شورانیده می‌انداختند و می‌ریختند. و با وجودِ این حالات غُزاتِ شیر سیما و پلنگانِ کوه پیما کوشش‌های مردانه و اقدام‌های متهوّرانه می‌نمودند. القصّه آن روز از بام تا شام ارکانِ مقاتله قایم و رسومِ مقابله دایم بود.

لمؤلّفــه

نمــودند در جنگ چــندان درنــگ که در جنگ شد لشکرِ روم و زنگ[1220]
فشردند آن سان[1221] در آن رزم پای که گــر کوه بودی هــمی شد زجای

[104a] و اگرچه آن روز هم عروسِ دلپذیرِ تسخیر از پسِ پردهٔ تقدیر بیرون نخرامید امّا چون[1222] درونِ حصار فی الجمله مکشوف شده بود جمعی کثیر از ابطال و بهادرانِ آن[1223] اهلِ سعیر آن روز هم به بئس المصیر شتافتند و از این معنی ضعفِ ضعیفی[1224] که

1214 ممانعه و مدافعه را به نوعی A : ممانقه و مدافقه را نبوغی H
1215 می افراشتند A : می افزاشتند H
1216 برجِ A : برجی H
1217 پیشِ A : پشت H
1218 به سنگ A : -H
1219 برآمدن A : -H
1220 زنگ A : رنگ H
1221 سان A : سام H
1222 چون A : خون H
1223 آن A : -H
1224 ضعیفی A : -H

از مقاتلهٔ روزهای دیگر به آن اهلِ سَقَر می‌رسید رسید؛[1225] و آن یوریشِ دلفریب مقدّمهٔ فتحِ قریب گردید. چون چرخِ خون آشام پردهٔ تیرگی شب را فرو گذاشت و کافر سیرتانِ لشکر ظلام را آرام داد[1226] بقیّهٔ کفّارِ پریشان افکار جمع شده راهِ رأی و تدبیرِ کارِ خود را باز جُستند و سر رشته‌ای باز نیافتند و با وجودِ این بر معانده اصرار نموده صورتِ انکسارِ حال را به قرالِ ضالّ نوشته مرتدی را که درمیانِ ایشان بود[1227] به صورتِ مسلمانان در آوردند و دروازهٔ نهانی را گشوده بیرون فرستادند.[1228] در آن مجال کافری دیگر فرصت یافته از آن در به خفیّه[1229] بیرون آمده خود را به معسکرِ پیری پاشا رسانید و قضیّهٔ فرستادنِ مرتدّ مزبور را با ورقِ مسطور باز نمود پاشای مشارالیه هم فی الحال؛ جمعی را از لشکریانِ عَرَب[1230] به طلبِ او فرستاد و به عنایتِ الهی همان لحظه به دستش آورده رسانیدند. و صباحِ یوم الاربعای بیست و پنجم برابرِ قلعه بر سرِ چوبش[1231] کرده به دَرَکِ اَسفَلش دوانیدند و باز بنای جنگ و محاربه را بر بنیادِ سخت تراز هر روز نهادند. و همان روز[104b] از امرای متعیّنِ قرال پیره نامی از بُدون که دارالمُلکِ آن ملعون بود فرار نموده به معسکرِ ظفر اثر رسید و به شرفِ خدمت و اطاعتِ نوّابِ کامیاب سر بلند گردید و احوالِ قرال و اختلالِ افکارِ آن کفّار را چنانچه بود به عرضِ خُدّامِ[1232] آستانِ سلطنت آشیان رسانید.

1225 رسید A : -H

1226 داد A : راد H

1227 در نسخه H عبارت "ایشان بود" دوبار تکرار شده است .

1228 درآوردند و دروازهٔ نهانی را گشوده بیرون فرستادند A : -H

1229 خفیّه A : بخفیه H

1230 لشکریان عزب A : لشکر عریان H

1231 چوبش A : جولین H

1232 خدّام A : خدم H

ذکرِ تسخیرِ قلعهٔ ارک و تخلیهٔ آن از کفّارِ[1233] دَرَک

چون کفّارِ صاحب ادبار نهایتِ جدّ و اهتمام و کمالِ غیرت و اقدامِ سلطانِ اسلام را مشاهده نمودند به یقین دانستند که بر حسبِ «مَنْ قَرَعَ باباً وَ لَجَّ وَ لَجَ» تا مؤمنان فتحِ این قلعه و فسخِ[1234] این قلّه نمی‌نمایند دست از کار و کارزار باز نمی‌دارند، لاجَرَم حاکم و کوتوالِ آن که مسمّی بود به اولاشقو سایرِ صنادیدِ[1235] کفّارِ پریشان افکار را[1236] جمع ساخته باز نمود که از اسلوب و اهتمامِ این پادشاهِ اهلِ[1237] اسلام معلوم شد که آخر الامر کار و بارِ این حصار به چه خواهد انجامید و نهایتِ این معاندهٔ ما به کجا خواهد کشید. اولی آنکه به موجبِ «فمَنْ نَجَا بِرأسِهِ فَقَد رَبح» به تسلیمِ حصار و طلبِ امان جان را از این گردابِ بلا خلاص گردانیم و کشتی هستی را به ساحلِ نجات رسانیم. چون مَرَدهٔ کَفَره هم طریقِ خلاص را منحصر در همان دیدند با رئیسِ ظلالت تأسیسِ خود متّفق گردیدند[1238] و از روی اضطرار نه[1239]از طریقِ طوع و اختیار با اعناقِ منکسره [105a]گردن به طوقِ تسلیم و اطاعت در دادند و اَعلامِ مخاصمه و مخالفت را فرو گرفتند و طبلِ امان کوفتند و آغای عسکرِ ینگی چری را طلب نمودند که مقابلِ قلعه آمده با مشارالیه در بابِ استیمان مکالمه نمایند. مومی الیه هم یکی را از رؤسای آن طایفه به نیابتِ خود فرستاده. آن ملاعین راضی نشده ابرام نمودند که البّته آغا به ذاتِ خود حاضر آید. مومی الیه هم مردانه و بی باکانه در پای قلعه حاضر شد. و الاشقوی خاکسار از بالای حصار فتحِ کلام نموده گفت که: اگر تو که آغای ینگی چریی قبول می‌نمایی که بعد از تسلیمِ حصار و ترکِ تمرّد و استکبار

1233 کفّار A : اهل H

1234 فسخ A : فتح H

1235 صنادید A : صنادیل H

1236 را A : -H

1237 اهل A : -H

1238 گردیدند A : گردید H

1239 نه A : -H

جان و مال و اهل و عیالِ ما[1240] از تعرّضِ غزاتِ نصرت مقرون محفوظ و مأمون باشد و به هر جا که خواهیم رویم اینک قلعه را تسلیم نماییم. مشارالیه تکفّلِ مأمولِ آن قومِ مخذول نمود امّا به شرط آنکه[1241] از اسلحه و آلاتِ حرب و ضرب اصلاً با خود چیزی بر ندارند. چون مراسمِ مقاوله[1242] تمام شد فی الحال دوکس را از رؤسای اهلِ ضلال پایین فرستادند و از این جانب هم دو کس را[1243] که یکی ترجمان بود بالا فرستادند. و آغای مشارالیه آن دو کافر را به دیوانِ اعلی حاضر آورده صورتِ حال را معروضِ پایهٔ سریرِ سلطنت و جلال گردانید. سلطانِ صاحبقران هم به لطفِ بی پایان قبولِ مأمولِ او فرموده آن قومِ بی ایمان را به شرایطِ مذکوره امان دادند. و صباحِ یوم الخمیس کافرانِ عفریت سان را به دیوانِ حشمت نشان حاضر آوردند[105b] تا قضیّهٔ تسلیم تکمیل یابد. چون آن دو بی فتوّت کمالِ مرحمت و مروّتِ شاهانه را ملاحظه نمودند گویدا وَهنی در داعیهٔ تسلیمِ حصار پیدا کرده خواستند که به تسویف و تطویلِ کلام و ایرادِ معاهده های نا فرجام آن روز را هم به شام[1244] رسانند.

بیـــت

زدستِ مرگ نتوان جان ببُردن ولی بتوان[1245] به آسانی سپردن

بعد از محلِّ استوا و استیلای حرارتِ خورشیدِ سما[1246] پیما چون در خدمتِ سلطانِ صاحبقرانِ با حمیّت معلوم گردید که هنوز تا غایت امرِ تسلیم تتمیم نیافته نارِ غیرتِ دینیّه خواست که افروختن گیرد و خرمنِ امن و امانِ آن قومِ سست پیمان سوختن پذیرد. از زمرهٔ

1240 ما A : -H

1241 به شرط آنکه A : مشروط به آنکه H

1242 مقاوله A : -H

1243 را از رؤسای اهل ضلال پایین فرستادند و از این جانب هم دو کس را A : -H

1244 به شام A : نشادم H

1245 بتوان A : نتوان H

1246 سما A : -H

بَوّابانِ درگاهِ گیتی پناه یکی را به نزدِ وُزرا فرستاده؛ استفسارِ سببِ إمهال و تسویف فرموده به آغای ینگی چری هم کلماتِ عتاب آمیزِ شور انگیز رسانیدند که: آنچه دیروز در پایهٔ تختِ عالی بختِ ما معروض گردانیدی امروز تا غایت اثری از آن ظاهر نشد. وُزرای نیک رأی[1247]خواستند که کَفَره را به تسلیمِ مقام و دار و تغریب[1248] از بلدان و امصارِ خود به انواعِ استمالت و دلجویی ارضا نمایند و به موجبِ گفتهٔ مشهور که:

بیـــت

نرم زبـــــــان باش که آید برون مار ز سوراخ به لطف و خوشی

عمل نموده به مواسا و ملاطفت مهمّ را اتمام دهند. آغای مشارالیه که در معرضِ [106[a]] عتاب و خطابِ سلطانی بود که نزدیک است که شمّه ای از آن کوهِ [1249]آب و آتش را بی‌تاب گردانَد اسبِ جرأت[1250] را به تازیانهٔ حدّت بر انگیخته و آبِ رویِ آزرم و مدارا را ریخته نهیب داد که آن کافرانِ سُست پیمان را از مجلس بیرون کنند و گفت که: همین لحظه متوجّهِ قلعه و مأمنِ خود گردید و آن دو[1251] کسِ ما را باز فرستید که اقبال و دولتِ پادشاهِ جهان پناهِ ما را احتیاجی به اسیتمان و مطاوعتِ شما نیست و بر حسبِ فرمودهٔ تهدید مقرونِ «أعْمَلوا عَلی مَکانَتِکُمْ إنّا عامِلونَ» به آنچه مقدورِ شماست در حفظ و استحکامِ مُقامِ خود بکوشید که انشاء اللهُ المُجیب عنقریب است که به اقبالِ پادشاهِ سکندر مثال طوفانِ آبِ تیغِ بی دریغ به قُلَلِ جبالِ راسیاتِ شما خواهد رسید و جمالِ فتحِ مبین از افقِ توفیق و تبیین طالع خواهد گردید. و بر اخراجِ آن دو کافر اصرار نمود. و هر چند وزرای صاحب رأی خواستند که تسکینِ حدّتِ آغای مومی[1252] الیه نمایند مفید نیفتاد که

1247 رأی A : سرای H

1248 تغریب A : تعزیب H

1249 آن کوهِ آب و آتش A : آن کوه را آب و آتش H

1250 اسبِ جرأت A : است جراحت H

1251 دو A : ده H

1252 مومی A : موی H

منشأ[1253] آن حرارت شراره‌ای بود که از نارِ غیرتِ پادشاهی به خرمنِ صبر و آرامِ او رسیده بود. و پرتوی بود که از اشعّهٔ رأیِ عالم آرای شهنشاهی بَر وی افتاده. لاجَرَم از بادِ حملهٔ این تندی و حدّت اندامِ آن کفّارِ مشاجره اوصاف مانند شجرِ خلاف که از هبوبِ عواصف ریاح در حرکت آید در لرزه افتاده مجالِ مخالفت را محال دانستند و مُلجأ به تسلیمِ مَلجأ شده مکتوبی مختصر بربالِ مرغِ تیزپر بسته[1254][106b] به درونِ حصار انداختند. افتادنِ مکتوب به میانِ آن[1255] قومِ منکوب همان بود و غریو و ولولهٔ تفرقه در اهلِ قلعه افتادن همان. فی الحال سردار و کوتوالِ ضلالت منوال با جمعی از مَرَدهٔ کَفَره مانندِ شیاطینِ مرجوم که بسانِ هجوم[1256] شُهُبِ ثواقب از هر ناحیه و جانب[1257] فرو ریزند پایین آمدند و حصار و قصور را تسلیمِ غزاتِ ملایکِ نُشور نمودند و چاوشانِ درگاهِ عالم پناه آن طایفهٔ مخذوله را به دیوانِ عالی رسانیدند. وزرای عالی رأی هم به موجبِ فرمانِ قضا نشان آن[1258] قومِ بی‌ایمان را بر حسب فرمودهٔ «وَ أَوْفوا بِالْعَهْدِ» خلعتِ امان پوشانیدند و حکمِ زینهار عطا فرمودند. کفّارِ خاکسار هم اهل و[1259] عیال را با آنچه از امتعه و اموال توانستند بر داشتن تا شب پایین می‌کشیدند و اشکِ تحسّر وتأسّف از دیدهٔ تَلَهُّف می‌بارانیدند. و همان روز هنگامِ عصر مؤذّنانِ بلال آهنگ که بلابلِ گلشنِ دینِ محمّدی و عندلیبانِ روضهٔ ملّتِ احمدی اند بر بروجِ فلک عروجِ آن حصار بر آمده اقامتِ مراسمِ اذان و اشاعهٔ مراسمِ تبدیلِ ظلمتِ کفر به نورِ ایمان نمودند. و لوای مُلَمّعِ عبقری را که با عسکرِ ینگی چری می‌باشد بالا برده بر قلّهٔ قلعه افراختند و نوبت خانهٔ سلطانی را نواختند و گلبانگِ تسبیح و تهلیل را به سمعِ جمعِ اهلِ تقدیس رسانیدند.

1253 منشأ A : -H

1254 تیزپر بسته A : تیزبین بربسته H

1255 آن A : -H

1256 بسان هجوم A : -H

1257 و جانب A : جوانب H

1258 آن A : -H

1259 و A : -H

شعـــر

قَدْ ظَهَرَالْحَقُّ وَ بانَ الْهُدی لِمَنْ لَهُ عَیْنانِ أوْ قَلْبُ
نَصَرْتِ حَـــــرْبِ اللهِ یا مَنْ لَهُ ذِکـــــرٌ بِـــأفْواهـــهِمُ عَذْبُ
[107a]رایتِ دین از تو بر افلاک شد وز اثرِ کـــفر جهـــان پاک شد

و صباحِ روزِ دیگر پیری پاشا با دفتر دار به قلعه در آمده آلات و اسلحهٔ قتال و بعضی اسباب و اَثقال که باقی مانده بود به نظر و قلم در آوردند. و کَفَرهٔ آن حصار دو طایفه بودند. یک طایفه که عمده و نگهبانانِ آنجا بودند از کفرهٔ انکروس بودند. و جماعتی دیگر که به منزلهٔ رعایا[1260] بودند از کفّارِ سَرف بودند. چون انکروسیان خواستند که به هم ملّتانِ خود ملحق گردند به مقتضی عقدِ عهد ایشان را در کشتی‌ها نهاده از راهِ آبِ طونه به جانبِ قلعهٔ اصلنقمن[1261] به نزدِ بالی بیک فرستادند تا مشارالیه هم کس همراه کرده و چند روزه راه از تعرّضِ غزات که هامون و کوه از ایشان به ستوه بود محافظت نموده[1262] به جانبِ دارالکُفر و البَوار که بئس القرار است روانه گردانَد. و سَرفیان که اقامت و مقام را در ظلّ معدلتِ سلطانِ اسلام اختیار نمودند ایشان را به آغای بلوکِ علوفه چیان سپردند تا مراعات و محافظت نموده به نواحی دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه رسانند و در محالّ و امکنه‌ای که مناسب باشد توطین نمایند تا به زراعت و عمارت اشتغال نموده بر حسبِ قانونِ عثمانی سه سال از ادای عشر معاف باشند. و در سلکِ سایرِ اهلِ ذمّة منحرط گردند. و این عروسِ فتح فتوح تأسیسِ یوم الخمیسِ بیست و ششمِ ماهِ مبارکِ رمضانِ سنهٔ سبع و عشرین و تسعمایه بود [107b] که به عونِ مَلِکِ وهّاب از نقابِ احتجاب بیرون خرامید. و از ابتدای زمانِ محاصره

1260 رعایا A : دعا H

1261 اصلنقمن A : اصلفق H

1262 راه از تعرّض غزات که هامون و کوه از ایشان به ستوه بود محافظت نموده A : -H

تا انتها یکماهِ تمام بود، با آنکه نزدِ اکثرِ انام فتحِ آنچنان حَصنی فلک ارتسام به یک سالِ تمام هم مُستَبعَد می‌نمود، والحمدُلله الوَدود.

نظـــم

دولتِ صاحـبقران عرصهٔ کـــــیهان گـرفت ماهِ سرِ سنجقش[1263] سـرحدِّ کیوان گرفت
هر چه ز اطرافِ بحر وانچه ز اکنافِ بَرّ داشت به تیغِ آفتاب سایهٔ یزدان گرفت
ماهچهٔ رایتَـش سر به فلک برفراشت[1264] شاه به ماهی تمام حَصنِ فلک سان گرفت[1265]
از طرفی دولتش گردنِ دیوان ببسـت[1266] وز جهتی لشـکرش مُلکِ سلیمان گرفت
ای که چـــو مِهرِ برین از پیِ ترویجِ دین قلعهٔ سختِ چنین دستِ تو آسان گرفت
فتح نه امروز کـــــرد پیرویِ لـشکرت با تو ز عهدِ ازل آمد و پیمان گرفت

و بعضی از اهلِ کمال در تاریخِ این فتحِ[1267] خجسته مآل دو بیت گفته اند و دُرّ سفته. که فی الواقع آنچه به الهامِ[1268] مُلهمِ غیبی بر لسانِ آن وحید العصرِ لارَیبی جاری شد به ظهور رسید. چنانچه از حکایاتِ صحیحة الرّواياتِ آتیه انشاء الله الرّحمن مبین خواهد گردید. و آن دو بیت این است :

نظـــم

فتح شد حصنِ بلغـراد و جـــــــهان گشت از شادی مُزیّن چون عروس
آمد این فـــــــالِ عجب تاریخِ آن باد فتحِ بابِ مُلـــــــکِ اُنکُروس

1263 سنجقش A : سنجق H
1264 برافراشت A : -H
1265 شاه به ماهی تمام حصن فلک سان گرفت A : -H
1266 ببست A : نسبت H
1267 فتح A : -H
1268 به الهام A : بالهامی H

[108a] ذکرِ حوادثی که بعد از وقوعِ این فتحِ فتوح غایات تا[1269] وصولِ رایاتِ[1270] سدره آیات به دارالسّلطنهٔ عظمت سمات ظهور یافت

صباحِ پر افراحِ یوم الجمعهٔ بیست و هفتمِ ماهِ عالی قدرِ مذکور که قبّهٔ جامعِ مُلکِ مجامع فلک به سطوعِ تباشیرِ اقبالِ سلطانِ با احتشامِ تخت بام از کدورتِ ظلامِ کفر التیام پرداخته گردید و اَعلامِ بشارت اِعلامِ انوارِ اسلام ارتسام بر اطرافِ منبرِ نُه پایهٔ خطیبِ گردون مقام افراخته شد فرمانِ قَدَرمانِ سلطانِ صاحبقران به اقامهِ وظایفِ صلوهِ جمعه و أدای مراسمِ آن عبادتِ عظیمه صادر گردیده کنیسه[1271]ای که درحصارِ پایین مدّت های بی انحصار به کدورتِ ظلمتِ کفر و ادبار مملو و مشحون بود فرّاشانِ صفا نشان به جاروبِ شعاع سانش[1272] از اوساخِ آن قومِ گستاخ پاک[1273] گردانیدند و فرش و بسطِ زیبا و فراخ را در آن کاخ گسترانیدند.[1274] و سلطانِ اسلامیان پناه با مواکبِ ملایک دستگاه از جسری که بر آبِ صاوه بسته بودند با سعادتِ موفور عبور فرموده آن کنیسه[1275] را جامعِ اهلِ ایمان و سکینه گردانید و به خطابتِ أدای صلوهِ جمعه فرموده اَعلامِ شعایرِ اسلام را در آن مقام هم به چرخِ مینا فام رسانید.

لمؤلّفــه

دارَتْ عَلی فَلَکِ الإقْبـــــــال دولَتُهُ شَمْسـاً فَخَرَّتْ لَهُ الدُّنیا عَلی الذَّقَنِ

[108b]فَالدّینُ[1276] مِنْ رَأیهِ النَّفّاذِ فی خِلَعٍ وَ الشِّرْکُ مِنْ بَأسِهِ الصَّـــرّامِ فِی الْکَفَنِ

1269 تا A : -H

1270 در نسخه H عبارت "وصول رایات" دوبار تکرار شده است.

1271 کنیسه A : کنیه H

1272 سانش A : مانش H

1273 پاک A : باک H

1274 گسترانیدند A : گسترانید H

1275 کنیسه A : کنیه H

1276 فالدّین A : -H

لمؤلّفــه

روان ساخت انهـــــارِ دینِ درست ز اوساخِ کُفر آن برّ و بوم شُست

و فرمانِ جهان مُطاع به تعمیرِ اطراف و اَرباعِ آن حصار که از ضربِ طوپ های آتشبار و نقبِ کوه کَنانِ فرهاد آثار انهدام یافته بود شرفِ اَصدار یافت؛ و به اندک زمانی بروج و سورِ آن را که مانندِ قلوبِ پرشورِ اهلِ فُجور ویران شده بود مثلِ خواطرِ نواصرِ اهلِ دین مَعمور گردانیدند. و از جملهٔ سیصد عرّابه طوپ که در آن سفرِ مبارک همراه بود دویست طوپ را ضمیمهٔ سایرِ یراقِ آن حصار ساختند و بیست عددِ دیگر را به قلعهٔ بکوردلن فرستادند و جمعی کثیر از دلاورانِ عسکرِ ظفر رهبرِ ینگی چری برای نگهبانی آن تعیین نمودند و قُرایی که در آن نواحی و حوالی بود در وجهِ ضمیمهٔ مرسوماتِ ایشان عطا فرمودند و آنچه از آلاتِ محاربه و مضاربه سابقاً در آن حصار بود مضاعف ساختند. الحاصل گنجی پرداختند محفوف به صنوفِ اژدهایانِ آتشبار و نهنگانِ کینه گذار.

لمؤلّفــه

دگر شد حصاری چو بُرجِ فلک کسی را بَرو دست نی جز مَلِک

شده زو به هـــــر سو بروج و قُلَل چـو دل های پاکـــان مصون از خِلَل

و بر حسبِ فرمانِ قضا امضا منشیانِ بلاغت املا و دبیرانِ عطارد انشا به تحریر و تسطیرِ فتح نامه های دلپذیرِ مُشعِرِ بر اِعلای شعایرِ دینِ متین و مُعلَن[109a] و[1277] ارتقای مراسمِ شرایعِ سیّد المُرسلین علیه افضل الصّلوة من ربّ العالمین اشتغال نموده به اطرافِ ممالک و اقطار و اکنافِ اقالیم و امصارِ شرق و غرب و برّ و بحر فرستادند و آوازهٔ بشارتِ انهدامِ سر حدِّ کُفر و غوایت و استحکامِ بنیانِ ملّتِ اهلِ اسلام و هدایت را در بسیطِ زمین و زمان در انداختند.

[1277] و A : به H

بیـــت

حمدلله که زتو لشکرِ دین فیروزست وین هنوز اوّلِ آثارِ جهان افروزست

و چون نویدِ این فتحِ جدید و بشارتِ این نو باوهٔ روضهٔ نصرت و تأیید به مسامعِ اهلِ دینِ سدید رسید در هر شهر و هر بلده آیین های پر تزیین بستند و ابوابِ فرح و سرور را گشادند که عروسِ سوری چنین که در ازمنه و دُهور دست زدهٔ هیچ پادشاهی و عالی جاهی دیگر نگردیده این سلطانِ صاحبقرانِ کشورِستان به عونِ تأییدِ ربّانی به اندک زمانی مراسمِ سورِ او را به تقدیم رسانید و الحمدُ لله الحمید. و بعد از آن یوم السّبت و یوم الاَحد اقامتِ دیوان های عدالت و عقدِ مجامعِ نصفت و ایالت فرموده به بعضی اُمرا سنجق ها عطا فرمودند و بعضی را در مواجب و مرسوم افزودند. و یوم الاثنین باموَاکبِ کواکب مراتب به کشتی از نهرِ صاوه به جانبِ قلعه عبور فرموده به سیرِ حصار میل نمودند و اطرافِ آن را به نظرِ امعان در آورده به بنای سوری دیگر بر گِردِ حصارِ زیرین و زیاده گردانیدنِ [109b] عمقِ خندقِ آن امر فرمودند. و یوم الثّلثای غَرّهٔ شوّالِ با اقبال اقامهٔ وظایفِ عیدِ سعید و ادای صلوة و شعایرِ آن بروجهِ شرعِ سدید فرموده ابوابِ تصدّقات و عطایا را بر وجوهِ برایا گشودند و تا یوم السّبتِ پنجمِ ماه گاه به تفرّجِ صحرا وگاه به سیرِ شکارگاه گذرانیدند. و یوم السّبت باز انعقادِ دیوانِ معدلت نهاد شده به بعضی اربابِ استحقاق مناصب و مراتب عطا فرمودند و خدماتِ عالیه به جمعی که سزاوار و ارجمند بودند رجوع نمودند. و امرِ قاطع به قطعِ اشجارِ قطعه زمینی که از جزیرهٔ سِرَم مقابلِ قلعه واقع بود صادرگردید و از عساکرِ قاپوخلقی و سپاهیانِ تیمار قریب به پنجاه هزار نفر با تیشه و تَبَر رو به آن بیشهٔ بحر پیشه[1278] نهادند و در قطعِ آنها شروع نموده اصول و فروعِ آن را در کمتر از سه روز پرداختند و سطحِ آن زمین را مانندِ قلوبِ احرار از خدشهٔ آن اشجار پاک ساختند. یوم الاثنین روزِ سیُّم که سلطانِ صاحبقران به عزمِ تماشای شکار بر سمندِ سعادت سوار شده با وفودِ ظفر بدان صوب گذر

[1278] بیشهٔ بحر پیشه A : -H

فرمود آنچنان درختستانی که هنگامِ هبوبِ ریاح حرکاتِ رئوسِ اشجارش از امواجِ بحار متمایز نمی‌گردید مصدوقۀ فرمودۀ« قاعاً صَفْصَفاً لاتَری فیها عِوَجاً» گردیده بود و سطحِ آن زمین که از مشاجرۀ اشجار چون وجهِ صواب از [110a] مخالفتِ اشرار ناپدید بود مانند تَبَیُّنِ حقّ از باطل که « قَدْ تَبَیَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَیِّ» به کمالِ جلا و صفا رسیده. و بعد از آن تا یک هفتۀ دیگر در آن یورتِ ظفر اثر توقف فرموده گاه دیوان های عظیم می‌فرمودند و در امرِ اتمامِ غَزای کفّارِ انکروس با وُزرای کبار و ارکانِ دولت آثار مشاوره و محاوره می‌نمودند و گاه به عزمِ سیر و شکار بر سمندِ بلند اقبال و یسار سوار شده تفرّجِ آن صحاری می‌فرمودند.

لمؤلّفــه

به صیدِ جهان گاه یازیده[1279]دست — گهی سوی صید گَوَزنانِ مست
به خوانِ نِعَم کان[1280] ندارد حساب — چو شیران ز رانِ گَوَزنش کباب
گهی دیگر اندر نظامِ جهان — سخن گفته با بخردان و مِهان
گهی گشته فارغ ز هر کار و بار — شده در پرستیدنِ کردگار
ازو جُسته توفیق و تأییدِ بس — نجُسته دگر یاری از هیچ کس
چنین است اوقات این شاه را — بر آرنده تا ماه خرگاه را
شهِ شیردل صفدرِ کامیاب — سکندر مآب و سلیمان جناب
شهِ غازیان خان سلیمانِ راد — که عالم ازو گشته پر عدل و داد
به روی زمین مِهرِ رخشنده او — به یک کس دو صد گنج بخشنده او
[110b]به رزمِ عدو پنجه زن همچو شیر — به بزم در گنج بخشی دلیر
چو بنیادِ بخت آزمایی گرفت — ز تیغش جهان روشنایی گرفت
که دینِ نبی زو قوی گشت باز — ز گرمی او کُفر شد در گُداز

1279 یازیده A : تازیده H
1280 کان A : گاه H

خدایا تو این شاهِ دیـــن دار را که بر شـــرع دارد همه کار را
به تختِ کیانش بسی دیـــر دار ز خونِ عدو تیغِ او سیر دار

و اگرچه رأی عالم آرای سلطانی آن بود که در همان سال و مجال به صوبِ دارالمُلکِ قرال توجه فرمایند؛ و تکمیلِ وظایفِ آن غزا نمایند امّا چون فصلِ خریف[1281] شریف رسیده بود؛ و در آن ممالک[1282] که بلادِ شمالیّه است اوایلِ آن فصل حکمِ اواسط شتای جاهای دیگر دارد خصوصاً که در آن وقت ابرهای ممطار مانندِ کفِ سلطانِ بحر آثار عظیم الافاضه و کثیر الاَدرار گشته بود؛ و آب های بزرگ که[1283] در مسالِک آن ممالک است مثلِ افواجِ عساکرِ دریا امواج و[1284] غزاتِ ظفر مقرون در و دشت و کوه و هامون را فرو گرفته آن عزیمت را تأخیر نمودن اصوب و احری نمود و معاوده به مقرّ سلطنت و تختِ مملکت احمد و اولی بود. بنابر آن یوم الجمعهٔ یازدهمِ شهرِ مذکور اتاقِ گردون مساق از نهرِ صاوه به صوبِ حوالی بلغراد روانه گردید. و یوم السّبت رایاتِ ظفر آیات هم عبور فرموده آن محل را موردِ[1285] وفودِ سعادت و منزلِ جنودِ [111a] نصرت گردانید و سه روزِ دیگر در آن مقام اقامت فرموده دیوان های عالی منعقد شد. و بعضی تغییرات و تبدیلات در الویه و مناصبِ بعضی اُمرا فرمودند. از جمله؛ ایالتِ بلغراد و قُری و نواحی آن را با آنکه محلِّ سنجقی تمام بود ضمیمهٔ سنجقِ سمندَره ساخته هر دو را با نهصد هزار آقچهٔ عثمانی به بالی بیک یحیی پاشا عطا فرمودند و جای او را که سنجقِ بوسنه بود به امیرِ سمندَره خسرو بیک دادند و سوایِ این امارات هشت سنجقی دیگر به بعضی امرا که از ایشان فی الجمله خدماتِ پسندیده

1281 فصل خریف A : فضل حریف H
1282 ممالک A : ممالیک H
1283 که A : -H
1284 و A : -H
1285 در نسخه H عبارت "محل را موردِ" دوبار تکرار شده است .

صادر گردیده بود احسان نمودند و به بعضی دلیرانِ ینگی چری که جان بازی‌ها نموده بودند و بازوی دلیری گشوده[1286] ترقیّات و مناصبِ مناسبِ حالِ هریک عطا فرمودند.

نظـــم

دو تن پرورد شاهِ کشور گشـــای یکی اهلِ تیغ و دگر اهلِ رای
ز شاهان شهی گویِ دولـت ربود که دانا و شمشیر زن را فزود

و یوم الاربعای سادس عشرِ شهرِ مقرّر به سعادت و فیروزی از آن یورت کوچ فرموده به دو مرحله نواحی شهر و قلعهٔ سمندره مضربِ اوتادِ خیامِ فلک قیام گردید. و بعد از اندک استراحتی بر خِنگِ بُراق مساق[1287] برآمده با بعضی خواصّ ِ خدّامِ عالی مقام به سیر و تماشای حصار فرمودند و یک روز در آن مقام اقامت فرموده [111b] اَعلامِ ظفر اِعلامِ سلطانی را پیش از خرامیدنِ مواکبِ خسروانی با امیرِ عَلَم روانهٔ[1288] دارالسّلطنه گردانیدند. و همچنین از همانجا آغای عسکرِ ینگی چری را خلعتِ رضا پوشانیده با عساکرِ مذکوره اجازهٔ پیش رفتن دادند. و در همان دیوان امرای الویهٔ روم ایلی خلعتِ اجازت پوشیده وانامل بحر شمایل را بوسیده هر یک را به طریق وراهِ ولایت و[۱۲۸۹] ایالتِ خود رخصتِ مراجعت و انصراف عطا فرمودند.

نوازش بسی کرد بر بندگان همی داشت آیینِ فرخندگان

و از جملهٔ بقیّهٔ عرّابه های طوپ و ضرب زن که در آن سفرِ کُفر شکن همراه بود پنجاه طوپِ دیگر را ضمیمهٔ سایرِ یراقِ حصارِ سمندَره گردانیدند. ودر همان منزل فرستادهٔ امیر لوای نیکه بولی با ایلچی اُمرای مملکتِ کَفَرهٔ افلاق به درگاهِ فلک رواق رسیده به عرضِ نوّابِ کامیاب رسانیدند که فرماندهٔ آن مملکت از سرای فنا به سوی دارالجزا رحلت[1290]

1286 دلیری گشوده A : -H
1287 مساق A : -H
1288 در نسخه H عبارت "علم روانه" دوبار تکرار شده است .
1289 و A : -H
1290 دارالجزا رحلت A : دارالحرب حلت H

نمود. و صنادید و حکّامِ آن مُلک وَلَدِ مشارالیه را نام سزاوار جای پدر دیده دیدهٔ امید بر عنایتِ سلطانی دارند که حکومتِ آن ولایت را به مشارالیه عطا فرمایند تا در سلکِ سایرِ سلاطینِ خراج گذار منسلک باشد و طوقِ انقیاد و بندگی را درگردنِ اطاعت کشد. چون وُزرا صورتِ این قضیّه را معروضِ پایهٔ سُدّهٔ سنیّه گردانیدند فرمانِ اعلی چنین صادر گردید که: اگر مشارالیه را [112a] هوای ملکِ موروثی در سر است باید که از سر قَدَم ساخته و به عزمِ دریافتِ شرفِ پایه بوسی تختِ عالی بختِ ما تاخته بیاید. اگر آثارِ رشد و قابلیّت در جبینِ[1291] احوالش مشاهده رود به انجاحِ مطلوبش اشارتِ عالی صادر شود.

لمؤلفـــه

هر که رو بر خاکِ این در سود سود او بُرد و بس ذرّه را از پرتوِ خـــور شـــد به بالا دسترس

و نوزدهمِ ماه با وفودِ عظمت و جاه از آن منزل کوچ فرموده به سه مرحله به قربِ قریهٔ سوبلاخ[1292] نزولِ مواکبِ اجلال و ورودِ مراکبِ اقبال واقع شد. و از ناهمواری های روزگار و ایّام و تَلَوُّنِ صبح و شام که لابد هر فَرَحی را تَرَحی و هر نِعَمی را اَلَمی و هر سروری را شوری لازم است چنانچه گفته اند و صدق را ننهفته؛[1293]

نظـــم

چنین رفتست از تقدیرِ جبّـــــــار که گل با خار باشد گنج با مار
عســـــل با نیشِ زنبورست پیوست شکر را نیز غوغای مگس هست

در آن یورت از جانبِ دارالسّلطنه خبرِ پرشورِ شاهزادهٔ مبرورِ سلطنت نژادِ کیخسرو نهاد سلطان مراد رسید که در سنِّ هشت سالگی به سوی هشت خُلدِ برین خرامیده و غنچهٔ گلبُنِ

1291 جبین A : چنین H
1292 سوبلاخ A : سوخ بلاخ H
1293 ننهفته A : نهفته H

مرادش هنوز در گلستانِ رشد و رشاد تمام ناشکفته[1294] از خارِ جفای زمانِ بی وفا پژمرده گردیده. «جَعَلَ الله قُصورَ الفَرادیس مَکانُهُ وَ اَقْرَبْ اَنیسُهُ و رِضْوانُهُ»

نظـــم

هر جســـــد را که زیرِ گـــردونست　　مـــــــادری خاک و مادری خونست
[112b] مادرِ خون بپرورَد در ناز[1295]　　مـــــادرِ خـــــــاک ازو بگیرد باز

چون این خبرِ ملامت اثر معروضِ مسامعِ علّیّهٔ سلطانیّه گردید غبارِ آلام و آزار بر مرآتِ ضمیرِ خورشید کردار رسید. جمیعِ وزرا و ارکانِ دولتِ جهان آرا تغییرِ عمامه و تبدیلِ جامه نموده به خدمتِ تعزیت قیام نمودند و شرفِ تقبیلِ اَقدامِ چرخ مقام دریافته روی تضرّع وملالت گذاری بر خاکِ شکستگی و سوگواری سودند و به کلمهٔ کاملهٔ استرجاع توسّل نمودند. بعد از[1296] دو روز سلطانِ صاحبقرانِ فیروز برای تحصیلِ اجرِ جزیل صبرِ جمیل را شعارِ حلم و وقار ساخت و دستِ جود و مرحمتش جمیعِ ارکان و اعیانِ غلامانِ درگاهِ گیتی پناه را با لباسِ خلعت های فاخره نواخت و به خلعِ البسهٔ عزا[1297] امر[1298] فرمود. مجدّداً همه به شرفِ پایبوس رسیدند و مضمونِ دُرّ مکنونِ این مقال را به لسانِ حال و قال أدا نمودند:

لمؤلّفـــه

لعلی شکست کانِ بَدَخـــــشان مُدام باد　　دُرّی گُسَست[1299] بحرِ عَدَن بر دوام باد
گر کوکبی بشُد به سویِ مغـربِ فنا　　خورشیدِ چرخِ پادشاهی مُستدام باد

و از آنجا کوچ فرموده وزرا و اُمرا در مراحل و منازل به واسطهٔ تسکینِ شورشِ خاطرِ

1294 ناشکفته A : شکفته H
1295 ناز A : باز H
1296 از A : -H
1297 عزا A : غزا H
1298 امر A : -H
1299 گسست A : گفت H

بحر مماثل که از عاصفهٔ این واقعه به هم برآمده بود ترتیبِ اسبابِ نشاطِ شکار می نمودند. آن حضرت هم سیرکنان و صید افکنان از آنجا به دوازده مرحله[113a] به شهرِ فیلبه نزولِ میمنت شمول فرمودند. و سه روز در آن منزلِ غم سوز اوتراق فرموده شکارهای دلپسند نمودند. و یوم الخمیسِ هفتمِ شهرِ ذیقعدة الحرام با سعادتِ بی اختتام از آن منزل روانه شده به نُه مرحله قصبهٔ سِلِوری که بر ساحلِ بحرِ آق دنیز[1300] به دو منزلی دارالسّلطنه واقع است مُخیّمِ سرادقاتِ سنیّه گشت. و بعد از[1301] نزولِ همایون اندک ساعتی استراحت فرموده در زورَق‌های با رونقِ شاهی که احضار نموده بودند در آمده همان شبِ با قدر که لیلة الاحدِ هژدهمِ ماهِ ذیقعدهٔ سنهٔ سبع و عَشرین و تسعمایه بود مانندِ آثارِ روحِ ربّانی[1302] که در قالبِ جسمانی حلول نماید به سرایِ مینو نمایِ سلطنت و مقامِ دلگشایِ عظمت و حشمت دخول فرمودند. و در آن زمان از هر زبان مضمونِ این گفته به أدا رسید که؛

نظـــم

باز تا گردون بشد خـــاکِ جنابِ سلـــــطنت — کـــآمد آن مِهرِ جهان پیما ز بابِ سلطنت
تابشِ اورنگِ سلـــطانی دگر برخـــور[1303]فزود — بارِ دیگر یافت چون نوری ز تابِ سلطنت
روضهٔ ایوانِ شاهی از فَـرَح شـــــد تازه باز — چون به جویِ خویش آمد باز آبِ سلطنت
گرچه خورشیدِ جهان را هست در برجی شرف — هر مکان یابَد[1304] شرف زین آفتابِ سلطنت
سلطنت در هر شهی یابد به مقداری ظـــــهور — قدرِ این سلطان فزونست از حسابِ سلطنت
کاخِ دین از دولتش بس رفعت و بس قدریافت — برتر از چـــــرخِ برین بادش قُبابِ سلطنت
[113b] با وفودِ[1305] نصرت و اقبال بادا در سفر — در خَضَـــر بادا همیشه کامیابِ سلطنـــــت

1300 دنیز A : دکز H
1301 از A : -H
1302 بود مانند آثار روح ربّانی A : -H
1303 برخور A : خود H
1304 یابد A : باید H
1305 وفود A : وفور H

ذکرِ واقعهٔ فاجعهٔ شاهزاده مرحومی دیگر

باز به موجبِ همان مقال و بر طبقِ همان مثال که؛

نظـــم

که خـــورد نوش پاره ای در پیـــــش که پـــــسِ آن نخورد صـد ره نیش
نیش و نوشِ جهان که بیش و کم است در دَم و در دُمِ یکی مـــگس است

در اواخرِ شهرِ مذکور که ماهِ خورشید مساق در محاق بود باز[1306] کوکبی دیگر از کواکبِ برجِ سلطنت و عَلا[1307] در مغربِ اختفا و فنا افول نمود. یعنی اخترِ تابانِ برجِ سلطنت و سعود شاهزادهٔ مرحومِ مودود سلطان محمود که سنِّ شریفش به شش سال رسیده بود و تباشیرِ رشد و نجابت از مطلعِ جبینِ مبینش دمیده از این سرای بی اعتبارِ ششدری به روضاتِ جناتِ عبقری انتقال فرمود. و از این گرد انگیزی خاکدانِ بی اعتبار باز غبارِ حزن و آزار بر خاطرِ عاطرِ آیینه وار نِشَست و سحابِ ملال در پیشِ خورشیدِ ضمیرِ مِهر کردار صورت بست .

نظـــم

زمانه خود[1308] جز این کاری ندارد که گـــــر نوشی دهد نیشی رسانَد
کجا عیشیست صد تیمـــــار با اوست کـــجا برگِ گلی صد خار با اوست

جمیعِ ارکانِ دولت و اعیانِ ملّت تغییرِ لباس نموده به خدمتِ تعزیت و تقبیلِ انامِ بحر سِمَت مبادرت نموده در تسکینِ حرقتِ آتشِ این محنت به کلمهٔ کریمهٔ استرجاع توسّل و تشبّث نمودند و بعد از اقامتِ مراسم صلوة و دعا آن گنجِ مخزنِ خاصّ سلطانی و آن یاقوتِ معدنِ خسروانی را[114a] که ذخیرهٔ یومِ معاد باد در عمارتِ جدیدِ سلطانی برابرِ قبّهٔ جدّ

1306 باز A : با H
1307 علا A : غلا H
1308 خود A : -H

بزرگوارِ جنّت مکانش پادشاهِ اقالیم ستان سلطان سلیم خان علیه الرّحمة و الرّضوان مدفون ساختند و هم دوش و هم آغوشِ برادرِ عالی تبارش شاهزادهٔ مرحوم سلطان مراد گردانیدند.

نظـــم

بدین خوبی جمالی کآدَمی راست　　اگر بر آسمان باشد زَمی راست

و در همان روز بعد از اطعامِ طعام بر کافّهٔ فقرا و انام و قرأت ختماتِ کلامِ مَلکِ علاّم و انفاقِ دراهم و دنانیرِ بی آغاز و انجام بر سرِ تربتِ جنّت رُتبتش به اتّخاذِ قبّهٔ عالی و تعیینِ حُنّاط و قُرّا که در هر صبح و مسا در آن مکانِ جدید به تلاوتِ قرآنِ مجید اشتغال نمایند امرِ عالی صادر گردید و بحمدالله به اتمام رسید. و روزِ سیُّم باز به جمیعِ وُزرا و عُلما و عُظما خلعتِ خلعِ البسهٔ عزا عطا شده باز مجموع به شرفِ[1309] پایبوس سر افراز گردیدند و دعای دوامِ ایّامِ دولتِ ابدی انجام را بر حسبِ این کلام به تقدیم رسانیدند که؛

لمؤلّفـــه

شهـــــــا باد ایّامِ عُـــمرِ تو دایم[1310]　　چنـــــین است احـــــوالِ دنیای فانی

اگررفت یک گـــــوهری باد باقی　　گُهرهات ای گـــوهر کُن فکایی[1311]

[1309] به شرف A : بشیر H

[1310] باد ایام عمر تو دایم A : بادا بام عمر تو ایّام H

[1311] فکایی A : فکانی H

ذکرِ آمدنِ رسُل و اخبار از اطراف و اقطار

چون صدای مسرت فزای این فتحِ اسلامی و این نصرتِ نامی در اطراف و اقطارِ کیهان اشتهار یافت سلاطین و حکّام و اهلِ مناصب که در اطراف[1312] و جوانب بودند [114b] به ارسالِ رسُل و عرضِ پیشکش های با تجمّل مبادرت نموده طوعاً وکرهاً خدمتِ تهنیت و تعظیم تقدیم نمودند. از جمله ایلچی فرماندۀ وندیک و ایلچی مملکتِ روس و ایلچی قره بغدان رسیده ضمیمۀ اقطاعِ هر ساله از اقمشه و سمور و موییِنه و اسب و غلمان و جواری[1313] مطبوعه و نقودِ مسکوکه و مسبوکه چندان[1314] آورده بودند که چندین روز در دیوانِ عظمت منوال به غیرِ عرضِ آن اسباب واموال مجالِ اشتغال به سایرِ مهمّاتِ سلطانی[1315] نمی‌شد. و هم دران اوان فرستادۀ امیر الامرای مصر خیربیک رسیده عرضی رسانید مشتمل بر آنکه در بعضی ولایاتِ یَمَن که اهالی آن به یُمنِ معدلتِ سلطانِ صاحبقران درکَهَفِ امن و امان آسوده؛ و دیدۀ فتنه و آشوب در هر[1316] گوشۀ آن غنوده بود.

لمؤلفـــه

زعـــــــدلِ برازندۀ تاج و تخت شده فتنه در خواب و بیدار بخت[1317]

در این ایّام شخصی سکندر نام به آرزوی محال در ظلماتِ خروج و ضلال[1318] دخول نموده رایتِ عصیان و طغیان را بر افراخت و طایفۀ کثیره ای را از اهلِ شرّ و فسادِ آن بلاد مطیعِ خود ساخت و در بعضی مداین و امصارِ آن دیار خطبه و سکّه را که[1319] به فرّ القابِ همایون مزیّن بود به نامِ بد فرجامِ خود تغییر داد. "کمال" که به جمالِ داغِ بندگی و غلامی

1312 و اقطار کیهان اشتهار یافت، سلاطین و حکّام و اهل مناصب که در اطراف A : -H

1313 جواری A : جوادی H

1314 چندان A : چندن H

1315 سلطانی A : بسلطانی H

1316 هر A : -H

1317 بیدار بخت A : بنداز بخت H

1318 ضلال A : اظلال H

1319 که A : -H

آستانهٔ سلطنت مرسوم؛[1320] و به ایالتِ آن مرز و بوم مأمور و موسوم بود با اندکی از مردمِ روم که با او بودند اعتماد بر عنایتِ سبحانی و استظهار به دولتِ سلطانی نموده بی تحاشی [115a] متوجّهِ دفعِ آن خارجی شد و با آنکه لشکرِ او اضعافِ عسکرِ رومی بود و پیشِ اهلِ نقصان مقاومتِ کمال با او محال[1321] می‌نمود در اوایلِ التقای فئتین که هنوز نار[1322] هِیجا و قتال بروجهِ کمال اشتعال[1323] نیافته بود اسبِ کامِ بدلگامِ آن سکندر نام سکندری خورده به سر در آمد؛ و در آن حال بعضی رجالِ ابطالِ "کمال" از صورتِ حال واقف شده بر وِی ریختند و با مردمی که قریب به آن نامَردُم بودند در هم آویختند و آن منکوب را مجالِ رُکوب نبود. مبارزی رومی که وی را به رو می‌شناخت ظفر[1324] یافته پایین آمد و به آبِ شمشیرِ پُرتاب چنانچه[1325] گفته اند؛

مصـــراع

گلِ[1326] نم دیده را آبی تمامست

کارش را به اتمام رسانید و سرش را که مکیالِ ظلال و نادانی و کاسهٔ غرورِ شیطانی بود به تیغِ یمانی جدا گردانید و به "کمال" رسانید. و فرستادهٔ مذکور آن سرِ پر شروشور[1327] را به درگاهِ سلاطین پناه آورده[1328] بود[1329] و معروض گردانیده که از ظهورِ این فتحِ یزدانی و وضوحِ قوّتِ اقبالِ سلطانی حُکّام و فرماندهانِ سایرِ ولایاتِ آن خطّه سر بر خطِّ اطاعت و

1320 مرسوم A : رسوم H
1321 محال A : مجال H
1322 نار A : نا H
1323 اشتعال A : اشتغال H
1324 ظفر A : -H
1325 چنانچه A : چنانکه H
1326 گلِ A : گلی H
1327 پر شروشور A : پرشعار H
1328 آورده A : آورد H
1329 بود A : -H

بندگی نهاده نقطه ای از دایرهٔ انقیاد بیرون نمی‌روند و الان خطبه و سکّه در[1330] اکثرِ مداینِ یَمَن به یُمنِ القابِ حشمت نشانِ سلطانِ[1331] صاحبقران مزیّن و مُحلّی[1332] است و قلوبِ اهالی آن ارباع و حوالی از خدشهٔ مخالفت و عصیان پاک و مبرّا.

نظـــم

ای صیتِ صولتِ تو به هر جا عدو شکـــن رخشـــــــــنده برقِ تیغِ تو از روم تا یَمَن
[115b]هرسر که از خمارِ خلافِ تو شد گران دورش در اوّلـــــین قدح آورد دُردِ دن
وز چنبرِ[1333] مطاوعتت هر که سر بتـــافت حبل الورید گشت به گردن درش رَسَن

و باز فرستادهٔ مذکور عرضی دیگر از جانبِ امیرالامرای مشارالیه رسانید. مضمون آنکه؛ در نواحی مکّهٔ معظّمه زادهَا اللهُ شرفاً و تَعظیماً که سوادِ لباسِ کعبهٔ قدسی سماتش منبعِ چشمهٔ حیوةِ ابدی است؛ و صحنِ حریمِ حَرَمش محلّ ِتموّجِ بحرِ مغفرت و کَرَمِ اَحَدی،

لمؤلفـــه

خاکش در وردِ[1334]دیدهٔ خورشید انورست با منتهـــــایِ سدره مقامش برابرست

آبی بوده است که خلیفهٔ مرحومِ مجید هارون الرّشید به تعمیرِ مجرایِ آن امر فرموده و آن آب را به آن موضعِ جنّت جناب اجرا نموده بوده. و از صدماتِ[1335] عواصفِ حوادثِ اعوام و مرورِ دهور و ایّام ممرّ آن نهر پایمالِ قهرِ دهر گردیده امّا آثار و رسومِ آن الی الآن باقیست. اگر سحابِ سخا و افضالِ سلطانِ صاحبقران اشارتی به تعمیر و تجدیدِ آن بفرماید انشاءَ الله الرّحمن با سهل وجهی میسّر خواهد بود. بعد از عرض فرمانِ قضا اجرا صادر گردید که وُزرا؛ اُمَنایِ صایب رأیِ استقامت انتما تعیین نموده از مَمَرّ محصولِ جدّه و مداخلِ بحرِ هند تعمیرِ آن ممرّ بنمایند و اصلاً تأخیر و تقصیر جایز ندارند. در همان اوان شروع

1330 سکّه در اکثر A : سکه اکثر H
1331 سلطان A : سلطانی H
1332 مُحلّی A : محل H
1333 چنبر A : جبین H
1334 وِرد A : رود H
1335 صدمات A : صدمت H

نموده به توفیقِ الله المَنّان و یُمنِ دولتِ ابد پیمان آن امرِ مبارک به اتمام رسید؛ و آن چشمهٔ زلال که لایزال موجبِ سر سبزی اصل و فرعِ این دوحهٔ پادشاهی و[116a] همیشه سببِ نَضرَتِ[1336] روضهٔ نصرتِ شهنشاهی باد در شهورِ سنهٔ ثلثین و تسعمایه جاری گردید. و به آن وادی غیرِ ذی زَرع که سر چشمهٔ یَنابیعِ دین و شرع است رسید. والحمدللهِ المجید.

لمؤلّفــه

از بحارِ فضـــل و احســـــانِ شهِ جمشید خو چون که شد در مکّه جاری آبِ خوش ای کام جو
شد روان اندرجهان بر هر زبان این گفت و گو

بیـــت

دشمنِ آتش پرستِ بادپیمـــــــا را بگو خاک بر سرکن که آبِ رفته باز آمد به جو

و در اوایلِ شهرِ صَفَرِ ختمِ بالظَّفرِ سنهٔ ثمان و عشرین و تسعمایه فرستاده ای از جانبِ اُمرای دیاربکر رسید و خبرِ فوتِ امیرالاُمرای آن مملکت محمّد پاشایِ ملقّب به بِیغلو را[1337] که کاسرِ سورتِ اکاسرهٔ ایران[1338] و حاکمِ آن امصار و بلدان بود رسانید. چون وُزرای کبار صورتِ حال را معروضِ پایهٔ سریرِ سلطنت و جلال گردانیدند سلطانِ صاحبقران بعد از أدایِ کلمهٔ اِستِرجاع ایالتِ آن ارباع را به غلامی دیگر از زمرهٔ بندگانِ عالی مقام خسرو پاشا نام که در آن زمان امیرالاُمرای آناطولی بود عطا نمودند و آن خدمت را به او رجوع فرمودند. والحقّ امیرالاُمرای مشارالیه هم[1339] قریب به ده سال به خدمتِ نشرِ مراسمِ معدلتِ سلطانی و اقامتِ وظایفِ اوامرِ خانی در آن مملکت چنانکه باید و سِزَد قیام و اقدام نمود. و خدمتِ او را که منصبِ امیرالاُمرایی آناطولی بود به امیرالاُمرای قرامان قاسم پاشا رجوع فرمودند.

1336 نَضرَتِ A : نصرت H
1337 را A : -H
1338 ایران A : ایوان H
1339 هم A : -H

[116b] ذکرِ فرستادنِ وزیرِ مسندِ ثالث به صُوبِ آناطولی و دفعِ شهسوار اوغلی

بعد از فتحِ حصارِ بلغراد وزیرِ مسندِ ثالث فرهاد پاشا که به قلع و قمعِ غزالی به جانبِ دمشق و آن حوالی رفته بود مراجعت نموده. چون بالتشامِ سُدّهٔ سِدره مقام سرافراز گردید و احوال و اوضاعِ رعایا و حکّامِ آن اطراف را به عرضِ سلطانِ معدلت اوصاف می‌رسانید در آن اثنا به موجبِ رعایتِ وظیفهٔ امانت که اَجَلّ و اعظمِ شرایطِ خدمتِ وزارت است از ظلم و عُدوان و جُور و طغیانِ علی بیک بن شهسوار که به امرِ قَدَر شعار حاکم و والی ممالکِ آبُلستان و مرعش بود و سردارِ ایلِ ذوالقدر، آنچه معلوم نموده بود معروض گردانید. و قبل از این هم بعضی قُضات و وُلاتِ آن دیار به خدمتِ نوّابِ کامکار و وُزرای عالیمقدار عرض نامه ها فرستاده بودند و از مخالفتِ او در[1340] بعضی امور به قوانینِ معدلتِ سلطانیّه و ستم بر اهلِ بلدان و بریّه شکایت نموده که:

بیـــت

پیر و جوان بر خطر از کارِ او شهـــــر و ده آواره ز آزارِ او

و شمّه ای از آن حال به مسامعِ جلال رسیده بود و بدین سبب خاطرِ خطیر که به نقیر و قطمیر تجویزِ جُور و ستم بر هیچ یک از افرادِ اُمَم نمی‌فرماید نسبت به وی متغیّر گردیده بود. و معهذا در سفرِ دفعِ غزالی که امیرِ مشارالیه به مرافقتِ پاشای مذکور مأمور[1341] بود در بعضی اوقاتِ مجالست و مصاحبت که ارتکابِ بعضی مناهی می‌نموده اند بر حسبِ؛

[117a] لسانُ الفَتی عَن عَقلِهِ ترجُمانُهُ اذا زالَ عَقـــلُ المرءِ زالَ لِـــسانُهُ

سخنانی که مُشعِر به طغیان و غرور و کفران و شُرور بوده از او سر بر می‌زده.

1340 در A : به H

1341 مأمور A : مأمول H

بیـــت

آنچه در هشـــــیاریت آید به دل وقتِ[1342] مستی بر زبـــان باشد ترا

چون این لواحق معروضات به سوابق ملحق گردید رأیِ اشرفِ اعلای سلطانی که همیشه؛

بیـــت

کـــــرده با دادپروران یـــاری با ستـــمکارگان ستمـــــکاری

اقتضای رفع و دفعِ او فرمود و در این مقام قبل از بیانِ مآلِ حالِ مشارالیه شمّه ای از اوایلِ احوالِ او و پدرش و عمّش بر لوحِ عرض نگاشتن و عنانِ یکرانِ اقلام را به اِعلامِ آن مُنعطف ساختن مناسب نمود. قصّه آنست که شهسوار بیک که از حاکم زاده های ایل والوسِ ذوالقدر بود بعد از آنکه مدّتی از بیم[1343] سَطوتِ بعضی اعمام و اقوامِ خود التجا به ظِلّ حمایتِ جَدِّ اعلای سلطانِ صاحبقران پادشاهِ دین پرور فرماندهٔ بحر و برّ شمسِ فلک المعارکِ و المغازی سلطان محمّد خانِ غازی انارالله برهانه آورده بود به یُمنِ تقویت و تمشیَتِ آن حضرت از چاهِ مذلّت به جاهِ[1344] ایالت و حکومت برآمد و سردارِ جمیعِ قبایلِ ذُوالقدر و والی آبلستان و مرعش و توابعِ آن گردید. و به استظهارِ این آستان[1345] کارش به جایی رسید که چند[1346] نوبت بر سرِ حُکّامِ حلب و شام رفته بر ایشان غالب آمد. [117b] و به واسطهٔ آنکه نقود واموال و اسبابِ جنگ و قتالِ بسیار در آن اسفار به دستِ او افتاد مکنت و قوّتش افزون گردید و زاغِ گُنده دماغِ نخوت بر اغصانِ شجرهٔ فکرتش آشیانه گزید «انّ الانسانَ لَیَطغی ان راهُ استَغنی» و اسلوبِ عبودیت و بندگی را نسبت با این درگاهِ فلک جاه تغییر داد. امّا آن سلطانِ فلک جناب مانندِ عنصرِ آبِ حیوة مآب که پرورده های خود را که انواعِ اخشاب است با وجودِ گرانی که درآن باشد فرو نمی‌بَرَد ملتفتِ دفعِ او نمی‌گردیدند.

1342 وقتِ A : وقتی H

1343 بیم A : نیم H

1344 به جاه A : بحناه H

1345 آستان A : -H

1346 چند A : -H

لمؤلفـــه

من این بد[1347] گُهر را که پرورده ام نرنجم ز کـــس زانکه خود کرده ام

لکن آثارِ ترکِ عنایت و اهتمام در حقّ آن بد فرجام مفهومِ خواص و عوامِ انام گردیده بود. بنابران سلاطین و حکّامِ مصر و شام که[1348] مدّتها از شوکِ شوکتِ او مجروح خاطر بودند لشکرِ گران بر سرِ او فرستادند. و چون این نوبت از جانبِ بندگانِ درگاهِ عزّ و دولت تأییدی نیافت شکست خورده از معرکه روی برتافت و به قلعهٔ سمندهوُن متحصّن شد. امرای چراکسه قلعه را محاصره نمودند و آخر الامر به حیله و معاهدهٔ کاذبه اش به دست در آوردند و به قاهرهٔ مصرش برده در "باب الزُّوَیله" بر چنگالِ عقوبتش بر آوردند.[1349]

لمؤلفـــه

کسی را که خواهد شد ادبار بار کند ز اهـــلِ اقبال اوّل کنار

بعد از او برادرش علاء الدّوله بیک که مثلِ سعادت [118[a]] و دولت در زمرهٔ چاکرانِ این آستان مُندَرج بود و در سلکِ مواجب خوارانِ این درگاه مُنخَرِط به یُمنِ عاطفتِ آن سلطانِ مُلک و ملّت قایم مقامِ برادر شد و فرمانده و حاکمِ قبایلِ ذُوالقدر گردید. چنانچه در یک روز طبل خانه و افسر و طوق و عَلَمِ زرّین سر به علاءالدّوله بیکِ مشارالیه و منگلی گرای خان داده شد و در یک دیوان یکی را بر قومِ تاتار و دشت رتبهٔ خانی و دیگری را بر اهلِ وبرومدر قومِ ذُوالقدر منصبِ سرداری ترکمانی عطا فرمودند و خیلِ حکم و امرش را در آن مملکتِ با قدر مطلق العنان نمودند. بعد از آن در زمانِ با امانِ سلطانِ جهان مؤیّدِ دینِ رحمن جدِّ بزرگوارِ سلطانِ صاحبقران سلطان بایزید خان علیه الرّحمة و الرّضوان اگرچه ظاهراً از علاءالدّوله بیکِ مشارالیه امری که علامتِ عصیان باشد ظاهر نمی‌شد امّا با سلاطینِ مصر و قومِ چراکسه هم بابِ یک جهتی را گشوده بود و با ایشان هم اظهارِ مطاوعتی نموده

1347 بد A : -H

1348 که A : -H

1349 برآوردند A : برآورد H

و کَحامِلُ الْبَطَّخَیْنِ بِیَدٍ با هریک از طرفین اظهار تملّق و چاکری می‌نمود و حقیقتاً بر حسبِ فرمودهٔ صادق الابناء[1350] که لا الی هولاء و لا الی مولا[1351] با هیچکدام راست نبود و در بعضی اوقات انتفاع و انفاعِ خود را در ایقاعِ فتنه و محاربه در میانِ این دو پادشاه گمان می‌بُرد و در آن باب سعی نموده صلاحِ حال و خلاصِ خود را از ورطهٔ وبال در آن می‌شمرد.

بیـــت

[118b]گهی به خدمت و طوع و گهی به جنگ و شقاق گـــــهی به حیله و مکـــر و گـــــهی به رنگِ نفاق

بر حسبِ إذ لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ [1352] روزگاری مدید به این اسلوب گذرانید تا آنکه نوبتِ خلافت و جهانداری و انتسابِ سلطنت و کامکاری به پادشاهِ کشورِستان والدِ عالیشان سلطانِ صاحبقران سلطان سلیم خان علیه الرّحمة مِنَ الرّحمن رسید. در حینی که آن سلطانِ فردوس مکان به جانبِ مُلکِ ایران و رفعِ طغیانِ شاه اسمعیلِ قِزلباشِ فتنه پاش سفر[1353] می‌فرمود آنچه بر علاءالدّوله بیک واجب بود از تقدیمِ اظهارِ اخلاص و بندگی و اقامتِ وظیفهٔ خدمت و لشکرکشی به جای نیاورد بلکه خباثتی که سال ها مکنونِ خاطرش بود سر برزده به بعضی شتران نُزل که از عقبِ لشکر آزِق می‌رسانیدند تعرّض نمود و ابوابِ حیله و انکار را گشود. الحاصل؛ آثارِ مکرو غَدر زیاده بر آنکه عُذر پذیر[1354] باشد از وی به ظهور رسید. بناءً علی ذلک سلطانِ مرحومِ مبرور بعد از آنکه غالب و منصور از سفرِ مذکور مراجعت فرمود و آن زمستان در اماسیه قشلاق نمود و در فصلِ بهارِ جنّت استنساخ به عزمِ تسخیرِ قلعهٔ کماخ توجّه فرمود بعد از فتحِ آن که به عونِ واهب المسئول در همان روز وصول میسّر گردیده بود. رأیِ اعلا اقتضای دفعِ علاء الدّوله و ایصالِ جزای سوء ادبِ او

1350 الابناء A : الابنیاء H

1351 مولا A : هولاء H

1352 اذلم تغلب فاخلب A : -H

1353 سفر A : -H

1354 عذر پذیر A : عدن پذیر H

فرمود و سنان پاشا را که[1355] سردارِ معارک و اَحَدٌ مِنَ البَنارک بود بر سرِ مشارالیه فرستاد و خود هم از عقب [119a] به تأنّی روان شد. و هنوز رایاتِ فتح آیاتِ سلطانی بدو نرسیده بود که پاشای مزبور به وی[1356] رسید و ارکانِ مقابله و مقاتله قایم گردید. و نسیمِ ظفر از جانبِ عسکرِ آن سلطانِ بحرو برّ وزید[1357] و علاءالدّولهٔ مذکور مقتول و مقهور گردید. و سرش را که وَکرِ طَیرِ[1358] مَکر و قلّهٔ قافِ خلاف بود به آستانِ مَلَک پاسبانِ آن سلطان رسانید و آن حضرت هم آن سر را برای تخویف و اِنذار به سلطانِ مصر سلطان قانصو غوری فرستاد. و علی بیک بن شهسوار مذکور که بعد از حادثهٔ پدرش به ظلِّ[1359] حمایت و رعایتِ سلاطینِ بایندریّه که پادشاهانِ ایران زمین بودند التجا برده بود و درمیانِ ایشان نشو و نما یافته و بعد از آنکه به واسطهٔ شیوعِ ظلم و ستم و ناراستی سلاطینِ خود که در متأخّرینِ آن طایفه بر خلافِ متقدّمین حادث شده بود دولتِ حُکّامِ ایران ویران[1360] شد؛ و طایفهٔ قزلباشِ اوباش خروج نموده بر آن مُلک مستولی گردیدند علی بیکِ مذکور از آن مملکت رختِ اقامت بر بسته به سایهٔ عنایتِ آن سلطانِ مرحوم التجا برده بود و در سفر و حَضَر ملازمتِ رکابِ سعادت محراب نموده به تخصیص در سفرِ تبریز خدمتِ قراولی و قلاوُزی به تقدیم رسانیده بود. بنابر این خدمات جای علاء الدّوله و سرداری ایلِ[1361] والوسِ ذُوالقدر را بالتّمام به مشارالیه عطا فرمودند و به عزّ [1362] عنایتِ آن سلطانِ عالی درایت پایهٔ جاهش درآن حکومت به اقصای غایت رسید.

بیـــت

1355 که A : -H
1356 مزبور به وی A : مزبودی H
1357 وزید A : وزند H
1358 طیر A : شاهین H
1359 ظلّ A : بطلب H
1360 ویران A : -H
1361 ایل A : -H
1362 عزّ A : بقر H

[119b]هر که درین راه دمی رنج بُرد هم به نـــــــوا آمد و هم گنج بُرد

و فی الواقع که در مشارالیه بعضی صفات بود که اقتضای التفاتِ سلطانِ مرحومِ مروّت سمات نمود، مانند رشد و نجابت و حدّتِ ادراک و فطانت و پیشبردِ اموری که بدو مفوّض[1363] باشد. امّا دو صفتِ مذمومه که سرشتهٔ طبیعتِ او بود سررشتهٔ انتظامِ دولت و عافیت را از کفِ او بربود. یکی عُجب و نخوت و دیگر ظلم و شرَّت که سببِ و بال و سوءِمآلِ حالِ او گردید. چنانچه در اواخرِ بعضی احادیثِ شریفهٔ نبویّه صلّی الله علیه و سلّم وارد شده که و ثلثٌ مهلکاتٌ شُحٌّ مُطاعٌ وَ هویً مُتَبّعٌ و اعجاب المرء بِنَفسِهِ،

لمؤلّفــه

خواهی اگر مردمِ دیده شـــــوی خویش مَبین تا همه دیده شوی

تَرکِ ستم گیر و میازار کـــــس کانچه کنی بر تو همانست و بس

القصّه چنانچ حالیا سبق ذکر یافت در این ولا که فرهاد پاشا در[1364] پایهٔ سریرِ اعلی اطوار و اوضاعِ ناهموارِ علی بیکِ مذکور را معروض گردانید و صدورِ آثارِ ظلم و طغیانش به حدِّ ظهور رسید دفعِ او بر ذمّتِ عدالتِ سلطانیّه واجب گردید.

بیـــت

کارِ جهان گرچه ستمکاری است رفعِ ستم شرطِ جهانداری است

و رأیِ عالم آرای سلطانی در آن وقت عازمِ غزای رودوس بود و پاشای [120a] مشارالیه را باز برای حفظ و ضبطِ ممالکِ آناطولی و سرحدهای مُلکِ ایرانی بدان صوب می‌فرستادند. اتمامِ مهّمِ آن دولت برگشته را هم به عهدهٔ او تعویض فرمودند که به هر نوع که مقتضی وقت باشد آن مهمّ را به مقطع رسانَد. و مآلِ آن حال چنان شد که بعد از آنکه پاشای مومی الیه به سیواس رسید چون بکلربکیان وامرای آن جوانب مأمور بودند که به حضورِ

1363 مفوّض A : نقوص H

1364 در A : -H

وزیرِ مزبور آمده برای مشاوره و محاوره جمعیّت نمایند علی بیک هم حسب الحکم المسطور به حضور در[1365] آن جمعیّت مأمور بود. با وجود آنکه اطوارِ نا هموارِ خود را می‌دانست و پسر بزرگترش هم مضمونِ کلامِ انذار مکنونِ: «ارا قدمک اراقَ دمک» را[1366] به آنها رسیده گفت که اخبارِ شکایتِ مظلومان را و کرده و گفتهٔ خود را می‌دانی به این دعوت حاضر شدن از طریقِ حزم دوراست. امّا مشارالیه از غایتِ غرور که خود را رُکنِ رکینِ این دولتِ متین تصوّر می‌نمود و در اوایلِ ایّامِ سلطنت که هنوز اعدا را احتمالِ حرکت بود، ابوابِ بلا را از جانبِ خود مسدود می‌پنداشت و مفتاحِ قُفلِ جور و ستمش را مفقود می‌انگاشت بی‌مبالات متوجّهِ مجمعِ پاشا گردید و همان که رسید در مجلسِ اوّل مأخوذ شده با دو پسرِ دیگرش به قتل رسانیدند و سرش را که آشیانهٔ طیورِ نخوت و غرور بود به آستانِ رفعت و سرور دوانیدند.[120b] الحاصل که به حکمِ قضا و قَدَر که اکثرِ اوامرِ این سلطانِ بحر و برّ موافقِ آن می‌آید آن همه دها و عرّیفی[1367] و پُردانی و حریفی که مشارالیه در شأنِ خود اعتقادِ آن داشت مفید نگردید و پنجهٔ تقدیر گریبانِ جانش را گرفته از دارالحکومهٔ ذوالقدر به محکمهٔ دارالقضا و القَدَرش دوانید.

نظـــم

قضا دستیست پنج انگشـــــت دارد　　چو خـــــواهد کز کسی کامی بر آرَد

دو بر چشمش نهد وانگه دو برگوش　　یکی بر لب نهد گـــوید که خاموش

بعد از اتمامِ آن امر رأیِ عقده گشای سلطانِ صاحبقران اقتضای آن فرمود که مِن بَعد ایالتِ[1368] آن ممالک را به ممالیکِ خاصهٔ خود رجوع فرمایند. بنابراین آن ولایات[1369] و

1365 در A : -H

1366 «ارا قدمک اراقَ دمک» را A : -H

1367 عرّیفی A : عربغی H

1368 ایالتِ A : ایالتان H

1369 ولایات A : ولایت H

ارباع وقلاع را به[1370] پنج سنجق تقسیم نمودند و امارت[1371] هر یک را به امیر لوایی که از عهدهٔ اقامتِ مراسمِ معدلتِ سلطانیّه و ادامتِ قوانینِ عثمانیّه تواند بیرون آمدن تفویض فرمودند و امیر الامرایی که ناظرِ[1372] اوضاعِ امرا و تعیین کنندهٔ مواجب و تیمارِ سپاهیانِ آنجا و کافلِ مصالحِ رعایا باشد تعیین نمودند. و بعضی امیر زاده های آن خانواده را که التجا به ظلِّ رأفت و عاطفتِ پادشاهی آوردند همه را علی قدرِ مراتبهم تیمار و الکا و بعضی را که لیاقت داشتند سنجق و لوا عطا فرمودند و اعیانِ سپاهیان و سایرِ امرای آن طایفه را هم هر یک بدانچه سزاوار بودند[121a] از خوانِ نِعَم به حظّ اوفی و تعیینِ مواجب و الکا مرعی داشتند و رایتِ لطف و معدلت را در آن ولایت هم بر افراشتند.

بیـــت

به جایِ ستم عدل را می‌نشـــــانَد همه را خـــــار می‌کند و گُل می‌فشانَد[1373]

1370 را به A : بر H

1371 امارت A : امارات H

1372 ناظر A : ناضر H

1373 به جایِ ستم عدل ... گل می فشاند A : -H

ذکرِ بواعثِ غزای کفّارِ جزیره و قلعهٔ روُدوس و استیصالِ آن کَفَرهٔ منحوس[1374]

اگرچه عزمِ سلطانِ صاحبقرانِ مظفر رزم آن بود که بعد از انقضای ایّامِ شتا و دخولِ فصلِ ربیعِ عالم آرا[1375] باز به غزایِ[1376] کفرهٔ انکروس و ادای وظایفِ جهاد و مقاتله به اقرالِ ضالِ آن قومِ منکوس که اشدِّ اعدای دینِ اسلام وَاَلَدُّ الخِصامَند؛ توجّه فرمایند و آن عقدهٔ معضله را به یکبارگی به عونِ مَلِکِ جبّار و امدادِ روحانیّتِ سیّدِ ابرار علیه الصّلوة والسّلام حلّ و فتح نمایند امّا درآن زمان که سلطانِ صاحبقران به محاصرهٔ حصارِ بلغراد و فتحِ آن قلعهٔ قاف نهاد اشتغال فرموده بودند بعضی کفّارِ فرنگِ بی دین و فرهنگ که ساکنِ جزیرهٔ رُودوس می‌بودند چنانچه عادتِ آن قومِ بی سعادت بود به بعضی کشتی های تجّار و حجّاجِ مکرمت دثار که از جانبِ مصر به دارالسّلطنه و سایرِ بلاد آمد و شد می‌نمودند تعرّض نموده بودند و مردمِ آن را[1377] اسیر کرده. چون این قضیّهٔ غیر مرضیّه معروضِ[1378] پایهٔ سُدّهٔ سنیّه گردید حمیّتِ جهانبانی و غیرتِ سلطانی اقتضای تأخیرِ آن عزم و تقدیمِ این رزم فرمود. چرا که[1379] اضرارِ اهلِ این حصار به حجّاج [121b] و تجّار بسیار بود و ازالهٔ شولِ شوکتِ آن اهلِ نار[1380] حریق و دفعِ آن کَفَرهٔ قَطاعِ الطّریق از سرِ راهِ اسلام و اسلامیان اولی و اَحری می‌نمود. بنابر این رأی[1381] رَزین[1382] به موجبِ فرمانِ قضا امضا در اواسطِ فصلِ شتا مُبَلّغانِ صبا مسیرِ و الاغانِ صَرصَر نظیر با احکامِ واجب التّوقیر به اسمِ بعضی از امرا و حکّامِ ممالکِ محمیّه و زمره‌ای از وُلاتِ اقالیمِ سلطانیه فرستاده شد؛ مضمون آنکه هریک با

1374 ذکر بواعث غزای کفّار جزیره و قلعهٔ رودوس و استیصال آن کفرهٔ منحوس A : -H

1375 عالم آرا A : عالم آرا که H

1376 غزای A : نغزای H

1377 مردم آن را اسیر کرده A : مردم آن را که اسیر کرده H

1378 معروض A : مروض H

1379 چرا که A : جزا که H

1380 نار A : ناز H

1381 رای A : -H

1382 رزین A : زرّین H

عساکری که در تحتِ الویهٔ ایشانند برای غزا و جهاد و تقویتِ دینِ با رشاد بر حسبِ امرِ سعادت نیلِ « وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ »[1383] لوازمِ سفرِ غزا و اسبابِ محاربه با اعدای ملّتِ غرّا را احضار نموده اوّلِ فصلِ بهار به هرجانب که احکامِ قدر آثار شرفِ اصدار یابَد متوجّه گردند.

لمؤلّفــه

خبر شد به هر سو که صاحبقران به عزمِ غزا شد چو شیرِ ژیـان[1384]
کند هر کسی حـــاضر از بهرِ جنگ سلاح و دل خود ز فولاد و سنگ[1385]

و همچنین به قاپودان یعنی امیر و حاکمِ سفاینِ کوه لنگر[1386] شکوه منظرِ سلطانِ بحر و برّ که در آن اوان مصطفی بیک بود امر نمودند که هفت صد[1387] و پنجاه پاره[1388] کشتی از همهٔ انواعِ آن مهیّا و آماده دارد و مجموعِ آنها را به طوپ های رعد آهنگ و رعّاده های رویین[1389] سنگ مملو و مشحون گردانَد. و باز به قُضاتِ ممالکِ روم ایلی و آناطولی و روم[1390] و قرامان و آبلستان احکامِ قضا نشان فرستاده شد که از این ممالکِ مذکور هزار[122a] کورکجی که[1391] به ضربِ کورکِ[1392] قَذّافه سفاینِ بحر قراین را در جریان و بحرِ راکد[1393] روان می‌سازند تعیین نموده به دارالسّلطنه رسانند و تسلیمِ وکلای قاپو دان بیکِ مومی الیه نمایند. و به غیر از ضمیرِ مِهر نشانِ سلطانِ صاحبقران و سه وزیرِ صاحب

1383 « وَ اَعَدّوا لَهُم مَااسْتَطَعْتُم مِنْ قُوَّةٍ و مِنْ رُباطِ الخَيْلِ » A : -H
1384 ژیان A : ریان H
1385 سنگ A : هنگ H
1386 لنگ A : لشگر H
1387 هفت صد A : یکصد H
1388 پارهٔ A : بار H
1389 رویین A : سروبین H
1390 و روم A : -H
1391 که H : - A
1392 کورک A : -H
1393 بحر راکد روان A : بحر راکد را روان H

دیوان هیچ احدی دیگر را علمِ یقینی حاصل نبود که این سفرِ ظفر اثر به کدام جانب خواهد بود و ماهچهٔ رایاتِ فتح آیات از مطلعِ کدام ولایات طلوع خواهد نمود.

بیـــت

چو بهمن به زابلستان[1394] خواست شد چپ انـــــداخت آوازه و راست شد

امّا چون اَخبارِ احضارِ عساکرِ نصرت میامِن و آوازهٔ تهیهٔ سفاین انتشار یافت کفّارِ فرنگ از این خبر دلتنگ شده بر حسبِ گفتهٔ صاحب اللّطایف که؛ «الخاینُ خایفٌ»[1395] مظنّه‌ای نموده بابِ تملّق و مخادعه را گشودند و حاکمِ جزیره و قلعهٔ روُدوس قسطنطین نام ایلچیی به درگاهِ عالم پناه فرستادند که اگر نوّابِ کامیاب رخصت می‌نمایند یکی از امرای معتبر با تحف و پیشکش به آستانِ سعادت آشیان[1396] بفرستیم و معاهده نماییم که مِن بعد از طایفهٔ فرنگ کسی از ما به کشتی های تجّار و مسافرانِ آن[1397] بحار متعرّض نگردد[1398] و سفاینِ سلطانیّه هم باز به کشتی‌های ما متعرّض نشوند.[1399] چون وزرا قضیّه را عرض نمودند رأی جهان آرا بر حسبِ بیانِ اعجاز بنیان «کَیْفَ یَکونُ لِلْمُشْرِکینَ عَهْدٌ عِنْدَاللهِ وَ عِندَ رسولهِ»[1400] اعتماد و التفات به گفتهٔ کفّارِ مکّار نفرمودند و فرستاده را امر به حبس نمودند و نوّابِ کامیاب را [122b] به تکمیل و اتمامِ مایحتاجِ آن سفرِ[1401] ظفرمرام قدغنِ تمام فرمودند. و من الله التّوفیق و به الاستعانة.

1394 زابلستان A : برآبلستان H

1395 «الخاینُ خایفٌ» A : -H

1396 آشیان A : -H

1397 آن A : -H

1398 نگردد A : نشوند H

1399 و سفاینِ سلطانیّه هم باز به کشتی‌های ما متعرّض نشوند A : -H

1400 «کَیْفَ یَکونُ لِلْمُشْرِکینَ عَهْدٌ عِنْدَاللهِ وَ عِندَ رسولهِ» A : -H

1401 سفر A : -H

داستانِ دلنشانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ فتح و فسخِ قلعهٔ فلک سوسِ رودوس[1402]

لمؤلّفــه

حکیمِ سخـــن دانِ شیرین زبـــــان — چنین ریخت گـــــوهر ز دُرجِ بیان
که چون رخش، دولت شود تند گام — به گـــــامِ نخستین رسانَد به کام
شهی را که دارنده یاری کند — فلک نزدِ او بُردبـــاری کند
بَرَش بحر و برّ جمله یکسان شود — همه مشـــــکلِ دهرش آسان شود
حُسامش چو انگشتِ معجـــــز پناه — گشاید به یک حمله ای حَصنِ ماه
چو از قبـــضِ تیغ آوَرَد کـــف به چین — به یک چین کند فتحِ صد مُلکِ چین[1403]
دگر چون گشـــاید کفِ جود فَن — شود چـــند دریا درو موج زن
نموداری ار بایدت زین بیـان — بخـوان قصّـــهٔ فتحِ صاحبقران
که او کفر را محو و مَطموس کرد — به عـــونِ خـدا فتحِ رودوس کرد

ارادتِ سلطانِ[1404] بی زوال و مشیّتِ منّانِ بی مثال[1405]تعالی ذاتُه عن الاشباه و الامثال چون تعلّق به آن گیرد که عنقای دیر بقای[1406] سلطنتِ برگزیده به دولتِ جهانبانی بر قَمّهٔ قُلّهٔ قافِ قدرت و قوّتِ انسانی آشیان گزیند و همای سما پیمای رفعتِ دولتِ [123a]پسندیده به سعادتِ سلطانی در اوجِ هوای فرمانروایی و اقلیم گشایی طَیَران پذیرد مُنعم نمای[1407] بی انتها و معطی الای نامحصی بر طبقِ کلامِ هدایت انتمایِ؛ «اَعطی کُلَّ شَیءٍ

1402 داستانِ دلنشانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ فتح و فسخِ قلعهٔ فلک سوسِ رؤدوس A : -H
1403 چین A : جبین H
1404 سلطان A : سلطانی H
1405 بی مثال A : نی مثال H
1406 دیر بقای A : -H
1407 منعم نمای A : -H

خَلَقَهُ ثُمَّ هَدی»[1408] اسبابِ تحصیلِ مطالبش را به نوعی مهیّا دارد و ابوابِ تکمیلِ مَآربش را[1409] بر وجهی گشاید که افکارِ اربابِ الباب که در هر باب خویش را سرآمدِ کتابِ دانش و فصل الخطاب می‌داند از ملاحظهٔ غرابتِ[1410] آن امرِ عُجاب[1411] افکار شده متحیّر مانَد و انظارِ نظار که خود را راست اندازِ سهامِ[1412] دقایقِ اسرار می‌شناسد کَمانِ کُمانِ دانایی را از چلّهٔ مخیّلهٔ توانایی باز گشاید و در گوشهٔ فتور به عجز و قصورِ ادراک اعتراف نماید. «سُبْحانَ مِنْ عَجْزِتْ اِفْهامُ الأنام عَنْ اِدراکِ دَقایقِ اَحکامِ اِحکامِهِ»[1413] در پرتوِ انوارِ خورشید آرای آن ظلّ اللهِ جهان آرا عقولِ اصولِ اهل[1414] ذکا وَ نُهی مانندِ سُها گردد. و نزدِ بُرّایی صَمصامِ شجاعت ثاقبش حُسامِ جلادتِ تیغ گذارانِ صاحب مناقب حکمِ مخراقِ لاعب گیرد. هر مشکلی که نزدِ اصدِقا و اَعادی حلّ آن از جملهٔ مُحالاتِ عادی باشد صورتِ سبیلِ تحلیلِ آن در آیینهٔ سیفِ بی حیفِ شجاعتِ او روی نماید و هر مُعضلی که انحلالش بر اهلِ طلب مانندِ انفصالِ عقدهٔ رأس و ذَنَب محال و مُستغرَب نماید با سنانِ رأیِ اَسِنّای او بگشاید.

لمؤلّفــه

شـــــاهی که مــؤیّدِ الهـــــی باشد عـــــالم به وجودِ اومباهی باشد
هر لحظه رسد ز غیبش این مژده به گوش کـای بندهٔ ما هر آنچه خواهی باشد

[123b] مُجلاّیِ جمالِ صدقِ این مقال ذاتِ بی همالِ عظیم الخصالِ این سلطانِ[1415] صاحبقرانِ واجب الاجلال است که همایِ همّتِ بلند نهمتش سایهٔ التفات جز بر عظامِ مهمّاتِ

1408 «اَعطی کُلّ شَیءٍ خَلَقَهُ ثُمَّ هَدی» A : -H
1409 را A : -H
1410 غرابت A : غزات H
1411 عُجاب A : عجایب H
1412 سهام A : مهام H
1413 «سُبْحانَ مِنْ عَجْزِتْ اِفْهامُ الإنام عَنْ اِدراکِ دَقایقِ اَحکامِ اِحکامِهِ» A : -H
1414 اهل A : -H
1415 این سلطان A : -H

مُلک و ملّت نمی‌اندازد و شهبازِ عزمِ چرخ پروازش مخالبِ قدرت و قوّت[1416] را جز به صیدِ طیورِ معالی امور نمی‌گشاید. وجهِ توجّه به سوی هر مطلوبی که منعطف می‌سازد نظرِ خورشید نظیر را بر تکمیل و تحصیلِ اقصای مراتبِ آن مقصود گماشته بکری را از عرایسِ مُلکِ دلپذیر در طَرَبخانهٔ تصرّف و تسخیر در می‌کشد که بر حسبِ بیانِ معجز بنیان؛ «لَم یَطمِثهُنَّ انسٌ قَبلَهُم و لا جانٌّ»[1417] سلاطینِ جهان به ایادی تسلّط گوشهٔ دامانِ او را نپسوده باشند و کمندِ اشعّهٔ تدبیر رأیِ مهر تنویر را بر بلوغِ ذروهٔ کاخِ اموری مقصور می‌گرداند که خواقینِ دهور از ارتقا بر مدارجِ آن قصور اعتراف به عجز و قصور نموده باشند. مانندِ غضنفرِ عَرین هرگز به قصدِ صیدِ غیرِ سمین سر پنجهٔ قوّت و تمکین نمی‌گشاید و به مقتضی حدیثِ قدیم الاساسِ «اَنَّ الله یُحبُّ معالی الهمم وَ یَبغَض سَفسافها»[1418] عمل می‌فرماید.

نظـــم

جایی که همّتِ تو زند خیمهٔ جـــــلال در ظلِّ ســـایه بان درش چرخِ اَخضرست
نُه آسمـــــــــــان زهمّتِ تو پنج نوبه زد کاین پادشاهِ شش جهت و هفت کشورست

و از جملهٔ معالی امور که در ایّامِ دولتِ این سلطانِ منصور به عونِ واحدِ شکور سِمَتِ تحقّق و ظهور یافت و انوارِ سرورِ حصولِ آن بر قُصورِ قلوبِ کافّهٔ اهلِ اسلام تافت[124a] فتحِ[1419] قلعه و جزیرهٔ رُودوس است که این سلطانِ صاحبقران با کمالِ توکّل و اعتماد بر تأییدِ مَلِکِ رحمن و از غایتِ توسّل و اعتضاد به روحانیّتِ سیّدِ انس و جن «علیه مِنَ الصّلوة افضلها و من التّحیات اَکمَلها» رخشِ همّت را به نیّتِ تسخیرِ آن بر انگیخت و به قصدِ حلّ و فتحِ آن مقام که مشکل ترین عُقده های اهلِ دینِ اسلام بود صمصامِ مجاهده و اهتمام را از کمرِ استظهار به عونِ مَلکِ جبّار در آویخت. با آنکه سلاطینِ اقالیم ستانِ جهان را در

1416 و قوت A : H-
1417 «لَم یَطمَثهُنَّ انسٌ قَبلَهُم و لا جانٌّ» A : H-
1418 «اَنَّ الله یُحبُّ معالی الهمم وَ یَبغَض سَفسافها A : H-
1419 فتح A : H-

هر قرن و هر زمان آرزوی آن بوده که این مخدّرهٔ دلپذیر را به کثرتِ جیوشِ مُلک گیر و صرفِ خزاینِ بحر نظیر در کنارِ تصرّف و تسخیر کشند امّا در پرتوِ شمعِ تیغِ هیچ یک از آن شاهانِ عالیشان این عروسِ غالی نشان جلوه ننموده و پردهٔ تواری و اختفا را نگشوده. چنانچه در تواریخِ سَلَف شرفِ استطار یافته که اکثرِ پادشاهانِ ازمنهٔ سابقه کشفِ قناع[1420] را از روی این آرزو در حیّزِ امتناع دانسته به ملاحظهٔ الشّروعُ مُلزم[1421] شروع در مقدّماتِ تعرّضِ آن هم ننموده اند و از آن عزم تجنّب نموده گِردِ جنابِ آن مآرب نگردیده اند. امّا بعضی دیگر که به تصوّرِ مَن قوعَ باباً و لجَّ وَ لَجَ[1422] تقدیمِ انواعِ مساعی و تتمیمِ اصنافِ مباغی در تحصیلِ آن مطلوب نموده اند و ابوابِ بذلِ مجهود را در راهِ وجودِ آن مقصود گشوده. و لیکن به هیچ وجه نقابِ احتجاب از عُذارِ این عُذرا نگشوده و کوکبِ ظفر از افقِ توفیقِ سعی و قَدَر طلوع ننموده. «جَعَل الله مَساعیهم فی الدّین مشکورةً [124b]و مُجاهداتِهم مَبرورَةً» گویدا زبانِ حالِ زمان در هرِ اَوان به گوشِ آن طالبان این ندا در[1423] می‌داده که؛

لمؤلّفــه

این اوجِ فلک مقـــامِ ماهی دگرست　　وین خطبه به نامِ پادشاهی دگرست
به روی مطلبِ دست که از حکـمِ ازل　　منشورِ ظـــفر به نام شاهی دگرست

چرا که هر قفلی را کلیدی داده‌اند[1424] و هر درِ بسته ای را به مفتاحی گشاده اند. اگر چه از آفاقِ چرخِ کبود بسیار کواکبِ با سعود طلوع می‌نماید و نمود امّا گشودنِ قلعهٔ ظلمتِ شبِ دیجور را ظهورِ نورِ خورشیدِ عالی منشور می‌باید. و اگرچه انوارِ علوّ مرتبتِ انبیا و رُسُلِ متقدّمین؛ «علی نبیّنا و علیهم الصّلوات من ربّ العالمین» بر حسبِ کلامِ متین «رُسُلاً

1420 قناع A : قناعت H
1421 الشّروع ملزم A : -H
1422 من قوع باباً ولجّ ولج A : -H
1423 ندا در A : نداد H
1424 داده اند A : دراه اند H

مُبَشِّرین و مُنذِرینَ»[1425] از افق مبینِ بعث و ارسال جمال نمود. امّا فتحِ حصونِ مصونِ افلاک موقوف عروجِ عرش و لوجِ آن ستودهٔ لولاک بود «صلّی الله علیه و علی آلِه و خُلَفایهِ و اصحابهِ و ازواجهِ اجمعین» و چون دانستنِ اخبار و حکایاتِ آتیه به معرفتِ هییتِ آن حَصنِ با هیبت آسان تر دست می‌دهد؛ و جمالِ کمالِ حصانتِ آن قلعهٔ با متانت زیاده بر آنست که احتیاجی به تزیینِ خطّ و خال و زینتِ کلام و مقال[1426] داشته باشد در این مقام کلمهٔ چندی کما هُوَالواقع در وصفِ آن حصارِ دلپذیر و آن قلعهٔ بی نظیر بی لباسِ اغراق و اطرا و زینتِ استعارات و صنایعِ انشا تحریر و املا نمودن مناسب نمود.

[1425] «رُسُلاً مُبَشِّرین و مُنذِرینَ» A : -H

[1426] و مقال A : -H

ذکرِ وصفِ جزیره و قلعهٔ مزبوره و بیانِ شمّه ای از اسالیبِ حکّامِ قدیمهٔ آن کوره[1427]

[125a] کورهٔ مذکوره و جزیرهٔ مزبوره در بحرِ آق دنیز[1428] مقابلِ مملکتِ منتش که از جملهٔ ممالکِ محمیّهٔ اسلامیهٔ سلطانیه است واقع شده قریب به جزیرهٔ سقر. چنانچه مسافتِ مابین ... میلست. چنین گویند که هوایی به غایت دلگشا و روح افزا دارد و آبی خوشگوارِ سلسبیل آسا. جزیره ای است به غایت وسیع و گشاده مشتمل بر سی چهل قریه بلکه زیاده. قُری و ضیاع و مزارع[1429] پر انتفاعِ آن را در معموری و آبادانی توان گفتن که مثل و نظیر نیست و بَساتینِ بی رنج و اشجارِ نارنجِ پُربارش و ریاحین و ازهارش در جمیعِ فصول نقصان پذیر نیست. در هر ضلعِ او روضه هاست و در هر ناحیهٔ او حدیقه ها همه مُشَجَّر به انواعِ اَشجارِ میوه بار و مُزَیَّن به عروش و عناقیدِ پروین آثار. مشاهدهٔ ازهارِ حدایقش حدقهٔ[1430] ناظران را نَوَرده است و ملاحظهٔ اثمارِ اشجارش ضَیفِ هنگامِ صَیف[1431] و حریفِ ایّامِ خَریف[1432] را از هر تماشا به است.[1433]

نظـــم

روضه گاهیست صد نگـــار درو — سرو و شمـــشادِ بی شمار درو
شاخِ نارنج و برگِ تازهٔ تُرُنج — نخل بندی نشانده در هر کُنج
میوه دارانتـــش از برومـــــــندی — کرده با خاکِ سجده پیوندی[1434]

1427 ذکرِ وصفِ جزیره و قلعهٔ مزبوره و بیانِ شمّه ای از اسالیبِ حکّامِ قدیمهٔ آن کوره A : -H
1428 دنیز A : دکز H
1429 مزارع A : زارع H
1430 حدقهٔ A : حدیقهٔ H
1431 صَیف A : ضعیف H
1432 خَریف A : حریف H
1433 به است A : بهشت H
1434 پیوندی A : پیوندئی H

الحاصل؛ مجمعِ فضایلِ مکانی و منبعِ انهارِ حیوانی و قلعهٔ مذکوره بر یک گوشهٔ این جزیره بر ساحلِ بحر واقع شده است. چنانچه ثلثانِ آن محاط است به بحر و ثلثی دیگر به بَرّ. [125b] مَحفوف به لطایفِ بساتین و غرایبِ ریاضِ ارم آیین. و از زمانی که معمار[1435] روزگار تعمیر این حصارِ استوار نموده الی یومنا هذا هزار سال بیش است و در این مدّت همیشه حکّام و سلاطینِ فرنگ صرفِ فکر و فرهنگِ خود را در استحکامِ برج و بارو و التیامِ دور و قصورِ آن نموده اند و ابوابِ خزاینِ نقود را برای تشییدِ مبانی و تسدیدِ مداخل و مخارجِ آن گشوده. از هر سو چند مرتبه سور و بارو برگردِ وی کشیده و پنجهٔ پنج حرفِ تسخیرِ هیچ جهانگیر به ذیلِ استخلاص آن نرسیده. اوّلاً از جانبِ بَرّ خندقی حفر نموده اند که عمقش به ذراعِ بنا بیست ذراع است تا شانزده ذراع. و کمتر از این نیست. و عرضش هشتاد ذراع است تا هفتاد. و از دو جانبِ آن خندق هم از جانبِ صحرا و هم از جانبِ قلعه دیوارهای مستحکم و سدهای مبرم با زمین برابر بر آورده‌اند و در بعضی مواضع که زمینِ آن غایر واقع شده دیوارِ خندق را از جانبِ صحرا به همان وتیر[1436] بلند ساخته‌اند و در عقبِ آن[1437] سنگ و خاک انباشته. چندانکه با سایرِ محال به یک منوال گردیده. امّا از دو جانبِ قلعه[1438] که تا ساحلِ بحر مُتحدّر واقع شده دیوارِ خندق را هم به طریقِ انحِدار به بحر رسانیده‌اند. و باز عرضِ این خندق را به حصاری که در وسطِ آن بر آورده‌اند[1439] منقسم به دو بخش کرده اند چنانچه دو خندق گردیده: یکی محیط به دیگری و عرضِ آن دیوارِ فاصل بر پنج ذراع فاضل است و رفعتش اندکی از مقدارِ عمقِ خندق زیاده است. و مشتمل است[126a] بر برج‌های حصین و سنگ اندازهای متین که از بالا تا پایین همه مشحون است به طوپ و تفنگ و آلاتِ حرب و جنگ. بر وجهی که اگر خواهند مور را از مرور بر

1435 معمار A : مهار H

1436 وتیر A : و تبره H

1437 آن A : -H

1438 جانبِ قلعه که A : جانبِ قلعه را که H

1439 و با عرض این خندق را به حصاری که در وسط آن برآورده اند A : -H

کنارِ آن خندق منع توانند نمود. و باز قریب به نهایتِ خندقِ ثانی که از جانبِ شهر است سوری دیگر بر آورده‌اند که در عرض پنج ذراع و در بلندی دَه ذراع است. و این هم باز مشتمل است بر قلّه‌های متین و برج‌های حَصین. و در بدنه‌ها[1440] و بروجِ این سورِ پر آفات[1441] از زیر تا شرفاتِ طاق‌ها و مدارج از جانبِ درون [1442]منفذها و روزنه ها به جانبِ بیرون ساخته‌اند و ترتیب[1443] داده. و درهر روزنه‌ای از آن انواعِ طوپ‌های برق انداز و رَعّاده‌های کوه گداز و اصنافِ آلاتِ ضرب و حرب احضار نموده‌اند.[1444] و آنچه محتاج الیهِ آن کار است مهیّا و آماده داشته و آنچه از طوپ و رعّاده بر سرِ سور[1445] و سطحِ بروج است همه را بر عرّابه ها تعبیه کرده اند که مانندِ قوّهٔ مُفَکِّره[1446] به هر جانبی که خواهند به اَدنی اشارتی بی کلفتی و زحمتی بگردانند. و هریکی از آن طوپ ها مشتمل است بر چهار پنج محلِّ سنگ و آتش که علی التّعاقب در آنها آتش می‌زنند و بی انفصال آن سنگ های حدیدِ صاعقه مثال مانندِ تگرگ از سحابِ غُرّان بیرون می‌ریزد. بر[1447] وجهی که گویدا غربالِ فلک غلولهٔ حدید می‌بیزد.

لمؤلّفــه

هر طوپ از ان چـــون اژدهـایی اژدر نه که یک ســـــیه بلایی
[126b]چون مار تَهِ حجیمِ سـوزان آتـــــــش ز دهـــانِ او فروزان

و این سور را که حصار بچه می‌گویند با آنکه ده ذراع ازروی زمین بلند واقع شده امّا اگر ترازو زنند در رفعت با دیوارِ آن جانبِ خندق که از طرفِ صحرا واقع شده و تا روی

1440 بدنه ها A : بندها H
1441 پر آفات A : سراقات H
1442 جانبِ درون منفذها A : جانبِ درون و منفذها H
1443 ترتیب A : تربیت H
1444 نموده اند A : نمودند H
1445 سور A : -H
1446 مُفَکِّره A : منکره H
1447 بر A : در H

زمین بر آمده برابرست. چرا که محلّی که آن شهر و قلعه بر آن واقعست زمینیست به جانبِ بحر[1448] متّحَدر افتاده. پس در چهل گزِ زمین که عرضِ خندق است جانبِ صحرا ده گز بلند تر واقع شده باشد. و مقصود از این وضع آنکه هر گاه که سنگِ طوپ را حوالهٔ آن سورِ پر آشوب گردانند مانندِ متواضعانِ خاکی نهاد که از سنگِ طعنهٔ اهل فتنه و افساد متأثر نمی‌گردند؛ آن سنگِ کوه گذار بر دیوارِ حصار نرسد. بلکه عبور نموده در بحر یا در درونِ شهر افتد. و از این حصارِ حصانت مبانی راه های نهانی که سر از پایِ دیوارِ خندق بر می‌کند ساخته اند تا در حینِ احتیاج از آن راه های بی علاج مانندِ وساوسِ شیطانیّه به خندق در آیند و برآن حصارِ وسط برآیند. و باز این خندقِ ثانی را که به جانبِ قلعه واقع شده بخش بخش کرده اند و کوچه کوچه ساخته. و دیوارهایی که واصل باشد میانِ سورِ فاصل و دیوارِ خندقی که از طرفِ شهر واقع شده ساخته اند. همان مشتمل بر کنگرها و سنگ اندازها. و در میانِ آنها در عمقِ خندق خانه ها ساخته اند که هر یک به مثابهِ قلعه ایست در غایتِ استحکام و نهایتِ سختی. واینها مساکنِ نگاهبانان[127a] و حارسانِ خندق است. و در هر خانه ای از آن چندین آلاتِ محاربه مهیّا داشته اند و جمعی را بر اِعمالِ آن گماشته. و از عقبِ این حصار بچه به بُعدِ دَه ذراع تقریباً حصارِ بزرگ است. در ارتفاع از سورِ حصار بچه اندکی بلند تر است و در عرض هشت ذراع است مشتمل بر برج های مُشَیّدِ رکین مملوّ از اسبابِ ضرب و طرد و آلاتِ حرب و کین. و در عقبِ این حصار حصاری دیگر است[1449] به همین بلندی و اسلوب در عرض شش ذراع. و میانِ این دو حصار را که دَه ذراع است تا[1450] نهایت بلندی آن به خاک انباشته و گرفته اند.[1451] چنانچه عرضِ مجموعِ هر دو حصار و حشوِ آن بیست[1452] و چهار ذراع شده. مقصود آنکه اگر به ضربِ طوپِ کوه کوب

1448 بحر A : -H

1449 ست A : -H

1450 تا A : -H

1451 گرفته اند A : کوفته اند H

1452 بیست A : بیش H

آن حصار ها منهدم گردد بعد از این سنگِ در خاک نشسته به حصارِ آخرین ضرری نرسد و برج های این هر دو سور را با دیوارِ آن که آن را بدنه گویند در ارتفاع برابر ساخته اند. چنانچه سطحِ هر دو برجِ متقابل که[1453] از خارج و داخل واقع شده اند با حشوی که در میان دارند مانندِ میدانِ وسیعی است که بر سرِ کوهِ رفیعی واقع شده باشد.

لمؤلّفــه

هریکی زان بروجِ کوه مثـــــال هست چون قلعه ای به استقلال
بلکه چون بُرج های قلـعهٔ نور همگی دور از فساد و فُطور[1454]

و از زیرِ هر بُرجی دهلیزی مانندِ مسالکِ متقشفان مرایی در غایتِ تنگی و باریکی[127b] به جانبِ بیرون که حصار بچه است ساخته اند و بر هر دو جانبِ آن دهلیز دو در[1455] معمول از حدید به غایت مستحکم و شدید پرداخته؛[1456] که از آنجا به حصار بچه بیرون آیند و درحینِ مضاربه و مصادمه بر مدارج و معارجِ آن صعود و هبوط[1457] نمایند. و باز بر این دهلیز[1458] دهلیزی دیگر فوقانی ساخته اند و از آنجا بر فوقِ درهای دهلیزِ تحتانی سنگ اندازهای نهانی ترتیب داده که اگر فرضاً اعدا بر آن درها ظفر یابند بر دخول قادر نگردند و باوجودِ کنگرها و شرفاتِ این حصارِ بزرگ که هر یک مَترَسی است در کمالِ و قایت و حصانت باز به آنها اکتفا ننموده خانه های مستحکم از چوب های محکم بر بالای بروجِ آن ترتیب نموده اند و درونِ آنها را به آلاتِ مضاربه و مصادمه از طوپ و تفنگ و ضرب زن و قسمی دیگر از این مقوله که آن را باجلوشقه می‌گویند؛ و سنگِ آن به غایت[1459] دور می‌رود؛ و قونبره های آتش انداز مملو و مشحون گردانیده اند. و سنگ های

1453 که A : -H
1454 فطور A : فطرد H
1455 دو در A : دورد H
1456 پرداخته A : داخته H
1457 هبوط A : هبود H
1458 دهلیز A : -H
1459 غایت A : بغا H

این آلات تمام معمول و مصنوع از حدید است که در هیچ حصار به آن کثرت و صنعت کسی مثلِ آن ندیدست.[1460] و دیگر زفت و قیر و قطرانِ بی انحصار بر سطحِ آن حصار احضار نموده اند و قزغان های بزرگ برای اذابه وجوشِ آن مهیّا کرده اند که در حینِ ضرورت اگر جمعی به قوّتِ متهوّرانه به پای حصار بیایند و مدافعهٔ ایشان به طوپ و سنگ راست نیاید[1461] مانندِ بلای سیاه آسمانی آن قزغان های باجوش را بر فرقِ [128a] آن فرقه فرو ریزند. الحاصل که آنچه از اسبابِ استحکام و آلاتِ اِحکام در آن مقام احضار نموده بودند و در فروجِ سور و بروجِ آن تعبیه کرده، از حیّزِ عدّ[1462] و حدّ افزون بود و از حیطهٔ تقریرِ اقلام بیرون. و بعضی از نُقاتِ کُتّابِ دیوانِ اعلی که فی الجمله تحقیقِ اوضاعِ آن حصار[1463] عجیب الابداع نموده اند چنین رقم کرده اند که در آن حین که سلطان الغزاة و المجاهدین ظلّ الله تعالی فی الارضین –لایزال ظلال سلطنته و معدلته– علی بسط الارض مبسوطة سایهٔ التفات بر تسخیر و فتحِ آن حصارِ فلک سمات انداخته بود و رایاتِ مجاهده و اقدام را برای تخلیصِ آن مقام افراخته؛ قریب به هزار طوپ و ضرب زن و امثالِ آن در آنجا بود. و چندان سنگِ طوپِ عتیق و جدید که همه معمول بود از حدید و کیسه هایی با[1464] بارودِ صاعقه ورود در مخازنِ آن[1465] موجود بود که مثلاً اگر تا مدّتِ سه سال هر طوپی را هر روز بیست نوبت انداختندی آن سنگ و بارود را هنوز نپرداختندی. و سایرِ اسباب و آلاتِ محافظتِ آن را[1466] از زاد و زواده و یراق های آماده و خزاینِ نهاده و رجالِ ابطال و دلیرانِ موافق قتال بر این قیاس باید نمود. و به[1467] هر خانه ای از[1468] خانه های آن شهر جداگانه

1460 است A : H-
1461 نیاید A : بیاید H
1462 عدّ A : H-
1463 حصار A : H-
1464 با A : H-
1465 آن A : H-
1466 را A : H-
1467 به A : H-
1468 خانه ای از A : H-

بُرجیست رفیع و حصاری منیع محتوی بر سنگ اندازها و تیراندازها. و در همه طوپ و تفنگ و اسبابِ جنگ احضار نموده بودند. بر وجهی که اگر چنانچه قاصدان بر حصار ظفر یابند در خلالِ آن دور و قصور تردّد و مرور نتوانند نمودن. و باز از جملهٔ ترتیب های غریب که در استحکامِ آن بنا تدبیر نموده اند آنست که هر سی چهل گز را از دیوارِ آن حصار بر سبیلِ تَخالُف محرّف وضع نموده اند. چنانچه مقداری از آن که به جانبِ درون محرّف باشد مقداری دیگر را موازی آن به جانبِ بیرون تحریف نموده اند. بر وجهی که در سر[1469] هر تحریفی زاویهٔ منفرجه و گوشه حادث شده و در هر گوشه ای برجی و قلّه ای بنا نموده اند. و فوایدِ این وضع هم برای استحکامِ بنا و هم برای دفعِ ضررِ طوپ و سنگ و منعِ قاصدانِ حرب و جنگ بسیار است. چنانچه به اندک ملاحظه ای ظاهر می‌شود و از برای [128b] تسهیلِ تصوّرِ طرحِ آن حصارِ فلک صرح صورتِ قطعه ای از آن سور که اکثرِ جنگ و یوریشِ غزاتِ ظفر منشور از آن جانب میسور بود رسم نموده کشید. و به عونِ ربِّ مجید فتح هم از آن طرف میسّر گردید.[129a] و همچنین از جانبِ بحر به همین وضع واسلوب حصارِ بزرگِ مذکور و حصار بچه کشیده است و آلاتِ ضرب و حرب در آنجا هم ممتد و[1470] مُهیّا و مُعِدّ . الحاصل؛

نظـــم

قلعه ای با حصار و برجِ بلند دور چون دُورِ آسمان زگزند
فکـر در راهِ فتـــحِ او عـــــاجز آهنین قلعه ای چو رویین[1471] دز

و با وجودِ این استحکام و اشتداد که آن قلعهٔ فلک نهاد را حاصل است همیشه از اَبطالِ پلنگ آهنگ و مردانِ جنگِ کفّارِ فرنگ هفتصد نفر سپاهی می‌بودند که ایشان را به اصطلاحِ

1469 سر A : -H
1470 ممتد و A : -H
1471 رویین A : ریین H

آن قومِ بی فلاح فیلار می‌گویند و هر یکی را از ایشان هر ساله سه[1472] هزار تا چهار هزار فلوری فرنگی مرسوم[1473] مقرّر می[1474]بود و در تحتِ حکمِ هر یک از آن اهلِ سَقَر ده پانزده نفر سپاهی[1475] مبارز می‌بودند که آن فیلار هنگامِ حرب و کارزار استخدام ایشان می‌نمود. و هر کدام از این فیلاران[1476] که پیر و ناتوان گشتندی ایشان را به فرنگستان برده[1477] و انواعِ رعایت نموده عوضِ او را باز مردمِ جوانِ تنومند فرستادندی. و سیصد نفری دیگر طوپچیانِ کافرِ ماهر بودند که در صناعتِ طوپ اندازی و رَعّاده سازی سرآمدِ اهلِ نار و سببِ استظهارِ آن اشرار بودند همه موظّف به وظایفِ وافیه. و سوایِ اینها باز در تمامی ممالکِ فرنگستان هر کجا کافری در کفر و عناد مُتَصَلِّب و در شرّ و فساد مُتعصّب بودی به زعمِ فاسدِ خود برای ذخیرهٔ یومِ معاد به قصدِ معاداتِ اهلِ اسلام بدان مقام آمدی و حفظِ آن را از[1478] جملهٔ مهمّاتِ دینیّه پنداشتی و رایتِ سعی و لجاج در قطعِ طریقِ بحر[1479] بر حجاج و اصرار بر اضرارِ [129b] سایرِ مسافران و تجّار بر افراشتی. و در مجموع ممالکِ فرنگ سلاطین و حکّام و سایر اغنیا و اعیانِ آن لیام –خذلهم اللّه تعالی– املاک و عقارِ بی‌شمار[1480] برای خرجِ مرمّت و تعمیرِ سور و وجوهِ معیشتِ آن اهلِ کفر و فجور وقف کرده بودند.

و با نذور[1481]و صدقاتِ بی‌شمار از جمیعِ اطراف و اقطارِ ممالکِ کَفَرهٔ نصاری برای مستحفظان و حارسانِ آن حصار می فرستادند. و این را از جَلایلِ عباداتِ خود

1472 سه A : -H

1473 مرسوم A : رسوم H

1474 می A : -H

1475 سپاهی A : بسپاهی H

1476 فیلاران A : میلا از آن H

1477 برده A : یرده H

1478 از A : -H

1479 بحر A : -H

1480 بی شمار A : بشما H

1481 با نذور A : بازندار H

عد[1482] می‌نمودند. چنانچه آیهٔ کریمهٔ اعجاز دستگاه که «اِنّ الذّینَ کَفَروا یُنفقونَ اموالَهُم لیصُدّوا عَن سبیلِ الله»[1483] از شأنِ اَمثال و اَقرانِ آن قومِ تباه اخبار فرموده است. و دیگر سُکّان و رعایای آن شهر که زیاده بر هفت هزار خانه است همگی مردمِ جنگ ساز و طوپ انداز و تفنگ پرداز بودند و ورزشِ آن کار را شعارِ روزگارِ خود گردانیده. حتّی عوراتِ ایشان هم در وقتِ شدّتِ حرب و قتال در این[1484] افعال با رجال موافقت می‌نمودند. و بعضی از این طوایفِ مذکوره به خدمتِ سفاینِ نهنگ نهاد و نقلِ زاد و آوردنِ آلاتِ محاربه و مضاربه اشتغال داشتند و همیشه سفاینِ اهلِ اسلام را به تخصیص حُجّاجِ کرام را آفت می‌رسانیدند. و در اکثرِ اوقات شش هفت هزار مسلمان در دستِ آن اهلِ سعیر گرفتار و اسیر بودند. و بیشترِ این اُسرا را[1485] علی رغمهم[1486] به تعمیر و مرمّتِ سور و جوسِق و حفرِ خندق در قیود و اغلال استخدام و استعمال می‌نمودند. و سایرِ کفّارِ قطاع الطّریق که بر کشتی های مسلمانان دست یافتندی از بیمِ انتقامِ کشتی های سلطانِ اسلام[130a] که همیشه محافظتِ بحر می‌نمایند فی الحال بدانجا شتافتندی و حصّه از آن غنایم و اُسرای اهلِ اسلام به حکّامِ آن مقام رسانیدندی. و عادتِ فرماندهانِ فرنگِ بی فرهنگ آن بود که مُدبّر ترین و بهادر ترین اُمرای خود را والی این طوایف مذکوره و حاکمِ آن قلعهٔ مزبوره می‌گردانیدند و او را به اصطلاحِ آن قومِ[1487] بی‌صلاح مغالی ماستوری می گفتند و وزیری برای[1488] او تعیین می‌نمودند که اگرچه به حسبِ دینِ متین ضال و ساهی[1489] بودی امّا در امورِ دنیویه وتدبیراتِ مُلکیّه به غایت گُربُز[1490] و داهی بودی و او را انانی ماستوری می‌گفتند. و پنج

1482 عد A : عدم H

1483 «اِنّ الذّینَ کَفَروا نَیُفقونَ اموالَهُم لیصُدوا عَن سبیلِ الله» A : -H

1484 حتّی عوراتِ ایشان هم در وقتِ شدّتِ حرب و قتال در این A : -H

1485 ُسرا را A : اسرار H

1486 علی رغمهم A : علی زعمهم H

1487 قوم A : طایفه H

1488 برای A : -H

1489 ساهی A : سامی H

1490 گُربُز A : گریز H

کسِ دیگر از اعاظمِ اُمرای خود تابعِ آن مغالی[1491] می‌گردانیدند و حکم و فرمانِ او را اِنانی مشارالیه به اُمرا و فیلاران می‌رسانید. و ایشان امتثال نموده اصلاً تجاوز از امرِ[1492] او نمی‌نمودند. با آنکه عادتِ آن طایفهٔ بی‌سعادت خود آنست[1493] که در معظّماتِ امور بی آنکه مشاوره با همه نمایند شروع نمی‌نمایند و طریقِ مشاورهٔ ایشان چنان است که چون مهمّی روی می‌نماید جمع می‌شوند؛ هر کدام از اُمرا و از عُظَمای طایفهٔ فیلار و غیرُهم[1494] دو غلوله یکی سفید و دیگری سیاه در آستین می‌نهند و یکی را برای اثبات و یکی را برای نفیِ آن امر تعیین می‌نمایند. و بعد از مشاوره و محاوره هر کدام برمی‌خیزند و یکی را از آن غلوله ها در ثُقَبهٔ[1495] صندوقی سر بسته که احضار نموده می‌باشند می‌اندازند. بعد از آن آن غلوله ها را بیرون آورده می‌شمارند. هر کدام که[1496] به حسبِ عدد بیشتر باشد به آن رأی عمل می‌نمایند[130b] مگر در وقتِ نزولِ داهیهٔ عُظمی، که آن زمان از اختلافِ آرا اجتناب نموده عُظَمای طایفهٔ فیلار را دخل نمی‌دهند و همین هفت[1497] کس مکالمه و مشاوره نموده هر رأیی[1498] که مغالی ماستوری استصواب می‌نماید بدان عمل می‌کنند. و از اینجا کمالِ خدعه و تلبیس[1499] و کتمِ ما فی الضّمیرِ آن اهلِ سعیر مفهوم و معلوم می‌گردد.

1491 مغالی A : معالی H
1492 امر A : امرا H
1493 خود آنست A : خوانست H
1494 و غیرهم A : -H
1495 ثُقَبهٔ A : نقبه H
1496 که A : -H
1497 هفت A : -H
1498 هر رأیی A : را یکی H
1499 تلبیس A : تلبیکس H

مثـــنوی

کارِ اهـــــلِ دین صـــــفا و روشنی کارِ ناپاکان چه[1500]مکرو پُرفَنی[1501]

چون نبـــــــــاشد بر خداشان اعتمید جـــمله بر مکر و حیَل دارند امید

مکرهـاشان را خـــــــــدا رسوا کند تـا کسی بر مکر و حیله کم تَنَد

[1500] چه A : -H

[1501] پُر فنی A : فی H

ذکرِ عزم نمودنِ بعضی سلاطینِ کبار به گشودنِ آن حصار[1502]

در بعضی کُتُبِ تواریخ و اخبار چنین اعلام و اشعار نموده اند که در ایّامِ سابقه که هنوز تیرگی کفرِ ظلمات رسوم از ممالکِ روم[1503] به لوامعِ[1504] سیفِ قاطعِ آلِ ظفر مآلِ عثمانی رحمة الله اَسلافُهم و عمّر اَخلافُهم[1505]متجلّی نگشته بود سلطانِ مصر[1506] الملک الطّاهر[1507] بعد از آنکه چندین سال به تهیهٔ اسباب و آلاتِ کارزار و قلعه گشایی اشتغال داشت و احضارِ بسی سفاینِ کوه پیکر و لوازمِ آن سفر نموده بود عسکری مور[1508] شمارِ شیر نظیر با یکی از اُمرای صاحبِ سیف و تدبیر به قصدِ اخذ و تسخیرِ آن حصار فرستاد .

لمؤلفـــــه

لشکری سخت کـــوش کینه گذار به فزونی چو مور و تُند چو مار

[131a] بعد ازآنکه مدّتی محاصرهٔ آن نمودند و دیدند که تخریبِ آن به منجنیق و طوپ و تسخیرِ آن به حرب و آشوب از قبیلِ محالات است به قصدِ حواله و اِشراف[1509] بر آن قلعه قلّهٔ بلندی که میلِ قمه اش عصای کیوان بود و عقدِ پروینش قندیلِ ایوان؛ به هزار جهد و زور قریب به سور ساختند و از آنجا طوپ های آتشبار و رعّاده های برق کردار بر فرقِ اهلِ حصار می‌انداختند و انواعِ مجاهده و تَعَب در راهِ آن طلب می‌کشیدند. تا آنکه جمعی غفیر[1510] به درجهٔ غُفران و شهادت رسیدند.

1502 ذکرِ عزم نمودنِ بعضی سلاطینِ کبار به گشودنِ آن حصار A : -H

1503 تیرگی کفر ظلمات رسوم از ممالک روم A : -H

1504 لوامع A : لوافع H

1505 عمّر اخلافهم متجلّی A : عمّر اخلافهم تیرگی کفر ظلمات رسوم از ممالک روم متجلّی H

1506 مصر A : -H

1507 الطاهر A : الظاهر H

1508 مور A : -H

1509 اشراف A : اسراف H

1510 غفیر A : عفیر H

لمؤلفـــه

ز خونِ شهیدان در آن سرزمین فرو ریخت گفتی شفق بر زمین

آخر الامر چون ابوابِ فتحِ آن را به همه بابی بسته و دامانِ آن دوشیزه را از نِیلِ دستِ تصرّف رسته یافتند؛ از حُصولِ آن مأمول مأیوس گشته عنانِ سعی از آن داعیه بر تافتند.

بیـــت

چه زور آوَرَد پنجهٔ دستِ مرد چو بازوی توفیق یاری نکرد

تَقَبَّلَ الله سُبحانَهُ مَساعیهم وَ اَوصَلَهُم فِی الآخِرَةُ اِلی مَباغیهم. و بعد از رفتنِ ایشان حضّارِ فُجّارِ آن حصار سوریِ استواری دیگر برگردِ آن بُرج بر افراختند و آن را هم داخلِ قلعه ساختند[1511] و آن هم سببِ افزونی استحکامِ آن مقام گردید و موجبِ زیادتی حصانتِ آن حَصنِ[1512] شدید شد. و الآن آن برج[1513] به قلّهٔ عرب اشتهار دارد. آنست و بعضی دیگر گویند که یکی از مهندسان بنایان طایفه عرب در آن حصار بر ثقب محبوس شده بود و کفار بدکردار فدیة خلاص او را بر آن مقرر نمودند که قله رفیعی که با ذروة فلک شفیع باشد بسازد و آزاد گردد و آن قلهٔ کیوان قمه معمول اوست و الله اعلم القصّه [1514]چون کفّارِ بد فرجام توجّه و قصدِ اهلِ اسلام را بدان مقام دیدند بعد از آن در وسعتِ خندق و رفعتِ جَوسقِ آن مبالغه نموده بر سابق افزودند و اُسَرای[131b] اهلِ اسلام را بیشتر از پیشتر استخدام نمودند. و باز در ایّامِ خیر انجامِ سلطانِ اهلِ ایمان باسطِ امن و امان غضنفرِ مظفّرِ معارک و مغازی سلطان محمّد خانِ غازی انار الله برهانهُ بعد از فتحِ قسطنطنیّه که به ذاتِ شریفِ خود تصدی آن فرموده بود؛ و غزای پولیه که به عهدهٔ شجاعتِ گدوک احمد پاشا رجوع نموده بود مسیح پاشا را هم با بسی از اُمرا و بکلربکیان و اکثرِ عساکرِ تیغ گذار و

1511 و آن را هم داخل قلعه ساختند A : -H

1512 حصن A : -H

1513 و الان آن برج A : و گویند برجی که الان H

1514 آنست و بعضی دیگر ... الله اعلم القصّه H : - A

معظم جیوشِ مبارزت شعار و تمامِ لشکرِ ینگی چری که پلنگانِ قلّهٔ[1515] قلعه گیری[1516]اند به جزیرهٔ رُودوس و محاصرهٔ آن قلعهٔ قاف بوس[1517] فرستاد.

لمؤلفـــــه

نه لشکر بلکه بحـــری آهنین موج شد از دریا و خشکی فوج بر فوج

و از طوپ و تفنگ و سایرِ آلاتِ قلعه جنگ[1518] آنچه در بایست بود مصحوب گردانیدند. مقرّر بر[1519] آنکه چاشنیی بگیرد و کیفیّتِ طرح و وضعِ آن را به نظر درآوَرَد. اگر قادر بر تسخیر باشد فَهُوَ المُراد و اِلاّ مراجعت نموده آنچه دیده و دانسته باشد معروضِ مسامعِ علّیّهٔ سلطانیّه گردانَد که تدارکِ اسباب و مایحتاجِ فتحِ[1520] آن نموده خود به ذاتِ همایون صفات متوجّهِ اتمامِ آن مرام گردند. چون پاشای مشارالیه مدّتی محاصرهٔ آن قلعه نمود و انواعِ مساعی و اقدام و صرفِ قدرت و اهتمام به جای آورد و جمعی کثیر از غزاتِ صاحبِ سعادت شهدِ شهادت را نوشیدند و با اخوانِ سعادت دستگاه بر سرِ خوانِ یُرْزَقُونَ فَرِحِینَ بِمَا آتَاهُمُ اللهُ [1521] به نُعَمای بی انتهای عُقبی رسیدند و بسیاری از آنان که شهادتِ ایشان به حُکمِ قاضی قضا[132a] نافذ نگشته بود مجروح گردیدند امّا اخترِ ظفر از افقِ قَدَر طلوع ننمود و دیدهٔ بختِ آن قلعهٔ سخت که به غشاوهٔ کُفر اَکمه بود به دعای آن مسیح نگشود. چون پاشای مرحوم دید که با آن حصارِ فلک رسوم برنمی‌آید و کوکبِ اَمَلش از مطلعِ آن عمل نمی‌تابد بالضّرورة روی از آن داعیه برتافت و به جانبِ دارالسّلطنه شتافت. و چون کفّارِ فُجّار اِقدامِ غُزاتِ مقدام را به این مرتبه ملاحظه نمودند و مشاهده می‌نمودند که

1515 قلّه A : -H

1516 قلعه گیری A : قلعه گیر H

1517 بوس A : ترس H

1518 قلعه جنگ A : جنگ قلعه H

1519 بر A : - H

1520 فتح A : - H

1521 یرزقون فرحلین بما انتهم الله A : -H

سیفِ لامعِ آلِ ساطعِ عثمانی و صَمصامِ صَرّامِ این اُرومهٔ[1522] خلافت و سلطانی بر حسبِ مضمونِ کلامِ عالی انهای «أوَلَمْ یَرَوْا أنّا نَأْتِی الاَرضَ نَنقُصُها مِن اَطرافِها»[1523] به هر دم قطعهٔ مُلکی را از ممالک و بلادِ اعدای بی دین و داد[1524] جدا ساخته در سلکِ ممالکِ مَحمیّه و اقالیمِ اسلامیّه انتظام می‌دهد و هر روز حصاری فلک شعاری را از حُصونِ کفّار و اعدای ضلالت آثار در حیطهٔ اقتدار درمی‌کشد به قصدِ استخلاصِ آن مناص و پناه از ایادی استیلا و تسلّطِ آن سلاطینِ نصرت دستگاه به موجبِ فرمودهٔ «و ظنّوا انّهم مانعتهم حُصونُهُم منَ الله»[1525] سدِّ ابوابِ تسخیر و طُرقِ تخریب و تدمیرِ حصار و اهلِ آن را اضعافاً مضاعفهٔ اوّل ساختند؛ و از جمیعِ قبایلِ ضلالت شمایلِ فرنگ و انکروس و غیرهما استعانه نمودند؛ و وظایفِ تعاضد و[1526] تناصر را اقامت کرده در اِحکام و وقایهٔ آن مقام کمالِ مقدورِ خود[1527] را مبذول داشتند و حصارِ داخلِ قلعه را [132b] که ما بینِ آن و حصارِ بزرگ را به خاک انباشته اند چنانچه سَبَق ذکر یافت بعد از تعرّضِ مسیح پاشا بنا نمودند و در استحکام افزودند. به تخصیص؛ در این ایّامِ ظفر انجام که خبر فتحِ قلعهٔ بلغراد رسید وقرِع سمعِ آن قومِ بی دین و داد[1528] گردید در لوازمِ حزم و احتیاط کوشیدند و[1529] شب و روز در تدبیرِ تعمیر و تحسینِ رسومِ تحصینِ آن می‌بودند. الحاصل آن شهر گُلی بود محفوف به خارهای طوپ و تفنگ. و جوهری محفوظ در سختی و شدّتِ سنگ. لاله های اطرافش از خونِ شهیدان رُسته و غنچه های گلستانش از سرشکِ خونینِ اسیران بسته. سروهای جویبارش از قدِّ غازیان سرور نشان داده. چشمه های زلالش از چشمِ تحسّرِ طالبان روان

1522 اُرومهٔ A : ازومه H

1523 «با اَوَلَم یَروا انّا نأتی الاَرضَ نَنقُصُها مِن اَطرافِها» A : -H

1524 داد A : دار H

1525 « و ظنّوا انّهم مانعتهم حُصونُهُم منَ الله» A : -H

1526 و A : -H

1527 خود A : -H

1528 داد A : دار H

1529 و A : -H

گشته. قلّه های بُروجش در کمالِ عناد و سرکشی و مدارجِ عروجش در[1530] غایتِ تندی و ناخوشی. کنگره های سورش[1531] رخنه های ثبور[1532] در دیوارِ حیاتِ کمات انداخته. و متانتِ بارو و کاخش کفّارِ بی آزرم و رو را گستاخ ساخته. با آنکه گلستانی بود امّا گلِ مقصودِ هیچ طالبی تا غایت درو نگشوده بود و با وجودِ آنکه نخلستانی[1533] بود هیچ رادی میوهٔ مراد از وی نچیده.

[1530] در غایتِ تندی A: در غایتِ کمال تندی H
[1531] سورش A : سوزش H
[1532] رخنه های ثبور A : رختهای شور H
[1533] نخلستانی A : نخلستانن H

تزیین و نظر بر مقدّمهٔ این داستان به نظمِ دُرد مدایحِ سلطانِ ممالک ستان در سلکِ عرض و بیان[1534]

بود آن حَصـــــن زیرِ طاقِ کـبود　　طاق ازان کِش به دهر جفت نبود
[133a]شهر گنجی و سـور بود اژدَر　　حـــــلقه بر وی زده بســـــانِ کمر
اژدرِ هفت ســـر گر دیـــــدی　　لیک هفتاد سر تو نشنیدی[1535]
بود هر برجِ او سـری دیگر　　نی غلــط گفتم اژدری دیگر
باز بر هر سَریش بیست دهان　　آتش از هر دهانِ او ریزان
طوپ ها هر یکی دهانی بود　　زآتشِ قهـــرِ او نشـانی بود
فضلِ حق دستِ هر که را گیرد　　اینچنین ای بس اژدهـــــا گیرد
کیست کش[1536] فضلِ حق شدست معین　　شـــــاهِ صـــــاحب قران و ناصرِ دین
سایهٔ حقّ[1537] و آفتـــابِ جـــهان　　تاجِ عثمانیان "سلیمان خان"[1538]
تاج از آن شد که بر ســـرآمده ست　　قـــــدرش از چرخ برتر آمده ست
سرو بـــــالا و سرورِ دینـــست　　تیـغ دارست و کوه تمکینست
زابِ تیغش اســـــاسِ کفر خـــراب　　گشت و نایاب[1539]شد بسانِ سراب
دینِ حقّ یافت زو[1540]برومنـدی　　جـانِ اســـــلامیان تنـــومندی
برقِ تیغش به هرکـــجا افروخت　　خرمنِ عمرِ دشمنان را بسوخت
تا درخشیـد تیغِ او چـــــون برق　　گَه زمغرب گـــشود و گاه ز شرق

1534 تزیین و نظر بر مقدّمهٔ این داستان به نظمِ دُرد مدایحِ سلطانِ ممالک ستان در سلکِ عرض و بیان A : -H
1535 نشنیدی A : بشنیدی H
1536 کش A : کنش H
1537 حقّ A : -H
1538 و سلیمان خان A : -H
1539 نایاب A : یاناب H
1540 یافت زو A : یافتند و H

هیبتش گر دَهَد به کـــــوه نهـیب رَوَد از قلــبِ کوه صبر و شکیب
[133b]تابِ صمـصامِ او به روزن بَرَد ببَرَد تـــــابِ مهرِ گـــــیتی گَرد
چون صنوبر تمام دست و دلست[1541] کـــــانِ یاقوت و لعل ازو خجلست
با کَفَش بحر لاف زد ز احـــسان مــاند کف بر سـر از تأسّفِ آن
تاج و تختش چـــو مِهر و گـردونـست بلکه این هر دو زان دو افزونست[1542]
تـــــاجِ او نصرِ ملّـــــتِ نَبَوی تختِ او بســطِ دینِ مُصطفوی
آنچنان بهرِ دین کمــر بستَـــست کان کـمر را خدا[1543]مگر بستَست
رایِ او راست همچو رایتِ او نـورِ نصــرِ مِنَ الله آیتِ او
خســـرو و[1544] کیــقباد را بود اَر صد هـــــزاران غلام و هم چاکر
بـــــــر درِ او ز[1545] بنـــــــده و آزاد صد چو کیخسرواست و صد چون قباد
چون برآرَد[1546]بر اوجِ ماه عَلَم درکِـــشَد بر ضیای مِهر قَلَم
صف شکافست در مصـــافِ کُمـات کوهِ قافست وقتِ[1547]صبر و ثبات
تنـــد و تیزست وقتِ رزم چو تیغ گنج ریزست گـــاهِ بزم چو میغ
به گَهِ صید همـــــچو شـیر بُوَد شیر چه سود[1548]که شیرگیر بُوَد
سگ صیدش چه ســان گرفت آهو نیـست در مُلـکِ او چو هیچ آهو
چون بیفکـــند[1549]باز بر دراج نســـرِطایر فتـاد در تاراج

1541 دلست A : دوست H
1542 افزونست A : افروزنست H
1543 خدا A : حذ H
1544 و A : -H
1545 ز A : -H
1546 برآرد A : برادر H
1547 وقت A : -H
1548 سود A : حیود H
1549 بیفکند A : نیفکند H

[134a]انجم و چرخ جـــمله یارِ وِیَند[1550] اسـد[1551]و ثور خود شکارِ وِیَند[1552]

برّ و بحرش به زیرِ فرمـــــــانست فـرّ ِ او همـچو خور درخشانست

برق و ابرند تیغِ او و عَـــــدو چون بخندید این بگرِیَد[1553] او

رونقِ ســـبزۀ جهـــــان زینَست گریۀ دشـــمن ارچه خونینَست

گردِ گیتی که فتنه بار آمـــــــد تیـــغِ او آهنین[1554] حصار آمد

روزِ میـــدان که پر خروشست[1555] آن ز آتشِ تیغِ او به جـــوشست آن

گوهرِ او و گـــــــوهرِ تیـــــغش گوهر افشان دستِ چو میغش[1556]

جمله عالم گرفت گـــــــوهرِ او بـــــوسه گاهِ دُرّشهان دَرِ او

گرچه گوهر ز بحر و از کان خاست گوهرش کانِ عدل و بحرِ سَخاست

گوهـــرش به ز گـوهرِ فَلَکـــــست در گُـــهر زانکه همـسرِ مَلِکست

گـر نَسَـب پرسی[1557] از اُغوز خـانست در حَسَب جمله جسم و[1558] او جانست

دهمین لعلِ کـانِ عثمانیست خـــــاتِمِ خاتَم سُلیمانیست

عددِ دَه که اَکـــــملِ عَدَدســـت مگرش از کمالِ او مَددست[1559]

عینِ ذاتش چو دَه دَهی آمد در خـــورِ افـسر شَهی آمد

گر جَم و گر سکـــندر رادَند[1560] جمله[1561] میـراثِ خود بدو دادند

1550 یارِ وِیَند A : پارویند H

1551 اسد A : اشد H

1552 شکارِ وِیَند A : شکار و بند H

1553 بگرید A : بگردید H

1554 آهنین A : هنین H

1555 پر خروشست A : خدا پر خروسست H

1556 میغش A : میعش H

1557 پرسی A : برسی H

1558 و A : -H

1559 مدَدست A : مدرست H

1560 رادَند A : زادند H

1561 جمله A : هر دو H

[134b]جامِ جم چیست بی‌گمان دلِ او　　دولتِ[1562] هر دو کـون حاصـــلِ او

تیغِ صـــــافش بسـانِ آینه بیـن　　رویِ[1563]نصـــرت دران معاینه بین

بلبلِ طبع اگرچه گـــویا شد　　لیک هنگامِ قصّه گویا شد

هست میـــدانِ مدحِ شـاه فراخ　　توســنِ طبع ازان بشد گستاخ

که عنانِ سخـــــــن ربود از دست　　سویِ مدحش به هر بهانه که هست

جامِ مدحش به کـامِ دل چو رسید　　مست گَشت وز قـصّه دست کشید

بازگـــردم[1564] که قصّه بـــاقی ماند　　گـرچه دل سویِ فیضِ ساقی ماند

چون کران نیست بحرِ مدحـش را　　بازگـــو داستـــانِ فتحـش را

خامهٔ من که رونقِ دهرست[1565]　　زورقی در میـانِ آن بحـرست

آن محیطی که نیـــــستش پایـان　　زورقی کی[1566]رسـد به ساحلِ آن

مگر آنگه که زورقـم[1567]رونق　　یابد از التفـــاتِ سایهٔ حقّ

گر نسـیمِ عنایتـــش بوَزَد　　زورقِ من[1568]به رونقی برسد

قاسـم! افزون مرو زِ حـدّ خویش[1569]　　هست این فصل[1570]چون ز فضلِ تو بیش

تو کِه و[1571] مـدحِ اینچنین شـاهی　　کـوست بر اوجِ چـرخِ دین ماهی

خود گرفتم که شعرِ تو سِحرست　　ذرّه کِی مـــــادحِ رخِ مِـهرست

[135a]صدقِ دل را نثار باید کرد　　بر دعـــــا اختصـــار باید کرد

1562 دولت A : پیش H

1563 روی A : رو H

1564 باز گردم A : باز کردم H

1565 دهرست A : هرست H

1566 کی A : چون H

1567 زورقم A : روقم H

1568 زورق من A : ورقی من H

1569 حدّ خویش A : حدی خویش H

1570 فصل A : فضل H

1571 و A : -H

تا نقابِ خَفـــا اَنامل فـکر در کِشَد از رخ معانیّ ِ بکر
هر زمانی عروسِ مُلـکِ دگر باد در عقدِ شـــاهِ عدل سِیَر
تا روانست در یَمِ پر دُرّ زورقِ مه گهی تهی گَه پُر
بحرِ اقبـــالِ شـــــاهِ دین پرور پُر ز امـواجِ فتـــح باد و ظفر
باز دُرهـای بحرِ ســـلطانی انجـمِ سعـــدِ چرخِ عثمانی
که بدیشـــان مُنوّرست جـــهان چه جهان بلکه جانِ پادشهان[1572]
مردمِ دیـــدهٔ جهـــــان بین اند ماهِ مُلک اند[1573] و شاهِ آیین اند
هر یکی چون خلیفه راست خَـــلَف شـد جهان را شَرَف جهانِ شَرَف[1574]
هر یکی خسروی و جمشیدی بر سمای سعـــــود خورشیدی
جمله در ظلّ ِ سبحـــــانی باد باقی چو فیضِ ربّانی
همه در حفـــظِ حضرتِ جبّـــــار هریک از عُـمر و مُلـک برخـــوردار

1572 پادشهان A : باد شهان H
1573 ملک اند A : ملکنه H
1574 جهانِ شرف A : جهاد سرف H

گفتار در اصدارِ حکمِ قَدَر آثارِ نهوضِ عساکرِ کواکب مقدار از بَراری[1575] و بحار

فرماندهٔ زمین و زمان باسطِ امن وامان امیرِ مؤمنان و کبیرِ موحّدان [135b] سَروَرِ مجاهدان و سردارِ مُرابطان سلطانِ صاحبقران –لازالت اعلامه علی اعداءِ الدّین منصورة و مجاهداته فی اعلاء کلمة الله مشکورة– بعد از معاودتِ با[1576] سعادت از غزوهٔ بلغراد در فصلِ شتایِ استراحت اقتضا دارالسّلطنهٔ جنّت‌آسا را به فرّ قرار و سکون رشکِ شهرستانِ[1577] فیروزه گون گردانید و انوارِ معدلت و نصفَت و آثارِ حُسنِ سلطنت[1578]و خلافت را در جمیعِ امصار و اقطارِ مملکت همچنانچه همیشه مُنبسِط می گردانَد می‌گسترانید. و اکثرِ ایّام دیوانِ عدالت مرام انعقاد یافته وظایفِ ایفای حقوقِ برایا و ابقایِ رعایتِ رعایا را[1579] بر وجهِ شرعِ قویم و مقتضی قسطاسِ عدلِ مستقیم چنانچه دایماً اقامت می‌فرماید می‌فرمود. و گاهی به سواری و شکار[1580] برای نشاطِ خاطرِ خورشید شعار میل می‌نمود. چون ایّامِ فصلِ بهار و[1581] هنگامِ وصلِ هزار و گلزار نزدیک رسید و افرادِ عسکرِ قوای نامیه که در فراشِ اِستَبرق قماشِ وجَعَلَ لَکُمُ الاَرضَ فِراشاً در خوابِ استراحت و آرام بودند انتعاش[1582] پذیر گردید[1583] فرّاشانِ عجایب نشانِ سلطانِ ربیعِ رنگین توقیع به عزمِ تسخیرِ جهانِ وسیع خیمهٔ رفیعِ سحابِ فلک نصاب را بر سطحِ چمنِ سیراب بر افراختند و خرگاهِ بدایع دستگاهِ غنچه را بر

1575 براری A : برابری H

1576 با A : -H

1577 شهرستان A : شهرستا H

1578 سلطنت A : -H

1579 را A : -H

1580 به سواری و شکار A : -H

1581 خورشید شعار میل می نمود. چون ایام فصل بهار و A : -H

1582 انتعاش A : انتقاش H

1583 گردید A : کردند H

نزهتگاهِ گلستان مرتّب ساختند و[1584] بیرق های برگ های لالهٔ حمرا بر سرِ ارماحِ سبزِ صحرا آرا.[1585]

[1584] و A : H-

[1585] آرا A : H-

[136a] داستانِ سفرِ سلطانِ صاحبقران به عزمِ غَزای کفّارِ ممالکِ انکروس و المان و قهر و طمسِ منکرانِ رسولِ آخر الزّمان صَل الله علیه و سَلَّم مادامَتُ المُلک فِی الدّوران

منعمِ حکیم و معطی علیم جلّ ذکرهُ و تعالی اسمهُ که خلعِ مِنح و عطایا را مناسبِ قامتِ استعداد و قیمتِ فطرت و نهادِ هر یک از عباد تعیین و تحدید می‌فرماید چون نفْسِ کامله را به عطیّهٔ شامله بنوازد بر حسبِ کلامِ معجز اسلوبِ « وَ یُتِمُّ نعمتُهُ علیکَ وَ علی آلِ یعقوب» ارادهٔ بی علّت را با تمامِ آنها نعمت متعلّق می‌سازد و بر حسبِ کلامِ حقایق ارتسام که؛ «اذا ارادَ الله شَیئاً هیّاً اسبابهُ» اسبابِ تکمیلِ آن مِنحت را بی‌محنتِ سعی و کُلفَتِ تحصیل مهیّا و آماده می‌دارد.

لمؤلّفــه

آن را که به لطفِ خویش بنواخته اند — بر چـــــرخِ نُهم رایتش افراخته اند
آن رتبه که منتهایِ ابصـــــــار بُوَد — دریک نظرش طُفیلِ ره ساخته اند

و از جملهٔ ما صدقاتِ این بیانِ صدق مبانی سفرِ ثانی رایاتِ سلطانی است به عزمِ غَزایِ ممالکِ انکروس و تخلیهٔ دارالملکِ آن از کفّارِ منکوس الرّیوس. تفضیلِ این قصّه و تکمیلِ این قضیّه آنست که چنانچه سابقاً مذکور و مسطور گردید چون در شهورِ سنهٔ اثنی و ثلثینَ و تسعمائه دریایِ غَزا و جهاد، سلطانِ صاحبقرانِ سکندر نهاد جوش و خروش برآورده اکثرِ اَمصار و [136b] اَقطارِ دیارِ کفّارِ انکروس و بقاع و قلاعِ آن کَفَرهٔ منکوس غرقِ طوفانِ آبِ تیغِ برّانِ اهلِ ایمان شده بود؛ و محوِ امواجِ حِرَق و تاراجِ افواجِ غازیانِ ظفر ازدواج گردیده؛ و قرال و فرماندهٔ ایشان لاوش قرالِ عنود با جنودِ مردودِ خود از جامِ حسامِ ظفر فرجامِ غلامانِ سلطانِ خلافت مقام در معرکهٔ دشتِ مهاج شربتِ هلاکِ اُجاج را چشیده بودند؛ و نوافرِ ابطالِ غُزات به حوافرِ خیولِ صَرصَر سمات اکثرِ اطراف و اکنافِ آن بلادِ اِرَم اوصاف را

تاخته، عمرانِ مشهورهٔ آن را مصدوقهٔ کَان لم یَکُن شَیئاً مَذکوراً ساخته بودند؛ و بیشترِ آن اجنادِ بی دین و داد را و ساکنانِ آن دیار وبلاد را اُلوف اُلوف کسیرِ تیغِ آبدار و صنوف صنوف اسیرِ کمندِ تابدار گردانیده و پرداخته. بناءً علی ذالک در آن ممالک اصلاً قابلیّتِ آن نمانده بود که در آن سال سایهٔ التفات و اقبال بر حفظ و تعمیرِ آن گُمارند یا کسی را از سردارانِ مُعتبر و اُمرای مُوقّر برای ضبط و تصرّفِ آن حدود باز دارند. لاجَرَم به موجبِ مصراع «ویرانه را به فرقهٔ بومان گذاشتیم» در آن ولا به ولایایی که بر سمتِ شمالی آبِ طونه و دراوه بود ملتفت نگشتند و خالی گذاشتند. امّا بعضی قلاعِ جزیرهٔ سِرَم را محکم و مبرم ساختند. مُستحفظان[137a] و دز داران بر آن گماشتند و رایتِ معاودت را برافراشتند. حالی که دارالمُلکِ بُدون خالی ماند به آن مملکت اردل را که الآن به یانوش قرال مسمّی است سودای تخت نشینی آن سواد در سر اوفتاد و همای هوای پادشاهی آن بلاد بر قُبّهٔ فؤادش بال و پر گشاد. و باعثِ قرال برین خیال آن بود که مشارالیه دخترزادهٔ نیقو قرال بود و این نیقو کافری بوده است به غایت دلیر و صاحب شمشیر که مجموعِ ممالکِ انکروس را به ضربِ تیغِ خونخوار از ایادی صنادیدِ کفّار انتزاع نموده بوده و مدّتی مدید بر تختِ فرماندهی کفّارِ آن دیار استقرار یافته. بعد از وی پسرِ او و بعد از پسر پسرزادهٔ او لاوش قرال بر منوالِ پدرانِ ضلالت مآلِ خود فرمانده و پادشاهِ آن قومِ دین تباه بودند. چون لاوشِ مذکور چنانچه حالیاً مُجملاً و سابقاً مفصّلاً منقول شد مقتول گردید، از نسلِ نیقویِ مذکور از ذکور کسی نماند که از درِ طلبِ پادشاهی آن ممالک درآید و بر تختِ قرالی برآید. و بنا بر آنکه نزدِ کفّارِ ظلالت شعار به خلافِ آیینِ اهلِ دینِ متین و ملّتِ مردانِ اسلام تمکین که: «لاولایةَ للنّسآء» بعد از انقراضِ ابناءِ نبات و اولادِ بنات را هم تختِ پادشاهی به ارث می‌رسد یانوشِ مزبور را داعیهٔ سلطنتِ مملکتِ مذکور مرکوزِ ضمیر گردید. و مَعَ هذا بعضی اُمرای لاوش هم که از پنجهٔ غازیانِ شیر خروش [137b] روباه وار فرار نموده جان به کنار رسانیده بودند باز در میان درآمده به دمدمهٔ غرور قرالِ مذکور را به پادشاهی تختِ انکروس

دعوت نمودند و ایمانِ شداد بر صدقِ اظهارِ انقیاد برآن افزودند. مشارالیه هم با خیلِ خیالِ قرالی میلِ نِیلِ تختِ بُدون و آن حوالی نمود و یکران عَزم را به زینِ جَزم، زین داده بدان طرف تاخت. و بقیّةُ السّیفی را که با صد غبن و حیف به اطراف و اکناف گریخته و جَسته بودند و مانندِ غولِ بیابانی به بیغوله های نهانی تحصُّن جُسته، استمالت داده مجتمع گردانید. و مانندِ گرگِ دلیر که به بقیّهٔ فریسهٔ شیر سیر گردد، بی ارتکابِ مَلاحم و معارضهٔ مزاحم به دارالمُلکِ بُدون درآمد و بر تختِ فرماندهی برآمد. و این معنی را به خاطر نیاورد که من تصدّر قبل اَوانه تصدّی لهوانُه

بیـــت

به کاری که خواهی قدم درنهاد در اوّل اَساسَش بیاور به یاد

در آن ولا امیرِ ولایتِ سمندره و بلغراد بالی بیک یحیی پاشا چاوشی به نزدِ یانوش فرستاده بر سبیلِ انذار اشعار نمود که آیینِ سلاطینِ عثمانی و عادتِ این پادشاهانِ سعادت مبانی آنست که سُمّ سمندِ ظفر ارجمندِ ایشان به هر دیاری که وصول یابَد؛ و انوارِ ماهچهٔ رایتِ نصرت غایتِ ایشان بر هر سرزمینی که بتابَد به عونِ مَلِکِ علاّم تا آن مقام را تمام به حیطهٔ تصرّف در نمی آورند [138a] دستِ تعرّض از آن باز نمی‌دارند و پایِ تسلّط از آن باز نمی‌کشند. تو به امرِ که و به اذنِ که در این مُلک تصرّف نموده و پنجهٔ تملّک بر آن گشوده‌ای؟

لمؤلّفـــه

چه ســـــازی مقامَت کُنامِ پلنـــــگ که ناگه درافُتی به چنگش چو رنگ
هُژَبران چـــــون در بیشــه ره یافتند دد و وحـــــش ازان روی برتافتند
به دانش چو کمتر نه‌ای از وحوش چرا گـــم کنی راهِ تدبیر و هـــوش

قرالِ مشارالیه از رأیِ باسداد چنین جواب داد که من خود را از زمرهٔ غلامانِ یکرنگِ سلطانِ فیروزجنگ می‌دانم. در آن حین که خیولِ عساکرِ ظفر قرین قدرِ خاکِ این سرزمین

را به چرخِ برین رسانده بودند و غازیانِ ضرغام سیاق به اشراقِ لمعانِ صمصام خَرّاق ظلمتِ طاغیانِ بد اخلاق را از صفحهٔ آفاق محو گردانیده اگرچه از خوف و هِیبتِ سلطانِ اسلام به آستانِ فلک ارتسام قادِم نبودم امّا از تقصیرِ خدمت همیشه پشیمان و نادم بودم. و الآن بر آنم که در این زودی ایلچیی به درگاهِ عالم پناه بفرستم و استیذانِ توقّف در این ممالک و تردّد در این مسالک بنمایم. اگر برحسبِ مرحمتِ پادشاهانه بر این بنده مُسلّم دارند طریقِ خراج گذاری و جان سپاری به سر بسپُرم. والاّ به هر کدام از سایرِ بندگان که رجوع فرمایند تخت و تاج را تسلیم نمایم. در این اثنا که خبرِ قرالی [138b] یانوش انتشار یافت فَرَندوش که پادشاهِ مُلکِ اسپانیهٔ فرنگ و فرماندهٔ ولایتِ المان و نمسه و تخت نشینِ شهرِ بج بود از این خبر برآشفت و با ارکانِ ضلالت مکانِ خود گفت که به این رتبهٔ عُلیا من اَحَق و اولی یم چرا که از نسلِ شهریارانِ قدیمِ آن دیارم و صاحبِ مکنت و یسار وحاکمِ اصنافِ عساکرِ کینه گذار. و دیگر آنکه در آن هنگام که پادشاهِ دینِ اسلام به قصدِ تعرّضِ مُلک و مَلِکِ انکروس متوجّهِ آن جانب گردید یانوش با آنکه خواهرزادهٔ لاوش بود معاونتِ او ننمود و نصرتِ ملّتِ نصرانیّه به جای نیاورد. با وجودِ من او را که یاور و چه یارا باشد که بر تختِ انکروس داور و دارا باشد. الحاصل به این کلماتِ بی حاصل عساکرِ دیارِ نمسه و المان و اکثرِ سردارانِ آن قومِ عنید را به ایمان و مواعید فریفته با خود متّفق گردانید و با لشکری گران که از هر کَران جمع آورده بود در عینِ جوش و خروش متوجّهِ یانوش گردید. اُمرای انکروس که با یانوش اظهارِ مطاوعت کرده گرویده بودند و او را به سلطنت برگزیده؛ برحسبِ بیانِ واجب الایمانِ «أَنَّهُم لا ایمانَ لَهُم» نقضِ عهد و پیمان نمودند و بر خباثتِ کفر جنایتِ خیانت را افزودند و به جانبِ فرندوش برگردیدند. چون مشارالیه را طاقتِ مقاومت با عسکرِ نمسه والمان و توقّف در آن مکان در حیّزِ اِسکان نبود بالضّرورة تاجِ سلطنت را به ترکِ آن مقام [139a] تبدیل نموده آهنگِ بلادِ خود نمود و بالِ استعجال را به آن جانب گشاد و بالِ دلِ پریشانحال را به آن معنی تسلّی می‌داد که ع «من همان گیرم ندیدم این کُهن ویرانه را» فرندوش قرال

هم از سرِ استقلال ضبطِ آن بلاد نمود و در شوکت و مکنت افزود و تختِ بُدون را بِدونِ تکلّف در تحتِ تصرّف درآورد و رایتِ غلبه و استیلا را به اوجِ استعلا برآورد و اکثرِ قلاعِ آن ارباع را به باعِ اِقدام استحکام داده مُشَیّد گردانید و باروی شهر و قلعه را به بازویِ جِدّ و اهتمام به حالِ اوّل رسانید و ساحتِ فلک مساحتِ آن را به کفّارِ عَنید و اشرارِ مَرید مملوّ ساخت و سرایِ فلک آسایِ آن را برای مَأوایِ تختِ امارت و مقامِ رختِ اقامتِ خود پرداخت. امّا زبانِ زمان مضمونِ این مقال را در وصفِ مَآلِ ایشان بیان می‌نمود که؛

بیـــت

خوش گرفتند حریفان سرِ زلفِ ساقی گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند

الحاصل؛ یانوش چون از جامِ ایّامِ خودکام مدامِ ناکامی نوش کرد و غصّهٔ برنیامدِ کام را با خویش همآغوش دید دانست که؛

نظـــم

تکیه بر جایِ بزرگان نتوان زد به گزاف مگر اسبابِ بزرگی همه آماده کنی

اوّل از حاکمِ اورومسهٔ فرنج که مسمّی می‌باشد به ریم پاپا و جمیعِ سلاطینِ کفّار به حسبِ حسبانِ بطلان شعار خود او را حاکمِ مطاعِ دینی وآمرِ واجبُ الاَتّباعِ یقینی می‌دانند استعانه جُسته از او [139^{b}] استعانه نمود. چون کفّارِ بی عار از حلیهٔ فتوّت و مروّت که از شُعَبِ ایمان است عاری می‌باشند پاپای مزبورِ موزور اعتذار نموده جواب داد که امروز فرندوش پادشاهی با قدرت است و با هوش و برادرِ او را که پادشاهِ اسپانیه است رایتِ استیلای اکثرِ ممالکِ فرنگ بر دوش. معاونتِ تو مستلزمِ مخالفتِ ایشان است. و نزدِ من این صورت بیرونِ حیطهٔ امکان. چون یانوش از جانبِ اوخایب شد دانست که حصولِ این مراد بی استناد به آستانِ سلطانِ صاحبقران میسّر نمی‌گردد. و تا خود را محلّ نظرِ خورشیدِ عنایتِ سلطانی نمی‌گردانَد غبارسان از زمینِ مذلّت و هوان به هوایِ سرفرازی بر نمی‌آید.

بیـــت

بر راهِ موکبِ تو هرآنکس که رخ نهاد　　شد بر هوا اگرچه بود خاک چون غبار

چرا که مقرّر است که درختِ قرع چون قرعِ باب سربلندی و نَما نُماید دست به فرعِ شجره برِ اصلی باید رسانید و چوبِ تیز را چون هوایِ هواگیری در ضمیر جای گیر گردد فرازِ پرِّ عقاب باید طلبید. لاجَرَم در همان اوان ایلچیی به درگاهِ سلاطین پناه روانه گردانید و از رویِ تعقّل دستِ توسّل به ذیلِ استشفاعِ وزرای عظام درزده در ضمنِ کلامی که مخبر از کمالِ تضرّع بود این معنی را به عرض رسانید که صورتِ بندگی و انقیادِ اوامرِ سلطانی را بر دلِ حَجَرآسا[140a] مانندِ نقشِ عیسی بر درِ کلیسا نگاشته ام و لوایِ ولایِ بندگانِ آن آستان را به اوجِ هوا خواهی برافراشته. چون اکثرِ ممالک و مسالکِ دیارِ انکروس فرسودهٔ حوافرِ خُیولِ نوافرِ عساکرِ سلطانِ صاحبقران گردیده است و دستِ تصرّفِ غُزاتِ ظفر سمات به آن رسیده اگر دیگر باره صفحهٔ مرآتِ آن دیار از زنگِ اشرارِ کفّار به مصقلهٔ تیغِ غازیانِ نصرت شعار انجلا یابد و صورتِ مرحمتِ سلطانی نسبت به حالِ این بندهٔ جانی درآن نمایان آید هر آیینه که در سلکِ سایرِ سلاطینِ خراج گذار و غلامانِ اطاعت شعار مُنسَلِک گردم و تا رگِ جان در بدن دارم تارکِ تذلُّل از آستانِ عبودیّت برندارم.

لمؤلّفـــه

اگر شاه را بر من افتد نظر　　به جان در غلامیش بندم کمر

وَرَم دست گیرد برآرَد ز پَست　　کنم دست خورشید جایِ نشست

متعاقبِ این حال ایلچیی دیگر از جانبِ فرندوش قرال با بعضی تُحَف و ظُرَف رسیده مکتوبی رسانید مشتمل بر آنکه اگرچه قرالِ سابقِ تختِ انکروس از بختِ منکوس در مقامِ مخالفتِ پادشاهِ اسلام درآمد و به شیامتِ آنکه پای از حدّ خود بیرون نهاد ایّامِ دولتش به سرآمد امّا در خدمتِ نوّابِ بلند جناب معلوم است گه تا غایت از اینجانب نسبت با بندگانِ سلطانِ عالی مراتب امری که مخالفِ دأبِ ادب و باعثِ فتنه و شَغَب باشد صادر نگردیده

است. و چون این دیار را بعد از آنکه سلطانِ کامکار [140b] قطعِ نظر و التفات از آن فرموده بود من به قوّتِ تیغِ آتش خروش و وُفرتِ جیشِ دریا جوش از تصرّفِ یانوش انتزاع نموده ام. مأمول از الطافِ شاهانه آنست که به تلبیسات و تمویهاتِ او التفات نفرمایند و قصدِ تعرّض به این دیار ننمایند بلکه جزیرهٔ سِرَم را هم که از قدیم الایّام داخلِ ممالکِ انکروس بوده ضمیمهٔ عنایت سازند تا مراسمِ مصادقت و لوازمِ مصالحت روز به روز ظهور و بروز یابد و طریقِ آمد و شدِ تجّار و نقلِ امتعهٔ این دیار مفتوح گردد و به هر خدمتی که مقدور باشد قیام و اقدام نماید. چون وزرای آصف منوال مضمونِ مقالِ این دو قرال را معروضِ پایهٔ سریرِ فلک مثال گردانیدند جوابِ عالی خطاب چنین صادر گردید که اوّلاً از این حیثیّت که طریقِ مروّت معاونتِ جانبِ مغلوب است اظهارِ عنایتِ جرایم پوش در حقّ یانوش اَحَقّ و اولی می‌نماید.

نظـــم

کسی کو شود پیشِ پایِ تو پَست مروّت نبـــــاشد نگیریش دست
نبینی که شبنـم چو افتـاد خُـــــرد به مِهر آفتـــــابش به عیّوق بُرد

و ثانیاً آنکه چون مشارالیه در تقصیر و تأخیرِ خدمت دم از مقامِ نَدَم می‌زند و اظهارِ بندگی و غلامی می‌کند و در نامهٔ فرندوش لفظِ مصالحت و مصادقت که نه حدّ او و امثالِ اوست مکتوب است ومذکور و این دالّست بر آنکه کافر[141a] مزبور از غایتِ بَطَر و غرور از سعادتِ رحمتِ "رحم الله امراً عَرفَ قَدرهُ و لم یتعَدّ طورَهُ" محروم است و مهجور؛ مناسب بلکه واجب آن می‌نماید که نتیجهٔ بَطَرِ او را در نظرِ او آورند تا اشباهِ آن تباه پای از حدّ گلیمِ خود بیرون ننهند و به امثالِ این مقال جرأت ننمایند. بر حَسبِ فرمانِ واجب الاذعان وزرایِ عالی مکان ایلچیان را رخصتِ انصراف داده چنین جواب دادند که انشاء الله المجیب عنقریب رایاتِ ظفر آیات برای ضبط و ربطِ آن ولایات بدان اقطار باز گذار خواهد نمود و جوابِ روشنِ وافی چو آبِ تیغِ صافی در آن مقامِ فیصل انجام به مقطعِ اتمام خواهد رسید.

هرکه را دولت یاور و سعادت راهبر باشد و بی غایلهٔ بدگمانی و ریب حلیهٔ بندگی را زینت و زیبِ خود ساخته و لوای ولا را بر افراخته؛ به امیّدِ عنایاتِ سلطانِ مظفّر رایات مانندِ اقبال استقبالِ مواکبِ جلال نماید و خود را به سعادتِ آستانه بوسی رسانَد انشاءالله العزیز به رَغایبِ رعایت و نوازش مقرون و از متاعبِ عتاب و عِقاب محفوظ و مصون خواهد بود. و آن که از اندیشهٔ فساد و سوءِ اعتقاد آتش سان به سویِ هوایِ سرکشی گراید بعد از آن گر آید از حملهٔ تیغِ آبدار خاکِ خِسار بر رُخسارِ اِدبارِ خود پاشان خواهد دید.

لمؤلّفــه

[141b]کسی کو برین آستان سر نهاد قدم برتر از چـــــرخِ اَخضر نهاد

هرآنکو میان را به عصـــــیان ببَست همان دهرهٔ دهر پشتش شکـــست

بعد از آنکه ایلچیان را هر یک از خوانِ احسانِ دریا نوال به متوالی فراخور محظوظ حال ساختند اُلاغانِ صرصر آثار و مُبلّغانِ باد رفتار برای اخبار و احضارِ عساکرِ نصرت مآثر به بعضی اطراف و اقطارِ ممالکِ محمیّه تاختند. اما از ممالکِ شرقی و جنوبی اختصار به احضارِ عساکرِ آناطولی فرمودند و بکلربکیان و اُمرای اَلویهٔ روم آماسیه قرامان و دیاربکر و شام و حَلَب و مصر و یَمن و سایر دیارِ عرب را با تمامِ عساکرِ آن بلاد برای ضبطِ آن ممالک و حفظِ آن مسالک از این سفر معاف داشتند. لکن از ممالکِ شمالی و غربی به احضارِ اکثرِ لشکر امر فرمودند؛ و اَحکامِ قضا اِحکام به اسمِ بکلربکی روم ایلی و اُمرای اَلویهٔ ظفر تلویهٔ آن دیار و خانِ تاتار شرفِ اصدار یافت. مضمونِ قدر مکنونش آنکه: در اوایلِ ماهِ شعبان المعظّمِ سنهٔ خمس و ثلثین و تسعمایه که زمانِ طلوعِ ماهچهٔ رایاتِ ظفر غایات خواهد بود از مطلعِ بی مقطعِ دارالسّلطنهٔ محمیّه باید که جمیعِ عساکرِ آن بلدان و برّیّه از نزدیک و دور در آن شهرِ مشهور متوجّهِ معسکرِ ظفر منظرِ سلطانی گردند و تمامِ آقنچیانِ سیل رفتارِ برق آثارِ آن ممالک را هم احضار نمایند.

لمؤلّفــه

[142a]به فرمانِ شاهِ سکندر سِیَر — که حکمش روانست بر بحر و برّ
فرستاد دُستورِ آصف مکـان — اُلاغان به دَستورِ بادِ وزان
از افواجِ لشکر به هر مرز و بوم — بجنبد زمیـــــن مثل دریـــای روم
یراقِ ســـــفر جمله اندوخته — به قهرِ عدو چهره افروخته
همه آخته تیغِ کین از نیـام — همه تاخته همچو باد و غِمام
شتابان به درگـــــاه آیند زود — به دریا شتابَد زِ هر سوی رود

و در آن ولا حکمِ قَدَر مقدار شرفِ اصدار یافته بود که بکلربکی روم ایلی امیرالاُمرای معالی انتما قاسم پاشا متوجّه جانبِ اِبصله شود و در آن محل امرا و عساکرِ روم ایلی بر او جمع شده منتظرِ رایاتِ ظفر آیاتِ سلطانی باشند. روزِ سیُّم که امیر الاُمرای مشارالیه تقبیلِ ایادی سنیّه نموده؛ از دارالسّلطنه بیرون رفته بود، وزیرِ رتبهٔ ثانیه پاشای نیکو رأیِ مرحوم مصطفی پاشا به موجبِ امرِ صدق سماتِ «انّ اجَل اللّهِ لآت» به عروضِ مرضی که طاری شده بود از لباسِ حیوةِ عاریتی عاری گردید و از خیمهٔ حیاتِ این جهانی که در پی ثباتی شکلِ حباب دارد به سرایِ خُلود رحلت نمود. بنابر آن خدمتِ مسندِ او به وزیرِ رتبهٔ ثالثه پاشای عاقبت محمود ایاس پاشا عنایت شده مقامِ وزارتِ رتبهٔ سیُّم به امیر الاُمرای مذکورِ مسطور مرجوع گردید [142b] و الاغِ رفتهٔ پاشای مشارالیه را باز گردانیدند. و روز بیست و دوّمِ رجبِ سنهٔ مذکوره به سعادتِ تقبیلِ انامِ بحر شمایل رسید و خلعتِ تشریفِ وزارت پوشید و اقامتِ خدمتِ امیرالامرای روم ایلی در آن سفر به عهدهٔ وزیرِ اوّل ابراهیم پاشا موکول و محوّل گردید. و چون وزیرِ مشارالیه برای اقامتِ خدماتِ وزارت معتکفِ درگاهِ عالم پناه بود حسب الامر العالی کدخدا و دفتر دار عساکرِ مذکوره را به موضعِ اِبصله برای جمعیّتِ اُمرا روانه گردانیدند و آوازهٔ "قوموا انصارَ الله" را به آن اطراف و جوانب رسانیدند.

گفتار در توجّهِ رایاتِ فتوحات ظهورِ سلطانِ منصور به عزمِ غَزایِ مذکور

لمؤلّفــه

دگر بار آمد بهـــــــارِ غزا — که خندان شود لاله زارِ عزا
عَلَم ها برآید چو سروِ جنان — سروشِ ظفر همچو مرغی پران
چو نو سبزه ها لشکرِ شاهِ دین — زَنَد تیغ و یکـــسر بگیرد زمین
چو آبِ روانی فـــــــرازِ چمن — زِرِه ها شود در نظر موج زن
شـــود هر یَلی گلبـــُنِ نوجـــوان — ولـــی غنچه اش گُرز و خارش سنان
نماید چو گل های احـــمر سپَر — نشسته بَرو ژالـــــه از میخِ زر
نواساز از آشیـــــانِ کمان — هزار خدنگ آیدش پَرزنان
سنان ها چو سروِ قد افراخته — بَرو بیرقِ ســرخ چون فاخته
[143a]شود ار صبا جلوه‌گر سو به سو — بگوید که کـــوکـــو کـــجا شد عدو
به زیرِ جوانان ِ رنگین قبـــــا — سمندان چو اندر گلستان صبا
نَمَد تاجِ اسپید و اسکـــوفِ زر — نماید چو زرّین قدح در نظر
زبارانِ تیر و تگـــرگِ تفنـــگ — عدو را گشاید گلِ رنگ رنگ
دگر وقت آمد کز ابرِ نیام — نماید درخشنده برقِ حسام
چو در روم غُرّان شود رعدِ کـــــوس — بلـــــرزد تنِ کـــوه در اُنکروس

به موجبِ حدیثِ میمنت تأسیس؛ «کانَ رسول الله صلّی الله علیه و سَلَّم یختارَ للخروجَ الی السفر یومَ الاثنین اَو الخَمیس» دوشنبهٔ غُرّهٔ غَرّایِ رمضانِ معابد آرایِ سنهٔ خمس و ثلثین و تسعمایه برای خروجِ رایاتِ سدرهٔ عروجِ سلطانی از دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّهٔ حمیّت به میامنِ سلطان ها عَنَ البلیّه تعیین یافت. بنابرآن یوم الاحدِ سلخِ شعبان المعظّم خرگاهِ گردون مدار و احمال و اثقالِ حشمت آثاررا به صوبِ منزلِ حلقه لوپکار روانه گردانیدند و قبّهٔ سما را از

ولوله و جوّ ِ هوا را از غلغله پُر ساخته افغانِ زنگِ بُختیان را به سمعِ جمعِ چرخیان رسانیدند.

لمؤلّفــه

دراها به جنبش درآمـــــــد دگر　　بســـانی که دل ها برآمد زِ بَر
زِ بـانگِ جَرَس ها و افغانِ زنگ　　شده پُرصـــــــدا گنبدِ نیل رنگ
[143b]پُر از بار خرگاهِ شاهی جمال　　روان شـــد چو روزِ قیامت جبال

صبحِ پر نورِ غُرّهٔ مذکور که برای طلوعِ تباشیرِ اقبالِ سلطان بی درنگ به اورنگِ فیروزه رنگ عَلَمِ استیلا و دلیری را به رسمِ جهانگیری بر افراختند و به نامِ شاه کوسِ بامِ استعلا و ظهور را بر بامِ هفت آشامِ؛ خلق سبعَ سَمَواتِ طباقاً نواختند مواکبِ عساکرِ کواکب مآثرِ قاپو خلقی که همیشه ملازمانِ درگاهِ سعادت دستگاهند زینتی و رونقی یافته بود که اشعهٔ دیدهٔ اولی الابصار در اَدوارِ چرخِ دوّار هرگز بر مثلِ آن نتافته بود. هر فرقه‌ای را از فِرَقِ آن عساکرِ ملایک نَسَق در اسب و اُتاقه و بیرق معلّم به علامتی خاص و موسوم به سِمَتی بر وجهِ اختصاص ساخته بودند و لوای اَلایِ هر یک را به رنگی برافراخته؛ و حُکم فرموده بودند که مجموعِ افرادِ فِرَقِ چاوشان و سپاهی اُغلانیان و سلاح داران و علوفه چیان باید که با رونقِ اتاقهٔ ابلَق و اسبانِ صرصر قیاسِ ایشان با زینتِ بحری قطاس باشند. گویدا اِشعاری بود به آنکه وظیفهٔ مردانِ کار و شیمهٔ دلیرانِ معرکهٔ کارزار آنست که برای مسارعت به قصدِ مُصارعت با اعدای دینِ متین پَر برآورند تا مانندِ مرغانِ گردون اقطاعِ اولی اجنحُة مُثنی و ثلاثَ وَ رُباعَ شکارِ فضای مُلک را به مخالبِ تأییدِ قضا در تحتِ تصرّف درآورند. چنانچه آن روز تخمیناً از نبرد آزمایانِ بلوک خلقی[144a] و سرداران و سالارانِ ینگی چری زیاده بر بیست هزار بَدوی سوارِ پَردارِ فرّ آثارِ ترکش بندِ مُلک مانندِ بحری قطاس نهنگ قیاس بودند که با کمرِ شمشیرهای زرّین و البسهٔ فاخرهٔ ثمین روی زمین را رونقِ ربیعی دیگر بخشیده بودند و سطحِ کرهٔ خاک را در زینت به سقفِ افلاک رسانیده.

لمؤلفـــه

همه تازی سوار و تیغ گذار همه مثلِ نهنگ مردِ شکار

و قریب به سی هزارِ دیگر خَدَمهٔ عَتَبهٔ علّیّه و سَکَنهٔ آستانهٔ سنیّه و خدمت گزارانِ اصطبلِ هامونِ اِتّساع و سایرِ اربابِ حِرَف و صُنّاعِ درگاهِ گردون ارتفاع و غلامان و علوفه چیانِ وزرای عظام و صدورِ واجب الاَعظام و سایرِ ارکانِ دیوانِ عظیم الاحتشام بودند که اکثر مُتوَّج به نَمَدِ تاج های سرخِ زر دوز و مُقلَّد به اسلحه و کمرِ شمشیرهای زرّینِ معرکه افروز.

لمؤلفـــه

همه با تیغ های خاره شکاف همه دشمن رُبا و مَردِ مصاف

و تخمیناً قریب به صدهزارِ دیگر خَدَمه و بندگانِ این بندگان بودند که از غایتِ کثرت و زینتِ بی ریبَت و گمان در چشمِ بینندگان با نجومِ سماوات مساوات می‌نمودند.

لمؤلفـــه

همه صاحب سلاحِ بُرّنده همه مانندِ شیرِ درّنده

[144b] و دوازده هزارِ دیگر عساکرِ پیادهٔ جَلدِ جَری بودند که معروفند به ینگی چری. همگی تیراندازانِ عدو پرداز و تفنگچیانِ خصم پرداز جمله مُتَوَّج به نَمَدِ تاج های سفیدِ زر دوز با حِرَب های کینه اندوز و تفنگ های دشمن سوز که به عادت و پیشهٔ خود همیشه پیاده پیش پیشِ رکابِ ظفر نصاب روان می‌باشند.

لمؤلفـــه

همه چون برق آتش اندازان در شکارِ عدو چو شهبازان

و هفت عقدِ لوایِ فتح التوا برای اَلایِ خاصّ سلطانِ سکندر خواص به عددِ سیّاراتِ عُلیا ترتیب داده شده بود. از این جمله چهار لوای عالَم آرا آنست که تا غایت عادتِ سلاطینِ صاحب سعادتِ عثمانیّه بود. دو تا از آن رایاتِ یکتا بر جناحینِ سلطانی مثل دو

شهپَرِ سیمرغِ قافِ قربتِ سلیمانی هنگامِ سفر پَرِ فَرِّ دولت می‌گشودند. و دو رایتِ دیگر آنکه با عسکرِ ظفر اثرِ ینگی چری ساری و جاری می‌بود در این ولا به امرِ والایِ سلطانِ آفاق سه لوای دیگر مزید و الحاق شد که اگر یکی از وزرای مُوَقَّر با آغایانِ معتبر به توجّهِ جانبی مأمور گردند یکی را از آن اَعلامِ منصور برای اِعلامِ نزدیک و دور با او روان گردانند.

بیـــت

اگر انّا فَتَحنا را الف ها کرده چون طُغرا ندیدستی عَلَم های بلند بر قطارش بین

الحاصل؛ صُبحهٔ آن روزِ فرخنده مآل سلطانِ صاحبقرانِ واجب الاجلال به نیّتِ [145a] حصولِ آمال به عونِ مَلِکِ متعال بر توسَنِ اقبال بر آمده،

لمؤلفـــه

به حشمتی که از آن سینهٔ فلک شد چاک نشـــان چاکِ رهِ کهکشانَست بر افلاک

روان گردید و در چنان زمانی که از قیامت نشانی بود مانندِ آفتابِ عالمتاب از دروازهٔ غربی دارالسّلطنه که موسوم است به سَلوی قاپوسی بیرون خرامید.

لمؤلّفـــه

خرامید چون رایتِ شـــــاهِ دین فلک سان روان گشت گویی زمین

رُوارو برآمد به چـــــرخِ نُهم همی گفت بانگِ تبیره که قُم

ز افغانِ کـــــــوس و دَمِ کُرّه نای فلک گشته از حال و رفته ز جای

عَلَم ها به گردون سرافراخته مهمّ ِ ظفـــر با فلک ساخته

صهیلِ نِوِندانِ میـــــدان نَوَرد زده بانگ بر تُوسَنِ تیزگَرد

ز بسیاری مـــــردِ آراســـته زمین بود پُر گوهر و خواسته

ز آلاتِ جنگ و یَراقِ نَبَرد شده غرقِ دریای فولاد مَرد

صفوفِ سوارانِ بحری قـــــطاس چو امواجِ بحر و کفِ بی قیاس

ز سرخ و ز زرد و ز ســـبزِ لـوا شده مثلِ صحنِ گلـــــستان هوا

مجموعِ علما و قُضاة و اعیان و اشراف و تمامی اهالی دارالسّلطنهٔ جنّت اوصاف از شریف و وضیع و ضعیف و رفیع مشایعهٔ بندگان و ارکانِ درگاهِ سلطنت مکان[145b] نموده تخمیناً از سیصد هزار نفْس متجاوز بودند که از دروازهٔ مذکور تا منزلِ مزبور متراکم و متعاقب صف در صف کشیده دیده بر آن عظمت و حشمتِ بی زوال که مصون از عین الکمالِ باد گماشته بودند و دستِ امید به دعای بقای آن جاه و جلال برداشته. و سلطانِ اسلام سنّتِ سلام را بر طوایفِ انام اقامت می‌فرمود تا آنکه به اتاقِ گردون نطاق حلول نمودند. و زبانِ حال و مقالِ مجموعِ انام به مضمونِ این کلامِ اجابت انجام جاری بود که؛

بیـــت

در هر توجّهی که بُوَد رایت ترا اقبال بر یمین و ظفر باد بر یَسار

و با وجود آنکه وفودِ معظّمِ عساکرِ ملایک سعود که عسکرِ روم ایلی و آناطولی و افواجِ بحر امواجِ آقنجی اند هنوز به مواکبِ سلطانِ عالی مراتب ملحق نگشته بودند یک راه را گنجایشِ مواکبِ ظفر دستگاه نبود. بنابراین حکمِ قَدَر قرین صادر گردید که وزیرِ اعظم و بعضی سرداران و آغایانِ بلوک خلقی و شیرانِ معرکهٔ صفدری یعنی لشکرِ ینگی چری در ظلّ رایتِ فلک مِساق از راهِ ییلاق توجّه نمایند و باقی وزرا و پاشایانِ معدلت انتما و دیگر اُمرا و عُظَما از راه های دیگر روانه باشند. و سلطانِ صاحبقران همه روزه شکارکنان و صید افکنان می‌بودند.

نظـــم

نه چندان صید گـــــوناگون فکندند که حدّش در حساب آید که چندند

[146a] ز زخمِ تیرِ هر تازی سـواری زمیـــــــن از خونِ آهو لاله زاری

تا آنکه به ده روز رایاتِ فیروز به دارالخلافهٔ اِدِرنه رسید و صحنِ صحرایِ سرای مماق مضربِ اتاقِ فلک مِساق و رشکِ سطحِ لاجوردی رواق گردید.

لمؤلفـــه

فرود آمد در آن صحـــــرای زیبا شد آن منزل فزون از چرخِ مینا

و در آن مقام دیوانِ عالی شده امیر الامرای آناطولی با بعضی اُمرای آن طرف به شرفِ تقبیلِ انامِلِ سلطانِ کامل رسیدند. و هم در آن دیوان ارکانِ عالی مکان عرضی چند که امیر الامرای مصر در خصوصِ بعضی مهمّاتِ آن جانب فرستاده بود عرض نمودند و جوابِ بر وجهِ صواب ستاده فرستاده را باز ارسال نمودند.

گفتار در نزولِ امطارِ رحمت آثار و حلولِ میامنِ قدومِ سلطانِ معدلت رسوم و ذکرِ حوادثی که تا حینِ عبور از آب صاوه به ظهور رسید

بنابرآنکه یک دوسال قبل ازین در اکثرِ ولایاتِ روم ایلی و آن اقطارِ امطارِ خجسته پی که وحیِ « و مِنَ الْماءِ کُلّ شَیْ ءٍ حَیٍّ » در شأنِ آن نازل است از آسمانِ افاضتِ ربّانی کم رسیده بود و قوّتِ نامیهٔ بَناتِ نبات که تابِ او به آب می‌باشد ضعیف گردیده و خصوصاً در آن سال محصولی بر وجهِ کمال به انبار خانهٔ آمال نرسیده بود و کارِ اسعارِ غلاّت به گرانی و غَلا انجامیده. در چنین سالِ تنگ مجال سفر و ارتحال نزدِ [146b]مردمِ نزدیک بین به غایت دور بلکه محال می نمود. و اکثر اهلِ حزم را جزم بود که آن عزم را در این سالِ جذبِ گرانی تأخیر خواهند فرمود. امّا به موجبِ بیانِ صدرِ این داستان که؛

بیـــت

شهی را که دارنده یاری کند فلک نزدِ او بردباری کند

بعد از دوسه روز که رایاتِ عالم افروز از دارالسّلطنه بیرون خرامید به موجبِ امرِ مدبّرِ بی همتایِ « یُدَبِّر الامرَ مِنَ السّماء» ابرهای ممطارِ پُر ماء از اطراف و اقطارِ هوای ابداع و انشا مثلِ عساکرِ غُزاتِ برق سمات مجتمع شده در رسید و مانندِ کفّ ِ دُر بارِ سلطانِ صاحبقرانِ جود شعار منبسط گردید. یَدِ قدرتِ بی انتها بر حسب؛ « فَأَحْیَا به اَلاَرضَ بَعد موتِها» مجاری عین الحیوان را ازظلماتِ عدم بر خضر و شأنِ بناتِ سکندر عَلَم برگشاد و سحابِ افضالِ مالک المُلکِ لایزال بر موجبِ کلامِ مشحون به حقایق؛ «وَأَنزَلَ لَکُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ» بر لب تشنگانِ دشت و کُهسار بنیادِ افاضت و ادرار نهاد.

بیـــت

بیا تفـــــــرّجِ آیاتِ صـــــنعِ باری کن که داده است به ابر این همه گُهر باری

ولآلی قطارِ باران های دری اثر از شرفِ مَقدمِ سلطانِ بحر و برّ سطحِ زمین را رشکِ چرخِ برین گردانید. و این ندا به گوشِ اهلِ هوش رسانید که:

لمؤلّفـــه

بیا بدایعِ صُنعش کـــــــنون مطالعه کـــن که گشـــت صفحهٔ گلشن مَطالعُ الاَنوار

[147a] به سطحِ آب نماید مهندسِ قدرت به وضعِ نقطه ای هر قطره کارِ صد پرگار

و این افضال لایزال و بی انفصال می‌بود تا آنکه اهلِ ادخار و احتکار و ضابطانِ ذخایر و انبار علاماتِ کثرتِ رحمت و اماراتِ وفرَتِ نعمت را مشاهده نمودند. و ابوابِ خزاینِ ارزاقِ نفّاع را که با قفالِ اطماع بربسته بودند باز گشودند و از خشک و تر به معسکرِ عمّان اثر کشتی های مملوّ و مشحون به غلاّتِ آماده و اَجمالِ پُر احمالِ زاد و زواده را زیاده بر آن کشیدند که وصفِ آن در مکیالِ کلام درگُنجد یا میزانِ بیان کمیّتِ آن را برسَنجد. چنانچه در آن سفرِ خجسته اثر با آنچنان عساکرِ بی حدّ و مرّ توان گفتن که غیر از تنگی دشت و صحرا اصلاً تنگی و غَلا ندیدند و به جز حملِ تیغ و سنان گرانی نکشیدند. القصّه؛ بعد از شش روز که در دارالخلافهٔ اِدرنه اقامت فرموده بودند و مکرّراً عقدِ دیوانِ عدل و داد نموده؛ باز قامتِ رایاتِ ظفر سمات را به اوج سموات برافراختند و کوسِ کوچ را نواخته به جانبِ فیلبه عزیمتِ توجّه را مصمّم ساختند و به هفت منزل بدان شهرِ غم گسل رسیدند و اطراف و سواحلِ آبِ مَرَجِ حیات دَرج را به ورودِ عساکرِ بحر نشان مصداقِ "مَرَجَ البحرینِ یلتقیان" گردانیدند و برای اقامتِ وظایفِ عید و قیام به ادای مراسمِ آن یومِ سعید ده روز در آن مقامِ جنّت ارتسام توقّف فرمودند. امّا نزولِ امطارِ متعاقبِ متوالی درآن ایّام و لیالی به مرتبه ای امتداد و اشتداد یافت که [147b] به هیچ کس در هیچ زمان مثلِ آن نشان نمی‌داد. گویدا بحرِ اخضرِ چرخِ برین برآن سرزمین ریزان بود و کوه های رفعت مآب در موج خیزِ آن آب مانندِ

حُباب می‌نمود. انهارِ سریع الجریان مانندِ آبِ تیغِ بُرّانِ سلطانِ صاحبقران چنان عالم گیر شد که گویدا هیولای عناصر از قبولِ سایرِ صور آبی شده همین یک نوع را صورت پذیر شد؛ امواجِ آن سیل العَرِم را گفتی مگر عزمِ آن بود که تا بحرِ اخضرِ چرخِ دولابی برآید؛ و حوت که منتهایِ بیوت است نزدیک می‌نمود که در آن آب درآید. گروهی از عساکرِ دریا شکوه که خیامِ ایشان بر دامنِ کوه بود کم ماند که از آنجا دست بشویند و دامنِ اقامت افشانده ترکِ آن مقام بگویند. امّا جمعی که در موضعِ آده خیمهٔ اقامت زده بودند اکثرِ ایشان که عزمِ رعایتِ حزم نموده بر حسبِ گفتهٔ؛

لمؤلفـــــه

رخت از این رهگذرِ سیلِ حوادث بربند گرچه منزل بس زیباست ولی پُر خطرست

به وقت و هنگام رخت از آن مقام بربستند و از آن گردابِ بلا رَستند. و آنان که لاابالی وار دست از کنارِ آب و میانِ سبزه زار نشُستند و نِشَستند بعد از هجومِ سیل که نِیلِ مناص مفقود و راه خلاص مسدود بود به آن آب از چرکِ دنیوی و اکثرِ اسباب شست و شویی تمام یافتند و از بیمِ موجِ کوه شعار به اوجِ اشجارِ آن جویبار رویِ توجّه برتافتند و مانندِ مرغانِ سِدره آشیان دل هایِ صنوبر نشان را برای اقامت بر قامتِ آن اشجار[148a] نهادند و بی خور و خواب دیدهٔ انتظار بر تسکینِ آب گشادند. و با آنکه سرایِ عامرهٔ شاهی که در آن شهر است چندانی هم به نهر قریب نیست و بر محلّی فی الجمله مرتفع واقع شده آن آبِ حیات مآب به قصدِ سربلندی شتاب نموده به خاک بوسی آن جناب هم رسید و آنچنان بحری انباشته کفِ خود را پیش داشته فریادکُنان بر آن درگاه سایل گردید.

بیـــت

سایلانِ بارگـــــاهِ جود و احســـانِ توانَد بحر و کان را این همه مال و منال آمد پدید

القصّه؛ بعد از آنکه ده روز در آن مقامِ رحمت اندوز اقامت فرموده بودند یوم الاثنینِ هفتمِ شوّالِ میمنت مآل که آفتابِ عالمتاب از حجابِ سحاب بیرون خرامید ماهچهٔ رایاتِ

دشمن گُسل از آن منزل متوجّهِ شهر صوفیا گردید و بهشتِ قَناق بدان موضعِ بهشت مَساق رسید. سبزه زارِ آن شهرِ اَزهر که از هر باب از چمنِ چرخِ اخضَر با طراوت تر است مُخَیّمِ سرادقاتِ حشمت منظرِ سلطانی گردید؛ و بعضی اُمرای الویهٔ روم ایلی در آن نزهتگاهِ جلی به سعادتِ پایبوس رسیدند و منظورِ انظارِ مهر آثار گردیدند. و هم دران منزلِ ارم سمات فرستادهٔ حاکمِ ولایتِ خِروات که مشهور است به کنزیو اراکی وصاحبِ نُه پاره قلعهٔ معتبر است رسید و به خدمتِ وزرا از جانبِ مشارالیه خبرِ تَقَلُّدِ رِبقهٔ اطاعت و انقیاد رسانید و قبولِ جزیه را گردن نهاد و حکم و فرمانِ قدرمانِ مشتمل بر عطای امن و امان ستاد و تشریفِ قبول پوشیده مصحوبِ مُحصّلان [148b]وجوهِ جزیه و خراج بازگشت

مصراع

این هنـــــوز اوّلِ آثارِ جهـــــان افروزست

و نوزدهمِ شهرِ مزبور از شهرِ مذکور کوچ کرده موضعِ یردربندی محلّ ِ قیامِ خرگاه و خیامِ سربلندی گردید. و در آن منزل امرِ نافذِ سلطانی صادر گردید که وزیرِ مَسندِ اوّل که امیرالامرای روم ایلی بود با وفودِ عساکرِ نامحدودِ آن جانب و دوهزارِ دیگر سوارِ تیغ گذارِ برقی از جوانانِ بلوک خلقی و سه هزار نفر ینگی چریِ تفنگ انداز و صد و پنجاه عرّابه طوپِ دشمن گداز مقدّمهٔ عساکرِ بحرمآثر شده پیش روند.

لمؤلفـــه

چنان لشکری شد روان پیش پیش که باشد حسابش ز هر بیش بیش

و هم در آن منزل جمعی کاردانانِ مهندس و مصلحت گزارانِ مؤسّس را که در صنعتِ جِسر بستن و ترتیبِ معبردادن بر سطحِ آب گره می‌بستند و بر بحرِ اخضَر پایهٔ معبر می‌نهادند پیش فرستادند تا به آلاتِ سلاسل و سفاینی که قبل ازین بر حسبِ حکمِ قَدَر قرین احضار شده بود در پایِ قلعهٔ بلغراد بر نهرِ بحر نهادِ صاوه جسر ببندند و طریقِ عبورِ عساکرِ منصوره را بگشایند. و بیستمِ ماهِ مسطور که منزلِ اِزوور مضربِ رایاتِ عالی آیات بود فرستادهٔ امیر

لوای سمندره رسیده عرضی رسانید مشتمل بر آنکه به یُمنِ اقبالِ توجّهِ سلطانی هفتاد قطعه کشتی که متعلّق به قلعهٔ ... نام بود و از قلاعِ کفرهٔ بدفرجام؛ از دستِ طایفهٔ مذکوره انتزاع نموده جبراً و کرهاً قلعه را هم تسلیمِ بندگانِ [149a] درگاه نمودند و جزیه قبول کرده مطیع گشتند. ودوکس از اعیان که همراهِ فرستادهٔ مذکور آمده به شرَفِ غلامی درگاهِ سامی رسیدند هریکی را سیزده هزار آقچهٔ عثمانی مواجب عطا فرمودند. و همچنان قطعِ منازلِ مقرّره فرموده، یوم السّبتِ بیست و ششم در سبزه زارِ الاجه حصار نزولِ سعادت آثار فرموده سَکَنه و اهالی آن حوالی از بعضی کفّارِ افلاق خصوصاً از مردمِ قریهٔ استانشسته شکایت نموده معروض گردانیدند که کَفَرهٔ آن مقام در هر وقت و هنگام تیغِ کین بر اهلِ این سرزمین بر می‌کشند و به طریقِ حرامیگری قطعِ طریق می‌نمایند؛ بلکه در قُرای این ولایت در می‌آیند و هرچه می‌یابند می‌ربایند. با آنکه هر ساله مبلغ های کثیر از وجوهِ خراج و مقرّری آن اهلِ سعیر به خزانهٔ کثیرالتّوفیر واصل می‌گردید امّا چون نوکِ سنانِ استقامت و عدالتِ این سلطانِ صاحبقران همیشه دافعِ شوکِ شوکتِ مفسدان است و دَمِ خنجرِ بُرّانِ حدّتش در حکّ ظلمتِ ظالمان همدمِ تیغِ خورشیدِ تابان، بعد از تحقیق و کشفِ قضیّهٔ مفروضه جمعی کثیر را از مردمِ عساکرِ بلوک خلقی بر سرِ آن مفسدان فرستادند تا آن کارفرمایانِ تیغ و رُمح بر طبقِ فرمودهٔ «اِنَّ موعِدَهُمُ الصُّبح»[1586] شبگیر بلند نموده مهرآیین به اکمال کین هنگامِ سفیده دم سوادِ قریهٔ آن اهلِ خُسران و نَدَم را احاطه نمودند. و مجموعِ رجال و اطفال و امتعه و اموال و ذکور و اناث و متاع و اثاثِ ایشان را [149b] دستگیر کرده و یغما نموده به اردویِ همایون رسانیدند و نُه نفر را از آن قومِ بد سِیَر که سرمایهٔ شور و شرّ بودند در وادی سَقَر مستقر ساختند و باقی را در ممالک متفرّق گردانیده فروختند.

لمؤلفـــــه

من بگویم که دَمِ تیغِ تو با ظلم چه کرد دَمِ صبح آنچه کند خُور به ظلامِ شبِ تار

1589 قرآن کریم .11/81

ویوم الاثنین بیست و هشتمِ شوّالِ ختم بالاقبال باز کوسِ کوچ را نواختند و اَعلامِ اِعلامِ حرکت را برافراختند. و عساکرِ نصرت محمل منزل به منزل افواج افواج افواج مانندِ بحرِ موّاج از هر سوی به اردویِ ظفر خوی می‌شتافتند و شرفِ وصول به آن معسکرِ عظمت شمول در می‌یافتند تا آنکه ثالثِ ذیقعدةُ الحرام رایاتِ ظفر غایاتِ شاهی مانندِ سروِ سهی بر کنارِ آبِ مورآوه افراخته گردید و از آن منزل کوچ فرموده محلّی قریب به موضعِ بانیتجه مُخیّمِ عساکرِ نصرت مآثر گردید. و چند روز در آن مقامِ اِرَم ارتسام اُتراق فرمودند. و در آن مرغزار فرستاده ای از جانبِ خانِ تاتار سعادت کرای خان رسید و عرضه ای رسانید. مضمون آنکه چون حُکمِ قَدَر اعتبار شرفِ استطار یافته بود که خان به جهتِ محافظتِ نواحی کفه و جانبِ دشتِ قبچاق دست از محلّ و مقامِ خود بازندارد و ساکن باشد؛ امّا جمعی کثیر را از عساکرِ سیل رفتارِ تاتار به رسمِ تاخت و ایلغار به اطراف و جوانبِ دیارِ کفّارِ نیمسه وله روانه گردانَد. بعد از امتثالِ [150a] امرِقضا مثال برادرزاده اش اسلام خان که از دیرباز مدّعی سلطنتِ آن مملکت و مُنتَهِزِ فرصت بود چون معلوم نمود که خانِ مشارالیه اکثرِ عسکر را به امرِ قَدَر نهاد متوجّهِ جهاد ساخته است و خود بساطِ اقامت انداخته این صورت را غنیمت شمرده با لشکری بی پایان چنانچه تُرکان به سویِ خوانِ یغما تازند بر سرِ خان تاخت. مشارالیه هم اعتماد بر تأییدِ سبحانی کرده و توسُّل به یُمنِ اقبالِ سلطانی نموده با اندک مردمی که نزدِ او حاضر بودند با خُصَما مقابله و مقاتله نمود. و چون خانِ مومی الیه را بر وفقِ نام نامی انتساب به این آستانهٔ دولت است و دولتِ ساری به عونِ عنایتِ باری جلّت قدرتُه روز هفتمِ شوّالِ ختم بالاقبال نسیمِ فتح و ظفر از جانبِ خان وزیدن گرفت و صَرصَرِ اقتدار غبارِ انکسار را بر فَرقِ فِرَقِ مخالفانش بنیادِ پاشیدن نهاد و خانیانِ سعادت پرست بر خانیانِ لشکرِ دشت دست یافته اکثرِ ایشان را مانندِ گیاهِ صحرا به داسِ تیغِ بُرّا از پای در انداختند و صحرایِ کفه را از خونِ آن قومِ سرنگون لاله گون ساختند. و بعضی دیگر که از ضربِ تیغِ آبدار فرار نموده خود را بر آبِ اُوزه زدند؛ بیش از اندکی نَرَستند.

لمؤلفـــه

انقیادِ امر و نهی است هر که را عـــــادت بُوَد　　فتح و نصرت را بِدان صاحب سعادت اقتداست

و متعاقبِ این خبر فرستادهٔ دیگر ازجانبِ یانوش قرال رسید و مکتوبی رسانید. [150b] مضمون آنکه؛ چون خبرِ توجّهِ رایاتِ ظفرمآل نزدِ فرندوش قرال به صحّت رسید دانست که البتّه نوشداروی عنایتِ پادشاهانه به کامِ جانِ یانوش خواهد رسید. پیش از رسیدنِ عساکرِ اسلام و هجومِ غُزاتِ مُقدام در قلع و قمعِ مشارالیه سعی و اقدام نموده دوازده هزار کافرِ خونخوار با یکی از صنادیدِ اُمرای خود بر سرِ او فرستاد. مشارالیه هم با لشکری معدود که نزدِ او موجود بودند به اقبالِ سلطانِ سکندر نهاد استناد نموده تیغ های برق ابتسام را از نیامِ انتقام آختند و برسرِ اعدا تاختند و قریب به دوهزار نفر را از آن قومِ لئیم به وادی جحیم فرستادند و دادِ مردی بدادند. و جمعی کفّارِ ضلالت شئون که به محافظتِ شهر و قلعهٔ بُدون موسوم بودند چون این خبر را شنیدند کس فرستادند و از فرندوش قرال برای حفظِ شهر استعانت نمودند و دیگر لشگر طلبیدند. مشارالیه هم از ابطالِ رجال و مبارزانِ اهلِ ظلال یک هزار و صد نفر کافرِ بی فرّ گزیده روانهٔ صوبِ بُدون ساخته است. و آن قومِ ظلمت شعار در شبِ تاری که از قلوبِ آن قومِ منکوب تیره تر بوده خواسته اند که به هوای بُدون از آبِ طونه بگذرند. اکثرِ آن خاکسارانِ غرق شده از مَمرّ آن آبِ عظیم به آتشِ جحیم پیوسته اند و باقی جَسته و بازگشته اند. و چون اهلِ حصار بر این واقعه هم مطّلع گردیدند به یکبار رمیدند و دست از محافظتِ حصار باز کشیدند. چون وقوعِ [151a] این دو حال هم از آثارِ اقبالِ سلطانِ عدالت منوال بود وزرایِ عظام در پایهٔ سریرِ گردون مقام معروض داشتند:

لمؤلّفـــه

ظفر چون بندهٔ درگاهت آمد　　سروشِ فتح پیکِ راهت آمد
هرآنکو شد غلام این آستان را　　که منزلـــــــگاه آمد راستان را
شود فتح و ظـــــفر اورا طُفیـــــــلی　　به هم چون خواجه هاشان راست میلی

روزِ چهارشنبهٔ هشتمِ ماهِ مذکور باز لوایِ منصور را برافراختند و نایِ صور صورت را نواخته کوچ فرمودند. تا آنکه به چهار منزل پایِ قلعهٔ بلغراد مضربِ اوتادِ خیامِ فلک نهاد گردید. و در آن منزل هفت روز اُتراق فرموده از کفّارِ قلعهٔ سپش نام که از قلاعِ دارالحرب بود چند نفر کافر را که به قصدِ تعرّضِ لشکریانِ اسلامی بیرون آمده بودند دستگیر کرده به معسکرِ ظفر اثر رسانیدند و همه را تا مقرّ سَقَر دوانیدند. و در آن ایّامِ اُتراق وزرای آصف سیاق دفترِ عرضِ جبه خانهٔ بحر نشانه را بازدید نمودند.

ذکرِ عبورِ سلطانِ ظفر علاوه از نهرِ صاوه

یوم الخمیس سادسِ عشرِ شهرِ ذیقعدةُ الموقّر که سلطانِ عالم نور برای عبور بر نهرِ افق مشهودِ مشهور الواحِ اشعه را کشید و اَعلامِ زرافشان را برافراخته بر آن معبر روان گردید رایاتِ فتح آیاتِ سلطانِ سکندر درایات با وفودِ سعود و اقبال [151b] از جسرِ مَجَرّه مثالی که بر نهرِ بحر سؤالِ صاوه بسته بودند بنیادِ عبور فرمودند و سه شبانه روز آن عسکرِ فیروز بر آن معبرِ معتبر مرور و عبور می‌نمودند.

لمؤلفـــه

از رای صبح آیین در یک نفس توانی دریای آتشـــــین را از آب بگذرانی

تا آنکه جزیرهٔ سرَم را به فرّ مَقدمِ میمنت شمیم مکرّم گردانید و تمامِ آن مقام محلّ قیامِ بی آغاز و انجام گردید و اطنابِ آنها مثلِ اشعهٔ بیضا از شرق تا غرب رسید.

نظـــم

مانَد مُخَیّمِ تو به لشـــــگرگهِ نجـــــــوم کـز شرق تا به غرب خیامست و لشگرست

فی الجمله خود به عدّت و لشگر چه حاجتست آن را که عون و نصرتِ حق یار و یاورست

روزِ دیگر که سلطانِ تخت اخضر دیوانخانهٔ ایوانِ گردون را به یُمنِ طلعتِ همایون منوّر گردانید و باز بارِ عام داده آثارِ انوارِ شمسهٔ طاقِ بلند رواق را به اطرافِ آفاق رسانید؛ به امرِ اَسنای شاهی دیوانِ اعلای پادشاهی انعقاد یافت و لَمَعاتِ عنایاتِ سلطانی بر ارکانِ قصرِ دولتِ جاودانی تافت. مجموعِ اُمرای روم ایلی و سردارانِ ثُغورِ اسلامی به وسیلهٔ وزرای کرام در آن مقامِ بالشّام بر پایهٔ سریرِ سدرهٔ اِرتِسام سرافزار گردیدند و به سعادتِ التفاتِ پادشاهانه رسیدند. و درآن مجال ایلچیی از جانبِ فرندوش قرال رسید و مکتوبی نامرغوب که به خدمتِ وزرای آصف اسلوب نوشته بود رسانید. در اوّلِ کتابت از خدمتِ وزرایِ با درایت استشفاع نموده بود و بساطِ تضرّع را گشوده که: مأمول [152a] از الطافِ آن بزرگان آنست که به زلالِ اصلاحِ فتنه نشان خاطرِ بحر مآثرِ سلطانی را با این مُخلص صافی گردانند

و نوعی نمایند که رایاتِ ظفرمآب به دین روی آب نگذرد و بر ضعفای این ممالک ترحّم نموده باز بلدان و امصارِ این دیار را پایمالِ بادپایانِ صَرصَر نشانِ غازیان نگردانند؛ تا آنچه وظیفهٔ خدمت و طریقهٔ مصادقت است ظهور یابد و ابوابِ آمد و شد از طرفین مفتوح باشد . و اگر چنانچه این مأمول در حَیّزِ قبول نزول نخواهد نمود ما هم نه آنست که قادر بر مقابله و مقاتله نباشیم یا به حسبِ قوّت و عدّت قصوری داشته باشیم .

مصراع

کلکِ ما نیز زبانی و بیانی دارد

چون وزرای نیکو رأی مضمونِ این مکتوب را معروضِ پایهٔ سریرِ فلک نظیر گردانیدند سلطانِ صاحبقران به لفظِ بلیغ البیان فرمودند که الحمدلله والمنّه که اگر بر همان عرضِ تَضَرُّع و تَشَفُّعی که در اوایلِ مکتوب اظهار نموده بود اختصار می‌کرد نزدِ مُروّتِ شاهانه لازم می‌نمود که تحمیلِ خراجی معیّن بر وی نموده تعّرضی به دیارِ او نمی‌رسانیدیم و یانوش را به وجهی دیگر تسلّی نموده عنانِ یکرانِ عزیمت را هم از این مقام باز می‌گردانیدیم. امّا چون در اواخرِ مکتوبِ غوایت انتها به حکمِ انّما الاُمور بِخَواتیمِها دم از مقامِ لافِ بی پایان که حاصلش عدم است زده و قدم در بادیهٔ مقابله و مخاصمه که سر منزلش نَدَم است نهاده؛ بر ذمّتِ غیرتِ پادشاهانهٔ ما واجب گردید[152b] که انشاءالله المجید از آبِ دراوه هم عبور نموده بر طبق « فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم » سیلِ حسامِ آبدارِ غازیانِ صَرصَر شعار را بر دیارِ ادبارِ او بگشاییم و رُخسارِ زیان و خِسارِ او را در آیینهٔ تیغِ بی دریغ بدو بنماییم و بنابر آنکه؛

بیـــت

در آیینِ شاهان و رسمِ کیان پیام آوران ایمنند از زیان

اگرچه گفتارِ ایلچی از جادهٔ ادب انحراف داشت رخصتِ انصرافش داده نوّابِ جهان مدار جواب دادند که فرندوش را بگوی که همان برجای خود ثابت قدم باشد که انشاءَالله الجبّار

جوابِ این مکتوب و این گفتار به زبانِ صَمصامِ آبدار در مواجهه گفته خواهد شد و مقابلِ این نامهٔ خام با خامه رساله ای به اقلامِ رماح خطّی بر صفحهٔ حالِ آن خاطی نگاشته خواهد گردید.

نظـــم لمؤلفـــه

بگویم جوابت به تیغ و سنـــــان که باشد به تندی چو آبِ روان

بعد از آنکه این جواب را فرمودند فی الفور امر به کوچ نمودند.

نظـــم

برآمد ز هَر ســـو درایِ شتر ز بانگ تهی مغز را کرده پُر

ز دریاچهٔ صـــاوه تا انکـــــروس به جوش آمد از هیبتِ بانگِ کوس

به موکب روان لشـــکر از هر کنار نه چندانکه دانَد کس آن را شمار

و سابقاً به تاریخِ سنهٔ ثلث و ثلثین و تسعمایه که به عزمِ غَزای اُنکروس و فتحِ دیارِ آن [153a] کَفَرهٔ منکوس از آبِ صاوه عبور فرمودند بر ساحلِ آبِ طونه عبور نموده بودند. و حصون و قلاعی که بر آن مَمَرّ بود مانند تبر و اردین و ایلوق و غیرهما به حیطهٔ تسخیرِ بندگانِ مُلک گیر درآمده بود. و رایتِ غلبهٔ اهلِ دینِ متین بر بروجِ فلک قرینِ آنها برآمده. چنانچه بعضی از تفاصیلِ آن در داستانِ آن سفر مسطور است. این نوبت رأیِ عالم آرایِ سلطانی عزمِ فتحِ اکثرِ آن جزیره نموده چنان اقتضا فرمود که از کنارِ آبِ مذکور کناره گرفته بر وسطِ جزیرهٔ مزبوره و دامنِ کُهسار گذار فرمایند و قلاعی که در آن ارباع واقع است آنها را هم به لطف و عُنف تسخیر نمایند و رقابِ اربابِ محلّ مذکور را که به غلظت و سرکشی مشهورند به ربقهٔ انقیاد درکشند. بنابر این رأی رزین رایاتِ مُلک گشا متوجّهِ آن راه گردید. در منزلِ اوّل که قُربِ قریهٔ زابوپچه بود دزدارانِ سه قلعه با رؤسای قُرای آن آمدند و اطاعت نموده ادای جزیه را گردن نهادند و امان نامهٔ شاهی ستادند. و اسامی آن قلاع اینست: نَمچه زابوپچه و پودغراد. و روز دوّمِ آن در مقابلِ قلعهٔ بکوردلن که در جانبِ دیارِ اسلامیه واقع

است و سابقاً در سنهٔ سبع و عشرین و تسعمایه در اثنای سفرِ بلغراد فتح شده بود نزولِ سعادت شمول فرمودند. و در آن منزل دیوان عالی انقعاد یافته وزرای عظام تحصیلِ خراج و جزیهٔ کَفَرهٔ ممالکِ محروسه را که هر ساله (...) می‌شود به بعضی بندگانِ درگاهِ عالمپناه رجوع نمودند و دفاترِ آن را تقسیم و تسلیمِ آن جماعت نموده باز ایشان را [153b] از آبِ صاوه به جانبِ دیارِ اسلامیه گذرانیدند. و یوم الجمعهٔ بیست و چهارمِ ماهِ مزبور که لوایِ منصورِ سلطانِ فلک منشور مطلعِ تباشیرِ نور گردید کوتوالانِ قلعهٔ دیمتروفجه و پَرجَوتو و چرته ابوابِ قُلاع را گشوده و قبولِ جزیه نموده؛ مفتاحِ هر سه قلعه را برای فتحِ بابِ نجات تسلیمِ نوّابِ آصف سمات نمودند و امان نامه ستادند. و در آن مَقَرّ از دو بانِ معتبر که یکی به نراغرب بشقو موسوم و دیگری به تحیانوش معروف؛ دو کس آمدند و پیشکش و خراج آورده اظهارِ انقیاد نمودند و برای آمدن به درگاهِ جهانپناه استجازه کرده امان نامه ستادند. و بر همین منوال در هر نزول و ترحال چند قلعه از قُلاعِ آن جزیره مفتوح گردید و جزیهٔ رعایایِ اکثرِ بلدان و قُرایِ آن ادا و مودّا شده به خزانهٔ عامره رسید و می‌رسد. و قلعهٔ اوسیک و الپاود و پوراج و وقود هم از آن قبیل معدود است. الحاصل؛ آنها که از رویِ سرکشی و عصیان بلکه از خوفِ صولتِ غازیانِ بادپای احتراز و احتیاط را تا قُلاعِ چرخِ ارتباط رانده و بر اتباع و اشیاعِ خود مضمونِ آیهٔ خرّم مکنون«حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ»[1587] خوانده بودند چون موروار کمرِ تذلّل و انقیاد را بر میانِ جان می‌بستند و از مقامِ سرکشی نازل گشته؛ [154a] خراج و جزیهٔ معتاد را مانندِ رَجلِ جَراد می‌آوردند و به طوع طوقِ اطاعت را تقلّد نموده مقالیدِ قُلاع را تسلیم می‌نمودند؛ به حُسنِ رعایتِ بی کرانه و اعطای امان نامه مَرعی می‌شدند و قاضی اسلام و حاکمِ معدلت مرام برایشان می‌گماشتند و می‌گذشتند. و بعضی دیگر که آتش وار بر تمرّد و ادبار اصرار می‌نمودند حصارِ ایشان را با خاک همجوار ساخته

1590 قرآن کریم .27/18

به آبِ تیغِ آتش بار و بادِ حملهٔ مردانِ کار نایرهٔ طغیانِ ایشان را فرو می‌نشانیدند. تا آنکه به تأییدِ یزدانی دولتِ سلطانی کار کرده در آن ولا چندان ولایت و مملکت از آن جزیرهٔ کبیره مفتوح گردید و به قبضهٔ تصرّفِ نوّابِ کامیاب رسید. که هر ساله سی بار صدهزار آقچهٔ عثمانی از آن محالّ به بیت المالِ بحر مثال عاید می‌گردد؛ و محلّ اقامتِ قامتِ شش هفت لوایِ معتبر است.

نظـــم

تا رایتِ مظفّرِ سلطانِ خاوری سرِشام عزمِ مملکتِ باختر کند
باد از قدّ رایتِ رأیت چنانکـــــه او هر روز فتحِ عرصهٔ مُلکی دگر کند

و چون سیرِ آن جزیرهٔ پردیر منتهی شد به محلّی که ده روزهٔ راه از محلّی که مقابلِ شهرِ اوسک باشد دورتر بود و بعد از آن گِلاب های پر بیم و خَلاب های عظیم پیش می‌آمد که اگر فی المثل مرغ آبی بر آنها نشستی مانند مگس در جُلاّب فرو رفتی و گذارِ آن عساکرِ بی‌حدّ و شمار بر آن محالّ در آن مجال متعذّر بلکه محال می‌نمود لاجَرَم آن محلّ را برای سرحدّ [154b] ممالکِ سلطانی و محلّ اقامتِ اُمرای ثُغَرِ اسلامی تعیین فرمودند و مقرّر نمودند که از جزیرهٔ مزبوره به حسبِ طول از ساحلِ نهرِ طونه تا این محلّ که فرسودهٔ حوافرِ نوافرِ غُزات گردید و به حسبِ عرض ما بینِ دو آبِ صاوه و دراوه داخلِ دیارِ اسلامیّه و ممالکِ محمیّه باشد. و امرِ عالی صادر گردید که ابراهیم پاشا پیش رفته بر آبِ دراوه در محلّی که قابل باشد جِسر ببندند و طریقِ عبور بگشایند. و وزیرِ مشارالیه مسابقت نموده به استخدامِ کاردانانِ مهندس و استادانِ مؤسّس در دو روز بر آن آب جسری بر دوازده قطعه کشتی بزرگ بستند که مَجَرّهٔ کهکشان نسبت به آن ناتمام می‌نمود. و یوم الاثنینِ رابعِ شهرِ ذی الحجة الحرام رایاتِ ظفر ارتسام مانندِ خورشیدِ جهان خرام که در خان های بروجِ دوازده گانه روانه گردد بدان معبرِ معتبر رسید و ساحلِ آبِ طونه غرقِ دریای لشکرِ بی انتها گردید. و بعد از عبور همان زمان به موجبِ امرِ قَدَر مکان چاوشان و یساقچیان به اطراف و

اقطار دوانیدند و جار و یساق رسانیدند که هیچ فرد از عساکرِ صولت شعار و غُزاتِ ظفر آثار به ساکنان و مقیمانِ این دیار که از نهرِ طونه است تا دارالمُلکِ بُدون بهیچوجه تعرّض و آزار نرسانند که من بعد داخلِ ممالکِ سلطانیه است. و با وجودِ آنچنان عساکرِ خونخوارِ بی حدّ و شمار آسیبی بسیار به رعایای آن دیار نرسید و برخلافِ سابق زیانی معتدّ به ایشان لاحق نگردید. [155a] و چون ایّامِ عیدِ سعید رسید بر ساحلِ نهرِ طونهٔ بحر نمونه اقامتِ مراسمِ عیدِ بحر نمودند. و جمیعِ وُزرا و اُمرا و اعیان و عُظما به تقبیلِ پایهٔ سریرِ فلک عدیل رتبهٔ قدرِ خود را افزودند و سماطِ هامون انبساطِ نعمِ آن روزِ فرخنده شمیم را در صحنِ آن صحرا کشیدند. و قبل از این چند بار فرستاده های یانوش قرال به خدمتِ وُزرای آصف مثال آمده بودند و برای آمدنِ مشارالیه از آرای وُزرا استجازه و از کیفیّتِ آن استفسار نموده بودند که در کدام مقام آهنگِ تحصیلِ سعادت نموده به عزمِ تقبیلِ سُدّهٔ فلک ارتسام به رسمِ بندگی برسم؟ و نوّاب جواب داده بودند که چون محلّ آن برسد اخبار خواهیم نمود. بنابر آن مواعده همان روز که از آبِ دراوه عبور به ظهور رسید. بعضی ایلچیانِ قرال را که حاضر بودند به صوبِ مشارالیه فرستاده رخصت نمودند که بعد از این متوجّهِ درگاهِ فلک آیین گردد و در صحرای مهاج به شرفِ آن دولتِ با ابتهاج برسد. و در تعیینِ آن مقام اتّفاقاً لطیفهٔ غریب از لطایفِ ربّانیّه و سِرّی عجیب از بدایعِ سبحانیّه مندرج بود. و آنچنان بود که چون به تاریخِ سنهٔ ثلث و ثلثین و تسعمایه بر وجهی که سابقاً مفصّلاً و آنفاً مجملاً مذکور و مسطور گردید فتحی که سرآمدِ فتوحاتِ اسلامیه است در همان دشت دست داده بود و بنیانِ قصرِ دولتِ بی دینان در آن مکان بر زمینِ مذلّت و هوان فتاده و زیاده بر چهل [155b] هزار نفر از اهلِ سَقَر که به تیغِ جوشن شکافِ غُزاتِ حیدر مصاف کُشته گَشته؛ اجسادِ بی سجودِ ایشان پشته پشته بر هم چیده بود و برای اِعلامِ اَعلای دینِ سیّد المُرسلین صلوات الله و سلامه علیه چندین مناره از سرهای آن گردنکشان در آن سرزمین سر به چرخِ برین کشیده بود و هنوز آثارِ آن حالِ عظیم الاعتبار آشکار بود؛ حکمتِ الهیّه اقتضای آن فرمود که در

همان مقامِ قهر و انتقام آثارِ لطف و انعام به ظهور رسد و یانوش از نوش داروی الطافِ سلطانِ کریم الاوصاف بهره مند گردد. تا بر طبقِ مفهومِ اَحسَن القول که « شَدِیدِ الْعِقَابِ ذِی الطَّوْلِ» [1588]آثارِ لطف و قهرِ اله جلّت ذاته عن الاشباه از مظهرِ خورشید اشتباهِ السّلطان ظلّ الله در یک محلّ سِمَتِ ظهور یافته باشد و انوارِ وضوحِ کمالِ صفتِ ظلّیّت در ذاتِ این پادشاهِ عالی صفات بر ضمایرِ اهلِ بصایر به اَوضَح وجهی تافته گردد.

نظـــم

در منزلی که چون دَمِ روح القُدُس روان — امروز اَمرِ نافـــــــذِ او بس روان بداد

زین پیش تیغش از سرِ بی مغزِ دشمنان — نسرین چرخ را چو همای استخوان بداد

1588 قرآن کریم .40/3.

ذکرِ آمدنِ یانوش قرال و رسیدنِ بالشّامِ گوشهٔ سدّهٔ سدره مثال

یوم الاربعای چهاردهمِ ذی الحجّهٔ مذکوره که دشتِ مهاجِ ظفر منهاج مُخَیّمِ سرادقاتِ عظمت اماراتِ سلطانی و مضربِ اتاقِ گردون مساقِ خانی گردید [156a] و اطنابِ خیامِ عساکرِ انجم احتشام مانند اشعهٔ کواکب از مشارق تا مغارب رسید؛ نوّابِ درگاهِ رفعت مقام برای اظهارِ حشمتِ دینِ اسلام از پایهٔ سریرِ سلطنت مصیر استیذان نموده وضعِ ترتیبی نمودند و طرحِ تزیینی افزودند که دیدهٔ دوربینانِ انجم نزدیک بود که از مشاهدهٔ لَمَعانِ آن رونق بر آن نَسَق خیره شود و چشمهٔ آفتابِ سیمین حباب دور نمی‌نمود که از رشکِ صفای آن زینت و بها بر آن وتیره تیره گردد. اوّلاً محلِّ قُناقِ یانوش قرال را از مقامِ خرگاهِ سعادت قیام مسافهٔ پنج فرسخِ تمام دورتر تعیین نمودند.

بیـــت

دو منزل کم و بیش نزدیکِ شاه تَبیره فرو بست و زد بارگاه

و سراپردهٔ سر به فلک کردهٔ شاهی را مانندِ دایرهٔ محیط چرخِ خرگاهی در نزهتگاهی که چون قلوبِ کرام فسحتی تمام داشت بر پای داشتند. و باز مرتبهٔ دیگر در درونِ آن سراپرده سرادقاتِ خاصّ سلطانِ سکندر خواصّ را برافراشتند. چنانچه خطِّ مستقیمِ واصل در میانِ آن دو سراپردهٔ فلک اصطناع زیاده بر پانصد ذراع بود.

بیـــت

سرای پردهٔ قوس و قزح فرازِ افق نشان ز پرده و خرگاهِ شهریار دهد

و در میانِ آن مَسکنِ بسانِ دل در وسطِ بدن قلّهٔ بارگاه و قُبّهٔ خرگاهِ رزینِ شاهی را به قَمهٔ چرخِ برینِ خرگاهی رسانیدند. و چترهای زرّینِ رنگین طنابِ حشمت نصاب را [156b] مانندِ طبقهٔ زجاجیّهٔ دیده که با طنابِ نور بر طبقهٔ ملتحمه کشیده اند بر فوقِ آنها منبسط گردانیدند. و در میانِ آن دو سراپرده که یکی محیط بود بر آن دیگری سایبان های زردوز و کندُلان های زربفتِ عالم افروزِ از هر طرف بر افراخته چنان درهم بافتند که مقدارِ

درهمی آفتاب را در آن مکانِ فلک جناب نیافتند. بلکه از کمالِ آن زینت و رونق لَمَعانِ شمسهٔ ایوانِ ازرق را لایق ندیده در آن میان راه ندادند و در عقبِ آن سایبان هایش باز داشتند.

لمؤلّفــه

آنجا که برکشند برای تو ســـــــایبان خورشید کیست تا که در آید در آن میان
کردم گُمان که ماه زَند خرگهَـت ولی بـــاشد مکانِ جاهِ تو برتر از آن گُمان

و عسکرِ ظفر پیکرِ ینگی چری خیامِ کواکب انتظامِ خود را که غیر محصور است و نامعدود به دستورِ معهود یک میدان وار دورتر از اطراف و حوالی سرادقاتِ جلالی بسانِ دایرة البروج که برگِردِ قطبِ فلک عروج درآید نصب نمودند. و در این دایره مقابلِ درگاهِ خرگاهِ فلک جاه دروازهٔ بلند آوازه ای که عرضِ آن صد گز بوده باشد گذاشتند. و از دو جانبِ آن خیامِ آغای عسکرِ مزبور محمّد آغا و صنادیدِ آن قومِ مسفور را برافراشتند و به رسم و قانونِ آلِ ظفر مآلِ عثمانی در صحرایی که پیشِ رویِ این نزهتگاه بود مایل به دستِ راست خرگاهِ وزیرِ اوّل وبرتلوا و سایرِ وزرای معوّل هر یک در محلّ و مقامِ مرسوم بر طبقِ [157a] فرمودهٔ «وَمَا مِنّا إلا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ » سرادقات و خیامِ رفعت را برافراشتند و هرکدام جداگانه اردوی عظیمی مرتّب داشتند. و باز همچنین سایرِ اُمرا و عُظَمای درگاه و سردارانِ افواجِ عساکرِ بحر اشتباه در اطراف و جوانبِ وزرای کامل السُّعود به دستوری که همیشه مقرّر است و معهود جای گزیده و سرادقات و خیام را برکشیده بودند. و در منتهای این وفودِ بی انتها اُمرای سرحدهای ممالک و سپهسالارانِ اطراف و مَسالک که به اوج بکلری معروفند و به کثرتِ لشکر و عدّتِ وافرِ بی مکنت و حشمت موصوف؛ هر یکی با توابع و لواحِقِ خود اردویی عظیمی مرتّب داشته و سرادقات و خیام برافراشته. گویدا که کواکبِ چرخِ برین بر بسیطِ رویِ زمین نزول نموده بود. بلکه کرهٔ خاک کوکبهٔ خود را بر افلاک افزوده. الحاصل؛ منازلِ عساکرِ عالم شمول به حسبِ طول تا قُربِ منزلِ یانوش بلکه با او دوش بر دوش بود

و به حسبِ عرض چندانکه خطوطِ شعاعیّهٔ باصره از هر طرف به منتهای اطنابِ خیامِ کواکب ارتسامِ ایشان نمی‌رسد بر این وجه طول و عرضِ کوه و هامونِ آن ارض را فروگرفته بودند و اوتادِ قرار در مقارِ خود فرو برده.

لمؤلّفــه

ز بسیاری لشکر آن مرز و بوم　　شده موج زن مثلِ دریای روم
حبابش بُد از خیمهٔ بی شمـــار　　نهنـــــگانِ او گَشته مردانِ کار

[157b] و بر ضمایرِ اهلِ بصایر مخفی نماند که این ترتیب و این منوال در هر سفر و هر حال عادت و قانونِ این درگاهِ ظفرمآل است. نه آنکه مخصوصِ این روز بوده باشد امّا در این مقام به تقریبِ معلوم شمّه ای در حَیّزِ تقریر و تحریرِ اقلامِ اِعلام رسوم درآمد. القصّه؛ صبحهٔ یومِ الخمیسِ پانزدهمِ شهرِ مزبورِ میمنت تأسیس که دم از نَفَسِ اهلِ تقدیس می‌زد چون زرّین نایِ شعاع را به دمِ صبحِ لمّاع نواختند و خرگاهِ نور را بر نزهتگاهِ سرور برافراختند؛ خورشیدِ جمشید آهنگ آهنگِ اورنگِ فیروزه رنگ فرمود و سطحِ هوایِ اَنوربیز و نطعِ زمین را گلریز کرده کمالِ جمالِ خود را به اهلِ زمین و زمان نمود. نوّابِ کامیاب به ترتیب صفوفِ صنوفِ عساکرِ بی پایان و تزیینِ دیوانِ حضرتِ سلیمانِ زمان صاحب قرانِ فریدون نشان به بَسط الله علی بسیط الارض و انوارِ معدلته و خلد ظلال سلطنته اشارت نمودند. اوّل فرقهٔ صولاقان و یایا باشیان مکمّل و مرتّب همه مُتَوَّج به تاج های سفیدِ بلندِ مُذَهَّب و مُقَلَّد به کمرِ شمشیر های زرّین و سیمین که به دولتِ بندگی سلطانِ دولت قرین سربلندی یافته اند و از فرّ پرهای تاج های ایشان گویدا طُیورِ هوایِ سرور بر درگاهِ سلیمانی پَر در پَر بافته اند؛

لمؤلّفــه

گروهی کز کمالِ جان سپاری　　ز لطفِ شاه برخوردار باشند
برای نصرتِ دین چون ملایک　　همه پَردار و فَرّ آثار باشند

[158a] از دو جانبِ درگاهِ رفعت دستگاه به اقدامِ عبودیّت برخاستند و صف ها برآراستند و بر تَلوِ ایشان دوازده هزار عسکرِ آتشبارِ کینه گذارِ ینگی چری مجموع مزیّن و مُتوَّج به تاج های نمدِ سفیدِ زردوز و مسلّح به تفنگ های عدوسوز و اقواس و سهامِ دشمن دوز غرقِ آلات و اسلحهٔ حدید که مظاهرِ مُؤَدّای « عِبَادًا لَنَا أُولِی بَأْسٍ شَدِیدٍ » دو رویه ایستادند و به حُسنِ ترتیب و تزیین دادِ شوکت دادند. امّا شش هزار نفر از این جمله که قوّاسانِ فتنه نشانند و علی الدّوام به عَصَبیّتِ دینِ اسلام از کمالِ توانایی و اقدام سهامِ آلام را بر بوتهٔ قلبِ اَعدا می‌اندازند و هدفِ تیرِ مَحِن از صندوقهٔ سینهٔ دشمن می‌سازند؛ مانندِ غمزهٔ خوبان و مژگانِ محبوبان صف کشیده تیرها در کمان حاضر و یک اشارت را ناظر ایستاده بودند.

لمؤلفـــه

صفی همچو مژگانِ خوبانِ مَست که هر طُرفَةُ العین قلبی شکست

و شش هزارِ دیگر که تفنگچیانِ شهاب کردارند مجموعِ تفنگ های صاعقه بارِ ثُعبان آثار را بر سرِ دست آماده و مهیّا داشته؛ و بازِ بازی آتشِ خصم گدازی بر آن گماشته؛ همه با حربه‌های ثُعبان آیین که از هر طرف به اَعدا دندانِ کین می‌نمود صف آراسته بودند.

لمؤلفـــه

بر اَعدا چو ریزند رویین تگرگ ز بُســـــتانِ عمرش نمانند برگ

و در منتهای ایشان جماعتِ طوپچیان بودند که پانصد عرّابه طوپ های رعّاده را [158b] که هر یک اژدهایی بود دهان گشاده و آتش در جانِ اَعدایِ ظلمت نهاد نهاده از هر سو رو در رو باز داشته بودند؛ و از برایِ اَعلامِ اعدا نیرانِ آن را به فلکِ اثیر برافراشته.

لمؤلفـــه

مگو طوپ ها هر یکی اژدری فشـــــانده ثُریّا به روی ثَری

و در عقبِ این دو صفِ بی انتهای پیاده از ده هزار زیاده فارِسانِ میدانِ دلاوری و

حارسانِ درگاهِ عدل و داوری یعنی عساکرِ برقی موسوم به بلوک خلقی باز دو رویه صف کشیده بودند؛ و به نهایتِ نسقِ رونق رسیده؛ جملگی معمّم به عمایمِ شوکت اساس و معلّم به فَرّ ابلق پَر و بحری قطاس هر یکی به صورت مانندِ طاووسِ زرّین و به صولت مثلِ شیرِ عَرّین همه مُلَبّس به البسهٔ پُر تزیین و مسلّح به اسلحهٔ مهابت قرین بر اسبانِ صَرصَر خرامِ عقاب اندام سوار و با ارماحِ خارا گداز مصدوقهٔ کلامِ صدق اخبارِ فجاسر اخلال الدّیار و هر بلوکی از فِرَقِ هفتگانه مخصوص به علامتی و ممتار به نشانه ای بودند.

لمؤلّفــه

هر جوانی به چابکی چــون بَرق گشته اندر لبـــــاسِ بَرقی غرق
بر میـــــــان بسته تیغِ آتش بار بر نَوَندی ســـــحاب وار سوار

و متّصل به ایشان از دو جانب اُمرای الویهٔ عساکرِ مُصابرِ روم ایلی و سوباشیان واعیانِ ایشان بودند. از هفتاد هشتاد هزار نفر بیشتر هر میرسنجقی رایتِ خود را به چرخِ [159a] صاحب درایت برافراشته بود؛ و توابعِ انجم لوامعش را مانندِ امواجِ بحر متراکم و متعاقب بازداشته؛ و نیزه های نَیازک نظیر را به فلکِ اثیر آخته؛ و بیرق و لوا را به رنگی و طرزی مخصوص ساخته.

لمؤلفـــه

مگو لشگر که بحری بود جوشان پر از ماهی زِ جوشِ دَرع پوشان

و انتهای ایشان پیوسته بود به ابتدای صفوفِ اُمرای ثُغَرِ اسلامیّه و عساکرِ سرحدّ های ممالکِ محمیّه که زیاده بر چهل هزار سوارِ نیزه گذارِ دشمن شکارِ کوه پیکرِ شکوه منظرند. و اکثر ایشان به رسم و قانونِ روم ایلی مُتَّوجند به نمد تاج های سرخِ زردوز و مُسلّحند به اسلحهٔ معرکه افروز که هنگامِ ایلغار بر دیارِ کفّارِ اشرار شراره های نار که از نِعالِ خیولِ صَرصَر رفتارِ ایشان می‌جهد آتش در خرمنِ عافیتِ اَعدای بی عاقبت در می‌نهد و بادِ حملهٔ جملهٔ ایشان دیوارِ قرارِ اعادی را مانندِ اجسادِ قومِ عادی برمی‌کَنَد.

لمؤلفـــه

به دستی عنان و به دستی سنان به دستان ز اَعدای دین جان ستان

و نهایت این قومِ ظفرمآل به قُربِ خیمهٔ قرال رسیده بود. و بعد از ترتیبِ این صفوف بر این طرزِ موصوف قبایلِ عساکرِ ابررفتارِ بَبرهنجارِ آقنجی زیاده بر صد هزار مردِ نَبَرد شعار که هنگامِ ایلغار بر مُلکِ دشمنِ بی فرّ تکاوَرِ صَرصَر برای اظهارِ چابکی خود را بر دنبالِ صَرصَر تکاوَرِ ایشان می‌بندد و برقِ تیغِ بی دریغشان بر تیغِ برق می‌خندد از عقبِ لشگرِ روم ایلی [159b] و وفودِ عساکر ثُغَرِ اسلامی از هر طرف صف در صف کشیده بودند و سببِ استظهارِ افزونی ایشان گردیده.

لمؤلفـــه

به تیزیّ و رفتار برق و سَحـــاب به کثرت چو بازان برون از حساب

و باز حکّام و سرداران و اُمرای الویهٔ ظفر تَلویهٔ آناطولی با عساکرِ آن حوالی زیاده بر ده هزار سوارِ شجاعت سوار از جانبِ یسارِ خیل خانهٔ سعادت آثارِ سلطانی به صفوفِ هلالی متعاقب و متوالی ایستاده بودند؛ و سنجق های با رونق و بیرق های طیور نَسَق را بر فرقِ هر فِرَق گشاد داده.

بیـــت

یکی لشکری تُند با تَرک و تیغ فروزنده برقـــش به غُرّنده میغ

و متّصل به ایشان از عقب مردمِ بلوک خلقی خُدّامِ آخورِ شاهی و معتکفانِ خزاینِ عامرهٔ نامتناهی و خدمتکارانِ جبه خانه و طوپخانهٔ برق لوامع و سایرِ اربابِ حِرَف و صنایع در خلالِ خیامِ هامون ستوه گروه گروه قریب به بیست هزار سوارِ شوکت شعار ایستاده بودند و دادِ خودنمایی داده.

بیـــت

خیلش که هست در عدد از ذرّه بیشتر از شرق تا به غرب گرفت آفتاب وار

و باز بندگان و علوفه چیانِ وزرای حشمت افزا و ممالیک قضاة عساکرِ شریعت انتما و غلامانِ دفترداران و طُغراکشانِ ممالک آرا و خدمهٔ سایرِ آغایان و عُظَما به شمارهٔ ستاره و مهابتِ شیرانِ خونخواره و اکثرِ ایشان زرّین تاجِ شوکت ازدواجِ سیمین کمرِ شیر سِیَرِ زربفت پوشِ پلنگ خروشند با نیزه های شهاب کردار و تیغ های [160a] برق آثار

لمؤلفـــه

جنگ جوی و پلنگ خوی همه برگروهِ عدد چو گرگ و رَمه

که به یُمنِ دولتِ سلطانِ عالی مقام اینها را هم نه آغاز بود و نه انجام؛ خلالِ خیام و روی آن دشت و هامون را چنان مملوّ و مشحون ساخته بودند و عَلَمِ زینت و شوکت برافراخته که پرتوِ آفتابِ جَوّال از اتّصالِ اَظلالِ فَوارس و رجال بر آن زمین نیفتادی. و فی المثل اگر سوزنِ ادریس علیه السّلام به جانبِ آن سرزمین بیفتادی بر سرِ نیزه ای بایستادی.

بیـــت

حملِ سپاهِ ترا خاک چو طاقت نداشت گاوِ زمین آمدش چون شُتُر اندر جنین

القصّه؛ بعد از تسویه و ترتیبِ صف های امواج آسا که نشان از صورتِ باصفای «والمَلَکُ صَفّاً صَفّاً» می‌داد چاوشانِ بارگاهِ جلال به یانوشِ قرال رسیده اذنِ سوار شدن رسانیدند. و مومی الیه را سوار ساخته روانه گردانیدند. اوّل اُمرای سرحدها که نزدیک بودند پیش آمده استقبال نمودند و وظایفِ ترحیب را مؤدّا فرمودند. چون یانوش به مقدّمه و ابتدای آن جیشِ بحر جوش رسید از غایتِ آن شوکت بی نهایت متحیّر گردید.

نظـــم

چو یانوش در لشـــــــگرِ شاه دید جهان در جهان خیل و خرگاه دید

چنان کز بسی رونق و زور و تاب شدی چشمِ بیننده را زَهره آب

ز بس پرنیـــــان های زرّین درفش هوا بود گلگون و صحرا بنفش

[160b] چون اُمرای مومی الیهم مشارالیه را به ابتدای صفوفِ کوه وقوفِ روم ایلی رسانیدند باز به محلّ آرامِ خود باز گردیدند. بعد از آن اُمرای الویهٔ عساکرِ منصورهٔ مذکوره استقبال نمودند. و هر دو میر سنجقِ صاحب اعتبار که از جانبِ یمین و یسار به دو میرسنجقی دیگر می‌رسانیدند. عذر خواهی نموده باز می‌گردیدند. تا آنکه به این اسلوب به افواجِ دریا امواجِ بلوک خلقی رسید. باز در آن مجال آغایان و سردارانِ آن وُفودِ انجُم مثال با مجموعِ اعیانِ فرقهٔ متفرقه که مخصوصانِ رکابِ سعادت محرابند و جماعتِ چاوشان که معتمدانِ درگاهِ گردون جنابند؛ پیش آمده قوانینِ استقبال را اقامت نمودند. بعد از آن آغای لشکرِ اختر سیر ینگی چری با اعیانِ آن عسکرِ عبقری پیش آمده لوازمِ مراعات را مؤدّا گردانیدند. و بر این منوال قرال را قریب به درگاهِ عزّ و جلال رسانیدند. چون به سراپردهٔ نخستین که آستانه اش بوسه گاهِ شاهانِ فرّخ جبین است نزدیک رسید حُجّابِ بارگاهِ عظمت احتجاب که رؤسای فرقهٔ بَوّابان اند و آغایانِ آن قومِ انجُم تاب با توابعِ ستاره لوامعِ خود استقبال نمودند و بابِ ترجیب و ترحیب را گشودند. در آن مجال قرال از اسبِ رفعت و جلال پیاده شده فرزین منوال به جانبِ یمین و شمال کج می‌شد. و با پهلوانانِ پیلتن که بر اطرافِ آن محل و مسکن داشتند تواضع و شکستگی می‌نمود و رخِ نیاز [161a] و وِداد بر شاهراهِ بندگی و انقیاد می سود. و از ملاحظهٔ آن حشمت و مشاهدهٔ آن مکنت حیرتش می‌افزود.

بیـــت

ز بس نوبتی های زرّین نگار نمی‌بُرد ره بر درِ شهریار

دران اوان پیشکشی که از اوانی و ظروفِ سیم و زر و دُرج های پر لعل و گوهر و دیگر سنگ پاره های گرانبها و جواهری که در کمالِ حُسن و بها احضار نموده بود و خُدّامش

دست به حملِ آن گشوده؛ به حفّاظِ خزاینِ بحر قراین تسلیم نمود. و زبانِ اعتذار به مضمونِ این گفتار بگشود که:

بیـــت

به خاکِ درگَهِ تو گر هزار جان آرَند محقّر است؛ نشاید که در میان آرَند

بعد از آنکه از درگاهِ بارگاهِ اوّل درآمد آغایانِ درگاهِ سرایِ سلطنت و خادمانِ ملایک صفت که مَحرمانِ حریمِ شاهی و جلالت و معتکفانِ آستانهٔ عصمت و عفّتند با جمعهم پیش آمده وظیفهٔ لطیفهٔ تکریم را به جای آوردند. مشارالیه چون بر اطراف و اکنافِ آن فضای بهشتی اوصاف به دیدهٔ امعان نظر کرد؛

نظـــم

سرانِ جهان دید در بـارگاه سرافکنده در سایهٔ یک کلاه
همه گشته با نقشِ دیوار جُفت نه یـارایِ جنبش نه آوایِ گُفت

در آن آن سلطانِ صاحبقران از خرگاهِ ثانی که اتاقِ خاصّ سلطانیست به خرگاهِ اوّلین [161b] که دیوانخانهٔ حشمت قرین است فرموده بودند و بر تختِ عالی بختِ زرّینِ مرصّع که رشکِ فیروزهٔ سقفِ ملمّع است تمکّن نموده.

لمؤلّفـــه

نشست از برِ تختِ کیـــخسرُوی جهان را ببخشیده عدلش نُوی
نمایان شده زان رُخِ تابناک همان فَرّهٔ عونِ یزدانِ پاک

بعد از آنکه قرال از عاکفانِ عَتَبهٔ عظمت و جلال بار یافته از دَرِ سراپردهٔ ثانی درآمد وزرای عالی جاه تا درِ خرگاه پیش رفتند و مرحبا گفتند. و از جملهٔ ظُرَفِ تُحَفِ قرال دانهٔ یاقوتی بود خورشید مثال که نظر در آن در نظرِ وِی قُوّتِ ناظره می‌نمود یاقوتِ باصره بود. پرتوِ سرخی او گلگونهٔ رخسارِ دُرّ خوشابِ خورشید را می‌شایید و آبش سرچشمهٔ تابِ آفتاب می‌گردید. بلکه یاقوتِ کانِ فیروزه فام که هر بام از هندوستانِ ظلام بیرون می‌آید. با

وجودِ آن همه تاب نسبت به آن بی آب می‌نمود؛ و از آتشِ رشکِ آن جوهر دُرّهای انجمِ ازهر را ریزانِ سرخ برآمده سوزان و کباب بود. فی الجمله آن دانه را که از رویِ رونق و بها هم سنگِ لآلیِ دریا بود خدّامِ عالیمقام برکف گرفته پیش از قرال درآوردند و در معرضِ نظرِ مهرتاب برکرسیی که قریب نهاده بود برآوردند. امّا حقیقت آنکه؛

لمؤلّفــه

آنجا که فرشِ ایوان خورشید و بدر باشد یک سنگ پاره ای را آنجا چه قدر باشد

[162a] و چون مشارالیه درآمد سلطانِ صاحبقران بر حسبِ فرمودهٔ سلطانِ هر دو سرا که؛ اکرَمو الضّیفَ و لو کان کافِراً از اورنگِ چرخ آهنگ اقدامِ جوزا مقام را ارسال فرموده قیام نمودند. و قرال به قصدِ دریافتِ سعادتِ چنانچه نزدِ آن طایفه رسم است و عادت؛ کلاهِ جاه را از سر برداشته و دیدهٔ ادب بر مقامِ اقدمِ سلطانی گماشته مکشوف الرّأس گوشهٔ ذیلِ سلطانِ مُلکِ خِیل را بوسیده بازگشت و دستِ ادب بر هم نهاد و بر سرِ پا ایستاد.

نظــم

هرکجا گردنکشی کز جاه ساید سر به ماه می‌نهد سر چون برین درگاهِ اَعلا مرسد

ابر می‌خیزد ز دریا کوه کوه امّا ز شـــــرم آب می‌گردد سراپا چون به دریا می‌رسد

کُرسی های زرّین و سیمین که مقابلِ شمال و یمینِ سلطانِ صاحب تمکین نهاده بود اشارتِ عالی بشارت به جانبِ قرال صادر گردید که بر یکی از آنها بنشیند. مشارالیه رعایتِ ادب نموده ننشست تا وُزرا بر کرسی هایی که مقابلِ یمین بود نشستند. قرال هم بر آنچه مقابلِ شمال بود بنشست وانموذج آیهٔ کریمهٔ وعد قرینِ « وَ أصحابُ الیَمین ما أصحابُ الیَمین» و آیهٔ وعید اشتمالِ « و أصحابُ الشّمال ما أصحابُ الشّمال» بر مَنَصهٔ مثال صورت بست. بعد از آن سلطانِ صاحبقران مؤدّای خیر مَقدم را با آن مُقَدّم صنادیدِ اهلِ ذِمَم تقدیم فرمودند. مشارالیه برخاسته و کلاهِ سروَری [162b] را باز از سر برداشته تجدیدِ وظیفهٔ تعظیم نمود. دیگر باره دُرجِ عنایت و دلجویی را گشوده به لسانِ بلاغت بیان فرمودند که؛

خاطر از حوادثِ گذشته پریشان و خسته نباید داشت و نظر بر ظهورِ عنایتِ الهی باید گُماشت که بر حسبِ کلامِ بلاغت سؤالِ « الحَربُ سَجّال » هر بنده ای را گاه غالبیت و گاه مغلوبیت دست می‌دهد. و تغییرِ اوضاعِ این جهانِ ناپایدار و تبدّلِ ظلمت و نورِ لیل و نهار خبر از این معنی می‌دهد. چون بی تعلّل دستِ توسّل به دامانِ عنایتِ ما در زده ای می‌باید که در اقامتِ اطاعتِ اهلِ ایمان تزلزل را به خود راه ندهی و زلالِ اخلاص و ولا را به لای پُر بلای اِنَّهُم لا ایمانَ لَهُم مکدّر و تیره نسازی؛ و از رویِ یک جهتی و اعتماد رسومِ اطاعت و انقیاد را طریقِ معتادِ خودگردانی تا ما هم به موجبِ مروّتِ شاهانه و به مقتضی غیرتِ پادشاهانه به قوّت و قدرتی که خالقِ بی عیب از خزانهٔ غیب به ما عطا فرموده لوازمِ معاونت و مراسمِ مراقبت را در شأنِ تو ظاهر گردانیم و بر حسبِ امرِ واجب الاطاعهٔ: «ثُمَّ ابلغه مأمَنَهُ» به مقصدِ مرغوب و مقامِ مطلوبت رسانیم. چون قرال آثارِ لطفِ بر کمال را نسبت به حالِ خود مشاهده نمود دیگر باره کلاهِ سرافرازی را از سر برداشته بر سرِ پای خاست و از رویِ تضرّع به عرض رسانید که: من یک کف خاکم که نسیمِ عنایتِ سلطانِ صاحبقران مرا از زمینِ مذلّت وهوان به هوایِ رفعت [163a] برآورد. امّا خصمِ من فرندوش قرال مردی به غایت مزوّر است و محتال. و به درجهٔ قُصوی سخندان و زبان آور. و اکثرِ اُمرای انکروس با او یار و یاور. می‌ترسم که در حقّ من خُدعه ای انگیخته و مُهرهٔ شعوذه‌ای فرو ریخته افترایی کند و سخنانِ غیرِ واقع به مسامعِ بندگانِ درگاهِ سعادات مجامع رسانَد و عیاذاً بالله ضمیرِ مهر تنویر را بر این بندهٔ حقیر متغیّر گردانَد. سلطانِ صاحب تمکین با الفاظِ نَمَکین آن مَحرورِ تب و تابِ نارِ اضطراب را چنین جواب دادند که: مِرآتِ دلِ پادشاهانِ عادل که با آیینهٔ سکندری معادل است به نفَسِ بد نفْسانِ صاحب غَرَض زنگ نمی‌پذیرد. و در آستانِ ما که مقامِ راستان است تا امری ثابت و لایح نمی‌گردد لوحِ خاطرِ خطیرِ ما رنگی از آن نمی‌گیرد. چون تو در مقامِ هواخواهی مانندِ کوه ثابت قدم و مثلِ آب صافیِ شیَم باشی هر

آینه خاکِ خسار بر رُخسارِ سرکشانِ آتش شعار پاشی و شعلهٔ فتنهٔ ایشان را به آبِ صفایِ ولای ما فرو نشانی.

بیـــت

گرت هواست که معشوق نگسلد پیوند　　نگـــــــاه دار سَرِ رشته تا نگه دارد

بعد از آن از رویِ نصیحت فصلی چند در بابِ رعایتِ رعایا و حُسنِ معاشرت با برایا و اقامتِ لوازمِ مملکت داری وادامتِ مراسمِ معدلت گذاری بیان فرمودند. و مفهومِ این دُرّ منظومِ نظامی را باز نمودند که:

نظـــم

[163b] عدل بشیرست خرَد شاد کن　　کـــــــــــار کُن و مملکت آباد کُن

هرچه نه عدلـــــــست چه دادت دهد　　وانچه نه دادســــــــت به بادت دهد

شهر و سپه را چو شوی نیکخواه　　نیکِ تو خواهد همه شهر و سپاه

یانوش چون اصدافِ گوش را از این دررِ غرر بحرِ دانش و هوش پُر ساخت سرِ عبودیّت بر زمینِ مسکنت نهاده برخاست و از این کلماتِ حیات بخش روان یافته روانه گردید. به درِ سراپردهٔ خاصّ که رسید بر حسبِ فرمودهٔ سلطانِ دوست نوازِ دشمن سوز دو ثوب خلعتِ زربفت و زر دوز احضار نموده بودند. خُدّامِ خزانهٔ بحر نشانه پیش برده در مشارالیه درپوشانیدند. مشارالیه هم باز به وسیلهٔ پاشایانِ صاحب جاه به درونِ خرگاه درآمد و مجدّداً به تقبیلِ انامِلِ سلطانِ کامل فَرقِ مباهاتش به اوجِ سمواتِ سُمُوّات برآمد. چون دیگر باره بازگشت و به مقامِ رکوب رسید دوسر اسبِ صَرصَر قرین با زین و زنجیرِ زرّین که به رسمِ اِنعامِ او تعیین نموده بودند پیش کشیدند. یکی را سوار شده و دیگری را در جنیبت کشیده با مجموعِ آغایان روان گردیدند. و به همان اسلوب که آورده بودند فوج فوج و گروه گروه همراه می‌گردیدند و به مقامِ معلوم می‌رسانیدند وباز می‌گشتند. تا آنکه مجالِ شام به مقامِ خیامِ خود رسید و در محلّ آرام جای گزید. و همان شب رخصتِ رجعت یافت

[164a] و عنانِ عزم به راهی غیرِ طریقِ سلطانی برتافت. مقرر بر آنکه باز در نواحی شهرِ بُدون به مواکبِ همایون مُلحق و مقرون گردد.

لمؤلفـــه

ز راهی که آمد روان گشـــت باز ولی با شَـــه آمـــد و گشـــت باز

گفتارِ پنجم در توجّهِ رایاتِ سلطانی به عزمِ فتحِ بُدونِ حصانت مبانی

صباحِ یوم الجمعهٔ شانزدهمِ شهرِ مشهورِ مذکور که کوکبهٔ نور از مطلعِ ظهور مانندِ ماهچهٔ رایتِ سلطانِ صاحبقرانِ منصور شارق شد؛ و انوارِ بیاضِ شکوفهٔ ریاضِ صبحِ صاحب انتباه بسانِ لمعهٔ شمشیرِ شاه میانِ ظلمتِ کفرسان و روشنایی ایمان نشان فاصل و فارِق گردید؛

لمؤلّفــه

برآمد دگـــرباره آوازِ کوس نفیری بزد بر لبِ نای بوس
لواها بِشُد با فلک هم عنان به جنبش درآمد زمین و زمان
زِ مردانِ زرّین کلاه و کـــــــمر شد آن عرصه از چرخ رخشنده تر
ز سُمّ ِ نَوَنـــدانِ صحـــــرا نَوَرد دران دشت نِی خار ماند و نه وَرد

چون رایاتِ سدره عروج از آن منزل کوچ فرمود در آن مجال به إنهایِ مُنهیانِ صادق المقال خبر رسید که فرندوش چون خبرِ قُربِ رایاتِ خورشیدوش را شنیده دارالمُلکِ بُدون و حصارِ حصانت مقرونِ آن را به مردانِ کار از مبارزانِ کُفّار [164b] به کمالِ استحکام رسانیده است؛ و به طوپ و تفنگ و سایرِ آلاتِ قلعه جنگ مملوّ و مشحون گردانیده؛ و محافظتِ آن را به کافری بدفرجام نترشبان نام رجوع نموده؛ و خود که با جمعی کثیر از عساکرِ کسیر به جانبِ برادرِ پُرآذرش پادشاهِ اسپانیهٔ فرنگ برای استمداد و استعانت رفته بود الآن مراجعت نموده است و اعوان و انصارش افزوده و در پنج منزلیِ بُدون جُنودِ مردودِ خود را باز داشته است و دیدهٔ انتظار بر اخبارِ این طرف گماشته. در این ولا که خبرِ عبورِ عسکرِ منصور از نهرِ صاوه نزدِ او مذکور و مشهور گردید باز جمعی دیگر را به معاونتِ مستحفظانِ بُدون فرستاده است و ایشان را انواعِ استمالت داده که اینک من با سی چهل هزار سوارِ نَبَرد ساز و بیست هزار پیادهٔ تفنگ انداز در این دیار دایرم و مراقبتِ شما را حاضر. و از برادرم پادشاهِ اسپانیه استمداد نموده ام و زنگِ اهمال را از روی تیغِ تیزِ استعجال زدوده

عنقریب بی درنگ عساکرِ فرنگ و دیارِ نیمسه والمان می‌رسند؛ و در مقامِ معاونت و مُناصرتِ دینِ نَصرانیّتند. باید که در حفظِ شهر و حصار مردانه وار بکوشید و چهرهٔ دلاوری و شجاعت را به غبارِ بد دلی و شناعت نپوشید. چون این اخبار معروضِ پایهٔ سریرِ عالم مدار گردید از غایتِ میل و شعف به امرِ جهاد فرمانِ قَدَر نهاد صادر شد که منازل را دور تر تعیین نمایند. و وزیرِ اعظم که امیر الاُمرای [165a] روم ایلی بود با عساکری که همراهِ مشارالیهند پیش رفته گِلاب ها و خلاب های عمیق که در آن مسالک و صحاری بود عسکریانِ روم ایلی نِی و سازِ بسیار از اطراف و اقطار کشیده بر آن محلّ گِل و وَحَل بریزند؛ بر وجهی که مُرورِ عساکرِ سیل عبور بر آن مُیسّر باشد حسب الامر المسطور هر فردی از افرادِ عسکرِ منصورِ مذکور یک حمل و دو حمل نِی و ساز می‌آوردند و اصلاحِ آن طُرُق می نمودند. و چون از عبورِ طایفه ای گِل زیاده می‌شد باز مردانِ کارساز آهنگِ نِی و ساز کرده آن مقام را راست کرده تجدید و اصلاح می‌نمودند. و برای مرورِ مواکبِ بحر مراتبِ سلطانی مهیّا و آماده می‌ساختند تا رایاتِ فلک مساق بدین سیاقِ بهشت قناق به یک منزلی بُدون که آن محل را نَزدار می‌گویند نزولِ میمنت شمول فرمود.

بیـــت

دو روزه مسافت همه کوه و دشت پُر از خیمه و اسب و پُر مردِ گَشت

در آن منزل از اُمرای کفّارِ خِروات میری که او را دسپُوت اوغلی می‌گفتند و قبل از این فَرَندوشِ بی هوش وی را گرفته حبس نموده بود در این محلّ به لطایفُ الحِیَل خلاص یافته از روی اخلاص با دوسر میری دیگر از اُمرای کُفّار به آستانِ عالم مدار رسیدند. و جبینِ ضَراعت بر زمینِ اطاعت مالیدند. و هم در آن مقام دزدار و مردمِ قلعهٔ اِستَرغون بابِ اطاعت را گشودند و امان نامه ای ستاده ادایِ جزیه نمودند.

[165 b] ذکرِ ارسال و اجرای سفاینِ شاهی به عونِ الهی

قبل از خروجِ رایاتِ فتح آیاتِ سلطانی از دارالسّلطنهٔ حشمت مبانی سردارِ جماعتِ چاوشانِ درگاهِ فلک نشان را با جمعی از خدّامِ مَقدام و چهار پاره کشتی نهنگ سیما که مشحون بود به دویست عدد طوپِ قلعه‌گشا از راهِ قره دکز روانه گردانیده بودند که به آبِ بحرمآبِ طونه در آمده به هر جانب که امرِ عالی صادر گردد متوجّه شوند. و باز حُکمِ جهان مُطاع به اسمِ بعضی اُمرای الویه و حکّامِ قُلاعی که بر سواحلِ بحرِ مذکور و نهرِ مسطور واقعند شرفِ اصدار یافته بود که سفاین و جواری را که قبل از این به موجبِ امرِ قَدَر مجاری برای تکمیلِ مصالحِ این سفرِ خجسته اثر احضار نموده باشند مصحوبِ چاوش باشی مشارالیه روانهٔ صوبِ دارالمُلکِ بُدون گردانند. چون آغای مومی الیه به تولجه وکیلی و آق کِرمَن و سِلسَره رسید صدو پنجاه عدد کشتی در این مواضع احضار یافته بود. آنچه از اسبابِ اصنافِ حروب و جُبّه خانه و انواعِ طوپ درکار بود از قُلاعِ مذکوره ستادند. وآن سفاین را بعضی به زاد و زواده و بعضی به اسبابِ حرب و طوپ های رَعّاده با ده هزار پاروکش و مردِ جنگی مملوّ و مشحون گردانیدند. و در ینگه بُولی هم پنجاه پاره کشتی در پایِ قلعهٔ لاونیک و ییرکُوکی احضار یافته بود. و پنجاه کشتی جنگی دیگر که در ویدین مهیّا کرده بودند [166a] مصحوبِ سایرِ سفاین شده اکثرِ آنها را از شهرِ ویدین و ولایاتِ آن پر ذخیره وزاد و آلاتِ حرب و جهاد گردانیدند. چون به قلعهٔ فتح الاسلام که از جملهٔ ابنیهٔ زمانِ ابدی پیمانِ این سلطانِ صاحبقران است رسیدند چنانچه در مضیق وادی عالمِ سُفلی جسمانی که مُتحَدّرِ حوادثِ زمان است انهارِ اَعمار چنان تند و سریع الجریان است که سفاینِ امَل را در وی عمل نه در حَیّزِ امکان است.

لمؤلّفــه

سخت به تندی گذرد آبِ عمر — کشتی تن را نبوَد تابِ عمر
دامنِ دل را گـر ازین گِل کـــــشی — کشتی ازین ورطه به ساحل کشی

همچنین بالاتر از حصارِ مذکور دو کوهِ تنگِ پُر سنگ از دو جانبِ نهرِ طونه دو روزه راه کشیده و ممتد است و به واسطهٔ تنگی مجالِ آن آبِ دریا مثال در آن محالّ چنان به سرعت و شدّت است که اجرای سفاین از آنجا به اِعمالِ قذّافه و پارو به هیچ رو ممکن نیست. بنابراین عزمِ رعایتِ حزم نموده طوپ های بزرگِ بی بَدَل را به صد جهد و حیَل از کشتی ها بیرون کشیدند و از راهِ بُر به عرّابه های گردون اثر به صوبِ قلعهٔ کُوکَر چِنلِک کشانیدند. و اُمرای الویهٔ سِلسره و ویدین و سمندره که به معاونت در ارسال و ایصالِ آنها مأمور بودند ده هزار مردانِ رعایا و اهالی آن حوالی اختیار نموده بر ساحلِ نهرِ مذکور احضار نمودند. و آن مردان بر ساحل مانندِ نهری دیگر روان شده به قوّت و قهر مجموعِ آن کشتی های جبال مثال را به حبالِ سلاسل منوال در آن دو روزه راه [166b] به مدّتِ یک ماه کشیدند. چرا که جرّ آنها برخلافِ سمتِ جریانِ آن نهرِ پُر طغیان بود. و چون به قلعهٔ کوکرچِنلِک رسیدند باز طوپ ها را در سفاین درآوردند. و در کوکرچِنلِک و سمندَره هم کشتی های آزِق که احضار یافته بود و پانزده پاره کشتی باره مثالِ دیگر که برای جنگ و قتال در آن مقام اتمام پذیرفته بود در هر یک از آنها ده عدد طوپِ پُر آشوب نهاده با سفاینِ سنجقِ اِزورنیق که از قفا آمده به رُفقا رسیدند. همه به یکبار بیرق ها افراخته و غُلغلهٔ صدای طوپ در گنبدِ نُه آشکوب انداخته؛ به موجبِ فرمانِ همایون به صوبِ شهرِ بُدون رون گردیدند. و همان روز که خیام و خرگاهِ فلک جاه را در حوالی بُدون برافراختند سفاینِ مذکوره هم در نهرِ مسطور مقابلِ شهرِ مسفور لنگرِ توقّف انداختند.

لمؤلفـــه

رسیدند لشـــــگر ز بحر و ز بَرّ همه جنـــگجوی و همه کینه وَر

ذکرِ وصولِ رایاتِ سعادت شمولِ همایون به حوالی شهرِ بُدون

یوم الاحدِ غرّهٔ محرّم الحرامِ سنهٔ ستّ و ثلثین و تسعمائه رایاتِ جهانگشا و افواجِ عساکرِ بی انتها کوه و هامونِ اطرافِ شهرِ بُدون را مملوّ و مشحون گردانیدند و صِیت و صدای طوپِ رعد خروش را به گوشِ کفّارِ بی هوش رسانیدند. همان زمان دِزدار و حضّارِ حصارِ اُورخَت که از توابعِ آن شهر است به درگاهِ عالمپناه آمدند [167a] و قبولِ جزیه نموده حکمِ امان نامه ستادند و نوّابِ واحب الاتّباع حسب الامر المُطاع برای تألیفِ قلوبِ اهالی سایرِ قُلاع محافظتِ خدمتِ آن حصار را هم بدان کفّار رجوع نمودند. و همان روز از بانان و اُمرای انکروس پرتی پیری بان نامی که کوججُک بالی بیک به آوردنِ او رفته بود رِبقهٔ تذلّل و انقیاد در رَقَبهٔ اطاعت و اعتماد انداخته به درگاهِ ظفر دستگاه رسید و در سلکِ سایرِ عُظَمایِ اهلِ ذمّه که ملازمِ مواکبِ انجم مراتب بودند منخرط گردید. و اَمرِ قَدَر اَنتما به اسمِ محمّد بیک یحیی پاشا که امیر لوایِ سمندَره و بلغراد بود صادر گردید که به رسمِ قراولی و زبان گیری پیش رَوَد. و غازیانِ شیر جنگِ پلنگ چنگ از جانبِ خشک وتَر شهرِ بُدون را احاطه نمایند و به سنّتِ سیّدِ ابرار علیه الصّلوة و السّلام مِنَ المَلِکِ الجبّار اوّل سُکّانِ آن حصار را با سلام و تسلیم و استخلاصِ نفوسِ خود از ورطهٔ بیم دعوت کنند و بعد از امتناع و ابا و اصرار بر کُفر و عما بی تسویف و تأخیر به رمی تفنگ و تیر و ضربِ ضربزن های قلعه گیر مشغول گردند. غُزاتِ ظفر مآل هم امرِ قضا مثال را امتثال نمودند. چون کفّارِ بی آزرمِ بی رو بر طبقِ فرمودهٔ « وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا»[1589]به استحکامِ برج و بارو پشت داده در امتناع افزودند و طریقِ عناد را بر وجهِ معتاد اظهار نمودند غزاتِ مجاهدت آیین طوپ‌های آتشین را بر آن حصارِ متین حواله ساختند و سنگ های کوه شکوه را [167b] بر باروی رویین آیینِ آن انداختند. سفیرِ تیرِ راست تقدیر از هر طرف بنیادِ آمد و شدن گرفت. و نیام گذارِ بُندُقهٔ تفنگِ رعد آهنگ مانندِ تگرگِ بی درنگ بنیادِ باریدن نهاد امّا در آن روز تقریرِ این دو

1589 قرآن کریم .71/7

سفیر که در راستگویی بی نظیرند هرچند که در قلوبِ اهلِ سعیر جایگیر می‌گردید باز سنگدلی حصارِ استوار کفّار را از قبولِ آن گفتار باز می‌گردانید؛ و به هیچ باب بابِ فتح و ظفر از نهانخانهٔ قضا و قَدَر روی نمی‌نمود. امرِ قضا آثار شَرفِ اصدار یافت که طوپ های کبارِ آتشبار را که از حصارِ سمندَره از راهِ آبِ طونه آورده بودند بیرون کشند و بر آن حصارِ حصانت مدار گمارند؛ و مَتَرس های سورآسا درپیشِ آنها باز دارند. چون غُزاتِ مبارزت سمات به موجبِ فرموده عمل نمودند خورشیدِ عالی منصب در خرگاهِ زرحل کاری مغرب آرمید و دست و پنجهٔ اهتمام از تعرّض به حصارِ لاجوردی فام باز کشید. اُمرا و آغایانِ مَقدام و سایرِ غازیانِ مجاهدت مقام هم به جانبِ منازل و خیامِ خود باز گشته دست از محاربه و مضاربه باز داشتند؛ و قراولانِ آهن پوش و حارسانِ تیزهوش را بر اطراف و اکنافِ معسکرِ بحر اوصاف گماشتند.

بیـــت

به گردِ سپه پاس برداشتند مگس گِردِ خرگاه نگذاشتند

روزِ دیگر هنگامِ سحر که هنوز صبحِ پرده در پرده از رویِ کارِ شبِ تارِ شعوده بازِ [168a] سِحر پرداز برنداشته بود؛ و سنجقِ سنجری لیلِ حجاب آسا برحسبِ فرمودهٔ «وَجَعَلنا اللّیلَ لباساً»[1590] در فضایِ هوا برافراشته بود جمعی از مبارزانِ معرکهٔ کارزار و دلیرانِ شیرشکار بر حسبِ گفتارِ الحرب خُدعة طریقِ عیّاری پیش گرفته و لباسِ نورانی اسلامی را به پلاسِ ظلمانی نَصرانی تبدیل نموده به جانبِ دروازهٔ حصار رفته بودند؛ و در بعضی بناهای ویران که در باغستانِ حوالی شهر بود نهان گشته. چون سلطانِ خجسته ظهورِ پُر سرور لشکرِ نور را بر سورِ ظلمتِ شبِ دیجور گماشت و رایتِ خجسته انتعاشِ آیتِ «وَالنَّهارَ معاشاً»[1591] را برافراشت؛ رجالِ ابطال و غازیانِ ضرغام مثال در مقابلِ سور صف کشیده بنیادِ شور نمودند. مبارزی چندی آگاه از زمرهٔ جُندالله دستِ شجاعت گشوده و سپرِ

1590 قرآن کریم .78/10

1591 قرآن کریم .78/11

جلادت در سر کشیده، پای پیش نهاده به جانبِ دروازه متوجّه گردیدند. چون رُفقا را در قفا گذاشته پیش گذشتند؛ و از وفودِ عساکرِ منصوره دور شده قریب به سور رسیدند؛ کفّارِ مغرور از این معنی مسرور شدند. آن اشرارِ کم فکرت این صورت را فرصت پنداشتند و مغازهٔ دروازه را گشاده از مبارزانِ متهوّرِ ایشان جمعی بسیار رو بَه وار رو به بیرون نهادند. غازیان هم به رسمِ حیله سازی اندک دست بازیی کرده صورتِ فرار را اظهار نمودند و جنگ کنان و چنگ در دامنِ استخلاص زنان بر وفقِ مقالِ واجب الاجلال که «إِلّا مُتَحَرِّفًا لِقِتّالٍ» باز گشتند. چندانکه کافرانِ بی شعور از پایِ حصار و سور دور گردیدند. [168^b] غازیانِ شیر سَیر که هنگامِ سَحَر در آن بُنیان پنهان گشته بودند مانندِ برقِ تیزتاب که از حجابِ سحاب بیرون جَهَد با رعدِ غریوِ تکبیر از عقبِ آن اهلِ سعیر در رسیدند و تیغ های صاعقه انتساب را از میغ قِراب به قصدِ رقابِ اعدایِ منبر و محراب بیرون کشیدند و بر سرِ آن سر برگشتگان دویدند. گُربزانی که خود را گریزان می‌نمودند بازگردیدند و به اتفّاق از مخالفانِ بی وفاق قریب به دویست نفر را به وادی سَقَر دوانیدند و بعضی دیگر را دستگیر و اسیر کرده با سرهای مقتولان به آستانِ عظمت آشیان رسانیدند.

بیـــت

کلّه های دشمنان را جای جز این درمباد هرکه سرپیچَد ز دینِ حق خود او را سَر مباد

بقیة السّیفی که با صد تأسف و حیف سر را خلاص ساختند سراسیمه وار خود را به درونِ حصار انداختند. کفّارِ شقاوت مآل چون حالِ قتال را بر آن منوال مشاهده نمودند درِ دروازه را به قفلِ نا امیدی بسته سنگ و خاک در عقبِ آن انباشتند. و بر حَسبِ بیانِ احسَن زُبُر که « لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ»[1592] امرِ مدافعه و مقاتله را منحصر در جنگِ حصار و بارو داشتند. و آن روز تا شب ارکانِ مقاتله قایم و ارسالِ طوپ و تفنگ دایم بود. وُزرای صاحب تدبیر بعضی اسیران را که در آن روز دستگیر شده

1592 قرآن کریم .59/14

بودند احضار نموده احوالِ حصار و کیفیّت و کمّیّتِ مردانِ کارِ آن را استفسار نمودند. ایشان چنین تقریر کردند که حافظ و حاکمِ این مقام [169a] کافریست نترشبان نام که امیرالاُمرایِ فرندوش است. و مردمی که در تحتِ حکمِ او به مراقبت و محافظتِ این حصار موسومند دو گروهند. اکثرِ ایشان که از سه هزار مرد متجاوزند از کفرهٔ نمچه و المانند؛ و قلعهٔ ناری این شهر که سرایِ پادشاهی در آنست به تصرّفِ ایشان است. و گروهی دیگر از اشرارِ کفّارِ غدّارِ انکروسند. از زُمره ای که سابقاً از یانوش قرال برگردیده فرنوش را به پادشاهی برگزیده بودند. و ایشان تخمیناً هفتصد هشتصد مردِ مبارزند که مَقرّ ایشان شهر است و بنابر عدمِ اعتماد ایشان را در محافظتِ قلعهٔ بالا دخل نمی‌دهند. وُزرا هم مجموعِ این مسموع را معروض و مرفوعِ پایهٔ رفیعِ سلطنت گردانیدند. از جملهٔ سهامِ تدبیر که از کمانِ تقدیر بر هدفِ مرادِ مرد می‌رسد آن بود که درآن شب مکتوبی بر پَرّ تیری بسته بی آنکه رامی آن معلوم باشد از جانبِ ساحلِ آبِ طونه به درونِ قلعه انداخته شد. مضمون آنکه: دانسته و آگاه باشید که؛ بنابرآنکه یانوشِ قرال به شرفِ الشّامِ اَقدامِ پادشاهِ اسلام رسید و آن حضرت داغِ قبولِ غلامی بر جبینِ حالِ او کشید؛ و چنین معلوم می‌شود که حکومتِ ممالکِ انکروس را به قرالِ مشارالیه عطا خواهند فرمود جماعتِ انکروسیان که از وی برگشته و با فرنوش پیوسته بودند از کردهٔ خود پشیمان و نادم اند و در مقامِ استعفا و اعتذار قایم. و هر روز مکتوبی مصحوبِ سفیرِ تیر به معسکرِ وزیر [169b] می‌اندازند و می‌خواهند که به تلافی گناهِ خود از جانبی که به قبضهٔ تصرّفِ ایشان است دروازه را بگشایند و شهر را به مسلمانان سپارند. همان شب آن مکتوب به دستِ یکی از خواصّ نترشبانِ بی ایمان افتاده به مشارالیه رسانید. چون آن مَغبون بر مضمونِ آن مکنون مطّلع گردید خواصّ و اعیانِ المانیان را بر آن حال مطّلع گردانید و همان زمان آثارِ مخالفت و تفرقه در میانِ آن دو فرقه ظاهر گردید. انکروسیان هم چون از المانیان علایمِ عداوت و مخالفت مشاهده نمودند بدگمان شده تغییرِ اسلوبِ یکجهتی کردند و رنگِ وفاق را به زنگِ نفاق تبدّل نمودند. این صورت هم مؤکّدِ

سوءِظنّ المانیان گردید؛ و مضمونِ قولِ صدق ادایِ «تَحسبُهُم جمیعاً و قلوبُهُمُ شتّی» به ظهور رسید.

بیـــت

چو در لشکرِ دشمن افتد خـــــلاف تو شمشیرِ کین برمَکِش از غلاف

روزِ دیگر که دیگر باره شهسوارِ مضمارِ چرخِ دوّار به عزمِ فتحِ بُدونِ گردون بربارهٔ خنگ رنگ برآمد.

بیـــت

درآمد زِ هَر سو سپه فـــوج فوج زمین شد چو دریایِ چین پُر ز موج

اُمرایِ شجاعت صفات و غُزاتِ کمات بر حسبِ امرِ قَدَر سمات سازِ محاربه و جنگ را آهنگ داده به مقامِ مقاتله آمدند. مجاهدانِ کاردان آبِ پیکانِ جان ستان را در جویِ ابدانِ آن بَدان روانه می‌ساختند و طوپ های قلعه کوب را بر بُرج و باروی [170ª] آن شهرِ پُر آشوب می‌انداختند. تا آنکه به اندک زمانی به طَردِ تیر و تفنگ و ضربِ طوپ های رعد آهنگ از چند محل آن چنان حصارِ حَصین را کنگره کنگره ساختند و بروجِ فلک عروجش را پنجره پنجره گردانیدند. و چون ظُلامِ شام پردهٔ استراحت و آرام فرو گذاشت غُزاتِ مِقدام به جانبِ خیامِ خود شتافتند و قرار یافتند. و در آن روز طایفهٔ کَفَرهٔ انکروس که از موافقتِ المانیان مأیوس گشته بودند مکتوبی بر تیری بسته بیرون انداختند. شخصی که آن را دید همچنان سر بسته به خدمتِ وزرا رسانید. مضمون آنکه ما با شما سرِ مخالفت و منازعت نداریم و دست از محاربه باز می‌داریم. اگر جمعی به چاره ای از رخنهٔ باره ای که به قبضهٔ تصرّفِ ماست برآیند و درآیند هیچکس را ممانعتی و مدافعتی نخواهدبود. چون این مضمون معروضِ پایهٔ سریرِ همایون گردید به موجبِ کلامِ حکمت انتظام که «اذا کِدتَ بِعَدولِ فَاحذَر مِن کَیدِهِ و اذا طلعتِ الجَبَل فَصَعّدُ علی رَیدِهِ» سلطانِ صاحبقران از آنجا که کمالِ دها و حَزمِ آن حضرت است ملتفتِ آن نامهٔ خام خامه نگردیدند و اعتماد بر آن نفرموده فرمودند که : فردا در امرِ

یوریش و اقدام اهتمامِ تمام به ظهور رسانند و جهد نموده غایتِ جُهد را مبذول گردانند. روزِ دیگر که سابعِ شهرِ مکرّمِ محرّم بود هنگامِ سفیده دم که دروازهٔ بلند آوازهٔ صباح را [170b] به مفتاحِ بالِ مرغِ زرّین جناح گشادند غازیانِ پلنگ خو رو به سوی برج و بارو نهادند. غوغای کرّهٔ نای نار و غار می‌افروخت و گرمی شعلهٔ آن مشعله خاشاکِ افکارِ کفّارِ ناپاک را می‌سوخت. جوانانِ مهرهٔ ینگی چری مُهرهٔ تفنگِ مار سیرت را در حدقهٔ آن قومِ بی بصیرت جای می‌دادند و بازویِ سعی و اهتمام را به ضرب و طردِ کفّارِ لیام می‌گشادند.

نظـــم

هنرمند مردانِ با برگ و ساز سـرِ جعبه ها را گشادند باز
ز باریدنِ تیر و گرد و غبار هوا گشته چون ابرِ پولاد بار

چون کُفّارِ فُجّار را طاقتِ مقاومت با غُزاتِ کرّار نماند به یکبار خود را باز پس کشیدند. بعضی غُزاتِ دلاور به عزمِ دخول و ظفر سپرهای شجاعت در سر کشیده و تیغ های جلادت را از نیامِ اقدام برکشیده پیش دویدند و به رخنه ای که از ضربِ طوپ شده بود رسیدند. فی الحال قطعِ احجار و پاره های دیوارِ ویران را دور کرده راه را گشادند و باقی سِیَکِ بلا را یعنی دیگر مردانِ میدانِ هِیجا را به سوی اَعدا سردادند. کفّارِ مرجوم که اقدام و هجومِ غازیانِ نجوم رسوم را دیدند دانستند که مِن بعد کارِ طوپ و تفنگ به نارِ تیغِ بی درنگ [خواهد] انجامید.

بیـــت

زِ هر سو چو بَستَست راهِ گُریز عدو را رهی نیست جز تیغِ تیز

از ترسِ موجِ خیزآبِ شمشیرِ پربلا بر طبق؛ ساوی الی جَبَل یَعصَمُنی مِنَ الماء مردمِ [171a] المان و نمجه به قلعهٔ ناری که آن را بنویسه هم می‌گویند برآمدند. و قبل از این واقعه اموال و امتعه را بالا کشیده بودند؛ و در اِحکامِ آن کوشیده. امّا لشکریانِ انکروس را به واسطهٔ سوء ظنّی که از مکتوبِ مزبور در شأنِ آن طایفه حاصل شده بود به قلعه راه ندادند.

ایشان هم با صد پریشانی مجتمع شده در جانبی خالی از جوانبِ آن شهر ایستادند و دل بر هلاک نهادند.

بیـــت

نیست دشمن را تقاعُد جز که از بی قوّتی نیست مستوری بدکاره جز از بی چادری

و جمع غازیان که درآمده بودند چون مقام را به کامِ خود یافتند پیش شتافتند و به طمعِ آنکه خوانِ یغما مخصوصِ ایشان باشد و عمومِ غُزات را در آن شرکت نیفتد ملتفتِ گشودنِ دروازه نگشتند. بعضی از وزرایِ نیک رأی که حاضر بودند از غَدرِ دشمنان اندیشیده؛ هم از آن رخنه درآمده به گشودنِ در و راه دادنِ عامّهٔ عسکر اشارت نمودند. غازیان هم شیرانه وار پنجه در خاک و سنگِ عقبِ دروازه نهادند و به هر دستی که بود در را گشادند و لشکر را در آن شهر سر دادند و رایتِ فتحِ فلک عروج را بر قُلَلِ بروجِ آن بر افراختند.

بیـــت

بر هر دری که تیغِ تو دم زد گُشاده گشت فرّخ دمی که قفل گشـــــایِ مغالقست

کفّارِ انکروس چون وفودِ نقمت وبوس را متوجّهِ خود یافتند به جانبِ مَفَرّ شتافتند [171b] و مانندِ روباهِ پُرحِیَل به زیر زمینی پر وَحَل که در آن محلّ بود؛ و گنجایشِ هزار مردِ داشت تَحَصُّن نمودند. [فرماندهان] بعضی از دُهاتِ غُزاتِ تیغ زبان را کار فرموده بی جنگ و جَدَل به لطایف الحِیَل آن طایفهٔ دون را از آن مغاره بیرون آورند. غازیان هم اژدهای صمصام را از غارِ نیام بیرون کشیده و بر حسبِ امرِ رَبّ صمد که «واقعَدوا لَهُم کُلّ مَرصَدٍ» همه را طعمهٔ آن ثُعبانِ جان ستان گردانیدند و به زیر زمینِ اسفل السّافلین رسانیدند. حُضّارِ حصارِ بالا چون نزولِ بلا را بدان هنجار دیدند از مشاهدهٔ آن اُسلوب قرار از قلوبِ ایشان مَسلوب گردیده صبر از ایشان روی بر تافت و خوف و دهشتی تمام بر ایشان استیلا یافت.

بیـــت

چندان بریخت خنجرِ تو خونِ کـــــافران　　کز رویِ خاک تا به ثُری جمله در نَمَست

بعد از آن غُزاتِ فتح آیات سایرِ ابوابِ مُغلقهٔ آن را هم گشودند و از هر طرفی درآمده مالکانه تصرّف نمودند. اگر چه سابقاً که فتحِ آن شهر نموده بودند مجاهدانِ مقدام آتشِ انتقام در آن مقام در زده سوایِ سرایِ فلک آسایِ آن که آبِ مرحمتِ سلطانِ صاحبقران حمایتِ آن فرموده بود جایی دیگر نمانده بود که غرقِ طوفانِ حَرق نگشته باشد؛ امّا در این یک دو سال که به تصرّفِ فرندوش قرالِ ضالّ درآمده بود ابنیهٔ آن را برآورده بودند و فی الجمله به حالِ عمارت درآورده. درین زمان بر حسبِ [172a] امرِ قَدَر مکان یساقچیان تعیین نمودند که اصلاً کسی از آحاد و از وجوه به وجهی از وجوه به مردمِ شهری که در شهر مانده باشند و به قلعه بر نیامده، تعرّض نرسانَد. و شهر را از حَرق و خَرق محافظت نمایند. الحاصل؛ شهری چنین حصین به تأیید و عونِ مَلِکِ قَدیر از یُمنِ اقبالِ سلطانِ عالم گیر در مدّتِ سه روز و نیم بدین سهولت مفتوح گردید. چنانچه از غازیانِ ظفر فرجام در آن ایّام بیش از ده نفر کسی دیگر شربتِ شهادت نچشید. و ایشان هم از مردمِ مُتعیّن نبودند.

بیـــت

ای جهانگیرِ آسمان پیشَت زمین باید گرفت　　مُلک گیرد گر کسی باری چنین باید گرفت

روز دیگر،

بیـــت

سرِ زلفِ شب را چو برتافت روز　　کلـــــــیدِ درِ بسته را یافت روز

غازیانِ ظفر فرّ غضنفر سیَر قلعهٔ بالاتر را محاصره نمودند و کمرِ اهتمام بر میانِ اقدام بسته دست به اِعمالِ آلاتِ تسخیرِ حصار و تدمیرِ کفّار گشودند. و آن حصاریست که بر یک جانبِ آن شهرِ اِرَم نمونه و از یک طرف محدود به نهرِ طونه و بر بلندی واقع است در غایتِ

ارتفاع. چنانچه توان گفتن که حاسّهٔ باصره بی کمندِ خطوطِ شعاعیّه بر بروجش عروج ننماید و قوّهٔ واهمه لَمَعانِ منجوقِ قُبّهٔ قلّه اش را با چراغِ لامعِ پاسبانِ قصرِ سابع یکی داند.

لمؤلفـــه

[172b]حصاری که از رفعت و بس نکویی ثری با ثُریّـــا یکی بوده گـــــویی

چون باز غازیانِ پلنگ آهنگ آغازِ قلعهٔ جنگ و ارسالِ احجارِ طوپ و تفنگ نمودند و کار را بر کفّارِ بی فرهنگ تنگ گرفتند، معاندانِ اَشرار و مستحفظانِ حصار که کمالِ اهتمام و غایتِ جرأت و اقدامِ بندگانِ درگاهِ سعادت مقام را دیده بودند و کیفیّتِ فتحِ قُلاعِ مُشیّده و حصونِ مُحصّنه را که به بازوی قوّت و مردی و پنجهٔ قدرت و زبردستی ایشان به عونِ رَبِّ شکور میسّر و مقدور گردیده بود شنیده و معلوم نموده؛ یقین نمودند که نجاتِ ایشان را از آن ورطهٔ پر بیم به غیرِ سپردنِ قلعه وتسلیم طریقی دیگر نیست و معلوم نمودند که جامِ غروری که از گفتارِ خامِ فرندوش نوش کرده اند عاقبت سَر در سَرِ خمارِ آن خواهد رفت. لاجَرَم مُلجَأ به تسلیمِ مَلجأِ خود شده و قطعِ نظر از مظاهرتِ لشکرِ المان نموده فریادِ الاَمان برآوردند و شخصی زباندان به خدمتِ پاشایان فرستاده استیمان عرض کردند و در امرِ تسلیمِ حصار آن شب مهلت طلبیدند که شب نزدیک بود و دور نمی‌نمود که بعضی غُزاتِ شیر مثال تعرّضی به عیال و اموالِ ایشان نمایند. نوّابِ کامیابِ درگاهِ فلک جناب قضیّهٔ مرضیّه را معروضِ سُدّهٔ سنیّه گردانیدند و به معرضِ قبول رسانیدند، امّا مشروط بر آنکه همان شب دویست نفر از غُزاتِ ظفر اثر [173a] به درونِ حصار راه دهند و بعد از درآمدنِ آن جماعت اگر خواهند باز در را ببندند و صباح پایین آمده قلعه را تسلیم نمایند. کفّار هم از غایتِ اضطرار و باز اعتماد بر کثرتِ اعوان و انصارِ خود نموده شرط را قبول کردند. هنگامِ شام که محلّ آرامِ سلطانِ بام بود، چون عساکرِ نورانی چهرِ سپهر برای دیده بانی بر بروجِ مُشَیّدةُ المبانی آسمانی بالا دویدند و تفنگِ بی درنگِ شُهُبِ مُفَرّقه را به قصدِ رَجمِ شیاطینِ مُسترِقه بر سرِپنجهٔ اشعّه مهیّا و حاضر گردانیدند، حسب الشّرط دویست نفر از دلاورانِ عسکرِ ینگی

چری که به مار مهرهٔ بُندقه دفعِ زهرِ اعادی می‌نمایند و برای در آمدن به حصار احضار شده بودند مُتوکّلاً علی الباری بر آمدند و از دروازهٔ قلعهٔ ناری درآمدند و به یک طُرفة العین مانندِ مژگانِ محبوبِ فتّان به دو بخش راست شده بی تحاشی بر دو قلّهٔ بلندی که بر طرفینِ دروازه واقع است برآمدند و حارسانِ آنها را دور کردند. چنانچه حقیقتاً همان شب آن مقام به تصرّفِ اهلِ اسلام درآمد و کفّارِ لیام را اصلاً مجالِ تغییرِ عهد و مقال نماند. و اگرچه این حالِ پریشان بر ایشان به غایت صعب می‌نمود امّا به غیر از صبر چاره ای نبود.

بیـــت

چو هیبتَت به عدو راهِ چاره تنگ گرفت ز رأیِ محکمِ تو در گلوش سنگ گرفت

الحاصل آن شب آن دو قلعهٔ کیوان کُلَه را ضبط نمودند و به هیچ رو فوجِ عدو را بر آن [173b] برج و بارو راه ندادند. هنگامِ صباحِ پُر افراح که به مفتاحِ حیّ علی الفلاح دروازهٔ دلِ هر غافل را گشادند و کافر شعارانِ لشکرِ ظلم را به بیابانِ عَدَم سر دادند نترشبان که حاکمِ آن شهر بود با دِزدار که مُسمّی بود به تازازدی تماش و سر خیلِ تقنگچیان عسکرِ نَمچه که او را به اصطلاحِ آن طایفه نَمچه معاد ناکی گویند با جمعی کثیر از اعیانِ آن قومِ شیاطین نظیر از قلعه پایین آمدند و به دیوانِ اعلی حاضر شده دستِ وُزرا را بوسیدند و جامهٔ امان پوشیدند و التماس نمودند که چون عفو و امانِ سلطانِ اهلِ ایمان شاملِ حالِ ایشان گشته چند نفر از جماعتِ چاوشان همراه نمایند تا بدرقه شده ایشان را از صولتِ عساکرِ غضنفر مآثر محافظت نموده به سر حد رسانند. حسب المسئول نوّابِ کامیاب هم بعد از عرض و امر جمعی را از جماعتِ مذکوره همراهِ آن بیراهان گردانیدند. آن مخاذیل هم با تمامی اتباع و اشیاع روانه شده بعد از آنکه پیاده های نمچه با عرّابه هایی که اسباب و اموالِ خود را بر آن تحمیل نموده بودند از دُورِ قصورِ خارج حصار یک میدان وار دور گردیدند یک دو کس از اهلِ اسلام که بر سرِ راهِ آن لیام بودند چنانچه در امثالِ آن مجال عادتِ لشکریان است قصدِ تعرّض به بعضی اسبابِ ایشان نمودند و خواستند که از کَفتاروشان کفّار

گرگ رُبایی کنند. بعضی از اشرارِ کفّار [174a] از غایتِ تألّم بی تأمّل مانندِ زنبورِ زرد که از مقامِ خودش منع و طرد کرده باشند نیشِ کین را تیز گردانیدند و آن دو کَس را شهدِ شهادت چشانیدند. بعضی از مردمِ میخال لو که خیامِ ایشان به آن مقام قریب بود چون این حالِ غریب را مشاهده نمودند تیغِ خون آشام را از نیامِ انتقام آختند و چندین بیدین را در یک زمان بر زمین انداختند. چاوشانِ حامی شمشیرها کشیدند و از چارسو بر مردمِ خود دوانیدند و غُزات را از اضرارِ آن اشرار منع می‌نمودند که سلطانِ اهلِ ایمان این طایفه را امان داده و ما را برای محافظت فرستاده. چندان توقّف نمایید که صورتِ واقعه را معروضِ سامعهٔ نوّابِ کامیاب نماییم و امرِ خونِ آن دو مسلم و حکمِ قاتلانِ ایشان را به مقطع رسانیم. در این گفت و گو بودند که سواری چند بر بادپایانِ صبا مانند پیش تاختند و آوازه انداختند که سلطانِ صاحبقران امان را از این قومِ بی عهد و پیمان رفع نمود و به قتلِ اینها رخصت فرمود. غُزاتِ غضنفر سمات که تشنهٔ خونِ آن قومِ دون بودند تیغ ها کشیده بر سرِ آن بیدینان که شجرهٔ خلاف بودند دوانیدند. و اکثر را مصدوقهٔ آیهٔ حاویهٔ «كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ» ساخته به راهِ هاویه روانه گردانیدند. و هرچند چاوشان و بعضی اعیان که حاضر شده بودند منع نمودند مفید نیفتاد و به یکدم چندان شمشیرِ برق آیین در آن دشتِ ستیز و کین [174b] درخشیدن گرفت که پرتوِ تیغِ خورشیدِ درخشان در آن میان ناپدید گردید و از خونریزِ میغِ تیغِ تیز دمادم سیلِ دَم چنان بالا گرفت که گفتی مگر موجِ خیزش به چرخِ پُر ستیز رسید.

نظـــم

رخِ لعل فرســـــــود در زیرِ نعل　　زِ خون آهنین نعل ها گشت لعل
فتاده سر و مغـــــزها واشده　　چو پسته درو مغز پیدا شده

الحاصل؛ شکسته دیوارِ اعمارِ آن قومِ مخذول به سیولِ سُیوفِ مَسلولِ مَصقول بالتّمام منهدم گردید و کسی از آن لیام از ضربِ حُسامِ حَسّامِ غازیانِ نهنگ انتقام نجهید؛ مگر معدودی مردودی چند که به بندِ کمندِ اسیری در قیدِ حیات ماندند. و از جملهٔ غرایبِ این

واقعه آنکه بعد از قتلِ آن کفّارِ اشرار چون نیک دیدند همه با خود اسلحه پنهان داشتند. و حال آنکه از جملهٔ شرایطِ امان آن بود که اصلاً اسلحه با خود برندارند و تمام را به اهلِ اسلام سپارند.

نظـــم

تیغِ زبان آورت در سخنش راست بود　　کـرد عدو کج رَوی تیغِ تواَش زان شکست
دولتِ تو کارکرد لیـــک به تحـقیق من　　با تو بگویم که کار از چه بر ایشان شکست
مرحمت و عفو را قدر چو نشناختند　　گـــــردنِ آن کافران علّتِ کفران شکست

القصّه بعد از اتمامِ امرِ تسخیرِ آن شهرِ شهیر و آن قلعهٔ بی نظیر رایاتِ ظفر غایاتِ [175a] سلطانی به عزمِ تماشای آن مقامِ اِرَم مبانی خرامید و امرِ قضا جریان به انعقادِ دیوان و جمعیّتِ ارکان صادر گردید. بعد از آنکه وُزرای صواب آرا در پایهٔ اورنگِ فلک سیما حاضر گردیدند به مسامعِ جلال معروض گردانیدند که: احوالِ فرندوش قرال را منهیانِ اخبار در این مجال مختلف باز می‌نمایند. بعضی می‌گویند که از خبرِ قُربِ رایاتِ مهر تاب مانند سیماب بی صبر و تاب شده به شهرِ لنچه رفته است که ده روزه راهِ اسبِ تیزپوی از آن سویِ شهرِ پچ است. و بعضی دیگر می‌نمایند که با سی هزار عسکرِ پیاده و سوار سورِ پچ را پناه ساخته و از بیمِ قهرِ نهرِ تیغِ سلطانی متحصّن به آن شهر گردیده و اَقدامِ قرار را استوار گردانیده دیدهٔ انتظار بر رسیدنِ سایرِ عساکرِ ضلالت آهنگِ المان و فرنگ نهاده. سلطانِ صاحبقران به لسانِ بلاغت نشان فرمود که: چون فرندوش دَم ازمقامِ جوش و خروش زده بود و نامِ مقابله و مقاتله بر زبان رانده، واجب می‌نماید که تا آنجا که جوازِ عساکرِ ظفر مآثر میسّر است و راه را گنجایشِ این لشکرِ بی حدّ و عد متصوّر رایاتِ ظفر غایاتِ ما تا آن نهایات سیر نماید. اگر مشارالیه را غیرتی باشد و جُرأتی نماید و پیش آید فهُوَ المقصود. و الاّ آنچه مناسبِ غیرتِ پادشاهان است از اینجانب به ظهور آمده باشد.

لمؤلّفــه

[175b] با زبانِ تیز هرکو دَم زَنَد از گــوهرش می شود روشــن چو تیغ آندم که آید در میان

وانکــــه پرّانید لافِ خودستایی همــــــچو تیر عاقبت افتد به رویِ خــــاک زار و نــــــاتوان

گفتار ششم در توجّهِ رایاتِ چرخ نشان به عزمِ قهر و استیصالِ فرندوش قرال به صوبِ مملکتِ المان

بامدادِ مبارک امدادِ یوم السّبتِ سادسِ محرّمِ معظّم که فرّاشانِ عرشِ سایبان به نیزهٔ اشعهٔ خورشیدِ تابان شقهٔ پوششِ زربفتِ سنجری را از رویِ لاجوردی خرگاهِ ششدری رفع نمودند و بندِ سراپردهٔ مشکین فام را به سرپنجهٔ مهرِ سپهر مقام باز گشودند،

لمؤلّفــه

گشت عیان ز رومِ صبح آینهٔ سکندری پنجهٔ خُور فروکشید اطلسِ چرخِ سنجری
نقدِ روانِ چرخ را بود غش از ظلامِ شب صبـــح دمید و کوره را تافت برای زرگری
داد گداز جمله را کرد ز غل و غش جدا قُرص بکرد و شوش ها پاک چو زرِ جعفری

فرمانِ قَدَر قرینِ سلطانِ صاحبقران به توجّهِ صوبِ ممالکِ المان صادر گردید؛ و آهنگِ زنگِ کوچ به گوشِ طیورِ فلک عروج رسید. دریایِ بی انتهایِ آن عسکرِ بی انحصار از بخارِ تَفّ دل های غازیانِ شیر شعار باز در جوش آمد؛ و رویِ رویینه خمِ دشمن نفور و دَمِ صور آهنگِ شیپور دیگر باره در خروش. بر حسبِ فرمانِ جلی افواجِ عساکرِ روم ایلی مصحوبِ وزیرِ اعظم ابراهیم پاشا از پیش روانه شده آن روز [176a] نواحی قلعهٔ وشِغراد موردِ مواکبِ سلطانی و مضربِ رایاتِ خاقانی گردید. و چنانچه سابقاً در داستانِ سفرِ بُدون قضیّهٔ تاجِ قرونه مرقوم و مسطور گردیده قرالانِ انکروس را هم بر همان منوال تاجی بوده مُسمّی به قرونه که از قرونِ ماضیّه هر کدام از حکّامِ آن ممالک که به کمالِ پادشاهی و وفورِ جاه و غایتِ کثرتِ لشکر و وسعتِ دستگاه می‌رسیده اند برای سر افرازی و تفوّق بر سایرِ رؤسا و حکّام آن را بر سرِ پُر نخوت می‌نهاده اند و بدان قرال یعنی پادشاهِ بزرگ می‌گردیده و بعد از چند روزی که خواصّ و عوامِ انامِ آن مُلک بر آن مطّلع می‌شده اند و اقامتِ مراسمِ تهنیت می‌نموده باز آن افسر را از سر برداشته به امیر و حاکمِ قلعهٔ وشِغرادِ مذکور می‌سپرده اند. و

نزدِ ایشان آنست که مادام که آن پادشاه در قیدِ حیات است سپردنِ آن تاج به دیگری اعظمِ جنایات است. و نزدِ آن طایفه "خَذَلَهُمُ الله تَعالی" چنان مشهور و معروف است که آن تاجِ با رواج از استنبویانو که بانی اوّلِ دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه است مانده است و بسیار سرها در هوایِ آن افسر باد پایِ سعی را یکسر تا بیابانِ عدم رانده.

لمؤلفـــه

که دانَد آنکه چه شد سرنوشتِ تاجِ قباد که آگه است که چون رفت تختِ جم بَر باد

در آن ایّام که فرندوش بر یانوش غالب شده و دارالملکِ بُدون را از دستِ تصرّفِ اوسالب آمده بود چون به خیالِ مُحال خود را بر تختِ انکروس قرال تصوّر نمود [176b] او هم آن تاج را پوشیده بود و باز بوسیده بر اسلوب و عادت به همان قلعه اعادت نموده. در این ولا که رایاتِ کشورگشا به قُربِ آن قلعه نزولِ اجلال فرمود به موجبِ فرمانِ قضا جریان نوّابِ سلطنت کس فرستاده آن تاج را از دِزدارِ آن حصار بامفتاحِ آن طلب نمودند و به انواعِ وعد و وعیدش بیم و امید دادند. چون مهابتِ این پادشاهِ اسلام آرام از قلوبِ سلاطین و حکّام ربوده است و لرزه بر اندامِ اَعلامِ رایت افرازانِ هر مقام افزوده؛

بیـــت

شکوهِ شوکتِ شاهینِ رایَتَش بشکست دلِ عقـــــابِ فلک را به گاهِ پروازی

و صِیت و صدایِ قلعه گشایی و مُلک افزایی بندگانِ درگاهش قارعِ اَسماعِ مُتَحصّنانِ قلعهٔ فلک گردیده؛

بیـــت

سنان و پرچمِ رُمحَش یکی به سر تیزی گرفته قلعهٔ گردون یکی به سربازی

حافظِ آن حصارِ حصین که کافری پیش بین بود از واقعهٔ نترشبان اندیشیده و مجالِ مخالفت را مُحال دانسته فی الحال که فرستادهٔ وزرا بدو رسید سر به راه آورده تاج را با باج بر سر گرفته به درگاهِ عالمپناه رسانید و مفتاحِ آن حصار را هم برای فتحِ بابِ یسارِ خود

سربارِ آن تحفه گردانید. عنایتِ شاهانه هم شاملِ حالِ او شده و به خلعتِ امانش سربلند گردانیده داخلِ زمرهٔ سایرِ غلامانِ ذمّی شعارش ساختند؛ [177a] و رایتِ اسلام را بر فرازِ قلّهٔ آن قلعه برافراختند و تا یوم الاربعای دهمِ ماه در آن منزلگاه توقّف فرمودند. و در آن مجال یانوشِ قرال را که ملازمِ درگاهِ سلاطین پناه بود به صوبِ دارالمُلکِ بُدون رخصتِ انصرافش دادند و ضبط و حفظِ آن ممالک و مسالک را برای او باز گذاشتند. و امرِ عالی صادر شد که مشارالیه باید که خدمتِ غُزات را همیشه پیشهٔ خود سازد و راهِ آمد و شدِ ایشان را به معسکرِ سلطانِ اسلام مفتوح دارد. چنانچه عقبِ عسکرِ اسلام و غُزاتِ مجاهدت مقام که هنوز می‌رسند فارغ البال به معسکرِ بحر مثال توانند ملحق شدن. و اُلاغان که برای عرضِ مصالحِ ممالکِ محمیّه به درگاهِ عالمپناه آمد و شد می‌کنند دو نفر و سه نفر بی تردّد و خطر توانند تردّد نمود. چرا که بعد از بُعدِ رایاتِ سلطانیّه از ممالکِ اسلامیّه در مسالکِ دارالحرب تردّد نمودن بی بدرقگی و معاونتِ مردمِ آن دیار متعذّر بود. قرالِ مشارالیه هم متکفّلِ اقامتِ خدماتِ مذکوره شده تقبیلِ انامِلِ بحر شمایل نموده به شهرِ بُدون مراجعت نمود و دو هزار نفر از عساکرِ اسلام با سگبان باشی برای اجلاس و تمکینِ او همراه فرستادند و بانی را که مُسمّی بود به پرتی پیری چنانچه ذکرِ آوردنِ او قبل از این گذشت در قلّه ای از قلّه های قلعهٔ بُدون حبس کردند و مُرَضا و ضعفایِ لشکر را هم همانجا باز داشتند. و بنابر آنکه عمقِ آبِ طونه هرچند که بالاتر می‌رفت [177b] مانندِ دلِ کم همّتان تنگ تر می‌شد و طاقتِ تحمّلِ سفاینِ پُر تجمّلِ شاهی را که مشحون بود به طوپ های عظیمِ شهنشاهی نداشت لاجَرَم آنچه از آنها ضروری آن سفر می‌نمود با بعضی اسبابِ جبه خانه در هشتاد پاره کشتی کوچکتر نهادند و محمّد آغای چاوش باشی را بر آنها گماشته با دیگر کشتی‌های آزق و زادِ بی انتها تا آبِ بالا با خود همراه ساختند و بعضی دیگر را از آن آلاتِ قلعه گشایی و اسبابِ دشمن زدایی در عرّابه های سلطانی نهاده از طریقِ خشکی مَصحوبِ خود گردانیدند و پنجاه پاره کشتی بزرگ را که هر یک مانندِ باره ای بود به زوایدِ اسبابِ

طوپ خانه و جبه خانه و باز آنچه از این مقولهٔ اِحمال و اِثقال از قلعهٔ بُدون و سایرِ حصون به دست آمده بود مملو و مشحون گردانیده با دیگر کشتی هایی که از اسیرانِ شکسته موی مسکین خاک و سایرِ امتعه و اموال مالامال بود از آبِ طونه و قره دکز به صوبِ دارالسّلطنهٔ قسطنطنیّه روانه گردانیدند. و سَوایِ اینها زیاده بر صد پاره کشتی کوه لنگرِ نهنگ پیکرِ دیگر را بر ساحلِ آب طونه در بُدون گذاشتند و حفظ و حراست و خدمتِ مرمّت آنها را هم به عهدهٔ یانوش قرال بازداشتند. و فی الواقع که مشارالیه هم در جمیعِ این خدمات که بدو مرجوع شده بود در آن ولا آنچه شرطِ خدمت و بندگی بود به تقدیم رسانید و دقیقه ای کم نگردانید.

لمؤلّفــه

[178a]چون برآرَد بحرِ شاهی موجِ حشمت بر فلک ماهِ نو بر کشتی او پاسبانی می کند
گر شنیدی در مَثَل امّا حقیقت بین کنون گرگِ مردم خوار در دُورش شبانی می کند

بعد از اتمامِ آن مهام یوم الخمیسِ حادی عَشَرِ شهرِ مذکور هنگامی که

نظــم

یک یک ز بیمِ خنجرِ خورشید اختران مثلِ مخالفانِ شهنشه شدند کَم
روی آسمان اثرِ تیرگی نماند الاّ ز گَردِ موکبِ شاهِ مُلکِ حَشَم

رایتِ منصور را به هوایِ سرور برافراختند و کوسِ کوچ را نواختند. و آن روز به حوالی حصارِ اوستُرغوم که مفتاحِ ممالکِ المان است نزولِ میمنت شمول واقع شد و همان لحظه به امرِ قضا مبانی سلطانی استادانِ طوپ کش طوپ های اژدها وش را که هر یک نهنگِ دریایِ جنگ است در اطرافِ آن حصار احضار نمودند و دندانِ کینِ آن نهنگان را بر سنگِ طوپِ متین سودند. حضّارِ حصار و مستحفظانِ آن دیار چون آوازهٔ مرحمت و عفوِ پادشاهی را دربارهٔ کسانی که مفاتیحِ باره و حصار را پیش بردند و راهِ اطاعت سپردند، شنیده و معلوم نموده بودند و دانسته که باروی رویین نزدِ بازویِ قدرت مکینِ غلامانِ این سلطانِ سلاطین

حکمِ درِ خیبَر دارد نزدِ پنجهٔ حیدر، ایشان هم بالضرّوره طریقهٔ انقیاد پیش گرفته با مفتاحِ باب به خاک بوسِ آن جناب رسیدند و قلعه را [178b] با مافیها تسلیمِ نوّابِ کامیاب نمودند و کُتّابِ عُطارد انتساب به امرِ قضا مآب عهد نامهٔ معهود را قلمی نموده به ایشان عطا نمودند و حسب الاَمر النّافذ کوتوالی آن مقام را همان به عهدهٔ ایشان گذاشتند.

نظـــم

چو کاری برآید به لطف و خوشی — چه حاجت به تندیّ و آتش وشی
ولی گر ندارد عـــــــدو جز ستیز — به تیزی بِکَـش تیغ و خونش بریز

و یوم الجمعه قُربِ قریهٔ نَوه سُلُو مضربِ اوتادِ خیامِ اجنادِ ظفر نهاد گردید. و یوم السّبت قُربِ قلعهٔ قومران مُحَطّ ِ رِحالِ مواکبِ نصرت مآل شد. دِزدار و مستحفظانِ آن حصار و حصارِ کَوْهَم که قریب به آنست فرار نموده بودند و چون روباهِ پُرحِیَل به بیغوله های جَبَل نهان گشته. غازیان آتشِ قهر در خان و مان و حصار و دیارِ اهلِ ادبار در نهادند و به یکدم تمامِ بُرج و باروی هر دورا با رویِ زمین برابر ساختند. و یوم الاحدِ چهاردهم مقابلِ شهر و قلعهٔ پوژُون منزلِ سعادت محمل گردید. و چون قلعه بر دیگر جانبِ آبِ طونه واقع بود متعرّضِ آن نگردیدند و سفاینِ پادشاهی که بعضی به اسبابِ طوپ خانه و جَبه خانه و بعضی به زاد و زواده مشحون بود چنانچه حالیا ذکرِ آن گذشت به شب از پایِ آن قلعه مرور نمودند و تعرّضی از هیچ جانب به یکدیگر واقع نشد. و یوم الاثنین نواحی حصارِ کوژنام را مقامِ قیامِ [179a] خیامِ انجم ارتسام گردانیدند و سُکّانِ آن مکان هم مانندِ سگان که از شیران گریزند فرار نموده بودند؛ و معدودی مردودی چند برجا مانده. بعضی غازیان که از حرصِ پیکار بیکار نمی‌توانستند نشستن بالا دویدند و مانندِ قلعهٔ قومران آن را هم ویران گردانیدند. و در تمامِ مقرّ و ممرّ ِ آن سفر به همین اسلوب و همین طریق. مستحفظان و اهالی هر حصار و دیار که توفیقِ خلاص رفیق شده سَرِ انقیاد و اطاعت بر آستانِ تسلیم و ضراعت می نهادند و بابِ قبولِ خراج و جزیه را می‌گشادند به هیچ باب به ایشان ضرری لاحق

نمی‌گردید. و آنها که تمرّد می نمودند یا آنکه امتعه و اتّباع را برداشته به سرحدّ های دور فرار می نمودند دُور و قصور و بُقاع و قُلاعِ ایشان را قلع نموده و آتش در زده به باد فنا می دادند. و بعضی گریخته ها را در هرجا که به دست می‌آوردند از پای در آورده به راهِ عدم می‌فرستادند. و یوم الثّلثایِ شانزدهمِ محرّم الحرام که در نواحی قلعهٔ استار غِراد نام که از حُصونِ معتبرهٔ کفّارِ لیام است و به زبانِ تُرک اسکی حصار گویند مقام فرمودند. دِزدار و سکنهٔ آن محل اظهارِ ترس و وَجَل نموده کَس پایین فرستادند و معروض داشتند که: ما را رأیِ مخالفت و سرکشی از امرِ سلطانِ اسلام نیست. امّا با وجودِ این چنین عساکرِ کَرّارِ کافر شکار که در قُربِ این حصار باشند یارای در گشودن نداریم؛ نه آنکه رأیِ اطاعت [179b] نمودن نداشته باشیم. انشاءالله در منزلی دیگر به آستانه بوسی می‌رسیم و ادایِ جزیه و خراج می‌نماییم. روزِ دیگر که از آنجا کوچ نمودند دِزدارِ قلعهٔ مزبوره امادیُوشته نام و از طایفهٔ کَفَرهٔ چه و هم سرخیلِ تفنگچیانِ آنجا که موسوم و معروف بود به ژَنکَموند و دومیر قاپودان یعنی حاکمِ سفاینِ آن کافران یکی یانووَوانک و دیگری ماینوش نام مجموع به یکبار به خدمتِ وزرایِ عالی مقدار آمدند و مفاتیحِ قلعهٔ مزبوره و بعضی قلاعِ دیگر را که بر آن گذر بود با انواعِ تُحَف و اصنافِ ظُرَف پیشکش آوردند و سَرِ اطاعت بر زمینِ مذلّت نهادند و اُمرای مذکوره در سلکِ سایرِ بندگانِ ذِمّی مُنسَلِک گردیدند و حصونِ خود را تسلیمِ اهلِ اسلام نمودند.

بیـــت

هرجا که سرکشی ست در آفاق پیشِ تو چون سَرو ایستاده به پا دست بر همست

و سلطانِ آفاق یک روز اُتراق فرموده صبحهٔ یوم الجمعه که از آن منزلِ عقده گُسل روان گردیدند امیرِ سنجَقِ سمندره و بلغراد که به رسمِ زبان گیری پیش تاخته بود و تا حوالی نِچ رفته هفت نفر کافرِ جبه پوشِ دیوپیکر و پنج سر آورده بر سرِ راهِ سلطانِ عالمپناه باز داشته معروض گردانید. و در منزلی دیگر که قریب به حصاری بود که موسوم است به اَنجتُو اَفتوُر

فیشه نزولِ همایون واقع شد. دِزدارِ آن حصار که او را نیکلُووش سِرتینور می‌گفتند به خدمتِ وزیرِ اعظم رسیده مفتاحِ حصار [180a] دست آویز کرده در زمرهٔ اطاعت کنندگان مِنسَلِک گردید و در پناهِ قبولِ جزیه و عطایِ امان نامه خزید. و یوم الاحد حوالی قصبهٔ اِشکوکَسهت که به زبانِ اسلامیان به قزل حصار اشتهار یافت و از آنجا تا شهرِ نِچ که مسافه یک منزلِ قصیر است مضربِ قِبابِ خرگاه و خیامِ سلطانِ اسلام و مُحطّ رحالِ رجالِ ابطال و غُزاتِ گرام گردید. و همچنان دِزدارِ آن مقام هم مفتاح را به خدمتِ نوّابِ عالیجناب آورده تسلیم نمود و قبولِ جزیه را گردن نهاده بابِ اطاعت را گشود. الحاصل که به اندک نُهوضی که رایاتِ همایون از دارالمُلکِ بُدون تا این مقام فرمود چندین حصونِ کفّار از بیمِ تیغِ آبدارِ سلطانِ فریدون شعار گشود. والحمدُ للهِ الوَدود.

نظـــم

شکرِ این دولتِ عالی که سپاهی بی جنگ — چون نواهای مخالف همه آورد به چنگ
رایتِ دولتِ اخیـــــار برآمد به فلـک — کوکبِ طالعِ کفّار فرو رفت به سنگ
نیزهٔ شاه به هر باب که شد راست گشـــاد — سَرِ آن نیزه مگر بر دَرِ فتح است مدنگ

گفتار در صدورِ امرِ قَدَر آثار به تاخت و تخریبِ دیارِ کفّارِ اشرار

سَروَرِ مجاهدان و سلطانِ صاحبقران در آن مقام وزرای عظام را در پایهٔ سریرِ فلک ارتسام احضار نموده تیرِ تدبیر و رأیِ با سداد را به هدفِ مراد رسانیدند. چون احوالِ فرندوش قرال و مقرّ و مفرّ آن کافرِ ضالّ به هیچ حال هنوز [180b] معلوم نبود رأیِ عالم آرایِ سلطانی بر آن قرار یافت که برای تحریک و تحریضِ او بر پیش آمدن و مقابله نمودن عساکرِ آقنجی روی به هر سو نهاده ده روزه راهِ ممالکِ بدخواه را بتازند و مال و منال و عیال و اطفالِ کفّارِ شقاوت مآل را طعمهٔ اژدهای اَسر و یغما سازند. و چون هنوز محتمل بود که قرالِ مشارالیه در آن شهر بوده باشد اُمرایِ عسکرِ روم ایلی و بعضی وُلاتِ سرحدهای اسلامی را امر فرمودند که قریب به آن شهر فرود آیند و به ضربِ طوپ و تفنگِ بی درنگ تعرّض به حصارِ آن بنمایند. اگر چنانچه قرالِ مذکور آنجا باشد باشد که به حکمِ حمیّتِ جاهلیّت غیرتی نموده به قصدِ مقاتله بیرون آید و سرپنجهٔ قوّتِ خود را با غلامانِ این درگاهِ ظفرپناه بیازماید. بناءً علی ذلک اطراف و مسالکِ آن را بر اُمرایِ مذکورِ منصور تقسیم نمودند و مانندِ دوایرِ فلکی که احاطهٔ کرهٔ خاکی نموده جوانبِ آن را به قبایلِ مردانِ مقاتل بستند و طوپ های آتش بار را بر باره و برجِ آن حصار می‌انداختند. بعضی مبارزانِ لشکرِ المان که در آن مکان بودند گاهی اظهارِ جلادتی نموده بیرون می‌آمدند و دست و پایی می‌افشاندند. امّا هر بار که شرری از آن اشرار ظاهر می‌گردید غازیانِ نبرد آزما مانند سیل کوه رُبا پیش می‌دویدند و نایرهٔ سورَت ایشان را به زلالِ آبِ تیغِ بی دریغ اطفا می‌نمودند و به هر دم چندینی را [181a] به وادی عدم می‌فرستادند و پیوسته سرهایِ آن قومِ شکسته به خدمتِ وُزرا و اُمرای مشارالیهم می‌رسید. لکن این جرأت و سربازی ایشان مُرَجّحِ احتمالِ بودنِ قرال در آن شهر می‌گردید. که گفته اند:

بـــیت

چو شاه را نبوَد بر مبارزانش نظر برای او یَلِ جنگی چگونه بازَد سر

تا آنکه شبِ سِیُّمِ صفرِ ختم بالظّفر هنگام سحر که عَلَمِ صبحِ کاذب از شهرستانِ ظلمت بنیان برآمده بود و عیّارِ مکّارِ نعاسِ مسکی لباسِ اهلِ حراست و پاس از راهِ خاربَستِ اجفان درآمده،

لمؤلفـــه

بر آسوده دماغ از شور و غوغا جوارح داده شغلِ خود به یغما

کفّارِ غدّارِ حصار آن هنگام را وقتِ حصولِ مراد و کام پنداشته و غازیانِ صمصام ارتسام را نیام انگاشته با خود مقرّر داشتند که پاسبانان که انجُم وار همه شب بیدار بوده اند در این اوانِ بی گمان کَمانِ طاقتِ ایشان از چلّهٔ شب زنده داری پشت بر تافته و تیرِ تدبیرشان از تردّدِ فکرِ شبیخون در جعبهٔ آرام و سکون قرار یافته. به این تصوّرِ باطل و بدین خیالِ بی حاصل دو هزار سوار از مبارزانِ المان و زیاده بر هزار پیاده از کَفَرهٔ چه دروازهٔ نهانی را گشودند و عزمِ رزمِ بیرون نمودند. اتّفاقاً در آن جانب امیر لوای کُوستندیل با عسکرِ بی عدیلِ خود منزل گزیده بودند [181b] و آرمیده. قبل از وصولِ کفّارِ بی اصول عنایتِ مَلِکِ علاّم اهل اسلام را تنبیه و اعلام فرموده خبردار گردیدند و به قوّتِ بختِ بیدارِ دینِ سیّدِ مُختار تیغ های برق ابتسام را از غمامِ نیام بیرون کشیدند و به یکجا جمع شده چندان آرمیدند که آن قومِ مَرید نزدیک رسیدند. و بعضی رؤسای وفودِ ینگی چری با توابعِ خود و دیگر غُزات هم که به ایشان قریب بودند بر این حال مطّلع گردیدند و با تیغ های آخته و حرب های افراخته بر سرِ اعدایِ سر برگشته دویدند.

لمؤلّفـــه

سَرِ حربه شد سویِ قصرِ کبود کواکب دو چندان نمودی که بود

چون در آن دَمِ صبحِ خجسته ظهور دو لشکرِ ظلمت و نور درهم آمیختند مؤمنانِ

مِهرنشان به تیغ های اشعّه سان در یکدم خونِ چندین کافرِ ظلمت نَسَق را مانندِ حُمرتِ فَلَق ریختند و بر طبقِ فرمودهٔ «فَمَحَوْنَا آیَةَ اللَّیْلِ» شکست و وِیل بر خِیلِ کفّار افتاد. چون آن مخاذیلِ غلط پندار هوایِ کار را بر خلافِ هوایِ خود یافتند روی از جنگ برتافتند و غُزاتِ شیرسمات در عقب شتافته بازویِ جلادت را به ضربِ اهلِ ضلالت برگشادند و تیغِ بُرّان را در آن مُدبران نهادند و دادِ مردانگی دادند. به تخصیص تفنگ اندازانِ ماهرِ ینگی چری که به شبِ تار مُهرهٔ مار را یعنی بُندقهٔ خارا گداز را در دیدهٔ مور جا می‌کنند در آن شب هم آثارِ دلاوری به جای آوردند. [182a] کفّارِ حصار چون حال را بر این منوال دیدند از بیمِ آنکه غُزات هم با شکستگان در حصار در نیایند درِ دروازه را مانندِ ابوابِ قلوبِ مکروبِ خود بستند و آن بخت برگشتگان را به درون حصار راه ندادند و بیانِ اعجاز بنیانِ « وَلَئِن قُوتِلُوا لَا یَنصُرُونَهُمْ» ظاهر گردید و اکثرِ پیاده های ایشان و بعضی سواران هم پیاده شده جمعی در بیغوله های خندق و بعضی در وادی هایی که در اطرافِ آن شهر بود مختفی شدند. چنانچه بعضی از غایتِ اضطرار در درونِ طوپ های بزرگ که غُزات به پایِ حصار آورده بودند درآمده و پنهان شده بودند و تا آن زمان که

بیـــت

تیغِ خورشید روشـــــنایی داد　　چرخ بر خونِ شب گواهی داد

غُزاتِ دشمن شکار در اطرافِ حصار و درونِ خندق تفحّصِ بقیّةُ السّیف می‌نمودند و هر که را می‌گرفتند بر موجبِ امرِ واجب الاذعان: « وَاضْرِبُوا فوقَ الا عناقِ وَ اُضرِبُوا مِنهُم کلّ بَنانٍ» عمل می‌نمودند.

لمؤلّفــه

ز رخشیـــدنِ تیغِ اختـــــر قـــــرین　　شد آن شب زمین مثلِ چرخِ برین
ز گرمی چو آن تیغ ها یافت تاب　　به خـــونِ عـــدو باز دادند آب
بکُشتند ز اَعدا فراوان به تـــیغ　　یکی را نیامد به یک تن دریغ

چنین گفت آن گشته آفـــاق را که دانسته بُد زهر و تریاق را
[182b] چو بیرون بیاید ز سوراخ مـار بکُـــــش زینهـــــارش مده زینهار

چون رئوسِ آن قومِ منحوس را جدا کرده شمردند صد و نوزده سر جمع شده بود و شش نفر زنده گرفته بودند. همه را به درگاهِ عالمپناه و حضورِ وُزرایِ صاحب جاه آورده خبرِ رفتنِ فرندوشِ ضالّ را در آن حال از گفتهٔ ایشان تحقیق نمودند. و باز در آن ولا امیر سنجقِ ولایتِ بوسنه خسرو بیک که به امرِ قاهر در آن اطراف سایر و دایر بود به جمعی از ابطالِ کفّار که به قصدِ تحقیقِ اخبار پیش آمده بوده اند باز خورده و جنگ کرده بود و اکثرِ ایشان را به قتل آورده و بعضی اسیر کرده. از آن جمله هژده نفر کافرِ کیم پوش را با اسب و سَلَب و سلاح به آستانِ کیوان مکان فرستاد. نوّابِ کامیاب چون از آن اسیران استکشافِ حالِ قرال فرندوش نمودند ایشان چنین باز نمودند که مشارالیه الآن با بعضی اُمرای المان در شهرِ لنجه است و از خوف و دهشتِ توجّهِ رایاتِ اسلام آیات به غایت پریشان و مضطرب است و انتظارِ آن دارد که از جانبِ برادرش پادشاهِ اسپانیهٔ فرنگ امداد و معاونتی ظاهر شود. چون امرِ استعلام به اتمام رسید، بعد از دعوت به دینِ اسلام و امتناعِ آن لیام شعلهٔ مشعلهٔ حیاتِ ایشان را هم به آبِ تیغِ پُرتاب فرو نشانیدند و همه را در دم به یاران رسانیدند. و باز در همان ایّام محمّد بیک [183a] یحیی پاشا اوغلی که با جمعی از مردانِ میدانِ پُردلی به خدمتِ قراولی رفته بودند به جمعی کثیر از اهلِ سعیر که فرندوش ایشان را انتخاب و اختیار نموده برای تحقیقِ اخبار فرستاده بود رسیده بودند و تنورِ حرب و وغا در میان گرم گردیده. و چون نصرتِ الهی همیشه شاملِ حالِ عساکرِ شاهی ست بر آن قوم ظفر یافته بعد از کوششِ بسیار کُششِ بی شمار کرده بودند. از آن جمله صد و پنجاه و شش سر کافرِ بی فرّ و از نیم زنده ها نُه کافرِ جُبه پوش را به درگاهِ فلک جاه رسانیدند. بعد از استخبار و استفسار این کافران هم خبر را نهفتند و سخن را مطابقِ پیشینیان گفتند و به سیلابِ صمصامِ آتش تاب اینها هم به رفقایِ خود ملحق گردیدند.

بیـــت

گشاد زاغ و زَغَن را دریچهٔ روزی　　کمینه بندهٔ تو چون کلیدِ تیغ گرفت

و هم در آن ولا بعضی وُفودِ با سعودِ عسکرِ آقنجی که به جانبِ اطراف و نواحی شهرِ لنچه تاخته بودند و کارِ آن دیار را ساخته باز آمدند و اسیر و زوادهٔ زیاده از حدّ و اندازه آوردند. خبرِ بودنِ فرندوش در شهرِ لنچه به اخبارِ رؤسایِ اُسَرا به حدّ صحّت رسید و نمودند که از قُربِ عساکرِ آقنجی و تاختِ آن اطراف بر حسبِ بیانِ بی اشتباهِ « یَحْسَبُونَ کُلَّ صَیْحَةٍ عَلَیْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ الله» فرندوش قرال را دیوارِ قرار متزلزل شده ظن نموده که مگر رایاتِ ظفر غایات متوجّهِ شهرِ لنچه [183b] گردیده است. و بنابر این گمان عزم نموده که از آنجا به اقاصی ممالکِ فرنگ متوجّه شده هیچ جا درنگ ننماید.

بیـــت

هرکه بیرون نَهَد از دایرهٔ حکمِ تو پای　　بس که سرگشته رَوَد گِردِ جهان چون پرگار

چون نبودنِ فرندوش در نچ به صحّت پیوست بعد از آن رأیِ خورشید ارتسامِ سلطانی به تعرّضِ آن شهر و فتحِ آن چندانی ملتفت نگردید. با وجودِ آنکه در آن چند روز که بعضی عساکر محاصرهٔ آن نموده بودند از چند محلّ به ضربِ طوپ و حفرِ نقب راه ها گشوده و از چند جا بروجِ آن را ویران ساخته بودند و غُزاتِ اِقدام سمات هم به واسطهٔ یوریش و یغما و اخذِ اُسَرا و سایر نُعَما بر فتحِ آن به غایت حریص بودند، امّا عدمِ التفاتِ سلطانِ صاحبقران را و رخصت ندادن را به یوریش و تعرّضِ آن ظاهراً چند سبب می‌نمود. از جمله آنکه همّتِ عالی تمام بر مقابله و قتال با قرال و استیصالِ او معطوف بود. به ملاحظهٔ آنکه مبادا تعرّض به این امر که از رویِ نفعْ حقیرست موجبِ مکث و تأخیر گردد که زمانِ دخولِ فصلِ شتا قریب بود. و باز نمی‌خواستند که علاقهٔ مشارالیه از این جانب منقطع و رجاش مرتفع گردد. و دیگر به إنهایِ مُنهیان و بعضِ مردم که از شهر بیرون گریخته به معسکرِ نصرت مقرّ در می‌آمدند معلوم شده بود و به صحّت رسیده که از نُقود و اموالِ مُعتَد بها چیزی در آن شهر

[184a] نگذاشته اند و با خود برداشته به جانبِ لنچه و اقاصی مملکتِ المان برده اند و به غیر از اسیر چیزی دیگر به دستِ نهبِ غُزاتِ کشورگیر نمی‌رسد. و حال آنکه در اردویِ ظفرخوی چندان اسیر جمع شده بود که توان گفتن که از روی عدد بیش از عساکرِ منصورهٔ بی حدّ بودند. و از بسیاری از ثقات مسموع شد که بعضی سپاهیان را چندان اسیر به دست آمده بود که از مؤنت مأکول و ملبوس و مرکوبِ آنها عاجز آمده به صد آقچه و پنجاه آقچه و کمتر هم می‌فروختند و بسیار بودی که از سوقِ آنها دست بازداشته بعضی را انتخاب می‌نمودند و بر باقی بابِ اطلاق می‌گشودند. بناءً علی ذالک رأیِ اشرفِ همایون همان به توجّهِ جانبِ شهرِ لنچه و اتمامِ کار و بارِ کارزار با فرندوش عازم گردید که اکثرِ اثقال و احمال را با بعضی از عساکرِ نصرت آمال به جانبِ بُدون باز فرستند و خود با وفودِ سعادت و ظفر و جمعی منتخب از غُزاتِ دلاور و مبارزانِ میدانِ کرّ و فرّ متوجّهِ آن سفر گردند.

بیـــت

عنان تاب شد شاهِ فیروز جنگ میان بَست بر کینِ بدخواه تنگ

و وُزرای صاحب رأی را امر فرمودند که در زمان تهیهٔ مراسمِ این عزم و احضارِ لوازمِ آن نموده مردمِ راه دان را طلب دارند و کیفیّتِ راهِ لنچه و عددِ قناق و منازلِ آن را تحقیق نمایند. نوّابِ کامیاب چون از پایهٔ سریرِ گردون جناب برخاسته بیرون آمدند قلاوزانِ آن ممالک و واقفانِ آن مسالک را احضار[184b] کرده تحقیقِ چگونگی آن طریق نمودند. ایشان چنین باز نمودند که از اینجا تا شهرِ لنچه ده روزه راهِ اسب سو بایست؛ امّا اکثرِ مسالکِ آن مانندِ قلوبِ گرفتاران به مرتبه ای تنگ است که بیش از دو سوار و سه سوار را در عرضِ آن مجالِ گنجایش و عبور نیست. و باز بیشترِ آن طریقِ منیع کوه های رفیع و وِهادِ سحیق و درّه های عمیق است. به مرتبه ای که سماحیقِ سحابِ فلک مآب با وجودِ قوّتِ صعود نزدیک است که به قُلَلِ آن جبال راه یافته باشد و اشعّهٔ نظرِ خورشید با آن نفوذ و تعمّق دور نمی‌نماید که بر عمقِ وهادِ آن نتافته.

فرازش شده تا وطنگاهِ ماه نشیبش به ماهی رسانیده راه

و در هر یک از آن اودیه و وهادِ مهابت نهاد انهارِ تیز جَرَیانِ تند سَیَلان روان است. و در این اوان که زمانِ هجومِ امطار و ازدیادِ انهارِ بحر آثار است آن اودیهٔ هاویه نشان که پُر سنگِ طغیان است به مرتبه ای در جریان در می‌آید که نه امکانِ گذشتن دارد و نه قابلیّتِ جِسر بستن. و تخمین نمودند که آلات و اسبابِ قلعه گشایی را که از ضروریّاتِ آن مقرّ بود مثل عرّابه های طوپ و رعّاده های قلعه کوب از آن راه های تنگ و آب های پر آشوب به مدّتِ دو ماه همان می‌توان گذرانیدن و به مقصد رسانیدن. و با آنکه وُزرا اوضاع و احوالِ مذکوره را در پایهٔ سریرِ اعلی عرض نمودند سلطانِ صاحبقران که نزدِ همّتِ خورشید سیاقش [185[a]] در مساقِ غَزا و جهاد تحمّلِ مشاقّ محملیّت است مرغوب و مباشرتِ ضروبِ حروب در خدمتش ضربی ست از معظّماتِ مطلوب؛ همان به اتمامِ مهامِ آن عزم متوجّه بودند. و نوّابِ کامیاب به انتخابِ عساکرِ نصرت نصاب اشتغال داشتند. در این اثنا جمعی دیگر از عساکرِ آقنجی که با سردارانِ خود برای اِفساد و اِتلافِ مِلک و مالِ عدویِ پُرلاف به اطراف و اکناف رفته بودند بعضی از آن ولایات را تاخته و چندین بلادِ معمورهٔ آن را مغمورهٔ طوفانِ اَسر و نَهب ساخته مراجعت نموده رسیدند. الحاصل چندان غنایم و سَوایب و اسیر و بَرده آورده بودند که از ضربِ حوافِر و اَقدامِ ایشان زمین اِنین و فریاد می‌کرد. و هرکه آن کثرتِ سوایب را می دید از روزِ پُر هیبتِ « وَ اِذَا الوُحوشُ حُشِرَت» یاد می‌کرد و قضیّهٔ نُقود و زیور و سیم و زر خود سِرّی بود به حَبلِ حِیَل سر بسته و سودی بود به سوهانِ دهان ناسوده. امّا از اُسَرا آنچه اسرارِ آن ممکن نبود و پنجهٔ اُمَنای نچ یک خُمسِ آن را قبض می‌نمود توان گفتن که غلامانِ غنچه دهانِ سرو قدّ گل رخسار از سبزه و اَزهارِ بهار افزون تر می‌نمودند و جواری چشم خستهٔ زلف شکستهٔ دل پسند که بستهٔ کمندِ تصرّفِ غازیانِ زورمند بودند بر اوتارِ گیسویِ سمن بویانِ زنجیر موی می‌افزودند.

لمؤلّفــه

گـــــــرچه در هر بندِ زلفش صد دل آواره بود　　خویش هم در بند و قیدِ دیگری بیچاره بود

[185b]گرچه یغما شد به دستِ تُرکِ مستِ فتنه جو　　چشـــــم اوهم در درونِ مُلکِ دل آن کاره بود

و از جملهٔ اُمرای آقنجی بعضی که اِقدامِ تام نموده نزدیک به شهرِ لنچه رفته بودند و بعضی کفّار را برای تحقیقِ اخبار به دست آورده، چنین باز نمودند که از خبرِ قُربِ آقنچیانِ عسکرِ بحر قیاس ترس و هراسِ تمام بر فرندوش استیلا یافته مانندِ ظلمتِ شبِ تار که پیش از طلوع و ظهورِ مِهرِ تیغ گذار برَمَد، از لنچه هم بیرون رفته به اقاصی ممالکِ المان شتافته.

بیـــت

آنکه از ســـــــایهٔ اقبالِ تو برتافته روی　　شده سرگشته تر از ذرّه و در خُور شده است

و هم در آن ولا بعضی اُمرای سرحد مثل محمّد بیک میخال اوغلی و محمّد بیک یحیی پاشا که مراقبتِ آن مسالک می‌نمودند و طلایعِ عسکر بودند چند نفر را از کفّار که برای تحقیقِ اخبار پیش آمده بودند گرفته به خدمتِ وُزرا فرستادند. بعد از استفسار چنین اخبار نمودند که پادشاهِ اسپانیه از معاونت و امدادِ برادرش فرندوش اعتذار نمود که مرا در این مجال با پادشاهِ فِرَنسه مخاصمه و جدال است. و اگر به معاونتِ تو متوجّه می‌شوم مُلکم در معرضِ زوال است. به هر نوع که می‌توانی چارهٔ سَرِ خود بساز و سرمایهٔ حیات را به امیدِ امدادِ من درمَباز.

بیـــت

درسرافرازی بدخواهِ تو کس سعی نکرد　　به جز از نیزه که بر جان و تنش می‌لرزید

چون قرالِ ضال کیفیّتِ حال را بر این منوال دید و تمثالِ مقامِ عظیم التَّنبیهِ «یومِ یفرّ [186a] المُرءِ مِن اخیه» مشاهدش گردید هولِ قیامت بَر وی افتاده طاقتِ اقامت نیاورد و به صوبِ اقاصی آن مملکت فرار نمود.

بیـــت

از بیمِ سطوتت که عدو جَست نیست عیب　　روبـــــاه را چه طاقتِ زورِ غضنفر است

گفتار در مراجعتِ رایاتِ فتح آیاتِ سلطانی به صوبِ دارالسّلطنهٔ اسلام مبانی

در آن ایّام که اخبارِ فرارِ فرندوشِ بی قرار به سرحدّ تواتر رسید و در پایهٔ سریرِ اعلی مکرّراً معروض گردید و استشمامِ آثارِ مراجعت از آن مقام نموده می‌شد ملحوظِ ضمایرِ اکثرِ افرادِ عسکرِ مجاهدت مآثر آن بود که اشارتی در بابِ یُوریش و هجوم بر شهرِ نچ از جانبِ سلطانِ عالی مراتب صادر گردد. و عامّهٔ غُزات هر روز طُلُب طُلُب به طَلَبِ رخصتِ آن امر بر اَقدامِ عبودیّت ایستاده و دیدهٔ انتظار بر تحصیلِ منافع و یَسار نهاده بودند.

لمؤلّفــــه

همه چون شیرِ شرزه وقتِ ستیز کرده بر خونِ رنگ دندان تیز

اما سلطانِ صاحبقران وُزرا و ارکان را احضار فرموده فرمودند که مقصودِ ما از تسییرِ رایاتِ کشورگشا و آمدن تا اینجا بعد از اقامتِ وظایفِ غَزا و جهاد و تقویتِ دینِ با رِشاد آن بود که چون فرندوش بر قلّهٔ کوهِ لاف و جَزاف برآمد و در معرضِ خودنمایی درآمد و دَم از مقامِ مقابله و مقاتله زد گفتیم که مگر زوری [186b] در بازو و یا سنگی در ترازو داشته باشد و باشد که درمیدانِ موازنه درآید و خود را در سرپنجهٔ مردانگی با بعضی غلامانِ ما بیازماید. مصراع «شود معلوم کارِ هرکسی چون وقتِ کارآید» اکنون که آن بی عار از تشریفِ شریفِ غیرت عاری شده لباس شناعت اساسِ جُبن را تَلَبُّس نمود و بابِ عجز و تَذَلُّل را بر خود گشود و در هیچ مقام توقّف ننمود؛ با آنکه نامِ بدفرجامش درمیانِ سلاطین و حُکّام درآمده و بدین فرار صورتِ عجز و افتقارِ خود باز نموده مقتضای مروّتِ شاهانه آنست که آثارِ انتقام و انعام را هر دو در آیینهٔ حُسامِ دُو رو بدو بنماییم و کمالِ لطف و عُنف را که حضرتِ خالقِ بی چون به دولتِ همایونِ ما عطا فرموده بَر وی ظاهر گردانیم و علاقهٔ او را از این جانب مُنقطع نگردانیم و این یک مسکن را برای سکونِ آن مسکین گذاشته باشیم و این منزل را در منزلهٔ عدم انگاشته.

لمؤلّفــه

ز شاهان که ظلّ اله آمـــــدند　　بُوَد قهر و هم لطف هر دو پَسَند

بگیریم کینِ یک کف خالِ ریز　　گرفتیم و دادیم بر بـــــــاد نیز

این فرمودند و امر به کوچ نمودند. صبحهٔ روزِ دیگر که خیامِ رفعت نصابِ زرّین طناب کواکب را از صحرایِ سطحِ فلکِ بلند مناقب برچیدند و رایتِ عظمت آیتِ جمشید خورشید را در هوایِ ظهور برای نشرِ مناشیرِ نور روانه گردانیدند رایاتِ [187a] فتح آیاتِ سلطانی را به جنبش در آوردند و زمزمهٔ کوچ را به گوشِ قدسیانِ سدره عروج برآوردند.

لمؤلّفــه

دگر موج زد آن یَمِ بی کـــــران　　تو گــفتی مگر شد قیامت عیان

دمِ نای چون صور افغان گرفت　　جمادات گویی همه جان گرفت

اگرچه خواصّ اعیان و ارکان را بر فرمودهٔ سلطانِ صاحبقران اطّلاع بود امّا اکثرِ عامّهٔ عسکر را از سببِ آن نقل و حرکت خبری نبود و حمل بر تحویلِ یورت و مقام می‌نمودند. چرا که از ضربِ حوافرِ خُیول و امتدادِ زمانِ نزول با وجودِ کثرتِ امطارِ خریفی در آن محل گِل و وَحل بسیار شده بود و قابلیَّتِ اقامت نمانده. بعد از آنکه از مقابلِ شهرِ مزبور دو سه میل راه دور گشتند نزدِ عامّهٔ عسکر که همیشه تیغِ کین و ستیز را بر سرِ مُشرکینِ خونریز و دندانِ طمع را به تحصیلِ اساری و سایرِ نُعَما تیز کرده بودند از سرِ لقمهٔ حاضری چنان در گذشتن و بساطِ طمع را از جلبِ مال و منال در نوشتن به غایت امری مُستبعَد می‌نمود. هر کس را از روی گُمان و رِیب برحسب«رَجْمًا بِالْغَیْبِ» سببی به خاطر می‌رسید. بعضی می‌گفتند که روبَه سیرتانِ حصار را خوابِ خرگوش می دهند. جمعی دیگر می‌گفتند که: خدعه ای نموده اند که شاید فرندوش به مکانِ خود [187b] بازگردد و بعد از آن غُزاتِ شیرسیما به زبانِ تیغِ بُرّا مضمونِ کلامِ معجز ادای « وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا » را بَر وی بخوانند و سزایِ لافِ او را بدو رسانند. و آنان که فی الجمله سهمِ ظنّ ایشان از هدف و نشان برهم

دور نمی‌افتاد بر آن بودند که از مشاهدهٔ ویرانی و خرابی که نوبتِ اوّل از تخریب و احراقِ غُزاتِ سیل نِیلِ برق سمات به شهرِ اِرَم نمونِ بُدون رسیده بود و حالیا داخلِ ممالکِ محمیّه گردید؛ غالبا رقّتی به خاطرِ معدلت مآثرِ سلطانی رسیده. بنابر آن داعیه که شاید باز به این جانب سفری دیگر فرمایند و این محلّ را هم در سلکِ دار المُلکِ بُدون منخرط سازند؛ به تخریب و نَهبِ آن رخصت نفرمودند. چرا که تسخیرِ آن را بَر وَجهِ استعجال که مقتضای قُربِ فصلِ شتا بود به غیر از رخصتِ یغما و نهب طریقی دیگر نبود و بعد از دخولِ غازیانِ غضنفر نشان اَمرِ حَرق و قتل و تخریب و اَسر خود مقرّر می‌نمود. زیرا که شیر را چون بر رَمهٔ آهو سَر دهند هرچه کند بَرو آهو نباشد. و چون شاهین را بر دُرّاجِ مسکین اندازند اگر به نواختِ چنگ سینه اش را مانندِ گریبانِ مستان چاک سازد شاه این را بر او نگیرد.

لمؤلفـــه

چون شیر رونهاد به قصدِ شکارِ خویش　　از آتـــــشِ زبانهٔ شـــمشیر کِی رَمَد

الحاصل هرکسی به حسبِ ادراک و دریافتِ خود عنانِ فکر و خیال را به جانبی [188a] می‌تافتند و آنچه حقیقت بود در نمی‌یافتند.

بیـــت

چون از درونِ پرده کسی را وقوف نیست　　هرکس حکـــایتی به تصوّر چرا کند

صبحهٔ یومِ ثانی که رایاتِ سلطانی از آن منزل روانه شده عساکرِ دریا امواج کوچ نمودند به یکبار مقتضایِ منتهایِ ایّامِ شریفِ خریف و ابتدایِ اوقات شتا شتاب نموده در رسید. سِورَتِ برودت به درجه ای استیلا یافت که برای گذرِ بلقیسِ ظفر انهارِ دلپذیر «صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ» گردید و آب های روان مانندِ تیغ های غازیان به یکدم به کمالِ تیزی و بُرّایی رسید. برایِ قبایِ زمستانی کوه های عالی حرف پنبهٔ برف به کمانِ قوس و قزح محلوج گردید و صرّافِ هوا به رسمِ نثارِ غَزا بر سرِ غُزاتِ غَرّا از روی تعظیم خردهٔ سیم می‌پاشید.

نظـــم

ز آسیـــابِ فلک بر زمین بریخت دقیق　　اگرچه فکرِ دقیقش بشد چو نقش برآب

ازین دقیق چه حاصل سپهر را چو ازان　　نه قرصِ خُور به درآید نه گِردهٔ مهـتاب

و این سورَتِ برودت و شدّتِ شتا چند روز مستمر بود. خصوصاً در طرفِ نهار به مرتبه ای اشتداد می‌یافت که سوار عنانِ اختیار را چنان از دست می داد که از گرفتنِ عنانِ یکران عاجز می ماند. مصرع « تا سنان را دران میان چه رسد».

بیـــت

[188b]ز دستبرد بجا نیست پایِ مردِ سوار　　که دستبردِ هوا پای می بَرَد ز رکاب

و به سببِ این اشتداد منازل را چندانی امتداد نمی‌دادند. چنانچه مسافهٔ مابینِ بُدون و نچ را که در حینِ ذهابِ ظفر نصاب به پانزده منزل قطع نموده بودند در وقتِ ایابِ سعادت مآب به بیست و یک منزل مقطع دادند.

گفتار در فرستادنِ احکامِ مژده آثار به اطراف و اقطار و ذکرِ حوادثی که تا حینِ وصولِ رایاتِ سعادت شمول به دارالسّلطنه صورتِ حصول یافت

در منزلِ سِیُّم هنگام بامداد که مِدادِ شبِ تاری را منشیانِ صنایعِ باری در دَواتِ تواری خالی ساختند و بیاض وَرَقِ روزِ روشن نَسَق را به مُهرهٔ مِهر صیقلی کرده پرداختند و اقلامِ اشعهٔ تیرتاب را به خنجرِ آفتاب تراشیده آیتِ با تبصرهٔ « وَجعَلنا آیة النّهار مُبصِرَةً» را بران صفحهٔ با صفا نگاشتند؛

لمؤلفـــه

گُنبدِ چـــــــرخ پُر صدای سُرور شد که نور است بر ظلم منصور

منشیانِ بلاغت بیان به امرِ قضا نشان بشارتِ نام های مشعِر به فتحِ بُدون و سایرِ حصون که در آن سفرِ همایون روی نموده بود و مُخبر از آوارگی و فرارِ اعدایِ دینِ سیّدِ مختار علیه الصّلوة مِنَ المَلِکِ الجبّار و مراجعتِ سلطانِ مظفّرلوا به صوبِ دارالسّلطنهٔ جنّت آسا انشا و املا نمودند و ابوابِ مسرّت و شادمانی را بر مقیمانِ امصار و بلدانِ دینِ مسلمانی و ممالکِ محمیّهٔ سلطانی گشودند. و مصحوبِ مُنهیانِ صبا رفتار[189a] و مبلّغانِ صفا اخبار ارسال و ابلاغ فرمودند.

بیـــت

رسید مژده که سلطانِ دین پناه رسید ز فتح ماهچهٔ رایتش به ماه رسید

و چون از آن منزل کوچِ سعادت محمل فرمودند در منزلی دیگر محمّد بیک میخاییل اوغلی را آقنچی باشی کرده با شش هزار سوارِ سیل رفتار که از غایتِ گرم رَوی خنک کاری هایِ سرمایِ شَتَوی ایشان را فسرده نمی‌ساخت برای تاخت به دستِ راست که بلادِ غربی دیارِ اهلِ ادبار است فرستادند و یساق فرمودند که در آن ولایات که آقن می‌کنند اصلاً متعرّضِ حَرق نگردند و آنچه به دست افتد از زاد و زواده و اسیرِ نر و ماده ربوده و ستاده

پیش بَرَند و در منازلِ پیشتر برای محتاجانِ عسکر مهیّا و آماده دارند. و امیرِ مومی الیه هم با عسکرِ مشارالیها چنانچه باید به مراسمِ آن خدمت قیام نمودند و در نواحی بُدون به معسکرِ همایون ملحق و مقرون گردیدند. و قُلاعی که هنگامِ رفتن به طریقِ امان مفتوح شده بود بعضی را که اقتضایِ آن می‌نمود که همان به مستحفظانِ سابق سپارند می‌سپردند و جزیهٔ ایشان را مقرّر می‌نمودند که به وسیلهٔ یانوش قرال به اُمَنایِ خراجِ آن نواحی برسانند و بعضی را که تغییر بایست داد به معتمدان تبدیل می‌نمودند. و در آن ولا رأیِ اشرفِ اعلی چنان اقتضا نمود که به اسلوب و طریقِ سفرِ سابق در بُدون [189b] از آبِ طونه عبور فرمایند و تا آنجا که قلعهٔ بترواردین است از ساحلِ شمالی آن نهرِ بحر نشانه روانه گردند تا قُلاع و ارباعی که بر آن جانبِ آب است باز به تحتِ تصرّفِ نوّابِ کامیاب درآید. بنابر این رأیِ رَزین امرِ قضا قرین صادر گردید که جسرِ عظیمی بر سفاینِ کوه قراین با سلاسلِ اَعَمدهٔ مماثل دُر ما بینِ بُدون و سُهر پسته که مقابلِ آنست بسته گردد. وُزرایِ عظام هم اُستادانِ مَقدام و اُمَنایِ صاحب اهتمام را از پنج منزلی بُدون فرستادند. و مقرّر نمودند که تا رسیدنِ رایاتِ ظفر آیات می‌باید که آن معبر اتمام یافته باشد. به یُمنِ دولت و اقبالِ سلطانی آنچنان جسرِ عجیب المبانی که در طول که عرضِ آب است نهصد و شش ذراعِ بنایی و در عرض شصت و دو ذراع بود در یک روز و نیم اتمام یافت. و یوم الثّلثای بیست ودومِ شهرِ صفرِ ختمِ بالظّفر پرتوِ اَعلامِ سلطانِ اسلام بر آن معبرِ معتبر تافت. و چون از آبِ مذکور دوبار عبور لازم بود باز همان مردانِ کار و استادانِ مهندس شعار را پیش فرستادند تا جسری دیگر مثلِ این در پایِ قلعهٔ بترواردین ببندند و طریقِ عبور را به جانبِ جزیرهٔ سِرَم بگشایند. و قبل از این در یک منزلی بُدون یانوش قرال استقبالِ مواکبِ عظمت و جلال نموده بود و به شرفِ دستبوس رسیده. و چون شرایطِ [190a] بندگی و انقیاد و رسومِ خدمتِ غُزات و اهلِ جهاد را در این مدّت کما ینبغی اقامت نموده بود؛ و آثارِ اطاعت از او ظاهر گردیده و اوضاعِ آن مملکت در آن مجال اقتضایِ آن می‌نمود که ایالتِ آن ولایت را به قرالِ مذکور تفویض

فرمایند و جزیهٔ او و ممالکش را به مبلغی مقطع نمایند؛ بنابراین مشارالیه مطرحِ پرتوِ انوارِ عنایتِ پادشاهی شده بعد از عبور از نهرِ مذکور قرالی مملکتِ کَفَرهٔ انکروس را با تاجِ قرونه که سابقاً ذکرِ آن گذشت بدو عنایت فرمودند.

بیـــت

به خواهـــــندگان گر کسی زر دهد　　به جای زر او شـــهر و کشور دهد

و جزیهٔ آن ممالک را صدهزار فلوریهٔ فرنگی قبول نمود که سال به سال بی تهاون و اهمال به مقدارِ کثیر از اقمشه و مویینه و تُحَف و تبرّکاتِ آن ولایات به خزانهٔ بحر سمات رسانَد و در سلکِ سایرِ سلاطینِ خراج گزار مُنسَلِک باشد و از رأی و سخنِ اُمرایِ سرحدّ بیرون نرود. و قاضی و حاکمِ اسلام تعیین فرمودند و از همانجا مشارالیه را باز گردانیدند. الحاصل به یُمنِ بندگی آستانِ سلطانی از مرتبهٔ امارت و بانی به رتبهٔ مملکت بانی رسید.

نظـــم

بزرگیـــــش بخشید و فرمـــــان دهی　　به شـــــــاخِ امیدش برآمد بهی

[190b]به گیتی حکایت شد این داستان　　رَوَد نیـــــک بخت از پیِ باســـتان

و همچنین سایرِ حکّام و اُمرایِ قلاعِ نواحی بُدون که سرِ اطاعت بر آستانِ ضِراعت نهاده قبولِ ادای جزیه و خراج نموده بودند جزیهٔ هر یک را به مبلغی معیّن قرار دادند که به معرفتِ قرال به مُحصّلانِ وجوهِ جزایِ آن دیار تسلیم نمایند و از سطوتِ تعرّضِ غُزات و اُمرایِ سرحدّ در حظیرهٔ امان باشند. و بعد از کوچ و نهضتِ همایون از این منزل که مقابلِ بُدون بود هوا باز به حالِ اعتدال آمده علی الاتّصال نقل و ترحال می‌فرمودند. و اهالی و مقیمانِ قُلاع و بلادی که بر آن جانبِ آبِ طونه بودند آنان که در حصارِ خود تمکُّن و قرار نموده و رؤسای ایشان به آستانِ عالمپناه آمده سر به راه می‌آوردند و ادایِ جزیه را گردن نهاده بابِ سلامت را به اظهارِ اطاعت برخود می‌گشودند، امان نامه ای داده و حاکمی بر ایشان نصب کرده می‌گذاشتند و می‌گذشتند. و آنها که از بختِ برگشته از سَرِ مقامِ خود

درگذشته بودند و از بیمِ غُزاتِ شیرسمات روبَه وار رو به بَحَنه ها و گریزگاه ها نهاده بعد از نهبِ بقیة المال تمامِ دُور و قصورِ ایشان را می سوختند و برجِ و سورِ آن را با رویِ زمین برابر می‌ساختند. بلکه اکثر آن بود که غازیانِ پلنگ خوی به هر سوی می‌تاختند و آن کفّارِ خاکسار را از آن بَحَنه ها و مَقَرّها [191a] بیرون آورده پایمالِ قتل و اَسر می‌ساختند.

بیـــت

اَری لِمَن اَبدی خلوصَ اطاعته و نقیـــــع سَمّ للمُریدِ عِناداً

تا آنکه صباحِ پُر افراحِ دوّمِ شهرِ ربیع الاوّل که خورشیدِ جمشید صفات از ممالکِ تیره مسالکِ ظلمات به اقالیمِ منوّر جهات خرامید مواکبِ انجم مناکبِ سلطانِ صاحبقرانِ ظفر قرین از جِسرِ بترواردین مانندِ کواکبِ اوج عروج که بر دایرهٔ منطقةُ البروج سِیر نمایند غانم و منصور مرور و عبور فرمودند و متوجّهِ صوبِ با صوابِ دارالسّلطنهٔ حشمت نصاب گردیدند.

بیـــت

همچو کیخسرو به فرّ ایزدی بگذشت از آب در دلِ آن کس که بودش دشمن آتش در گرفت

و روزِ دیگر که از آن مقام کوچ فرمودند وزیرِ اعظم را که در آن سفر متکفّلِ خدمتِ امیر الاُمَرایی روم ایلی بود همانجا گذاشتند که اُمرایِ روم ایلی را که خلعتِ رضا پوشیده و انامل بحر شمایل را بوسیده بودند، هر یکی را روانهٔ صوبِ مقرّ ایالت و حکومتِ خود سازد و دیوانِ دفتر کرده بعضی معزولانِ عسکر را با عطایِ تیمار و اُلکا مرعی سازد؛ و قوانینِ معدلتِ سلطانی را در میانِ رعایایِ جزیرهٔ سِرَم شایع گردانَد؛ و حُکّامِ آن را به بسطِ مراسمِ عدالت و نصفت وصیّت نماید. و بعد از آنکه خود با دولت و نشاطِ قوی بنیاد از جِسری که در پایِ [191b] قلعهٔ بلغراد بسته بودند گذشتند رایاتِ فتح آیات را با امیرِ عَلَم (...) آغا و عسکرِ ینگی چری را با سردارِ ایشان محمّد آغا رخصتِ پیش رفتن داده خود هم با سعادتِ لایزال و اقبالِ بی زوال هر روزه کوچ و ارتحال می‌فرمودند. تا آنکه یازدهمِ شهرِ ربیع الآخرِ سنهٔ ست و ثلثین و تسعمایه مانندِ آثارِ روحِ قدسی مسکن که در مهبطِ بدن حلول

نماید به دارالسّلطنهٔ میمنت شمول نزول و دخول فرمودند. و علما و قضاة و اشراف و خواصّ و عوامّ کثیرة الاصنافِ آن مصرِ عظمت اوصاف بعضی تا سه منزلی و بعضی تا دو منزلی آن شهر و اکثر در همان روزِ دخول به عزمِ دریافتِ شرفِ استقبال شتافته بودند. و آنان که رتبه و لیاقتِ آن داشتند سعادتِ رکاب بوس دریافتند. و الحمدلله علی توارُد النّعَم و اصلّی علی رَسولِهِ المَبعوثِ اِلی کافّة الاُمَمِ

نظـــم

مژده ای دولت که عالم زینتی از سر گـــــرفت باز سلطانِ سلاطین روی تختِ زر گرفت
زین بشارت در جهان جانِ ممالک تازه شـــد این نوید از سطحِ غبرا نامهٔ اَنور گرفت
خصم چون عود اندر آتش بود و چون شکَر در آب چون ز بهرِ مَقدمش چرخِ برین مِجمَر گرفت
آفتـــــــــــــاب از بهرِ آیینِ قدومِ موکـــــــبش خواهد اکنون سقفِ گردون را همه در زر گرفت
تا جهـــــان باشد به تخت و تاج بادا ســــــرفراز کز لـــــوایِ رأیِ او دین رفعتی دیگر گـــــرفت